Sikkesiz Sultanlar, toplumsal bilinçaltımızdaki mafiöz kimliği biraz daha görünür kılıyor.

YAYINLARI

Murat ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri - 2

Sikkesiz Sultanlar

Murat ÇULCU

Sikkesiz Sultanlar

YAYINLARI

bazıları kitap sever

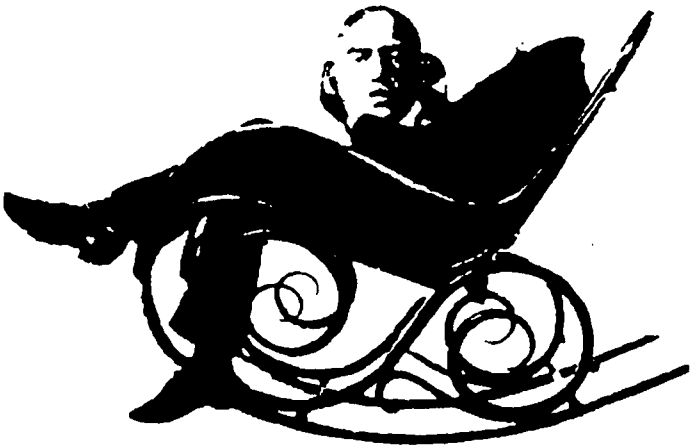

TARİH DİZİSİ

kitap
deyince

Klod Farer Cad. İletişim Han No: 7 Kat: 2 34400 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 518 54 42 – 458 36 50 Fax: (0212) 638 11 12
e-mail: e-anahtar@excite.com

MURAT ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri II

SİKKESİZ SULTANLAR

YAYINLARI

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri II
SİKKESİZ SULTANLAR
MURAT ÇULCU

Yayın Hakları
© E yayınları 2001

Kapak Resmi

Kapak Düzeni

Kapak Grafik ve Film
Ebru Grafik

Baskı
Özener Matbaası

Cilt
Step Ajans

Birinci Basım
Eylül 2002

ISBN 975-390-182-8

İÇİNDEKİLER

VERÂSET 7
GİRİŞ 9
ESRAR İÇEN BALTALI DERVİŞLER 14
Devşirme Kimliği 43
Hem Kalenderî/Vefaî Hem de Ahî... ve Bektaşî 61
"ÂL OSMAN TAHT'A GEÇEMEZ MEĞER KUL (YENİÇERİ) KILICI ALTINDAN GEÇE..." 71
Mafios Hücreler: Zaviyeler 103
Merkezî Otorite-Yeniçeri Zıtlaşmasında Kilit Olay: Çandarlı'nın İdamı... 113
Otoritenin Karabasanı: 138
Cülûs Bahşişi - Ulûfe... ve Kelle 138
Tipik Mafiosolar: Yasakçılar 171
Burun-Kulak Kesme Geleneği 187
Her Şey Çıkar ve Para İçin... 211
Âyânların Ayak Sesleri... 229
SİKKESİZ SULTANLAR 243
Viyana Bozgunundan Sonra 249
Yasal Zorbalar 265
Yerel Otoritenin Yükselişi 278
Mafios İktidar 286
'Balta Asmak' ve Burunsuz Mustafa 302
...Ya Kuzgun Leş'e!... 327
DOĞU KARADENİZ ÖRNEĞİ: ÂYÂN'DAN MAFİA'YA 345
İlk Derebeyleri 369
Hançer... Zehir... ve Hile... 375
Organize Katliam: 80 Bin Ölü 384

Önasya'da Pontos Soygunu 397
Yerelin Gizemi; "Kul'un Kul'a Ne Borcu Var?" 403
Çepniler Geliyor... 423
Yerel Gücün Örgütlenmesi 428
Önasya'daki Sicilya ve 'Anadol Virtu'su 436
... Sonra Abaza/Megrel Ahlakı 450
...Ve Çepni Ve Gürcü Ve Lâz... 469
Kazaklar Ve Sonrası... 479
Mafios Âyân: Tuzcuoğlu Memiş Ağa 482
KAYNAKÇA 525

VERASET

Ninem beş yüz altına satılmış bir esirdi,
Dedem beş yüz altını sayan bir derebeyi:
Köpek kanı, kurt kanı biri birine girdi,
İkisinden meydana çıktı bir kurt köpeği.

İki zıt cevheri var nabzımda vuran kanın,
Biri elpençe duran, öteki durduranın.
Duygum sana taparken, düşüncem bir hayvanın
Sırtında bir kadınla aşar karşı tepeyi!

Ben ninemden muhabbet, dedemden kin almışım,
Çini bir kâse kadar başkadır içim, dışım,
Elini öpmek için yalvarsa da bakışım
Isır diye tepinir gözlerimin bebeği.

Faruk Nafiz Çamlıbel*

Han Duvarları, Faruk Nafiz Çamlıbel, Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, M. E. Basımevi, İstanbul, 1969, S. 92.

GİRİŞ

Kısaca 'merkezî otoriteye karşı yerel güç odaklarının direnişi' şeklinde tanımlanan, buna karşılık; sosyal, tarihsel, siyasal, askeri, hukuksal, dinsel, kültürel ve ahlaksal bakımdan son derece geniş bir alanı kapsayan MAFİA ve MAFİA'laşma olgularının kökenlerini yakın tarihin sınırlı sürecinde değil, çok daha öncelerinde aramak ve irdelemek gerekiyordu. Nitekim 'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri -HER SAKAL'DAN BİR KIL (E Yayınları)' adlı yapıtta -bu amaçla- hem MAFİA ve MAFİA'laşma hakkında temel teknik bilgiler veriliyor, hem de -bu çerçevede- Önasya tarihinin eski devirlerine 'şöyle bir' göz atılıyordu.

Bu çalışmada -merkezî otoriteyi oluşturan- Anadolu Selçuk devleti, beylikler dönemi ve -kısmen- Osmanlı İmparatorluğu dönemleri ele alınıyordu. Özellikle merkezî otorite -yerel güç çatışması bağlamında 'yerel güç odaklarının tarihsel oluşumu, kaynakları ve dayanakları' inceleniyordu. Örneğin; merkezî otoriteye karşı 'geniş aile, kabile, aşiret, tarikat ve cemaat' boyutundan, yerel -feodal- bağımsız devlet oluşumlarına kadar tüm -direnişçi- yerel güç odakları mercek altına alınıyor, bunların arasında 'mafios karakter' taşıyanlar ayrıştırılarak tasnif ediliyordu. Bunların başında da 'Celâlî İsyanları' adı verilen -her ne kadar eşkıyalık ve ayaklanma olarak nitelendiriliyorsa da- çok boyutlu 'toplumsal hareketler' yer alıyordu.

Anadolu Selçuk devletindeki 'merkez-yerel çatışması'ndan, Celâlî olaylarının sonuçlarına kadar uzanan tüm olaylar ve oluşumlar birbiri üzerinde -adeta- domino etkisi yapıyor, birbirini etkileyerek şekillenmekte olan Mafios Toplum Yapısı'nın 'yerel ayağına' nüfuz ederek belirliyordu. Bu yapılanma, daha sonraki yerel oluşumlar üzerinde de -örneğin, âyânlık müessesesi- belirleyici bir rol oynuyordu.

Mafios Toplum Yapısı'nın yerel ayağındaki bu gelişme ve oluşumlara karşılık merkezî otorite de benzer bir değişime uğruyordu. Kimi zaman doğrudan merkezî otoriteye başkaldıran, kimi zaman da merkezin otoritesini paylaşarak kendisini yasallaştıran ve yerelde yasadışı bir otorite odağı konumuna gelen mafios oluşumlar karşısında merkezî otorite, -genellikle- aciz ve çaresiz kalıyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki; Celâlî hareketleri inceledikten sonra, bu olayların tortusu üzerinde oluşan âyânlık müessesesini irdelemek, 'konunun devamlılığı' bakımından daha doğru olurdu. Ancak Celâlî isyancıları karşısında olduğu gibi, merkezî otorite; Mafios Toplum Yapısı zemininde son derece güçlü -ve çoğunlukla yasadışı- güç odağı durumuna gelen âyânlar karşısında da çaresiz ve aciz bir durumda bulunuyordu. Bu çaresizliğin ve aczin nedenlerinin de aydınlığa kavuşturulması gerekiyordu. Zira Mafios Toplum Yapısı'nın ikinci ayağı, merkezî otoritenin içinde bulunduğu bu çaresizliğe ve acze dayanıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunda merkezî otoritenin özellikle 17., 18. ve 19. Yüzyıllarda giderek daha derin bunalımlara sürüklenmesi ve zaafa uğrayarak yasal -yasadışı güç odaklarının karşısında aciz ve çaresiz kalması dikkati çekiyordu. Üstelik, merkezî otoritenin içinde bulunduğu bu durum, Mafios Toplum Yapısı'nın tüm unsurlarını besliyor, geliştiriyor ve bu unsanların giderek egemen olmalarına hem zemin hazırlayarak, hem de seyirci kalarak katkıda bulunuyordu. Öyle ki... Bu olumsuz gelişme zaman içinde merkezî otoriteyi çöküntüye sürüklüyor, bunun da ötesinde -bizâtihî- merkezî otoriteyi mafios oluşumlar ve mafios güç odakları karşısında direnen 'yasal bir erk' olmaktan çıkarak, onu da Mafios Toplum Yapısı'nın bir unsuru durumuna dönüştürüyordu. Tıpkı yerel güç odakları gibi, merkezî otoritenin de bu yaklaşımla ele alınıp incelenmesi ve mafios oluşumlara "yataklık yapan' organlarının ayrıştırılarak aydınlağa kavuşturulması gerekiyordu.

Osmanlı merkezî yönetimi -1876 yılında anayasal düzene geçilmesine kadar- ve merkezî otoritesi ifadesini, Mutlakiyet düzeni içinde, hiye-

rarşinin en tepesinde yer alan sultan/halife(padişah)'ın mutlak iradesinde buluyordu.

Sultan/halife'nin mutlak iradesi ile yaşam bulan merkezî otorite, dinsel (uhrevî) ve siyasal (dünyevî) olmak üzere iki ana unsura dayanıyordu. Padişahın, hilâfetten kaynaklanan dinsel kimliği, devlet içinde ve toplumsal yapıda dinsel örgütlenmeye zemin hazırlıyor ve onunla bütünleşiyordu. Bu örgütlenme, Seyhülislâm'ın da yer aldığı 'ulema zümresi'nin devlet içinde yapılanması ve merkezî otorite üzerinde etkili olması -bir başka ifadeyle otoriteyi paylaşması- sonucunu doğuruyordu.

Padişahın siyasal (dünyevî) kimliğinden kaynaklanan mutlak iradesi ise silahlı (askerî) ve sivil olmak üzere iki ana -bürokratik- zümreye dayanıyordu. Görünürde sivillerin ağırlıkla yer aldığı 'devlet ricâli' arasında sıklıkla 'ümera'ya (yüksek rütbeli subaylar) da rastlanmıyor değildi. Sadrazama bağlı görev yapan başta vezirler olmak üzere devlet ricâli, bir anlamda 'devlet bürokrasisi' denebilecek bir konumda bulunuyordu. Buna paralel olarak sultan/halife'nin en önemli dayanağını -doğal olarak- 'silahlı güçler' yani, ordu teşkil ediyordu.

Kısaca 'Kapıkulu Ocakları' diye adlandırılan bu güç; 'silahlı bir örgüt' olduğu için, devletin bünyesindeki diğer güçlerden ve zümrelerden çok daha farklı, çeşitli nedenlerle ayrıcalıklı ve çok daha etkin ve önemli bir nitelik taşıyordu. Bunların dışında, sultan/halife'nin yaşadığı sarayın -harem dahil- erkânı da devlet yönetiminde etkili oluyor -kimi zaman diğerlerinden daha fazla ve hatta diğerleri üzerinde bile- ağırlığını hissettiriyordu.

Kısacası, merkezî otoriteyi her ne kadar sultan/halife'nin 'mutlak iradesi' temsil ediyor (oluşturuyor) idi ise de; saray erkânı, ordu, bürokrasi ve ulema da kararlarda ve uygulamalarda etkili olabiliyordu. Ne ki bu denge zaman içinde -çeşitli nedenlerle- giderek bozuluyordu. Bozulan denge unsurları arasında ise gerek, katı bir disiplin ve hiyerarşik örgütsel yapısı ve gerekse 'silahlı bir güç' olması -ki bunun dışında

yeri geldiğinde değinilecek pek çok başka sebepler de bulunuyordu-nedeniyle Kapıkulu Ocakları merkezî otoriteyi oluşturan diğer kurumlar karşısında etkinlik, ağırlık ve daha fazla ayrıcalık kazanıyordu. Bu oluşum uzun bir süreç sonucunda ortaya çıkıyor, meydana gelen değişim giderek mafios bir kimlik ve karakter kazanıyordu. Bir başka ifadeyle MAFİA'laşan kurumların başında Kapıkulu Ocakları yer alıyor, çeşitli kademelerdeki ve derecelerdeki diğer kurumlar onu izliyordu. Bir başka ifadeyle; merkezî yönetim ve merkezî irade, devlet düzenini ve yasaları her şeyin önünde ve üzerinde tutuyormuş gibi görünüyordu. Buna karşılık her türlü yasadışılık, zorbalık, yolsuzluk, çıkarcılık ve zulüm bu 'kılıfa' sokularak uygulanmaktan geri durulmuyordu. Zaman içinde -merkezî yönetimi oluşturan- her zümre, kendi örgütsel yapısı içinde bir 'çıkar ve güç odağı' olma eğilimi gösteriyordu. Bu eğilim, elde ettikleri 'ayrıcalıklarla' günden güne pekişiyordu. Bu süreçte ve değişimde de yine Kapıkulu Ocakları başı çekiyor, diğer 'zümreler' ve kurumlar, Ocakları ve Ocaklıları izliyordu.

Kısacası, merkezî yönetim mekanizması içinde öncelikle Kapıkulu Ocakları MAFİA'laşıyor, -bir bakıma- merkezî otoritenin ve Mafios Toplum Yapısı çerçevesinde 'mafios bir unsur' haline gelmesine yol açıyordu. Bu değişim sadece kendi dönemi ile veya Kapıkulu Ocakları'nın ortadan kaldırılması ile sınırlı kalmıyordu. Olgu, oluşum ve etkilerini günümüze kadar sürdürüyor; Türkiye'de MAFİA'laşmanın kökenleri üzerinde belirli ve kalıcı bir rol oynuyordu.

Hemen vurgulamak gerekir ki; merkezî otorite içinde ayrı (ayrıcalıklı) ve etkin bir 'güç odağı' oluşturan Kapıkulu Ocakları, başta ulema olmak üzere sultan/halife, ricâl ve harem ile genellikle işbirliği yapıyor, kimi zaman da çıkar çatışmasına girerek hesaplaşıyordu. Bu ilişkiler ve çatışmalar merkezî otoritede başgösteren çelişkilerin ve zaafiyetin derinleşmesine, 'mafios ilişkiler ağının' güçlenerek yaygınlaşmasına ve yasadışılığın 'kabullenilen bir düzen anlayışına' dönüşerek kalıcılık kazanmasına neden oluyordu. Böyle bir durum ise, Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nun merkezî yönetimindeki MAFİA'laşma olgusunu ve sürecini çabuklaştırıyordu.

Mafios Toplum Yapısı'nın ana unsuru olan 'yerel güç odaklarının', tarihsel süreç içinde geçirdiği evreler birbirini izlerken gerek Celâlî hareketleri, gerekse âyânlık müessesesinin oluşumu ve yükselmesi her bakımdan bir bütünlük ve devamlılık gösteriyordu. Bu nedenle Celâlî sorunundan sonra hemen âyânlık müessesesinin irdelenmesi gerekiyordu. Ancak, yerel güç odakları karşısında merkezî yönetimin işlevini yitirmeye başlaması ve merkezî otoritenin zaafiyete düşmesi, toplumsal yapıda derin etkiler meydana getiriyordu. Bu durum mafios oluşumlara yeni bir ivme ve hız kazandırıyordu. Dolayısıyla, Önasya üzerinde Celâlî egemenliğinden âyânların egemenliğine geçilirken; merkezî yönetimin, merkezî otoritenin ve merkezî kurumların MAFİA'laşması sorunu öncelik alıyordu. Bu irdeleme yapılırken de; oluşumun odağında bulunan Kapıkulu Ocakları - Yeniçeriler ile Sipahiler- ön plana çıkıyordu.

ESRAR İÇEN BALTALI DERVİŞLER

• Ocakların bozulması ve Ocaklıların mafiosolaması hiç şüphesiz belli bir süreç sonunda meydana geliyordu. Bu nedenle konuya Ocakların kurulu undan yani, Acemi Ocağından ba lamakta fayda yok mu?

Kısaca Kapukulu (Kapıkulu) Ocakları diye adlandırılan Osmanlı/merkez silahlı kuvvetleri, çeşitli Ocaklardan oluşuyordu. Bu Ocaklar; Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Top Arabacıları Ocağı, Humbaracı Ocağı, Lağımcı Ocağı ve Kapulu Süvarilerinden meydana geliyordu. Bununla birlikte merkezî otorite bünyesinde MAFİA'laşmaya; Yeniçeri Ocağı (dolayısıyla Acemi Ocağı) ile Kapukulu Süvarilerinin gösterdiği 'mafios değişim' yol açıyordu. Öncelikle de Yeniçeri Ocağı, gerek oluşumu gerekse yapılanması bağlamında son derece elverişli bir 'mafios karakter' yansıtıyordu.

Acemi Ocağı/Yeniçeri Ocağı'nın mafios karakterinde dönemsel koşulların yanı sıra kuruluşundan itibaren etnik ve dinsel etkenler de rol oynuyordu.

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, Bizans hudutlarında bulunan Türk aşiretlerinin yanısıra bazı atlı kuvvetler, Osman Gazi'nin emri altında görev yapıyorlardı. Ancak Bursa'nın kuşatılması sırasında bu kuvvetlerin yeterince işe yaramadıkları görülüyordu. Bu nedenle Orhan Bey, muvazzaf ve yayalardan oluşan silahlı bir kuvvet oluşturmak gereksinimini duyuyordu. Buna paralel olarak yine muvazzaf konumda

sürekli bir süvari kuvveti de tesis ediyordu. Böylece yerel aşiret kuvvetleri ile muntazam ordu birlikleri birbirinden ayrılıyor, yeni kurulan bu silahlı kuvvetler, yeni kurulan devletin güçlenerek topraklarını genişletmesinde en önemli etken oluyordu.

Osmanlı devletinin ilk zamanlarında, özellikle de fetihler döneminde silahlı güç olarak yaya ve atlı muvazzaf askerler ile aşiret kuvvetlerinden başka; Gaziyân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum, Baciyân-ı Rum adları altında; Ahiler ve Babaîler gibi kısmen veya tamamen Batınî topluluklardan da yararlanılıyordu. Silahlı kuvvetler ile bu zümreler her ne kadar birbirinden ayrı ve birbirinden bağımsız faaliyette bulunuyorlarmış gibi görünseler de, pek kısa bir zaman süreci içinde 'dinsel nedenlerle' tarafların yolları birbiri ile kesişiyordu.

Özellikle de Abdalân-ı Rum (Rum Abdalları) başta olmak üzere bu gruplar Kalenderîyye akımına ve bu akımın tarikatlarına mensup bulunuyorlardı.[1]

Bunların Kalenderîyye akımına mensup olması çok büyük önem taşıyordu. Zira Kalenderîyye zaman süreci içinde Bektaşîlik potasında eriyerek onu şekillendiriyordu. Bektaşîlik de Yeniçeri Ocağını etkiliyordu.

Kalenderîyye'nin oynadığı rol bununla da kalmıyordu. Osmanlı devletinin ilk silahlı güçlerinin Kalenderîyye akımına dayanması, oluşumun etkilerini İmparatorluğun sosyal yaşamı üzerinde de gösteriyor; İmparatorluk hem merkezî yönetim ve hem de sosyal yaşam bakımından etkilenmekle kalmıyor, İmparatorluk sonrasında bile bu akım kendini güçlü biçimde hissettirebiliyordu.

Tasavvufî bir akım olan Kalenderîlik hiç kuşku yok ki diğer tasavvufî eğilimler gibi, Hint ve İran mistisizmine dayanıyordu.

---

[1] Kapıkulu Ocakları, C I- Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı - TTK yay. TTK bas. Ank. 1943 - s.2; Dipnot: Ed. Fak. Mec. Sayı 4, sene 1922; Aşık paşazade - s. 205.

"... Kalender kelimesi başta olmak üzere, pek çok sebep, bu zümrenin menşe'lerini başka yerlerde değil, eski Hind ve İran mistik çevresinde, yani Budist, Zerdüştî ve Maniheist kültürlerde aramaya sevkediyor. (...)

Henüz menşei üzerinde kesin bir sonuca ulaşılmamış olmasına rağmen, arapça, farsça ve türkçe kaynaklarda bazen Karender, ama ekseriyâ Kalender biçiminde kullanılan bu kelimenin, zaman zaman farsça Kalântar (iri, kaba kimse, türkçede Kalantor) yahut grekçe Kaletoz'dan (aşağı yukarı aynı anlamda) geldiğini ileri sürenler bulunmuştur. Ancak büyük bir ihtimalle Sanskritçe Kalandara (kanun, nizam dışı, düzeni bozan) kelimesinden gelmiş olabileceği de belirtilmektedir ki, oldukça doğru görünüyor. Üstelik bu, tarihi vâkıaya da uygun düşmektedir."[1]

Kalenderîliğin mistik dayanakları arasında Melâmet ve Melâmîlik cereyanı da bulunuyordu.

"Kalenderîlik mistik temellerini oluştururken hem doğrudan doğruya, hem de Melâmetîlik vasıtasıyla Hind-İran mistisizmine dayanmıştır."[2]

Bu açıdan bakıldığında Kalenderîlikte; Hint-İran mistisizminin (özellikle Budist-Maniheist rahiplerin) tipik anlayışı olan 'fakr' (dünyevî olan şeylere önem vermemek) ve tecerrüd (daima bekâr, tam anlamıyla bağımsız kalmak -çıplak olmak ve yalnızlığı tercih etmek) ön plana çıkıyordu. Nitekim Kalenderîliğe ait kayıtlar incelendiğinde bunların 'dünya işleriyle uğraşmayı gereksiz buldukları, dünya üzerindeki her şeyi bırakarak Allah'a yönelmek çabası içinde oldukları, bu nedenle ilim, irfan ve kitaplarla ilgilerini kestikleri, dünyadaki insanların iyiliğini ya da kötülüklerini dikkate almadıkları, topluma karışmadan yalnız

---

[1] Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler, XIV-XVII. Yüzyıllar -Ahmet Yaşar Ocak- TTK Yay. Ank., 1992- s. 6, 7

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. S. 16.

başlarına dünyayı dolaştıkları, cennet ve cehennem korkusu taşımadıkları; para, altın, mal, mülk yerine terk-ü tecrîd'i, teslîm'i, rızâ'yı, tevhîd'i ve sabrı tercih ettikleri' görülüyordu. Bunlar fakirlikten korkmuyor ve utanmıyorlardı. Aksine; peygamberin 'Fakirlik benim övüncümdür' hadisine dayanıyor, fakirliğin faziletine inanıyor, fakirliği insanın en olgun ve manevî bakımdan en yüksek mertebesi olarak kabul ediyorlardı. Zira fakirlik insanı dünyevî kaygılardan arındırıyordu. Mahşerde peygamberin onlarla iftihar edeceğini düşünüyorlardı. Çünkü onlar böylece Allah'tan başka bir şeye eğilim göstermiyorlardı.

Bu inancı, bekârlık ve yalnızlık tamamlıyordu.

Bu bağlamda Kalenderîlerin yaşam biçiminde Melâmet de etken oluyordu. Nitekim Kalenderîler (ilk zamanlarda) iyilik ve faziletlerini gizliyor, halka yalnızca kötülüklerini ve kusurlarını sergiliyordu. Ancak diğer ilkeleri gibi Kalenderîlerin bu ilkesi de zaman içinde bozuluyor, dünyevî kötülüklerin kaynağı haline dönüşüyordu.

Kalenderîler aynı zamanda vahdet-i vücud düşüncesini benimsiyorlardı. Ne ki bu düşünce de diğerleri gibi olumsuz değişimler geçiriyor ve Kalenderîleri İslamiyet içinde farklı bir konuma taşıyordu.

Kalenderîlik zaman içinde Hurûfiliğin ve Şiîliğin etkisi altında da kalıyordu. Kalenderîler, dikkati çekecek kadar önemli derecede Şiîliğin etkisi altında bulunuyordu. Özellikle 15. Yüzyılda Anadolu'daki Kalenderîlerde yaygın biçimde Ali, Hüseyin kültü gözleniyor; Kerbelâ ile ilgili yas gelenekleri uygulanıyordu. Ancak bunlar Şiîlikteki şekliyle ve anlayışla değil, Kalenderîliğin mistik şekline uyarlanmış şekliyle uygulanıyordu. Kalenderîliğin önde gelenlerinin eserlerinde (Kaygusuz Abdal, Otman Baba, Kalender Abdal, Hayalî Beğ, Hayretî gibi) Ali kültü, belirgin biçimde ön plana çıkıyordu. Kimi yerde peygamber, kimi de mehdî mertebesine yükseltiliyordu.

Ali kültü, Kalenderîlik ile birlikte Bektaşîlik potasına karışıyor; bu tarikatın şemsiyesi altında, daha da güçlenerek Anadolu toplumunda varlığını ve etkisini sürdürüyordu.

Özellikle 13. Yüzyıl ve sonrasında Kalenderîlik akımında görülen olumsuz değişim, Kalenderîleri diğer toplulukların gözünde itici bir konuma getiriyordu. Örneğin; fakirlik ve bekâret/yalnızlık ilkesinin uğradığı değişim, Kalenderîlerin dış görünümüne yansıyordu. Bu ilkenin bir gereği olarak çıplak denecek bir biçimde geziyorlardı. Kimi baştan aşağı çıplak dolaşıyor, sadece mahrem yerlerini ot ile örtüyordu. Kimi bazen sırtına bir hayvan postu atıyordu. Kimi çıplak vücudunu 'cavlak' denilen kıldan örülmüş bir çeşit yelekle örtüyordu. Cavlak giymek tarikata giriş ritüeli niteliği de taşıyordu. Özellikle, Önasya'ya gelen Kalenderîler, iki yanında öküz boynuzu bulunan bir başlık giyiyorlardı. Yüzlerini traş ediyor, gür bıyıklarını uzatıyor ve sarkıtıyorlardı. Bellerinde ve boyunlarında çeşitli çanlar ve boyalı aşık kemikleri bulunuyordu. Ellerinde ucu kıvrık bir sopa, bellerinde ise yine dinsel anlam taşıyan bir tahta kılıç taşıyorlardı. Boyunlarında asılı olan davulları çalarak Şamanlar gibi raksediyorlardı.

Ucu kıvrık sopaya 'çomak' adını veriyor, seyahatlerde buna yaslanıyor, gerektiğinde savunma aracı olarak kullanıyorlardı. Ancak Kalenderîler çomak kadar, teber (bazen de nacak) adını taktıkları baltalarına da çok önem veriyorlardı. Çomak gibi baltayı da bir savunma silahı olarak kullanıyor, ateş yakmak için odun kesiyorlardı. Kalenderîlerde balta taşıma geleneği 8. Yüzyılda yaşayan Ebû Müslim-i Horasânî'ye kadar dayanıyordu. Balta'nın önemini Hayretî şöyle vurguluyordu:

> Kanda gitsen bile al yanınca ey dilber teber
> Kim yirinde sana çok yoldaşlık eyler teber.[1]

Ocaklı zorbaların ve özellikle de Galata 'haşerelerinin' 'Balta Asmak' geleneğinin kökenini de burada aramak gerekiyordu.

Kalenderîler kimi zaman haberleşmek amacıyla, kimi yerde de eğlenmek için boynuz çalıyorlardı.

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 163.

Kalenderîler, genellikle saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tamamen tıraş ediyorlardı. Bu işleme 'çihar darb' deniyordu. Tıraş etme adeti, Kalenderîlerin pîri olan Cemâlü'd-Din Savî'den kaynaklanıyordu. Onun, bir kadından yakasını kurtarmak amacıyla sakal, bıyık ve kaşını tıraş ederek kendisini çirkinleştirdiğine inanılıyordu. Buna karşılık Haydarîler, bıyıklarına dokunmuyor, tepelerinde de bir tutam saç bırakıyorlardı. Torlaklar ile Câmîler ise saçlarını uzatıyorlardı.

"...daima yanlarında biley ve ustra taşırlar. Manası, 'nefsi öldürürüm' demektir. O ustura ile kendine dört darbe vurur. O, tarik halkı için çar terktir. Dört darb evvelâ baştadır. Bıyık, kaş, kirpik, sakal tıraş etmenin manası 'dünya süsünü terk eyledim' demektir. Kaş yolutmamn manası 'Tanrı ile kullarının arasında perde yoktur' demektir. Kirpik yolutmak 'bütün haramdan el çektim' demektir. Vücutta olan dağlamaların manası şudur: Müslüman hacılar Mekke'de ihrama girince bir vâcib veya müstebah terketmiş olsa ona bir kurban farz olur ki, suçu affola...

Dervişler tarihinde de öyledir. Bir derviş bir suç işlese Allah ile canına, kendi bildiği suçunu itiraf edip, dünya cezası için Rabbisi korkusundan vücudunu ateşe yakıp daglar (yanıklar) açar. Buna göre dervişlerin vücutlarındaki daglar Allah'tan korkma manasınadır ki bu suretle Allah'tan af umup tövbe etmiş ve temizlenmiş olur. Başında yüzbir dag yakmak 'Yüzbir tarikin hükmüne razı oldum. Bütün yasaklardan masumum. Hakkın rızasına teslim oldum' demektir. Ama bu teslim daglamasını yapanın içinde Allah sevgisinden başka bir arzu olmamak gerek. Kulaklarında küpe 'isyandan kaçıp Hak cevaba parmağım ağzımda kaldı' demektir. Boğazındaki halhallar 'şeriata boyun bağladım' demektir. Kollarına bilezik komak 'haramdan el çektim' demektir. Baş, ayak çıplak gezmek 'hüdâya açıldım, onu arıyorum' demektir."[1]

Kalenderîlerin en belirgin özelliklerinden birini de sürekli seyahat etmeleri oluşturuyordu. Onlara göre gezginlik insanın içini olgunlaştırı-

[1] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C.2 -Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi- Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman - Kardeş Matbaası, İst. 1970 - S. 198.

yordu. Ruh dünyası bu şekilde yüceliyor, huylar yumuşuyor, sivrilik ve keskinlikler törpüleniyordu. Sürekli seyahat ettikleri için Kalenderîler; birbirlerini tanıyor, haberleşiyor, fikir alış-verişinde bulunuyor, birbirlerini misafir ederek sürekli iletişim tesis ediyorlardı. Gezginliğin sayesinde her türlü gelişmeyi izleyebiliyor, bilgi sahibi oluyor ve bu nedenle de cahil halk kitleleri üzerinde etki yapıyorlardı. Dış görünümlerinin itici olmasına karşın, gözlemleri sayesinde umulmadık fikirlere sahip bulunuyor, bu nedenle de istedikleri zaman çevrelerini etkileyerek harekete geçirebiliyorlardı.

Gezgin Budist rahipleri gibi Kalenderîler de dilenerek seyahat ediyorlardı. Dilenmek Kalenderîliğin bir ritüeli sayılıyordu. Bu durum, fakirlik ve yalnızlık esasının bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Böylece Kalenderî dervişi nefsini aşağılıyor, gururunun hakimiyetinden kendisini dilenerek kurtarıyordu. Osmanlı yönetimi altında Kalenderî zaviye ve tekkeleri de vakıf olduğu, böylece dervişlerin tüm ihtiyaçları bu kaynaktan karşılandığı halde Kalenderîler, inançlarının gereği olarak dilenmeyi sürdürüyorlardı. Bu işi kimi zaman tek başlarına, kimi zaman da gruplar halinde gezerek yapıyorlardı. Şehirlerde veya köylerde ilâhîler söyleyerek dolaşıyor, karşılaştıkları şahıslara keşkül'lerini (Hindistan cevizi kabuğundan veya o şekil verilerek madenden imal edilen, iki yanından zincirle asılan, içi çukur bir tas) uzatarak para veya yiyecek istiyorlardı. Kimi zaman zengin malikânelerinin kapılarına giderek onları meth eden manî söylüyor, kimi zaman da fal bakarak güzel sözler ediyorlardı. Ancak bu uygulama, dilenmenin dinsel anlamını zaman içinde ortadan kaldırıyor; tüm geçimini tekke ve zaviyelerde karşılayan Kalenderîler, dilenmeyi kendilerine ek bir gelir kaynağı haline getiriyorlardı.

Dilenmek gibi bekârlık-yalnızlık ilkesi de zamanla bozuluyordu. Kalenderîler zaman içinde evlenmeme kuralını, evlenmeden ilişki kurma şekline bile sokuyorlardı. "Hatta Köprülü Mehmed Paşa'nın, Edirne yakınlarındaki bir Kalenderî zaviyesini, sırf kocalarına ihanet eden ka-

dınların girip çıktıkları bir yer haline geldiği gerekçesiyle kapattığını biliyoruz."[1]

Ancak Kalenderîlerin bekârlık-yalnızlık ilkesi asıl Mahbûbperestlik (Cemâlperestlik) - Mahbûb: Erkek sevgili, Mahbûbe: Sevilen kadın - bağlamında sapıklığa dönüşüyordu.

Kalenderîliğe İran geleneğinden girdiği ileri sürülen Mahbûbperestliğin kökeninde mütenâsip vücutlu genç ve güzel yüzlü delikanlılardan Mahbûb ve Mâşuk (sevilen erkek) edinmek bulunuyordu. Vahdet-i vücud anlayışının farklı bir yorumuna göre Allah, güzel yüzlü genç erkeklerin simalarında (Cemâl: Yüz güzelliği, Cemâlperestlik: Yüzgüzelliği sevgisi) tecelli ediyordu. Bu nedenle Kalenderî şeyh ve dervişlerinin; genç, güzel ve mütenâsip vücutlu erkeklerle mahbûbluk ilişkisi içinde olmaları yadırganmıyor-dışlanmıyordu. Aksine... Tarikatın bir ilkesi olarak benimseniyor, kabul görüyordu. Ne ki Mahbûbperestlik sık sık amacından sapıyor, eşcinsel ilişkiye dönüşüyordu:

"Meselâ 13. Yüzyılda İbnü'l-Hatîb Cavlakîleri anlatırken onlar arasında livâta (homoseksüellik) illetinin çok yaygın bulunduğunu, mecbur kalmadıkça kadınlara ilgi duymadıklarını kaydediyor."[2]

Kalenderîlerdeki Mahbûbperestliğin homoseksüel ilişkiye dönüşmesi giderek yaygınlaşıyordu. Bunun yanı sıra vahdet-i vücud anlayışı sonucu 16. Yüzyıl Osmanlı toplumunda kimi mahbûblar dinsel düzeyde yüceltiliyordu.

Hayretî'nin mısraları, böyle bir örneği oluşturuyordu:

Nûr-ı Ahmed'dür yüzi zıll-i Hüdâ'dır perçemi
Rây-ı rahmetdir kaşı mîm-ı Muhammed'dür fem i

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 171; Dipnot 121 - Bkz. Ricaat, S. 451.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 173.

Ana bu veçhile kimdür diyebile âdemî
Pertev-i Hak kudret-i Hak mazhar-ı Allah'dur[1].

Homoseksüel ilişkiye dönüşen Mahbûbperestlik; Kalenderîlikle birlikte Bektâşîlik potasında eriyor ve onunla birlikte nüfuz ettiği Yeniçeri ortalarındaki ilişkileri de olumsuz yönde etkiliyordu.

Kalenderîler, Moğol saldırıları ve istilâsı sonucu 13. Yüzyıl başında batıya göç ediyorlardı. Nitekim Kalender zümresinin önderi olarak nitelenen Cemâlü'd-Din-i Sâvî Şam yakınında Dimaşk'a gelerek bir Kalenderî zaviyesi tesis ediyordu. Cemâlü'd-Din-i Sâvî'nin dört halifesinden biri olan Ebûbekr-i Niksârî 1205-1206 yılında Dimaşk'tan ayrılarak Konya'ya geliyor, burada çevresine müridlerini toplayarak bir zaviye kuruyordu.

Bu arada Cemâlüd'd-Din-i Sâvî'den sonra Kalenderîlik cereyanı içinde ikinci büyük şahsiyet olan Şeyh Kutbu'd-Din-i Haydar da Haydarîlik (Haydarîyye) tarikatını kuruyordu. Şeyh Haydar, Şahver adlı bir Türkistan hakanının oğlu idi. Bu Türk sûfîsinin annesi ise bir meczûb idi.

"Çağdaşı Şah-ı Sincan adlı sûfî şairin tasvir ettiği üzere o, ne din, ne dünya, ne küfür ne de insan umurunda olan; ne hakka, ne hakikate, ne de tarikat ve yakîne zerrece aldırış eden bir meczûp idi."[2]

Haydarî tarikatına adını veren Şeyh Kutbu'd-Din Haydar'ın -ki hayatının büyük kısmı Zâve'de kurduğu zaviyede, kalabalık mürid topluluğu arasında geçiyordu- diğer Kalenderîlerden farklı bir görünümü bulunuyordu. O, bıyıklarını tıraş etmiyor, tarikatının bir sembolü olarak müridlerinin boynuna demirden yapılmış bir halka ile kulaklarına yine demirden yapılmış bir küpe taktırıyordu.

Haydarîler 13. Yüzyıl ortalarından başlayarak Orta Asya derinliklerine, oradan Hindistan'a yayılıyor; Irak, Suriye ve Mısır'a nüfuz ediyor,

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 173; Dipnot 129 - Bkz. Hayretî, Divân, S. 101.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 40.

Önasya'ya giriyorlardı. Haydarî şeyhleri genellikle Baba ünvanı taşıyorlardı. Bunların büyük bir bölümü şair olarak tanınıyordu.

Cemâlü'-Din-i Sâvî'nin halifesi olan Ebûbekr-i Niksârî'nin yanı sıra Şeyh Kutbu'd-Din-i Haydar'ın halifelerinden olan (belki ikinci kuşak halife) Hacı Mübarek-i Haydarî de Önasya'ya geliyordu. Hacı Mübarek-i Haydarî, Selçuk Veziri Tâcü'd-Din tarafından yaptırılan Dârü'z-Zâkirîn adındaki zaviyenin şeyhliğine tayin ediliyordu. Onun halifesi olan Şeyh Muhammed-i Haydarî ise Meram'da bağcılık yapıyordu.

Anadolu'da Kalenderîlik cereyanının tarikatları olan Cavlâkîyye ve Haydarîyye'den başka bir de Vefaîlik gözleniyordu. Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebûl-Vefâ tarafından kurulmuş olan bu tarikat, Türkmenler arasında son derece yayılmış bulunuyordu. Horasan Melâmetîliğinden kaynaklanan Vefaîlik hem Yesevîlikle paralellik gösteriyor,[1] hem de Yesevîliği etkiliyordu. Horasan Melâmetîliğinden kaynaklanması nedeniyle, geleneksel Sünnî esaslara muhalefet ettikleri için Vefaîler de bu gruplar tarafından eleştiriliyor ve dışlanıyorlardı.

1240 yılında, Selçuk merkezî otoritesine karşı ayaklanan Baba İlyas-ı Horâsânî ile müridlerinin de bu tarikatın mensupları olması ihtimali kuvvetle muhtemel bulunuyordu.

Bu tarikat Anadolu'ya, 13. Yüzyıl başında Baba İlyas'ın şeyhi olan (aynı zamanda Bektâşî geleneğinde ayrıcalıklı bir konumu görülen) Dede Garkın adlı bir Türkmen şeyhi tarafından getiriliyordu. Baba İlyas, Dede Garkın'ın vefat etmesi üzerine, onun yerine geçiyordu. Baba İlyas Vefâî zaviyesini Amasya yakınında, Çat köyünde (İlyas köyü) kuruyor ve Vefaîlik Anadolu'ya buradan yayılıyordu. Bu bağlamda Orta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılan zaviyeler de tarikatın yayılmasına hizmet ediyor ve katkıda bulunuyordu.[2]

Babaî Ayaklanmasından sonra Çat köyündeki zaviye de dağılıyordu.

---

[1] Bkz. Her Sakaldan Bir Kıl - M. Çulcu, E Yayınları.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 64.

Ancak Baba İlyas'ın iki halifesi Anadolu'da iki önemli zaviye kuruyordu.

Baba İlyas Ayaklanmasına katılmayan bu iki halifeden biri Hacı Bektaş-ı Velî idi. Hacı Bektaş, daha önce bir Haydarî dervişi idi. Dolayısıyla Suluca Karahöyük'de kurduğu Vefâî zaviyesinde Haydarî özellikleri taşıyordu. Nitekim Abdal Musa bu zaviyede bir Haydarî dervişi olarak yetişiyor sonra da Osmanlı Beyliğine gidiyordu.

Baba İlyas'ın, ayaklanmaya katılmayan ikinci halifesi ise Şeyh Edebali idi. O da önce Karaman'daki Lârende'de, sonra da Bilecik'te Vefâî zaviyesi tesis ediyordu. Bu iki Vefâî zaviyesinden başka Baba İlyas'ın en küçük oğlu olan Muhlis Paşa tarafından Kırşehir'de bir zaviye kuruluyordu. Bu zaviye 14. Yüzyılda Elvan Çelebi tarafından Çorum-Mecidözü'ne taşınıyordu.

Kalenderîler çevrelerinde, özellikle de Sünnî gruplar tarafından hiç de iyi bir gözle görülmüyordu.

> "İbnü'l-Hatîb'e göre Cavlâkîler, yani Kalenderîler asla makbul kişiler değildir. Onlar çok aşağılık bir topluluk olup, küstah, utanma bilmez, yeryüzünün en aşağılık mahluklarıdır. İslamiyet dairesinden hariçtirler. Çünkü bunlar mescidlerde köpekleriyle birlikte düşüp kalkmakta, ibadet edecekleri yerde dinsizlik ve fısku fücur işlemekte, esrar çekip afyon içmektedirler. Mescidlere ahır, namaza zumurluk? Adını takıp ibadet edenleri aşağılamakta, kendileri ise ibadet etmemekle övünmektedirler."[1]

Hatta bu eğilimdeki kişiler 'ilhâd' (gerçek inançtan dönme, Allah'ın varlığına, birliğine inanmama, dinsizlik, tanrı tanımama) ve "ibâha" (ibâhi-ibâhiyye: haram şeylerin yapılmasını mübâh sayan Bâtınî zümre) olarak itham ediliyorlardı:

> "Ancak, Niğdeli Kadı Ahmed de, el-Veledü'ş-Şefîk adındaki önemli eserinde, Şeyh Tapduk, Şeyh İbrahim Hacı ve Ereğli'li Şeyh Kerâmâtî gibi kişilerinde etraflarına, benzer inançlar taşıyan ve hareketlerde bulu-

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 66.

nan, yani 'aynı ilâd ve ibâha yolunda giden' bir takım, Tapduklu, İbrahim Hacılı vb. gibi zümreler topladıklarından bahsetmektedir. O bunların Kalenderî olduklarına dair herhangi bir imada bulunmamakla beraber, bizce bu zümrelerin Kalenderî olduklarına kesin nazarıyla bakılabilir."[1]

Kalenderîlerin, Melâmetîlikten gelmeleri nedeniyle kendilerini topluma aşağılatacak davranışlarda bulunmaları, onların genellikle dışlanmalarına neden oluyordu. Bunlar kimi zaman da fiziken cezalandırılıyorlardı:

"Burak Baba esasen Bâtıniyye akîdelerini Amasya'da neşr ve tamim ile meşgul iken (H. 670-M. 1271-72)'de Mısır'a kaçmağa mecbur olan ve Mısır'da hulûl ve ittihâda dair sarfettiği şüpheli sözlerden dolayı hükümdar Melikü'z- Zâhir Baybars el-Bundukdârî huzurunda toplanan bir âlimler meclisinde sorguya çekildikten sonra darp ve ted'ib olunan ve oradan kalkıp Akaba Han..."[2]

Burak Baba'nın Mısır'a kaçmasına, yaşam tarzı ve dış görünümü neden oluyordu:

"...Hüseyin Efendi İkdü'l-Cumân'dan naklen, bunun aslen Tokadlı olup (H. 655, M. 1257-58)'de doğan, Amasya'da Aybeg ve Ahmed Babalardan feyz aldığını, iri gövdeli ve gayet pis bir adam olup, şehirden şehire gezdiğini söylüyor:

"Belinden yukarısı bütün çıplak olup, aşağısına kırmızı bezden bir futa bağlamış, başına hafif bir kırmızı sarık şeklinde tülbend sarmış ve iki tarafına manda boynuzları raptetmişti. Elinde gayet uzun ve büyük bir nefir, kabaktan mamul büyük ve siyah keşkül olup, ayı gibi oynar, maymun gibi söyler, gayet murdar idi. Ayni hal ve kıyafette sekiz-on refiki olup, bunlarını elinde zilli defler oldğu halde gittikleri yerlerde bir daire şeklinde durup bunlar çalar, Burak Baba oynardı. Burak Baba

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 66.

[2] Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar - Prof. Dr. Fuad Köprülü - Diyanet İşleri Başk. Yay., Ank. Üni. Bas. 1966 - S. 178 - Dipnot 37.

hulûl'ü mu'ttekid, ahireti münkir tam bir mülhid (Allah'ı inkâr eden, dinsiz) idi. Kâffei muharremâtı mübah addeder ve cenâb-ı Hakk'm iptida Hazret-i Ali'ye hulûl, bâdehû Sultan Hudâbende ile ittihad ettiğini iddia ederdi. Şehveti galip olup güzellere tanrı der, önlerinde secde ederdi."[1]

Diğer topluluk ve zümrelerden tepki gören ve inançsızlık, hatta dinsizlikle itham edilerek aşağılanan diğer bir Türkmen Şeyhi de Buzağu Baba idi:

"Cinler ve perilerle teması olduğu ve gelecekten haber verdiği bildirilen, üstelik bir ara Sultan 4. Rüknü'd-Din Kılıçaslan'ın dikkatini çeken bu zatın, aynı şekilde ibâhi bir Kalenderî şeyhi olması kuvvetle muhtemeldir. Eflâki'nin Şeyh Baba-yı Merendî adıyla zikrettiği bu şahıs, ona göre sözde zâhid geçinmesine rağmen 'insan şeytanlarından bir cemaate' başkanlık ediyordu."[2]

Mevcut tüm otoritelere karşı direnen ve onları yok sayarak kendi ilkeleri doğrultusunda yaşayan Kalenderîler, Önasya'daki ayaklanmalarda da rol oynuyorlardı. Örneğin; Kefersud'lu Kalenderî Seyhi olan, Baba İlyas ile halifesi Baba İshak, Babaî Ayaklanmasını fiilen yönetiyordu (Bkz. Her Sakal'dan Bir Kıl).

Diğer taraftan Halil bin Bedrû'd-Din el Kürdî adlı Kalenderî Şeyhi ile müridleri 1245 yılında Moğollara hizmet ediyordu.

"Rifaîyye Tarikatına mensup bulunduğunu iddia etmesine rağmen, Kalenderîler gibi giyinen bu şeyh, şarap içip esrar çekiyor ve namaz kılmıyordu. Kısa zamanda Moğollar arasında da kendine taraftar toplamasını bilen Şeyh Halil, Moğollarla bir olarak Türkmenler'e karşı muharebelere katıldı. Lakin sonunda Türkmenler tarafından yakalanarak rivayete göre maiyyetindeki altıyüz Kalenderî ile birlikte idam edildi."[3]

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 180 - Dipnot 37.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age- S. 66, 67.

[3] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 67.

Kaldı ki Kalenderîler sık sık takibata uğruyor, isyankâr karakterleri nedeniyle kimi zaman katlediliyorlardı. Moğol hakanı Hülâgü, büyük bir Kalenderî katliamı gerçekleştiriyordu. Araştırmacı-yazar Ahmet Yaşar Ocak 'Popüler Kalenderîlik' olarak adlandırdığı bu cereyanı aynı zamanda 'Anarşist Kalenderîlik' diye de niteliyordu. Hiç şüphe yok ki; Sanskritçe 'düzen bozucu' olarak tanımlanan 'Kalandara' ile -en azından- yakın akrabalığı bulunan Kalenderîlik, görüldüğü toplumlarda genellikle bu tanımlamaya uygun roller oynayarak belirginlik kazanıyordu. İnançlarının bir parçası olarak her türlü otoriteye karşı başkaldırıda bulunan, açık veya gizli direniş gösteren ve kendini aşağılatarak uhrevi tatmin bulan Kalenderîler, Osmanlı devletinin kurulmasından -yaklaşık- yıkılmasına kadar değişik adlar altında varlıklarını koruyor, etkinliklerini sürdürüyorlardı.

Abdalân-ı Rum adı verilen ve Osmanlı devleti hesabına azımsanmayacak derecede vurucu güç oluşturan Kalenderîlere ve gördükleri işleve gelince...

Hiç şüphe yok ki 1240 yılında meydana gelen Babaî Ayaklanmasına katılan; çoğu Kalenderî, bazıları da Haydarî ve Yesevî olan bir zümreye 'Abdâl' deniyordu. Bu arada ünlü Kalenderî Şeyhi Cemâlü'd-Din-i Sâvî de 'Pîr-i Abdâl' ünvanını taşıyordu.

Diğer taraftan Osmanlı menkıbelerinde Geyikli Baba, Doğlu Baba, Postnîpûş Baba'nın yanı sıra Abdal Musa, Abdal Murad ve Abdal Mehmed adları da geçiyor 'Baba ve Abdal' sözcükleri birlikte anılıyordu.

Önasya'ya gelen ve Rum Abdalları (Abdalân-ı Rum) diye adlandırılan Kalenderîlere (ve Kalenderî zümresine) aynı zamanda Horasan Erenleri de deniyordu. Bunun nedeni, doğrudan Horasan'dan gelmeleri değil; bunların Horasan'da doğmuş olan Melâmetî sûfîliğinden kaynaklanan Kalenderî akımına bağlı bulunmalarıydı.

Bunların başında Geyikli Baba (Azerbaycan'ın Hoy'undan), Abdal Murad ve Abdal Mehmed (Buhara'dan), Abdal Musa (Hoy'dan) ve

Postnîpûş Baba (Diyar-ı Acem'den) geliyordu.[1]

1240 yılında patlayan Babaî Ayaklanması, merkezî otorite tarafından şiddetle ve çok kanlı bir bizimde bastırılıyordu. Bunun üzerine, diğer Babaîler gibi Kalenderîler de sağa sola kaçışıyor, bir yerlere sığınarak ve gizlenerek canlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Bununla birlikte sürekli takibata uğruyor, Selçuk devletinden sonra Beylikler döneminde de baskı ve katliamlardan kurtulamıyorlardı.

Ancak Osmanlı Beyliği, diğerlerinden farklı olarak bunlara hem kapısını ve kucağını açıyor, hem de sadece istedikleri gibi yaşamalarına izin vermekle kalmayıp onları, vurucu güç olarak da kullanıyordu. Osmanlı Beyliği'nin Vefâî, Haydarî ve Yesevî'lerden oluşan ve Abdal diye adlandırılan Kalenderî zümrelerine karşı bu denli yakın davranmasında hiç şüphe yok ki Şeyh Edebali en önemli rolü oynuyordu. İsyana katılmamış olsa da Baba İlyas'ın halifesi (bir Ahi Babası) olan Şeyh Edebali, kızını vererek damat edindiği Osman Gazi'ye bu yönde telkinlerde bulunuyordu. Böylece Osmanlı Beyliği, Önasya'daki 'asi, kural ve otorite tanımaz, düzen düşmanı' Kalenderî dervişleri ve şeyhleri bakımından önce bir sığınak, sonra da bir hareket üssü konumuna geliyordu.

Abdalân-ı Rum böylece, kendilerine her türlü baskıyı uygulayan ve katledenlere karşı önemli bir dayanak ve ciddi bir otorite desteği buluyordu. Böylece hem istedikleri şekilde yaşıyor, hem intikamlarını alabiliyor, hem de Osmanlı Beyliği ile birlikte güçlenerek Önasya'daki etkinliklerini arttırıyorlardı.

Osman Bey gibi Orhan Gazi ile I. Murad da aynı politikayı sürdürüyordu. Osmanlı padişahları onlara her türlü imkanı sağlıyor, Abdallar da tüm savaş yeteneklerini bu genç devletin hizmetine veriyordu.

Geyikli Baba Bursa'nın fethine katılıyor, Kızıl Kilise denilen yeri müridleriyle birlikte bizzat ele geçiriyordu. Abdal Musa Bursa'nın fethine katılıyordu. Çarpışmalarda fiilen hazır bulunan Doğlu Baba, savaş sıra-

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 88.

smda askerlere soğuk ayran dağıtıyordu. Kumral Abdal gazalara muntazam olarak katılıyordu. Abdal Murad fetihlerde gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle menkıbelere konu oluyordu.

Tüm bu hizmetlerin karşılığı olarak da Osmanlı padişahları ele geçirdikleri toprakların bir kısmını, dervişleriyle birlikte yerleşmeleri için bu şeyhlere veriyor, zaviyelerini kurmalarına müsaade ediyorlardı. Bu abdallar arasında hakkında en fazla bilgi bulunan Geyikli Baba'nın, Orhan Gazi ile yakınlığı, kayıtlara şöyle geçiyordu:

"Hilmi Ziya, 'Anadolu'da dinî rûhiyat müşahadeleri: Geyikli Baba. Mihrab Mecmuası, sayı: 13-14, sene: 1340, s. 447.' Yazar metnini neşrettiği bu belgenin kendisine Ahmed Refik (Altınay) tarafından, Divan-ı Hümâyûn kuyûdatı arasında rastladığı bir belgeden istinsah edilerek verildiğini bildirmekle beraber, ne yazık ki referansını tam kaydetmiyor. Önemine binaen bu metni burada aynen aktarmanın faydalı olacağını sanıyoruz:

"Kutbu'l-Ârifîn Şeyh Geyiklü Baba Hoy'dan gelmiştir. Bir ulu geyüge binüb gelmişdir. Geyükler gendüye musahhar imiş. Gelüb İnegöl'de mekân dutmış. Merhum Sultan Orhan Padişah Hazretlerinin... fethinde merhum Orhan Padişah ol kal'ayı fethiderken Kutbu'l-Ârifîn Şeyh Geyiklü Baba dahi ol cânibde üçyüz altmış kapulı bir kilisa varmış Kızıl kilisa dimekle meşhur imiş ol kilisai kendüleri fethitmişler. Ceng iderken bir kestane ağacı var imiş ol kestaneye vardıkda ol kestane yarılub Baba'yı saklar imiş. Kâfirler arar bulamazlar imiş. Sabah gine çıkub kâfirlerle ceng iderdi. Erenler bu nev'ile iletmişlerdir. O zamanda Hazret-i Orhan Padişah'a şöyle haber vermişler ki Hoy'dan bir ger gelüb ulu geyige binüb Kızıl Kilisa'yı aldı. Ve bu cevabı virmişler. Virdiklerinde merhum Orhan Padişah 'Baba mey-hordur' deyü iki yük arakı ve iki yük şarap gönderüp Baba dahi yanındaki Baba Sultan ile... -belgenin bundan sonrası noksandır."[1]

Geyikli Baba ile ilgili bu efsanede de anlatıldığı gibi, Abdallar ve

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 90, 91.

Kalenderîlerle ilgili hikayelerde 'insanüstü-doğaüstü' olaylara da aşırı yer veriliyordu. Hiç şüphe yok ki bu 'doğaüstülük' tutkusu da yine Türklerin eski dini olan Şamanlıktan kaynaklanıyordu ve özellikle Kalenderîler kanalıyla Önasya İslamiyetinde ayrı bir yer tutuyordu.

Geyikli Baba 'Baba İlyas müridiyim, Seyyid Ebû'l-Vefâ tarîkatından' diyerek Kalenderîliğini kesin bir ifade ile ortaya koyuyordu. Geyikli Baba'nın yaşadığı veya tekkesinin bulunduğu yerlerde 'Geyiklü Cemaatı', 'Geyiklü Baba dervişleri', 'Geyiklü Baba Sultan Cemaatı' gibi adlar altında özgün topluluklar oluşuyordu.

Abdallar arasında en önemli rolü, hiç şüphe yok ki Abdal Musa oynuyordu. Zira o, Kapukulu Ocaklarını derinden etkiliyor ve Yeniçeri ortalarına Bektâşîliği sokuyordu. Ancak bu oluşum, daha sonraki bir süreçte meydana geliyordu.

Kalenderîlik -bir bakıma- mevcut toplumsal düzene, özellikle de ödünsüz bir anlayışa sahip bulunan ortodoks tasavvufa karşı muhalefet hareketi olarak ortaya çıkıyordu. Bu bağlamda heteredoks bir 'tepki akımı' olan Kalenderîlik bu karakterini sonuna kadar muhafaza ediyor ve sürdürüyordu. Nitekim sosyal, siyasal ve ekonomik tüm halk hareketlerinde Kalenderîlerin yer aldığı, hatta öncü oldukları gözleniyordu. Örneğin; 1240 ayaklanmasına katılmakla kalmıyor, bu ayaklanma sırasında 'organizatörlük' de yapıyorlardı. 1416 yılında Şeyh Bedreddin ayaklanmasında etkili olan Torlaklar Kalenderî idi. Keza 1511 yılında Şahkulu Baba Tekeli ayaklanmasında da Torlaklar başrolü oynuyor, 2. Bayezid'in hışmından kurtulamayarak katlediliyorlardı. Büyük Celâlî hareketlerine adını veren ve 1519 yılında Şah Velî lakabıyla ayaklanan Bozoklu Celâl de bir Kalenderî şeyhiydi.

Bu ayaklanmalardan en fazla 1527 yılında cereyan eden Şah Kalender ayaklanması dikkati çekiyordu. Bektâşîliğin ikinci kurucusu olarak tanımlanan Balım Sultan'ın torunu olduğu iddia edilen Şah Kalender, Hacı Bektaş zaviyesinin şeyhi olan bir Kalenderî idi. Nitekim çevresine topladığı Kalenderî abdalları ve dervişleriyle birlikte harekete geçiyordu.

Hiç şüphe yok ki Celâlî İsyanları olarak adlandırılan olayların pek çoğunda Kalenderîler rol alıyor, hatta başrolü oynuyorlardı. Ne var ki Kalenderîler sadece toplumsal eylemlere ve olaylara katılmakla kalmıyor, bireysel olarak da etkin ve yasadışı eylemlere girişiyorlardı. Bu eylemler suikastlardan, soygunlara kadar çok geniş bir 'yasadışı alanı' kapsıyordu.

Kalenderîler tarafından gerçekleştirilen en önemli eylemlerden birini, Sultan 2. Bayezid'e karşı düzenlenen bir suikast girişimi teşkil ediyordu.

Sarp bir arazide, ilkel bir yaşam süren ve son derece sert ve savaşçı bir kavim olan Arnavutlar (önemli bir Mafios toplum örneği oluşturan Arnavutlar ilerde ayrı bir bölüm olarak irdelenecek - M. Çulcu) Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra ayaklanıyorlardı. Bu ayaklanmalar Papalık tarafından da destekleniyor ve onyıllarca sürüyordu. Nihayet 1492 yılında Sultan 2. Bayezid, Arnavutlara karşı harekete geçiyordu. Sefer sonucunda büyük bir Arnavut katliamı meydana geliyor, binden fazla esir alınarak İstanbul'a dönülüyordu. Ancak dönüş yolunda, önemli bir suikast girişimi cereyan ediyordu:

> "Arnavutlukta yapılacak işler sona erince Padişah geri dönmüş ve Manastır sahrasına gelmişti. Bir seher vakti buradan hareket edilip Pirlepe'ye doğru yüründüğü ve bir dereye inildiği sırada bir Kalender tarafından (ki Dr. Selahettin Tansel dipnotta Kalenderlere 'sabit bir meslekleri ve muayyen kaideleri olmayan dini farizalarla içtimai itiyatlardan tamamiyle ayrılmış gezici, serseri dervişler' diyor.) Padişahın önünü kesti. Muhafızlar, onun söyleyecek bir sözü olduğunu düşünerek, Padişaha yaklaşmasına ses çıkarmadılar. Fakat derviş, Padişaha yaklaşır yaklaşmaz kepenekinin altına gizlemiş olduğu kılıcını çekerek ve 'benim mehdi-i sâhib-zaman' diyerek padişaha saldırdı. Hadise o kadar ani ve şaşırtıcı olmuştu ki Padişahın yanında bulunan muhafızların her birisi bir tarafa kaçıştılar. Ancak bu esnada Padişahın önünde gitmekte olan İskender Paşa, pek seri bir hareketle gürzünü dervişin üzerine fırlatmış

ve kemiklerini kırmaya muvaffat olmuştu. Bundan sonra etraftan yetişenler dervişi parça parça ettiler."[1]

Torlakî veya Haydarî olduğu sanılan bu dervişin suikast girişimi nedeniyle 2. Bayezid, başta Kalenderîler olmak üzere Sünnîlik dışında kalan tüm cereyan ve tarikatların üzerine yürüyor 'ne kadar fâsid kişi ve ehl-i bid'at varsa Anadolu yakasına sürüyor'du.[2]

Nitekim bu olaydan sonra 2. Bayezid aşırı Sünnî bir politika izliyor, onun bu uygulamaları da 1511 yılında, yine Kalenderîlerin başrolü oynadığı Şahkulu Ayaklanması ile karşılaşıyordu.

Bir başka kişisel Kalenderî eylemini de Sokullu Mehmed Paşa'ya düzenlenen suikast teşkil ediyordu.

Sokullu Mehmed Paşa İmparatorluğun meselelerini yakından ve kesintisiz şekilde izleyebilmek amacıyla hem sabahları, hem de akşamları Divan'ı topluyor, görüşmeler yapıyordu. Yeğeninin vefatından bir yıl sonra, 1579 yılında bir akşam üzeri, her zaman olduğu gibi yine Divan'ı topluyordu. Bu sırada Hammer'e göre, derviş kıyafetine girmiş bulunan (Ahmet Yaşar Ocak'a göre Kalenderî) bir şahıs, arzı hal vermek görünümü altında yanına yaklaşıyor; aniden belindeki hançeri çekerek Sadrazamın kalbine saplıyordu. Sokullu da hançerini çekmek için girişimde bulunuyor, ancak başaramıyor ve düşerek ölüyordu.[3]

Bir iddiaya göre katil, siyasi amaçlarla tetikçilik yapıyordu. Bir başka iddiaya göre ise meczup Kalenderî dervişinden başka bir nitelik taşımıyordu.

Kalenderîler, sadece sosyal, siyasal, ekonomik içerikli halk hareketlerine katılmakla veya bireysel suikast eylemleri düzenlemekle kalmı-

---

[1] Sultan 2. Bayezit'in Siyasi Hayatı, Dr. Selahattin Tansel, MEB Yay. İst. 1966, S. 173, 174.

[2] Dr. Selahattin Tansel - Age. - S. 175.

[3] Devleti Osmaniye Tarihi - Hammer - Mütercimi Mehmed Ata, 7. Cilt - Artin Asadoryan ve mahdumları matbaası - İst. 1332 - s. 50.

yorlardı. Aynı zamanda cinayetler işliyor, soygunlara katılıyor, eşkıyalık da yapıyorlardı. Bu tür eylemler, 16. Yüzyıla ait arşiv kayıtlarında yoğunlaşmış bulunuyordu:

"Bu kayıtlara bakılırsa, bu konuda başı çeken Kalenderî zümrelerinden biri, Seyyid Gazi Zaviyesi ışıkları'dır. Eskişehir yöresinde pek çok olaya sebep olduklarından, bunlardan bir kısmının Kütahya kalesine hapsedilmek suretiyle cezalandırıldıkları anlaşılıyor. Aynı şekilde Dobruca'daki Sarı Saltık Zaviyesi ışıkları da sık sık 'cem'iyyet üzre olub dalâlet ile fesad ve şenâatden hâli' kalmadıklarından Varna Kadısı bunları oradan kovmak zorunda kalmıştı. Hamid Sancağındaki Kalenderîler ise halkı sık sık rahatsız etmekte, 'hilâf-ı Şer-i şerif evza' ve etvarının nihayeti olmadığı' gibi 'çeng-ü çingâne ile' gezerek sağa sola sarkıntılık yapıyorlardı. Ilgın'daki Kalenderîler de yoldan geçenleri soyuyorlar, kısaca eşkıyalıkla meşgul oluyorlardı."[1]

Kalenderîler şüphesiz, 14. Yüzyıldan itibaren amaçlarından ve temel ilkelerinden giderek uzaklaşmış bulunuyordu. Özellikle değişen koşullar onların temel anlayışları ve ilkeleri üzerinde olumsuz yönde etkili oluyor, yozlaştırıyor, 'dejenere' ediyordu. Özünde zaten bir muhalefet hareketi olan toplumsal kurumları ve inançları dışlayan bir anlayışa sahip bulunan Kalenderîler; 14. Yüzyıldan sonra tasavvuf tefekkürünü bir kenara bırakıyordu. Giderek bayağılaşıyor, basitleşiyor, ilkel anlayış ve düşüncelerle sefil ve kaba bir yaşam tarzına eğilim gösteriyorlardı.

Bunların arasına ayrıca; ağır suçlar işledikleri için idam edilmekten veya zındana atılmaktan korkan suçlular, evini-barkını terkederek kaçan delikanlılar, işsiz güçsüz sefihler, efendilerinin baskılarından, ağır işlerinden ve angaryalarından bıkan kaçak köleler, hatta eşkıya karışıyor, bir başka ifadeyle sığınıyordu.[2]

Kalenderîler de bunları benimsiyor, böylece 'siyasal güçlerini' arttırı-

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. §. 135, 136.

[2] Ahmet Yaşar Ocak, Age. - S. 136.

yorlarda. Ancak bu tip katılımlar, olumsuz alışkanlıklarım da birlikte getiriyor, bu alışkanlıklar daha sonra tarikata mal oluyordu.

Bu tür kötü alışkanlıklardan birini de uyuşturucu teşkil ediyordu.

Başka tarikatlarda olduğu gibi Kalenderîler de, vecd (trans) haline daha kolay geçebilmek amacıyla raks (dinsel dans) ediyorlardı. Hatta bu raks diğer tarikatlara göre Kalenderîlerde daha görkemli ve etkileyici oluyordu.

> "... Barak Baba raks ederken üzerindeki çan ve zillerin, madeni halkaların ürpertici seslerinin, şeyhin nâralarına karıştığını ve seyredenleri dehşete sevkettiğini yazarlar. 16. Yüzyılda da Vahidî, çeşitli Kalenderî zümrelerinin davul dümbelek ve borular çalarak bunların eşliğinde semâ ve raks ede ede kendilerinden geçip yerlere serildiğini anlatır."[1]

Türklerdeki dinsel raks geleneği hiç kuşku yok ki, İslam öncesi inançlara; özellikle de Şamanlığa dayanıyordu. Buna karşılık vecde gelebilmek için uyuşturucu -özellikle esrar ve afyon- kullanma geleneğine ise daha çok Hint mistik çevrelerinde rastlanıyordu. Aynı şekilde İran mistikleri de vecd için uyuşturucu kullanıyor; hatta Şamanlara bu kanaldan geçtiği sanılıyordu.

Kayıtlara göre Hindistan'dan getirilen Hint kenevirinden İran'da esrar çıkarılıyordu. Böylece 12., 13. Yüzyıllar arasında İran'daki Kalenderî zümreleri tarafından yaygın biçimde esrar tüketiliyordu.

> "Biz, Kalenderîler arasında haşhaş yeme ve esrar içmekle ilgili ilk haberlere şimdilik Ebû Müslîm-i Horasânî destanında rastlamaktayız. Bu destanda bahis konusu yapılan 'esrar içen baltalı dervişler'in, yani Ahmed-Zemcî ve arkadaşlarının Kalenderîler olduğunu tahmin ediyoruz.
>
> (...)
>
> Fustâtu'l-Adâle ve Menâkıbu'l-Arifîn, 13. Yüzyılda Anadolu'daki Kalenderîler'de yaygın bir şekilde haşhaş yeme ve esrar içme âdetinin

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 177.

mevcudiyetini haber vermektedirler. İbnül-Hatîb, livâta ve şarap içmek kadar sebzek (afyon) yemenin de Kalenderîlerin hiç utanmadan yaptıkları işlerden olduğunu belirtirken, Eflâkî de dolaylı olarak bu işin yaygınlığını belgelendirmektedir."[1]

Kalenderîler, içine esrar koydukları kab'a 'cür'adan', yani 'yudumluk' diyorlardı. Nitekim Kalenderî şairlerinin eserlerinde bu sözcüğe sıkça rastlanıyordu. Kaygusuz Abdal 15. Yüzyılda bir şiirinde şöyle diyordu:

Kaygusuz Abdal yaradan
Gel içgör şu cür'adan
Kaldır perdeyi aradan
Gezelim bilece Tanrı[2]

16. yüzyılda bir başka Kalenderî olan Hayretî de divanında şunları kaydediyordu:

Silelim gel berû âyîne-i kalbin tozını
Açalım Kühl-i ğubâr ile yine can gözini
Kulağa koymayalum hâce fakîhin sözini
Cürâdan'ı getür Abdal yine hayrân olalum.[3]

Hayâlî Bey ise uyuşturucuyu ifade eden cüradân, esrar ve afyon sözcüklerini bir şiirinde şöyle kullanıyordu:

Bana âlem nice hayrân olmasun kim aşk-ı yâr
Cür'adân-ı sînem içre gizlü esrâr'ım kalmaz
...
Dâne-i hâlüni çehrende Hayâlî gördü

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak, Age., S. 178, 179.

[2] Ahmet Yaşar Ocak, Age., S. 179; Dipnot 158, Gölpınarlı, Alevî Bektaşi Nefesleri, S. 214; Imber, S. 41-42.

[3] Ahmet Yaşar Ocak, Age., S. 180, Dipnot 160, Bk. Hayretî, Divan, ss. 94, 95.

Habba düşdi güzelün eyledi terk-i afyon

...

Esrar-ı kâinata ezel cür'adân ıken

Ben hânıkah-ı işkda hayrân ıdüm sana[1]

Kalenderî ayinlerinde uyuşturucu kullanılmasının ayrı bir önemi ve işlevi bulunuyordu. Uyuşturucu küçük ayinlerin olduğu gibi en büyük ayinin de önemli bir unsurunu teşkil ediyordu.

Kurban bayramında en büyük ayin, 13. Yüzyılda Anadolu Kalenderîlerinin pîri sayılan, Seyyid Gazi zaviyesinde yapılıyordu. Bu zaviyenin şeyhi, Osmanlı İmparatorluğundaki bütün Kalenderî şeyhlerinin üstünde kabul ediliyor ve bu şeyhe Âzâm Baba deniyordu. En büyük ayini de bu Âzâm Baba yönetiyordu. Ayinler birkaç gün sürüyor ve sekiz bin kişi katılıyordu.

Kalenderîler, kendi şeyhlerinin reisliğinde buraya gelerek toplanıyorlardı. Hepsi beyaz elbise giyiyor, toplantının son günü olan Cuma gününe kadar sohbet ediyorlardı. Özellikle de gezileri sırasında gördüklerini ve dindiklerini birbirlerine anlatıyorlardı.

Son gün, zaviyenin yanındaki açık alanda, başta kesilen kurbanların etleri olmak üzere çok çeşitli yemeklerin sunulduğu büyük bir sofra kuruluyordu. Yemekten sonra Köçek adı verilen iki genç derviş, diğer dervişlere esrar sunuyordu. Bu esrar Maslak denilen afyondan imal ediliyordu.

O akşam orta yerde çok büyük bir ateş yakılıyordu. Büyük ayin bu ateşin yakılmasından sonra başlıyordu.

> "İçtikleri esrarın etkisiyle kendilerinden geçerek tam bir vecd içine giren dervişler, yavaş yavaş coşarak, defler ve kudümler eşliğinde ilâhîler söyleyerek ateşin etrafında raksa koyuluyorlardı. Raksederek iyi-

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 180, Dipnot 161, Hayâlî Beğ Divanı, ss. 103, 203, 318.

ce coşan dervişler, arada sırada 'Falanın aşkına! Filanın aşkına!' diyerek bıçaklarıyla vücutlarının muhtelif yerlerine yaralar açıyorlardı. Bu yüzden pek çok dervişin vücudu bu yaraların izlerini taşımaktaydı. Tek tek yapılan bu rakslardan sonra, bu defa da ateşin etrafında daire çevirerek topluca raksa geçiliyordu. Mahya denilen bu ayin, dervişler tam anlamıyla kendilerini kaybedip yorgunluktan otların üzerine serilinceye kadar sürüp gidiyordu."[1]

Her ne kadar Kalenderîlik avam ile havas arasında farklı algılanıyorsa da, Önasya'nın karmaşık coğrafyasında avamın tercihleri ön plana çıkıyor ve etkili oluyordu. Bunda coğrafya kadar, halkın olumsuz ekonomik koşullarda yoksul bir yaşam sürmesi de büyük rol oynuyordu. Bir yanda, merkezî otoritenin ve merkezî yönetimin hiçbir şeye umursamaması, diğer yandan yerel güç odaklarının -beyler, paşalar, ulema, ehl-i örf, ehl-i şer, kapulular, timar sahipleri, âyân vs.- sadece kendi çıkarlarını ön planda tutan otoritesi ve müstebitlikleri, ekonomik hiçbir gücü bulunmayan yoksul insanları, ilkeleri soysuzlaşmış, hiçbir otoriteyi umursamayan, hiçbir ahlâkî ve yasal kural tanımayan Kalenderî zümresine katılmaya sevkediyordu. Hele buna bir de Kalenderîlerin isyancı karakteri ve eylemciliği eklenince, hem 'yasadışı bir güç' oluşturuyor, hem de 'kokuşmuş Kalenderî ahlâkını' etkili biçimde yayarak kabul ettiriyorlardı.

Bunun sonucunda Anadolu'da şarap ve esrar içip, afyon yiyen, homoseksüel ilişkiyi sıradanlaştıran, kimi zaman dilenen, kimi zaman hırsızlık soygun ve gasp yapan, cinayet işlemekten veya adam yaralamaktan kaçınmayan, her türlü iğrençliği mübah gören, çıplak veya yarı çıplak gezen, kendilerinden olmayanları aşağılayan, hor gören, hatta kendilerinden olmayanlara eziyet eden, ürkütücü insan toplulukları ortaya çıkıyordu.

Ne ki bu insanlar; İslami şemsiye altında Maniheizm'den Şamanlığa,

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 177.

Zerdüştlükten Budizm'e kadar çok geniş bir dinsel yelpazeyi kullanıyor, bütün kötülük ve olumsuzluklarını bu örtü ile örtüyorlardı. Üstelik müthiş örgütlenme ve iletişim ağı kurmuş bulunuyorlardı.

Kalenderî tarikatına girmek isteyen adaylarda pek fazla bir özellik aranmıyordu. Genç ve bekâr olmaları yeterli bulunuyordu. Yoksul; şeriat, toplum, hukuk ve ahlak kurallarına umursamayan, tasavvuf ilkelerine uymak zorunluluğu hissetmeyen, yaşadıkları çevre ile aralarında uyumsuzluk bulunan gençler, bu tarikata rağbet ediyorlardı. Dahası... Çalışmaktan ve baskıdan yılanlar, ailesi ile uyuşamayan delikanlılar, şeriat, ibadet ve ahlakla başı hoş olmayanlar, siyasi nedenlerle güç durumda bulunan devlet adamları ve hatta şehzadeler bakımından Kalenderî tarikatları bir sığınak anlamına geliyordu. Bir başka ifadeyle 'Abdal kıyafetine girmek' en sağlam ve geçerli bir saklanma şekli oluyordu. Böylece Kalenderîliğe giren kaçaklar, arandıkları bölgelerin çok uzaklarında, bir başka Kalenderî şeyhinin müridi olabiliyor veya çeşitli zaviyelerde yiyip içerek ve geceleyerek durmadan geziyor, saklanabiliyordu.

Kalenderî dervişleri de diğer tarikatların dervişleri gibi bir zaviye veya tekkede bir şeyhe bağlanıyor, onun iradesi altına giriyorlardı. Bu şeyhlere Baba deniyordu. Her Kalenderî şeyhi kendi başına bağımsız hareket ettiği için, ciddi bir merkezî otoriteden bahsedilemiyordu. Ancak Seyyid Gazi zaviyesinin şeyhi, Âzâm Baba olarak tüm diğer şeyhlerin üzerinde kabul ediliyordu.

Kalenderî zümrelerinin birbirinden bağımsız olması nedeniyle, aralarında bir 'aynılık' (standart) bulunmuyor, bu nedenle kimi zaman birbirleriyle rekabete giriyor, hatta uzlaşmazlığa düşerek çatışıyorlardı. Ancak ortak tehlike karşısında derhal dayanışma içine giriyor, birlikte hareket ediyorlardı. Anlaşmazlıklar genellikle maddi çıkar çatışmalarından kaynaklanıyordu.

Kalenderîlerin en önemli gücünü ise tüm ülkeye dağılmış olan Kalenderî tekkeleri ile zaviyeleri oluşturuyordu. Bunların başında; Seyyid Gazi zaviyesi, Hacı Bektaş-ı Velî zaviyesi, Uryan Baba ve Sultan

Şucû'd-Din zaviyeleri, Bursa yöresindeki çeşitli zaviyelerin yanı sıra Geyikli Baba zaviyesi, Postînpûş Baba zaviyesi yer alıyordu. Ayrıca Anadolu topraklarında şu zaviyeler bulunuyordu:

Banaz (Uşak)'da Hacım Sultan zaviyesi, Şeyhlü (Kütahya)'de Beğce (yahut Yenice) Sultan zaviyesi, Ankara'da Hüseyin Gazi zaviyesi, Osmancık (Çorum}da Koyun Baba zaviyesi.

Rumeli topraklarında ise şu zaviyeler tesis edilmiş bulunuyordu:

Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan zaviyesi; Edirne'de Sarı Saltık, Otman Baba ve Balaban zaviyeleri; Zağra'da Mümin Derviş zaviyesi; Varna'da Otman Baba (daha sonra Akyazılı) zaviyesi; Kaligra'da Sarı Saltık zaviyesi, Kızılağaç Yenice'sinde Etyemezler zaviyesi ile Turahan Baba zaviyesi; Karasu Yenice'sinde Nasuh Baba zaviyesi; Filibe'de Hasan Baba zaviyesi; Vardar'da Bayezid Baba zaviyesi; Serez'de Mecnun Derviş zaviyesi, Vize'de Ahmed Baba ile Karakucak Baba zaviyeleri ve Yanbolu'da Etyemezler zaviyesi...[1]

Kalenderî dervişleri Rumeli ve Anadolu'daki bu tekke ve zaviyelerde her türlü ihtiyaçlarını karşılayabiliyor, buluşuyor, haberleşiyor ve gereğinde konuşuyorlardı. Hiç şüphe yok ki tekke ve zaviyelerin başında bulunan Kalenderî şeyhleri -babaları da- birbirleriyle haberleşiyor, gerek duyulduğunda hep birlikte harekete geçebiliyorlardı. Bu bağlamda Kalenderîler /Abdallar/ Bektâşîler bir dönem Osmanlı toplumsal yapısında son derece belirleyici bir rol oynuyorlardı. Sivil silahlı güç konumuna gelen Abdallar bu örgütlü yapıdan sonuna kadar yararlanıyor, dolayısıyla merkezî otorite karşısında kendi otoritelerini oluşturuyorlardı.

Kalenderîye akımı ve ona bağlı tarikatlar (Cavlâkiler, Haydarîler, Camîler, Torlakîler, Şemsîler, Nimetullâhîler) sadece Osmanlı silahlı kuvvetleri üzerinde değil, aynı zamanda Anadolu toplumsal yapısı üzerinde de derin etkiler yapıyor, izler bırakıyordu. Kalenderîlerin ilkeleri,

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 196, 197.

yaşam biçimi ve anlayışları giderek (olumsuz) değişime uğruyor; bu değişim sonucunda Kalenderî yaşam tarzı ile mafios yaşam tarzı şaşırtıcı bir özdeşleşme gösteriyor, tam anlamıyla örtüşüyordu. Diğer bir ifadeyle, Önasya'daki Mafios Toplum Yapısını oluşturan (meydana getiren) tüm unsurların kökeninde Kalenderî toplumsal anlayışının izleri bulunabiliyordu.

Örneğin; mafios ahlak anlayışının odaklandığı çifte ahlak anlayışı, Kalenderî ahlak anlayışının da esasını oluşturuyordu. Kalenderîlerde görülen afyon yemek/esrar içmek (uyuşturucu kullanmak) alışkanlığı, mahbûbperestlik-livâta, dilenme, soygun, gasp, cinayet, suikast, maddı çıkara dayalı her türlü suç vs., gibi ahlakdışı ve yasadışı işlerin tümü, kalın bir din perdesi ile örtülüyordu. Bu olumsuz işleri yapmaktan çekinmeyen Kalenderîler, her türlü ahlakdışılığı ve yasadışılığı 'dinsel kılıfa sokarak' adeta 'inançlarının bir parçası' konumuna getiriyorlardı. Diğer topluluklar da onları öyle kabullenmek zorunda kalıyordu. Böylece Kalenderîler, ahlakdışı her davranışta bulunuyor, ancak uhrevî/mistik bir görünüm altında sanki dinsel ahlakın savunucusu imişler gibi de kendilerini kabul ettirebiliyorlardı. İşte bu 'çifte ahlak anlayışı'; yani Kalenderî ahlak anlayışının, dinsel kisve altında meşrulaşması olgusu, zaman içinde ortaya çıkan Önasya Mafios Toplum Yapısı'nm da temel bir anlayışı haline geliyordu. Üstelik bu oluşum artık 'sadece Kalenderî ahlak anlayışı' şeklinde değil, Önasya toplumunun geleneksel 'çifte ahlak anlayışı' olarak benimseniyordu. Önceleri 'İslam-Kalenderî ahlak anlayışı' biçiminde yaşam bulan 'çifte ahlak anlayışı', sonraları 'çifte hukuk anlayışı' ile de beslenip desteklenerek mafios yapılanmanın temel unsurlarından birini, yani 'çifte ahlak-çifte hukuk' olgusunu tamamlıyordu.

Unutmamak gerekir ki, 'siyasal Kalenderîliğin' en temel anlayışını; kendi varoluş gerekçesini teşkil eden 'otorite tanımama' eğilimi oluşturuyordu. Ortodoks taassuba karşı hetorodoks bir muhalefet hareketi olarak belirginleşin Kalenderîliğin, herhangi bir dinsel otoriteyi bile ka-

bullenmezken bir siyasi otoriteye baş eğmesi ve bağlanması elbetteki mümkün olamıyordu. Nitekim çıkarlar zorlasa bile Kalenderîler, siyasal merkezî otoritelerle sınırlı bir zaman dilimi içinde ortak hareket edebiliyor, sonunda yine karşı karşıya gelerek çatışıyorlardı. Bu çatışmada ise Kalendîler genellikle 'büyük otoriteyi oluşturan' merkezî otoriteye karşı kendilerine sempatik görünen yerel otoritelerin yanında yer alıyor veya tamamen kendi otoriteleri doğrultusunda isyan ediyorlardı. Ne ki, karşılarında merkezî otoriteye bağlı düzenli ve disiplinli devlet güçlerini buldukları zaman -çoğunlukla- bu başkaldırıyı da gerçekleştiremiyorlardı. Zira düzenli güç, merkezî otoritenin buyruğu doğrultusunda şiddete başvuruyordu. Dahası... Kalenderî katliamı yapmaktan kaçınmıyordu.

Bir başka ifadeyle zor, oyunu bozuyordu. Bu durum karşısında Kalenderîler, merkezî otoriteye boyun eğmiş görünüyor -sözde- bağlılık gösteriyorlardı. Buna karşılık duydukları tepkiyi kin'e -hatta gizli bir kan davasına- dönüştürerek -bir süre için- örtüyor, bunu da yine 'dinsel bir hüküm' çerçevesinde, düşman kabul ettikleri otoriteyi 'yüreklerinde bozarak' kabullenmiş görünüyorlardı.

Bu çifte -ikiyüzlü- davranış, merkezî otoritenin sadece siyasal gücünü kabullenmiş görünmeleri ile sınırlı kalmıyordu. Aynı zamanda egemen otoritenin benimsediği ahlak ilkeleri ile hukuk ilkelerini de -sözde- kabullenmiş görünüyorlardı. Böylece egemen otoriteyi kendilerine karşı 'ilgisizleştiriyorlardı.' Ancak gerçekte -üstelik de merkezî otoritenin benimsediği anlayışı çürütüp geçersiz kılacak bir etkinlikle- kendi ahlak anlayışlarını ve iç dayanışmalarını daha büyük bir hırs ve inatla geçerli kılıyorlardı. Aynı şekilde merkezî otoritenin egemen kılmaya çalıştığı hukuk anlayışını da kabullenmiş görünüyor, buna karşılık kendi hukuk anlayışlarını fütûrsuzca yaşama geçirebiliyorlardı. Açıkçası, kendi hukuk anlayışları, kendi çıkarlarının gerekleri ile örtüşüyordu.

Bu çifte anlayış, sadece Kalenderîlerin bir davranış biçimi olarak kalmıyordu. Tüm diğer dinsel (mezhep ve tarikatlar) ve etnik gruplar

tarafından benimsenerek uygulanıyordu. Zaman içinde de 'çifte ahlak-çifte hukuk' anlayışı, Önasya'daki toplumsal anlayışın 'ortak paydası' haline geliyordu.

Kalenderî/mafios karakteri; otorite karşıtlığı ve çifte ahlak-çifte hukuk anlayışından sonra, bir başka Kalenderî eğilimi/ilkesi ile tamamlanıyordu. Bu ise suç işleme eğilimi/ilkesi idi.

Başlangıçta dinsel/tasavvufî yaşamın bir erdemi olarak benimsenen fakirlik (fakr) ilkesi, yine bir erdem olarak beraberinde dilenmeyi getiriyordu. Ne ki yüzyıllar içinde hem toplumsal yapı, hem de o yapının etkisi altında kalan dervişlerin anlayışı değişime uğruyordu. Dervişler başlangıçta kendilerini aşağılatmak (horlatmak) amacıyla dilenirken, birkaç elli yıl sonra başkalarının kazancından veya varlığından pay almak amacıyla dilenmeyi sürdürüyorlardı. Bir başka ifadeyle, dünyevi yaşam düzeylerini yükseltmeyi amaçlıyorlardı. Bunu farkeden diğer gruplar ise dinsel nedenle değil; çıkarcılıkları nedeniyle dervişleri aşağılıyor, tepki gösteriyorlardı. Tarafların birbirlerine karşılıklı tepki göstermeleri ortaya önce zengin-fakir kıskançlığını çıkarıyor, sonra da bu kıskançlığın kaçınılmaz bir sonucu olan çatışmayı getiriyordu. Bu çatışmada merkezî otorite, varlıklı kesimin safında yer alıyor, Kalenderîler ise yerel güç odaklarıyla özdeşleşiyordu. Çatışma kimi zaman başkaldırı/ayaklanma şeklinde 'toplumsal biçimde' meydana geliyordu. Ancak bu tür 'ortak tepkilere' o denli sık rastlanmıyor, bu başkaldırılar genellikle siyasal kimlik taşıyordu. Kimi zaman da başkaldırı, yasadışı bireysel eylem görünümünde; eşkıyalık, soygun, gasp, adam öldürme biçiminde ortaya çıkıyordu.

Unutmamak gerekir ki 16. Yüzyılın sonundan itibaren giderek yoğunlaşan Celâlî hareketi içinde Kâlenderîlik özel bir yer tutuyor; Kalenderîler bu tür eylemlerini fütursuzca sergiliyebiliyorlardı. Onyıllarca yasadışı eylemlere sahne olan Önasya'da toplum, kimi Kalenderîler tarafından dinsel temele dayandırılarak meşrulaştırılan bu eylemleri benimsemekle kalmıyor, sosyal davranışlarının, hatta kimliklerinin de bir

parçası haline getiriyorlardı. 'Yemeyen domuz' söyleminin kökenini Kalenderî ahlakı belirliyor ve Mafios Toplum Yapısı'nın en önemli ilkesi olarak yaşama geçiyordu. Önasya'da artık 'yasadışılık', 'yasadışılık anlayışından' çıkarak, yasal yaşamın bir parçası haline geliyordu. Prof. Henner Hess, mafioso'yu tanımlarken 'mafioso'nun amacının yasallaşmak olduğunu' söylüyordu. Kalenderî ahlakının şekillendirdiği Önasya toplumsal ahlak yapısı ise 'yasadışılığı meşrulaştırarak, suç eğilimini yaşamın doğal parçası' konumuna sokuyordu.

Bir başka ifadeyle 'şaki ve mafioso', şeyh ve derviş kimliği ile bu coğrafyada saygınlık elde ediyor, toplumsal anlayış -adeta- 'üst kimlik' olarak bu 'kişilik sentezini' benimseyerek ona şeref kazandırıyordu.

Asla gözardı etmemek gerekir ki Kalenderî kimliği ve anlayışı sadece bu akımın bir davranış biçimi olmakla sınırlı kalmıyordu. Bütün dinsel kurumları ve kişileri etkileyerek kontrola alıyor; hatta merkezî otoritenin ulaşılması en güç -ve mahrem- doruklarına kadar tırmanıyordu.

Ne ki Kalenderî kimliği en çarpıcı biçimde, Osmanlı silahlı kuvvetlerini etkiliyor, Bektâşîlik potasında eriyerek dergâhını Kapukulu Ocaklarının beynine kuruyordu.

Devşirme Kimliği

Osman Bey zamanında tesis edilen kuvvetlere Azap, Canbaz, Garip, Cerehor adlarıyla anılan ve benzerine çağdaş devletlerde rastlanan bazı geçici ve kalıcı birliklerin katıldığı da gözleniyordu.

Ancak Osmanlı silahlı kuvvetlerinin oluşumu bununla sınırlı kalmıyordu. Bu yöndeki gelişmeler devam ediyor, bunun sonucunda Sultan I. Murad zamanında, doğrudan hükümdara bağlı olarak sürekli ve maaşlı bir yaya ve atlı ordusu tesis ediliyordu. Böylece Yeniçeri, Cebeci ve

Sipahi adı verilen Kapukulu Ocakları meydana çıkıyordu. Buna bağlı olarak hem Yeniçeri, Topçu ve Cebeci Ocaklarında, hem de diğer bazı hizmetlerde görevlendirilmek üzere esir ve devşirme Hıristiyan çocuklarından oluşturulan bir Acemi Ocağı tesis ediliyordu.

Kapukulu yayaları Yeniçerilerin yanı sıra Cebeci, Topçu ve Top Arabacı sınıflarına ayrılıyordu. Kapukulu Süvarileri ise Silahtar'dan başlayarak teşkilatlanıyor; aralarında Sipahi, ulûfeciler ve gariplerin de yer aldığı altı bölükten -ki bunlara altı bölük halkı da deniyordu- oluşuyordu. Bunlara paralel olarak ayrıca eyalet askerleri bulunuyordu. Bu çerçevede 16. Yüzyıl ortalarında Osmanlı silahlı kuvvetleri şöyle şemalandırılıyordu:

Maaşlı Kapukulu Askerleri;

Yayalar-Acemiler, Yeniçeriler, Cebeciler, Topçular, Top Arabacıları, Lağımcı ve Humbaracı.

Süvariler-Sipahiler, Silahtar, Sağ Ulûfeciler, Sol Ulûfeciler, Sağ Garipler, Sol Garipler.

Eyalet Askerleri;

Timarlı Sipahi, Azap (hafif piyade), Akıncı (hafif süvari), Deliler, Yayalar, Yörükler, Müsellemler, Tatarlar, Toynuklar, Martoloslar, Canbazlar, Garipler, Gönüllüler, Beşliler, Farisan, Yerli Yeniçeri, Cebeci ve Topçular, Yerli Humbaracılar, Yerli Lağımcılar.[1]

Bu yapılanmanın ilk adımını Acemi Ocağının ve örgütünün kurulması teşkil ediyordu. Devamlı ve maaşlı bir ordu gereksiniminin ortaya çıkması sonucu, Osmanlı yönetimi Hıristiyan esirlerden ve Hıristiyan çocuklarından yararlanmayı planlıyordu. Bu çözümü Çandarh Karar Halil Hayreddin ile Molla Rüstem gündeme getiriyor, Sultan Murad da benimsiyordu.

Her ne kadar Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmi-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 4.

yorsa da; hiç şüphe yok ki Acemi Ocağı ile Yeniçeri Ocağı aynı dönemde ve birbirine yakın zamanlarda tesis ediliyordu. Bununla birlikte, daha önce Gazi Süleyman Paşa, Rumeli fütûhatı sırasında savaşta alınan esirleri kısa bir süre eğitimden geçirdikten sonra iki akçe gündelikle Yeniçeri yaparak sefere gönderiyordu. Bu uygulamayı Süleyman Paşa başlatıyor, ölümünden sonra da devam ediliyordu. Buna karşılık I. Murad zamanında uygulama, biraz daha sistemleştiriliyordu. Esirler, Lapseki ve Çardak ile Gelibolu arasında süvari askerlerini atlarıyla birlikte nakleden at gemilerinde, bir akçe gündelikle çalıştırılıyor; beş on yıl bu şekilde hizmet ettikten sonra iki akçe gündelikle Yeniçeri olmalarına karar veriliyordu. Bu esirlerden başka, elde edilen diğer esirlerin Acemi Ocağına kaydedilmek amacıyla (ki bunlara Torba oğlanı, yaptıkları işe ise Torba hizmeti deniyordu) Anadolu'da Türk çiftçilerin yanına verilmeleri, buralarda Müslümanlaştırılmaları düşünülüyordu. Böylece ilk Acemi Ocağı Gelibolu'da kuruluyor, Acemi Oğlanları bir akçe gündelikle burada toplanıyorlardı. Bu Ocağın en yüksek kumandanına da Gelibolu Ağası deniyordu.[1]

Sultan I. Murad bu düzeni, Karamanlı Kara Rüstem ile Kazasker Çandarlı Kara Halil Efendi'nin önerisi üzerine tesis ediyordu. Nitekim bu devlet adamlarının önerileri doğrultusunda bir yasa yapılıyor ve savaşta alınan erkek esirlerin beşte birinin devlet hesabına ve asker gereksinimine göre alınması kararlaştırılıyordu. Buna 'Pençik Kanunu' deniyor ve 'Beştebir Yasası' anlamına geliyordu. Ayrıca ordu için alınan esir oğlanlara da Pençik Oğlanı deniyordu. Bu kanuna göre her esire yüzyirmibeş akçe fiyat biçiliyordu. Esirlerin ya beşte biri Pençik olarak alınıyor ya da yerine hazine için yüzyirmibeş akçe tahsil ediliyordu.

Pençik oğlanlarının büyük bir bölümü akıncıların düşman memleketlerine yaptıkları akınlar sırasında elde ediliyordu. 15. Yüzyılda Pençik toplanması şöyle gerçekleşiyordu.

---

[1] Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - Age. - S. 6.

"Akıncı Beği ile toyca ve akıncıların elde ettikleri esirler Pençikçi denilen ve Akıncılarla beraber bulunan bir memur tarafından tesbit edildikten sonra akıncı Beğinin bilfiil elde ettiği (yüz) oğlandan yirmi adedi kendisine bırakılırdı. Keza Pençikçinin elde ettiği esirin beşi ve toycaların büyüklerine birer ve küçüklerinin ikisine bir esir terkedildikten sonra mütebâki erkek esirlerin on ile onyedi yaşlıları arasındakilerin kusursuz ve sağlam olanlarından her biri üçyüzer akçeye devletçe satın alınırdı. Onsekiz yaşındakilerin ve hatta daha büyükçe olanların münasipleri de alınabilirdi."[1]

Pençik resmi 1363 yılında yasalaşarak yürürlüğe konuluyor ve Gelibolu'da oturan Kara Rüstem tarafından uygulanıyordu.

Pençik Yasası daha sonra bazı değişikliklere uğruyor ve geliştiriliyordu. Nitekim Acemiliğe alınmayan ve sayısı beşten az olan erkek esirler; Şirhor, Beççe, Gulâmçe, Gulâm, Sakallı ve Pîr adı verilen bazı sınıflara ayrılıyordu. Üç yaşına kadar olan çocuğa Şirhor, yani 'meme emen' deniyordu. Üç yaş ile sekiz yaş arasındakilere Beççe, yani 'yavru' ve buluğa ermiş olanlara Gulâm adı veriliyordu. Tüysüz delikanlılara Gulâm denirken, sakallarını traş edenlere Sakallı adı veriliyordu. Yaşlılar ise Pîr diye anılıyordu.

Başlangıçta ordu için alınan esirlerin yaşlarına dikkat edilmiyor, önem verilmiyordu. Ancak daha sonra bu uygulama değişiyor, Acemi Ocağına alınan esir erkeklerin on ile yirmi yaş arasında olmaları yasalaştırılıyordu.

Gerçekleştirilen fütûhata bağlı olarak Osmanlı devletinin topraklarının genişlemesi sonucu, daha fazla silahlı güce gereksinim duyuluyordu. Buna paralel olarak Kapulu Ocakları ile ilgili yasa da duyulan gereksinim doğrultusunda değiştiriliyordu. Örneğin; Pençik Oğlanlarının birer akçe ile Acemi olmaları usulü kaldırılıyordu. Bunlar Anadolu'ya gönderiliyor, az bir bedel karşılığı Osmanlı hudutları içinde çiftçilerin

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 8.

hizmetine veriliyordu. Böylece gerçekte Hıristiyan olan bu gençler, Türk çiftçilerin yanında İslamiyeti, Türkçeyi öğreniyor, örf ve geleneklere aşinâ oluyorlardı. Bunlara büyük bir ücret ödenmesi ise, onların yanında çalıştıkları çiftçilere saygılı davranmalarını sağlamak amacına yöneliyordu. Ayrıca bunlar, tarım kesiminde bedava işgücü olarak kullanılıyorlardı.

Çiftçilerin yanına verilen bu gençler yetiştikten sonra birer akçe gündelikle Gelibolu'daki Acemi Ocağına gönderiliyor ve gemi hizmeti ile diğer hizmetlere veriliyorlardı. Bu hizmetlerde bir süre çalışan gençler daha sonra 'kapuya çıkıyor' veya 'bedergâh' ismiyle Yeniçeri Ocağına kaydediliyorlardı.

Ancak bu kaynak, devletin asker gereksinimini yeterince karşılayamıyordu. Bunun da ötesinde büyüyen devletin çeşitli cephelerde giriştiği mücadele, asker mevcudunun azalmasına ve bazı zaafiyetlerin ortaya çıkmasına yol açıyordu. Bunun sonucunda yönetim, sadece Pençik Oğlanları kaynağı ile yetinmiyor, Devşirme uygulamasını başlatıyordu. Bunun bir nedenini de Ankara Savaşı yenilgisi oluşturuyordu. 1402 yılında Timur'un Ankara'da Yıldırım Bayezid'i yenerek esir etmesi sonucu, Osmanlı devletinin büyüyüp gelişmesi duruyor ve hatta bazı yerler Bizans İmparatorluğu ile Sırplara terkediliyordu. Bu nedenle Çelebi Mehmed ve 2. Murad'ın zamanında, Rumeli'de fütûhat yapılamıyor, esir alınamıyor, böylece Ordunun Pençik kaynağı zayıflıyor, hatta duruyordu. Yönetim bu nedenle askeri konuda iç kaynaklara yöneliyordu. Bu bağlamda daha önceki Türk ve Müslüman devletlerde rastlanmayan bir uygulama başlatılıyordu.

Devşirme usulü, Yıldırım Bayezid'in eski Sadrazamı (Çandarlı sülâlesine mensup) Çandarlı Ali Paşa tarafından sistemleştiriliyordu. Ali Paşa, Yeniçeri Ocağını kuran Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu idi. Ne var ki Hammer'e göre Osmanlı Hanedanına -sarayına- eşcinsellik sorununu da Çandarlı Ali Paşa sokuyordu. Padişahın gözüne girmek için "her taraftan genç Hıristiyan delikanlıları satın alıyor, o zamana

kadar zekâ ve yiğitlikleriyle dikkati çekenler Yeniçeri olmak üzere kaydedilirken, bunları İçoğlanı sıfatıyla saraya aldırıyordu. Bunlar o hizmeti zelîleden çıktıktan sonra yitirdikleri namuslarının verdiği elemin bedeli olmak üzere büyük malikânelere yahut mülkî ve askerî en büyük mansıplara nail olurlardı. Bir zamanlar Rumların Acemlere, Acemlerin de Rumlara bir aşağılama sermayesi olarak kullandıkları ahlaksızlığın Osmanlı mülkünde ortaya çıkarak yayılmasına Ali Paşa sebep oluyordu. Sultanın ve vezirlerin sergilediği bu kötü örnek kısa sürede ortaya çıkıyor, her sınıftan memurlara ve hatta ulemaya sirayet ediyordu. Sorun bununla da sınırlı kalmıyordu. Yöneticilerin önde gelenleri tarafından benimsenen bu ahlâksızlık, halka ve askere de bulaşıyor, mansıp almanın ve büyük servetler kazanmanın en emin yolu oluyordu. Hatta çoğunlukla hükümdar ve devlet adamlarının bu sefih ihtirasları, açılan bazı savaşların da nedeni oluyordu. Zira bu savaşlarda amaç ganimet toplamak olmuyor, savaşı açanlar nedimlerinin sayısını arttırmak yönünde birçok delikanlıları ele geçirmeyi amaçlıyorlardı."[1]

Hammer'in bu iddialarına karşılık Reşad Ekrem Koçu, Çandarlı Ali Paşa'yı şöyle aklıyordu:

> "Devşirme Kanununu yapmakla kendisine hiç terüddüt etmeden Yeniçeri Asker Ocağının ikinci ve hakiki kurucusu ünvanını vermemiz gereken Çandarlı Ali Paşa, en büyük Osmanlı vezirlerinden biridir. Ne kadar yazıktır ki müverrihlerimiz tarafından hayatı, şanına layık dikkat ve ehemmiyetle tedkik edilmemiştir. Onun hakkında çok sathi hükümler verilmişdir; 'sarhoş vezir' derler, mahbûbperestlikle itham ederler. Mesela Âşıkpaşazâde Derviş Ahmet Aşıkî: 'Yıldırım Han'a şarab ve kebab meclisini Ali Paşa kurdu, zevvâk (zevkine aşırı düşkün) kişi idi' diyor. Bu eski müverrihler kurulma çağında olan merkezî bir mutlakiyetin muhtaç olduğu müesseseleri kavramaktan aciz 'zevvâk kişi' tabirinden daha ağır,

[1] Devleti Osmaniye Tarihi, C-I - Müellifi Hammer, Mütercimi Mehmed Ata - İstanbul, 1329 - S. 273.

apaçık ahlâksızlıkla itham ederler. 'Âli Osmanda içoğlanı teşkilatını o kurdu, kendi sarayında nazenin mahbûb oğlanlar topladı, dilediği gibi tasarrut edüb kullandıktan sonra çırağ idüb şuna buna verirdi' dediler.

Devşirme Kanunu ile Yeniçeri Asker Ocağını kavrayıp dağılmadan kurtaran bu büyük adamın vezirâne hayatı ile icraatı kafasının içindeki devlet terakkisine tamamen uygundur. Aslında da Devşirme Kanunu Çandarlı Ali Paşa'nın bir merkezî mutlakiyet olan Osmanlı devletine ve o devleti şahsan temsil eden padişaha verdiği kıymetten doğmuştur."[1]

Çandarlı Ali Paşa'nın düzenlediği yeni uygulamaya göre Osmanlı egemenliği altındaki Hıristiyan ailelerin, kanunda belirlenen nitelikteki çocuklarından birinin Osmanlı ordusuna alınması kararlaştırılıyordu. Bu nedenle Hıristiyan nüfustan asker devşirmek amacıyla bir Devşirme Kanunu düzenleniyor ve yürürlüğe konuluyordu. Bu uygulamanın ana amacını orduya asker sağlamak teşkil ediyorsa da bir başka amacı daha bulunuyordu. Devlet, Devşirme uygulamasıyla, özellikle Rumeli'deki Hıristiyan tebaayı kademeli olarak Müslümanlaştırmayı hedefliyordu. Nitekim Devşirme Kanununun uygulanmaya başlanması ile birlikte, zaman içinde Pençik Kanunu geçerliliğini yitiriyordu.

Devşirme yöntemiyle Osmanlı ordusuna asker alınması şöyle uygulanıyordu.

Gerek gördükçe -genellikle- üç, beş ve bazen daha uzun bir süre ile Hıristiyan ailelerin çocukları toplanıyordu. Devşirilecek çocukların sekiz-on ile onbeş-onsekiz ve en fazla yirmi yaş arasında olmaları gerekiyordu.

Bu Acemi Oğlanları önce Rumeli'den; Arnavutluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'dan toplanıyordu. Daha sonra Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan'dan da Hıristiyan çocukları devşiriliyordu. Yani ilk devşirilenler; Arnavut, Rum, Bulgar, Sırp ve Macar çocukları oluyordu.

Başlangıçta sadece Rumeli'deki Hıristiyan çocukları devşirilirken,

---

[1] Yeniçeriler -Reşad Ekrem Koçu - Nurgök Matbaası - İst. 1964 - S. 23.

15. Yüzyıl sonundan, özellikle de 16. Yüzyılın başından itibaren Devşirme Kanunu'nun kapsamı genişletilerek, Anadolu'daki Hıristiyan unsurların çocukları da Acemi Ocağına alınmaya başlanıyordu. Böylece 17. Yüzyılda kanun tüm Osmanlı topraklarında uygulanıyordu.[1]

Devşirme işiyle birinci derecede Yeniçeri Ağası ilgileniyordu. Acemi Ocağına oğlan alınması ve Yeniçeri Ocağına Acemi Oğlanı verilmesi onun tezkeresiyle yapılıyordu. Keza Devşirmeye gereksinim duyulunca Yeniçeri Ağası durumu Divan'a bildiriyor, Devşirme toplamaya gidecek Ocak Ağalarını o seçiyordu. Böylece çeşitli bölgelere memurlar gönderiliyor; Sancakbeyleri, Kadılar, Topraklı Süvari ile Zeamet sahipleri onlara yardımcı oluyordu. Devşirme için Ocak tarafından bir Emin ile bir memur tayin edilmesi, yasal zorunluluklar arasında bulunuyordu.

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Devşirme toplama işini Beylerbeyleri, Sancakbeyleri ve Kadılar yapıyordu. Ancak bunlar çeşitli şekillerde yolsuzluk yapıyorlardı. Kimi Hıristiyanlara iltimas geçerek çocuklarını Acemi yazmıyor, kimi zaman da bunu rüşvet karşılığında gerçekleştiriyorlardı. Bu nedenle Devşirme toplama işi kısa zamanda rayından çıkıyordu. Böylece Devşirme işlemi Yeniçeri Ocağına bırakılıyordu. Yasaya göre bu işe Ocak'tan Sekbanbaşı, Solakbaşı, Zenberekçibaşı, Deveciler veya Yayabaşılar görevlendiriliyordu.

Ancak alınan tüm önlemlere rağmen Devşirme işlerinde yolsuzluklarla başedilemiyordu. Bazı memurlar reayadan rüşvet alarak oğullarını Acemi Ocağına yazmıyordu. Bazı memurlar ise kaydettikleri oğlanları aldıkları rüşvet karşılığında yolda serbest bırakıyor, yerine başka oğlanı götürüyorlardı. Kimi kişi ve örgütler de sahte fermanlar düzenleyerek kendi hesaplarına oğlan topluyor, sonra da bunları satıyorlardı. 1556 yılının Ağustos ayında böyle bir olay cereyan ediyordu. Behram adında bir şahıs, Trabzon'da sahte ferman ile oğlan devşirmeye çalışırken ya-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları C. 1 - TTK yay., Ank., 1943 - S. 14.

kalamıyordu. Yapılan tahkikat sonucunda Behram'a yardım eden Kıyas adlı bir şahısın sahte fermanı yazdığı, Nasuh adlı sahtekârın da, sahte fermana sahte tuğra çektiği anlaşılıyordu. Bu şahıslar, birer elleri kesilerek cezalandırılıyorlardı.[1]

Yolsuzluklarla ilgili bir başka örneği de Hammer şöyle kaydediyordu:

"...askerin Musul'a vusûlü günü (7 Teşrinsani 1638) Yeniçerilerin ikinci derecede ümerasından Turnacıbaşı Derviş Ağa esbâbı nâmeşruya mebni para toplamış olmasından dolayı katlolundu. Derviş Ağa Hıristiyan gençlerinden devşirme toplamak için, Yayabaşı Kazancızade ile beraber Rumeli hududuna gönderilmişti. Derviş Ağa sağ kolda, yani Tuna sahilinde; Mustafa Ağa vasatta, Bosna ve Arnavutlukta; Deveci Mustafa Paşa sol kolda, Yunanistan'da Devşirme topluyordu. Turnacıbaşı memuriyetinden avâneye çıktıkta Padişah: 'Bre mel'un! Nedir bu senin zulmünden gelen şikâyetnâmeler!' diyerek 'Ala, bre kâhya' emrini vermiş idi. Yeniçeri Kethüdası Bektaş Ağa, bu emrin kendisine verildiğini anlamayıp, bîhareket kalmış ise de, Ocak erkânından birine Kethüda'dan başkası el vuramayacağı cihetle, muhatab kendisi olduğu etrafından ihtar edilmesi üzerine Bektaş, Turnacıbaşı'yı tevkif ve emri Padişahî veçhe ile cellâda teslim eyledi. İkinci memur Kazancızade'nin idamı için İstanbul'a emir gönderildi. Üçüncü memur, ancak Sadrazamın şefaatiyle hayatını kurtarabildi.."[2]

Bu olay, son Devşirme toplama icraatı oluyor ve Sultan 4. Murad emir vererek uygulamayı sona erdiriyordu.

Devşirme toplama uygulaması şöyle yapılıyordu:

Devşirme memuruna yapacağı işle ilgili bir ferman ile Yeniçeri Ağası tarafından mühürlenen, ferman niteliğinde bir belge veriliyordu. Devşirme memuru görevinde tamamen bağımsız hareket ediyordu. Sadece

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 17.

[2] Hammer - Age. - C. 9, S. 248.

çalışacağı bölge fermanda belirtiliyor, Ağa'nın verdiği belge ise talimatnâne niteliği taşıyordu.

Devşirme memuru atandığı bölgedeki tüm kadılıkları ve kazaları bizzat gezip görüyor, yasal niteliklere sahip olan sekiz ile yirmi yaş arasındaki çocuk ve gençlerden seçim yapıyordu. Bir bölgede devşirilecek adaylar 'kırk haneden bir oğlan' hesabıyla -bazen ihtiyaç nedeniyle daha da fazla- seçiliyordu.

Her kazada tellâllar vasıtasıyla köylere kadar duyuru yapılıyordu. Bu duyurularla Hıristiyan çocuklarının başta papazlar ve babalarıyla birlikte, vaftiz defterlerini de alarak belirli bir yerde toplanmaları isteniyordu. Devşirme memurları oğlanları seçerken Kadılar, Sipahiler veya temsilcileri, Köy Kethüdâları da adeta gözlemci olarak orada bulunuyorlardı.

Devşirme memuru vaftiz kayıtlarını inceleyerek yaşı uygun olanları bir kenara ayırıyordu. Ayrılanlar arasına, evli olanlar alınmıyordu. Seçim sırasında 14-18 yaş civarında olanlar tercih ediliyordu.

Devşirme'ye ayrılan çocuğun köyü, kazası, sancağı, baba-ana ve sipahisinin adı, doğum tarihi, bütün eşkali ve onu sevkedecek olan memurun -ki bu memura Sürücü deniyordu- adı bir deftere kaydediliyordu. Bu defter iki nüsha olarak hazırlanıyor; biri Devşirme memurunda kalıyor, diğeri Sürücü'ye veriliyordu.

Yasaya göre Hıristiyan çocuklarının en asilleri seçiliyordu. Papazların oğulları tercih ediliyordu. Ailenin iki çocuğundan biri; daha fazla çocuk var ise, uygun evsaftakilerin en güzeli ve sağlıklısı alınıyordu. Ailenin sadece bir oğlu varsa ona ilişilmiyordu. Orduya alınacak olanların orta boylu olması gözetiliyor, uzun boylu ve uyumlu bir fiziğe sahip bulunanlar saray için ayrılıyordu. Ticaretle uğraştıkları için Yahudi çocuk ve gençleri devşirilmiyordu. Buna karşılık Ermeniler devşiriliyor; iki kez Sadrazam olan Halil Paşa örneğindeki gibi pek çoğu, devlet ricâline girebiliyordu.

Devşirilen çocuklar; yüz, yüzelli, ikiyüz, daha fazla veya az kişilerden oluşan kafileler meydana getiriyorlardı. Bu kafilelere Sürü deniyordu. Sürüler, Sürücülerin denetimi ve gözetimi altında devlet merkezine sevkediliyordu. Bu sevkiyat sırasında değiştirilmemeleri veya firar etmemeleri için çok sıkı önlemler alınıyordu.[1]

Devşirmeler seçilirken bazı özellikler gözetiliyordu. Örneğin; anası-babası ölmüş bir çocuğun eğitimi yetersiz kalacağı ve aç gözlü olacağı gerekçesiyle devşirilmiyordu. Aynı şekilde 'köy halkının rezilleridir' denilerek Köy Kethüdâlarının oğulları alınmıyordu. Keza sığırtmaç ve çobanların oğulları, genç sığırtmaç ve çobanlar; kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetli olanlar devşirmeye ayrılmıyordu. Ayrıca; Türkçe bilen, Hıristiyanken evlenmiş olan, sanat sahibi, daha önce İstanbul'a gelip dönmüş ve böylece gözü açılmış (yırtılmış) olan, uzun ve kısa boylu olan da devşirme yapılmıyordu.

Bu arada Poturoğulları denilen Boşnak Müslümanlarının oğullarının Saray ve Bostancı Ocağına devşirilmeleri yasa ile izne bağlanmış bulunuyordu. Diğer taraftan Devşirmeler seçilirken bölgesel özellikler de dikkate alınıyor ve bu özellikler bir bakıma 'peşin hüküm' niteliği taşıyordu.

Örneğin; Doğu Karadeniz, özellikle de Trabzon yöresi ile ilgili uygulama bu durumu kanıtlıyordu. Fatih Sultan Mehmed zamanında Trabzon Hıristiyanlarından Devşirme toplanıyordu. Ancak yöre halkının 'şerirliği' nedeniyle uygulama durduruluyordu. Bununla birlikte Trabzon valisiyken Yavuz (Sultan) Selim, Trabzon halkının gösterdiği sadakat nedeniyle, tahta çıktıktan sonra uygulamanın yeniden başlatılmasını emrediyordu. Sadrazam Pîr Mehmed Paşa; bu halkın 'şerirliğini' ileri sürerek oradan oğlan yazılmasının doğru olmayacağını belirterek itiraz ediyordu. Bunun üzerine Padişah hiddetlenerek ve "Kanunu bana sen mi öğretirsin?" diyerek elindeki yay ile vuruyor, Sadrazamın başını ya-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 17.

rıyordu. Böylece uygulamaya yeniden başlanıyordu.

Ne ki, devşirmelerin arasına Lâzlar da karışıyor ve bir süre sonra Ocakların düzeni bozulmaya başlıyordu. 16. Yüzyılın sonundan itibaren (Sultan 3. Mehmed zamanı) bu bölgeden oğlan devşirilmesi durduruluyordu.[1]

Başlangıçta 'yüzleri gözleri açıldığı' yani 'yırtık oldukları' için İstanbul ve Bursa çevresinden devşirme yapılmıyordu. Ancak, daha sonra buralardan da oğlan alınıyordu.

Devlet 17. Yüzyıl başına kadar işi sıkı tutuyor, Devşirme işinde titiz davranıyordu. Karaman'dan Erzurum'a kadar uzanan bölgede Türk, Gürcü ve Kürtler, Hıristiyanlarla içiçe yaşadıkları için Acemi Oğlanı alınmıyordu. Devşirme yapıldığı zaman da son derece hassasiyet ve titizlik gösteriliyordu. Diğer taraftan Devşirme işi yasaya göre yapılıyor ve iddiaya göre Kanuni Sultan Süleyman bu konuda bazı sınırlamalar getiriyordu:

> "El-iyazü-billâh Urus, Acem, Çingene ve Türk reayasının evlâtlarıyla ve sair mahlûkun evlâtlarından Harputlu, Diyarbekirli ve Malatyalı olmaya. Yukarda tasrih olunanlardan gayri âdemi ya rüşvetle veya rica ile veya bir büyük yerden şefaatle Bedergâh idüp hâlis kullarımın aralarına bir ecnebi korlarsa Allahü azimüşşânın ve yüzyirmidörtbin beygamberin lânetleri ol zâbitlerin üzerlerine olsun."[2]

Hiç kuşku yok ki Devşirme uygulaması, devşirilen çocukların aileleri ve Hıristiyan unsurlar tarafından hoş karşılanmıyordu. Bir zamanlar esirlere yapılan bu uygulamanın daha sonra Osmanlı toprakları içinden yapılması, Devşirme eyleminin her bakımdan, baskı ve şiddetle uygulandığını ortaya koyuyordu. Hıristiyan unsurların en sağlıklı ve güzel

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - Age. - S. 19.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - Age. - S. 20, 21) Dipnot - Yeniçeri Ocağı Teşkilat Mecmuası (Yeniçeri ilmühali) s. 5. Bu kadar tekayyüdâta rağmen Devşirme arasına yine kanun hilâfı yabancılar alınmıştı.

çocuklarının ailelerinden koparılarak onlar tarafından bilinen veya -çoğunlukla- bilinmeyen yerlere götürülmesi hem rahatsızlık doğuruyor, hem de tepkiye neden oluyordu. Nitekim, kimi zaman gösterilen muhalefet ve tepki nedeniyle Devşirme işleminin yapılamadığı yerler de bulunuyordu.

Toplanan çocuklara kızıl aba ve külâh giydiriliyor ve bunlardan Sürü adı verilen kafileler oluşturuluyordu. Sevk işleminin masrafı da Devşirme yapılan yörenin halkından tahsil ediliyordu.

Sürü devlet merkezine gelince, üç gün dinlendiriliyordu. Daha sonra, çocuk ve gençlerin her biri, şahadet parmağını kaldırarak kelime-i şahadet getirerek müslüman oluyordu. Sürüyü, Yeniçeri Ağası teftiş ediyor, Ağa Kapusu önünde onları tek tek muayeneden geçiriyordu. Ayrıca Ocak Cerrahı da, adayların yasaya aykırı bir şekilde sünnetli olup olmadıklarını kontrol ediyordu. Her şey yasalara ve kurallara uygun olduğu takdirde çocuklar ve gençler topluca sünnet ediliyordu.

Bundan sonra, güzel olanlar saraya, gürbüz ve güçlü olanlar Bostancı Ocağına veriliyordu. Kalanlar Anadolu ve Rumeli Ağaları tarafından geçici olarak Anadolu ve Rumeli'deki Türk çiftlik sahiplerine, cüz'i bir ücret karşılığı gönderiliyordu. Acemi Oğlanlar hem az bir ücret karşılığında çiftliklerde çalıştırılıyor, hem de buralarda İslamiyeti ve Türkçeyi öğreniyorlardı. Bu hizmet, 6-7 yıl sürüyordu. Acemiler daha sonra tekrar devlet merkezine getiriliyor, Padişaha arz ediliyor, bir kez daha kontrol edildikten sonra birer akçe ile Acemi Ocağı'na gönderiliyordu.[1]

Böylece Acemi Ocağı'na alınan oğlanlar, Yeniçeri yapılmak üzere eğitmeye başlanıyorlardı.

Bu uygulama, Yeniçeri Ocağındaki 'mafios karakterin' oluşmasında da temel etkeni oluşturuyordu. Zira mafios yapılanmanın temel anlayışı içinde yer alan 'çifte ahlâk' anlayışı, Hıristiyan çocuklarının Devşirilmesiyle birlikte ortaya çıkıyor, oluşup olgunlaşmaya başlıyordu.

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - Age. - S. 26.

Hıristiyan bir çevrede Hıristiyan bir anne-babadan doğan, ailesinden ve çevresinden Hıristiyan kaynaklı 'temel eğitim' alan, Hıristiyan örf ve geleneğinin ana hatlarını öğrenip özümseyen; hatta diğer dinsel ve kavimsel gruplar karşısında kendi Hıristiyan çevresinin çıkarlarını gözetmeyi ve savunmayı öğrenen çocuk ve gençler öncelikle doğal bakımdan bağlı oldukları çevreden koparılıyorlardı. Hangi maddi olanak sağlanırsa sağlansın veya hangi parlak gelecek vaad edilirse edilsin; anne-baba ve doğal çevreden koparılış, çocuk ve gencin ruhsal yapısı üzerinde derin bir yara açıyordu. Sorun bununla sınırlı kalmıyordu. Devşirilen çocuk anadilinden koparılmaya çalışılıyor, ana-baba ve doğal çevresinin dininden ayrılmak zorunda bırakılıyor, iradesi dışında sünnet ediliyor, adeta bir köle gibi, bir Önasya köylüsünün yanına veriliyordu. Tüm bunlar, bilinci oluşmuş bulunan çocuk veya genç üzerinde, onarılması mümkün olmayan 'ruhsal ve maddi' tahribat meydana getiriyordu. Bu tahribat, ileri yaşlarda -giderek derinleşen- bir tepki şeklinde etkisini gösteriyordu. Hiç şüphe yok ki bu muamelelere uğrayan çocuk, genç veya Yeniçeri, gerçekleştirilen uygulamaya karşı bir direnç gösteremiyordu. Zira merkezî ve mutlak otorite, böyle bir dirence veya en ufak bir karşı koyuşa kesinlikle izin vermiyor, en şiddetli ve kanlı şekilde onu cezalandırıyordu. Bununla birlikte Devşirilen genç, kendisine yapılan muameleye karşı -İslamî hükümler arasında yer aldığı gibi- yüreği ile, söz ile ve fırsat yakalayınca da güç ve kaba kuvvet ile -çeşitli bahanelerle bu fırsatı yaratıyordu- tepki gösteriyor, 'düzeni bozmak' yönünde, ahlâki veya gayrıahlâki tüm yöntemlere başvurabiliyordu.

Kaldı ki, Acemi Oğlanı yazılan gencin gerçek ailesi ve eski çevresi ile bağları ve irtibatı da tamamen kesilmiyordu. Bu ilişkileri ortadan kaldırmak mümkün olamıyordu.

Esir ve Devşirmelerin on-onbeş ve daha fazla yaşlıları kendi memleketlerini; Sancak, Kaza ve Köylerini gayet iyi bilerek unutmadıkları için yetiştikten sonra da gerektiğinde onlarla ilişkilerini aynı sıcaklıkla canlandırabiliyorlardı. Bu durum, ileri yaşlarda 'çifte ahlâk' anlayışının, ya-

ni; Yeniçerilerin bir yandan devlete ve mutlak iradeye tam anlamıyla bağlıymış gibi görünmelerine karşın, aynı devlete ve mutlak iradeye karşı derinden derine kin ve nefret duymalarına... Fırsat bulunca da bu kavram-kurum ve odaklara karşı son derece 'düşmanca' davranmalarına neden oluyordu. Kaldı ki başlangıçta, mutlak otoritenin şiddete dayalı baskısı karşısında son derece sinen ve baş eğmiş görünen Yeniçeriler... Zaman içinde mutlak otoritenin zaafiyet göstermeye başlamasıyla, her türlü ahlâki değeri bir yana iterek adeta 'ahlâksızlık ocağı' haline dönüşüyordu.

Yeniçerilerin, koparılmış oldukları aileleri ve eski çevreleriyle ilişkilerini sürdürmeleri konusunda çeşitli örneklere ve kanıtlara rastlanıyordu. Örneğin; aslen Hırvat olan Sokullu Mehmed Paşa, ailesiyle ilişkisini kesmeyen Yeniçerilerin başında geliyordu.[1]

Macaristan'da Lipe Sancak Beyi Mustafa Bey'in akrabalarından biri Avusturya Kralının damadı idi. Mustafa Bey akrabaları vasıtasıyla Avusturya Kralı'nın temsilcisinin İstanbul'a gelerek hükümdar'a saygılarını sunmasına aracılık ediyordu.

Cağalazade Sinan Paşa Kapudan-ı Derya iken, donanma ile Messina'ya (Sicilya'da) gidiyor; şehir halkı hemşehrileri olan Osmanlı Paşasını coşku ve armağanlarla karşılıyordu. Sinan Paşa, burada yaşamakta olan annesi ile kızkardeşini ziyaret ediyordu. Ayrıca onlara Müslüman olmalarını öneriyor, fakat yaşlı kadın ile kızı bunu kabul etmiyordu.[2]

Keza Sadrazam Halil Paşa 1626 yılında İran Seferine giderken Payas civarındaki Bağras'da mola veriyor, Hıristiyan olan akrabalarını, ziyaret etmek amacıyla köyüne gidiyor ve sonra tekrar ordugâh'a dönüyordu.[3]

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası - S. 262, 264.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 27; Dipnot - Mühimme Defteri 27, S. 299 ve sene 933.

[3] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - Age. - S. 27; Dipnot - Vekayi-I Tarihiy-

Kaldı ki; Devşirmelerin geçmişleri ile bağlarını ortaya koyan daha önemli ve çarpıcı örneklere de rastlanıyordu. Bilindiği gibi Hıristiyan unsurlar, merkezî yönetime -yasa gereği- cizye ödüyorlardı. Bu nedenle Devşirmeler de bu işe ayrılmadan önce aynı ödemeyi yapıyorlardı. Ancak Devşirmeye ayrıldıktan sonra da isimleri silinmiyor ve bu vergi, yakınlarından talep ediliyordu. Bu durumun ortadan kaldırılması için dilekçe ile Divan'a başvuruluyordu.

Tüm bu oluşumlar Hıristiyan çocuk ve gençlerinin toplanıp sünnet edilmesi ve kelime-i şahadet getirmeleriyle birlikte tamamen ortadan kaldırılamıyordu. Aksine... Geçmişlerinden koparılamayan gençler ve çocuklar ileri yaşlarda, uğratıldıkları muamelenin -yani dinsel ve kültürel kökenlerinden koparılmalarının- intikamını almak için fırsat kolluyor, üstelik de bu konuda aceleci değil, son derece kararlı ve sabırlı davranıyorlardı.

Buna paralel olarak, bir sorun daha ortaya çıkıyordu... Ocağa, Devşirme yoluyla alınanlarla Devşirme olmayanlar arasında da birlik ve beraberlik tam anlamıyla sağlanamıyordu. Devşirmeler, kendi aralarında gruplaşarak dayanışma içine giriyorlardı. Bunlar, 'ölümüne bir anlayışla' kader birliği ediyorlardı. Bu dayanışma ve 'kader birliği' anlayışı, başta merkezî yönetim ve mutlak irade olmak üzere tüm diğer kurum ve kişiler karşısında 'Yeniçeri Ocaklarını ayrıcalıklı bir kuruma dönüştürüyor' onları ayrıcalıklı konuma getiriyordu. Ayrıcalığı elde eden Yeniçeriler, belli bir aşamadan sonra kendi 'koruyucu' otoritelerini ortaya koyuyor ve merkezî yönetim içinde kendi otoritelerini de 'ayrıcalıklı' bir duruma yükseltiyordu. Güç ve otorite, Yeniçerileri giderek 'başıboş hareket etmeye' sevkediyor; sonuç olarak 'Devşirme Kanunu ve uygulaması' rafa kaldırıldıktan sonra da merkezî otorite, Ocağa başeğdiremiyordu. Bu oluşum, Yeniçeri Ocağı içinde bir 'çıkar grubu' oluşmasına ve bu grubun da silahlı ve eğitimli olması nedeniyle 'yaptırım gücünü'

---

ye, Varak 241 - Halil Paşa aslen Ermeni devşirmelerinden idi.

elinde bulundurmasına yol açıyordu. Ancak tüm bunlar uzun bir süreç sonucunda ortaya çıkıyordu.

Yeniçeriler başlangıçta kışlalarında 'bekâr' yaşıyor ve evlenmiyorlardı. Ancak Yavuz Sultan Selim zamanında bu yasak kaldırılıyor ve Yeniçerilerin evlenmesi giderek yaygınlaşıyordu. Böylece devlet, ölen Yeniçerilerin çocuklarına da bakmak zorunda kalıyordu. Bu çocuklardan Ocağa alınanlara 'Kuloğlu' deniyordu. Kaldı ki ilerde, Acemi Oğlanlarının bile evlenmelerine izin veriliyordu.

Acemi Ocaklarından biri İstanbul'da diğeri ise Gelibolu'da bulunuyordu.

İstanbul'daki Acemi Ocağı kışlası, Şehzade Camii karşısındaki Eski Odalar ile Vezneciler arasında yer alıyordu. Bu kışla Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa ediliyordu. Bina otuzbir odadan oluşuyordu. Kışlada, namaz kılınması için Orta Mescidi bulunuyordu. Ayrıca Yavuz Sultan Selim zamanında bir hamam yaptırılıyordu. Kışlanın geniş bir meydanı bulunuyor, törenler bu meydanda yapılıyor, ulûfe yine bu meydanda dağıtılıyordu. Meydanda ayrıca cezalıların konulduğu bir zından bulunuyordu.

Acemi Oğlanlarının Yeniçeri Ocağına dahil olmalarına 'Kapuya Çıkma' veya 'Berdegâh' deniyordu. Bir Acemi Oğlanı, kopuya şöyle çıkıyordu:

Acemi Oğlanlarının 'Kapuya Çıkma' süreleri her ne kadar 7-8 yıl gibi görünüyorsa da, bu süre o denli dikkate alınmıyor, ihtiyaca göre kısalıyor veya uzuyordu. Savaş ve seferlerin sıklaşması, Acemilerin Kapuya Çıkma sürelerini de kısaltıyordu. Ne ki, sürenin kısalması çeşitli sorunlara neden oluyor, örneğin; Kapuya Çıkıp Yeniçeri olan Acemiler, doğru düzgün Türkçe bile konuşamıyorlardı.

Kapuya Çıkarma işlemi sırasında kıdeme de kesinlikle bağlı kalınıyor, bu kuralı Padişahın iradesi bile değiştiremiyordu. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman hizmetlerini beğendiği üç Acemi Oğlanını kapıya çı-

karmak istiyor, bu nedenle onlardan daha kıdemli iki Acemi Oğlanı bulunduğu için beşini birden Kapuya Çıkarıyordu.[1]

Kapuya Çıkacak olanları Yeniçeri Ağası saptıyor, hazırlayıp mühürlediği listeye 'Memhûr' deniyordu. Kapuya Çıkan Acemiler önceleri iki akçe ile ulûfe defterine kaydediliyor, bu ücret daha sonra üç akçeye çıkarılıyordu.

Acemi Oğlanlarının Ocağa alınması hükümlerine ve uygulamalarına başlangıçta titizlikle uyuluyordu. Ancak bu durum 17. Yüzyılın ortalarında hızla bozulmaya başlıyordu. Özellikle 4. Murad uygulamaya bizzat nezaret ediyordu. Onun ölümünden sonra Yeniçeri zabitleri ve Ocak Ağaları rüşvet karşılığında, Devşirmeden ve dışardan Ocağa Yeniçeri alıyorlardı. Nitekim bu yolsuzluklar şikâyetlere yol açıyordu. Örneğin; 1649 yılında Acemiler Divan'a başvuruyor, Odabaşıların onar kuruş karşılığında hammal, manav ve bakkalları Yeniçeri yaparak kendilerini mağdur ettiklerini, Kapuya Çıkmalarını engelliyediklerini bildiriyorlardı.

Acemi Ocağından Yeniçeri Ocağına geçenlere Düzen Akçesi adı altında ikişer altın veriliyordu. Bu yeni efrat bağlı oldukları odalarda Karalullukçuluk yapıyor, yani oda hizmetleri ile uğraşıyorlardı. Bunlar odaları süpürüyor, siliyor, ihtiyar yoldaşların ve odaya gelen konukların ayakkabılarını temizliyor, yemek kaplarını yıkıyor, odanın odununu hazırlıyor, kandilleri yakıyorlardı. Her odada nüfusa göre bir veya iki Karakullukçu bulunuyordu.

Acemi Ocağından Yeniçeri Ocağına geçecek olan efrat odalara ayrıldıktan sonra düzenlenen kıdem yarışına katılıyorlardı. Bu yarış şöyle yapılıyordu. Her odanın efradı, bir sıraya giriyor, verilen işaret üzerine odalarına doğru koşmaya başlıyorlardı. Odaya kim önce girerse o, geride kalan arkadaşlarına karşı kıdemli oluyordu. Bu yarış sırasında önden giden arkadaşına yetişemeyeceğini anlayan olur ve başlığını fırlata-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 63.

rak arkadaşlarından önce odaya sokarsa o, yine kıdem kazanıyordu. Kıdem çok önemliydi. Zira odada, eskiliklerine göre oturuyorlardı.[1]

Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar, yani; 1826 yılına kadar varlığını sürdürüyordu. Ancak Devşirme uygulaması -Hammer'e göre- 1638 yılında durduruluyordu. Buna karşılık 1804 yılma kadar -sınırlı da olsa- esir alınanlar Acemi Ocağına veriliyordu. Devşirme uygulamasının kaldırılmasına karşın, Türk ve Müslümanların Ocağa alınmaları devam ediyordu. Bu uygulama ise Ocak kaldırılıncaya kadar sürüyordu.

Hem Kalenderî/Vefaî Hem de Ahî... ve Bektaşî

• Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağının adeta 'giri kapısını' oluşturuyordu. Yeniçeri Ocağı'nın kurulu unu, örgütlenmesini ve geli mesini irdelemekte fayda var. Yeniçeri Ocağı niçin kuruldu? Nasıl bir kurumdu?

Osmanlı devletini kuranların önünde iki önemli örnek ile yoğun olayları ve deneyimleri içeren önemli bir süreç bulunuyordu.

Önasya'da kurulan ilk Türk ve Müslüman devlet olan Anadolu Selçuk devleti ile onun ardından gelen Anadolu Beylikleri süreci, yaşanmış çok önemli ve yoğun olaylar ile alınacak dersleri içeriyordu. Bunların başında ise; merkez-yerel ilişkileri ile bu ilişkilerin devlet hayatında oynadığı belirleyici rol yer alıyordu.

Hiç şüphe yok ki Anadolu Selçuk devleti, bu ilişkiler çerçevesinde zaafiyete uğruyor, zaafiyet giderek çöküntüye dönüşüyor ve devletin sonunu getiriyordu.[2]

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 2 - Age. - S. 64, 65.

[2] Bkz. Her Sakal'dan Bir Kıl - E yayınları.

Selçuk devletinin merkezî yönetimi giderek Türk ve Türkmen karakterinden uzaklaşıyordu. Yönetimde tutucu Sünnî kimlik ön plana çıkıyor, bu da Alisever Türkmen aşiret ve topluluklarını önce küstürüyor, sonra da merkezî yönetimle çatışmaya sevkediyordu. Bunun bir sonucu olarak Baba İlyas-Baba İshak önderliğinde Babaî Ayaklanması uç veriyor, bu hareket başta Ahîlik olmak üzere Türkmen tarikat ve kurumlarını arkasına alıyordu. Nihayet Harezm (Harzem) gibi güçlü Türkmen aşiret ve toplulukları başkaldırıda etkin roller oynamaya başlıyordu. Böylece, Selçuk merkezî yönetimi, otoritesini dayandırabileceği bütün silahlı güç ve unsurları kendi karşısında buluyor, giderek de onlara teslim oluyordu.

Bu olay, kendisine bağlı devamlı bir silahlı gücü bulunmayan merkezî devletin, uzun süre egemen olamayacağını ortaya koyması bakımından büyük önem taşıyordu. Zira silaha sarılan yerel güç odakları, merkezî otoriteye karşı çok kısa bir süre içinde baskı tesis ediyordu. Aşiretler halinde yaşayan Türkmen toplulukları, kendi yerel önderlerinin çıkarlarını da merkezî yönetimin çıkarlarına tercih ediyorlardı. Nitekim Anadolu Selçuk devleti bu oluşum karşısında dayanamıyor, yerel güç odakları merkezî devlet otoritesine karşı büyük başarılar elde edebiliyordu.

Merkezî devlet otoritesinin kendine bağlı bir silahlı güç oluşturması da, olumsuz süreci tersine çeviremiyordu. Zira merkezi yönetim, kendine bağlı silahlı gücü yine bu aşiret ve beylerin kuvvetleriyle örgütlüyordu. Bu kuvvetler ise kolayca, yerel güç odaklarıyla işbirliği yaparak merkezî otoriteye ihanet edebiliyorlardı. Zira bu kuvvetlerin başında bulunan yerel önderlerin çıkarları ile merkezî otoritenin tercihleri, bir süre sonra karşı karşıya geliyor ve çatışıyordu. Bu durum nedeniyle yollar hemen ayrılıyor, yerel silahlı güçler karşı saf'a geçince merkezî otorite savunmasız kalıyordu.

Anadolu Selçuk devletinin merkezî yönetimi Sünnîleştikçe ve yabancılaşarak Arap/Acem etkisine girdikçe, Önasya'da yalnızlığa itiliyor;

savunmasız kalıyor, yerel güç odakları tarafından giderek bunaltılıyor ve nihayet tasfiye oluyordu. Anadolu Selçuk devletinin bu kaderinde, Türkmen boyları arasındaki kıskançlık ve çekişmeler de rol oynuyordu. Selçuk hanedanının Oğuzların Kınık boyundan olması ve devletin de bu boya dayanması, diğer boylar tarafından kalıcı bir biçimde benimsenmesine engel oluyordu. Kınık boyunun egemenliği altına girmek istemeyen diğer boyların beyleri, kendi yerel güçlerine dayanarak (yeri geldikçe ve fırsat buldukça) Kınık merkezî otoritesine başkaldırıyor, onu zaafa uğratıyordu.

Tüm bunlar, Osmanlı devletini kuranlar bakımından çok değerli ve önemli bir deneyim oluşturuyordu. Kalkı ki mesele, Selçuk hükümranlığıyla da sınırlı kalmıyor; Anadolu Beylikleri sürecinde daha da önemli olaylar yaşanıyor, deneyimler kazanılıyordu.

Beylikler süreci her şeyden önce, Önasya'daki Türkmen önderlerinin ne denli etkin ve güçlü bir biçimde yerel güç odakları oluşturduklarını kanıtlıyordu. Bunlar Selçuk devletinin merkezî otoritesine karşı kendi güç, otorite ve hükümranlıklarını, yine kendi silahlı kuvvetlerine dayandırıyorlardı. Yerel güç odakları -yani Beylikler- ve bunların yerel silahlı güçleri, sadece merkezî bir otoriteye veya herhangi bir düşmana karşı değil aynı zamanda birbirlerine karşı da rekabet içinde bulunuyor, hatta çatışmalara girişebiliyorlardı. Bu durum; Anadolu Selçuk devletinin olduğu gibi daha sonraki merkezî yönetimlerin de dayanabilecekleri ve güvenebilecekleri bir 'merkezî silahlı güç' oluşturmalarına izin vermiyordu. Anadolu'da kurulan beyliklerin kısa süren yaşamları, her yerel güç odağının kendi çıkarını ve etkinliğini ne büyük bir kıskançlık ve ne denli ağır bedeller ödenmesi karşılığında ön planda tuttuğunu açıkça kanıtlıyordu.

Bu olgu, Önasya'ya veya Önasya'da yaşayan Türk ve Müslüman unsurlara özgü bir durum değildi. Süreci içeren ve Ortaçağ adı verilen dönemin-devrin tipik bir olgusu ve oluşumuydu. Özellikle Avrupa'da derebeyi adı verilen yerel güç odakları da aynı anlayışı benimsiyor, ben-

zer uygulamaları sergiliyordu. Nitekim merkezî yönetim/otorite-merkezî silahlı kuvvet, anlayışını ilk kez 1408 yılında Fransa Kralı 7. Charles yaşama geçiriyordu. Bu Kral Francs-Archers denilen, doğrudan kendisine bağlı ve sürekli silah altında tutulan 'tirandaz' (okçu) piyade askerini örgütlüyordu.[1]

Nitekim, Ortaçağ'daki anlayışın bir yansıması olarak Anadolu Beylikleri bu süreçte ön plana çıkıyor; yerel güç odaklarının otoritesine dayanan egemenlikleri, yine yerel silahlı güçler tarafından tesis ediliyordu.

İşte bu yerel güç odaklarından birini de Kayı Aşiretinin önderi olan ve hanedanına adını veren Osman Bey teşkil ediyordu. Hiç şüphe yok ki Osman Bey gücünü ve otoritesini -diğerleri gibi- yerel silahlı güçlere dayandırıyordu. Bu silahlı güçlerin başında da, kendi aşiretinin silahlı gücü yer alıyordu. O, atalarından kalan (aşiret hükümranlığını) kullanarak aşiret kuvvetlerine hükmediyordu. Gücünü bu kuvvetten alıyor, otoritesini bu silahlı kuvvete dayandırıyordu.

Onun, gücünü dayandırdığı diğer bir odağı da Ahî örgütü (ve Abdallar) oluşturuyordu. Kayınbabası Edebali'nin bir yandan Babaî halifesi ve Kalenderî akımına mensup Vefaî tarikatından olması, diğer taraftan Ahî Babası konumunda bulunması Osman Bey'e dinsel bir dayanak teşkil ediyordu. Ahîlik bağlantısı, Osman Bey'in benzerlerinden ve emsallerinden daha avantajlı bir pozisyon elde etmesine imkân veriyordu. (Bkz. Her Sakaldan Bir Kıl, E Yayınları)

Yeni kurulan devlet, daha sonraki yıllarda ve dönemlerde, Hıristiyanlarla yapılan savaşlar sırasında alınan savaş esirlerinden asker olarak yararlanıyordu. Ancak bu yöntem, çeşitli nedenlerle artan asker gereksinimini yeterince karşılamıyordu. Bu nedenle yeni bir 'asker kaynağına' ihtiyaç duyuluyordu.

Burada hemen kaydetmek gerekir ki Osmanlı yönetimi bin kişilik

---

[1] Resimli ve haritalı Osmanlı Tarihi, C. I - Ahmed Rasim - Sahib ve naşiri İkbal Kitabhanesi sahibi Hüseyin - İstanbul, Şems Matbaası - 1328-1330, S. 54.

bir 'yaya' kuvveti oluşturmuş bulunuyordu. Savaş sırasında yaya askerine bir akçe veriliyordu. Ödenen günlük bir akçe, ilk 'ulûfe' anlamına geliyordu. Ancak ödenen para, askeri tatmin etmiyordu. Çünkü akçenin içinde az miktarda gümüş bulunuyor, altına ise ender rastlanıyordu. Bu nedenle yaya askerleri disiplinsizlik yapıyor, halk üzerinde baskı tesis ediyor, halka cefa çektiriyordu.[1]

Oysa yeni devletin egemenlik alanı genişlemiş; muntazam, devamlı, düzenli ve disiplinli bir askerî güce ihtiyaç doğmuş bulunuyordu. Bu yeni asker kaynağını ise Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa yaratıyor ve örgütlüyordu. Çandarlı Kara Halil, Şeyh Edebali'nin dolayısıyla da devletin kurucusu Osman Gazi'nin akrabası idi.[2]

Çandarlı ailesinin atası olan Kara Halil Hayreddin Paşa'nın Eskişehir Seyyidgazi taraflarından olduğu biliniyordu. Hatta Karaman'm bir beldesi olan Sivrihisar'a bağlı Cendere köyünden olduğu kuvvetle ileri sürülüyordu. Babasının adı Ali idi.

Kara Halil Paşa, İlmiye'den yetişiyordu. O'nun, Edebali ile akraba olması, Osmanlı beyliği/devleti bakımından büyük önem taşıyordu. Zira bu akrabalık, dinsel zemindeki 'siyasal ve silahlı birliği' pekiştiren bir etken oluyordu:

> "Şakayık (Arapça metin s. 7) ve Şakayık Tercümesi (s. 28)'ne göre Taceddin Kürdî'nin iki kızından birisini Şeyh Edebali, diğerini Kara Halil almışlardır. Edebali'nin ikinci zevcesi olup birinci zevcesinden doğan kızını Osman Gazi aldı. Neşrî (s. 84), Tevârih-i Âl-i Osman (Esad Efendi kitapları, no. 2080, varak 14.) ve Aşık-ı Paşazâde (s. 40) ise Kara Halil'in Edebali'nin kavminden; yani Ahîlerden olduğunu yazarlar. Neşrî de, Kara Halil'in Edebali'nin hısımları olduğunu kaydetmektedir. (S. 154) Bazıları da Kara Halil'in Şeyh Edebali'nin küçük kızının zevci olduğunu kaydediyorlar. (Taeschner, Dia Vezirfamilie der Çandarly-zade, S. 66)"[3]

---

[1] Ahmed Rasim - C. 1 - Age. - S. 51.

[2] Ahmed Rasim - C. 1 - Age. - S. 51.

[3] Çandarlı Vezir Ailesi, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, TTK. Yay., Ank.

Çandarlı Kara Halil Paşa'nın hem Edebali'nin -yakın sayılabilecek dereceden- akrabası, hem de Ahi -veya tarikat mensubu- olması, Osmanlı devleti bakımından büyük önem taşıyordu. Zira Kalenderîlik akımının, Vefaî kolundan gelen bu kol Yeniçeri Ocağını kurarak mührünü devletin silahlı gücüne vuruyordu.

Hiç kuşku yok ki akrabalık bağı nedeniyle Edebali damadına telkinde bulunuyor; Çandarlı Kara Halil, devlet hizmetine girerek 1330 yılında İznik Kadısı oluyordu. Paşa 1348 yılında Bursa Kadılığına tayin ediliyor ve bu görevi 1362 yılına kadar sürdürüyordu.

Bir iddiaya göre Orhan Gazi (bir başka iddiaya göre Sultan I. Murad) Çandarlı Kara Halil'den; yeni, düzenli, disiplinli ve yeterli bir ordu kurulmasını istiyordu. Devletin kurucusu Osman Gazi'nin kayınbabası Edebali'nin Babaî halifesi ve Ahi Babası olması ne denli büyük önem taşıyor idi ise; Çandarlı Kara Halil'in hem akraba, hem de Ahî olması da o denli büyük önem taşıyordu.

Unutmamak gerekir ki Edebali, Babaî Ayaklanmasına katılmamakla birlikte, Babaî hareketine bağlı bulunuyor, üstelik Baba İlyas'dan el alarak Hacı Bektâş ile birlikte onun halifesi oluyordu. Nitekim, daha sonraki hayatında Babaî dervişleri ile birlikte hareket etmekten ve Selçuk merkezî yönetimine karşı mücadeleden geri durmuyordu. Kırşehri'nde, Ahî Evran ile birlikte ayaklanmaya katılıyor, sonra da Bilecik'e gelerek zaviyesini kuruyordu.

Bu dönemde Önasya'da Babaîler ile birlikte, Ahî örgütleri de yaygın ve etkin bir konumda bulunuyordu. Nitekim Osman Bey'in aşiret kuvvetleri ile Babaîyye, Haydarîyye, Kalenderîyye, Celâlîyye vs., gibi tarikat mensuplarıyla birlikte Ahî kuvvetleri de hareket ediyor, çatışmalara katılıyordu. Diğer beylikler gibi Osmanoğulları da, devletin kuruluş evresinde ve ilk zamanlarında aşiret, tarikat ve meslek kuvvetlerine dayanıyordu. Bu nedenle Edebali gibi Kara Halil'in de Ahî olması, Osmanlı

1988, S. 3, Dipnot no. 2.

devletinin silahlı kuvvetinin oluşmasında, şekillenmesinde ve dinsel/siyasal yapılanmasında anlam kazanıyor, ifadesini buluyordu. Devletin önde gelenlerinin heterodoks eğilimli dinsel/mesleksel/siyasal kurumlara dayanmaları veya bu eğilimdeki kurumları oluşturmaları, Anadolu Türkmenlerine güvence veriyor ve onların genç devlete 'inançla bağlanmalarına' yol açıyordu. Mesele, bununla da bitmiyordu.

Babaî halifesi ve Ahî Babası Edebali'nin akrabası, Kara Halil tarafından tesis edilen yeni silahlı güç; bu ilişkiler nedeniyle kısa bir süre içinde, sadece bir savaş gücü olmakla kalmıyor, Kalenderîliğin ve Babaîliğin bir devamından ibaret olan Bektâşî kimliğine bürünerek bir tarikat kuvvetine de dönüşüyordu. İşte bu nedenle, bu zemin ve ortam çerçevesinde Çandarlı Kara Halil Paşa'ya 'yeni bir ordu' kurulması görevinin verilmesi, her bakımdan büyük önem ve anlam taşıyordu.

Bilindiği gibi Ahîler, Selçuk merkezî otoritesine başkaldıran Babaîlerle birlikte hareket ediyor; Babaîlikle Ahîlik -bir bakıma- Horasan heterodoksunu paylaşıyordu. Bunların silahlı güç oluşturmaları ve kanlı eylemlerde bulunmaları, (Batınîliğin gölgesindeki) heterodoks Kalenderî akımın 'otorite tanımaz' eğiliminin de bir tezahürü -ortaya çıkışı sayılıyordu. Osmanlı devletinin kurucularının aynı kökenden gelmeleri nedeniyle bu gelenek, Osmanlı merkezî otoritesi karşısında gemlenerek kontrol altına alınıyordu. Dahası... Üstelik bu kurucular, Kalenderîlik zeminindeki Babaî/Ahî 'başkaldırı' geleneğini, daha baştan -devletin kuruluş evresinde- merkezî yönetimin silahlı gücü ile özdeşleştirerek, bir tehlike olmaktan çıkarıyordu. Tehlike olmaktan çıkarmakla da kalmıyor, bu akımın diğerlerine karşı beslediği kini ve intikam duygularını, yeni devletin savaş dinamizmi ve vurucu gücü haline getiriyordu.

İşte... Yeni ordunun kurulması görevinin bir Kalenderî/Ahî'ye verilmesi, bu politikanın yeniden düzenlenmesi ve resmîleştirilerek devletleştirilmesi anlamına geliyordu.

Nitekim Kara Halil merkezî devleti; çeşitli bakımlardan tehdit ve tehlike oluşturabilecek unsurların yönetime katılımını sağlayarak oluş-

turduğu silahlı bir güce dayandırıyordu. Böylece dinsel/siyasal/askerî bir sentez ve 'tekillik' oluşturuyordu.

Çandarlı her şeyden önce, Acemi Ocağı'nın asker kaynağını genişletmek amacıyla Hıristiyan esirlere paralel olarak devşirmeleri silah altına alıyordu. Böylece tesis edilen ordunun insan kaynakları; 'penç-ü yek oğlanı' denilen esirlerin beşte birinden ve devşirmelerden oluşan Acemi Ocağından; Kapukullarının oğullarından ve Bostancılardan oluşuyordu. Bu insanlar farklı inançlardan; dinlerden, mezheplerden ve tarikatlardan geliyordu. Devleti ve Yeniçeri Ocağını kuranlar, bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla, hangi kökenden gelirlerse gelsinler, Yeniçerilerin ortak paydasına Bektâşîliği koyuyorlardı. Nitekim Yeniçeri Ocağı bir süre sonra Ocağ-ı Bektâşîyan, diye anılıyor; Yeniçeriler kendilerine Tâife-i Bektâşîye, Gürûh-ı Bektâşîye, Zümre-i Bektâşîyan adını veriyorlardı. Ayrıca bunların terfi silsilesine 'silsile-i tarîk-i Bektâşîyan', Ocak Ağalarına Sanâdid-i Bektâşîyân veya ricâl-i dudmân-ı Bektâşîyye deniliyordu.[1]

Yeniçeri Ocağının 'inanç ortak paydasına' Bektâşîliğin konulması, her bakımdan 'etkileyici' bir nitelik taşıyor, tarihsel süreçte Osmanlı devletinin kaderi üzerinde belirleyici bir rol oynuyordu.

İddiaya göre Kara Halil'in kurup örgütlediği silahlı kuvvete bu adı Babaî şeyhlerinden (Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 148) ve halifelerinden olan Hacı Bektaş-ı Velî veriyordu. (Çeşitli kaynaklara dayandırarak) Hammer, Hacı Bektâş-ı Velî ile Yeniçeri Ocağı arasındaki ilişkiyi şöyle kaydediyordu:

"Yeniçeri Ordusu memâliki Osmaniyede pek ziyade tevsi etmiş bir tarikatın müessisi (kurucusu) bulunan derviş Hacı Bektâş'ın keçe külahını

---

[1] Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları C. I - Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - TTK, Ank., 1943 - S. 150; Dipnot no. 1 - Selânikî Tarihi S. 345, Suphi Tarihi - S. 5, 131, 151, 154, 156 ve İzzî Tarihi, S. 22, 252, 275. Dipnot 3, Neşrî, Âli, S. 23, 44.

kabul etti. Bu da şu suretle vuku bulmuştur: Bir gün Orhan (gazi) maiyetinde bu Mühtedîlerden (Devşirmelerden) birkaç kişi bulunduğu halde Amasya cıvarında Suluca(höyük) Karyesinde ikamet eden Hacı Bektâş'ın nezdine giderek yeni ordusu için dua etmesini ve bir sancak ile bir de isim vermesini talep eyledi. Şeyh abasının kolunu askerlerden birinin başına öyle bir surette vaz' etti ki, kolun ucu askerin sırtına sarktı. Bağdel (sonra) bir sedâ-yı ilhâmnümâ ile keşf-i istikbâl tarzında şu sözleri söyledi: 'Tesis ettiğiniz ordu Yeniçeri tesmiye edilecek, yüzü ak ve parlak, kolu müdhiş, kılıcı keskin, oku tez olacak. Bütün muharebelerde galip çıkacak ve daima muzafferiyetle avdet eyleyecektir.

Bu duayı muhattar olmak üzere Yeniçerilerin beyaz keçe külâhına arka tarafından bir kumaş parçası ilâve edildi. Dervişin abasındaki kolun bergüzâri idi."[1]

Hammer'in Neşrî'ye dayandırarak ortaya doyduğu bu iddiayı, başta Âşıkpaşazâde olmak üzere bazı tarihçiler reddederken, Yeniçeri Ocağı'mn Bektâşîleşmesinin Orhan Gazi zamanında değil, I. Murad zamanında meydana geldiğini ileri sürenlere de rastlanıyordu. Bu iddiayı savunanlar iddialarını genellikle Âşıkpaşazâde'nin şu satırlarına dayandırıyorlardı:

"Sual: Bu Bektâşîler iderler kim 'Yeniçerinin başındaki taç Hacı Bektâşındır, dirler. Cevab: Yalandır ve bu börk hod Bilecikde, Orhan zamanında zahir oldu (...) Bektâşîler kim ki sebeb, Abdal Musa Orhan zamanında gazaya geldi ve bu Yeniçerinin arasında bile yürüdü ve bir Yeniçeriden bir eski börk diledi. Yeniçeri dahi verdi. Yeniçeri o üsküfünü çıkardı bunun başına giydirdi. Abdal Musa Vilâyetine geldi, ol börk bile başında. Sordular kim 'Bu başındaki nedir?' O İtdi 'Buna elf(alâf, ülûf: binsayı) derler (unutmamak gerekir ki Yeniçeri Ocağı kurulduğu zaman bin kişilik bir kuvvet meydana getiriyordu) dedi. Vallah bunların taclarının hakikatı budur."[2]

---

[1] Hammer - Age. - C. I, S. 139, 140.

[2] Âşıkpaşazâde Tarihi - Matbaa-ı Âmire - İst. 1332 - S. 205, 206.

Bazı tarihçiler, Âşıkpaşazâdenin bu satırlarına dayandırarak Hammer'in, Neşrî'den kaynaklanan iddiasını çürütmeye çalışıyorlardı.

Buna karşılık Evliyâ Çelebi, Ocağın kurulmasında Hacı Bektâş-ı Velî'nin oynadığı rolü daha da ileri götürüyordu:

"... Acemi oğlanlarının bir aslı da budur. O halde pîrleri Müslüman gazileri olmuş olur. Fakat Orhan Gazi asrındaki gazalarda nice yüz oğlanları Orhan Bey, Hazret-i Bektâş-ı Velî'ye hibe ettiler. O da güzelce terbiye ederek yine Orhan Gazi sefere giderken 'Yeniçeri' yani 'yeni asker'dir diyerek Orhan Gazi'ye hediye etti:

'Bu bir sınıf başka bir elbise ile bizim acemi oğlanlarımızdır. Size hediye olsun!' dedi. Buna göre Yeniçerinin ve Acemi Oğlanlarının pîrleri, Hacı Bektâş-ı Velî'dir."[1]

Şurası muhakkak ki; Yeniçeriler henüz kuruluş evresinde iken Bektâşîleştiriliyor, Yeniçeri Ocağı bir çeşit Bektâşî Ocağına dönüştürülüyordu.

Yeniçerilerin Bektâşîleşmesi ise, bu Ocağın zaman içinde MAFİA'laşarak merkezî otoritenin hemen yanıbaşında; hatta içinde, mafios bir güç odağı haline gelmesine yol açıyordu. MAFİA'laşan Yeniçeri Ocağı hem merkezî otoriteyi kendi otoritesi altına alarak Mafios Toplum Yapısının bir parçası haline getiriyor, hem de Kalenderî/Bektâşî ahlâk ve kimliğini Mafios Toplum Yapısı zemininde 'ideal konuma' yükseltiyordu.

[1] Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, C. 2 - Age. - S. 210, 211.

"ÂL OSMAN TAHT'A GEÇEMEZ MEĞER KUL (YENİÇERİ) KILICI ALTINDAN GEÇE..."

•Yeniçeri Ocağı'nın Bektâşî dergâhına dönü mesi konusu, Kapukulu Ocaklarının MAFİA'laşması sürecinin en önemli a amasını olu turuyordu. Bu tarıkatın sosyal alanda da etkin olduğu gözleniyordu. Bu nedenle, öncelikle Bektâ î tarikatını irdelemek, her bakımdan tanımlamak gerekmiyor mu? Bektâ îlik, toplumsal ve kurumsal zeminde niçin 'mafios bir karakter' taşıyordu?

14. Yüzyılda Önasya'da görülen, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı siyasal (devlet) ve toplumsal yaşamında son derece etkinlik kazanan, 16. ve özellikle de 17. Yüzyılda toplumsal, siyasal ve askeri bir sorun haline gelen Bektâşîlik, 19. Yüzyıla kadar varlığını koruyordu. Askerî karakteri (kimliği) nedeniyle 1826 yılında (Sultan 2. Mahmud tarafından) Yeniçeri Ocağının kaldırılması sırasında Bektâşî tarikatı da yasaklanıyor, tekke ve zaviyeleri kapatılıyordu.

Yaklaşık 500 yıl boyunca Osmanlı sosyal, siyasal, askeri, dinsel ve kültürel yaşamında etkili olan Bektaşîlik; üç ana devreden oluşuyordu.

Birinci devreyi Hacı Bektâşî Velî'den 15. Yüzyıl başına, yani Aliyyü'l-a'lâ'ya kadar olan süreç teşkil ediyordu.

İkinci devre Aliyyü'l-a'lâ'dan Balım Sultan'a, yani 16. Yüzyıl başına kadarki süreçten oluşuyordu.

Üçüncü devre ise 16. Yüzyıl ile 19. Yüzyıl arasını kapsıyordu.

Bektâşî tarikatı adını, Hacı Bektâş-ı Velî'den alıyordu.

Hacı Bektâş-ı Velî hakkında kayıtlı ve belgeli fazla bilgi bulunmadığı için onunla ilgili yazılanlar genellikle efsâne, söylenti, yakıştırma ve menkıbelere dayanıyordu. Bunların ise tarihsel değeri çok sınırlı ve yüzeysel kalıyordu. Bilinenlerin büyük çoğunluğu inandırıcı olmaktan uzak bulunuyordu. Öyle ki... Hacı Bektâş-ı Velî hem 1166 yılında vefat eden Ahmed Yesevî'ye müridlik yapabiliyor, hem de Orhan Gazi zamanında, yani 1300'lü yıllarda Yeniçeri Ocağına el verebiliyordu. Bunda, Şamanlığın bir uzantısı olarak; mucizelere inanmak kadar, sözlü kültürün ve göçer toplumlardaki hafıza zayıflığının (yetersizliğinin) de rolü bulunuyordu.

Şurası muhakkak ki, Horasanî diye de adlandırılan, Horasanlı Hacı Bektâş-ı Velî; bu yörede etkili olan Yesevîliğin ve aynı zamanda Yesevî olan Horasan Erenlerinin -geniş çapta- etkisi altında kalıyordu. Hacı Bektâş'ın 13. Yüzyıl başında (muhtemelen 1210 yılında) Nişâbur'da doğduğu sanılıyordu.

Bazı menkıbeler Hacı Bektaş'ın, doğrudan Hoca Ahmed Yesevî'nin müridi olduğunu ileri sürüyorsa da, gerçek şeyhinin, Şeyh Lokmân-ı Perende olduğu kayıtlı bulunuyordu. Nitekim Şeyh Perende'nin de Yesevî'den el aldığı ortaya koyuluyordu. Büyük bir olasılıkla Şeyh Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş arasında geçtiği iddia edilen diyaloğların ve olayların aslında Şeyh Perende ile Bektaş arasında geçmiş olması ihtimalı daha kuvvetle muhtemel bulunuyordu.[1]

Bektâş-ı Velî velâyetnamelerine göre Bektâş, henüz çok küçük bir çocukken keramet gösteriyordu:

> 'Bektâş hocasına dedi ki: 'Bir nazar etseniz de su karada aksa, dışarı gitmeye hacet kalmasa.' Hocası kendi kudretinin buna yetmeyeceğini söyleyince, Bektâş-ı Velî derhal Allah'a dua etti. Lokmân-ı Perende 'Amin!' dedi. O anda mektebin ortasından lâtif bir su çıkıp kapıya doğru

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 40.

aktı, gitti, gitti ve pınarın başında güzel susam çiçekleri açtı."[1]

Hacı Bektaş'ın Hanlığı da böyle bir kerâmet ile gerçekleşiyordu:

"... Lokmân, hacca gitti. Arafat'a çıkıp kıbleye doğru döndükleri esnada Lokmân müridlerine dedi ki: 'Yâranlar, Bugün arefe günüdür. Şimdi bizim illerde yemekler pişirilir' Bu söz Allah'ın kudretiyle, Bektâş'a malum oldu. Tam bu sırada Şeyh'in evinde de yemekler pişiriliyordu. Bektâş hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi o anda Lokmân'a sunuverdi. O da Nişâbur'a döndükleri zaman çocuğun bu kerâmetini herkese söyledi ve Hacı lâkabını verdi."[2]

Bu menkıbeye göre Hacı Bektâş kendisinin, Hz. Ali neslinden olduğunu söylüyordu:

"... Orda hazır olan Bektâş Velî erenlere 'Ben Hazret-i Ali neslindenim. Bana bunları (kerâmetleri) çok görmeyin. Naseb-i ilahîdir' dedi. Horasan Erenleri 'Eğer sahib-i sır iseniz nişanınız nerede?' diye sordular. Bektâş Velî elinin ayasında ve alnındaki iki yeşil ben'i gösterdi. Hepsi hayrette kaldılar."[3]

Hacı Bektaş'ın kerâmetleri bunlarla kalmıyordu. Savaş meydanlarına da yansıyordu. O gerektiğinde şahin olup, düşmanlarına hücum da ediyordu. Böyle bir kerâmeti, Ahmed Yesevî'nin oğlu Haydar'ı düşmanların elinden kurtararak gösteriyordu.

Menkıbeye göre Bedahşan halkı, topraklarının kâfirler tarafından alınması üzerine Yesevî'den yardım istiyorlardı. Yesevî de Bedahşan'ı kurtarması için 12 yaşındaki oğlunu görevlendiriyordu. Haydar giyinip kuşanarak, yanına 5 bin cengâver alıyor, düşman üzerine yürüyor, fakat yenilerek esir düşüyordu. Haydar 7 yıl hapis kalıyor, Bedahşan'daki kâfirler Horasan halkına cefa ediyordu. Bunun üzerine Yesevî tekkesi-

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 41.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 41.

[3] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 41, 42.

nin kapısında Hacı Bektâş beliriyordu. Hoca Ahmed, olanı biteni Bektâş'a anlatıyordu. Bektâş o anda bir şahin olup uçuyor, Haydar'ı esaretten kurtarıp babasına teslim ediyor, Bedahşan'ı da Müslümanlaştırıyordu.[1]

Bütün bunlardan sonra Ahmed Yesevî (veya Lokmân-ı Perende) Yesevîliğin emanetleri olan tâc, hırka, sofra ve seccâdeyi, Hacı Bektaş'a veriyor ve ona şöyle diyordu:

> "Yâ Hacı Bektâş Velî, işte hasibini aldın. Sana beşâret olsun ki, Kutbu'l-aktâb'lık mertebesi senindir ve kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim idi. Bundan böyle senin olsun. Zaten bizim de intikâl vaktimiz geldi. Haydi git, seni Rûm'a saldım ve Rûm-abdallarına seni baş kılıp ser-çeşme eyledim!' diyor."[2]

Hiç şüphe yok ki Hacı Bektaş'ın 'Rûm abdallarına baş olması' o sırada Önasya'da bulunan ve durmadan gezen Kalenderî derviş ve şeyhlerine baş olması anlamına geliyordu. Bu da, Önasya'daki Kalenderî zümresinin merkezî bir otoriteye bağlanmamış olmalarının yarattığı sıkıntının Horasan'a kadar yansıdığını gösteriyordu.

Öyle veya böyle Hacı Bektâş-ı Velî Önasya'ya gitmek ve orada bir düzen kurmakla görevlendiriliyordu. Ne ki Önasya'daki kozmopolit yapı her bakımdan karmaşık bir tablo oluşturuyordu. Hacı Bektâş ise bu karmaşık ortama giriyordu.

Onun Önasya'ya gelişi ve burada izlediği güzergâhı Âşıkpaşazâde şöyle anlatıyordu:

> "Sual: Ey derviş! Bu Rûm vilayetinin devrişlerini ve ulemasını zikrettin, ya Hacı Bektâş Sultan'ı niçün anmadın? (Dipnot 2 - Pîr-i müşarünileyhin - Hacı Bektâş'm- pederi 'Seyyid Mehmed İbrahim Sâni' ve valideleri Nişâbur ulemasından Şeyh Ahmed'in kerimesi 'Hatme Hatun' olup

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 43.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 44.

tevellüdleri H. 646'dır. Muallimleri de 'Şeyh Ahmed Yesevî' hulefâsından 'Şeyh Lokman'dır.) Cevab: Bu andığım azizler Âl Osman vilayetinde olanlardır kim andım. Bu Hacı Bektâş Âl Osman neslinden hiç kimse ile musahebet etmedi ve ondan ötürü anmadım. Hacı Bektâş kim Horasan'dan kalkdı bir kardaşı dahi vardı 'Menteş' dirlerdi, bile kalkdılar geldiler doğru Sivas'a geldiler (Dipnot 3 - Diyar-ı Rûm'a vusulleri H. 680) ve andan Baba İlyas'a geldiler ve andan 'Kırşehri'ne vardılar ve andan Kayseri'ye geldiler. Kayseri'de kardaşı Menteş yine Sivas'a vardı, anda eceli mukaddermiş, anı şehid ettiler. Bunların kıssası çokdur, camiasına ilmim yetmişdir, bilmişimdir."[1]

Âşıkpaşazâde'nin de kaydettiği gibi Hacı Bektaş önce Baba İlyas'a giderek ondan el ve hilâfet alıyor ve Babaî oluyordu. Hiç kuşku yok ki o, Horasan'dan Önasya'ya 'görevlendirilerek' gönderiliyordu. Zira bu dönemde Önasya sadece etnik bakımdan değil, dinsel (mistik) ve siyasal bakımdan da tam bir karmaşa ve düzensizlik içinde bulunuyordu. Kaldı ki, Selçuk merkezî otoritesi ile heterodoks Türkmen aşiretlerinin yolu da iyiden iyiye birbirinden ayrılmış bulunuyordu.

Hacı Bektâş-ı Velî, Âşıkpaşazâde'nin kaydettiği güzergâhı katettikten sonra Suluca Karahöyük'e geliyor ve buraya yerleşiyordu.

"1281 yılı Ağustosunun sıcak bir gününde, Suluca Karahöyük köyünün dışında, suyu bol bir çeşme başında birkaç kadın buğday yıkıyordu. Akşama doğru Kırşehir tarafından uzunca boylu, top sakallı, güzel yüzlü, iri siyah gözlü, açık alınlı, elmacık kemikleri çıkık, eli asâlı bir derviş belirdi. Ve çeşmeye gelerek kadınlardan biraz ekmek istedi. Onlar: 'Derviş' dediler, 'Burada yiyecek ne arar ki?'

Derviş ses çıkarmadı, az ileride bir söğüt gölgesine oturdu. Fakat kadınlardan biri onun bu mütevekkil haline acıyarak evinden biraz yufka ile yağ, bal getirdi, dervişe verdi.

Ancak akşam evine döndükte, yemek hazırlamak üzere açtığı yağ çömleğini ağzı beraber dolu buldu, merakla bal çömleğini de açtı. O da-

[1] Âşıkpaşazâde -Age. - S. 204.

hi öylece dolu idi. Yarım çömleklerin kendiliklerinden doluvermelerini dervişin kerâmetine atfetti ve dışardan gelen kocasına olup biteni anlattıktan sonra; 'onu bul, getir' dedi. 'Evimizde misafir edelim.'

Koca gitti, dervişi evlerine misafir getirdi. Ömrünün sonuna kadar bırakmadılar ki bu kadın, Bektâşîlerin takdis ettikleri (Kutlu Melek), (Kadıncık Ana) adlarını verdikleri (Fatma Nuriye) hatundu.

İşte böylelikle ünü artan veya arttırılan Hacı Bektâş nihayet Suluca Karahöyük köyü hudutlarından taştı."[1]

Çoğu araştırmacıya göre Hacı Bektâş-ı Velî bir tarikat veya mezhep kurmak düşüncesinde ve amacında değildi. Nitekim, 1240 yılındaki Babaî Ayaklanmasından sonra merkezî yönetim Babaî hareketini kan ve şiddetle bastırıp, asileri amansızca kovuşturmaya başlayınca; başsız kalan Babaîler sessizce Hacı Bektaş'ın çevresinde toplanmaya ve onu adeta lider olarak kabul etmeye başlıyorlardı. Kaldı ki, kovuşturma sadece Babaîlerle sınırlı kalmayıp, tüm heteredoks akımı ve tarikatları da kapsıyordu. Bu nedenle 'kerâmet'e inanan tüm heterodoks akım mensupları (Kalenderîler, Hurufîler, Rafızîler, Batınîler vb. gibi) da Hacı Bektâş'ın şemsiyesi altına giriyorlardı.

Bunlar kendi ilkelerinin ötesinde Muhammed'i mürşid, Ali'yi rehber Hacı Bektâş'ı pîr kabul ediyorlardı. Kalenderîliğin sosyetik kolu olan Mevlevîlik kent merkezlerinde yayılırken; Bektaşîlik daha çok hudut boylarındaki ve kırsal kesimdeki Türkmenler arasında rağbet görüyor, etkinlik kazanıyordu.

Hacı Bektaş'm şemsiyesi altına daha çok (Sünnî) merkezî yönetimin kovuşturduğu heterodoks akımların/tarikatların mensupları girdiği için, bunlar da kendi inançları üzerinde etkili olan daha önceki dinsel eğilimleri beraberlerinde getiriyorlardı. Örneğin; Şiâ'nın İsmailîyyesinden, Maniheîzmden, Karmatîliğin dışa kapalı gizemciliğinden, Zerdüş-

[1] Bektâşîlik Tarihi - Yazan: Kemal Samancıgil - Basan ve yayan: İsmail Nazım Ergenel - Emniyet Kütüphanesi - Tecelli Matbaası - İst., 1945 - S. 173, 174.

tîlikten, Hıristiyanlığa kadar tüm inançlardan esintiler görülüyor; tüm bunlar, Bektâşîlik şemsiyesini etkiliyordu. Ne ki Hacı Bektâş, kendi döneminde tüm bu etkinliklerin ve oluşumların üzerine çıkmayı biliyordu.

Her şeyden önce arı Türkçe konuştuğu için ne dediğini ve amacının ne olduğunu tüm Anadolu Türkmenleri anlıyor, bu nedenle inanç bakımından onun liderliğini kabul ediyorlardı. Hacı Bektâş, onlara hiç bir 'dinsel kalıp ve dogma' önermiyordu. Açık ve katı ilkeler koymak yerine, her düşünce ve inançtakilerin kendi eğilimleri doğrultusunda yorumlayabileceği rumuzlar ve semboller kullanarak anlaşıyordu.

Âşıkpaşazâde, Hacı Bektâş'ın şeyhlik iddiasında bulunmamasını şöyle kaydediyordu:

> "Kendi bir meczûb budala azizdi, şeyhlikden ve müridlikten fariğ idi."[1]

Şurası muhakkak ki Hacı Bektâş, çevresine toplanan Türkmenlere iyi ahlâklı olmayı telkin ediyordu. Özellikle, diğer heterodoks akımlarda görülen ve genel ahlâk ilkelerine ters düşen bazı uygulamaları kesinlikle reddediyor ve yandaşlarını (dervişlerini) da bu kötü alışkanlıklardan korumaya çalışıyordu.

> "Yalnız ağır suç işlemişler bu meydana giremeyeceklerinden böyle af dahi edilivermezler. Bilhassa zina, cinayet, livata, hırsızlık, karısını boşuyanlar bu ağır cezalılardan sayılırlar, derhal aforoz edilirlerdi. Tarikat dilince (Düşkün) edililerdi. (Düşkün) abdestini bozmuş, imanından ve ikrarından dönmüş demektir."[2]

Daha sonra Bektaşî tarikatının ilkeleri arasında yer alan bu esaslar, Hacı Bektâş-ı Veli'nin savunarak telkin ettiği erdemlerin de esasını oluşturuyordu. Zira özellikle soygun, cinayet ve livata; Hacı Bektâş'ın yaşadığı dönemde Önasya Türkmenleri arasında hüküm süren sorunla-

---

[1] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 205.

[2] Kemal Samancıgıl - Age. - S. 62.

rın ve sapmaların başında yer alıyordu.

Kısacası Hacı Bektâş'ı Velî bir yandan Kalenderîliğin ve Babaîliğin heterodoks esaslarından olan otoriteye (özellikle de Sünnî müstebit ve gayrımeşru otoriteye) başkaldırı geleneğini sahiplenerek; haksızlığa ve şiddete uğrayan Türkmenleri örgütlemeye çalışırken, diğer taraftan da onları sapmalara karşı korumaya, iyi ahlaka ve erdeme sevketmeye çalışıyordu. Bunu da katı ve dogmatik dinsel disiplin içinde değil; hoşgörü, insan sevgisi ve özgürlük vererek benimsetmeye çaba harcıyordu. Hacı Bektâş, geçmişi ve konumu itibarıyla her iki yönde de başarı elde ediyordu.

Öncelikle; Selçuk merkezî otoritesine başkaldırmış olan Baba İlyas ile Baba İshak'ın dervişleri ve yandaşları ona, sağlam bir zemin ve dayanak oluşturuyordu. Buna paralel olarak, Babaî hareketinde yer alıp da kovuşturmaya uğrayan heterodoks tarikatların şeyh ve dervişleri, onunla aynı potada eriyerek Hacı Bektaş'a güç kazandırıyordu. Unutmamak gerekir ki, bu örgütlenmenin ilk sırasında fütüvvet ehli yani, Ahîler yer alıyordu. Dahası... Anadolu'da gezen ve gittikleri yerlerde kötü muameleye uğrayan, dışlanan, şiddete maruz kalan ve hatta katledilen Kalenderîler Hacı Bektâş'ın hoşgörüsünü ve tanıdığı özgürlüğü benimsiyorlardı. Kısacası... Hacı Bektâş-ı Velî, Önasya'nın bu kaos döneminde etkin bir 'mistik/dinsel otorite' karakteri kazanıyordu. Bu otoritenin siyasi oluşumların dışında kalması ve etkilenmemesi elbette ki mümkün olamıyordu.

Hacı Bektâş'ın Önasya'daki faaliyetleri devam ederken onun gibi, Baba İlyas'ın dervişi ve halifesi olan Şeyh Edebali de, benzer faaliyetlerde bulunuyordu. O, Ahî örgütü içinde güç kazanıyor, aynı zamanda Osman Bey'i damat edinerek siyasette etken bir konum elde ediyordu. Şurası muhakkak ki Edebali'nin gücü daha çok ekonomik ve siyasi bir kimlik taşıyordu. Buna karşılık Hacı Bektâş'ın etkinliği mistik/dinsel bir karakter taşıyordu. Özellikle gösterdiği ileri sürülen kerametler onu, Şaman eğilimlerini ve reflekslerini muhafaza eden heterodoks dervişler

ve halk arasında efsâneleştirerek etkinleştiriyordu.

Şunu açıkça kaydetmek gerekir ki; her iki tarafın da birbirine ve ellerinde bulundurdukları imkanlara ihtiyaçları vardı. Kaldı ki, Osman'ın beyliğinin siyasi varlığı, her iki kanat bakımından da güvence oluşturuyordu. Osman Bey'in Edebali'ye damat olması, bu beyliği diğerlerinden farklı ve güçlü kılıyordu.

Unutmamak gerekir ki; Selçuk devletinin başkenti Konya idi. Konya, Karaman Beyliğinin elinde bulunuyordu. Dolayısıyla Karamanlilar, kendilerini Selçuk devletinin doğal mirasçıları olarak görüyorlardı. Buna paralel olarak, Selçuk ricâlini de etkileyen Mevlevîliğin merkezi de Konya sayılıyordu. Her ne kadar 'Sosyete Kalenderîliği' kabul edilse de; Mevlevîlik Karaman yönetimini etkiliyordu. Kaldı ki Mevlevîlerle Ahîler arasında olduğu gibi, Mevlevîlerle Hacı Bektâş (ve siyasi nedenlerle Edebali) yandaşları arasında da soğuk rüzgârlar esiyordu. Zira Edebali ve Hacı Bektâş 'Avam Kalenderîliğini' temsil ediyor; havas ile değil, avam ile bütünleşiyorlardı. İşte bu nedenle, Anadolu Türkmenleri Farsça ve Arapça ağırlıklı ağdalı bir dil kullanan Mevlâna'ya; saf, duru ve basit bir Türkçe kullanan Bektâş'ı tercih ediyorlardı. Böylece Osmanlı Beyliği müstebitlerle ve yabancılarla işbirliğine yatkın kent aydınları ile değil dünya malına metelik vermeyen, dinsel taassuptan uzak, heterodoks şeyhlere dervişlere ve Türkmenlere dayanmayı yeğliyordu.

Eflâkî, Hacı Bektâş ile Mevlâna arasındaki tatsızlığı şöyle kaydediyordu:

> "... Hacı Bektâş-ı Velî, Baba Resul'ün has halifelerinden idi. Baba Resul Rûm ülkesinde (Anadolu'da) zuhur etmişti. Bir topluluk ona (Baba Resul'a) Baba Resulu'llah diyordu. Hacı Bektaş'ın marifetle dolu ve aydın bir kalbi vardı. Fakat (şeriata) uymuyordu. Nakîbi, Şeyh İshak'ı birkaç müritle birlikte Mevlâna'nın yanına gönderdi ve Mevlâna'dan: 'Ne iştesin, ne istiyorsun, dünyada kopardığın kıyamet nedir?' diye sordurdu. Buna sebep de dünyanın bütün büyük ve küçüklerinin Mevlâna hazretlerine teveccüh etmeleri idi. Bütün şeyhler ve emirler Mevlâna'nın

sözlerini işitmekten lezzet alıyorlardı. Birçok mukallit müritler de kendi sahte (müteressim) şeyhlerinden yüz çevirip bu hakikati arayan ve onu tasdik eden hanedanın kulu ve müridi olmuşlardı. İşte bu hali kıskanma onlara çok işliyordu. Kıskançlık yüzünden her taraftan her biri onun aleyhine sözler söylüyor, nükteler savuruyor ve onu yeriyorlardı. Yine Hacı Bektâş demişti ki: 'Eğer aradığını buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya attığın bu gürültü nedir? Kendini insanoğullarının manzuru yaptın. Halkın bu kadar hanumânını birbirine kattın."[1]

Eflâkî, daha sonra Hacı Bektâş'ın boğazını Mevlâna'ya sıktırıyor, onu ölümle korkutuyor ve söylediklerine pişman ettiriyordu. Keza, Menkıbelerin bir başka bölümünde Hacı Bektâş'ın Anadolu yaşamındaki yeri ile Mevlâna'nınki şöyle belirleniyordu:

"Yine Pervâne'nin Yâr-ı Gar'ı ve naibi Kırşehir Vilâyetinin Emîri ve Mevlâna'nın hâlis müridi olan Cicanın oğlu Emîr Nureddin bir gün Mevlâna hazretlerinin hizmetinde Hacı Bektâş'ı Horasanî'nin kerâmetlerinden bahsediyordu: Bir gün Hacı Bektâş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona mutlaka namaz kılmak lâzım geldiğine dair ısrarda bulundum. O: 'Git su getir de abdest alayım ve taharet edeyim' diye buyurdu. Destiyi kendi elimle çeşmeden doldurup onun önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi ve 'Dök' dedi. Onun eline su döktüğüm vakit berrak suyun kan olduğunu gördüm ve bu durum karşısında şaşakaldım' dedi. Bunun üzerine Mevlâna hazretleri: 'Keşki kanı su yapsaydı, çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Musa Nil'i Kıptî için kan ve kanı da Sıptî için berrak su yaptı. Bu onun kemâlindedir. Bu şahısta o kuvvet yoktur. Buna israfın değiştirilmesi derler ki, Kur'anda: 'Şüphesiz israf edenler şeytanın kardeşleridir." (K. , XVIII, 27) buyrulmuştur. Has tebdil senin şarabının sirke ve müşkülünün hal olmasıdır. Senin alçak bakırın halis altun olur, kâfir nefsin Müslüman olur. İslâm olur. Kilin gönül

[1] Âriflerin Menkıbeleri C. I - Ahmet Eflâkî - Çeviren Prof. Tahsin Yazıcı - Hürriyet Yay. İst., 1973 - S. 370, 3/315.

kıymetini alır.' Dedi. Hemen o anda Nureddin baş koyup Hacı Bektaş'a gösterdiği rağbetten vaz geçti.

Şiir: İnsan yüzlü birçok iblisler olduğundan her ele el vermek doğru değildir."[1]

Kısaca; suyu kan'a çeviren Hacı Bektâş Edebali'nin damadı Osman Gazi'nin beyliğini tercih ederken; kan'ı suya çevirmeyi salık veren Mevlâna da, Konya'daki siyasi otoriteye el vermeyi tercih ediyor, şeyh ve emirler arasında Hacı Bektâş'ın prestijini kırmaya çalışıyordu.

İşte bu zeminde, Bektâşîlik Yeniçeri ocağına giriyor, Yeniçeri Ocağı Bektâşî Ocağına dönüşüyordu. Bu yöndeki gelişmeler şöyle bir seyir izliyordu.

Ahî babası olan Edebali'nin kardeşi Ahî Şemseddin, oğlu Ahî Hasan, Bacanağı ise Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayreddin idi. Edebali'nin kayınpederi de Kalenderî Şeyhi Tac'üd-din Kürdî idi.

"Şeyh Edebali'nin nüfuzu Osman Gazi'yi pek selâbetkâr etmiş idi. Tarikatçılara meyil, tekkeler inşasına fazlaca ihtimam, hayrata taleb ve mesarâat ilk hengâmda zahir olan şu nüfuzunun eseridir."[2]

Edebali'nin tesis etmeye çalıştığı bu 'düzen anlayışı' Osman Bey gibi oğlu Orhan Gazi zamanında da devam ettiriliyordu. Hatta, Orhan Gazi bir heyet oluşturarak, yapılacak işleri bu heyete müzakere ettiriyor, karar aldırıyor ve uygulatıyordu. Tanzimat ve ıslahat işlerini görüşen bu heyete 'dervişmeşreb' bir yapıya sahip bulunan (ve daha çok Edebali'ye çektiği anlaşılan) kardeşi Alâ'addin Paşa başkanlık ediyordu. Heyette ayrıca Edebali'nin bacanağı olan Çandarlı Kara Halil -ki kendisi aynı zamanda Mevlâna idi- Şehzade Süleyman Paşa ile küçük Şehzade Murad (Sultan I. Murad) bulunuyordu.[3]

---

[1] Ahmet Eflâkî, C. I - Age. - S. 451-3/480.

[2] Tarih-i Ebu'l Faruk, C. I - Müretteb ve Naşiri Mesulü Tazade Ömer Faruk bin Mehmed Murad - Matbaa-i Amedi - İst., 1325- S. 75

[3] Tarih-i Ebu'l Faruk C. I.- Age. - 69, 70.

Bu heyetin toplantılarına Orhan Gazi gibi, yaşlı alpler de katılabiliyordu. Hatta oy da kullanabiliyorlardı.

İşte, Yeniçeri Ocağının kurulması ve örgütlenmesi başta olmak üzere -tüm konularda olduğu gibi- Ocakla ilgili kararlar da bu heyet tarafından alınıyordu. Hiç şüphe yok ki Yeniçeri Ocağının Bektaşîleştirilmesi meselesi, herhangi bir rastlantı veya dış etken sonucu değil; başta Kara Halil olmak üzere erkân ve ricâlin hem eğilimleri, hem de kararları sonucu gerçekleştiriliyordu. Nitekim bu yol ve yöntem izlenerek Sultan Orhan yeni oluşturduğu silahlı gücün erlerini Hacı Bektâş-ı Velî'ye (veya onun haleflerine) götürüyor, el aldırıyordu.

Bu olayı –bir kez daha vurgulamak gerekir ki- Neşrî tarihine dayandıran Hammer şöyle kaydediyordu:

"Yeniçerilerin teessüsü - Beyân eylediğimiz veçhe ile Yeniçerilerin teessüsü Çandarlı Kara Halil'in siyaseti müdhişesi neticesidir. Kara Halil'in bu icadı, vücuda getirdiği semereler itibariyle Avrupa'nın huzur ve asayişi için Scwartz'ın top barutunu ihtiraından bir kat dehşetli bir darbe teşkil eyledi. Bu ordu hîn-i teşkilinde Yeni Çeri (Yeni Asker) tesmiye olundu. Bu isim bilâhare Avrupa müverrihleri tarafından Janisre tahvil edilmiştir. Genç Yeniçeriler şiddetli rüesanın tahtı idaresinde bulunarak her şeyden evvel itaate, yorgunluğa, açlığa tahammül etmeği öğrenirlerdi. İtaat ve şecâatlerinin mükâfatı terakki-i muhakkak idi. Bundan dolayı Yeniçeri ordusunun Avrupa ve Asya'da ihraz eylediği parlak muzafferiyetler müddet-i kalile tarafında müessîsinin tahminde isabetini isbat eyledi. Yeniçeri ordusu memâlik-i Osmaniye'de pek ziyade tevsi etmiş bir tarikatın müessîsi bulunan derviş Hacı Bektâş'ın beyaz keçe külâhını kabul etti. Bu da şu suretle vuku bulmuştur: Bir gün Orhan, maiyyetinde bu mühtedilerden birkaç kişi bulunduğu halde Amasya cıvarında Suluca Kenaryon karyesinde ikamet eden Hacı Bektâş'ın nezdine giderek yeni ordusu için dua etmesini ve bir sancak ile bir de isim vermesini taleb eyledi. Şeyh, abasının kolunu askerlerden birinin başına öyle bir suretle vaz' etti ki, kolun ucu askerin sırtına kadar sarktı. Bağde bir sedâyı ilhamnümâ ile keşf-i istikbâl tarzında şu sözleri söyledi: 'Tesis ettiğiniz

ordu Yeniçeri tesmiye edilecek, yüzü ak ve parlak, kolu müdhiş, kılıcı keskin, oku tez olacak. Bütün muharebelerde galib çıkacak ve daima muzafferiyetle avdet eyleyecekdir. (Dipnot 3, Neşrî, Âli - S. 24 ve 44)"[1]

Çeşitli gerekçeler ileri süren kimi tarihçi, yazar ve araştırmacılar Neşrî tarihinde anlatılan ve Hammer tarafından da benimsenen bu olayın mümkün olamayacağını ileri sürüyorlardı. Bu yazar ve bilim adamlarından bazıları Yeniçeriliğin kurulduğu tarihten önce Hacı Bektâş'ın vefat etmiş olduğunu, dolayısıyla böyle bir olayın hayal mahsulü olduğunu belirtiyorlardı.

Bilimsel bakımdan olmamakla birlikte, Âşıkpaşazâde de reddedenler arasında yer alıyordu:

"Sual: Bu Bektâşiler iderler kim 'Yeniçerilerin başındaki tac, Hacı Bektâş'ındır' dirler. Cevab: Yalandır ve bu börkhod Bilecek'de Orhan zamanında zahir oldu."[2]

Görüldüğü gibi Âşıkpaşazâde, sadece Yenişeri başlığı konusundaki iddiayı reddediyor; buna karşılık Orhan Gazinin devşirmelerini Hacı Bektâş'a götürmesi konusu ile ilgili bir şey kaydetmiyordu. Unutmamak gerekir ki Âşıkpaşazâde -anlaşıldığı kadarıyla- karşı olduğu Bektaşîlikten, iğneleyici ve keskin bir dille bahsediyordu.

"Bengî ve zenkî, toplak ve zoplak ve şeytanî adetler bunlarda çoktur ve bu halk bilmezler ânı şeytân mıdır veya rahman mıdır?"[3]

Diğer taraftan Reşad Ekrem Koçu; Hacı Bektâş'ın Osman Gazi'yi bile görmediğini ileri sürüyor, dolayısıyla Yeniçeri meselesinin sadece efsâne olduğunu kaydediyordu:

"Yeniçerilerin 'Pîrimiz' dedikleri Hacı Bektâş Velî onüçüncü asrın ikinci yarısında ölmüş, Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi'yi bile

---

[1] Hammer, C. I - Age. - S. 139.

[2] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 205.

[3] Âşıkpaşazâde Tarihi - Age. - S. 206.

görmemişti. Hazretin ilk Yeniçerilerin başına beyaz keçeden börk giydirmesi ve onlara 'Kazan-ı Şerif' den kendi eliyle çorba dağıtması birer efsanedir."[1]

Reşad Ekrem Koçu'nun bu yaklaşımına karşılık Âşıkpaşazâde Tarihine yazdığı dipnotta, Âli Bey şunları belirtiyordu:

"Hazret-i Bektâş hal-i hayatında Sultan Orhan tarafından kendisine bina edilen dergâhın meşihat ve tevelliyâtını Hatun Ana'nın Hoca İdris'den mütevellid evlâdına vasiyet etmiştir."[2]

Bu dipnota göre de Hacı Bektâş ile Sultan Orhan münasebet halinde bulunuyordu.

Kaldı ki her ikisinin temas halinde olup olmamaları da o denli büyük bir önem taşımıyordu. Zira sonuç olarak; Anadolu Türkmenlerinin genellikle rağbet ettiği, heterodoks akım ve tarikat mensuplarının şemsiyesi altına girdiği Bektâşî hareketi ile 'Edebali-Osman Gazi'nin kurduğu devletin silahlı gücü bir odakta buluşuyor ve o andan itibaren Osmanlı merkezî otoritesi, Önasya'da geniş bir destek ve taban buluyordu. Diğer beyliklerin otoritesi altında ezilen, kovuşturulan ve katledilen heterodoks Türkmenler, Osmanlı otoritesi altında kendi kimliklerini ve varlıklarını gerçekleştirme olanağına kavuşuyorlardı.

Böylece Bektâşîlik, yönetimle özdeşleşme ve yönetimi etkileme cephesinde önemli bir kazanım elde ediyordu. Ancak Bektâşîlik, diğer cephede; yani, 'çeşitli sapmalar' gösteren -yine heterodoks- akım ve tarikatların etkisinden kurtulamıyor, onları kendi potasında eritirken, onların olumsuz gelenek ve örflerini de bünyesine katıyordu.

Nitekim Bektâşîlik bu sapmalardan ilkini 15. Yüzyılın başında yaşıyordu.

Hiç şüphe yok ki Bektâşîliğin kuruluş sürecinde rol oynayan abdal

---

[1] Yeniçeriler - Reşad Ekrem Koçu - Koçu yayınları - İst. 1964 - S. 90.

[2] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 205 - Dipnot no 3.

ve dervişlerden bazıları Kalenderî idi. Hatta Hacı Bektâş'ın bile bir Haydarî olduğu belirtiliyordu:

> "Hacı Bektaş'ı Velî Baba İlyas'a intisâb etmeden önce aslında bir Haydârî dervişi olduğu için Suluca Karahöyük'teki zaviyesinde bu yön ağırlıkta olmuş ve bir müddet sonra bu zaviye bir Haydârî zaviyesi niteliğine bürünmüştür."[1]

Bektaşîlikteki Kalenderî köken bununla sınırlı kalmıyor, diğer bazı Bektaşîlerin de aslında Kalenderî kökenden geldikleri iddia ediliyordu:

> "... Abdal Musa'nın müridi Kaygusuz Abdal, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Sultan Şucaü'd-Din gibi, XIV. Yüzyılın son çeyreği ile XV. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış Kalenderî şeyhleri veya Rûm Abdalları, başka bir deyişle Proto-Bektâşîler de vardır."[2]

Kaldı ki Abdal Musa Bektâşîliğin tesis edilmesinde çok önemli bir rol oynuyordu.

Hacı Bektaş Kırşehri'ne gelerek Hatun Ana'yı evlât ediniyordu. Keşiflerini ve kerâmetlerini ona öğretiyordu. Hacı Bektâş, neyi var nesi yoksa Hatun Ana'ya bırakıyordu. Bir iddiaya göre Önasya'ya Hacı Bektâş ile beraber gelen, başka iddialara göre ise bir Kalenderî şeyhi olan Abdal Musa, Hacı Bektâş'dan sonra Hatun Ana'ya bağlanıyordu. Bu zamanda, Bektâşîlik tarikatında şeyhlik ve müritlik söz konusu değildi. Hatun Ana, Hacı Bektaş için bir mezar yapıyor, Abdal Musa da bu mezarın çevresine yerleşiyordu.[3]

Abdal Musa'nın babası Gazi Hasan Ata idi. İddiaya göre Hacı Bektâş ile akrabalığı bulunuyordu. Abdal Musa'nın annesi Ana Sultan, kızkardeşi ise Hüsniye Bacı idi.[4]

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 65.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 88.

[3] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 205.

[4] Abdal Musa Sultan ve Velâyetnamesi - Adil Ali Atalay -Vaktidolu - Can Ya-

Babası da Gazi olan Abdal Musa, Orhan Gazi zamanında savaşlara katılıyor, bir iddiaya göre Bursa'nın fethinde Geyikli Baba ile birlikte hazır bulunuyordu.

Kaldı ki Âşıkpaşazâde, Abdal Musa'nın fiilen savaşlara ve asker arasına karıştığını kaydetmekle kalmıyor, aynı zamanda Hacı Bektâş'ın abasına atfedilen Yeniçeri başlığı konusunda Abdal ile ilgili şu bilgiyi de ilave ediyordu:

> "... Abdal Musa Orhan zamanında gazâya geldi ve bu Yeniçerilerin arasında bile yürüdü ve bir Yeniçeriden bir eski börk diledi, Yeniçeri dahi virdi. Yeniçeri üsküfünü çıkardı, bunun başına giydirdi. Abdal Musa vilayetine geldi, ol börk bile başında, sordular kim 'Bu başındaki nedir?' Ol itdi 'Buna elf dirler' (Dipnot no 4 - Her iki nüshada elf suretinde ise de doğrusu elfî'dir.) didi. Vallah bunların (Yeniçerilerin) taclarının hakikatı budur."[1]

Bektaşî ananesindeki oniki posttan onbirincisi Ayakçı Şah Abdal Musa'ya ait bulunuyordu.[2]

Pîr evindeki (Hacı Bektaş ilçesindeki merkez dergâh) Hizmet Postuna Ayakçı Postu, deniyordu. Ayakçılık, Abdallık mertebesi anlamına geliyordu.

Hiç şüphe yok ki Abdal Musa da Pîr gibi, bazı heterodoks akım ve eğilimlerin benimsediği sapmalara karşı iyi ahlâkı, doğruluğu, dürüstlüğü savunuyor, bu erdemleri yerleştirmeye çalışıyordu. Abdal Musa kendi dergâhını Antalya/Elmalı'da Tekke köyünde kuruyordu. Pîr'in diğer halifesi olduğu ileri sürülen -bir iddiaya göre Abdal Musa ile kardeş olan- Seyyid Ali Sultan da Rumeli'ye giderek Dimetoka'da büyük bir dergâh kuruyordu. Bunlar aynı zamanda Bektâşîliği bir tarikat haline

---

yınları, İst., 1997 - S. 34; Abdal Musa hakkında - Op. Dr. Bedri Noyan - Dedebaba - Makalesi.

[1] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 205, 206.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 38; Dipnot no 46.

getiriyor ve Hacı Bektaş'ın çizdiği yolda, arkadan gelenleri eğitmeye çalışıyorlardı.

"Ünlü Kaygusuz Abdal, bu Abdal Musa Sultanın yetiştirmesidir."[1]

Pend-i Abdal Musa başlığı ile -bir çeşit Abdal Musa fütüvvetnamesi- müridlere şu telkinlerde bulunuyordu:

İmdi, ol Sultan'ın sırrını sakla. Az söyle. Sadık ol, mümin ol. Gavgalı yerden kaç. Bilmediğin kişiye yâr olma. Düşmanlığı sebkat etmiş kimesne ile (önceleri düşmanlık yapmış kişi ile) dost olma. Kimsenin müsibetine (düştüğü kötü duruma) gülme. Kendinden ulu kimesne ile mücadele etme. Müstakıym (doğru) ol. Müsibete sabret. Sözü düşün de sonra söyle. Her sırrı oğlana ve avrete söyleme. İbadete, malına güvenme. Halim selim ol. Münkire gönül verme. Evliyaullahm kelâmını münkîre deme. Kimseye hoşhuy deme. Dünya için gönlünü mahzun etme. Bir kimseden birşey içün, dervişlik satma, zahir padişahına karib (yakın) olma. Dünyalık içün ehl-i mansıba varma (mevki sahibi kimselere yüzsuyu dökme), meğer irşad ola.

Hilâf söyleme, şahid olma. Maslahat içün vezir ve ricâlin kapusuna varma. Bana eyi desünler diye sofuluk satma. Düşmanına yüz verme. Her bulunduğun hale şükreyle. Cima zinhar etme, belki kırk günde bir sakın ola. Elden gelürse yalnızca nimet yeme. Tarikat pirdaşını ve karındaşını ayrı görme. Evliyaullahtan ve mürşidden gönlünü ayırma. Haklı davandan ayrılma. Ahde vefa et. Vaktini zayi etme. Server-i kainat efendimiz ve Âl-i eshabı ve İmameyn efendilerimizi daima salavât ile yad et ki Seyyid-i fahr-i kainat efendimizin şefaatına mazhar olasın. Ehlullah ile muhabbette iken 'Eyvallah kerem ettiniz' deyip niyaz etmeli. Muhammed-Ali'ye düşmanlık arzusunda bulunan kefere ile sohbet etme. Zira dostlukları zahirdedir, onlara iyi demek olmaz. Ve kendine ziynet verme, gönlüne ziynet ver. Kalleş pîrsiz adamlar ile yoldaş olma. Zira yol, erkân bozulur. Yavuz ol, zira yirmidört saat içinde bin devre girersin, ol devirlerin herhangisinde bulunur isen ol sıfata bürünür, haşrolur-

[1] Abdal Musa ve Velayetnamesi - Age. - S. 37.

sun. Bakii, gerçekler demine hû, dost, Allah eyvallah!...[1]

Arasında her ne kadar mafios anlayışı yansıtan bazı ilkeler bulunsa da bu telkinler, genellikle iyi ahlâklı olmayı ve insanları doğru yola sevketmeyi amaçlıyordu. Buna karşılık bazı heterodoks akım ve tarikatların, özellikle de Kalenderî ve Şiî akımların bazı olumsuz etkileri, Bektaşîlik üzerinde kendisini gösteriyordu. Bu olumsuz etkiler, Bektaşîler üzerinde de baskı oluşturuyordu.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefat etmeden önce, resmen bir halife bırakmaması, Bektâşîlerin derlenip toparlanmasını zorlaştırıyordu. Bu nedenle dışardan gelen baskılar da etkili oluyordu.

Bu mücadele, özellikle 1402 yılında, Timur'un ordularının Osmanlıları yenerek Önasya üzerinde egemenlik kurmalarıyla birlikte, Bektâşîler aleyhine dengeyi bozuyordu. Osmanlı ordusunun bozgun derecesinde ağır bir yenilgiye uğraması sonucu merkezî yönetim iyice zayıflıyor ve Bektâşîlerin arkasındaki siyasi destek zaafiyet göstererek çözülüyordu. Sorun bununla da bitmiyordu.

Önasya üzerinde egemenlik tesis eden Moğallar, buradaki Türkmen varlığını zayıflatmak amacıyla, özellikle İran sûfilerinin yolunu açıyorlardı. Nitekim 15. Yüzyılın başında, Önasya'da bazı heterodoks akımlara mensup şeyh ve dervişler dolaşmaya başlıyorlardı. Bunlar, özellikle Kalenderîlerle içiçe geçiyor, sıradışı görüşlerini, yaşam biçimlerini ve olumsuz alışkanlıklarını, kolayca bunlara aşılayabiliyorlardı.

Sırtlarını Moğolların askeri ve siyasi gücüne dayayarak Önasya'ya nüfuz etme çabasına giren İran kökenli akımların arasında, hatta başında Hurûfîler yer alıyordu. Bir tasavvuf kuramı olarak ortaya çıkan ve Hurûfî denilen akım Kur'andaki bazı harflere ve sayılara mistik ve simgesel bazı anlamlar yüklüyordu. Bu kuram, 1394 yılında gören İranlı Fazlullah Hurûfî, bir tarikat durumuna sokuyordu. Fazlullah Hurûfî

[1] Abdal Musa ve Velâyetnamesi - Age. - S. 45, 46.

kendi görüşlerini, Batınî yöntemlerle kurup yaymaya çalışıyordu. Hurûfîler de insanı tanrının sureti kabul ediyor, insanı tanrının kelâmı olarak görüyorlardı. Rakkamlar ve harflerle insan yüzünü 'uhrevi analize' tabi tutan Hurûfîler, bu yöntemle insanın yüzünü kainatın bir aynası olarak değerlendiriyorlardı.

Nitekim, Batınîlerde görülen Ali'yi yüceltme davranışı, aşırı derecede bunlarda da görülüyordu. Bu bağlamda ağzı ayın, burnu lâm, çeneyi de ye harflerine benzeterek insanın yüzünde Ali adını okuyorlardı.[1]

Hurûfîlere göre bütün insanlar peygambere ve imama bağlı idiler. Peygamberlik Muhammed ile en yüce makama ulaşmış bulunuyordu. İmamlık ise halife Ali ile olgunluğa erişiyordu. Onbirinci İmam Hasan Askeri son imamdı ve ondan sonra gizli imam dönemi başlıyordu. Mehdî ile başlayan bu döneme ulûhiyyet dönemi deniyordu. Mehdî ise Fazlullah Hurûfî idi.

Fazlullah Cavidânnâme adlı bir eser bırakıyordu. Hurûfî bu yapıtında dinsel zorunlukları ve yükümlülükleri ortadan kaldırıyordu. Bununla da yetinmiyor, telkinleriyle ahlâk kurallarını altüst ediyordu.

Hurûfî dervişlerine Işık deniyor, Kalenderî dervişlerine Işık denmesi de buradan kaynaklanıyordu:

> "Tıbyan-ı Vesâil'in bahsettiği Işıklar, yani Hurûfî dervişleri hakkında X. asra ait vesikalarda mühim kayıtlara tesadüf olunmaktadır."[2]

Hurûfîlerin ne olup ne olmadıkları ve sıradışı eylemleri ile anlayışları, ortaya şöyle konuluyordu:

> "(X. asır) O asır şairlerinden Fakirî, Risâle-i Ta'rifât adlı meşhur eserinde onları (Işıkları) -hakkındaki umumi telakkiyi gösterebilecek olanşu tarzda tavsif ediyor:
>
> *Işık oldur ki -olamaz hep de hâriç*

---

[1] Büyük Larousse, C. 9 - age. - S. 5428, 5429.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 95; Dipnot no 45.

Kamû (kadınları da ortak gören toplumcu anlayış) lûtî (eşcinsellik) ve benî (esrarkeş-afyonkeş) - vü havârîc
Alî aşkında yânub şöyle pişmiş
Cihandâ onsekiz kez ton değişmiş
Yanında cür'âdan (esrar içilen kap) yancıklarıdır
Sanâsın Kerbelâ kancıklarıdır."[1]

Kısacası Fakirî, Hurûfî Işıklarını; her şeyi ortak kabul eden toplumcular, eşcinseller, esrarkeş/afyonkeşler, Ali-Allahçılar, defalarca yol ve tavır değiştirmiş insanlar olarak tanımlıyor ve onlara 'dişi köpekler' diyerek hakaret ediyordu.

Hurûfî Işıkları; özellikle 15. Yüzyıl başında hem İran'da takibata uğradıkları için, hem de Moğolların yolu açmaları sonucu Önasya'ya geliyor ve dağılıyorlardı. Bu Işıkların arasında, Fazlullah'm baş halifesi olan Aliyyü'l-a'lâ da bulunuyordu. Aliyyü'l-a'lâ, Hacı Bektaş-ı Velî'ye giderek buraya yerleşiyor ve Hurûfîlik faaliyetlerini buradan sürdürüyordu. Aliyyü'l-alâ bununla da yetinmiyordu. Hacı Bektâş'm bir halife bırakmamış olmasından yararlanarak; 'Ben Hacı Bektâş'ın halifesiyim' diyor ve hilâfet iddiasında bulunuyordu.

> "XV. Asır esnasında Fazl Hurûfî şakirdleri Anadolu'ya yayılmışlardı. Bunlardan meşhur Aliyyü'l-a'lâ'nın Küçükasya'ya gelerek bir Bektâşî tekkesinde yetiştikten sonra Hurûfîlik akidelerini Bektâşîlik namı altında neşrettiğini ve vefatı H. 822 (M. 1419-1420)'de olduğunu biliyoruz."[2]

Aliyyü'l-a'lâ, kısa zamanda Kalenderîler ve Bektaşîler arasında hızla yayılıyordu. Nitekim Kalenderîler gibi Bektâşî dervişlerine de Işık denmeye başlanıyor ve Torlak sözcüğü ile Işık sıfatı, Anadolu'da sık sık duyulmaya başlanıyordu. Dahası... Işık sıfatı altında çoğu Bektâşî de Kalenderî sırasında sayılmaya başlanıyordu:

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 95; Dipnot no 45.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 95; Dipnot no. 45.

"Vahidî Kalenderî zümrelerini, Rûm abdalları, Kalenderîler, Camîler ve Şemsîler olmak üzere tam beş grupta topluyor... Fakirî ise Risâle-i Ta'rifât adıyla bilinen küçük eserinde Kalenderîleri Işık, Abdal, Kalenderî, Haydarî ve Camî olmak üzere yine beş zümreye ayırıyordu."[1]

Hurûfîlik ve Kalenderîliğin Bektâşilik ile bütünleşmesi bu olaylarla sınırlı kalmıyordu. 15. Yüzyıl boyunca, çeşitli nedenler ve vesilelerle bütünleşme devam ediyordu.

"XV. Asırda Anadolu'ya yayılalarak 2. Murad devrinde ve Fatih devrinin ilk zamanlarında saraya kadar nüfuz eden Hurûfîler, Vezir Mahmud Paşa ve Fahreddin Aceminin tesiri ile şiddetli ve korkunç takibata uğratıldıktan sonra Bektâşîler içinde karışmak suretiyle, mevcudiyetlerini muhafaza edebilmişler ve propagandalarını devam ettirmeğe muvaffak olmuşlardı. Nitekim 2. Bayezid'e karşı yapılan bir suikasttan Işık ve Torlak denilen Kalenderîlere karşı da şiddetli takibata girişilmiş ve bu vaziyet bunların da Bektâşîler içine karışmalarını mucib olmuştur."[2]

Böylece belli bir süre sonunda Rum Abdalı terimi; Kalenderî, Bektâşî, Hurûfî, Haydârî, Câmî vs., gibi akım ve tarikatları şemsiyesi altına topluyordu. Bu gelişme ise; Hacı Bektâş ve Abdal Musa'nın tüm çabalarına karşın heterodoks diğer akım ve tarikatların, sapma gösteren olumsuz eğilim ve alışkanlıklarının Bektâşîliğe nüfuz etmesi sonucunu doğuruyordu. Aynı zamanda Işık olarak adlandırılan Bektâşî dervişleri ve müridleri arasında da bu olumsuzluklara ve sapmalara tanık olunuyordu. Böyle bir gelişmenin, Yeniçeri Ocağı'na yansımaması mümkün değildi. Her şeyden önce heterodoks akımların, İslami yükümlülükleri bir kenara itmesi; avamın olduğu gibi; İslamiyete inanç bağından çok sosyal, siyasal nedenler sonucu Ocak disiplini ile bağlanmış olan Yeniçerileri de etkiliyordu. Bektâşî geleneğinde zaten mevcut olan 'serbest-

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Age. - S. 103, 104.

[2] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 29; Cemal Bardakçı'nın Kızılbaşlık Nedir adlı kitabından alıntı..

lik' zaman içinde heterodoks sapmaları da bünyesine alabiliyordu. Keza bu durum da aynı şekilde Yeniçeri Ocağına yansıyordu.

Cavidânnâme, cahil halk kitleleri üzerinde etkili olurken, Nesimî, Refiî, Ferişteoğlu, Viranî gibi şairler de bu durumu destekleyerek pekiştiriyordu. Ancak Bektâşîlik en büyük değişimi 16. Yüzyıl başında yaşıyordu. Bu değişim, devşirmelerden oluşan Yeniçeri Ocağını da derinden etkiliyordu.

Kısacası; Bektaşiliğin 15. Yüzyılın başından itibaren Hurûfîliğin özdeşleşmesi sonucu uğradığı değişim, ikinci dönemini ve evresini oluşturuyordu. 15. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Bektâşîlik artık, Hacı Bektâş zamanındaki ilkelerinden hayli uzaklaşmış ve farklı bir eğilim içine girmiş bulunuyordu.

Ancak bu ikinci dönemde meydana gelen değişim, adeta bir geçiş sürecini oluşturuyordu. Zira değişim 16. Yüzyılın başında Balım Sultan tarafından bir sisteme dönüştürülüyor ve Hacı Bektâş'dan gelen ilkeler 'Bektâşî geleneği' ve 'Bektâşî ayini' adı altında farklı bir tarikat yapısı olarak ortaya çıkarılıyordu. Bu da Bektâşîliğin üçüncü dönemini oluşturuyordu.

Bektâşilerin Hacı Bektâş'dan sonra İkinci Pîr olarak kabul ettiği Balım Sultan aslında bir Sırp Prensinin oğlu idi.

Ancak bu bir iddia idi. Bir başka iddiaya göre de, Hacı Bektâş'ın dördüncü halifesi Mürsel Baba'nın oğlu idi.

"Bir'at-ül Mefasid fi def'-ül mefasid sahibinin nakline göre Balım Sultan, Hacı Bektâş Velî'nin dördüncü halifesi Mürsel Baba'nın oğludur."[1]

Bu iddiaya göre Mürsel Baba Bulgaristan'a gidiyor, buradayken bir Bulgar kızı ile evleniyor ve bu evlilikten Balım Sultan doğuyordu.

Bununla birlikte birinci iddia, yani; Balım Sultan'ın bir Sırp Prensi-

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 179.

nin oğlu olması iddiası - Bektâşîliğe Hıristiyan ritüellerini sokması nedeniyle- akla daha yakın geliyordu. Bali olarak da bilinen Balım Sultan Fatih'in Sırbistan seferlerinden birinde küçük bir çocukken esir edilerek Osmanlı topraklarına getiriliyor ve Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan dergâhına veriliyordu. Çocuk bu dergâhda İslamiyeti öğrenerek büyüyordu. Daha sonra Sultan 2. Bayezid kendisine iltifatlar ediyor, o da bu iltifatlardan yararlanarak Bektâşîliğin adabını, erkânını ve âyinlerini belirleyerek bu akımı bir tarikata dönüştürüyordu.

Balım Sultan (Hızır Bali) Hacı Bektâş dergâhına yerleşince ilk işi adab ve erkân koymak oluyordu. Ayrıca Bektâşî ayininin düzenini tesis ediyordu. Ama en az bunlar kadar önemli bir iş daha yapıyordu. Hıristiyanlıktaki Teslis'i Bektâşîliğe sokuyor; tıpkı Katolik papazlarında, Budislerde ve Kalenderîlerde olduğu gibi Bektâşîlerin de tecerrüd'e yönelmesini sağlıyordu.

"(Balım Sultan) ... Hıristiyanlığın bütün akidelerini yeni adlar vererek Müslümanlığa mal etti..."[1]

Balım Sultan'ın Bektaşîlik içinde yaptığı icraatları Prof. Dr. Fuad Köprülü şöyle değerlendiriyordu:

> "Bektâşîlik tarihinin ikinci devri (ki bize göre ikinci devir Hurûfîliğin nüfuzu ile başlıyor, Balım Sultan ile üçüncü devir söz konusu oluyordu - M. Çulcu) Balım Sultan (ölümü 1516) ile başlar. Bektaşi ananesinin haklı olarak tarikatın ikinci kurucusu addettiği bu mühim şahsiyet, ayin ve erkân itibariyle bazı yenilikler yapmış, tekkelerin iç teşkilâtını daha sıkı ve muntazam bir hale sokmuş, bir tekke merâtebesi tesis etmiş ve o zamana kadar daha ziyade köy ve kasabalar cıvarındaki tekkelerin etrafında dini bir lâife mahiyetinde inkişaf gösteren bir tarikat teşkilatının bel kemiği mahiyetinde olmak üzere samimi bir dervişler teşkilâtı vücuda getirmiş idi. Hiç evlenmeyerek tekkelerde yaşayan bu dervişler, terk ve tecrit alemi olmak üzere kulaklarına demir halkalar takıyor idi. (...)

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 32.

ilk bakışta Hıristiyanlardaki keşişlik teşkilâtı ile alâkalı gibi görünen bu mücerret dervişler teşkilatı daha evvel Bektâşîlik ile sıkı alâkaları olan Kalenderîyye de mevcut olduğu gibi, bunun ilk örneklerini ve buna hakim olan sofiyane düşüncelerin menşeini de İslamın ilk asırlarındaki zahitlerde bulmak mümkündür!"[1]

Bu uygulama ile Bektâşîler, Hacı Bektâş'ın neslinden gelenler, yani - kendi tabirleriyle- Bel Evlâdı/Çelebiler ile kendilerini Bektâşîliğin gerçek mensupları olarak gören Yol Evlâdı/Babalar olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı. Üstelik bu iki grup arasında şiddetli bir rekabet başlıyordu.

"Şiîliğin ister ortodoks ve ister heterodoks, her şubesinde umumi bir esas olan meşruiyetçi (legitimiste) telakkilere sadık kalan Anadolu ve Rumeli'deki Kızılbaş taifesi (secte), Çelebilere bağlılıklarını katî surette muhafaza ettikleri halde, büyük şehir ve kasabalarda muntazam bir tarikat (ordre) merkezi mahiyetinde olan tekkelerde babaların nüfuzu hakim olmuştu. Mamafih son asırda bu mücerredlik teşkilatının eski sıkılığını muhafaza edemeyerek bozulduğunu ve evlâda vakfedilmek suretiyle kurulmuş bazı tekkelerde, oğulların babalarından sonra şeyhlik postuna oturduklarını görüyoruz."[2]

Balım Sultan Bektâşîliğe Hıristiyan anlayış ve inanışın bir parçası olan teslis'i, yani 'üçleme'yi sokuyordu. Bilindiği gibi teslis felsefesini İskenderiye'de Filon adlı bir Musevi geliştiriyor, daha sonra Hıristiyanlık bu felsefeyi 'Baba-Oğul-Ruh-ül Kudüs (Kutsal Ruh) olarak benimseyip alıyordu.

Teslis felsefesine göre Allah, kâinatın babasıydı ve o, yeryüzü ile temas edemeyecek kadar büyüktü. Ademoğulları ile bu teması sağlamak için araya Kelime'yi (Logos'u) koyuyordu. Buna bazen 'Allah'ın oğlu',

---

[1] İslam Ansiklopedisi, Bektâş, Hacı Bektâş Velî maddesi - M. Fuad Köprülü - S. 461 – 464.

[2] İslam Ansiklopedisi, Bektâş, Hacı Bektâş Velî maddesi - M. Fuad Köprülü - S. 461-464.

bazen de yeryüzünü yaratan 'Ruh-ül Kudüs' deniyordu. Filon'a göre bütün işler bu üçlü tarafından yapılıyordu. Logos hem Allah'ın oğlu, hem de Ruh-ül-Kudüs olduğu gibi, bazen de Ruh-ül Kudüs, Logos'un oğlu olarak da kabul ediliyordu.

"Bektâşîlikteki (Allah, Muhammed, Ali) gibi. Bir bakarsınız Muhammed nebîdir; sonra onu dahi yaratanın Ali olduğunu görürsünüz; ki burada Allah Ali'dir! Bazen Allah Allahtır. Muhammed arz üzerinde onun, tıpkı (Kelime-Logos) gibi vasıtasıdır. Çok defa da Ali Muhammed, Muhammed Ali'dir."[1]

Bektâşîlikteki teslis anlayışının ne denli güçlü olduğunu, Prof. Dr. Fuad Köprülü ortaya şöyle koyuyordu:

"İslam kelâmcılarının gulât (veya galiya) adını verdikleri ifratçı Şiî-Batınî kaidelerinin muhtelif şekilleri, menşe'ini Horasan melametiyesinden alan Kalenderîye zümrelerine mahsus tasavvufî telakkiler, XIII. Asır Anadolusunda Muhyi al-Din Arabî tesiri ile, sağlam bir surette yerleşen pantheismin çok kaba ve basit bir anlayışı, eski Türk şamanlığının göçebe Türk kabileleri arasında yaşayan bir takım bakiyeleri ve XV. Asırdan başlayarak da Hurûfî akideleri, Bektâşîlikte açıktan açığa göze çarpar. Bektâşî credo'sunu teşkil eden bu muhtelif unsurlar hiçbir zaman birbiri ile ahenkli bir kül şeklinde imtizac edip kaynaşmamış ve daima 'insicamsız bir halita' mahiyetini muhafaza etmiştir. (...) Allah-Muhammed-Ali teslisinde Ali'nin, Muhammed'in çok üstünde bir yer verilerek tanrılaştırılması, bunları Ali-ilâhîler ile birleştirdiği gibi, bazı Bektâşî-Hurûfîlerin, Hurûfîliğin kurucusu Fazl-ı Hurûfî'yi de ilâhîleştirdiklerini görüyoruz; herhalde Ali, Hacı Bektâş ve Fazl-ı Hurûfî kültlerinin Bektâşîlikte birinci mevki işgal ettiği söylenebilir."[2]

Prof. Dr. Fuad Köprülü'ye göre başta Hıristiyanlık olmak üzere İs-

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 133.

[2] İslam Ansiklopedisi, Bektâş, Hacı Bektâş Velî maddesi, M. Fuad Köprülü, S. 461 – 464.

lamdışı ilke ve kuralların Bektâşîliğe girmesinin temel nedenini, coğrafyasının kültürel zenginliği oluşturuyordu. Önasya'da yaşamış olan toplumların İslam öncesi inanç ve kültürleri; Bektâşîlik şemsiyesi altında canlanma ve yaşama geçme olasılığı bulunuyordu.

Ne ki Balım Sultan tesis ettiği Bektâşî ayinine şarabı resmen sokarak meseleyi, bir kültür yansımasından çıkarıyordu. Bu durum Hıristiyan ritüellerinin, Bektâşîlik şemsiyesi altında adeta yeni bir mezhep yaratması anlamına geliyordu.

Bu konuyu (şarap ritüelini) Balım Sultan tarafından tesis edilen Bektâşî Ayini çerçevesinde irdelemek gerekiyordu. Balım Sultan'ın Bektâşîliğinde -herşeyden önce- cehilden ilme, kötü ahlâktan iyi ahlâka sevketme gibi bir iddia bulunmuyordu. Keza bu tarikatte zikir ve vird de söz konusu değildi.

Bektâşîliğin esasında Enabe (el tutmak, el vermek) ve İkrar bulunuyordu. Bunlar Cem Ayini içinde gerçekleşiyordu.

Cem Ayini ana hatlarıyla, Alevîlerin yaptığı ayinin aslını oluşturuyor, aynı ritüelleri paylaşıyordu. Cem Ayini, Bektâşîlikteki toplumsal/toplumcu tabloyu yansıtıyordu. Bektâşîler dertlerini, neşelerini, sorunlarını ve sorunlarının çözümlerini burada; Cem Ayininde paylaşıyorlardı.

Bektâşîler Ali sülâlesine aşırı önem veriyor, sevgi gösteriyor, hatta belli bir aşamada Şiîlik derecesine vardırıyorlardı. Nitekim Bektâşîler Câferî mezhebinden olduklarını da söylüyorlardı.

Bektâşîler; Çelebiler ve Babağan olmak üzere iki ana kola ayrılıyor; Çelebilere Türk Bektâşîliği, Babağan'a ise Arnavut ve Rumeli Bektâşîliği deniyordu.

Bektâşiler kadına tam bir serbestlik tanıyordu. Fuhuş ve gayrıahlâkilik dışında, kadın boşamak -neredeyse-yasaktı. Aralarında son derece yardımlaşıyor, birbirlerinin sırlarını, özellikle de tarikat sırlarını saklamak için özel bir çaba ve özveri gösteriyorlardı. Önce iki imamı takdis

ediyor; Ebubekir, Ömer, Osman ve Ayşe'yi sevmiyorlardı.

> "Anadolu beylerbeyisine ve Denizlü kadısına Hâliyâ dergâhı muallama nk'a sunub Denüzlü kazasında Sarı Baba zaviyesinde müctemi olan Işıklar bid'at ve dalâlet ehli (üzre) (üzeri çizilmiş) olub gece ve gündüz saz ve söz ile fisku fücûr idüb Ömer ve Osman namiyle varanlara bednamlardır deyu isimlerin tebdil etdirmeyince (adlarını değiştirmeyince) ziyarete ruhsat virmezler ve ziyarete varan kimesnelere evvelâ taşrada secde etdirirler. Andan ziyaret etdirirler ve kendüler dayimül evkat tarikküssalât olub..."[1]

Rumelinin Aşağı Arnavutluk bölümü tamamen Bektâşî idi. Bulgaristan'da Deliorman'da, Varna taraflarında, Selanik ve çevresinde hayli yayılmış bulunuyorlardı. Bektâşîlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler arasında; Dersim, Karaşar, Akçadağ, Kiğı ve çevresi, Kars-köyleri, Tokat ve Zile tarafı, Mecidiye kasabası, Adana, İçel, Teke, Menteşe, İzmir ve çevresindeki Tahtacı Yörükleri, Manisa'nın bazı köyleri, Beyobası, Çini aşireti, Kemah ve Ümraniye köyleri ile Burdur kasabası yer alıyordu. Bu yerler dışında da dağınık olarak tüm Anadolu'ya yayılmış bulunuyorlardı. 1940'lı yıllarda Anadolu'daki Bektâşî nüfusu yaklaşık birbuçuk milyon kişi olduğu tahmin ediliyordu. Rakkamları içeren kayıtlar Çelebiler tarafından tutuluyor, bu defterler titizlikle saklanıyordu.

Bektâşîlik Batınî bir tarikattı. Gizlilikleri bulunuyordu. Bektâşîler her şeylerini gizli tutuyor, her türlü yapılanmalarını saklıyorlardı. Birtakım işaret ve semboller kullanarak (Karmatîlik ve Masonlukta olduğu gibi) kendi aralarında iletişim kuruyorlardı. Bektâşîlik şemsiyesi altında; Tasavvuf, Hurûfîlik, Babaîlik, Batınîlik, Tenasüh, Câferîlik, Şiîlik, İmamîlik, Samanîlik, Teslis gibi oluşumlar yer alıyordu.[2]

Bu açıdan bakıldığında Bektâşîlik, tarikattan çok bir mezhep görü-

---

[1] Onaltıncı Asırda Rafızîlik ve Bektâşîlik - Ahmet Refik - Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi - İst., 1932 - S. 22.

[2] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 42.

nümü ve içeriği yansıtıyordu.

Bektâşî babalarının başında 12 dilimden oluşan bir 'Taç' (külâh) bulunuyordu. Bu taç, 12 imamı sembolize ediyordu. Bektâşî babalarının boyunlarında 12 köşeli, madalya büyüklüğünde bir taş bulunuyordu. Yine 12 imamı sembolize eden bu taş Ürgüp kasabasındaki taşlardan imâl ediliyordu. Adına da 'Teslim Taşı' deniyordu.

Bektâşîler Taç (külâh), Bektâşî Taşı ve Pîr'in kerâmetleri kadar kemer ve hırkaya da büyük önem veriyorlardı.

"Hırkanın kıblesi mürebbîdir. Yüzü Pîrdir. Namazı ululuktur. İçi sırdır."[1]

Bektâşîlikte ateş büyük önem ve anlam taşıyordu. Zira ateş, gecenin karanlığını aydınlatıyordu. Peygamber de bir ateşti. O olmasa 'mevcudatın cümlesi zulm-ü ademde kalır ve nuru vücud yol bulamaz, rah-ı feyizden menzil-i ayne doğrulamaz'dı. Keza şeriat ateşi olmasa halk küfür, cehâlet, şüphe, bid'at zulmünden iman, ilim, sünnet ve bilgi aydınlığına ulaşamazdı. (Maniheizm'deki aydınlık-karanlık kültünün bir yansıması olduğu söylenebilir. –M. Çulcu)

Bektâşîler, Sancaklarına da ayrı bir yer veriyor, ayrı bir saygı gösteriyorlardı. Bunun bir tekbiri, bir de tercümanı bulunuyordu. Tekbirinde, üzerine kurban kanından bir pençe basılıyordu. Sonra (Nasrı minallah ve fethü karib ve beşerül müminin ya Muhammed ya Ali) deniyor, şu gülbenk çekiliyordu:

> "Ya Allah ya Muhammed ya Sallialâ Muhammed Nesli Ali ve Alâali Muhammed Ali... Yuf münkire, lanet yezide, rahmet mümine, nurunebi kerem Ali... Pîrimiz Hacı Bektâş-ı Velî... Gerçekler demine hû diyelim, hû!...[2]

Bektâşî geleneğinde sofra özel bir önem taşıyordu. Sofra'nın dinsel kimliği İbrahim Peygamber'e dayanıyordu. İbrahim Peygamber misafire

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. S. 44.

[2] Bektâşîlik Tarihi - Age. S. 44.

ikramda bulunulmasına büyük bir titizlik gösteriyor, aynı yaklaşımı Muhammed de benimsiyordu. Misafire ikram, İslamda sünneti seniyye kabul ediliyor, bu durum Bektâşîliğe de yansıyordu.

Bu bağlamda Bektâşîlikte; Taç, Hırka, Sancak, Çırağ (Ateş) ve Sofra, Pîr emaneti kabul ediliyor, kutsal sayılıyordu.

"Fakirlik hırkası nedir? Hırkanın imanı, kıblesi, guslü, varlığı, bağlanması, kilidi, içerisi, dışarısı, bekası, kemâli nedir? diyenlere cevap:

Hırkanın imanı örtünmektir. Kıblesi pîrdir. Guslü dünya ile alâkayı kesmektir. Namazı temizliktir. Farzı kötü arzuları terketmektir. Canibi ibadettir. Kilidi tekbirdir. Kemâli herşeyde doğruluktur. Yenleri, dervişliktir. Taşrası müşahededir. İçerisi nurdur. Bekası sırdır.

Sorsalar, önce hırka kimden kaldı? Cevap:

Hazreti Adem'e Cenab-ı hak ruh nefsi buyurduktan sonra Cibri-i Emin ile tac ve hulle (cennet elbisesi) gönderip yakınına davet etti. Âdem, Allah'ın huzuruna hırka ile örtülü olarak vardı. Yediyüz yıl, bir rivayete göre ahret günü ile yedi gün orada kalıp yere inerken incir yaprağı üzerine şedd bağlayıp sonra Şit'i nebî bez dokuyup hırka yaparak giydi. İşte hırka buradan kaldı. Onun için bütün peygamberler ve evliyâ hırkaya ve lokmaya muhtaçtır. Ama Arabistan ve Berberistanda olan hesapsız insan, hırkaya muhtaç olmayıp yalnız lokmaya muhtaçtır."[1]

Bunlarm dışında; savaşa giderken Ali'nin 17 erkek çocuğuna kemer kuşatıp cepheye götürmesi ve her birine Allah'ın bir admı telkin etmesi nedeniyle Kemer de Bektâşîler tarafından mukaddes kabul ediliyordu.

Balım Sultan'ın sistematize ettiği Bektâşî Ayinlerine gelince...

Hıristiyan/Ortodoks kökenli olduğu ileri sürülen Balım Sultan'ın (Hızır Bali) Bektâşî adâb, erkân ve ayinlerini düzenlerken Bektâşîliğe soktuğu Teslis anlayışından sonra en önemli Hıristiyanlık ritüellerinden birini de şarap içilmesi teşkil ediyordu. Şarap (sunulması, içilmesi) Bektâşî Ayinlerinin en önemli unsurlarından birini oluşturuyordu.

---

[1] Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. 2 - Age. - S. 190.

Bektâşîler genel olarak 'İkrar Ayini', 'Cem Ayini' ve 'Koldan Kopan' adı verilen üç ayin yapıyorlardı.

İkrar Ayininde, talip olanın Bektâşîliğe kabul töreni belli ritüeller uygulanarak yapılıyor ve bu işlem tamamlandıktan sonra, şarap destileri ortaya çıkarılıyordu:

"Artık talibin kurbanı hazırdır, altın varaklarla süslenmiş olarak meydana getirilir. Şarap destileri ortaya çıkar... Kurban tığlanırken (gözleri bağlanırken) Baba bir koca kap içindeki şaraptan nasibini alarak yanındakilere verir. Kap böylece orada bulunanları dolaşır. Bu, ikrar ayininin icabı büyük bir ayini cem'dir, ki demler alınırken şu gülbenki okunur, böyledir:

"(Ve sakahüm rabbihim şeraben tahiren) Allahı taalâ bizleri gıllıgışta pâk ve masvallahtan a'raz ve cemâli be kemâli mütalâası devletine meylettirip bu cümle şarapların alâsı olup sadikine mahsus olan cennet şarabile sakî ede."[1]

Keza, Bektâşîlerin evlendirildiği Cem Ayinlerinde de şarap ritüelinin ayrı bir yeri bulunuyordu:

"Artık coşmak zamanı gelmiştir... Sakîler yahut sakîyeler harekete geçerler, hazırlanmış sunulardaki sahanlarından meze ve binliklerden şarap alırlar. Bu, bir kiloluktan aşağı olmayan kaplar içindedir. İlk büyük kap babaya verilir. Çünkü ayini olduğu gibi cem'i de baba açar ki, şarap tasından bir yudum almaktan ibarettir. Sonra tas postaları dolaşır, diğer taslar da diğer davletlilere gezer.

Sakî ve sakîyeler ilk şarabı Baba'ya verirken tatlı bir ahenkle şunu da söyler:

Aşıkların emine (sağlığına)
Erenlerin demine
Yürekleri coşturan
Uçmak sazın gemine.

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 52.

Fakat iş, bitmiş değildir. Baba mecliste bulunanların içkiye olan sabırsızlıklarını kesmek, onları sâkin hale getirmek için bir iki dakika sonra ikinci tası alır, içer, dolaştırır. Birkaç dakika sonra da üçüncüyü alarak 'üçleyelim' der.

Artık Ayini Cem, istenen hali almış, iş sakîlerle sakîyelerin iradelerine kalmıştır. Onlar istedikleri anda tasları doldurur, yine Baba'dan başlanılmak şartıyla dağıtmalarına devam ederler."[1]

Ayinleri her ne kadar Babalar yönetiyorsa da; ayinin şarap faslını da Sakî ve Sakîyelerin tutumu, işlerini yaparken gösterdikleri dirayet ve hüner şekillendiriyordu. Zira şarap sunulmasının ayrı bir erkânı bulunuyor, cemâatın ise huzurunun korunması, içki içildiği zaman bozulmaması gerekiyordu.

Şarap içilirken kadehin sağ avucun içinde sıkıca gizlenmesi gerekiyordu. Sakî şarabı davetliye sunarken diz üstü çöküyor; sol elini göğsüne koyarak 'Bâde-nûş' selâmlanıyordu. Diz üstü çökmek ve verilen selâm saygıdan kaynaklanıyordu. Bu saygı, Bektâşî misafirperverliğinin bir uzantısıydı. Misafirde iki husus gözetiliyordu. Bektâşî olması gerekiyor, ev sahibine hayır duası etmesi bekleniyordu.

Kadehin sağ avuç içinde sıkıca tutularak -bir bakıma- gizlenmesi, iki anlam taşıyordu. Dışa karşı; insan kanının görünmemesiydi. Nasıl ki kan damarlarda görünmeden akıyorsa, içki de öyle içilmeliydi. Ancak diğer gerekçe daha başkaydı. Davetlilerin içkiye karşı dirençleri aynı derecede olmuyordu. Tahammül edemeyenlerin tatsızlık çıkarmaması, ayinin düzenini bozmaması ve düzenin sağlanması gerekiyordu. Bu nedenle Sakî de, davetli de kadehi saklayarak alıp veriyordu. Davetli isterse, içkiyi içmeden, içmiş gibi görünerek geri verebiliyordu. Sakî de durumunu iyi görmediği davetliye boş kadeh sunarak içki vermeyebiliyordu. Sakî ve Sakîyelerin bu konuda deneyimleri ve uzmanlıkları bulunuyordu.

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 56.

Bu çerçevede erkân dahilinde içki sunulması şöyle gerçekleşiyordu:

"Sakî kadehi sağ avucunun içerisine alır, baş parmağını serbest bırakır, sol elini göğsünün altına kor; önüne doğru eğilerek sunar. Sunulan Can da 'Eyvallah' diye aynı vaziyet ve usulde alır. Ve aldıktan sonra kadehi göğsüne götürür, boyun keser, o da avucunun içerisinde tutarak içer. Kadehi iki avucu ile birden tutmak da vardır.

(...)

Can içtikten sonra Sakî (aşkolsun) der ve kadehini aynı usul, erkân ile alır, arka arka gider. Bu suretle ve Sakî vasıtasıyla kadeh dolaştırılır, ihvan sulanır, demlenir."[1]

Teslis ve şarap gibi Hıristiyanlık ilke ve ritüellerinin Bektâşîliğe girmesi sonucu; Balım Sultan'm Bektâşîliği ile Hacı Bektâş Velî'nin Bektâşîliği arasında çok önemli farklılıklar meydana geliyordu. Bir başka ifadeyle Hacı Bektâş ile Abdal Musa'nın heterodoks eğilimlerdeki sapmalara karşı, iyi ahlâk anlayışını korumaya çalışmaları; 15., özellikle de 16. Yüzyıldan itibaren yavaş yavaş bir kenara bırakılıyor, gösterilen çabalar geniş çapta başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Kalenderîlik, Hurûfîlik ve Hıristiyanlık etkileri Bektâşîliğin ahlâk anlayışı üzerinde de kendisini gösteriyordu.

Nitekim; vahdet-i vücuttaki Cemâlperestlik zaman içinde bozularak ve olumsuz değişime uğrayarak Mahbûbperestliğe ve son aşamada Lûtîliğe... Vecd için kullanılan araçlar Bengîliğe, yani esrarkeşliğe ve afyonkeşliğe... Melâmetten gelen Fakr ve devamı olan dilenme; son çözümlemede yüzsüzce istemeye, zorla almaya, soygunculuğa, gaspçılığa, eşkıyalığa... Tecerrüd, yine sapık ilişkilere... Tarikatta şarap, Yeniçeri Ocağında sarhoşluğa ve sarhoşluktan kaynaklanan rezilliklere, 'haşeretliklere' dönüşüyordu... Böylece Kalenderîler gibi Bektâşî Işıkları da ahlâkdışılık ve yasadışılığa eğilim gösteriyorlardı. Bütün bunlar yapılırken de 'tarikat içi disiplin' kötüye kullanılıyor, 'grup içi dayanışma'

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 72.

'grup çıkarcılığına' dönüşüyor, 'grup çıkarcılığı' ise 'yasadışı örgüt' karakteri kazanarak 'mafios ilişkiler ağının' önemli bir dinamiğini oluşturuyordu. Yeniçeri Ocağı bir Bektâşî Ocağı konumunda bulunduğu için bu olumsuz dönüşüm en yıkıcı etkilerini orada gösteriyor, Yeniçerilerin silahlı güç olması nedeniyle yasadışı örgütlenme, aynı zamanda yasadışı silahlı bir güç oluşumuna da dönüşüyordu.

Mafios Hücreler: Zaviyeler

• Yeniçeri-Bektâ î olu umuna ve bu olu umun ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara geçmeden önce, Osmanlı toplumsal yapısında Bektâşîliğin yerini biraz daha belirlemek gerekiyor. Bektâ îlik sosyal bakımdan hangi etkileri yaratıyor, ne gibi sonuçlar doğuruyordu?

Bektâşîliğin Önasya'daki etkilerini/etkinliklerini belirleyebilmek için, özellikle; Bektâşîliğin Önasya'daki toplumsal dağılımını ortaya koymak gerekiyordu. Bektâşîliği benimseyen kitlelerin başında Tahtacılar geliyordu. Bir zamanlar Ağaç-eri diye de adlandırılan bu kitle, Türk göçerlerden oluşuyordu. Bunların hayvanları bile yoktu ve belli bir yerde oturmuyorlardı.

Tahtacılar geçimlerini ormanlarda tahta keserek, kereste yaparak ve bunları ihtiyaç duyulan yerlere taşıyarak sağlıyorlardı. Köy ve kasabalarda bina yapılacağı zaman tahtacıları çağırıyorlar, gereksinim duyulan ahşap aksamı bunlara biçtiriyorlardı.

Tahtacı Türkmenleri, diğer kavimlerle, kabile ve aşiretlerle karışmadıkları için Orta Asya'dan geldikleri görünümlerini muhafaza ediyorlardı. Tahtacılar belli bir yerde oturmadıkları için, eğitim göremiyor, çoğunlukla cahil kalıyorlardı. Son derece saflıklarıyla tanınıyorlardı. Bu

nedenle tarikat babalarına aşırı bağlanıyorlardı. Babaların sözlerinden kesinlikle ayrılmıyorlar, tarikata büyük bağlılık ve sadakat gösteriyorlardı. Bunlar aynı zamanda güçlü kuvvetli oldukları için, dıştan gelen saldırılara da başarıyla karşı koyuyor, kendi yaşam tarzlarını muhafaza ediyorlardı.

Aynı şekilde Çepni Yörükleri de Tahtacılar gibi bir Türk boyu idi. Çepniler de konar-göçer bir yaşam sürüyorlardı. Tahtacılar ve Çepniler Önasya Ormanlarını adeta paylaşmış bulunuyorlardı. Güney Ormanlarında Tahtacılar ne ise; Kuzey, özellikle de Doğu Karadeniz ormanlarında Çepniler de oydu. Bunlar Tahtacılar kadar güzel bir görünüme sahip değillerdi.

> "Tahtacılar İzmir havalisinden tutarak, Menteşe, Teke, Isparta, İçel ve Adana'ya kadar yayılmışlardır.
>
> Tahtacılarda yalancılık, hırsızlık gibi fena alışkanlıklar olmamasına rağmen, Çepnilerde bunun her ikisi de az çok vardır. Hatta içlerinden eşkıya da çıkardı. Anadolu'nun batı taraflarında hırsızlığı sanat edinmiş kimselere 'Çepni' derler."[1]

Gerek Tahtacılar, gerekse Çepniler Bektâşîliğin özünde olduğu gibi abdest, namaz, oruç gibi yükümlülüklere uymuyorlardı. Bunlar, bağlı oldukları Babalar ne söylerlerse, ona inanıyor ve başka hiçbir şeyi dikkate almıyorlardı. Her iki kol da Hacı Bektâş dergâhına bağlanmıyorlardı. Ayrıca Ayin-i Cem yapıyorlardı.

Bunların dışında, Önasya'ya dağılmış vaziyette Köy Bektâşîleri yaşıyordu. Bunlar, Alevî olmayanlarla görüşmüyor, kendi içlerine dönük yaşıyorlardı. Diğerleri gibi Türk oldukları halde Çepnilerden ve Tahtacılardan da uzak duruyorlardı.

Köy Bektâşîleri arasında, yine Hıristiyanlıkta bulunan 'aforoz'un bir başka şekli olan 'düşkünlük' uygulaması yapılıyordu. Hıristiyanlıkta na-

---

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 88.

sıl ki dinsel suç işleyenler kilise ve cemaât tarafından dışlanıyorsa, Köy Bektâşîleri de aralarında suç işleyenleri bu şekilde cezalandırıyor, sosyal ilişkilerinden dışlıyorlardı. Suç işleyen bir Bektâşî, diğerleri tarafından Baba'ya şikayet edilerek cezalandırılması isteniyordu. Suçu ne olursa olsun Baba sanığı dinliyor, sorguluyor, sonra da cezalandırıyordu. Sanığın suçlu olduğuna emin ise sorgulamıyordu. Bu uygulama Önasya'daki Ahîler arasında da gözleniyordu.

Cezaya neden olan suçlar çoğunlukla; tarikat erkânını ihlâl etmek, tarikat esrarını (sırrını) açıklamak, oniki post sahibinin hakkını vermemek, köyde ve obada geçimsizlik yaratmak ve benzeri davranışlardan oluşuyordu. Daha ağır suçlara, daha ağır cezalar da veriliyordu.

Düşkünlük cezası verilen Bektâşî, cemâatten tamamen dışlanıyor; diğerlerinin ona selâm vermesi, hatta dokunması bile yasaklanıyordu. Hayvanları köyün sürüsüne alınmıyor, cezası bitene kadar ona tehlikeli bir mahlûk muamelesi yapılıyordu.[1]

Bektâşîliğin sosyal etkisi yaygın biçimde Bektâşî tekke ve zaviyeleri çevresinde görülüyordu. Buralar birer otorite merkezi durumuna geliyor, bu merkezler olumlu olayların olduğu gibi, olumsuz olayların da kaynağını teşkil ediyordu. Daha geniş açılı bir yaklaşımla bakıldığında, tekke ve zaviyeler diğer yerel güç odaklarının yanısıra, onlara paralel 'dinsel karakterli' yerel güç odağı oluşturuyorlardı. Bu güç odağı da diğerleri gibi mafios bir karaktere ve kimliğe sahip bulunuyordu.

Tekke ve zaviyeler -genel olarak- kuruluşları itibariyle, -kültürel ve askerî anlamda- bir savunma niteliği taşıyordu. Özellikle Önasya'nın ele geçirilmesi sırasında, daha önce vefat etmiş veya şehit düşmüş din büyüklerinin mezarları -ki arada çok sayıda Bizanslı Hıristiyan azizleri de bulunuyordu- türbe haline getiriliyordu. Türbesi kurulan Türk büyüklerinin arasında Kalenderî abdalları da yer alıyordu. Büyük bir çoğunluğunun ortak paydasını ise tasavvuf ehli olmaları teşkil ediyordu.

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 91, 92.

Kısacası, heterodoks akıma mensubiyet ağır basıyordu.

Bu türbe ve mezarlar arasında, önemli bir bölümü de dindar yardım severler oluşturuyordu. Bunlar, ahiret yaşamında kendilerini güvenceye almak amacıyla; varlıklarını, mezarlarının bulunduğu yerde hayır işlerine sarfettirmek amacıyla vakıflandırıyorlardı. Bu mezarların bulunduğu yerlerde, fukaraya yiyecek ve giyecek dağıtılıyor, yolculara yiyecek ve yatacak yer veriliyor, gelip geçenin su içmesi için çeşme inşa ediliyordu. Bununla da yetinilmiyordu. Bu türbeyi bekleyen bazı kimselerin, ölenin ruhu için 24 saat ibadet etmeleri ve Kur'an okumaları sağlanıyordu. Bunlar sadece o türbede yatan şahıs için yapılmıyor, aynı zamanda ölen din büyüklerinin türbelerinde de gerçekleştiriliyordu. Bunu da yine zengin ve varlıklı kimseler, sevap kazanmak amacıyla yaptırıyorlardı.[1]

Bu arada türbeye sunulan adaklar ve verilen sadakalarla servet temin etmek isteyen bazı çıkarcılar da bir evliyâ mezarı tesis edip, burayı tekke veya zaviye şekline sokmuyor değildi.

Ancak bu türbeler sadece dinsel bir işlev görmekle kalmıyor, çevrelerinde oluşan zaviye ve tekkeler gibi yerleşim birimleriyle sosyal -kimi zaman da askerî- bir merkez durumuna geliyordu.

> "... zaviyeler, içtimai ve dini mühim cereyanların doğduğu mühim propaganda ve kültür müesseseleri, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk muhacirlerinin yerleşme ve teşkilâtlanma merkezleridir. Mevzubahs zaviyelerin müessisleri veyahut namına kurdukları şeyhler ve dervişler de umumiyetle o köylerde yerleşen muhacırların o mıntakada öncüleri ve kafile şefleri veya büyük babalarıdır."[2]

Zaviyeler bir yandan sosyal, dinsel ve kültürel işlev görürken, bir kı-

---

[1] Vakıflar Dergisi - C. 19 - Prof. Ömür Lütfü Barkan'ın Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve kolonizasyon modeli olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinde Kolonizatör Türk Dervişleri adlı makalesi - S. 294.

[2] Prof. Ömür Lütfü Barkan - Age. - S. 295.

sım zaviyeler de askeri ve savunmaya yönelik işlev yükleniyordu. Devlet, yolların ve memleketin güvenliğinden sorumlu olduğu halde, gelişmiş bir mali sisteme sahip değildi. Bu nedenle aylıklı asker ve memur kullanamıyordu. Bunun yerine ya bu işleri yaptırdığı kişilere bir toprak geliri tahsis ediyor, ya da bazı vergilerden muaf tutuyordu. Bu vaziyette yolların ve memleketin güvenliği ile yükümlü olan devlet çoğu kez bu güvenliği sağlayacak durumdaki yerel güç odaklarına, cengâverlere ve dinsel cemâat reislerine bir köyün timarını veya bir derbendin gelirini (bac resmini) bırakıyordu.

Bu durumdaki kişiler, bulundukları yerin güvenliğinden sorumlu bulunuyordu.

> "O cıvarda bir hırsızlık veya katil vakası vuku bulursa onlar tazmin etmekle mükellefdirler."[1]

Bu sorumluluk, güvenlikten sorumlu olan yerel güç odaklarını son derece müdahaleci ve gözlemci bir konuma getiriyordu. Kaldı ki bu güç odaklarına, devlet de destek veriyor, onlardan 'görüp gözetme' faaliyetinde bulunmalarını istiyor, bekliyordu.

> "...be gayet gereklü yerlerde tesis edilen zaviyelerin (...) kırlarda emniyet ve konak hizmetleri olduğu gibi (...); açıkça 'ıssız ve koruluk' yerleri görüp gözetlemek içün bir tekke kurup oralara yerleşen ve sefer olduğu zaman asker gönderen yerler gibi zaviyeler de pek çoktur."[2]

Bu uygulama ile devlet, ticaret ve iletişim amacıyla yapılan gezilerin, seyahatlerin güvencesini sağlıyordu. Zira bu amaçla tesis edilen köyler ve kervansaraylar gibi zaviyeler de güvenliği teminat altına alıyordu. Güvenliği sağlamakla yükümlü olan derbent teşkilâtına tanınan ayrıcalıklar, aynı şekilde bu görevi üstlenen tekke ve zaviyelere de tanınıyordu.

Zaviye şeyhlikleri genellikle, o zaviyeyi tesis edenlerin evlâtlarının

---

[1] Prof. Ömer Lütfü Barkan - Age. - S. 301.

[2] Prof. Ömer Lütfü Barkan - Age. - S. 301.

elinde 'Evlâdlık Vakfı' olarak bulunuyordu. Kimi zaman, sülâle tükeniyor veya zaviyenin şeyhi bazı yolsuzluklar yapıyordu. O zaman devlet zaviyeye el koyuyor ve buraya şeyh tayin ediyordu.

Zaviye tesis edenler genellikle geniş bir aileye sahip bulunuyorlardı. Bu zaviyeler bazen, aynı tarikata mensup diğer zaviyeler ile birleşiyorlardı. Zaviyeler aynı zamanda -tekke gibi- topluca ayin ve ibâdet yapılan yerler konumunda bulunuyordu.

Zaviyeler çoğunlukla büyük bir çiftlik, tarım merkezi veya malikâne izlenimi veriyordu. Zaten, ekonomik gereksinimlerin karşılanması için tarımla uğraşılıyor; bahçıvanlık, meyvacılık, fırıncılık, değirmencilik yapılıyordu. Özellikle hayvancılıkla uğraşılıyordu. Bu merkezlerin ayrıca yoncalıkları, yaylakları, kışlakları ve koruları da bulunuyordu.

Büyük işletme konumundaki zaviyelerde 'ortakçı kullar' çalıştırılıyordu. Zamanla işletme durumundaki zaviyeler bu kulların denetimine geçiyordu. Böylece o zaviyelerin varlığı da zaman içinde çeşitli yöntemlerle yok ediliyor, yağmalanıyor, büyük yolsuzluklar yapılıyor ve nihayet zaviye bütünüyle yok oluyordu. Kimi zaman ortakçı kullar hür insanlar durumuna geliyor, bir süre sonra da şeyhlik postuna oturarak dinsel bakımdan mevki ve nüfuz sahibi oluyorlardı.

Özellikle güvenlik yükümlülüğü bulunan zaviyelerde; çoğunlukla heterodoks akıma mensup tarikat dervişleri yaşıyordu. Bunlar abdallar gibi serdengeçti bir karakter taşıyor, hiç evlenmiyor, mücerred (yalnız ve bekâr) bir yaşamı tercih ediyorlardı. Dolayısıyla bu zaviyelerde genel değişim kendini daha fazla hissettiriyordu. Bektâşîliğin Anadolu'ya yayılması ve hem 15., hem de 16. Yüzyıl başında bu tarikatta meydana gelen değişimler, sonuçlarını kısa zamanda göstermeye başlıyordu. Nitekim, 16. Yüzyılda meydana gelen olumsuz olaylar, değişimin doğurduğu olumsuz sonuçları gözler önüne seriyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki, 16. Yüzyılda örneklenen olumsuz gelişmeler sadece, Bektâşî tarikatında meydana gelen olumsuz değişimden kaynaklanmıyordu. Fakat diğer etkenler ne olursa olsun, nedenler

en fazla Bektâşîleri etkiliyor ve bunun sonucu olarak da Bektâşî dervişlerinin sergilediği eylemler hem dikkati çekiyor, hem de devlet kayıtlarına giriyordu.

Diğer etkenlerin başında, Safevi devletinin Önasya'daki dinsel/siyasal faaliyetleri, yer yer meydana gelen Alevî/Kalenderî/Bektâşî ayaklanmaları, bu ayaklanmaların Celâlî hareketlerine dönüşmesi, timar düzeninin çökmesi gibi geniş bir yelpazede meydana gelen olaylar yer alıyordu. Buna bağlı olarak Bektâşîlik de kendi içinde değişime uğruyor, Kalenderîliğin bünyesinde bulunan otorite tanımamak, düzene uymamak ve ahlâk kurallarını gözardı etmek eğilimleri eyleme dönüşüyordu.

Çoğu yerde Işıklar, aynı tarikata mensup eşkıya ile işbirliği yapıyordu:

> "... Ol diyarın (Denizli Sarı Baba zaviyesi) eşirra ve eşkıyası ekseriya anlara mürid olub ehli sünnet olan cemâate mühkem bu'zu adavet etmişlerdir deyu arz ve takrir olunub ahvalleri görülmek lazım olmagin buyurdum ki hükmü şerifim vardukda kendü canibinden sırran ve hafiyyen mu'temedün aleyhim ademler gönderüb tebdil suret gidüb öyle mezbu Işıkların evza ve etvarların tecessüs ve tefehhüs etdirüb göresin..."[1]

Bir başka kayıtta Ahyolu Bektâşîleri hakkında, Ahyolu Kadısına 1555 yılında şu emir veriliyordu:

> "Ahyolu Kadısına hükim ki Hâliyâ bazı Işıklar olub Müslümanları idlâl idüb zararı âm oldukları arz olunmuş Teftişü çün bundan akdem dergâhı muallâ çavuşlarından İbrahime hükmü şerîf gönderilmiş idi..."[2]

Bu arada bazı 'eşkıya dervişler' de türüyordu ve bunlar sahte tekkeler kuruyorlardı. 1568 yılında Gelibolu Kadısına gönderilen buyruk, kayda şöyle geçiyordu:

> "Gelibolu Kadısına hüküm ki Kaza-i mezbûra tâbi Bürhan köyi nam

---

[1] Ahmet Refik - Age. - S. 22.

[2] Ahmet Refik - Age. - S. 22, 23.

kariyye ensesinde bir dağ içinde bir kimesne tekyedir deyu bir ev ihdas idüb zikrolunan tekye ol etrafda olan hırsız ve haraminin yatağı olduğı istima olunmağın buyurdum ki hassa reislerinden..."[1]

16. yüzyılda Bektâşî Işıklarının dinsel ve sosyal cürümleri Önasya'da yaygınlık gösteriyordu. Örneğin; 1558 yılında Seyyid Gazi Işıklarıyla ilgili Eskişehir'e şu buyruk gönderiliyordu:

"Eskişehir Kadısına hüküm ki Hâliyâ mektub gönderüb hükmü şerif varid olub mazmunu hümayunumda Eskişehir ile Seydi Gazi kazalarında sakin olan Seydi Gazi Işıklarının bazı ehli fesad olub anun gibilerin kaydü bend ilel yarar âdemlere koşub Kütahya kalesinde habs idesün ve esbabların defter idüb arz idesün..."[2]

Bu arada, Bektâşî dervişlerinin İslam dışı ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri, 16. Yüzyılın sosyal ve siyasal bakımdan son derece olumsuz zemininde, daha fazla dikkati çekiyordu. Nitekim Batınî ve heterodoks akımlar karşısmda giderek daha tutucu Sünnî bir tavır takınan Padişah da Bektâşîlere karşı tutumunu sertleştirerek Işıkların dışlanması konusunda buyruklar gönderiyordu. 1559 yılında Varna Kadısına gönderilen buyrukta şöyle deniyordu:

"Varna Kadısına hüküm ki Kasabi Balçık nayibinin imzasile süddei saadetime sureti sicil sunulub tahtı kazâna tabi nâm hisarda vâki olan Sarı Saltuk zaviyesinde Işık tayifesinden Mehmed nâm kimesne şer'i şerîfe ve din-i İslama muhalif bazı kelimat etdügin bildirilmiş İmdi bundan akdem memâliki mahruseme hükmü şerîfim gönderilüb anun gibi zaviyelerde şer'i şerife mugayır ehli bid'at olan Işık tayifesine koymıyasm deyu buyurulmuşdu..."[3]

Varna'daki Sarı Saltık dergâhı ile ilgili bu buyruğun hemen ardın-

[1] Ahmet Refik - Age. - S. 25.

[2] Ahmet Refik - Age. - S. 13.

[3] Ahmet Refik- Age.- S. 16.

dan, yine 1559 yılında aynı makama gönderilen bir başka buyruktan Bektâşî Işıklarının 'fesâd ve şenâatından' bahsediliyor ve şöyle deniliyordu:

"Varna Kadısına hüküm ki (...) ve ziamet tasarruf iden nazırı emvâl olan Mehmede hüküm ki Hâliyâ tahtı kazânda olan tekyelerde bazı ehli bid'at Işıklar cemiyet üzere olub delâlet ile fesâd ve şenâatden hâli olmadıkları istima olundu İmdi bundan akdem memâliki mahrusemde ehli sünnet ve cemâat şiarı üzre olmıyub bid'at ve dalâlet üzre olan Işıkların men'i içün ahkâmı şerife irsal olunmuşdu İmdi ol emri hümayunum kemakân mukarrerdir..."[1]

Celâlî hareketleri sırasında kuşkusuz tekke ve zaviyeler de gerçek işlevini yitirerek yasadışılığın baskısı altına giriyor ve hatta bu ortamın bir parçası durumuna geliyordu. Bu gelişme Işıkların toplandıkları zaviye ve tekkelerde Kalenderî/Celâlî ahlâkının ve davranış biçiminin ortaya çıkmasına yol açıyordu. Bir başka ifadeyle ağırlıklı olarak Kalenderî/Bektaşî/Alevî tekkeleri mafios bir kimlik alıyor, bu kimlik hem çevreyi etkiliyor, hem de kalıcı bir süreklilik kazanıyordu.

Bu oluşumun en çarpıcı örneklerinden birini Uluborlu'daki Veli Baba tekkesi oluşturuyordu. Hamid kasabalarında faaliyet gösteren Kara Haydar adlı eşkıya yoksul köylüleri soyuyor, kervanların yolunu kesiyor, insanları gözünü kırpmadan öldürüyordu. Tipik bir Celâlî eşkıyası olan Kara Haydar, Veli Baba tekkesini karargâh gibi kullanıyor; burada yatıp kalkıyor, burada saklanıyordu. Yine bir gün, tekkede uyurken bazı şahıslar basıyor ve Kara Haydar'ı öldürüyorlardı. Bunun üzerine öldürülen eşkıyanın Mehmed adlı oğlu intikam almak için Veli Baba tekkesini basıyor, bir tek canlı bırakmıyor, hepsini katlediyordu. Kara Haydaroğlu Mehmed daha sonra çevresine bazı 'zorbaları' topluyor, Oruç ve Söğüd dağlarında eşkıyalık yapmaya başlıyordu. Kara Haydaroğlu zorbalık konusunda babasını gölgede bırakıyor, adeta ona rahmet oku-

[1] Ahmet Refik - Age. - S. 13.

tuyordu. (Tarih-i Naima-Tabhane-i Amire, Dersaadet, 1280, C. 4, S. 233)

Osmanlı Mafios Toplum Yapısının bir unsuru durumuna gelen heterodoks akıma bağlı tekke ve zaviyeler aynı zamanda yerel güç odağı ve dinsel/silahlı güç merkezi görünümü yansıtıyordu.

1568 yılında katli için ferman çıkarılan Kastamonulu Ekmekçioğlu bu tür bir güç odağı oluşturmuş bulunuyordu:

> "Kastamoni Beğine ve Küre Kadısına hüküm ki bundan akdem Kastamoni Beği ile Küre ve Dürekâni Kadıları dergâhı muallâma mektub gönderüb Etmekçi oğlu dimekle maruf Mehmed nâm hatib rafz ile mâruf ve meşhur mezhebi İslamdan hariç çiharıyarı kibarı münkir zındık ve mülhid kimesne olub hâşa Kur'anı azim hakkında dahi bazı nâmeşru kelimat idüb kendiye tabi olan fesaka tayifesin yanma cem idüb dayma ulema ve sülehaya ihanet eyleyüb tayifesin yanına cem idüb bazı kimesnelerin cihetlerin olduğundan gayrı aleddevam tezvir ve telbis ve şirret ve şekavetden hâli olmıyub Küre Kazasının ulema ve süleha ve eimme ve hutebası ve sayir reaya ve berayası mezkûr içün rafzu ilhad ile tamam şöhret bulub defatle sicillâta kayıd olunup ve katline müftii zeman dahi fetva virüb hervechile izâlesi lâzım olmuşdur deyu şekva etdiklerin arz eyledüğünüz ecilden..."[1]

Önasya'nın ve Trakya'nın her tarafında 16. Yüzyılla birlikte bu tür olaylar yaygınlaşırken Bektâşîliğin toplumsal etkileri giderek derinleşiyordu. Büyük çapta tekke ve zaviyeleri yasadışı güç odağına dönüştüren Bektâşî tarikatı asıl etkisini Yeniçeri Ocağında gösteriyor, bu da Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar devlet ve toplumsal yaşamın her alanında belirleyici oluyordu.

---

[1] Ahmet Refik - Age. - S. 26.

Merkezî Otorite-Yeniçeri Zıtlaşmasında Kılit Olay: Çandarlı'nın İdamı...

• O halde artık Yeniçeri Ocağının mafios bir odak durumuna dönü mesinin nedenlerini ve sonuçlarını irdelemek zamanı gelmi bulunuyor...

İster efsânede belirtildiği gibi Orhan Gazi'nin devşirmeleri Hacı Bektâş Velî'ye götürerek hayır duasını almasıyla olsun... İsterse Hacı Bektâş Velî'nin ölümünden yıllar sonra Yeniçeri Ocağına Bektâşîlik girmiş olsun... Sonuç olarak 15. Yüzyılın sonundan itibaren Yeniçeri Ocağı tam anlamıyla bir Bektâşî Ocağına dönüşmüş bulunuyordu. Nitekim, Yeniçeri Ocağı artık Ocağ-ı Bektâşîyân diye anılıyor, Yeniçerilere ise Taife-i Bektâşîyân, Zümre-i Bektâşîyân, (muhalifleri tarafından) Gürûh-u Bektâşîye deniyordu. Ocaktaki derece ve terfi silsilesi, 'silsile-i tarik-ı Bektâşîyân' olarak tanımlanıyordu. Ocak Ağalarına ise Rical-i dudman-ı Bektâşîye veya Sanâdid-i Bektâşîyân deniyordu.[1]

Yeniçerilerin Bektâşîliğe bu denli yakınlık duymaları ve Bektâşîliği bu denli derinden duyarak benimsemeleri, göründüğünden hayli farklı nedenlere dayanıyordu.

Her şeyden önce Yeniçeri Ocağı gerçekte bir Devşirme Ocağı konumunda bulunuyordu. Devşirmeler ise 10 ile 20 yaş arasında evlerinden ve ailelerinden alınan/koparılan Hıristiyan tebanın çocukları ve gençleriydiler. Her ne kadar bu genç ve çocuklar Türk köylülerinin yanında İslamiyeti tanıyor, sonra da devlet tarafından Müslümanlaştırılıyorlarsa da; yeni dinlerini benimseyip özümsemek bir yana, Hıristiyan aileleriyle (eski aileleriyle) temaslarını bile tam anlamıyla kesmiyorlardı. Bir başka ifadeyle merkezî otorite öyle istediği için Müslüman görünüyor;

---

[1] Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapukulu Ocakları - C. I - Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - TTK. Ank., 1943 - S? 150.

Hıristiyanlığı ise 'benlikaltlarına' gömerek adeta bir kor gibi, üzerini küllerle örtüyorlardı. Bu genç insanların İslamiyeti benimsemesi bile bu denli zorken, onlardan Sünnî bir anlayışla İslamiyete sarılmaları elbette ki beklenemiyordu ve beklenemezdi.

Hiç kuşku yok ki, Yeniçeri Ocağını kuranlar ve geliştirenler bunun böyle olmayacağım biliyorlardı. Kaldı ki onlar da katı bir Sünnî yaklaşım içinde değillerdi. Edebali bir Vefaî/Babaî (Kalenderî) şeyhi, Ahî babasıydı. Kardeşi Ahî Hasan da bu meşrebteydi. Ocağın kurucusu Çandarlı Kara Halil Hayreddin ile Ocak kanunun yaparak, 'Ocağın ikinci kurucusu' ünvanını alan Çandarlı Ali Paşalar da aynı akımın mensuplarıydı. Kara Halil Paşa Ahî idi. Çandarlı Ali Paşa'nın ise mahbûbperest olduğu ileri sürülüyordu. İddiaya göre Osmanlı sarayına Lûtîliği; İçoğlanlarını ihdas ederek o sokuyor, bu da Kalenderî ahlâkının tipik bir göstergesi ve örneği sayılıyordu.

Dolayısıyla bu kadroların Yeniçeri Ocağını tutucu ve ödünsüz bir Arap/İslam-Sünnî anlayışa dayandırmaları elbette ki söz konusu olamıyordu. Kuşkusuz onlar da Yeniçerilerin böylesine bir dinsel disipline baş eğmeyeceklerini gözönünde bulunduruyorlardı. Bir tarafta Hıristiyanlığını tam anlamıyla yitirmemiş, görünürde Müslümanlaştırılmış/ Müslümanlaşmış Devşirmeler ile diğer yanda Arap/İslam tutuculuğunun ödünsüz uzantısı sayılabilecek bir din anlayışı arasında orta noktayı; hiç şüphe yok ki heterodoks akımın, 'geçirgen dinsel anlayışı' oluşturuyordu. Bu bir bakıma 'dinsel orta yol' anlamına geliyordu. Nasıl ki Orta Asya steplerinde yaşayan Türkmenler ile onların Önasya'daki uzantıları Arap/İslam katılığını ve taassubunu kıran bir yaklaşımla heterodoks akım içinden Kalenderî/Bektaşî/Alevî sentezini çıkararak kimliğine uygun, geçirgen bir inanç sentezi oluşturabildiyse... Bu sentezi 'Şaman' değil de 'Hıristiyan' kökenden gelen Devşirmelere uygulayarak en uzlaşmacı çözümü buluyordu. Bu çözüm, belli bir süre içinde benimseniyor ve başarılı da oluyordu.

Hangi yol ve yöntemle Yeniçeri Ocağına sokulmuş olursa olsun,

Devşirmeler Bektâşîliği samimiyetle kabul ediyorlardı. Zira Bektâşîlik dinsel bakımdan hiçbir ibadet zorunluluğu ve yükümlülüğü getirmiyordu. Dolayısıyla, katı bir dinsel disiplin söz konusu olmuyordu. Zaten Müslümanlaştırılmış olan Devşirmeler; katı bir dinsel disiplin yerine, geçirgen bir inanç zemininde 'Müslüman görünmeyi' elbette ki yeğliyorlardı.

Ne var ki her iki durum da, yani Devşirmelerin, Hıristiyanlıklarını benliklerinde gizleyerek Müslümanlaşmış görünmeleri ile İslami şemsiye altında yer alıp da İslami yükümlülüklerini bir kenara bırakan Bektâşîliği benimsemeleri Mafios Toplum Yapısının en temel göstergesi olan 'çifte ahlâk' anlayışının tipik bir örneğini oluşturuyordu. Yeniçeri Ocağının gerek en başarılı olduğu dönemde, gerekse Mafios bir kuruma dönüşmesi evresinde bu 'çifte ahlâk' anlayışı geçerli ve etkili oluyordu. Dolayısıyla Devşirmelerin çifte ahlâk anlayışından kaynaklanan 'kara gölge' devletin ve merkezî otoritenin üzerinden hiçbir zaman kalkmıyor, bazen de yaşama geçerek 'mutlak iradenin' boğazını sıkıyor, sosyal yaşamın her katmanında meydana getirdiği sorunlarla 'organize bir suç örgütü' konumuna geçiveriyordu.

Hiç şüphe yok ki Bektâşîlik, Yeniçeri Ocağında özellikle 16. Yüzyılın başından itibaren daha bir hararetle benimsenip, Ocaklıların yasal kimliği haline geliyordu. İlginç bir rastlantı olarak da Yeniçeri Ocağı bu tarihten itibaren bir 'başkaldırı, suç, ahlâksızlık, yasa tanımazlık ve cinayet' örgütü (şebekesi) durumuna gelmeye başlıyordu.

Yeniçeri Ocağı ve Bektâşîlik bakımından 16. Yüzyılın başı büyük bir önem taşıyordu. Zira Balım Sultan bu aşamada Bektâşî adâb, erkân ve ayinini sistemleştirerek düzenliyordu.

Bu düzenleme ile teslis ve şarap gibi Hıristiyan anlayış ve ritüelleri Bektâşîliğe giriyor, bir bakıma 'gizli Bektâşî yaşamında' resmiyet kazanıyordu. Bu anlayış ve ritüeller ile hem Kalenderîlikten gelen bazı olumsuzluklar, hem de Devşirmelerin kimliği son derece uyum sağlayarak örtüşüyordu. Çocukluklarında ve gençliklerinde (henüz Hıristiyan-

ken) Ortodoks, Gregoryan ve Katolik kiliselerinde Hıristiyan papazlarının elinden şarabı tanıyan Devşirmeler, aynı ritüelle Yeniçeri Ocağında ve Bektâşî tarikatında buluşuyorlardı. Bu oluşum, Arap/İslam karakterli Sünnî tutuculuğun iticiliği yerine, Devşirmeler bakımından Bektâşîliği daha bir çekici duruma getiriyor, bu tarikatı onlar bakımından adeta bir sığınak durumuna yükseltiyordu.

Devşirmelerle Bektâşîlik o denli örtüşüyordu ki, Yeniçeri Ocağı bir Bektâşî Ocağı haline gelmekle kalmıyor, Ocağın bazı ritüel ve yapılanmaları da bu tarikata dayanıyordu:

> "Yeniçeriler ocaklarına Hacı Bektâş Ocağı dediler, kendileri de Hacı Bektâş köçeğiyiz, diye övündüler."[1]

Yeniçerilerin Bektâşîliği sadece inanç düzeyinde veya moral bir yaklaşım olarak kalmıyor; Bektâşî Babaları da fiilen Ocağa yerleşiyorlardı. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, Yeniçeri Ocağının Bektâşîleşmesinde en önemli rolü oynadığı iddia edilen şahıs Hacı Bektâş-ı Velî değil, yine Orhan Gazi zamanının din adamlarından, Seyyid Mehmed Efendi idi. Bu şahıs dinsel anlamda inzivaya çekilmiş bulunuyordu:

> "Sonraları ona müntesib geçinir bir takım derbeder mülhidler zuhur etdi. Bunlar asakiri Osmaniye ile pîrdaş olmak iddiasıyla ervah-ı habîse gibi Yeniçerilere hulûl ettiler."[2]

Nitekim bu girişim başarıyla sonuçlanıyor ve Bektâşî Babalarından biri Hacı Bektâş Vekili sıfatıyla 94 Kışlasında ikamet etmeye başlıyordu. Bektâşîlerin Yeniçeri teşkilâtındaki fiilî durumu bununla da bitmiyordu. Hacı Bektâş Velî türbesinde (Pîr evinde) şeyhlik yapan zat vefat ettiğinde yerine geçen yeni şeyh İstanbul'a geliyordu. Yeniçeriler onu törenle Ağa Kapusuna götürüyor ve şeyhin tacını başına Yeniçeri Ağası geçiriyordu. Yeni şeyh aynı şekilde törenle Bab-ı Âli'ye götürülüyordu. Ken-

---

[1] Yeniçeriler - R. Ekrem Koçu - Koçu yay. İst., 1964 - S. 90.

[2] Tarihi Cevdet -C. 12 - Dersaadet - Matbaai Osmaniye, 1309 - S. 180.

disine burada ferace giydiriliyordu. Şeyh, Hacı Bektâş'a dönünceye kadar İstanbul'da iken Yeniçeriler tarafından ağırlanıyor, ona ikramlarda bulunuluyordu.[1]

Yeniçeri Ocağında sadece Bektâşî Şeyhi bulunmakla kalmıyordu. Bir Bektâşî örgütlenmesi de gözleniyordu:

> "Yeni Odalar Kışlasındaki postunda oturan bir Ocak Şeyhi 'Büyük Baba Efendi' vardı, biri Eski Odalarda, dördü de Yeni Odalarda, 5 tekke-mescid ve bu tekkelerin de birer Baba Efendisi vardı. Tekke-Mescidlerin ve Yeni Odalardaki Orta Camiinin imamları, müezzinleri, kayyimleri, vaizleri ve Orta Camide isteklilere ders veren müderrisler hep Ocaktan yetişme kimselerdi."[2]

Yeniçeriler, yemek pişirdikleri kazanlara ayrı bir kutsiyet veriyor, özel bir saygı gösteriyorlardı. Her odanın bakırdan yapılmış iki veya üç kazanı bulunuyordu. Bu kazanlar küçük subaylar tarafından özenle muhafaza ediliyordu. Orta ve Bölük aşçıları saygın subaylardı. Ayrıca mutfaklar tevkifhâne olarak kullanılıyor, suçlu Yeniçeriler Orta ve Bölük mutfaklarında hapsediliyordu.

Yeniçerilerin Orta ve Bölük kazanlarından başka Kazan-ı Şerîf adını verdikleri bir de Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu ileri sürülen kutsal kazanları bulunuyordu.

> "... Hacı Bektaş-ı Velî'nin çorba pişirüb ocağa yadigâr ettiğine inanılan Kazan-ı Şerif vardı, itikatlarına göre bu kazan bulunduğu mahalden kaldırılub yerine bir kova su dökülürse dünya altüst olur diye inanırlarmış..."[3]

Yeniçeriler Odalarına ait bir işi görüşmek üzere kendi kazanlarının çevresine toplanıp sorunu burada tartışıyorlardı. Kazan'ın sembolize et-

---

[1] Tarihi Cevdet, C. 12 - Age. - S. 180.

[2] Yeniçeriler - Age. - S. 90.

[3] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C.I - Age. - S. 259.

tiği kutsiyet hiç şüphe yok ki Bektâşî Tarikatında sofraya gösterilen kutsal saygıdan ileri geliyordu. Nitekim Yeniçeriler bakımından kazan, bayrak ve nişanları kadar, hatta daha fazla önem taşıyordu. Kazanın düşmanların eline geçmemesi için büyük titizlik ve çaba gösteriyorlardı. Kazanın düşman tarafından ele geçirilmesi ise büyük felâket olarak değerlendiriliyordu. Nitekim, savaşta kazan kaybedildiği zaman o Orta ve subayları azlediliyordu. Hatta subaylar, Ocağa dönseler bile, eski Orta ve Bölüklerine giremiyorlardı. Sefer sırasında kazanlar Orta çadırlarının önünde bulunuyordu.[1]

Kazan-ı Şerîf aynı zamanda uğur ve başarı sembolü/tılısımı olarak kabul ediliyordu. Hacı Bektâş-ı Velî'nin çorba pişirip Yeniçerilere kendi eliyle dağıttığına inanılan kazan, o denli mukaddes kabul ediliyordu ki; Yeniçeriler 'Kazan-ı Şerîf çarpsın!' diyerek kazan üzerine yemin ediyorlardı. İddiaya göre, Hacı Bektâş-ı Velî öldükten sonra Pîr evindeki bu kazan alınıp İstanbul'a getirilerek, Ocağa yerleştirilmiş bulunuyordu. Nitekim, bu efsâneye dayandığı için Yeniçerilerin değişmeyen sabah kahvaltısını çorba teşkil ediyordu. Yeniçeri Ortalarının kumandanlarına da Çorbacı deniyordu. Aşçı/subayların adı ise Usta idi.

Bu denli kutsal sayılan Kazan, aynı zamanda Yeniçeri Ayaklanmalarının da sembolü oluyordu:

> "Yeniçeri ihtilallerinde de, kazanlar devletin başında bulunanlara karşı isyan bayrağı çekme yerine mutfaklardan Et Meydanına çıkarılır, ihtilalci Yeniçerilerin istediği yapılıncaya kadar kışla mutbaklarında ocaklar yanmaz, aş pişmezdi. Buna ihtilal içinde padişah ekmeğini boykot etme diyebiliriz."[2]

Bilindiği gibi Bektâşîlikte Sofra'nın ayrı bir yeri ve kutsiyeti bulunuyordu. Bektâşîler Taç, Hırka, Sancak, Cerağ (ateş) gibi Sofra'yı da 'Pîr emâneti' olarak kabul ediyorlardı. Sofra, misafire ikramda bulunmak

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. S. 258.

[2] Yeniçeriler - Age. - S. 86.

amacıyla kuruluyordu. Misafire ikram ise İbrahim ve Muhammed gibi peygamberlerin sünneti sayılıyordu. Nitekim Bektâşîlerin sofra açılırken ettikler özel bir dua bulunuyordu:

"Hazreti İsa aley-us-selâm eder, Ya Rabbenâ, bize gökten maide inzâl eyle ki, anın nâzil olduğu gün bize ve bizden sonra gelenlere iydola (bayram olsun)... O senin kemâl kudretine ve benim sıhhati nübüvvetime alâmet ola... Ve bize ol maideyi ver, anın üzre şükr-ü i'tâ eyleğil, zira sen rızk vericilerin hayırlısı ve rızkın hâlikisin..."[1]

Bektaşîlikteki kutsal sofra anlayışı, Yeniçeri Ocağına o denli etkin bir şekilde yansıyordu ki, Yeniçerilere verilen kimlik belgesine 'Sofra Tezkeresi' deniyordu. Bu kimliği Bölüğün Çorbacısı (kumandan) ile Odabaşı mühürlüyordu. Tezkerenin baş tarafında Bölüğün arması ile damgası bulunuyordu. Bu işaret aynı zamanda Çorbacıbaşı ile Odabaşının damgalarında da yer alıyordu.

Bütün bu oluşum ve semboller, Bektâşîliğin Devşirmeler tarafından ne denli derinliğine kabullenip benimsendiğini gösteriyordu. Bu kabullenme ise aynı zamanda Yeniçeri Ocağındaki 'çifte anlayış'ın ne denli güçlü olduğunu ortaya koyuyordu.

Bektâşîlik gerçi Yeniçeri Ocağını dinsel taassubun ve Arap/İslam tutucu eğiliminin dışında tutuyordu. Ocak Ağaları arasında dinsel taassup içindeki Ağalara pek rastlanmıyordu. Buna karşılık Yeniçeri ayaklanmalarında sık sık 'Şeriat isteriz' talebi ve sloganı duyuluyordu. Bu sloganın kullanılması, başıbozuk harekete meşruiyet kazandırılması amacından öteye gitmiyordu. Buna karşılık, Ocaktaki yaşam ve davranış biçimi farklı bir tablo oluşturuyordu:

"Ocağın asker disiplini sarhoşluğu, ayyaşlığı ağır suçlardan saymıştı, fakat Bektâşî Yeniçeri, bâdeye el atmada, nefs lezzetlerinin çeşidini tatmada hiçbir mahzur görmemişti. Yeniçeri neferleri için evlenme yasağı ile Bektâşî rindliği birleşince, kendi tabirleri ile Hacı Bektâş Köçekle-

[1] Bektâşîlik Tarihi - Age. - S. 99, 100.

ri'nin büyük ekseriyetini mahbûbdostluk yolunda koşdurmuştu. Ocak disiplininin bozulduğu devirlerde ise Yeniçeri Kışlaları ile kolluklar, akıl almayacak rezaletlere sahne olmuştu. Müverrihlerimiz (...) son Yeniçerilerin kopukluk, sarhoşluk ve türlü fuhuş kepazelikleri üzerine pek çok vak'a nakledelerler."[1]

Yeniçerilerin bu 'çifte anlayışlı/çifte ahlâklı' yaşam tarzı, onlara hem dokunulmazlık, hem de suç işleme ayrıcalığı kazandırıyordu. Zira Osmanlı devletinin bu silahlı gücü dışarıya karşı; devletin, şeriatın, sultan/halifelerin meşru koruyucusu idi. Buna karşılık, Yeniçerilerin geldiği köken, bulundukları yer, benimsedikleri inanç ve ahlâk anlayışı dıştan görünenin tam tersi bir tablo oluşturuyordu. Onların benliklerinde örtülmüş olan eski kimlik, yeni kimliğe karşı daima kin ve nefret duyuyor; bu kin ve nefret ise meşruiyet örtüsü altında, Bektâşîliğin yasal kıldığı Kalenderî/Celâlî ahlâkı/kimliği ile yıkıcı bir karaktere dönüşüyordu.

Unutmamak gerekir ki her Yeniçeri için yeni ailesi, oda arkadaşları idi. Aynı macerayı yaşayarak oraya gelen bu insanlar, aynı geleceği paylaşıyorlardı. Geçmişlerinde aynı kinin, nefretin, acıların ve benliklerinden eksik olmayan isyanların haykırış ve feryatlarına ortak olmuşlardı. Yeniçeri Ocağının çatısı altında, birbirlerinden; Oda, Orta ve Bölük arkadaşlarından başka kime güvenebilir, kime dayanabilirlerdi? Dolayısıyla, Odalara, Ortalara ve Bölüklere ayrılan bu Devşirmelerin arkadaşlığı sadece silah arkadaşlığı değil, kardeşten ve akrabadan da öte bir kader birliğinin benzeri görülmemiş bütünleşmesiydi.

Böylesine uygun bir zemin üzerinde, böylesine bir serdengeçtiliğin ortak kader şeklinde paylaşılması; inançlarıyla birlikte her türlü erdemi yitirmiş Devşirmelerin önce bireysel, sonra da grupsal çıkarlarının dışında hiçbir moral veya maddesel değere önem vermemesi, bu yapılanmanın doğal sonucunu oluşturuyordu.

---

[1] Yeniçeriler - Age. - S. 91.

Bunda hiç şüphe yok ki, İmparatorluğun yaşamış olduğu siyasal ve ekonomik olumsuz gelişmeler de büyük rol oynuyordu. Devletin özellikle ekonomik bakımdan son derece zayıflaması ve bunun sonucunda meydana gelen siyasal başarısızlıkları, mutlak otoritenin saygınlığını ve gücünü zaafa uğratıyordu. Bu zaafiyet karşısında, İmparatorluk bünyesinde giderek güçlenen 'alternatif güç odakları' merkezî otoriteye karşı daha 'kafa tutucu bir tavır' sergiliyordu. Özellikle yerel güç odaklarının adeta yerel otorite merkezleri haline dönüşmesi, yerel çıkar gruplarının güçlenmesine ve 'başıbozuk' hareket etmesine yol açıyordu. Bu tablo içinde devletin en önemli, ayrıcalıklı ve kendine özgü 'dışa kapalı' kurumu olan Kapukulu Ocaklarının bozulmaması elbette ki mümkün olamazdı. Kaldı ki zayıflayan devlet maliyesinin ve hazinesinin de bu silahlı gücün bir 'çıkar örgütüne' dönüşmesine zemin hazırladığını unutmamak gerekiyordu.

Zaten Kalenderî/Celâlî ahlâk yapısına yatkın olan ve Hıristiyan/İslam heterodoks bir inanç geçirgenliği taşıyan Bektâşilik Yeniçeri Ocağının bir 'çıkar grubuna' dönüşmesine, yani mafios bir kimlik ve karakter kazanmasına neden oluyordu.

Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşması elbette ki uzun bir süreçte gerçekleşiyordu. Belli aşamalardan geçerek de sonuçta tam ve tipik bir MAFİA örgütüne dönüşüyordu. Bu süreç, siyasi/dinsel/ekonomik gerekçelere dayanan bazı ayaklanmalar ile başlıyordu. Bunda, merkezî yönetim içindeki uyumsuzluklar da rol oynuyordu. Ancak Ocak ile merkezî otoritenin 'yol ayrımına' gelmesine neden olan olay; Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın, Fatih Sultan Mehmed tarafından idam ettirilmesi oluyordu.

Bu önemli ve kritik olay şöyle gelişiyordu:

Bilindiği gibi Yeniçeri/Devşirme/Bektâşî Ocağını Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa kuruyordu. Edebali'nin bacanağı ve aynı zamanda bir Ahî olan Kara Halil Hayreddin Paşa'nın, üç oğlu oluyordu. İlyas ve İbrahim Paşaların kardeşi ve aynı zamanda Sadrazam olan Çandarlı Ali Paşa da babası gibi Yeniçeri Ocağına büyük hizmette bulunuyordu.

1402 Ankara yenilgisinden sonra Yeniçeri Ocağını derleyip toparlayan Çandarlı Ali Paşa, aynı zamanda Yeniçeri Kanununu da yaparak Ocağın ikinci kurucusu sıfatını kazanıyordu. Bir başka ifadeyle Çandarlı Ailesi -adeta- Yeniçeri Ocağının kurucusu, koruyucusu ve sahibi konumunda bulunuyordu. Yeniçeriler bu aileye sadece disiplin ve otorite ile değil, Edebali'ye dek uzanan dinsel bağlılık nedeniyle de aşırı saygı duyuyordu.

Yine Sadrazam olan Çandarlı Halil Paşa ise; Çandarlı Ali Paşa'nın kardeşi olan İbrahim Paşa'nın oğlu idi. Yani Çandarlı Ali Paşa, Çandarlı Hali Paşa'nın amcası oluyordu. Yeniçerilerin büyük saygı gösterdiği ve Ocağın koruyucusu konumunda bulunan Çandarlılar, aynı zamanda Ocak disiplinini sağlıyor, bu kanatta merkezî otoriteyi başarı ile temsil ve tesis ediyorlardı. Nitekim Sultan 2. Murat, 1421 yılında -Çandarlı Halil'in babası- İbrahim Paşa'yı Sadrazam yapıyordu. Yeniçeri Ocağı üzerinde tam bir otorite tesis etmiş olan İbrahim Paşa, Sultan 2. Murad'ın büyük bir dertten kurtulmasına yardımcı oluyordu. Zira bu sırada Mustafa Çelebi, Osmanlı tahtında hak iddia ediyor, 2. Murad ise bu sorundan kurtulmak istiyordu:

> "Bunun üzerine Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın adamlarından olup Gelibolu'da bulunan Taharetsiz Hatip lakaplı birisine İbrahim Paşa gizlice haber yollayarak gemi tedarik edip hemen Lapseki'ye göndermesini bildirdi. Taharetsiz Hatip'in, Ceneviz tüccarlarından tedârik ettiği gemi ile Sultan Murad evvelâ asker geçirip, arkasından kendisi de Gelibolu'ya geçerek tarihlerde görüldüğü üzere Mustafa Çelebi'yi takip ile yakalayıp, öldürüyordu."[1]

Ahî aileden gelen Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa ile hem bir Ahî Babasının torunu, hem de bizzat kendisi Ahî olan Sultan 2. Murad birbirine, akrabalık bağları ile de bağlı bulunuyorlardı. Unutmamak gerekir ki Edebali ile Çandarlı Kara Halil, Tacü'd-Din Kürdî'nin iki kızını al-

[1] Çandarlı Vezir Ailesi, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, TTK. Ank., 1988, S. 50.

dıkları için, birbirlerinin bacanağı oluyorlardı.

Ahîliğin bu denli nüfuz ettiği iki ailenin mensubu olan Padişah ile Sadrazamı, Osmanlı topraklarında yaygın olan Ahîliğin hâmisi olmakla kalmıyorlardı. İlhanlılar döneminde bağımsız bir Cumhuriyet kuran Ankara Ahîleri tarafından da benimseniyor, bu Cumhuriyet bir başka Ahî devleti saydıkları Osmanlı devletinin himayesine girerek kendisini lağvediyordu. Ankaralı Ahîler bu arada Padişah 2. Murad'a da Ahî peştemalı giydiriyor, onu resmen Ahî yapıyorlardı.[1]

Bu ve benzeri detaylar nedeniyle Sultan 2. Murad Çandarlı İbrahim Paşa'ya büyük güven besliyordu. Nitekim İbrahim Paşa ölene kadar Sadrazamlık makamında kalıyordu:

> "Vefatına kadar Sultan 2. Murad'ın tam bir itimadını kazanarak bir hükümdar nüfuzuyla işleri idare etmiş ve harpten başka zamanlar müstesna olmak üzere Padişah hususi eğlence ve musahabeleriyle meşgul olmuştur."[2]

Çandarlı Halil Paşa, babası vefat ettiği sırada Kazaskerlik görevinde bulunuyordu. Sultan 2. Murad onu İbrahim Paşa'nın yerine Sadrazam yapıyordu. Çandarlı Halil Paşa tam 22 yıl Sadrazamlık makamında kalıyordu. Bu arada Sadrazam ile Padişah, bir başka şekilde akrabalık da tesis ediyor, Halil Paşa'nın kardeşi Çandarlı Mahmud Paşa Padişah'ın kız kardeşi Hafsa Sultan ile evli bulunuyordu. Sultan 2. Murad hayata gözlerini yumana kadar İbrahim Paşa'ya gösterdiği güveni, oğluna da aynen gösteriyor, bunun da ötesinde Sultan 2. Murad Halil Paşa'ya verdiği 'tam yetki' ile, kendi mutlak otoritesini ona kullandırıyordu. Ancak bu süreçte bazı olaylar cereyan ediyor ve bunun sonunda Çandarlı Halil Paşa idam edilerek hayata veda ediyordu.

1444 yılında, devletin karşı karşıya bulunduğu sorunları çözen Sul-

---

[1] Bkz. - Her Sakaldan Bir Kıl - E Yayınları - M. Çulcu.

[2] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 51.

tan 2. Murad, saltanattan çekilerek tahtı Manisa'da Sancakbeyi olan oğlu Şehzade Mehmed'e (Fatih Sultan-2. Mehmed) bırakmayı planlıyordu. Ancak Halil Paşa Padişah'ın bu düşüncesine katılmıyordu. Hatta onu, caydırmaya çalışıyordu. Zira Halil Paşa, Manisa Sancakbeyi'nin henüz 13 yaşında bir çocuk olduğunu ve saltanatın gerektirdiği sorumluluğu taşıyamayacağını düşünüyordu. Ancak Padişah, verdiği kararı uyguluyor ve tahtı oğlu 2. Mehmed'e bırakıyordu.

Gerçi Çandarlı Vezir-i Âzamlık makamında oturuyordu ama Sultan 2. Mehmed, Lalası Zağanos Paşa'nın telkin ve tesiriyle hareket etmeğe, emirler vermeğe başlıyordu. Ancak bu emirler ve icraatlar devlet politikasının değişmesine neden oluyordu. Örneğin; Sultan 2. Murad ile Çandarlı Halil içte ve dışta tam bir barış politikası uyguluyordu. Karaman ve Çandar beylerinin Osmanlı merkezî otoritesini benimsememek eğiliminde olduklarını bildikleri halde yine de düşmanca davranmıyorlardı. Buna karşılık danışmanları ile Sırp Despotu, genç Padişahı kışkırtıyor, Karaman ve Çandar beylerine karşı düşmanca kararlar aldırıyorlardı. Halil Paşa, birliğin tehlikeye düşeceğini görünce durumu, Murad Hüdavendigâr'a bildiriyor; o da duruma müdâhale ederek 'uyuyan düşmanı uyandırmaması' yönünde oğlunu ikaz ediyordu. Ancak o zamana kadar devleti tek başına yönetmeye alışmış olan Çandarlı, yeni durumdan sıkılıyordu.

Bir süre sonra daha önemli bir olay cereyan ediyordu.

Papanın kışkırtması ile Macarlar ve Sırplar, Osmanlılarla yaptıkları barış anlaşmasını bir kenara bırakarak düşmanca tavır içine giriyordu. Diğer Avrupa devletleri de onları desteklemeye başlayınca Halil Paşa endişeye kapılıyordu. Yeni bir Haçlı saldırısı ihtimali karşısında, Osmanlı tahtında deneyimli bir Padişahın bulunması gerektiğini düşünen Sadrazam tüm vezirleri toplayarak bu yönde karar aldırıyordu. Gerçi kararı gönülden desteklemiyordu ama Sultan 2. Mehmed başka seçenek bulunmadığı için bir 'nâme' yazarak babası 2. Murad'ı tahta oturmaya davet ediyordu. Gerçi Çandarlı'nın düşündüğü oluyor; 2. Murad

devletin başına geçiyor, Haçlıların üzerine giderek onları Varna Savaşında mağlup ediyordu. Ancak oğlu 2. Mehmed ile Zağanos Paşa gibi makbul adamları (Halil Paşa'nın özel çabaları sonucu) genç Padişahın hal edilerek Manisa Sancağına geri gönderilmesini unutmuyor ve hazmedemiyorlardı.

Bununla birlikte Sultan Murad bu kez de saltanatta fazla kalmıyor; - R. Ekrem Koçu Padişahın tahta oturmadığını, oğlunun emrine girdiğini yazıyor[1] - senesi dolmadan tahtı tekrar oğluna bırakarak Manisa'ya çekiliyordu.[2]

İşte bu olayın hemen ardından Osmanlı devleti ilk Yeniçeri ayaklanmasına sahne oluyordu.

Sultan 2. Murad'ın Manisa'ya dönüp yerine 2. Mehmed'in tekrar saltanata geldiği sırada genç Padişahın yakın çevresinde Zağanos Paşa'nın yanı sıra Mehmed Paşa ve Hadım Şehabeddin Paşa ile bazı paşalar bulunuyordu. Bu paşalar hem Padişahı telkinleriyle etkiliyor, hem de Halil Paşa'ya karşı kışkırtıyorlardı. Çandarlı Halil Paşa ise hem bu paşalardan kurtulmak istiyor, hem de genç Padişah'ın yerine Sultan 2. Murad'ın tekrar saltanata gelmesini amaçlıyordu. Bu planını gerçekleştirmek amacıyla da, üzerinde son derece etkili olduğu Yeniçerileri -Padişaha karşı değil ama-Padişahın çevresine karşı harekete geçiriyordu.

Bu olay şöyle cereyan ediyordu:

Sultan 2. Mehmed yeniden tahta oturunca kendi adına akçe kestiriyordu. Bu işi de, Halil Paşa'nın sadaret makamındaki en önemli rakibi olan Hadım Şehabeddin Paşa yapıyordu. Ne var ki Şehabeddin Paşa'nın kestirdiği akçede gümüş miktarı, hayli eksik bulunuyordu. Gümüş ayarının düşük olması aslında ciddi bir sorun yaratmıyordu. Ancak Yeniçeriler "esnaf ile alışverişte zarar ediyoruz" diyerek bu sorunu büyütüyor, bahane ediyor ve ayaklanıyorlardı. Bu sırada Osmanlı devletinin baş-

---

[1] Yeniçeriler - Age. - S. 144.

[2] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 61, 62, 63.

kenti olan Edirne'de bir yangın çıkıyor, çarşıları ve bedesteni ile birlikte kentin yarısı yanıyordu. Yeniçeriler de kışlalarını terkediyor, başta Şehabeddin Paşa'nın olmak üzere bazı vezirlerin konaklarını yağma ve tahrip ediyorlardı. Daha sonra da şehrin dışına çıkarak bir tepede toplanıyorlardı.

Hiç şüphe yok ki - Çandarlı Halil Paşa doğrudan karışmasa da- Yeniçeriler bu eylemi, Çandarlı'nın eski pozisyonunu elde etmesi -veya bunun sağlanması- için gerçekleştiriyorlardı. Çandarlı Halil Paşa'nın tekrar yegâne otorite sahibi olabilmesi için, 2. Murad'ın tahta oturması gerekiyordu. Bu da ancak Edirne'de büyük bir sorun yaratılarak mümkün olabilirdi.

Nitekim Yeniçerilere 'uğradıkları zararın giderilmesi amacıyla' yarım akçe (buçuk akçe) daha dağıtılıyordu. Ödenen bu yarım akçe nedeniyle başkaldıran Yeniçerilerin toplandığı tepeye 'Buçuktepe' deniyor, cereyan eden olaya da 'Buçuktepe Vak'ası' adı veriliyordu.

Buçuktepe'de toplanan Yeniçeriler, ekonomik nedenler dışında bir gerekçe göstermiyorlardı. Ama, ödeme yapıldığı halde de kışlalarına dönmüyorlardı. Asıl amacın Sultan 2. Murad'ın yeniden saltanata gelmesinin sağlanması olduğu, bunun da Çandarlı Halil Paşa'dan kaynaklandığı anlaşılıyordu:

> "Bu hadise üzerine devletin tecrübeli bir elde bulunmasını zaruri gören Vezir-i Âzam Halil Paşa ile Vezir İshak Paşa ve Beylerbeyi Oğuz oğlu İsa Bey kendi aralarında gizlice görüşerek Sultan Murad'ı tekrar hükümdarlığa davete karar verdiler. Bu hususu Sultan Murad'a anlatmak için Sarıca Paşa'yı Manisa'ya gönderdiler. Sultan Murad bu defaki saltanata daveti kabulde tereddüt etmedi."[1]

Av bahanesiyle Manisa'dan Edirne'ye gelen Sultan 2. Murad doğru Buçuktepe'ye gidiyor, atının üzerinde çatık kaşlarla Yeniçerilere şöyle

[1] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 64.

bir bakıyor, hiçbir şey söylemiyordu. Yeniçeriler ise amaçlarına ulaştıkları için eylemlerine son veriyor, başları önlerinde eğik olduğu halde kışlalarına dönüyorlardı.

Her ne kadar görünürdeki gerekçeler ekonomik nedenlere dayansa da gerçekte, Yeniçeriler ilk kez eylemleri ile bir Padişahın tahttan inmesini, diğerinin tahta çıkmasını sağlıyordu. Bunda hiç şüphe yok ki Çandarlı Halil Paşa'nın mensup olduğu ailenin Yeniçeriler üzerindeki prestiji ve etkinliği de büyük rol oynuyordu. Zira Ocaklılar, Çandarlıları kendi otoritelerinin bir tezahürü ve garantisi gibi görüyorlardı.

Ancak genç Padişah Sultan 2. Mehmed hal' edilerek bir kez daha Manisa'ya gönderilmesini ve Çandarlı Halil Paşa'nın hem devlet içindeki, hem de Ocak üzerindeki otoritesini hazmedemiyor, onun tarafından düşürüldüğü durumu asla unutamıyor ve affedemiyordu.

Nihayet 1451 yılında Sultan 2. Murad vefat ediyor, Osmanlı saltanatı -kardeşi Ahmed'i boğdurduğu için- Sultan 2. Mehmed'e kalıyordu. Halil Paşa yeni Padişaha saygı göstererek Vezir-i Âzamlık makamından uzak duruyor, fakat genç Padişah olanları unutmuş görünerek Çandarlı'yı sadaret makamında tutarak değiştirmiyordu.

Buna paralel olarak Padişah, Halil Paşa'nın, Balıkesir'e göndertmiş olduğu Zağanos Paşa'yı Edirne'ye getirterek kendisine Vezirliğini iade ediyor ve olağanüstü saygı gösteriyordu.

Bu arada hemen kaydetmek gerekir ki Mahmud ve İshak Paşalarm yanısıra Zağanos Paşa da devşirmeydi. Rum kökenli bu Paşa, çocukluğunda Müslümanlaştırıldıktan sonra Enderun'a almarak eğitiliyordu. Bu sırada Şehzade Mehmed ile tanışıyor, ona Rumca ve Latince öğretiyordu. Bu sırada aralarında dostluk ve güven oluşuyordu. İstanbul'un alınması fikrini hararetle savunan Zağanos Paşa, Çandarlı Halil ve Saruca Paşalara ters düşüyordu. Ancak Sultan Mehmed, Zağanos Paşa'yı her zaman koruyor, ona makam veriyor ve güvenini eksiltmiyordu. Nitekim son kez saltanata geldiğinde de Zağanos Paşa'yı payitahta getirterek ona 'iade-i itibar' ediyordu.

Böylece Sadrazamlık makamında Çandarlı'nın bulunmasına karşın yetki ve otorite Zağanos Paşa'nın eline geçiyordu. Bu arada Padişâhın yeni çevresi de hasım gibi davranarak Halil Paşa'yı rahatsız edecek söylenti ve dedikodular çıkarıyordu. Buna karşılık Padişah, Halil Paşa'yı hoş tutmaya çalışıyor, ona armağanlar vererek rahatlatıyordu. Genç Padişah, istediği zaman Yeniçerileri ayaklandırabilecek kadar güçlü olan Halil Paşa'dan çekiniyor ve onu yok etmek amacıyla -şüphesiz- en uygun zamanı kolluyordu. Kaldı ki, yine 1451 yılında Yeniçeriler Padişah'a bir kez daha gözdağı vermiş bulunuyorlardı. Padişahın Karaman seferinden dönmesi sırasında Yeniçeriler, dar bir geçitte durarak Sultan 2. Mehmed'i sıkıştırıyor, kendisinden bahşiş istiyorlardı. 2. Mehmed bahşişi veriyor, fakat Ocak Ağasını değiştiriyor, Yayabaşıları dövdürüyor, Yeniçerilerin aralarına Sekban Bölüklerini sokuyordu. Yine de Yeniçerilerden gözü korkuyor, onlardan çekiniyordu.

Sultan 2. Mehmed, saltanatının hemen ardından Trakya'daki faaliyetleri askıya alarak Karamanoğullarının ayrılıkçı faaliyetlerini tam anlamıyla sona erdirmek amacıyla sefer açıyordu. Bizans İmparatoru da bundan yararlanmak istiyordu. Ellerinde tuttukları Şehzade Orhan için her yıl aldıkları vergiyi birkaç misli arttırmak istiyor 'aksi takdirde Trakya'ya göndermekle' (ki bu Şehzade Orhan'ın saltanatını ilân etmesi anlamına geliyordu) tehdit ediyorlardı. Sadrazam Halil Paşa İmparatoru sert bir dille uyarıyordu. Sultan 2. Mehmed ise, Karaman gailesi sırasında işi aşağıdan alıyor, bu sorunu hallettikten sonra da İstanbul'u almak amacıyla çalışmalara başlıyordu. Bu bağlamda Rumeli Hisarını inşa ettiriyordu.

Hisarın inşaatı karşısında Bizans İmparatoru paniğe kapılıyor, aracılık yapması ve Padişahı düşüncesinden vazgeçirmesi için Halil Paşa'yı devreye sokuyordu. Tarihsel iddiaya göre Bizans İmparatoru bu iş için Halil Paşa'ya 'balık karnında altınlar göndererek' rüşvet veriyor, Osmanlı Sadrazamı da bu rüşveti almakta bir sakınca görmüyordu.

"Hünkâr doğru Koca İline geldi. İstanbul'un üst yanında boğazda Akça Hisar'a kondu. Atası geçtiği yerden Rum İline geçti. Akça Hisar'ın karşusuna kondu. Halil Paşa'ya ider 'Lala! Buraya bir hisar gerekdir.' Elhasıl orada bir hisar yapdırdı. Tamam oldu. 'Akçaylıoğlu Mehmed Bey'i gönderdi kim 'Tiz var İstanbul'un kapusunu yapdır' didi. Mehmed Bey dahi geldi. Şehrin Kapusundan Adem kavradı. Köylerinin davarını sürdü. Tekfur haber oldu kim 'Türk bizim kürkümüzü yırtdı, omzu başımıza yıkdı' dediler. Tekfur ider 'Bunun bizimle konşuluğu doğanla karga konşuluğuna benzer'dir. Eğer bu Türkden kurtulmağa çare olursa, dostumuz Halil Paşa'dan olur' didi. Balığın karnını filoriyle doldurdular. Halil Paşa'ya gönderdiler. Tekfurun Veziri vardı. 'Kör Luka' dirlerdi. Ol ider 'Hey! Halil balığı yutar, size dermanı yokdur, siz başınız yarağın görün'dir. Halil'e balığı getirdiler. Halil balığı yedi. Karnını sandıka koydu. Kâfirlerin sözünü tutdu. Hünkâra geldi arz itdi. Hünkâr ider 'yaz olsun görelim, Allah ne buyurursa öyle ola' didi. Hisarın hod fethi yarağına meşgul olub dururlardı."[1]

Çandarlı Halil Paşa -Âşıkpaşazâde'nin ileri sürdüğü şekilde- sadece Padişaha başvurmakla kalmıyordu. Sultan Mehmed, hazırlıklar tamamlandıktan ve kuşatma günlerce devam ettikten sonra bir meclis toplayarak, İstanbul'un alınması konusunu tartışmaya açıyordu. Bu tartışma sırasında iki devlet adamı; Halil Paşa ile Mahmud Paşa birbirinden tamamen farklı ve birbirine tamamen zıt iki görüşü savunuyorlardı.

Halil Paşa, İstanbul'u çevreleyen surların sağlamlığını ve erişilmezliğini gerekçe gösteriyor, Avrupalıların Bizans'a yardım göndereceklerine dikkati çekiyor, kuşatmanın kaldırılmasını, bir süre için İstanbul'un fethi meselesinin askıya alınmasını öneriyordu.

Buna karşılık Mahmud Paşa (başta Zağanos Paşa olmak üzere Padişahın yakın çevresi de onu destekliyordu) 2. Mehmed'in istediği yönde, yani kuşatmanın devam etmesi ve fethin gerçekleştirilmesi yönünde görüş bildiriyordu.

---

[1] Âşıkpaşazâde - Age. - S. 141.

Yeniçeri Ocağı bakımından Mahmud Paşa da büyük önem taşıyordu. Her şeyden önce Yeniçeriler gibi Mahmud Paşa da Hırvat kökenli bir devşirme idi. Türk akıncıları Semendre yakınında, annesiyle birlikte tutsak alıyor ve Edirne'ye getiriyorlardı. Dikkatini çektiği için Sultan 2. Murad'ın verdiği emirle özel olarak eğitiliyordu. Aynı yaşlarda oldukları için 2. Mehmed'in çocukluk arkadaşı gibiydi. Nitekim 2. Mehmed'in 1445 yılında tahtı babasına bırakması sırasında, onunla birlikte Manisa'ya gidiyordu. Ancak Sultan Murad'ın ölümünden sonra genç Padişahla birlikte Edirne'ye dönüyor, yine onunla beraber Karaman seferine katılıyordu. 1451 yılında ise Padişah onu Yeniçeri Ağalığına tayin ediyordu. Böylece bir Devşirme Ocağı olan Yeniçeri Ocağının başına, yine bir Devşirme olan Yeniçeri Ağası getirilmiş oluyordu.

Fatih Sultan Mehmed bakımından Mahmud Paşa çok önemli bir konumda bulunuyordu. Zira Buçuktepe Vak'asından beri o, Yeniçeri Ocağına güven duymuyordu. Bu Ocak bir kez kendisine karşı kullanıldığına göre, her zaman kullanılabileceği anlamına geliyordu. O, Halil Paşa'nın Ocak üzerindeki etkisini ve prestijini biliyordu. Mahmud Paşa'yı Ocak Ağalığına getirerek Halil Paşa ile Ocak arasındaki münasebeti kontrol altına almayı düşünüyor, bunu da hayli başarıyordu.

Halil Paşa'yı Sadrazamlıktan uzaklaştırıp bir kenara bırakabileceği halde bunu da yapmıyordu. Zira böyle davrandığı takdirde Yeniçerileri karşısında bulacağını ve İstanbul'un fethi gibi çok önemli bir konuda başarısızlığa uğrayacağını ve tahtını tehlikeye sokacağını düşünüyordu. Oysa Halil Paşa'yı sadaret makamında tutarken bir yandan yalnızlaştırıp kontrol altında tutuyor; diğer yandan da onun Bizans'tan rüşvet aldığı, 'gâvur ortağı' olduğu dedikodusunu yayıyordu. Ayrıca zaman kazanıyor ve Halil Paşa'dan sonrasını hesaplayarak kadrosunu oluşturuyordu.

Görünürde Padişahın en makbul adamlarının başında Zağanos Paşa görünüyordu. Ama gölgede kalan Mahmud Paşa Padişahm gerçek güvenini sağlamış bulunuyordu. Rum kökenli bir Devşirme olan İshak Paşa ise hem Padişahın makbul adamları arasında yer alıyor, hem de Ha-

lil Paşa'ya karşı düşmanca davranmıyor, ilişkilerini iyi tutuyordu.

Sultan 2. Mehmed ile Sadrazamı arasında ipler 27 Mayıs 1453 gecesi, yani fetihten 48 saat önce kopuyordu. Padişah, en zor gecelerinden birini yaşıyordu. Zira Macar Kralı ateşkes ve barış anlaşmasını bozduğunu bildiriyor; Papalık Bizans Kralına yardım etmek üzere harekete geçiyor, buna karşılık Osmanlı Ordusu başarılı olamıyor, kuşatma uzadıkça uzuyordu. İddiaya göre kuşatmaya karşı çıkan Sadrazam Halil Paşa bu durumdan gizli bir memnuniyet duyuyor, hatta Padişaha 'Ben söyledim ama sen beni dinlemedin' diyecek kadar ileri gidiyordu.

> "Padişahı da telaş ve korku almıştı. Düşünmeye başladı, Padişahı teşvik edenler de zayiatı gözönüne alarak muvaffakiyetsizlikten dolayı müteessir oldular. Bu sebeplerden dolayı Padişah, ertesi günü muhasarayı kaldırmağa karar verdi. Padişahın maiyyetindeki ümeradan en tecrübeli ve pratik olan Vezir-i Âzam Halil Paşa (Frances buna yanlış olarak Ali Paşa diyor) Padişahı düşünceli ve diğerlerini telaşlı görünce zahiren müteessir fakat fikrinin isabetinden dolayı hakikatte memnun olmuştu. Zira harp meclisinde Bizans'a karşı harp açılmamasını tavsiye etmişti. Buna da sebep, garp hükümdarlarının ittifak ederek Türkleri Avrupa kıtasından çıkarmak isteyecekleri korkusu idi. Bunun üzerine Halil Paşa Padişaha, 'evvelden beri bunların bu vechile olacağını ben söyledim. Şimdi yine söylüyorum. Daha fena bir durum hasıl olmadan buradan çekilelim' dedi."[1]

Çandarlı böyle davranırken, hasmı olan Zağanos Paşa fırsatı kaçırmıyor; aslında Padişahın aklından ve gönlünden geçenleri o seslendiriyordu. Kuşatmanın devam etmesi gerektiğini söylüyordu. Aynı şekilde Mahmud Paşa da bu fikri savunuyordu. Daha sonra Yeniçerilerin nabzı yoklanıyor, onların da savaştan yana oldukları saptanıyordu.

Böylece savaş ve kuşatma devam ediyor ve 29 Mayıs 1453 günü İstanbul Osmanlıların eline geçiyordu. Bu olayın hemen ardından da

---

[1] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 77; Dipnot no. 1

Çandarlı Halil Paşa, oğlanları ve kethüdâlarıyla birlikte tutuklanıp hapsediliyordu.

İddiaya göre Sultan 2. Mehmed fetihten iki gün sonra görkemli bir alayla kente giriyor, önce Ayasofya'ya, sonra da İmparatorun sarayına gidiyordu. Burada İmparatordan sonra Bizans'ın en önemli şahsiyeti olan Grandük Notaras'ı davet ediyordu. Sultan Mehmed İstanbul'un zamanında teslim edilmemesiyle bu denli büyük felâketlere yol açılmasının nedenlerini soruyor, Notaras da şu yanıtı veriyordu:

> "Efendim, sana şehri vermek için o kadar selâhiyetimiz yoktu; hatta İmparatorun bile böyle bir selâhiyeti yoktu. Bundan başka senin adamlarından söz ile ve mektup ile İmparatora haber göndererek, korkma Padişah size tahakküm edemeyecektir, diyorlardı."[1]

Kimi tarihçilere göre bu iddialar dedikodudan ibaretti ve dedikoduları da Çandarlı'nın muhalifleri yayıyordu. Böylece halkın gözünden onu düşürüyor, Padişahın azletmesi için uygun bir zemin hazırlıyorlardı.

Kimilerine göre ise Fatih Sultan Mehmed Çandarlı'yı zaten gözden çıkarmış bulunuyor; başını almak için fırsat ve gerekçe hazırlıyordu. İstanbul'un fethi ise en uygun zamanı oluşturuyordu.

Bu arada bir hususu da gözardı etmemek gerekiyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in babası Sultan 2. Murad zamanında Osmanlı yönetimi ile Bizans yönetimi arasında son derece olumlu bir diyalog bulunuyordu. Unutmamak gerekir ki yüzyılın başında Anadolu'da ortaya çıkan Moğol tehlikesi sadece Osmanlı devletini değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğunu da tehdit ediyor; bu nedenle her iki devlet - bir bakıma- kader birliği ediyordu. Kaldı ki bu iki devlet sadece dış tehlikeler nedeniyle değil, saltanat kavgaları nedeniyle de bazen ortak hareket ediyordu. Kimi zaman Osmanlılar, Bizans İmparatorlarının rakip-

---

[1] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 78.

leri ile mücadele ediyor; kimi zaman da Bizans İmparatorları Osmanlı hanedan kavgalarında aktif rol oynuyordu.

Dolayısıyla, Sultan 2. Murad devrinde devleti adeta 'saltanat vekili' gibi geniş yetkilerle yöneten Çandarlı Halil Paşa'nın Bizans yönetimi ile yakın ve sıkı bir temas içinde bulunmasını yadırgamamak gerekiyordu. Nitekim saltanatının ilk zamanlarında Sultan 2. Mehmed de bunu biliyor, müdâhale etmiyor ve normal karşılıyordu. Kaldı ki, zamanın diplomatik temasları düzeyinde tarafların, birbirine değerli armağanlar göndermesi de doğal karşılanıyordu. Kuşkusuz Halil Paşa'ya İmparator'dan armağanlar geldiği gibi, Halil Paşa'dan da o tarafa armağanlar gönderiliyordu. Ancak bu ilişkiler istenildiği zaman olumlu, istenildiği zaman da olumsuz yorumlanabilecek ilişkiler sırasında bulunuyordu. Nitekim, muhalifleri ve hasımları gibi Sultan 2. Mehmed de olumsuz gözle bakarak Çandarlı'yı rüşvet almak ve Bizans hesabına çalışmakla suçluyor, idama mahkum ediyordu.

Sonuç olarak, tutuklanan Sadrazam -bazı iddialara göre- Yedikule zindanında ağır işkencelere maruz kaldıktan sonra burada; -bazı iddialara göre ise- Edirne'ye götürülerek Osmanlı devletinin başkentinde idam ediliyor, bütün malı ve mülkü müsadere ediliyordu.[1]

Çandarlı'nın idam edilmesi üzerine mensup olduğu geniş ailesi yas elbiseleri giyerek üzüntüsünü gösteriyordu. Bu geniş ailenin yas tutması Sultan 2. Mehmed'i rahatsız ediyor, ertesi gün yas elbiseleri ile saraya gelmelerini isteyerek onları tehdit ediyordu.

Ancak bu idam sadece Çandarlı Ailesini üzmekle kalmıyordu. Devlet ricâli arasında, halkta ve (sıcağı sıcağına olmasa bile daha sonra) Yeniçeri Ocağında büyük üzüntüye ve infiale yol açıyordu. Bu durumu yabancı yazarlar bile kaydetmekten kaçınmıyorlardı:

"...Halil Paşa'nın idamı bütün Türk askerlerinin tasvir olunamaya-

[1] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 78, 84.

cak derecede teessürünü mucib olmuştur..."[1]

Çandarlı'nın bu şekilde idam edilmesi ve Çandarlı Ailesinin devlet yönetiminden dışlanması, Osmanlı devlet yaşantısı bakımından çok büyük bir önem taşıyordu. Bu önem, zaman geçtikçe daha fazla derinleşiyor ve son derece ağır sonuçlar doğurmaya başlıyordu.

İdam olayının hemen ardından Yeniçeri Ocağını sakinleştirmeyi amaçlayan Padişah, saltanat makamına Devşirme Mahmud Paşa'yı getiriyordu. Hem Sultanın en yakın adamı, hem de Yeniçeriler gibi Devşirme olan Mahmud Paşa daha önce Ocak Ağalığı yaptığı için duruma hakim oluyor ve tepkilerin kanlı olaylara dönüşmesini bir süre için ertelemeyi başarıyordu.

Oysa, Çandarlı Ailesinin uğradığı tecavüz Yeniçeri Ocağından önce 'ehli fütüvvet' arasında, yani Anadolu Ahîleri çevresinde büyük bir sarsıntı ve umut kırıklığı yaratıyordu. Devletin kuruluşunda rol oynayan, Osman Gazi'nin kayınpederi Edebali ile yakın akraba olan, Ahî geleneğinden gelen, ataları Tacü'd-Din Kürdî üzerinden Kalenderî/Vefaîlere dayanan, devletin silahlı gücünün oluşmasında en önemli rolü oynayan, Kalenderî/Ahî kökenli Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın sülâlesinin, yine bir Osmanlı Padişahı tarafından bu muameleye maruz bırakılması, bu çevrelerde kolayca hazmedilebilecek bir olay gibi görünmüyordu. Nitekim bu idam cezası, tıpkı suya atılan taşın yaydığı dalgalar gibi, toplumun tüm katmanlarına; özellikle de Kalenderî/Bektaşî/Alevî/Ahî çevrelerine yayılıyordu. Buna paralel olarak zaman içinde Osmanlı merkezî yönetimi giderek Arap-İslam-Sünnî tassuba yöneliyor, Kalenderî/Bektaşî/Alevî Türkmen toplulukları ise heterodoks akımın ortak özelliği olan 'otorite tanımama' eğilimini tüm Önasya'da yaşama geçirerek Osmanlı merkezî yönetimini/otoritesini sarsmaya ve kırmaya başlıyordu.

---

[1] Çandarlı Vezir Ailesi - Age. - S. 80, Dipnot no. 2, Frençes (Bonn tab'ı) S. 293, 294 Mirmiroğlu tercümesi.

Bu gelişme başlangıçta, Yeniçeri Ocağını etkilemiyormuş gibi görünse de, içten içe kanayan bir yara gibi silahlı kuvvetler içinde işleyerek büyüyor, zamanı gelip olgunlaşınca da kanlı meyvalarını en ürpertici biçimde veriyordu. 22 yıl boyunca Sultan 2. Murad adına devleti yönetin Çandarlı Halil Paşa hiç şüphe yok ki Arap/İslam-Sünnî eğilim yerine, ailenin geldiği heterodoks Kalenderî akımına yakın veya mensup 'tarikat ehlini' tercih ediyordu. Bir yandan Yeniçeri Ocağı içinde Bektâşî tarikatı etkinliğini arttırırken, diğer taraftan Kalenderî akımında eridiği gözlenen Hurûfîlik devlet yönetiminde de kabul görüyordu.

Ancak, Sultan Mehmed ile bir Devşirme olan Sadrazamı Mahmud Paşa farklı bir tutum izliyorlardı. Nitekim Molla Fenarî'nin de gayretleri ile Mahmud Paşa, Hurûfîlere karşı adeta bir savaş başlatıyordu. Bunun sonucunda Hurûfîler takibata uğruyor, pek çoğu Edirne'ye götürülerek burada yakılıyordu:

> "... Fatih Sultan Mehmed zamanında saraya bile sızabilen Hurûfîler, ancak Vezir-i Âzam Mahmud Paşa'nın ve Molla Fenarî'nin gayretleriyle engellenebildi."[1]

Hurûfîler canlarını kurtarabilmek için Kalenderîlere katılıyor, bu akımın potasında eriyerek Bektâşîleşiyor ve Bektâşî dervişleri de Işık diye anılmaya başlanıyordu. Ne ki, Hurûfîleri katlederek Bektâşîleşmelerine -ve varlıklarını Bektâşî tarikatı içinde devam ettirmelerine, hatta Bektâşîliği kendi ilke ve inançları doğrultusunda etkilemelerine- neden olan merkezî yönetimin mutlak iradesi, aynı tarikatın etkisi altında bulunan Ocağ-ı Bektâşîyân'a, yani Bektâşi Ocağı denilen Yeniçeri Ocağına dayanıyordu. İşte bu çelişki, Çandarlı Halil Paşa'nın idam edilmesiyle birlikte tüm yalınlığıyla ortaya çıkıyor ve devlet yönetiminde gittikçe büyüyen bir çatlak oluşturuyordu.

---

[1] Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik, Kalenderîler - Ahmet Yaşar Ocak - TTK. Ank., 1992 - S. 154.

Açıkça belirtmek gerekir ki Çandarlı Halil Paşa'nın katledilmesiyle birlikte Osmanlı merkezî yönetimi ve devlet politikası hızla Arap/İslâm-Sünnî bir 'taassup çizgisine' doğru kaymaya başlıyordu. Bu oluşum, aynı zamanda merkezî yönetimin, heterodoks akıma yakın olan Türkmen halktan uzaklaşmasına ve bu akımın mensuplarına karşı sertleşmesine yol açıyordu.

Bunda, hiç şüphe yok ki Fatih Sultan Mehmed'in çevresinde toplanan Ortodoks ve Katolik kökenli Devşirme Paşalar da önemli bir rol oynuyorlardı. Unutmamak gerekir ki, Hırvat kökenli Mahmud Paşa, Rum kökenli Zağanos Paşa ve yine Rum kökenli İshak Paşalar Padişah üzerinde ciddi bir etkinlik tesis etmiş bulunuyorlardı. Bu paşaların geldikleri köken, dinsel bakımdan 'Hıristiyan ortaçağ taassubunu' yaşıyordu. Gerek Katolikler, gerekse Ortodokslar, hiçbir -dinsel- 'geçirgenliğe' ve laik sayılabilecek anlayışa izin vermiyordu. İnançlarında hoşgörü ve taviz bulunmuyordu. Tam anlamıyla katı/doğmatik bir 'inanç bloku' oluşturuyorlardı. Hıristiyan taassubunun bir uzantısı olan Devşirme paşaların 'Ortodoks eğilimine' karşı, Önasya'da hüküm süren heterodoks akıma mensup tarikatların eğilimlerini kavramaları -veya anlayışla karşılamaları- elbette ki mümkün olamıyordu. Yönetim katında bulunan bu paşalar, Hıristiyan taassubun karşısına, en az onun kadar katı bir dinsel blok kurulması gerektiğini düşünüyor, bunu da Padişah'a telkin ediyorlardı. Ortaçağ Hıristiyan taassubunun karşısında heterodoks inanç geçirgenliği yerine saf ve ödünsüz bir Arap/İslâm-Sünnîliği çok daha uygun bulunuyordu. Nitekim kısa bir süre sonra, gerçekte bir Ortodoks/Bizans kurumu olan meşihat (Şeyhülislâmlık) makamı, Osmanlı sarayına giriyor, kalıcı bir yer ediniyordu. Bu makam daha sonra oluşan Sünnî ulema sınıfının da dayanağını teşkil ediyordu.

Devşirme paşaların da telkiniyle inşa olan bu 'dinsel/siyasal yapılanma' ilk bakışta Yeniçeri Ocağının dışında ve fakat Yeniçeriler tarafından onaylanabilecek bir nitelik taşıyordu. Ancak sanıldığı gibi olmuyordu.

Heterodoks bir tarikatın dinsel bakımdan özgür sayılabilecek mürid-

leri olan Yeniçerilerin, bulundukları pozisyonu terkederek devlet politikası haline gelmeye başlayan ve Arap/İslam taassubunun uzantısı olan Sünnî bir yapılanmaya başeğmeleri elbette ki mümkün olamıyordu. Kaldı ki Arap/İslam dinsel yapılanmayı ifade eden Sünnî eğilim ile Ömer ve Osman gibi adlara bile 'sempati göstermeyen' Ocağ-ı Bektâşîyân'ın bilinçaltında Çandarlı Ailesi ve bu ailenin son mensubuna yapılan muamele, açık bir yara gibi kanamaya devam ediyordu.

Tüm bunlara paralel olarak Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan ile yaptığı kanlı mücadele, Sadrazam Mahmud Paşa'nın bilâhare idam edilmesi, 2. Bayezid-Cem Sultan kavgası, birbirini izleyen Şiî/Kalenderî/Bektâşî/Alevî ayaklanmaları, Şah İsmail'in Osmanlı yönetimi tarafından dışlanan ve kovuşturulan heterodoks Türkmenlere kucak açarak sahip çıkması, Osmanlı merkezî otoritesini durmadan yıpratıyor, sarsıyor, zayıflatıyordu.

Merkezî otorite zayıfladıkça 'alternatif/yerel otorite' merkezleri ortaya çıkıyordu. Bu alternatif otorite merkezlerinin ilk sırasında yerel güç odakları, ikinci sırasında ise Yeniçeri Ocağı yer alıyordu.

Merkezî otorite zayıflarken, Yeniçeri ayaklanmaları sıklaşıyordu. Bu ayaklanmalar dıştan bakıldığında ne denli siyasal bir görünüm - ve gerekçeler- yansıtırsa yansıtsın, geri planda 'ekonomik çıkarlar' ve dinsel nedenler rol oynuyordu. Nitekim Yeniçeri ayaklanmalarının bazıları, Bektâşî ayaklanmaları diye de adlandırılıyordu. Ocağın MAFİA'laşması, birbirini izleyen bu ayaklanmalara paralel olarak gerçekleşiyordu. Nitekim başlangıçtaki siyasi, ekonomik ve dinsel nedenler yerini giderek, 'bireysel ve grupsal çıkar amaçlı' zorbalıklara, yasadışılıklara ve planlanmış suçlara bırakıyordu.

Otoritenin Karabasanı: Cülûs Bahşişi - Ulûfe... ve Kelle

• O halde, Yeniçerilerin MAFİA'laşmasını irdelemeden önce, Ocağı bu aşamaya sürükleyen Yeniçeri ayaklanmalarına ve bu ayaklanmaların nedenlerine öyle bir gözatmak gerekmez mi?

Yeniçerilerin ilk ayaklanması olarak belirlenen Buçuktepe Olayı, hem siyasi hem de mali nedenlere dayanıyordu. Bu şekliyle olay adeta Yeniçeri ayaklanmalarının bir 'tohumu' niteliğini taşıyordu. Zira bundan sonraki tüm ayaklanmalar dinsel zemin üzerinde; kimi zaman siyasi, kimi zaman da mali/ekonomik nedenden kaynaklanacaktı.

Bir başka ifadeyle ilk ayaklanmalar genellikle siyasi nedenlere ve gerekçelere dayanırken zaman içinde durum değişiyordu. Yeniçeriler mali/ekonomik nedenlerle merkezî otoriteye başkaldırıyordu. Son dönemde ise, bireysel ve grupsal çıkarlar doğrultusunda; tamamen gasp, soygun, yağma, şantaj, hırsızlık, koruma parası, haraç gibi adi suçlara uygun zemin oluşturulması amaçlanıyordu.

Şurası muhakkak ki 10 yaşından sonra Müslümanlaştırılan ve Türkleştirilen Yeniçeriler, asıllarını ve kökenlerini unutmuyor, sadece unutmuş gibi davranıyorlardı. Böyle davranmalarının ilk nedenini 'şiddete maruz kalmak', işkence ve ölüm korkusu teşkil ediyordu. 15. ve 16. Yüzyıllarda yani, Avrupa'nın 'Hıristiyan Ortaçağ dönemini yaşadığı' sıralarda Osmanlı devletinin kendilerine tanıdığı 'Devşirmelik hakkı' bir avantaj ve ayrıcalık anlamına geliyordu. Unutmamak gerekir ki Papalığın 13. Yüzyılda İspanya'da gerçekleştirdiği 'yeniden Hıristiyanlaştırma' operasyonlarında Müslümanlar ve Museviler yakılmak, kazığa oturtulmak, şişe geçirilmek vs., tehlikesi ile karşı karşıya bırakılarak din ve kimlik değiştirmeye zorlanıyordu. Osmanlı devletinin gerçekleştirdiği 'Devşirme' uygulaması, bundan çok daha insancıl ve farklı bir nitelik taşıyordu. Öyle ki... Devşirilerek devletin silahlı gücü haline gelen bu in-

sanlar, elde ettikleri ayrıcalıklarını genişleterek bir süre sonra, Padişahın mutlak iradesini bile hiçe sayabilecek bir konum elde edebiliyorlardı. Nitekim bu konumu elde edebilecek duruma gelmeden önce, uzun bir süre Müslümanlaşmayı ve Türkleşmeyi benimsemiş görünüyor adeta bir maske gibi yüzlerinde taşıyorlardı.

Hiç şüphe yok ki bu süreçte onları merkezî otoriteye ve devlet disiplinine bağlı tutan hususlar din, kavmiyet veya devlet sevgisi olmuyordu. Bu süreçte Yeniçerileri devlete 'muti' yapan ilk neden kahredici ve ölümcül bir karakter taşıyan merkezî/mutlak otoritenin saldığı korku, ikinci nedeni ise yağma, ganimet ve para hırsı oluyordu. Din ve devlet maskesi altında gizlenen bu hırs, fetihler ve zaferler devrinde düşman topraklarında; fetihler ve zaferlerin sona erdiği devletin çöküş sürecinde ise içeride aynı fütûrsuzluk ve acımasızlıkla 'doymak bilmez iştahını' tatmin ediyordu.

Merkezî otoritenin disiplini altında yiğit ve özverili asker portresi çizen 'Devşirme' kimliği, merkezî otoritenin kırılmaya başladığı noktada Kalenderî/Celâlî kimliği ile kendini gerçekleştirmeye ve sergilemeye başlıyordu. Devşirme/Kalenderî/Bektâşî/Celâlî kimliği/karakteri Devşirmelerden sonra da Ocağın ortak paydası olmayı sürdürüyordu.

Yeniçerilerin bu 'gem almaz' azgın kimliği karşısında tutunacak hiçbir dalı bulunmayan; kimi zaman teselliyi haremin entrika odaklarında arayan, kimi zaman da ulemanın küf kokan nefesinde kerâmet arayan 'genç, yaşlı, yiğit, hasta ve hatta meczup' Osmanlı sultanlarının tepesinde şu iki sözcük 'Demoklesin Kılıcı' veya 'cellat kemendi' gibi sallanıp duruyordu: Cülûs Bahşişi ve Ulûfe...

Zira bu iki sözcük Yeniçerilerin her şeyi sayılıyordu. Zaferler ve fetihler devrinden sonra sadece bireysel ekonomik çıkarlarını düşünen Yeniçerilerin ulûfeleri ve cülûs bahşişleri için yapmayacakları bir şey kalmıyordu.

Yeniçerilere ödenen maaşa ulûfe deniyordu. Acemioğlanı 'Kapuya Çıkıp' da Yeniçeri olunca 2 akçe gündelik almaya başlıyordu. 17. Yüz-

yılda Acemi Yeniçerinin gündeliği 3 akçeye yükseltiliyordu. En kıdemli Yeniçeri 16. Yüzyıl başında 5 akçe, 16. Yüzyıl sonunda 8 akçe, 17. Yüzyıl başında 9 akçe, 17. Yüzyıl ortalarında 12 akçe gündelik alıyordu.[1]

> "Yeniçerilerin maaşlarına ulûfe (R. E. Koçu ülûfe şeklinde yazıyor. - M. Çulcu) denildiği gibi resmi defterinde de mevâcib ve vâcib ismi de verilmişti. Mevâcib tabiri Memlûkler kullanmışlar ve Osmanlılar onlardan almışlardı."[2]

Yeniçerilerin ulûfe veya mevâcibleri istihkak usulüyle üç ayda bir Divan-ı Hümâyunda Vezir-i Âzam veya Sadrazamın da orada bulunmasıyla veriliyordu. Böylece Yeniçerilere yılda dört kez maaş ödeniyordu. Bu dört ödeme zamanına dört ayrı ad veriliyor; Masar, Recec, Reşen, Lezez deniyordu.

> "Resmi sene arabî aylarından hicrî kamerî olduğundan mevâcib defterlerinde bu ayların isimlerinin birer harfi alınarak üç ayın adı üç harfle ifade olunmak suretiyle bir rümûz hasıl olmuştu. Muharrem, Safer, Rebiülevvel aylarına, bu üç ayın ilk harfleri olan M, S, R'nin birleşmesiyle Masar adı verilmişti. Rebiülâhir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelâhir aylarına bu ayların başlarındaki R, C, C harfleri verilmek suretiyle Recec denilmişti. Receb, Şaban, Ramazan aylarından ilk ikisinin baş harfleriyle Ramazan'ın (n) harfi birleştirilerek Reşen denilmiş ve nihayet, Şevval, Zilkade, Zilhicceden evvelkisinin son harfi ile diğerlerinin baş harfleri alınmak suretiyle de senenin son mevâcibine de Lezez ismi verilmiştir."[3]

Aksatılmadığı zamanlarda Masar ulûfesi Muharremde, Recec ulûfesi Cemaziyelevvelde ve Reşen ile Lezez de - ikisi bir arada olmak üzere- Şaban ayı sonuna kadar ödeniyordu. Böylece üç ayda bir olmak üzere, dört defada ödenmesi gereken ulûfe, üç defada veriliyordu.

---

[1] Yeniçeriler - Age. - S. 97.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C.1 - Age. - S. 411.

[3] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. 1 - Age. - S. 411.

Her ulûfe için Ocakta, Yeniçeri Efendisi dairesi tarafından üç defter tanzim ediliyordu. Bu defterlerin başında, o sırada Yeniçeri Ağası kimse, onun adı ile Yeniçeri Kâtibinin adı yazılıyordu.

Defterlerden birincisine 'asl' adı veriliyordu. Bu ana defter Yeniçeri Efendi dairesinde bulunuyordu. Bir önceki maaş defterinden aynen nakledildiği için buna 'asl' deniyordu.

İkinci deftere 'mükerrer' deniyordu. Bu asl'm tekrarından ibaretti ve 'Piyade Mukabelecisi' denilen maliye memurunda bulunuyordu. Bu nüshada düzeltmeler yapılıyor ve Mukabeleci tarafından tashih edildiğine dair sah işareti konuyordu.

Maaş defterinin üçüncü nüshasına da 'Hazine' adı veriliyordu. Bu nüsha Padişah'a sunuluyordu. Hazine defteri Padişah ya da Silahtar tarafından bir maaş önceki Hazine defteri ile karşılaştırılıyordu. Bu karşılaştırma sonucunda yapılan yolsuzluklar ve hileler saptanıyor, yapanlar cezalandırılıyordu.

Maaş dağıtılmadan bir hafta önce 'yazı' adı verilen bir muamele yapılıyor, bazı onaylar alınıyordu. Son aşamada Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Efendisine durumu bildiriyordu. O da yasaya göre Vezir-i Âzam'ı ziyaret ediyor, icmal defterini kendisine veriyordu.

Yeniçerilerin maaşları sarı meşin torbalara konuluyor ve mehterler tarafından Divanhâne'ye getiriliyordu. Bu torbalar Sadrazam ile diğer vezirlerin önlerindeki masaların üzerine onar onar diziliyordu.

Kubbealtı denilen Divan-ı Hümâyûnun bulunduğu yerde her zamanki gibi Divan görüşmeleri yapılıyordu. Torbaların getirilip sıralanmasından sonra Sadrazam içeri bir yazı gönderiyor, bu telhisin üzerine maaşın verilmesi konusunda bir hattı hümâyûn yazılıyordu. Ardından Muhzır Ağa'ya haber gönderiliyor, o da Ocaklıları çağırıyordu.

Yeniçerilerin Bölük ve Orta mevcutlarına göre ulûfeleri keselere konuluyordu. Her Bölük ve Ortanın çeşitli keseleri ayrı ayrı bulunuyordu. Bu sırada Yeniçeriler gelerek Orta Kapıda bekliyor, Sadrazam ile diğer

Divan üyelerini selâmlıyorlardı. Bunun ardından Yeniçeri Kethüdâsıyla Ocak Ağaları gelip Sadrazamın eteğini öpüyor, bu sırada Divan erkânı ile vezirler de ayağa kalkıyordu. Ulûfe dağıtımı sırasında Ocak Ağaları, Sadrazamın huzurunda el kavuşturarak duruyor, dağıtım sonuçlandıktan sonra yine etek öperek huzurdan çıkıyorlardı.

Ancak en hassas ve anlamlı işlem, ulûfe dağıtılmadan önce gerçekleştiriliyordu.

Bu işlem Yeniçerilere, saray mutfağında pişirilen çorba, pilâv ve zerdenin dağıtılmasından ibaret oluyordu. Hassas bir işlem sayılıyordu. Çünkü, Ocaklıların niyetinin olumlu veya olumsuz, iyi veya kötü olması bu sırada anlaşılıyordu. Yemekler getirilip Bâbbüssâde denilen iç kapının önüne konuluyordu. Bu sırada kubbealtı önünde duran Başçavuş, elbisesinin eteği ile işaret verince, orta kapıda duran Yeniçeriler koşarak yemeklerini alıyor ve saray avlusunda yiyorlardı.[1]

Yeniçeriler eğer durumlarından memnunlarsa, kötü bir niyetleri yoksa ve ödenen ulûfeyi olumlu karşılıyorlarsa; çorba kâselerini şevk ve hevesle alıyor, yemeklerini iştahla yiyorlardı. Ödenen ulûfeden memnun değillerse ve niyetleri kötü ise şevksiz, hevessiz ve iştahsız davranıyor, hatta saray mutfağından gelen yemeklere el sürmüyor, yemiyorlardı. O zaman yönetim, Yeniçerilerin bir maraza çıkaracaklarını anlıyordu.

Yeniçeriler eğer verilen yemekleri şevk ve iştahla yiyorsa, bu durum hiçbir sorun çıkmayacağını gösteriyor, onların bu olumlu davranışlarının bir karşılığı olarak da derhal kurbanlar kesiliyordu. Kurban kesilmesi, yönetimin Yeniçerilere duyduğu şükranı ifade ediyordu.

Bunun dışında Yeniçeriler iyi niyetlerinin bir göstergesi olarak yöneticilere 'akîde şekeri' sunuyordu:

"Ulûfe tevzii esnasında Yeniçerilerin hüsnü haline delâlet etmek

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I, Age. - s. 420.

üzere Muhzır Ağa, Asesbaşı veya Ocak Kapu Kethüdası eliyle Vezir-i Âzam ile Ocak Ağalarına akîde şekeri verilmek usuldendi. Şekerin adının 'akîde' olması askerin iyi akîdesine delâlet ettiğinden dolayıdır. Bu akîde şekerinden Vezir-i Âzam'a beşyüz, Yeniçeri Ağasıyla Sekbanbaşıya ve Ocak Kethüdasına ikişer yüzer dirhem, Başçavuşa elli, Yeniçeri Kâtibine otuz, Muhzır Ağa'ya kırk, Zagarcıbaşı, Samsoncubaşı, Kethudayeri, Başyaya başı ve Baş bölükbaşı'ya yirmişer, Turnacıbaşıya yirmi, Solakbaşılarla Hasekilere onbeşer, orta ve küçük çavuşlarla Mehterbaşı, Talimhaneci ve sairelere onbeşer dirhem verilirdi. En aşağı olarak Muhzırbaşı odabaşısı beşer dirhem alırdı."[1]

Bu uygulamalar Yeniçerilerin ulûfesi ile ilgili ritüelleri teşkil ediyordu.

Yeniçeriler, yemeklerini yedikten sonra yeniden Orta Kapıya gelerek burada bekliyorlardı. Bu sırada Yeniçeri Başçavuşu ayakta ve ellerini çaprazvâri tutarak yüksek ve gür bir sesle şu gülbengi çekiyordu:

"Allah Allah illallah baş uryan sîne püryân kılıç al kan bu meydanda nice başlar kesilir, olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz Padişaha âyân, üçler, yediler, kırklar, gülbeng-i Muhammedî, nur-ı nebî, kerem-i Âli pîrimiz, sultanımız hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî demine devrânına hû diyelim hû."[2]

Son 'Hû' ya Yeniçeriler de topluca katılarak 'Hû' diyorlardı. Bunun hemen ardından maaş dağıtımına başlanıyordu.

Örneğin, Başçavuş 'Birinci Ağa Bölüğü' diye bağırıyor, bu Bölüğün Karakullukçusu 'burada' diye cevap veriyor, Başçavuş 'haydi' deyince o Bölüğün efradı hızla koşarak masa üzerinde, kendilerine ayrılmış olan para torbalarını kapıyorlardı. Bazı Yeniçeriler bir şey kapamıyor, bazıları da birkaç torbayı birden sırtına vuruyor ve hep birlikte - para topbaları omuzlarında olduğu halde- toplu halde kışlalarına dönüyorlardı.

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 421; Dipnot no. 2 - Yeniçeri Teşkilât Mecmuası, S. 22.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. I - Age. - S. 422.

Divanda, ulûfe işi tamamlandıktan sonra Sadrazam ile diğer ricâl, beraberce Padişahın huzuruna gidiyor ve Padişaha 'maruzatta' bulunuyorlardı.

Sadrazam Padişahın yanına girmezden önce ulûfeyi sorun çıkarmadan ve Yeniçerilerin karışıklık yaratmalarına meydan vermeden dağıtmasının ödülü olarak biri kürklü, diğeri sade iki kürk, Defterdar'a da bir hil'at giydiriliyordu. Daha sonra Sadrazam ve ricâl ulûfe dağıtımının hesabını Padişah'a sunuyordu.[1]

Padişah ve yönetim ulûfe dağıtımına ve bu dağıtımın kazasız-belâsız tamamlanmasına büyük önem veriyorlardı. Zira başta Padişah olmak üzere tüm mevki ve sorumluluk sahipleri Yeniçerilerden, özellikle de Yeniçerilerin akçeli işlerinden çok korkuyor, çekiniyorlardı. Zira Yeniçeriler, öncelikle 'maddiyâta' önem veriyor, kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutuyorlardı. En büyük kazancı ise ulûfeden sağlıyorlardı. Ne ki en büyük zarara da yine bu ulûfe konusunda uğruyorlardı.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bugün olduğu gibi o dönemde de, devletin gelirleri durmadan azalıyor, giderler artıyor, fiyatlar yükseliyor, Yeniçerilerin gündeliği ise aynı oranda arttırılmıyor/arttırılamıyordu. Bu oluşum, değerli bilim adamı, merhum Prof. Mustafa Akdağ tarafından -pek güzel bir hesaplama ile- ortaya şöyle konuluyordu:

"Ocağın kurulmuş olduğu devrin iktisadi şartlarıyla XVI. Yüzyılın sonundaki şartları bazı malum rakamlara dayanarak karşılaştıralım: Osmanlı devleti, ilk kuruluşu anlarında, sefere götürdüğü Türklere ve sonra kurduğu askeri teşkilâtın mensuplarına, adam başı iki akçelik bir gündeliği kâfi görmüştü. Bunlar bu para ile geçiniyorlar mıydı? Bunun mümkün olup olmadığını anlamak için, meşhur Arap seyyahı İbni Battuta'nın Anadolu'daki hayat şartlarına ait verdiği bazı rakamları ele alacağız. İbni Battuta bu sıralarda meselâ Bolu'da, semiz bir koyunun yarısının iki dirheme alındığını, gene iki dirhem ile on kişinin bir günde yi-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Age. - S. 423, 424.

yebileceği kadar ekmek almak mümkün olduğunu, meyvenin daha ucuz olduğunu, zahirenin ise hepsinden aşağı fiyatta bulunduğunu söylüyor. Eldeki malumata göre, o zamanki akçe bir dirhem gümüş paranın yüzde 32.5'una müsavidir. Semiz bir koyunun yarısını 15 kilo olarak kabul edelim, bunun fiyatı 6 Osmanlı Akçesine müsavi demektir ki 1939 rayicine göre, bir akçeyi 10 kuruş olarak kabul edersek, bugünkü para ile etin kilosu 4 kuruşa geliyordu. Aynı hesapla ekmek de 5 kuruşa gelir. Bir Yeniçeri günde iki akçe, yani 20 kuruş aldığına göre, ekmeğin sırf o seneye ait pahalılığı hariç olarak, geçinmek imkanı fazlasıyla mevcuttur.

1487'de bir koyun 30 akçe, yani 300 kuruş idi. Buna göre et bir akçeden aşağı satılamaz. Bu sırada buğday daha ucuzlamıştır; takriben bir akçeye üç kilo olup, bugüne göre bir kilo ekmek 3 kuruşa gelir.

1510 narhında Kayseri'de, yağın okkası 4, unun batmanı 2 akçe olduğuna göre 30 ve bir kilo ekmek bir kuruştan bile aşağı idi. Et yukardaki gibi pahalı kalmıştı. Keten'in arşını 25 kuruşa satılıyordu. Bu sırada bir işçi 3 akçe kazanıyordu ki, 30 kuruş demektir. Bir Yeniçeri ortalama 5 akçe ulûfe aldığına göre, yukardaki fiatlar bir pahalılığa alâmettir.

1547'de ilerlemiş bir pahalılık yoktur. Bir işçi 4 akçe yevmiye alıyordu.

1582'den itibaren mühim bir fiat yükselmesi başlamıştır. Bu yılda Ankara şehrinde narh şöyledir; yağın okkası 10 akçe, koyun eti bir akçeye 150 dirhem, ekmeğin 900 dirhemi bir akçe, sabun 10 akçe idi. Bugünkü (1947) rayice göre yağın kilosu 80, etin kilosu 23, ekmeğin kilosu 3 kuruştu. Bu sırada, gene bu şehirde, inşaatlarda bir ırgat, yani işçi yevmiyesi 6 akçe idi. Bir Yeniçeri ortalama 7 akçe ulûfe alıyordu ki işçi 60 ve Yeniçeri 70 kuruş kazanıyor, demektir.

1590'da, akçenin ayarı yarı yarıya düşürülmüş olduğundan, altının resmî fiyatı 60'dan 120'ye, kuruşunki de 40'dan 80 akçeye çıkarıldı. Bu vaziyet üzerine fiyatlar da yükseldi. Bu sırada, gene Ankara'da narh

şöyle idi: Ekmeğin 200 dirhemi 1 akçe, yağın okkası 15 akçe, koyun eti 6 akçe, bir arşın bez 5 akçe idi. Bugüne göre, ekmeğin kilosu 15 kuruş, yağınki 145 etinki 55 kuruşa gelir, bir arşın bez de 50 kuruşdur.

1595'den itibaren büyük Celâlî İsyanları başlamış olduğunda, yukardaki pahalılık anormal bir surette yükseldiğinden başka, bütün köylülerin harekete iştirak etmeleri yüzünden, şiddetli bir kıtlık da bu vaziyete katıldı. 1610 yılına kadar bu hal devam etti. Ekmek bugünkü (1947) rayice göre, 25 ile 32 kuruştan aşağı düşmedi. Meselâ 1607'de 100 dirhem ekmek bir akçe (kilo 32 kuruş), sade yağın okkası 40 akçe (kilosu 320 kuruş) idi. Sicillerdeki kayıtlara göre ayrıca, yüzde 10 ile 30 arasında bir ihtikâr (vurgunculuk) vardı.

Şu pahalılığı akçenin düşmesinden sanmamalıdır. Gerçi halk arasında kuruş resmi fiyatın iki misline, yani 160 akçeye ve altın da 120 den 240 akçeye fırlamıştı. Fakat Kadılar narhları daima resmi akçe rayicine göre takdir ediyorlardı. Aynı senelerde, Kayseri piyasalarında hemen daima, altın ve kuruş kullanıldığı halde pahalılık Ankara'dan da fazla idi. Meselâ aynı karışıklık senelerinde, buğdayın kilosu (yani 16 okkası) bir kuruş ile 4 kuruş arasında inip çıkmıştır ki, kuruşun resmi rayici 80 olduğuna göre bir okka buğday 5 ile 20 akçe arasında inip çıkmış demektir. Bugüne göre, ekmeğin kilosu 30 ile 120 kuruş arasında değişmiş olur ki, bu da misli görülmedik bir kıtlığı ifade eder. Gerek Ankara'da ve gerek Kayseri'de, hatta Anadolu'da, bu müthiş pahalılığa göre işçi gündelikleri, 1582'ye nazaran 1590'da 10 akçeye çıktı; kıtlık ve pahalılık devrinde de aynı kaldı. Bir Yeniçeri de 9 akçe ulûfe alıyordu.

Bu verdiğimiz rakamlardan hakiki fiyat yükselmesinin derecesini anlamak ve ulûfe alanların bundan ettikleri zararı göstermek için, akçe rayicinin ne kadar düştüğünü söyleyelim:

İbni Battuta devrinde, Osmanlı akçesinin bir gümüş dirheme nisbet 13/40 idi. Buna göre, 2 akçe olan bir Yeniçeri 65/100 dirhem gümüş alıyordu. 1510'da bir dirhem gümüş 4 akçeye satıldığına bakılınca, akçenin gümüş nisbeti yüzde 25 olduğu görülür. Bu tarihte ortalama, bir

ulûfe 4 akçe olduğuna göre ele geçen gümüş miktarı yüzde 35 artmış demektir. XVI. Yüzyılın son yarısında akçenin gümüş nisbeti yüzde 20 idi. Bu sırada orta bir ulûfe 7 akçe idi ve bir Yeniçeri 1.4 dirhem gümüş alıyordu. 1585'de akçenin gümüş nisbeti yüzde 12.5'e indirildi. Orta ulûfeliye 8 akçe verilmekte idi. Bu bir miktar dirhem gümüş demektir. Nihayet 1595'de 1 dirhem gümüşten 9.5 akçe kesildiğinden, 9 akçeli bir Yeniçeriye bir dirhemden az eksik gümüş veriliyordu. Görülüyor ki, ilk Yeniçeriye verilen gümüşe nazaran XVI. Yüzyılın sonundaki bir Yeniçerinin aldığı gümüş fazlalığı ancak yüzde 25'dir. Halbuki ilk Yeniçeri bir akçeye ikibuçuk kilo et alabiliyordu. 1582'deki bir Yeniçeri ise aynı akçe ile ancak 375 gram et alabilmekte idi. Bütün maddelerin bu şekilde yükselişleri düşünülürse, meselâ I. Murad devrine nazaran, 3. Murad devrinde, her şeyin en az on misli pahalıya kalktığı görülür. Eğer Yeniçerilerin ulûfeleri de bu yükselişe uysa idi, en az ulûfe alan Ocaklının 20 akçe ulûfe alması icap edecekti."[1]

Hiç kuşku yok ki devletin mali yapısı bozuldukça ve zayıfladıkça bu durum, toplumun tümüyle birlikte Yeniçeri Ocağını da etkiliyordu. Ne ki toplumun diğer kesimleri 'organize' bir güç oluşturamadığı ve merkezî otoritenin şiddete dayanan baskısına başkaldıramadığı için bir tepki gösteremiyordu.

Ancak; bir yandan devlet maliyesinin bozulması, diğer yandan merkezî yönetimin hem basiretsizliği, hem de olumsuz icraatları, Yeniçeri Ocağının farklı ve çok sert tepkiler göstermesine neden oluyordu. Yeniçeriler, moral değerlere ne denli önem veriyor gibi görünseler de onlar, yapıları itibariyle moral değerlerden zaten uzaklaşmış bulunuyorlardı. Yeniçeriler, moral değerlerin yerine maddi değerleri ön plana çıkarıyor; bu maddi değerler ise cülûs bahşişi ve ulûfe gibi yasal söz-

[1] Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi - Cilt V. sayı: 3 - 1947 Mayıs, Haziran - TTK Bas. Ank. - Dr. Mustafa Akdağ'ın Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu adlı makalesi - S. 291-299.

cüklerin yanısıra; yağma, haraç, gasp, soygun, hırsızlık vs. gibi yasadışılıkları ifade eden sözcüklerde anlamını buluyordu.

Bu iddianın en önemli kanıtını, daha 2. Murad-2. Mehmed döneminde meydana gelen Buçuktepe Olayının ikinci ayağını oluşturan 'akçe sorunu' meselesi (gerekçesi) kanıtlıyordu. Her ne kadar Manisa'ya çekilmiş olan Sultan 2. Murad tekrar saltanata dönmek istiyor; her ne kadar Çandarlı Halil Paşa genç Padişah Sultan 2. Mehmed'in Devşirmelerden oluşan çevresini devlet hayatı için tehlike olarak görüyor... Ve eski Sultan ile Sadrazamı siyasi amaçlarına ulaşmak amacıyla Yeniçerileri ayaklandırıyorsa da... Görünürdeki nedeni 'ulûfe' ve 'akçe' sorunu oluşturuyordu. Akçedeki gümüşün azlığı nedeniyle esnafın sorun çıkardığını ve kendilerini zarara soktuğunu ileri süren Yeniçerilerin Buçuktepe'ye çıkmasıyla genç bir Padişah hal' edilip yerine babası geçiyordu. Üstelik Yeniçeriler yarım akçe daha fazla ulûfe alarak adeta ödüllendiriliyordu.

Böylece 'ekonomik içerikli' ilk eyleminde hedefe ulaşan Yeniçeriler yine ilk kez -adeta- merkezî otoriteye ortak oluyordu. Bu deneyde 'yasadışı yoldan yaptırım uygulamayı' öğrenen Yeniçeriler, bu tür eylemleri alışkanlık haline getiriyor ve nihayet cüretlerini 'Divan basıp, kelle isteyecek' kadar ileri derecelere vardırıyorlardı.

Sultan 3. Murad'ın saltanatı sırasında cereyan eden bu olay; merkezî otoritenin yasadışı odaklara başeğmesi, 'yasadışı güç odaklarının' mutlak iradenin de üzerinde bir irade oluşturduğunu kanıtlıyordu. Tüm bunların ötesinde ise Mafios Toplum Yapısının en temel göstergesi olan bir durum meydana geliyor, yasadışı güç odaklarının iradesi yine yasadışı kuvvet kullanılarak 'yasal kılıfa' sokuluyordu. Osmanlı mutlak iradesi de bu çarpıklığı kabullenerek, asırlarca sürecek bir yasadışı dönemin aciz seyircisi konumuna düşüyordu.

Yeniçeri Ocağının mafios bir güç odağı konumuna geldiğini ve bu yolda hızla ilerlediğini kanıtlayan bu kanlı olay şöyle cereyan ediyordu:

Hammer'e göre "bütün intizamsızlıklara rağmen zannedilebilir ki

992(1584) senesinde başlayan ve ondan sonra daima ziyadeleşen 'Tegaşşişi Sikke' kaidesizliği olmasaydı orduda isyan zuhur etmeyecekti."[1]

'Tegaşşiş' aldatmak, hile yapmak, bir mala hile katmak anlamına geliyordu.[2]

'Tegaşşişi Sikke' ise 'hileli sikke' anlamını taşıyor ve Osmanlı ekonomik yaşamında sık sık duyuluyordu.

Osmanlı yönetimi Sultan 3. Murad'ın saltanatı zamanında kestiği sikkelerde altın ve gümüş ayarını düşük tutuyor veya eksik miktarda kullanıyordu. Böylece sikkenin alım gücü azalıyordu. Devletin gerçekleştirdiği bu uygulama, hileli para basmak anlamına geldiği için de buna 'hileli sikke' kurnazlığı deniyordu. Üstelik 1584 yılından itibaren bu iş, normalmiş gibi sıradanlaşıyor, paranın alım gücü giderek azalıyor, halk ise bu yoldan fakirleştiriliyordu. 1589 yılında ise iş iyice çığırından çıkıyordu.

O tarihe kadar kabul edilen rayiç ölçülere göre bir okka gümüşten 500 akçe kesilebilirken, 'Tegaşşişi Sikke' uygulaması sonucu bir okka gümüşten bin akçe, hatta daha fazla akçe kesildiği oluyordu. Bu nedenle gümüşün dirhemi, 2 akçe yerine 10-12 akçeye satılıyordu.

Para işleri, Osmanlı Musevilerinin kontrolünde bulunuyordu (Spekülâtif kazanca dayalı uluslararası ticaret oligarşisinin Osmanlı İmparatorluğuna etkileri bağlamında bu oluşum; yine E Yayınları tarafından basılmış olan 'Spekülâtif-Marjinal Tarih Tezleri' adlı yapıtta kapsamlı olarak irdelenmiş bulunuyor. –M. Çulcu). Bu Museviler, uluslararası büyük bir banker olan -Donna Grazia Nasi'nin kocası- Miguez Mendes'in saray üzerindeki büyük etkisi sayesinde hayli nüfuz kazanmış görünüyorlardı.

Olaydan 6 yıl sonra, Darphane'nin Musevi mültezimi (Âli'nin belirttiğine göre) Defterdar Mahmud'a bir sikke örneği getiriyordu. "Bir ba-

---

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 159.

[2] Yeni Türkçe Lügat - M. Bahaeddin - İst. Efkaf-ı İslamiye Matbaası - S. 227.

dem ağacı yaprağı kadar ince ve bir şebnem katresi kadar hafif' olan sikkeyi gösteriyor, ulûfe olarak dağıtılmak üzere bu sikkelerden kabul ederse, kendisine 200 bin akçe rüşvet vereceğini vaad ediyordu. Ancak Defterdar, öneriyi de rüşveti de reddediyordu.[1]

Ancak Musevi mültezim, işin peşini bırakmıyordu. Bu kez de Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gidiyor, aynı sikkeyi teklif ediyordu. Mehmed Paşa Sultan Murad'ın en gözde musahibi idi. Bu ikbali Sultanın Doğancılığını yaptığı sırada elde etmeye başladığı için Doğancı lakabıyla anılıyordu. Rumeli Beylerbeyi, Musevi mültezimin önerdiği parayı alıyor, Yeniçerilere ulûfe olarak dağıtılması konusunda hiçbir güçlük çıkarmadan kabul edilmesini emrederek Defterdara veriyordu.

Ancak bu karar kısa zamanda duyuluyor, zaten gizliden gizliye hoşnutsuzluk içinde bulunan Yeniçeriler kıpırdanmaya başlıyordu. Bu sırada Mehmed Paşa'nın hasmı olan Sinan ve İbrahim Paşalar da 'ateşin üzerine körükle gidiyor' Yeniçerileri kışkırtıyorlardı. Böylece Yeniçeri isyanı patlıyordu.

Osmanlı devleti kurulduğundan beri ilk kez Yeniçeriler, Padişahın sarayını kuşatıyor, Divan odasında toplantı halinde bulunan devlet ricâline bir ültimatom vererek Beylerbeyi ile Defterdarın 'kellelerini' istiyorlardı. Padişah, Yeniçerilere yüklü paralar vererek vakit kazanmaya çalışıyordu. Ancak bunun bir faydası olmuyordu. Asker, Beylerbeyi ile Defterdarın başları kesilmedikçe, içlerinden hiçbirinin ulûfe almayacağını, eğer alan olursa onu öldüreceklerine yemin ettiklerini söylüyordu. Bununla da yetinmiyor, bağırıp çağırarak şu tehdidi savuruyordu:

"Beylerbeyini bize teslim ediniz! Yoksa Padişaha kadar kendimize yol açacağız!"[2]

Sultan/Halife Yeniçerilerin muhtemel saldırısına karşı bekçilerini, silahlandırarak hazır duruma geçiriyordu. Bu sırada Divandakiler de alına-

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 159.

[2] Hammer, C. 7 - Age. - S. 160.

cak tedbirleri içeren bir ariza hazırlayıp Padişaha sunmak üzere görüşmeleri sürdürüyordu. Nihayet ortak görüş -ki Beylerbeyi ile Defterdarın başının verilmesi yönünde idi- Kazasker Bostanzade tarafından kaleme alınıyor, Sultan Murad da buna 'askerin istihsal-i hoşnudisini amir' (askerin hoşnut edilmesini emreden) bir hattı hümâyûn yazıyordu.

Hattı hümâyûnu (ki bu idam fermanı anlamına geliyordu) alan Kapucular Kethüdâsı, Padişahın iradesini Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya tebliğ ederken, belinden hançerini çekip alıyordu. Mehmed Paşa derhal Divandan çıkarılıyor ve başı kesilmek üzere cellâda teslim ediliyordu. Her ne kadar masum ve namuslu ise de, Defterdar da aynı gün (3 Nisan 1589) aynı akıbete uğruyor, başı kesiliyor, Beylerbeyinin kellesiyle birlikte Yeniçerilerin önüne atılıyordu.[1]

O zamana kadar çeşitli nedenlerle -ki bu nedenler bazen siyasi, çoğu kez de ekonomik oluyordu- ayaklanmış bulunan Yeniçeriler, Osman Gazi'nin devleti kurmasından bu yana geçen 300 yıl boyunca ilk kez, toplantı halindeki Divan'a silahlı baskın yaparak, ricâl mensuplarının kellesini istiyor ve alıyordu:

> "Bu vak'a devlet için ziyade mucibi felaket olmak üzere Padişahların ve vezirlerin inhitatı kuvvetine ve Yeniçerilerin galebesine mebde' (dayanak-zemin)dir."[2]

Yeniçerilerin Divanı basarak Beylerbeyi kellesi alması, merkezî otoriteye ağır bir darbe indirirken, meydana gelen otorite boşluğunu da yine Yeniçeriler doldurmağa başlıyordu. Bir başka ifadeyle, artık Yeniçerilerin tercihleri de devlet yönetimi tarafından 'ciddi ve etkili' biçimde hesaba katılıyordu.

Zira 'Divan baskını' olayı ve Yeniçerilere verilen 'kelleler', ortalığı, amaçlanan biçimde yatıştıramıyordu. Yeniçeriler artık tam anlamıyla

---

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 160.

[2] Hammer, C. 7 - Age. - S. 160.

tetikte bulunuyor, başta Padişah olmak üzere yönetim için bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Kaldı ki, Divanı basarak 'kan döken' bu adamlar, gerçekte işledikleri suçun ne denli ağır olduğunu biliyor, memâlik-i Osmaniyye'nin tek hakimi olan Sultan/Halifenin, bir fırsatını bulursa kellelerini almakta bir an bile tereddüt etmeyeceğini fark ediyorlardı. Dolayısıyla suç, yeni suçları getiriyor; Yeniçeriler hem gelirlerini, hem de kellelerini kurtarmak için her şeyi göze alabiliyorlardı.

Ancak, bir 'ulûfe sorunu' nedeniyle meydana gelen olaylar, hemen birkaç sene sonra yine bir 'ulûfe sorunu' nedeniyle başka bir boyut kazanıyordu. Bu kez Yeniçeriler ile Sipahiler karşı karşıya geliyor, Yeniçeriler Sipahilere karşı merkezî otoritenin yanında yer alıyor, hatta merkezî otoriteye ortak oluyordu.

Bu yeni ulûfe olayı da şöyle cereyan ediyordu:

Yeniçerilerin Divanı basarak Beylerbeyi ve Defterdarın kellesini alması, Yeniçerileri devlet içinde merkezî/mutlak iradeye paralel bir güç odağı haline getirince, Süvari Ocağı yani Sipahiler bundan 'gizli' bir rahatsızlık duyuyorlardı. Onlar da varlıklarını hissettirmek ve 'meydanı' Yeniçerilere tamamen bırakmamak kaygısıyla, paralel bir güç gösterisinde bulunmak amacıyla fırsat kolluyorlardı. Muhakkak ki tek nedeni bu husus teşkil etmiyordu. Devlet düzenindeki bozulma, Timar sisteminin soysuzlaşması, Timar ve Zeamet dağıtımında yapılan yolsuzluklar, merkezî yönetimin haksız ve yolsuz icraatları, hayat pahalılığı, kıtlık ve yokluklara karşın ulûfelerinin düşük kalması, 'Tegaşşişi Sikke' kuralsızlığının sürdürülmesi, önce Miguel Mendez-Donna Grazia Nasi, ardından Josef (Yasef) Nasi ve son olarak da Esther Kira gibi 'Uluslararası Spekülatif Kazanca Dayalı, Sami Karakterli Ticaret Oligarşisi'nin (Bkz. - Marjinal Tarih Tezleri - E Yayınları - Murat Çulcu) Osmanlı devletindeki 'yönetimi kontrol eden' uzantılarının oynadığı 'spekülatif/manipülatif finans oyunları...' Toplumun tüm kurumları ve herkes gibi Silahlı Kuvvetleri ve Yeniçerilerle birlikte Sipahileri de olumsuz etkiliyor, sinirlerini geriyordu.

Bu gerginlik ise hicretin XI. Yüzyılına girerken patlamaya dönüşüyordu.

27 Kanunsani 1593 günü Yeniçeri ve Sipahilere ulûfeleri dağıtılıyordu. Bu sırada -yönetim daha önce Divan baskını nedeniyle Yeniçerilerden çok korktuğu için- Yeniçerilerin ulûfesinin tam olarak ödeneceği, buna karşılık Sipahilerin bir kısmının ulûfesinin gerektiği kadar ödenemeyeceği açıklanıyordu. Bu ayırım ortalığın karışmasına neden oluyordu. Tıpkı daha önce Yeniçerilerin yaptıkları gibi bu kez Sipahiler Divana hücum ediyor, Defterdar Emir Paşa'nın kellesini istiyorlardı. Padişah tartışmayı bitirmek amacıyla İç Hazineden yüz yük akçe çıkararak asilere dağıtıyordu. Ancak, 'alternatif otoritelerini' sergilemekte kararlı olan Sipahiler parayı almıyor, Defterdarın 'kellesi' konusunda ısrar ediyorlardı. Çavuşbaşı ile Kapucular Kethüdâsı birkaç kez asilere gidip "Ulûfenizi aldınız! Defterdarın başını ne yapacaksınız?" diyerek ikna etmeye çalışıyor, buna karşılık taş yağmuruna tutuluyorlardı. Aynı şekilde Kazaskerler çıkıyor "İşte ulûfelerinizi aldınız! Defterdar Padişahın temsilcisidir! Şeriata uymadan nasıl öldüreceksiniz?" diyorlar, fakat sözlerini dinletemiyorlardı. Nasihat amacıyla Padişah tarafından gönderilen hattı hümâyûn Kazaskerler tarafından asilere okunuyor, fakat yine dikkate alınmıyordu. Aynı şekilde Vezirler de taşlanıyordu. Dahası... Süleymaniye ve Ayasofya camilerinin vaızlarıyla Bektâşî Babaları çağrılıyor, bunlar; Vezirlerin yanında Sipahileri dinliyor, durumu öğrendikten sonra asilere iki kez nasihat ediyor, fakat yine dikkate almıyorlardı. Yirmi kadar saraylı gelip yalvarıyor, feryat ediyor, fakat onlar da taşlanarak aralarından bazıları yaralanıyordu.

Tüm bunların üzerine Defterdarın sabrı taşıyor, başına yeşil bir sarık sararak ortaya atılmak ve bu işi bitirmek istiyordu. Ancak Çavuşlarla Divan halkı feryat figan kendisine engel olarak yoldan çeviriyorlardı.[1]

---

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 166.

Bu sırada Defterdarı sevmeyen Boyalı Mehmed Paşa, merkezî otoritenin kimler tarafından acizleştirilip Mafios Toplum Yapısının bir parçası haline nasıl dönüştürüldüğünü olanca çıplaklığıyla kanıtlayan bir davranışta bulunuyordu.

Boyalı Mehmed Paşa herkesin içinde Sadrazama, "Devletlû! Bu adamı daha ne kadar sıyanet edeceksiniz? Geçende Mehmed Paşa'yı Vezir iken verdiniz. Bu bir Defterdardır. Verip, fitneyi def' edin!" diyordu. Ancak orada bulunan Kazasker yüksek sesle, "Bu Divan Yezit Divanı mıdır ki Âl resûlün başı burada pâmâl olsun?" diyerek bağırıyor ve Boyalı Mehmed Paşa'yı susturuyordu.[1]

Bu sırada Yeniçeri Ağası hattı hümâyûn ile Divana çağrılıyordu. Bütün Yayabaşılar, Yeniçeri Çavuşları, neferlerle birlikte çarşıları dolaşıyor, esnafı uyararak isyandan uzak durmalarını söylüyorlardı. Buna karşılık saray duvarları seyircilerle dolmuş bulunuyordu. Tartışma ve görüşmeler ikindi vaktine kadar devam ediyordu. Bir aralık Kapucular, ilerdeki seyircileri dağıtmaya çalışırken "Bre urun!" diye bir ses yükseliyordu. Bu sesi, Padişahtan gelen emir zanneden Divan personeli ve mutfak hademeleri ellerine geçirdikleri odunlarla, bahçe parmaklıklarıyla, mutfak aletleriyle Sipahilerin üzerine hücum ediyorlardı. O sırada saray mutfağına odun getiren arabalar da yolu kapatmış bulunuyordu. Ortaya çıkan arbede sırasında 357 kişi hayatını kaybediyordu. "Bunlar defn olunmayıp lâşeleri (leşleri) denize atıldı."[2]

Nihayet Yeniçeri Ağası olay yerine geliyor, seyircileri dağıtıyor, yol açılıyor, Divan halkı yerine dönüyordu.

Padişah asilerin cezalandırılmasından memnun oluyor ve Siyavuş Paşa'ya hil'at veriyordu. Ancak Sultan 3. Murad yeni karışıklık ve ayaklanmalardan korkuyordu. Bu nedenle her şeye rağmen Sipahilerin ulûfesi dağıtılıyor, üç Defterdar azlediliyor, iki gün sonra Sadrazam Si-

---

[1] Hammer, C. 7, Age. - S. 166.

[2] Hammer, C. 7 - Age. - S. 166.

yavuş Paşa da görevden alınıyordu. Yerine Sinan Paşa Sadrazam yapılıyordu. Buna bağlı olarak pek çok görevlinin yeri değişiyor, yeni atamalar yapılıyordu.

Yeniçerilere gelince...

İlk kez Divanı basarak ricâlin kellesini alan ve bu yoldan nüfuzlarını belirgin bir şekilde arttıran Yeniçeriler, elde ettikleri bu otoriteyi yönetime -adeta- ortak olarak değerlendirmek ve derinleştirmek eğilimine giriyorlardı.

Nitekim bunun bir göstergesi olarak Boğdan Beyliği Voyvodalığına, istedikleri bir şahsı tayin ettirmeyi başarıyorlardı. Aron adlı bu şahıs, bir Boğdanlı idi ve seyislikten Boyarlığa yükselmiş bulunuyordu. Aron, son derece cömert davranarak (rüşvet ve armağanlar dağıtarak) Ocaklıların hoşnutluğunu ve desteğini kazanmış bulunuyordu. Bu şahıs 1592 yılının Mayıs ayında Boğdan tahtına oturuyor, fakat bir süre sonra Taahhüt ettiği vergileri merkezî otoriteye ödemiyordu. Nitekim bir yıl geçmeden Kapucubaşının girişimiyle azlediliyor ve İstanbul'a getiriliyordu.

Ancak, Aron ile mafios ilişkiler içinde bulunan Yeniçeriler, bu durumu kabullenmiyor, 'korumaları altındaki' adamlarına yapılan muameleyi hazmedemiyorlardı. Kendilerini bunca zaman memnun etmiş bir şahsın bu kadar kısa bir süre içinde böyle bir muameleye maruz kalmasını haksızlık olarak nitelendiriyorlardı. Nitekim, bunların homurdanmaya başlamaları ve tehditler savurmaları Divan üyelerini ürkütüyor, bunun üzerine Aron yeniden Boğdan Voyvodalığına gönderiliyordu.

Ancak Voyvoda Aron, bir süre sonra İstanbul'daki borçlarını ödemek gerekçesiyle -ki bu borç kendisini oraya tayin ettiren Yeniçerilere idiyanına üç milyon akçe alarak tekrar payitahta geliyordu. Voyvoda, paralarıyla birlikte Galata'ya yerleşiyor, burada gizleniyordu.

Yeniçeriler Aron'un kendilerine riyakârca davrandığını, Galata'ya çekilerek gizli bir yaşam sürdürmesinin arkasındaki nedenin kendileri-

ne karşı işlediği bir suçtan kaynaklandığını ve yanlışlar yaptığını düşünüyorlardı. Oysa Aron, elde ettiği makamlar karşılığında Yeniçerilere diyet ödemekten bıkmış ve bir kenara çekilmiş bulunuyordu. O, kimseye haraç ödemeden sakin bir yaşam sürmek istiyordu. İnzivaya çekilerek zorbalardan yakasını kurtarmayı, serveti ile de refah içinde yaşamayı planlıyordu. Ancak Yeniçeriler, gerçek amacının başka olduğunu ileri sürerek Aron'un evine hücum ediyor, servetini yağmalıyor. Deli lakabıyla anılan Piyer Aron'u Balık Pazarında idam ediyorlardı.[1]

Birbiri ile bağlantılı olan bu olaylar, daha 16. Yüzyılın sonundan itibaren Yeniçeri Ocağının ne denli mafios bir anlayışa sahip bulunduğunu ve bu anlayışı ne denli mafios eylemlere dönüştürdüğünü ortaya koyuyordu. Yeniçeriler bir yandan toplantı halindeki Divanı silahla basarak -haklı veya haksız- Defterdar ile Beylerbeyini Padişaha öldürtüyor, istedikleri icraatlare tehditler savurarak ve baskı tesis ederek yaptırıyorlardı. Buna rağmen cezalandırılmıyor, hemen ardından da aynı yasadışılığı yapan Sipahilere karşı 'suret-i haktan', yani yasalardan ve yasa koruyuculardan görünerek karşı çıkıyorlardı. Yeniçeriler, bunlara merkezî otorite ile bütünleşerek karşı çıkıyor, fütûrsuzca güç kullanıyorlardı. Yani bir süre önce yasadışı işleri kendileri yapıyor, daha sonra yasaların ve düzenin koruyucusu imiş gibi davranabiliyorlardı. Zaafiyet ve çöküntü içinde çaresiz kalan Sultan/Halife; Yeniçerilerin sergilediği bu 'çifte uygulamayı' kabullenmiş görünüyor, bununla da kalmayarak otoritesini -kısmen- onlarla (zorbalarla) paylaşıyordu.

Sipahilere karşı devletten yana görünen Yeniçeriler bir yandan bunun diyetini Padişaha ödeterek Boğdan'a Voyvoda tayin ettiriyor, diğer taraftan da Voyvoda tayin ettirdikleri için Piyer Aron'dan diyet/rüşvet alıyorlardı. Bu tam anlamıyla Ocaklıların mafios anlayışını ve mafios davranış biçimini yansıtıyordu. MAFİA'laşan Yeniçeriler bununla da yetinmiyor, kurban durumuna soktukları Voyvodayı yine mafios bir uygu-

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 167.

lama ile Galata'ya getirerek gizlenmesine önce göz yumuyor, sonra yine aynı 'ikiyüzlü' anlayışla malını mülkünü yağmalayıp, öldürebiliyorlardı. İşte onları eşkıya, haydut ve çeteciden ayıran da yine bu davranış ve eylemleri oluyordu. Haydut, eşkıya veya çeteci, yol kesip yağma yaptıktan ve cinayet işledikten sonra 'yasallaşma çabası göstermiyor', yasadışı yaşamaya devam ediyordu. Buna karşılık Yeniçeriler, tüm bu kanlı ve yasadışı ayaklanma ve eylemleri gerçekleştirdikten sonra yine de Padişahın makbul, muteber ve kendilerine ulûfe ödenen kulları olarak, üstelik de düzenin koruyuculuğunu yaparak yasal zeminde 'saygı görüyor' yaşamlarını 'hiçbir şey yapmamış gibi' sürdürebiliyorlardı.

MAFİA'laşan ve gözleri ekonomik çıkarlarından başka bir şey görmeyen bu 'taife-i Bektâşîyân'ın, ulûfe dağıtımı sırasında çıkardığı bu ve benzeri kanlı olaylar/eylemler hem Sultan/Halife'nin, hem de ricâlin gözünü iyiden iyiye korkutuyor, yüreklerini adeta ağızlarına getiriyordu. O denli büyük bir korku yaratıyorlardı ki, çorbaların içilip, içilmemesi -hatta iştahlı mı iştahsız mı içildiği- akîde şekerinin 'akîdesi' gibi ritüellerle Yeniçerilerin nabzı tutulmaya çalışılıyordu. Ulûfe dağıtımı kazasız-belâsız tamamlanırsa kurbanlar kesiliyor, hil'atlar ve armağanlar dağıtılıyor, kısacası 'koskoca' Sultan/Halifenin o günü 'bayram ilan etmemesi' eksik kalıyordu. İşler yolunda gitmezse, zaten ortalık karışıyor, kelleler kesiliyor, kan gövdeyi götürüyor, devletin payitahtı adeta savaş alanına dönüyordu.

Padişahın ve ricâlin, ulûfe dağıtımı gibi 'rüyalarına girerek uykularını kaçıran' ve devlet yönetimini adeta bir karabasana çeviren diğer bir 'akçeli sorun' da 'cülûs bahşişi' oluyordu.

Osmanlı Padişahlarının ölmesi veya hal' edilmesi (tahttan indirilmesi) üzerine saltanata gelen yeni hükümdar tarafından askerlere ve bürokratlara verilen armağanlara cülûs bahşişi deniyordu. (Yeniçerilerin ulûfesine yapılan zamma terakki deniyordu. Tahta çıkan yeni Padişah cülûs bahşişi olarak ayrıca terakki de veriyordu)

"İşte tarihte cülûs bahşişi namını alarak her Padişah değiştikçe hazineler boşaltmaya sebebiyet veren, askeri siyaset ve idareye karıştıran, hazinede kudret olmadığı zamanlar vekayi-i facia zuhuruna sebep olan Yeniçerilere 'asker' sıfat-ı celilesini zayi ettirip 'zorba' sıfat-ı zemimesini verdiren ve nihayet Yeniçerileri imha ve ilgaya Sultan Mahmud'u mecbur eden şey bu 'cülûs bahşişi' ünvanlı para meselesidir ki Fatih'in verdiği şu on kese akçe ile başlar."[1]

Padişahların gönüllü olarak 'cülûs bahşişi' uygulamasını başlatmaları ve geleneğe dönüştürmeleri elbette ki söz konusu değildi. Bu ad altında yapılan ve gelenekleştirilen ödemeler tamamen Yeniçeriler tarafından 'kaba kuvvete' başvurularak 'zorbaca' bir yaklaşımla başlatılıyor ve yine zorla (kaba kuvvet kullanılarak) gelenekleştiriliyordu. Dahası... Ödenecek paraların miktarını bile zorla ve 'adice pazarlık yaparak' kendileri belirliyorlardı. Bu zeminde verilen armağanlara 'cülûs bahşişi' denmesi bile yanlış bir söylem oluyordu. Bunun aslı 'cülûs haracından' başka bir şey olmuyordu. İşte:

Âl Osman tahta geçemez

Meğer kul kılıcı altından geçe, (Yani Osmanlı henadanı mensupları, Yeniçeri kılıcı altından geçmeden tahta çıkamaz, anlamına geliyor) sözü buradan kaynaklanıyordu. Bu ifadeye göre, hanedan üyesi padişah adayı ya istenen haracı ödedikten sonra tahta çıkabiliyor ya da haracı ödemiyor ve Yeniçeri kılıçları tahta giden yolu kapatıyordu.

Cülûs bahşişinin başlatılması ve geleneğe dönüştürülmesi uygulaması, tam bir Kalenderî ahlâk anlayışı ve yöntemleri çerçevesinde gerçekleşiyordu. Kalenderîler, nasıl ki 'dilenmeyi' önce Hint Melâmet anlayışındaki 'fakr' zeminine dayandırıyor, daha sonra da soysuzlaştırarak sırasıyla profesyonel dilenciliğe, soyguna ve en sonunda da zorbalığa

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I - M. Zeki Pakalın - MEB. İst., 1993 - S. 313 - Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'in Tarih-i Mali adlı eserinin 82. Sayfasına dayandırılarak..

dönüştürüyorlarsa... Yeniçeriler de cülûs bahşişini önce 'gönüllü' verilen bir armağan olarak alıyor, sonra 'gelenekselleştirerek' müktesep hak haline getiriyor, bilâhare zorla topluyor ve nihayet 'ya para, ya kelle' dayatmasına dönüştürüyordu. Yeniçeriler bütün akçeli işlerinde aynı mafios yöntemi ve taktiği uyguluyorlardı.

Cülûs bahşişi kimi tarihçilere göre Fatih Sultan Mehmed tarafından, kimilerine göre de Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışı sırasında verilmeye başlanıyordu.

Aslında, cülûs bahşişi daha önceki zamanlarda İslam devletlerinde ödeniyordu. Bu; saltanata geçen hükümdarın, özel muhafızları olan Kapukullarının maaşlarına zam yapması ve bahşiş dağıtması şeklinde oluyordu.

İddiaya göre, Osmanlı devletinde ilk bahşişi 1389 yılında Yıldırım Bayezid veriyordu. Kosova sahrasında hükümdarın, savaş meydanında şehit edilmesi üzerine tahta çıkan Sultan I. Bayezid hem Kapukulu askerlerine bahşiş dağıtıyor, hem de ulemayı ödüllendiriyor, armağanlar veriyordu. Ancak bu, devlet geleneğine giren bir uygulama olmuyor, münferit kalıyordu. Nitekim Sultan 2. Bayezid zamanına kadar devlet arşivlerinde bu konuda bir kayda rastlanmıyordu.

Ancak Fatih Sultan Mehmed ile Yeniçeriler arasında ciddi bir 'bahşiş sorunu' yaşanıyor ve bu olay şöyle cereyan ediyordu:

Yeniçeriler daha önceki dönemde çıktıkları seferlerde bol ganimet toplamaya alışmış bulunuyorlardı. Ancak 2. Mehmed tahta çıkınca, bütün düşmanlarıyla barış yapıyor ve sefer işlerini bir plan dahilinde strateji ve taktik uygulayarak gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Ancak barış anlaşmaları, ganimet toplamaya alışan Yeniçerileri rahatsız ediyordu. Padişah nihayet Karamanoğullarını da affediyor, kısa sürede savaş ihtimalini ortadan kaldırıyordu.

Ancak maddi çıkarlarını tüm dünyevî ve uhrevî erdemlerin üzerinde tutan Devşirme/Bektâşîler, hemen toplanıyorlardı. Karaman'dan Bur-

sa'ya dönerken gerçekleştirdikleri bu toplantıda, Padişahtan isteklerini ve beklentilerini 'bahşiş' adı altında talep etmeyi kararlaştırıyorlardı. Nitekim "Padişahımızın birici seferidir. Şükrâne-i zafer olmak üzere umur-u şahânede çalışanlara ihsan gerektir" diyorlardı. Ümera bu durumu Padişah'a "kulların bahşiş ister" diyerek zorbalığı, uygun bir kılıfa sokarak ve yumuşatarak iletiyorlardı. Ancak Padişah, söylenenleri dinlemiyor, ana amacını gözardı etmemek için sinirlerine hakim oluyor ve hiç tereddüt etmeden atını, toplanan Yeniçerilerin üzerine sürerek aralarından geçip gidiyordu. Ancak otağına geldikten sonra Yeniçeri Ağası Kazancı Doğan'ı yanma getirterek dövdürüyor, cezalandırıyor ve azlediyordu.

> "Taife-i Yeniçeri yolun üzerinde müsellâh (silahlı) iki saf durdular. Padişah-ı muzaffer aralarına geldiği gibi bâdehû îsâr-ı duâ-yı bendegâne, Padişahımızın ilk seferidir, kullara ihsan gerek didiler... Amma yolsuzluk üzre yol üzerinde durup bu suret-i nâ mütevakkile tevakku ittikleri hâtır-ı âtırına hoş gelmeyüb kapu olmasına havale itti, saâdetle nüzûl buyurduğu gibi divan oldu, emretti Yayabaşılarını getirtüp bu edepsizlik sizin kusur-ı aklımzdandır deyüb basdırub yüzer çomak vurdu ve azledüb kapudan sürdü."[1]

Ancak bir süre sonra yeniden sefere çıkaracağı, hatta İstanbul'u kuşattıracağı, askerlerini de daha fazla kırmak istemiyordu. Sonuçta bu nedenle de olsa Yeniçerilerin bahşiş talebine boyun eğiyor ve kendilerine on kese akçe dağıtıyordu.[2]

İşte, Sultan 2. Mehmed'in ödediği bu bahşiş -ki tarihçiler bunun cülûs bahşişi olmadığını ileri sürüyorlardı- daha sonra Yeniçeriler tarafından adeta 'müktesep hak' durumuna getiriliyor, 'Bir kez verildiyse her zaman verilecek' anlayışıyla gelenekleştiriliyordu. Bu arada hemen bir hususu

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 338, Dipnot no. 2, Tarih-i Ebu'l-feth-Dursun Bey - S. 35.

[2] M. Zeki Pakalın, C. I - Age. - S. 312, 313.

da kaydetmek gerekir ki, bazı tarihçilere göre de cülûs bahşişi meselesini Fatih Sultan Mehmed bir düzene koyarak yasalaştırıyordu.

"Cülûs bahşişi hakkında Fatih Sultan Mehmed zamanında tertip edilmiş bir kanunnâme olduğunu onaltıncı asrın son yarısında vukua gelen bir vak'a dolayısıyla anladığımız gibi müverrih Âli de böyle bir kanundan bahsetmektedir. 1574 senesinde Üçüncü Muradın cülûsunu müteakkip 28 Ramazanda bir Divan günü Kapukulu Süvari birlikleri Divana gelüp:

"Ağalarımız bize ulûfelerimizi ve terakkilerimizi eksik verdiler" diye şikayette bulunmuşlardı. Vezir-i Âzam Sokullu Mehmed Paşa Divandan dışarı çıkup ne istediklerini sordu, aşağı bölük halkı 'Niçün biz bahşişi beraber alup terakkiyi noksan alıyoruz' diye sordular, bunun üzerine Vezir-i Âzam:

'Yoldaşlar kanun-u kadîm iki baş bölük (yani Sipahiler ve Silahdar) beşer akçe alur, iki bölük (Sağ ve Sol Ulûfeciler) dörder akçe alur ve iki bölük dahi (Sağ ve Sol Garipler) üçer akçe alur, Sultan Mehmed Han Gazinin defterlerin getirüp gördük, diye cevap vererek meseleyi halletmişti."[1]

Buna karşın yine de; cülûs bahşişi geleneğinin Sultan 2. Bayezid'in tahta çıkışı sırasında zorla ve resmen başlatıldığı kayıtlarda açıkça gözleniyordu. Bu padişahın tahta çıkışı sırasında cereyan eden olaylar ve meydana gelen pazarlıklar, Osmanlı yönetiminin ne derece mafios bir karakter kazandığını acı bir şekilde kanıtlıyordu. Sorun bununla da sınırlı kalmıyor Yeniçerilerin zorbalık ve tecavüzlerinin ne dereceye ulaştığını, Ocağın ne denli 'mafios bir kuruma' dönüştüğünü gösteriyordu.

Cülûs bahşişi Yeniçeriler tarafından 'bahşiş' olmaktan çıkarılıp padişahtan 'haraç' almaya şöyle dönüştürülüyordu:

Fatih Sultan Mehmed 3 Mayıs 1481 (Perşembe) günü yaşama gözlerini yumuyordu. Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa, Sultan 2. Mehmed'in vefat haberini -yasal varisin gelmesine kadar- payitahttaki as-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I, Age. - S. 338.

kerlerden saklamaya çalışıyordu. Bu cüretkâr girişim aynı zamanda Nişancı Mehmed Paşa'nın yaşamıyla kumar oynaması anlamına geliyordu.

Fatih'in naaşı kapalı bir arabaya koyuluyor; sanki Padişah rahatsızlanmış da sağlığa kavuşana kadar istirahat etmek üzere payitahta dönüyormuş (bilindiği gibi Fatih yeni bir sefere giderken yolda vefat ediyordu) izlenimi verilmeye çalışılıyordu. Sadrazam bu sırada Keklik Mustafa adlı mabeynciyi de, haberi ulaştırması için Amasya'daki Şehzade Bayezid'e gönderiyordu. Ancak diğer Şehzade Cem, büyük kardeşinin yerine tahta çıkmak amacıyla bir adamını Karaman'a gönderiyordu.

Sadrazam aldığı önlemlerle yetinmiyor, daha ileri gidiyordu. İstanbul kapılarıyla ordunun bulunduğu Anadolu sahilinin girişini kapatıyordu. Başkent ile askerin haberleşmesini engellemek için bütün gemileri durduruyor, iki yaka arasında çalışmalarını yasaklıyordu.[1]

Acemi Oğlanlarını ise, Ordugâh-ı Humâyûn yakınındaki Filçayırı Köprüsünün onarımı ile görevlendiriyordu. Filçayırı denilen yer, Anadolu yakasında idi. Nitekim Padişahın vefat ettiği haberi buraya gönderilen Acemi Oğlanları tarafından duyulup, orduya yayılıyordu. Bunun üzerine Yeniçeriler toplanıyor ve açıkça isyan başlatıyorlardı. Buna bağlı olarak Pendik önünde demirlemiş olan bazı gemileri ele geçirerek Üsküdar'a geliyor, oradan da İstanbul'a geçiyorlardı. Aralarındaki zorbalar tarafından kışkırtılıp örgütlenen Yeniçeriler bir anda saldırıya geçiyor; varlıklı halkın evlerini basarak yağmalıyor, Yahudilerin servetine el koyuyorlardı. Zorbalar bu yağma ve tecavüzlerin dozunu arttırırken, diğer taraftan da Sadrazam Nişancı Karamanlı Mehmed Paşa'yı öldürüyorlardı.

Bu ortamda Fatih'in makbul adamlarından İshak Paşa durumun kötüye gitmesi karşısında yönetimi ele alıyordu. Vüzerâdan tam yetki alan ve büyük bir metânet gösteren İshak Paşa, geçici de olsa asayişi

---

[1] Hammer, C. 3, Age. - S. 240.

sağlamayı başarıyordu. Ancak isyancılar, bir başka nedenle de korku salıyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed, oğulları Şehzade Bayezid ile Şehzade Cem'in, kendisine karşı bir komplo düzenlemesinden korktuğu için, şehzadelerin oğullarını (yani kendi torunlarını) İstanbul'daki sarayında rehin tutuyordu. Bayezid'in oğlu Korkud, Cem'in oğlu ise Oğuz Han idi. Şehzade Cem henüz 22 yaşında olduğu için Oğuz, daha küçük bir çocuktu. Korkud ise çocukluktan yeni çıkıyordu. Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa Cem'i sevdiği için, Yeniçeriler Bayezid'in saltanatını istiyorlardı. Her an saraya saldırıp bir şehzadenin çocuklarını katledebilirlerdi. Bu ihtimal devlet yönetimini ve halkı korku ile ürpertiyordu.

Ne ki karışıklık fazla uzun sürmüyordu. Haberci 8 günde Amasya'ya gidiyor, Padişahın ölüm haberini Keklik Mustafa'dan alan Şehzade Bayezid 4 bin adamı ile ertesi gün yola çıkıyordu. Bayezid, 9 günde Üsküdar'a ulaşıyordu.

Bu sırada Rumeli ve Anadolu arasındaki deniz, çok sayıda tekne ile adeta örtülmüş bulunuyordu:

> "Gemilerden deniz görünmez oldu. Sefineler kürek küreğe birbirine çatdılar... Askerin elbise-i rengârenginden rûyı derya sebzezade? Döndü. Gemilerin serenleri serv-ü şemşad göründü."[1]

Devletin üst yönetimine mensup ümera, ulema ve ekâbir yeni Padişaha saygı sunmaya geliyordu. Fakat bu sırada Yeniçerilerle dolu sandallar iki taraftan yeni Padişahın kadırgasına yanaşıyor ve kadırgayı adeta kuşatıyordu.

İshak Paşa Sadrazamlık konusunda arzuluyordu. Ancak sadareti Mustafa Paşa'ya kaptırmaktan korkuyordu. Bu nedenle Yeniçeri Ocağındaki adamları vasıtasıyla, Mustafa Paşa'nın, Yeniçerilerin ulûfesinin arttırılmasına karşı olduğu dedikodusunu yayıyordu. Nitekim, Yeniçeri-

---

[1] Hammer, C. 3 - Age. - S. 242: Dipnot no. 2.

ler Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istiyor, tehditler savuruyorlardı. Yeni Padişah daha karaya ayak basmadan Yeniçerilerin bütün taleplerini yerine getiriyor, askerlerini kışlaya sokabilmek için Hamza Bey'in oğlu Vezir Mustafa Paşa'yı Anadolu'ya gönderiyordu. Hem de bu iş hemen orada yapılıyor, Mustafa Paşa kayıkla Üsküdar'a bırakılıyordu.

2. Bayezid, başına siyah bir kavuk, sırtına da siyah bir elbise geçirerek saraya geliyordu. Ancak sarayın kapısında savaş düzenine geçerek saf tutmuş olan Yeniçeriler tarafından karşılanıyordu. Bu 'savaş düzenindeki' Yeniçeriler, subayları vasıtasıyla Padişaha bir 'ariza' sunuyorlardı. Ariza'da Nişancı Mehmed Paşayı idam eden ve şehri yağmalayanların cezalandırılmamaları isteniyordu. Bununla da kalınmıyor, geleneksel olmamakla birlikte Yeniçerilere 'fevkalâde bahşiş' şeklinde 'tahsisatların' arttırılmasını talep ediyorlardı. Padişah hiç itiraz etmiyor, talepleri kabul ediyordu:

> "... Yeniçerilere verilen cülûs bahşişinin ikinci misâli budur. Şu vaka tesadüfi gibi görünmekle beraber Bayezidin saltanatından itibaren bir şekli muntazam alarak 1774 (1187) senesine kadar her saltanatın bidayetinde tekerrür etmiştir. Bunun için sarf olunan akçeler mesarifi devlet sırasında ve Yeniçeriler ava'idi meyanında görülür."[1]

Cülûs bahşişi -en insaflı şekilde ödenmesi halinde bile- gerçekten de devlet hazinesine büyük yükler getiriyordu.

Asker sınıflarının her birisinin bahşiş ve terakkisi eşit değildi. Her Yeniçeri neferine üç bin, her Sipahiye bin, Acemi Oğlanlarına ikişer bin, Cebecilerle Topçulara da biner akçe ödenmesi yasa tarafından emrediliyordu. Ancak cülûs bahşişi nedeniyle yaptıkları zorbalıklar ve çıkardıkları rezaletler devletteki kadrolar tarafından da gizli bir memnunlukla karşılanıyordu.

---

[1] Hammer, C. 3 - Age. - S. 244.

Örneğin: Sadrazama otuz bin, Şeyhülislâma otuz bin, Vezirlerle Kazaskerlerin her birine yirmişer bin, mazül mevâlinin her birine onbeş bin kibar-ı müderrisîn'e üçer bin, meşâyihten bazılarına biner, Defterdarlara yirmibin, Nişancıya otuz bin, Çavuşbaşı ile Kapu Kethüdâsına onbeşer bin, rikâbı hümâyûn ağalarına onar bin, müteferrikalara ikişer bin, reis-ül küttaba yedi bin, defter eminine beşbin, evkaf muhasebecisine, mukataacıya, teşrifatçıya, Anadolu ve Rumeli haraç muhasebecilerinin her birine üçer bin akçe cülûs bahşişi ödeniyordu. Bunun dışında daha pek çok küçük memur da ya cülûs bahşişi ya da esvaplık (elbiselik) alıyordu.[1]

Yavuz Sultan Selim'e kadar cülûs bahşişi olarak kesin meblağlar belirlenmiş değildi. Bu belirleme Sultan I. Selim zamanında yapılıyordu.

En önemli cülûs bahşişi olaylarından biri de Sultan 2. Bayezid'in hal' edilip, Şehzade Selim'in Yeniçeriler tarafından tahta çıkarılması sırasında meydana geliyordu. Adeta bir 'iç savaş'a dönüşen bu olay şöyle cereyan ediyordu:

Sultan 2. Bayezid tahtı Şehzade Ahmed'e bırakmak istiyor, ancak diğer Şehzade Selim saltanata talip oluyor ve Yeniçeriler de "Biz Selim'i isteriz" diyerek Padişah'a başkaldırıyordu. Selim: tahta çıktığı takdirde Yeniçerilerin cülûs bahşişini arttıracağını ve ulûfelerine terakki vereceğini vaadediyor, böylece desteklerini sağlıyordu. Pek çok çatışma ve kargaşadan sonra, Yeniçerilerin baskısına dayanamayan 2. Bayezid saltanattan çekiliyor ve yerini Selim'e bırakıyordu.

23 Mayıs 1512 günü Sultan Selim, Edirne'de oturmaya karar veren babasını uğurlamak üzere surdışına çıkarak, Edirne yoluna kadar kendisine refakat ediyordu.

Bu sırada Yeniçeriler de, cülûs bahşişini arttırmayı vaadeden genç Padişaha baskı yapmak amacıyla önlem alıyorlardı. Bunlar, Padişah'a kendi kılıçlarının sayesinde saltanata geldiğini ve yine o sayede hükme-

[1] M. Zeki Pakalın, C. I - Age. - S. 312.

debileceğini göstermek ve ihtar etmek amacıyla, kılıçlarını birbirine çatarak, Selim'in geçeceği dönüş yolu üzerinde düzen kuruyorlardı. Bir başka ifadeyle; "Âl Osman tahta geçemez/ Meğer kul kılıcı altından geçe" kuralı işletiliyor, Yeniçeri 'zorbaları' merkezî otoriteye bir kez daha gözdağı veriyorlardı.

Sultan Selim, kendisine karşı planlanan gösteriyi, sur dışındayken haber alıyordu. Bunun üzerine hemen saraya dönmüyor, onun yerine 'Sultan Bayezid'in hazinesini teslim almak' gerekçesiyle Yedikule'ye gidiyordu. Yedikule'den ayrılırken ani bir kararla güzergâh değiştiriyordu. Padişah, sur dibindeki bir yoldan sarayına ulaşırken; hazırlık yaparak düzen kuran Yeniçeriler bundan habersiz, kılıçlarını çatmış olarak yol üzerinde bekliyorlardı. Nihayet bu bekleyişleri boşa çıkıyordu.

Ancak Padişah, kararlı davranamıyor, şehzade iken Yeniçerilere verdiği söze sadık kalarak hem cülûs bahşişine zam yapıyor hem de ulûfelere terakki vererek dağıttırıyordu. "... tezyidini vaad etmiş olduğu bahşişi vermemeğe cesaret edemedi..."[1]

Üstelik, Bayezid'in belirlemiş olduğu ikibin akçe yerine, her Yeniçeri üçbiner akçe bahşiş alıyordu. Dahası... Yeni bir hesap ve uygulama ile de bu 'yıkım' sayılabilecek cülûs bahşişini kurumlaştırıyordu:

> "Yavuz devrine kadar cülûs bahşişi miktarı Yeniçeriler için muayyen değilmiş; Yavuz kendi zamanındaki rayiç üzre yani, bir Osmanlı altınının altmış akçe olması üzerinden her bir Yeniçeriye üçer bin akçeye mukabil ellişer altın vermiş ve bundan sonra bu üçbin akçe bahşiş usulü kanun olarak devam etmiş. Her Yeniçeriye üçbin akçe cülûs bahşişinden başka iki akçe de terakki verilir, yani yevmiyelerine zam yapılırdı. Cebeci ve Topçu biner ve Acemi oğlanları ikişer biner cülûs bahşişi alırlardı."[2]

Sultan Selim'in yaptığı zamlı cülûs bahşişi ve ulûfe ödemeleri Os-

---

[1] Hammer, C. 4 - Age. - S. 101.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. S. 339.

manlı devletinin hazinesini şiddetle sarsıyordu. Gerçi Yeniçeriler kazandıkları servetle mutlu oluyorlardı ama hazine adeta boşalıyor, bu nedenle de Osmanlı halkının tümüne (Musevi, Müslüman, Hıristiyan ayırımı yapılmaksızın ağır vergiler konuluyor, mevcut vergilerin oranları ise arttırılıyordu.

Örneğin; Padişahı selâmlamak ve onun korumasını sağlamak amacıyla İstanbul'a gelen Reguza'lı temsilciler son derece iyi karşılanıyor ve bundan büyük memnuniyet duyuyorlardı. Ancak Reguza'lı tacirlerin getirdikleri malların Osmanlı limanlarına indirilmesi sırasında yüzde 5 oranında bir rüsûm konulması Reguza delegasyonu üzerinde soğuk duş etkisi yapıyor, büyük üzüntüye yol açıyordu.[1]

Diğer taraftan Yeniçerilerin genç Padişaha karşı takındığı 'zorbaca' tavır ve Padişahın da geri adım atması bu eğilimdeki çevrelere cesaret veriyordu. Nitekim Yeniçerileri örnek alan bir Sancakbeyi, kendi ödeneğinin arttırılması için Padişaha başvuruyordu. Padişah bu talep karşısında hiçbir şey söylemeden kılıcını çekiyor ve hemen orada Sancakbeyinin başını kesiyordu.[2]

Sultan Selim'in cülûsu ile başlayan bu yüksek meblağlı uygulama, ekonomik çöküntü derinleştikçe Yeniçerilerin iştahını kabartıyordu. Ocağı-Bektâşîyân bunu önemli bir gelir kapısı haline getiriyor, tahta yeni çıkan Padişahların başının üzerinde kılıç sallayarak 'cülûs bahşişini' adeta 'cülûs haracına' dönüştürüyorlardı.

Cülûs bahşişinin bir de raconu (buna ritüeli de denebilir) bulunuyordu.

Padişahın Kapukulu askerlerine cülûs bahşişi verirken bunu bizzat kendisinin ilan etmesi ve "kullarımın bahşişi ve terakkileri makbulümdür, verilsin!" demesi, Yeniçerilerin duyabileceği şekilde yüksek sesle

---

[1] Hammer, C. 4 - Age. - S. 101.

[2] Hammer, C. 4 - Age. S. 101.

söylemesi gerekiyordu. Yeniçeriler bu sözleri Padişahın ağzından bizzat duymayı, şart koşuyorlardı.

Nitekim bu racon/ritüel dikkate alınmadığı için 2. Selim'in tahta çıkışı sırasında hem kendisinin, hem de hükümetin prestij ve otoritesi sarsılıyor, kırılıyordu.

Olay şöyle cereyan ediyordu:

Sultan Süleyman'ın Belgrad'da cenazesine katılan Selim, namazdan sonra otağma dönüyor, cülûs bahşişi ile ilgili hiçbir şey söylemiyordu. Bunun üzerine asker üzülüyor, 'eski yasalara bağlı kalınmadı' diyerek söylenmeye başlıyordu.

Oysa Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa genç Padişahı daha önce; "Kul taifesi ecdad-ı izâmınızın kanun üzre bahşiş ve terakkilerini bizzat lisanınızdan işitmek âdetleridir. Yani cümlesi verülsün makbul-ü hümâyûnümdur denilmesini isterler ve sonra kadîmi kanunları üzre çavuşları el kaldırub Ocaktan geçen yoldaşlarına ve Âl-i Osman Padişahlarına dua idüb cümlesi âmin dimek kaide-i kadîmeleridir ve hayır bereket dahi bundadır" diyerek uyarmış bulunuyordu.[1]

Ancak Padişah bu uyarıyı dikkate almıyor, sessizce otağına dönüyordu. Bunun üzerine Yeniçeriler hem söyleniyor, hem de tarizde bulunuyorlardı. Sultan 2. Selim bu baskıya daha fazla dayanamıyor ve Yeniçerilere ikişer bin, Bölük halkına ise biner akçe bahşiş dağıtıyordu. Ancak Yeniçeriler buna itiraz ediyor: "Kanunumuz üçer bindir, bin akçe de sefer in'amı verilmesi kanundur." diyerek, ayak diretiyorlardı. Ancak elde mevcut para bulunmadığı için, kalan kısmının İstanbul'da ödenmesi taahhüt edilerek ortalık ve sinirler yatıştırılıyordu.

İstanbul cıvarına gelindiğinde, ertesi gün şehre girilmesi kararlaştırılıyordu. Sultan 2. Selim, o gün Halkalı'da mola veriyor, geceyi Sadrazamın buradaki çiftliğinde geçiriyordu. Ancak geceleyin, meşaleler yakarak şarap fıçılarının etrafında toplanan Yeriçeriler adeta 'fesat meclisi' kuru-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. -S. 340.

yorlardı. Nitekim bu durumu gören müverrih Selanikî ile bir arkadaşı Litrova köyünde durumu Reis-ül küttab Mehmed Çelebi ile Sır Kâtibine ihbar ediyor, fakat bir önlem almamıyordu. 5 Kasım 1566 günü güneş doğarken Kaymakam İskender Paşa, Kapudan Piyale Paşa, Müftü Ebussuud Efendi ile ulemadan oluşan bir topluluk, Padişahı karşılamak üzere İstanbul dışına çıkıyordu. Selim, bu grubu büyük iltifatlarla kabul ediyor, hatta elini Ebussuud Efendi'nin kavuğuna sürerek özel bir saygı gösteriyordu. Bu sırada Alay Çavuşları "Padişahım çok yaşa" diye bağırışıyorlardı. Büyük bir kalabalık oluşuyor, halk birbirini itip kakarak sıkışıyor, seçkinlerden oluşan topluluğa tezahürat yapıyordu.

İşte bu sırada Yeniçeriler harekete geçiyordu. Bunlar saflarını iyice sıkılaştırıyor ve ilerlemek isteyenleri itip yere düşürüyorlardı. Şehzade Camii cıvarına geldiklerinde, ön sıradaki askerler duruyor, yürümüyordu. Böylece konvoyu durduruyor, ilerletmiyorlardı. Bunun sonucunda, o sırada Edirnekapı'da bulunan Padişah da duruyor, ilerleyemiyordu.

Vezirler telaşa düşüyor, "Ne var? Ne oldu?" diye soruyorlardı. Buna karşılık komplocu Yeniçeriler de; "Yolda bir at arabası var. Yürümeğe engel oluyor" yanıtını veriyorlardı. Bu durum karşısında ikinci vezir Pertev Paşa Yeniçerilere doğru ilerleyerek "Yiğitlerim, sizin hareketiniz münasebetsizdir" diyor, fakat Yeniçeriler tarafından kendisine hakaret ediliyordu. İçlerinden bir Yeniçeri, harbe ile Paşa'ya vurarak atından düşürüyordu. O sırada gelen Kapudan Paşa "Askerler, bu ayıp değil mi?" diye bağırıyordu. Ona da hakaret ediyor, vurup atından düşürüyorlardı. Aynı şekilde Ferhad Paşa da saldırıya uğruyor, kendisine ve atma silahların kundağı ile saldırıp vuruyorlardı.

Yeniçerilerin giderek saldırganlaştığını ve durumun kritikleştiğini gören Vezir Ahmed Paşa ile Sadrazam Sokollu, söz dinlemeyen Yeniçerilerin üzerine avuç avuç altın atmaya başlıyorlardı. Bu arada yumuşak ve yatıştırıcı sözler söyleyerek ortalığı sakinleştirmeye çalışıyor, diğer yandan sarayın kapısına doğru çekilmeyi başarıyorlardı.[1]

---

[1] Hammer, C. 6 - Age. - S. 188, 189.

Bu sırada Yeniçeri Ağası ortaya atılıyor ve mendilini boğazına sarıyordu. Boğazına mendil sarmak 'Sizin elinizdeyim. Arzu ederseniz bununla beni boğabilirsiniz. Ama önce dinleyin' anlamına geliyordu. Ağa "Kardaşlar! Lütfedin! İhsan edin!" diye bağırıyordu. Zorbalar, "Sen bize sefer sırasında şekerli peksimet yedirdin. Lakin şu suretle Padişahın, Sadrazamın hazinelerini kurtaracağını sanıyorsun. Hata ediyorsun. Sen de elimizden kurtulamayacaksın. Sen de devrilen arabanın yanında hal'ini göreceksin" diyerek onu susturuyorlardı. Bir yandan da bağıra çağıra ilerleyerek sarayın birinci avlusuna giriyor, kapıları kapatıyorlardı Vüzerâyı atlarıyla birlikte kontrollerine alıyor, elbiselerinden tutarak 'yaka-paça' Padişahın yanına kadar götürüyorlardı.

Bu sırada Sultan 2. Selim her taraftan yükselen; "Eski adetâ uy!" haykırışları arasında güçlükle, Haseki Sultan hamamına ancak ulaşmış bulunuyordu. Nihayet 2. Selim, Sadrazamın ısrar ve ricalarına dayanamayarak "Ecdadımdan bana intikal eden teamül mucibince bahşiş ve terakkiye müsaade olunmuştur" diyor ve Yeniçilerin isteğini yerine getiriyordu.

Ancak mesele bununla da bitmiyordu. Vezirler atlarına binerek saraya gidiyor, "Elhamdülillah! Her iş bitti! Hünkâr askerin istediklerine muvafakat etti. Rica ederiz. Kapıları açınız" diyorlardı. Fakat saray görevlileri "Biz duymadık" diyerek kapıları açmıyor, Vüzerânın ısrarını dikkate almıyorlardı. Padişah ancak, akşam ezanı okunurken sarayına girebiliyor ve İstanbul muhtemel bir yağmadan bu şekilde kurtuluyordu.[1] Görüldüğü gibi 16. Yüzyıla gelindiğinde Yeniçeriler tam anlamıyla 'iki yüzlülük' içine girmiş bulunuyordu. Bir yandan devletin yiğit, cengâver, disiplinli, merkezî otoritenin tam anlamıyla emrinde ve Padişaha bağlı askerler görünümü veriyorlardı. Buna karşılık gerçekte mutlak irade, merkezî otorite, merkezî yönetim, padişah, bürokrasi... Kısacası devlet mekanizması üzerinde korkunç bir baskı ve tehdit unsuru

[1] Hammer, C. 6 - Age. - S. 190.

oluşturuyordu. Her şeyden önce 'boğazına kadar siyasete batmış' bulunuyordu. Sultan 2. Murad ile Çandarlı Halil'in birlikte hazırlayıp kotardığı 'komplo' hareketi başarıya ulaştıktan sonra, Yeniçeriler, siyasetten ellerini asla çekmiyor, bir kez uygulanan bu politika adeta 'yol' haline geliyordu. Devlet mekanizması içindeki unsurlar sık sık bu yönteme başvuruyor ve Yeniçeriler 'baskı ve şiddet unsuru' olarak siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılıyordu. Nitekim, bir kez 2. Mehmed'in tahttan indirilmesinde 'korku aracı' olarak kullanılınca Yeniçeriler bu rolü benimsiyor; önceleri başkaları hesabına yaparken, daha sonra kendi hesaplarına aynı rolü oynuyorlardı. Nitekim, Padişah hal' edip Padişah tayin etmeye başlıyorlardı. Üstelik bu iş, ulûfelerin terakkisi ve cülûs bahşişi nedeniyle önemli bir kazanç kapısı haline geliyordu.

Ne ki siyasi ve ekonomik zeminde -adeta- oynanan bir oyuna dönüşen bu uygulama, Yeniçeri Ocağının üzerindeki 'askeri ve ahlâki' örtüyü tam anlamıyla yırtarak kaldırıyor ve bunun altından Ocağın gerçek yüzü ortaya çıkıyordu.

Nitekim, giderek dejenere olan ve mütecavizleşen Yeniçeriler, artık sadece Padişah hal' etmekle kalmıyor, tecavüzlerini hem Padişah katletmeye ve hem de devlete zorbalıkla yıllarca hükmetmeye kadar vardırıyorlardı.

Eşkıyalık ve ahlâksızlığın ulaştığı bu düzey, aynı zamanda MAFİAlaşmanın ulaştığı devlet boyutunu da ortaya koyuyordu.

Tipik Mafiosolar: Yasakçılar

•Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşmasında rol oynayan ekonomik nedenleri, ulûfe ve cülûs bahşişinin bahane edilerek payitahtta ne denli yağmalar yapılıp haraçlar toplandığını az çok gördük. Bu etken-

lerin siyasi nedenlerle de örtü erek entrika ve ıktidar kavgalarına nasıl alet edildiğini örneklemek mümkün mü? Bir ba ka ifadeyle Ocağın MAFİA'laşması sürecinde etkili olan diğer nedenler ne idi? Ayrıca devletin ba kentinde cerayan eden bu olaylar ve ortaya çıkan olu umlar Anadolu'ya nasıl yansıyordu?

Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşması hayli uzun bir süreci kapsıyor ve çok sayıda nedene dayanıyordu.

Dinsel ve moral nedenlerin başında Çandarlı Halil Paşa'nın idam edilmesi ile Osmanlı mutlak iradesinin (merkezî yönetiminin) heterodoks 'inanç geçirgenliğinden' uzaklaşarak Arap/İslam Sünnî taassuba yönelmesi yer alıyordu. Buna bir de Yavuz Sultan Selim'in Sünnî hilafeti alarak Osmanlı hanedanına 'Sünnî bir kimlik' kazandırması; Osman, Ömer, Ayşe gibi adlardan bile nefret eden Alevi/Bektâşî toplumsal zemini, merkezî otoriteden daha bir uzaklaştırıyordu. Kaldı ki; Balım Sultan'ın Bektâşîliği yeniden düzenlemesi ve disipline etmesi sırasında Hıristiyan ritüellerini tarikata sokması (aforoz, şarap, teslis vs.) merkezî yönetimin hilfâfetten kaynaklanan tutucu Sünnî eğilimiyle büyük bir çelişki oluşturuyordu. Bütün bunlara paralel olarak İran'da Safevi devletinin oluşturduğu dinsel/heterodoks (Batınî) otorite Önasya'daki Türkmenleri etkiledikçe, merkezî otoritenin (Yavuz Sultan Selim'in 40 binden fazla heterodoks Türkmeni katletmesi gibi) bunlara karşı politikaları ve tutumu da giderek sertleşiyordu. Bu durum, Türkmenlerle aynı inanç ve ritüelleri paylaşan Yeniçerileri de olumsuz yönde etkiliyor, hırçınlaştırıyordu.

Bunlara paralel olarak ekonomik zaafiyetler merkezî otoriteyi sarstıkça, Yeniçerilerin sesi daha yüksek çıkıyor; merkezî otorite-Yeniçeri çatışması ise, Yeniçerileri alternatif güç odağı haline getiriyordu.

Unutmamak gerekir ki güç odağı durumuna gelen Yeniçeriler, bu pozisyonlarını başkaları aleyhine; özellikle de hükümdar aleyhine, paraya tahvil ediyorlardı. Bunun bir yolu ulûfe ve cülûs bahşişinin istis-

mar edilerek; yağma ve harç vesilesi olmasıydı. Diğer yolu ise, bir yandan piyasa işlerine girilmesi, öbür yandan Ocak bezirgânları üzerinden finansal (tefecilik gibi) oyunlar oynanmasıydı.

Yeniçeri Ocağı, her alanda olduğu gibi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından bir düzene konulmak isteniyor; Padişah bazı olumlu önlemler alırken, olumsuz sonuçlar doğmasına da neden oluyordu.

Sultan Süleyman her şeyden önce Yörük adı verilen Rumeli muntazam piyade askerini lağvediyordu. Buna karşılık Yeniçeri Ocağındaki ortaların sayısını arttırıyordu. Onun zamanına kadar Yeniçerilerin sayısı en fazla 12 bine ulaşıyordu. Sultan Süleyman bu sayıyı 20 bine çıkarıyordu. O zamana kadar gündelikler bir akçe iken, Yeniçeriler 2-3 akçeye kadar terakki alabiliyorlardı.

Kanuni, Yeniçeri ödemelerini üç sınıfa ayırıyordu.

Birincisi 'küçükler' yani; fiilen hizmet yapan Eşkincilerdi. Günde üç akçeden yedi akçeye kadar gündelik alıyorlardı.

İkincilere Kırk Neferi, yani; 'Koruyucu' deniyordu. Bunlar payitaht kışlalarında kalıyor ve dokuz akçeden yirmi akçeye kadar gündelik alıyorlardı.

Üçüncülere 'Oturak' deniyordu. Bunlar emekli (mütekaid) subaylar ve erlerden oluşuyor, gündelikleri yirmi-otuz akçeden yüzyirmi akçeye kadar ulaşıyordu. Bunların arasına girmek hiç kolay olmuyordu.

Keza kırk neferden oluşan Korucuların arasına katılmak da son derece zor oluyordu. Bunlara Çavuş ve Mumcu da deniyordu.

Çavuş ve Kethüdâlar pek sık değiştirilmiyordu. Yedi yıldan on yıla kadar konumlarını muhafaza ediyorlardı.

Kanuni, Yeniçeri kışlalarını yeniden yaptırıyordu. Buraları ilk kez ziyaret ettiği zaman Kol Kethüdâsı tabir edilen kumandan muavini tarafından Korucu kabul edilerek kendisine kırk akçe ödeniyordu. Bu gelenek halini alıyor, ulûfe dağıtımı sırasmda kendisi ve diğer bazı Padişahlar, kıyafet değiştirerek kışlanın önüne gidiyorlardı.

"Padişahın birinci oda hizmetkarı demek olan Başçuhadar, birinci ortanın miralayından tahsisatı şahâneyi alarak üzerine bir avuç altın ilâvesiyle asakiri hassaya tevzi eylerdi. Padişahın bu suretle birinci orta neferatından bulunduğu hatırlara getirmek için bu ortanın kışlasında bir odaya taht kurulmuş ve daima hazır tutulmuştur."[1]

Seget seferinde, yani Sultan Süleyman'ın azametinin doruğunda olduğu sırada Yeniçerilerin sayısı 48 bin 316 kişiye ulaşıyor, bunlara 2 milyon 640 bin 900 akçe tahsisat ödeniyordu. Bu rakamlar, Sultan Süleyman'ın cülûsuna göre iki misli fazlalığı ifade ediyordu.

Yeniçeri Ocağının kuruluşundan itibaren 16. Yüzyılın ilk on yılına kadar Yeniçeriler kesinlikle evlenmiyor, bekâr yaşıyorlardı. Bu nedenle Yeniçeriler İstanbul'da ve Edirne'de Oda adı verilen kışlalarda kalıyorlardı.

"Ezelden Yeniçeri evlenmek kanun değildi, ancak Çorbacılar evlenirdi ve ihtiyarlardan dahi kati ameli manda olanlar evlenirlerdi ve Padişaha arzolunmadan evlenemezdi."[2]

Yavuz Sultan Selim'in Sadrazamı olan Yusuf Paşa'nın Yeniçeri Ocağında bulunan kardeşi yaşlı olup evlenmek istiyordu. Yusuf Paşa izin verilmesi için Padişah'a başvuruyor, ancak Yavuz Sultan Selim bu isteği reddediyordu. Fakat Yusuf Paşa yine de ısrar ediyor ve Padişahtan bu izni alıyordu. İşte ilk kez bir Yeniçeri neferi bu şekilde evlenebiliyordu.[3]

Bundan sonra bir süre Padişahın izniyle Yeniçeriler evlenebiliyorlardı. Fakat bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı yasa ile serbest bırakılıyordu. Bununla birlikte başlangıçta evli Yeniçerilerin Bölükbaşı veya Yayabaşı olmalarına izin verilmiyordu. Zamanla evlenmeler yaygınlaşıyor ve evlilerin Odabaşı olmalarına izin veriliyordu.

---

[1] Hammer, C. 6 - Age. - S. 164, 165.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 306, Dipnot no. 1 - Kavannin-i Yeniçeriyân, varak 21 b. ve 24 b..

[3] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. 1 - age. - S. 306.

Ancak evlilik meselesi, 17. Yüzyıldan itibaren Yeniçeri Ocağının olumsuz etkilenmesine, hatta bunların piyasa esnafına dönüşmesine yol açıyordu:

"Evli Yeniçerilerin evlerinde kalmalarına müsaade edilmişti; ilk zamanlarda bunların miktarı az olduğundan, bunda bir mahzur görülmemişti. Fakat sonraları ve bilhassa Onsekizinci asırdan itibaren kışlalarda pek az Yeniçeri kalmıştı. Ekserisi evlerinde bulunuyordu. Bir harp vukuunda İstanbul'da bulunmayan Yeniçeriler davet edilerek çok zaman kendileri sefere gönderilmeyerek gemilerde çalışan Acemi oğlanlarını yetiştirmeye memur edilirlermiş. Ailesi kalabalık olanlar sefirlerin yanlarına Yasakçılık, yani Muhafızlık için verilirlerdi. Evlenen bir Yeniçeri artık Ocaktan ayrılmış demekti. Bilhassa onyedinci asır sonlarında yalnız bunlar, haftada bir defa Cuma günleri odasına gelip zabitine görünürlerdi. Bu gibilerin evlerini idare edebilmeleri için maaşları yetişmediğinden dolayı, evlilerin ticaret ve esnaflık yapmalarına da müsaade edildiğinden bu hal Ocağın zaafına sebep olmuştu."[1]

Hiç kuşku yok ki Yeniçerilerin piyasaya girmesi hem, -zaten- zaafiyet içinde bulunan devlet yaşamını, hem de uzun bir süredir organize suç merkezi haline gelen Yeniçeri Ocağını derinden etkiliyor, daha da olumsuz bir aşamaya sürüklüyordu.

Yine Yeniçeri Ocağının bozulması sürecinde etkili olan olaylardan birini de Sultan 3. Murad'ın oğullarının sünnet düğünü ile ilgili gelişmeler teşkil ediyordu.

Sultan 3. Murad'ın cülûsu sırasında Enderun Hazinesinden 75 kese altın çıkıyor ve cülûs bahşişi olarak dağıtılıyordu. Her kesede ise 10 bin altın bulunuyordu. Bu altınların yüzde 70'i Yeniçerilerin eline geçiyordu. Diğer nedenlerle de birleşince Sultan 3. Murad'ın yıldızı bir türlü Yeniçeri Ocağı ile barışmıyordu. Bu nedenle Yeniçeriler (Tegaşşişi Sik-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. I - Age. - S. 307; Dipnot no. 3 - Riko (Ricaut) S. 455 ve 461 ve Grassi, C. I, S. 36.

ke meselesinde olduğu gibi) ellerine fırsat geçtikçe Padişahın otoritesini sarsmaya, kırmaya çalışıyor; Padişah da aynı şekilde Ocağa müdahale ederek kendi iradesini, Yeniçeri zorbalığına karşı egemen kılacak önlemler almaya çalışıyordu.

Unutmamak gerekir ki Osmanlı devleti ve başta Celâlî sorunu olmak üzere en büyük güçlükleri bu Padişahın (Sultan 3. Murad) döneminde yaşıyor, en çirkin ve yıkıcı olaylar yine bu Padişah zamanında cereyan ediyordu. Her gün her türlü haksızlık, zulüm ve tecavüz yaşanıyor, her tarafta; Yeniçerilerde, Bölüklerde, Timar ve Zeamet yönetiminde düzensizlikler meydana geliyordu.

Örneğin: kanun gereğince Timar ve Zeametler Sipahi evlâdından başkasına verilemezdi. Bunların da hak iddia edebilmeleri için düzen gereği iki zaim ve on timarlının tanıklık etmesi şart koşuluyordu. Ancak bu koşullarda verasetin kabul edilmesi mümkün olabiliyordu. Timar sahiplerine verilecek zam, ancak savaş meydanlarında gösterdikleri başarı ile belirlenebiliyordu. Düşmandan baş, yahut dil getiren zam alabiliyordu. Timar sahibi, Timar getirisinin onda birini kendisine ayırabiliyordu. Savaşta onbeş baş veya dil getirene daha büyük bir Timar yahut Zeamet hakkı doğuyordu.[1]

Ancak bu dönemde eski kurallar, kaideler ve yasalar bir kenara itiliyordu. Sipahi Timarları harem dilsizlerine, çingenelere, entrikacılara veriliyordu. Örneğin: Sadrazam Özdemir Osman Paşa hariçten Sipahioğlu olmayanlara; kâtiplere, çavuşlara, konak memurlarına üçer bin akçe ile Zeamet dağıtıyordu. Harem kadınlarının kendi adamlarına verdikleri Zeametlere 'septe düşmüş' deniyordu. Bazı nedimler 20-30 Zeamete birden sahip bulunuyorlardı.

Bütün bunlar Yeniçeri ve Sipahi Ocaklarında büyük disiplinsizliklere ve ahlâksızlıklara yol açıyordu.

1546 yılına kadar Bölüklerde sıkı bir disiplin gözleniyordu. Bölük

[1] Hammer, C. 7 - Age. - S. 157.

halkı ve Timarlı Sipahilerle Yeniçeriler arasında yine de dengeli ve akıllıca bir politika izleniyordu. Ancak Timarlı Sipahilerin düzensizliğe süreklenmesi Bölük halkı ile Yeniçerileri de etkiliyordu.

> "Timar ve Zeamet usulüne ilk darbeyi vurmuş olan Sadrazam Osman Paşa, Bölük halkından günde dokuz akçe ile mekayıt bulunanların yerlerini kendi oğulları olmak üzere, bildirdikleri yabancı adamlara iki-üçbin guruş mukabilinde satmalarına müsaade etmekle Bölüklerin nizamını da ihlâl eyledi. Timar ve zeamet mülazımlarının, yani namzetlerinin miktarını dahi artırdı. O dereceye kadar ki, bir mühlûl için ekserisi dilenci ve serseri gürûhundan olmak üzere on rakib bulunurdu."[1]

Sultan 3. Murad, Şehzade Mehmed'e muhteşem bir sünnet düğünü yapmayı planlıyor ve hazırlıklarını da yine yıllardır sürdürüyordu. Nihayet düğünün 1582 yılında yapılması kararlaştırılıyordu. Şehzade Mehmed'in, sünnet düğünü gerçekten de muhteşem ve dillere destan bir şölen oluyordu. Şenlik ve gösteriler günlerce sürüyor, büyük miktarda servet harcanıyordu.

Nihayet Temmuz ayının 7. günü Şehzade Mehmed At Meydanı sarayında Vezir Cerrah Paşa tarafından sünnet ediliyordu. Sadece bu ameliyat için Cerrah Mehmed Paşaya 8 bin duka altını ödeniyordu. Sünnetten 12 gün sonra Yeniçerilerle Sipahiler arasında kavga çıkıyordu. Bu kavga öyle gelişiyordu:

Bölük halkından birkaç genç, odalarda eğlence meclisi kuruyor, içki içerek eğleniyorlardı. Şehir Subaşısı Tekeribilmez Ahmet Çavuş, Yeniçerileri ve Ases takımıyla birlikte Odaları basıyordu. Bunun üzerine ortalık karışıyor ve Ahmed Çavuş öldürülüyordu. Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa, ortalığı yatıştırmak amacıyla olay yerine geliyor, fakat bu sırada kavga büyüyordu. Çıkan çatışmada iki Sipahi öldürülüyordu. Bütün olayı Mehterhâne üzerindeki kasırmdan izleyen Sinan Paşa, Ferhad Ağa'ya "Bre kara köpek! Niye geldin. İki kana sebep oldun" diye bağırı-

[1] Hammer, C. 7, Age. - S. 159.

yordu. Sonra da durumu Padişaha arz ederek yerine Mir Âlem Frenk Yusuf Paşa'yı tayin ettiriyordu. Böylece devlet içine Sinan ve Ferhad Paşaların birbirine olan düşmanlığı giriyordu.[1]

Diğer taraftan yanındaki Yeniçerilerin sayesinde Sipahileri öldüren Subaşı, Sipahiler tarafından yakalanıyor, kendisine kötü muamele yapılıyor, elleri ve ayakları bağlanarak At Meydanında, halkın ve Padişahın gözleri önünde yerlerde sürükleniyordu. Yeniçerilerle Sipahiler arasındaki bu çatışma güçlükle önleniyor, Padişah düğün meydanından adeta kaçar gibi sarayına dönüyordu.

Sultan 3. Murad bu duruma çok kızıyor ve hazinenin sıkıntıda olduğunu bahane ederek sünnet düğünlerinde ödenen geleneksel atiyyeyi ödemiyordu. Ancak Padişahın, bundan kısa bir süre önce düğünde 'sefihane harcamalar yaptığını gören' Yeniçeriler, hazinenin zorluk çektiğine inanmıyorlardı. Bu nedenle Padişah ile Ocaklılar arasında soğuk rüzgarlar esiyordu.

İşte bunlar olurken, Sultan 3. Murad düğün sırasında halkın meydana girmesini engellemek amacıyla üzerine su atan ve bu arada çeşitli maskaralıklar yaparak herkesi güldüren sakaların (su taşıyıcıların) Ocağa alınmasını emrediyordu. Ayrıca hünerlerini sergileyen ve herkese hoşça vakit geçiren sanatçıların da Ocağa alınmalarını buyuruyordu.

> "Yine o zamana doğru Yeniçeri safları yabancılara küşad edildi. Sünnet düğünlerinde su taşıdıklarını ve halkın üzerine su atmakla tehdit ederek muhafaza-i asayiş ettiklerini gördüğümüz sakalar Yeniçeri Ortalarına yazıldı. Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa buna muvafakatten ise istifa etmeyi (ki gerçekte başka nedenle Ağalıktan ayrıldığı anlaşılıyor. -M. Çulcu) tercih etti. Halefi Mir Âlem Yusuf ise her sınıftan toplanmış bu adamları namzet olmak üzere kayda muvafakat gösterdi."[2]

Üstelik, sadece sakaların ve sanatçıların Ocağa alınmasıyla kalınmı-

---

[1] Hammer, C.7 - Age. - S. 110.

[2] Hammer, C. 7 - Age. - S. 158.

yor, Yeniçeri yapılanların arasında Müslüman olmamış Hıristiyanlar bile bulunuyordu. Bununla da yetinilmiyor, Ocağa her önüne gelenin alınmasına paralel olarak Yeniçeği Ağalarının tayin yöntemi de değişiyordu. Eskiden Ağayı Padişah tayin ederken, bu usul iptâl ediliyor ve Yeniçeriler, ağalarını kendileri seçmeye başlıyordu.

Bu gelişmelerden sonra Yeniçeri Ocağında disiplinsizlik ciddi boyutlara ulaşıyor, gayrıahlâki ve adi suçlar daha sıklıkla işleniyordu. Hiç şüphe yok ki bunda, Ocağa 'kural ve yasadışı' alınan Yeniçeriler rol oynuyor, disiplinsizlikleriyle bunlar diğerlerini de etkiliyordu. Örneğin: Sultan 3. Murad bir gün kadırgayla sahilden seyahat ederken Rum Meyhanesinde içki içen ve sarhoş olan birkaç Yeniçeri Padişahı tanıyarak bağırıyor; "Sıhhatine içiyoruz" diyorlardı. Padişah bu terbiyesizlik karşısında hiddetleniyor, hatta içki yasağı koymak istiyor, fakat başaramıyordu.[1]

Görüldüğü gibi 16. Yüzyılın sonunda içki, Yeniçeri Ocağına iyiden iyiye girmiş ve sorun olmaya başlamış bulunuyordu. İçki meselesinin Bektâşîlikle özdeş bir konu oluşturması gözönüne alınırsa, Yeniçeri Ocağındaki değişimin, görüldüğünden çok daha farklı kaynaklara dayandığı hemen hissediliyordu.

1594 yılında Serdarı Ekrem Sinan Paşa ile sefere giden Yeniçeriler, Kudat'ta kışlamakla görevlendiriliyor; fakat emri dinlemeyerek İstanbul'a geliyorlardı. Sultan 3. Murad bunların 'derhal cepheye dönmelerini' emrediyordu. Fakat Yeniçeriler "Padişahsız sefere gitmeyiz, bahşiş almayınca hareket etmeyiz" diyor, Orta Mescidine tehditkâr mektuplar bırakarak ayak diretiyorlardı. Yeniçeri Ağası bunları yalvararak yola çıkarıyor, fakat Yeniçeriler Çorlu'da yine zorbalık yapmaya başlıyorlardı. Bunlar Yeniçeri Ağasını kastederek "Ağa bize bahşiş verileceğini vaadetmişti" diyor, eski Ocak Ağaları ise böyle bir şeyin söz konusu olmadığını söylüyorlardı. Bununla birlikte, her odaya birer altın, koyun ak-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 482.

çesi konularak sorun geçiştirilmeye çalışılıyordu.

Ancak Sofya'ya geldiklerinde işi iyice azıtıyorlardı. Bunlar ulûfe zamanının geldiğini söylüyor "Ulûfelerimiz Serdar hazretlerinde hazır mı?" diye soruyorlardı. Bu sorunun muhatabı muhakkak ki Sultan 3. Murad'tan başkası değildi. Bunun için aralarından bir Yayabaşını seçerek bir mektupla birlikte Padişaha gönderiyorlardı. Yayabaşı İstanbul'a gelince Darüssâde Ağası Hacı Mustafa Ağa'nın tavassutu sayesinde Padişahın huzuruna çıkıyor, mektubu kendisine veriyordu. Padişah "Beni mi, hazinemi mi istiyorlar" diye soruyordu. Yayabaşı da; "Seni nice isterler, Padişah-ı Âlempenah kalkmak kolay mı? Aklımız vardır, bizim bir yıllık ulûfelerimizi getürmeyince gelme, biz gitmeyiz" dediklerini söylüyordu. Bunun üzerine ertesi gün, iç hazineden 600 bin altın çıkarılarak on at arabasına yüklenip seferdeki zorbalara gönderiliyordu.[1]

Yine aynı dönemde, yani 1596 yılında İstanbul'da cereyan eden bir olayı, Yeniçerilerin nasıl bir bozulma sürecinde olduğunu ve bunlara karşı (kontrol altında tutabilmek için) ne denli ağır baskı ve şiddet uygulandığını gözler önüne seriyordu.

Bir imam, mahalle sakinlerinden bir heyet oluşturarak Divana geliyor ve karısını bir Yeniçerinin kaçırdığını bildiriyordu. İmam şikayetçi oluyor, suçlunun cezalandırılmasını istiyordu. Halkın ırzını, namusunu korumakla yükümlü bir Yeniçerinin namus düşmanlığı yapması ortalığı karıştırıyor, bu nedenle Divan şikayeti son derece ciddiye alıyordu. Bu olay, tutucu bir Yeniçeri olan Ferhad Paşa'ya havale ediliyordu. Görevlendirilen Ağa, Ocağı lekeleyen adamın yakalanması için yemin ediyordu.

Önce Yeniçeri kütükleri inceleniyor, sicili bozuk, vukuatı ve sabıkası olanlar tek tek ayrılıyordu. Ancak hepsi masum çıkıyordu. Sonra kışlasına ve kolluğuna gelmeyen, firardaki Yeniçeriler araştırılıyor, ancak yine bir şey elde edilemiyordu.

Bunun ardından İstanbul'daki bekâr Yeniçerilerin yaşadıkları şüphe-

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 483.

li evlere, bilinen hanlara, esirci odalarına baskınlar düzenleniyor, aramalar yapılıyordu. Yine olumlu bir sonuç alınamıyordu. İstanbul yakasındaki aramalarda bir ipucuna rastlanamayınca bu kez Üsküdar'a geçiliyordu. Üsküdar'daki bir kahvede sohbet eden iki Yeniçeri dikkati çekiyor ve yakalanıyordu. Bunlardan birinin genç, tüysüz ve parlak olması şüphe uyandırıyor, kontrol edilince parlak Yeniçeri'nin kaçırılan kadın, diğerinin de şikayet edilen Yeniçeri olduğu anlaşılıyordu.

Bu Yeniçeri son derece ağır suçları birbiri ardına işlemiş bulunuyordu.

Kadın kaçırmak suçtu. Evli kadını kaçırmak daha ağır bir suçtu. Kaçırılanın imam karısı olması suçu hayli ağırlaştırıyordu. Kadının erkek kıyafetine sokulması yine suçtu. Ancak Yeniçeri kıyafetine sokulması bu suçu daha da ağırlaştırıyordu. Hele bir de kaçırdığı kadını Yeniçeri kıyafetine sokup, erkeklerin bulunduğu çevrede dolaştırması, Yeniçerinin durumunu iyice zora sokuyordu. Üstelik, mesele Yeniçerinin cezalandırılmasıyla sınırlı da kalmıyordu. Kadının tüm bunları rıza göstermesi, onu da ağır suçlar işlemiş bir sanık durumuna getiriyordu.

Nitekim Ferhad Paşa kadını Kollukta boğdurarak öldürtüyordu. Yeniçerinin ise başı kesilerek idam edilmesi gerekiyordu. Ancak Ferhad Paşa bu cezanın diğer Yeniçerilere de ibret olmasını istiyordu.

Suçlu Yeniçeriyi bir kayıkla Rumeli yakasına geçirerek Tophane'ye götürüyordu. Tophane Meydanında toplanan halkın gözleri önünde bu Yeniçeri çırılçıplak soyuluyor; önce ayak ve diz kemikleri kırılıyordu. Daha sonra belden aşağısı yağlı paçavralara sarılarak bir top namlusuna yerleştiriliyor ve top ateşleniyordu.[1]

Yeniçerilerin MAFİA'laşması, devlet merkezinde bu denli derin etkiler meydana getirirken, aynı süreçte Anadolu da bu olumsuz değişimi yaşıyor ve -sosyal, siyasal, ekonomik, asayiş alanları başta olmak üzere- her bakımdan sarsıntı geçiriyordu. Zira, başlangıçta sadece İstanbul ve

---

[1] Yeniçeriler - Reşad Ekrem Koçu - Koçu yayınları - İst., 1964 - S. 62, 63.

Edirne'de konumlanmış bulunan Yeniçeriler, 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek bozulan asayiş ve güvenlik nedeniyle Anadolu'da da görev yapıyorlardı. Hele Celâlî isyanlarının yayılmasıyla birlikte Anadolu'da ciddi bir Yeniçeri gücü bulunuyordu.

Bilindiği gibi 16. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da asayişi sadece Sancakbeyleri ve onların görevlendirdiği -hemen hepsi Timar sahibi- Subaşılar sağlıyordu. Sancakbeyleri gerektiğinde Timar sahiplerini de kullanabiliyordu. Suçluları, Sancakbeylerinin adamları yakalıyor ve mahkemeye sevkediyordu. Sancakbeyleri bu işi yaparken suç ve cinayet resmi alıyor, bu da hayli yüksek meblağlar kazandırıyordu.

Ancak 16. Yüzyılda bir şehzade sorunu sırasında bazı Timar sahipleri 'asi şehzadeyi' destekliyordu. Bu Timar sahipleri cezalandırılıyor, fakat tekrar toparlanmalarını engellemek amacıyla da Anadolu'ya 'Yasakçılar' sevkediliyordu.

Aslında 'Muhafaza Memuru'na 'Yasakçı' deniyordu. Bunlar payitahtta kavas yerine kullanılıyorlardı. Özellikle yabancı ülkelerin elçileriyle konsoloslarının koruma memurlarına bu ad veriliyordu. Yasakçılar, gerçekte Yeniçeriydiler. Örneğin: Fransa Elçiliğini Altmışıncı Bölüğün Yeniçerileri koruyordu.[1]

> "Yeniçerilerin devlet merkezindeki hizmetlerinden biri de sefarethânelerin Yasakçılığı idi. Her sefarethânede hükümet tarafından ve Yeniçeriler arasından verilmiş müteaddit Yasakçılar vardı. Bunlar yevmiyelerinden başka sefarethânelerden de gayrıresmi olarak dörder, beşer akçe yevmiye alırlardı."[2]

Nitekim, Anadolu'da Şehzade Bayezid gailesi bastırılınca bir tedbir olarak Yasakçı adı verilen Yeniçeriler sevkediliyor ve hassas yerlere yerleştiriliyorlardı. Ancak zaman içinde Yasakçılar yavaş yavaş bütün asa-

---

[1] Osmanlı Tarih Değimler ve Terimleri Sözlüğü, C. 3 - M. Zeki Pakalın - MEB. - İst., 1993 - S. 606.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 324.

yiş ve güvenlik işlerini ele alıyorlardı. Böylece Sancakbeylerinin asayişle ilgili yetkileri durmadan budanıyor, görevleri ellerinden alınıyor ve Yasakçılara geçiyordu. Nitekim suçluların mahkemelere sevkedilmesi görevini de Yasakçılar üstleniyordu. Yeniçerilerin bu denli akçeli bir işi, kendi otoritelerinin dışında bırakması elbette ki düşünülemezdi. Nitekim, yerele nüfuz etmeye başlayan Yeniçeriler, tıpkı merkezde Padişaha karşı uyguladıkları yıldırıcı yöntemler gibi, benzer taktikleri yereldeki Sancakbeylerine karşı uyguluyor, onları korkutup sindirerek bir kenara itiyor ve büyük kazanç getiren güvenlik işini de kendi tekellerine alıyor, paraları onlar toplamaya başlıyorlardı. Yasakçılar ayrıca herhangi bir tehlikeye karşı, kasaba halkının isteği üzerine, 9 ay süre ile Yeniçeri Kethüdâsı tarafından tayin ediliyordu. Kethüdâ, yaptığı tayin karşılığında bir miktar para alıyor, kendilerine bir mektup vererek tayin edildikleri yere gönderiyordu.[1]

Yasakçılar kimi yerde 'gönül rızasıyla' ama çoğu kez de yasadışı yollarla Sancakbeylerinin yetkilerini elegeçiriyorlardı. Yasakçıların bu davranışları, Sancakbeylerinin sık sık şikâyetlerine neden oluyordu:

> "...Ankara Sancakbeyinin ve Anadolu Beylerbeyinin, birlikte olarak, İstabul'a şikayet etmeleri üzerine, kendilerine yollanan hükümde Yasakçılığın asayiş ve nizam umuru ile hiçbir alâkası olmadığı ve ancak vaktiyle 'ehli fesaddan hıfz' için konulmuş olduğu ve artık lüzum kalmamakla Yasakçılığın kaldırılmış olduğu bildirilmiştir."[2]

Sadece genel bir ayaklanmaya karşı Anadolu'da konumlandırılan Yasakçilar'ın hakkında şikayetler durmadan artıyor, 16. Yüzyılın ikinci yarısında 'kaldırılmaları' konusunda çeşitli defalar emir veriliyordu. Ancak bu mümkün olmuyordu. Zira bu kez de Celâlî eşkıyası Anadolu'nun

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - C. I - Age. - S. 324

[2] Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi - TTK. Bas., C.V, Sayı 3 - 1947 Mayıs-Haziran-Ank., Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu - Dr. Mustafa Akdağ - S. 298, 299.

her tarafına yayılıyor ve Yasakçılar yerli halk tarafından bir 'önlem' olarak kabul görüyorlardı. Böylece Yasakçılar, hem yasadışı konumlarını yasallaştırmış oluyorlar, hem de bireysel çıkara dayalı eylemlerini kolayca sergilemek olanağını buluyorlardı.

Buna paralel olarak, Sultan 3. Murad'ın çeşitli fermanlarına rağmen Yasakçıların kaldırılmadığını gören Sancakbeyleri ve Has sahipleri, aynı zamanda suç ve cinayet rüsûmlarını Yasakçı Yeniçerilere kaptırmanın karşılığında bir çözüm yolu buluyorlardı. Merkezî otoriteden umudunu kesen bu 'yerel yöneticiler ve güç odakları' kasaba ve şehirlere atadıkları Subaşı ve Voyvodaları Yeniçerilerin arasından seçiyorlardı. Hatta bu işi daha da ileri götürüyor; kendileri sefere giderken yerlerine tayin ettikleri kaymakamları bile yine Yeniçeriler arasından seçerek tayin ediyorlardı. Böylece Anadolu'nun bütün yönetimi, fiilen Ocaklıların eline geçmiş oluyordu.

Bu durum herkesi, hatta Yeniçeri yönetimini bile rahatsız ediyordu:

> "Mamafih Sancakbeylerine değil, kendi Serdarlarına tabi olan bu Yeniçeri-Subaşılardan Beyler memnun olmadıkları gibi, İstanbul Yeniçeri Ağası da her şikayette 'Ocak halkının Subaşı olmasına Ocağın rızası yoktur' diye emirler verip duruyordu."[1]

Ocak yönetimi Yeniçerilerin, yerel-sivil yönetimlerin emrine girerek Subaşılık, Voyvodalık, hatta Kaymakamlık yapmalarından büyük rahatsızlık duyuyordu, çünkü; "Yasakçı adı verilen korumayla yükümlü muhafızlar aslında yereldeki Yeniçeri kumandanları olan Yeniçeri Serdarına bağlı bulunuyorlardı. Kaza gibi küçük yerlerde Yeniçeri Serdarı bulundurulması yasa gereği idi. Yeniçeri Serdarları, Yeniçeri Ağasının mektubuyla atanıyor, Divandan yazılı bir hükümle yerele bildiriliyordu.

Yeniçeri Serdarı, bulunduğu kazadaki tüm Yeniçerilerin, Acemi Oğ-

---

[1] Ank. Üni. Dil ve Tarih Coğrafya Der. - C. V, S. 3 - 1947 Mayıs-Haziran - Age. - S. 300.

lanlarının, hatta Topçu ve Cebecilerin düzen ve disiplininden sorumlu bulunuyordu. Yeniçeri Serdarları bu göreve atanırken belli bir meblağ para ödüyorlardı.

Bunlar hiçbir şekilde ehl-i örf veya ehl-i şer'e bağlı değillerdi. Kasaba veya şehirlerdeki Yeniçeriler seferle görevlendirildikleri takdirde Serdarlarının kumandası altında gelerek ana kuvvetlere katılıyorlardı.[1]

Buna rağmen Yeniçerilerin, Beyler tarafından Subaşı, Kaymakam veya Voyvoda tayin edilmeleri hem yerel Yeniçeri düzenini olumsuz etkiliyor, hem de diğer Yeniçerilerin bu kanaldan yerel sivil yönetimle içli dışlı olmalarına yol açıyordu.

Böylece her sınıftan Yeniçeriler, sadece Yasakçılıkla değil; çiftlik kurmak, çift çubuk sahibi olmak şeklinde de şehir, kasaba ve hatta köylere girerek yerleşiyorlardı. Ancak bunlar asker kökenli oldukları için kendilerinde ayrıcalık buluyor, en azından bu ayrıcalığı kendi güçleriyle yaratıyorlardı. Böylece bir yandan yerli halk üzerinde maddi ve manevi baskı tesis ediyor, kendi oluşturdukları 'ayrıcalıklı çıkar grubunu' toplumun üzerinde bir örgüt konumuna getiriyorlardı. Yeterli gücü sağlayınca da; gerek sivil idareye karşı tavır alarak işlerin yürümesini zorlaştırıyor, gerekse devletin vergi toplamasını engelliyorlardı. Böylece yerele yerleşen Yeniçeriler de bir süre sonra 'ayrıcalıklı yerel güç odağı' durumuna gelerek Mafios Toplum Yapısının etkin ve aktif bir unsurunu oluşturuyordu.

Bunun yanı sıra Altı Bölük halkı adı verilen Sipahiler de Kanuni devrinde Anadolu'ya yayılmış bulunuyorlardı. Üstelik bunlar Anadoluya, Yeniçerilerden de önce gelerek etkinlik kazanıyor, suç odaklarıyla dirsek teması tesis ediyorlardı:

> "Meselâ daha 1552'de Kayseri mahkemesine, Subaşı Hasan adındaki Zaim şikayette bulunarak, birkaç kişiyi gecenin yarısında yakalayıp getirmek istediğinde, kaçıp Sipahilerin odalarına sığındıklarını ve onların

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. - S. 327, 328.

da bunları vermeyerek Subaşının adamlarını yaraladıklarını şikayet etmişti."[1]

Ancak Sipahiler genellikle şehirlerde toplu ve bölük halinde tam bir birlik gibi yaşıyorlardı. Başlarında Kethüdâ-yerleri bulunuyor. Altı Bölükten hangisine bağlı iseler onun bayrağını açarak dolaşıyorlardı.

Sipahi, Yeniçeri ve her sınıftan Kapukulu'nun Vilâyetlere dağılarak kasaba ve köylere yerleşmeleri; hatta mal mülk sahibi olmaları, Anadolu'nun sosyal yapısında derin mafios etkiler meydana getiriyordu.

Bunların başında da şu oluşum yer alıyordu:

> Ocaklılar, her türlü vergiden muaf tutuluyor, vergi ödemiyor, askeri ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Bu nedenle onbinlerce insan Kapukulu elbisesi giyiyor, Ocaklıların kullandığı silahlardan kuşanıyordu. Böylece kendilerine Ocaklı süsü ve görünümü veriyordu. Bunlar Yeniçeri ve Sipahi kisvesi altında eşkıyalık yapıyor, onları gerçek sanan diğer Yeniçeri ve Sipahiler de yine onların yolunu izliyordu. Sahte Yeniçeriler kulluk iddiasında bulunuyor; vergi memurlarını korkutup yıldırıyor, diğer güvenlik görevlilerini sindiriyor, askeri ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Bu nedenle mahkemelerin işi zorlaşıyor, adalet mekanizması iyi işletilemiyordu. 16. Yüzyılın sonuna doğru Anadolu'da 200 bin kişinin bu durumda bulunduğu, bu tip işlerle uğraştıkları ve asayişi tehdit ettikleri saptanıyordu.[2]

1559 yılında Şehzade Bayezid'in saltanatta hak iddia etmesi sonucu tesis edilen Yasakçılık kurumundan yararlanarak Anadolu'ya yayılan ve giderek hem güvenlik sorumluluğunu ele geçiren, hem de Beylere ait önemli gelir kaynaklarını gasp eden Yeniçeriler... Aynı sürece paralel olarak tırmanış gösteren ve 1595 yılından itibaren de bir afet şeklini alarak tüm Anadolu'ya tam anlamıyla bir cehenneme çeviren Celâlî olayları karşısında, inanılmaz bir umursamazlık ve hareketsizlik gösteriyorlardı. Bundan da öte... Bu süreçte Altı-Bölük Sipahileri Celâlî olay-

---

[1] Ank. Üni. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Der. - C. V, Sayı 3 - 1947, Age. - S. 300.

[2] Ank. Üni. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. - C. V, Sayı 3, 1947 - Age. - S. 301.

larında başrolü oynuyorlardı. Yirmişer, otuzar kişilik atlı gruplar halinde bayrak kaldırıyor, bazen yirmi-otuz bölük birleşerek beşyüz-altıyüz kişilik bir kuvvet oluşturuyor, rastgele yerlere baskınlar yaparak yağmalıyor, ganimet topluyor ve masum halka zulüm yapıyorlardı. Sipahi oğlanlığı iddiasıyla bayrak kaldırıp başlarına haşere toplayarak eşkıya bölüğü kuranlara, Anadolu'nun her tarafında rastlanıyordu.

Buna karşılık Yeniçeriler ya sessiz kalarak ya da fiilen katılarak destek veriyorlardı. Bunlar sadece yağmaya katılarak değil, ellerindeki ayrıcalıkları onların lehine kullanarak da, bu dönemin vahşet ve zulmüne ortak oluyorlardı. Bunun yanı sıra kimi yerde eşkıya Yeniçeriye, kimi yerde Yeniçeriler eşkıyaya yardım ediyordu. Hiç kuşku yok ki bu işbirliğinde 'ekonomik çıkarların' yanı sıra, dinsel bakımdan inanç paralelliği de etkili oluyordu. Unutmamak gerekir ki Celâlî eşkıyası adı verilen yasadışı toplulukların ve grupların dinsel ortak paydasında; heterodoks akımın Kalenderî/Bektâşî/Alevî gölgesi dikkati çekiyordu. Bu nedenle Anadolu'daki Yeniçeri varlığı, giderek egemen olan Kalenderî/Celâlî ahlak anlayışının 'ayrıcalıklı tamamlayıcısı' konumunda bulunuyordu.

Bu, o denli güçlü bir etki yaratıyordu ki: sonunda Arap/İslam tutucu Sünnî akımın gücünü kanıtlamaya kalkışan merkezî otoritenin karşısına devletin -adeta- beyni olan payitahtta çıkıyor ve mutlak iradeyi temsil eden Padişah öldürülmekle kalmıyor, bir de burnu ve kulağı kesilerek bin yıllık tarihin en kanlı ibret tabloları canlandırılıyordu.

Burun-Kulak Kesme Geleneği...

• *Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşmasında hiç ku ku yok ki en önemli 'kilometre taşını' 'Genç Osman Olayı' oluşturuyordu. Bu olay aynı zamanda 'zorba otorite' karşısında merkezî otoritenin çö-*

kü ünü de ifade ediyordu. Sıra imdi bu olayın irdelenmesine gelmi bulunuyor. Genç Osman Olayı'nın Mafios Toplum Yapısı üzerindeki etkisi ve yeri neydi?

Bu olay 17. Yüzyılda cereyan ediyor ve Yeniçeriler mutlak iradenin üzerinde -gözgöre göre- kendi kanlı; ahlâk ve insanlık dışı 'mafios karakterli iradelerini' şöyle tesis ediyorlardı.

Olaylar; Sultan I. Ahmed'in vefatıyla başlıyordu. Yaşamı, Celâlî olayları ile mücadele ederek geçen Sultan Ahmed, Fatih Sultan Mehmed'in tesis ettiği 'kardeş katli' yasasını uygulamayarak bir kenara bırakıyordu. Bu nedenle kardeşi Mustafa hayatta bulunuyordu. Nitekim geride 7 erkek evlât bırakmasına karşın, tahta kardeşi Mustafa çıkıyordu.

Ancak kısa bir süre içinde Sultan Mustafa'nın aklî dengesinin bozuk olduğu anlaşılıyordu.

> "Darüssâde Ağası (Mustafa Ağa) Boğaziçinin balıklarına altın atmakla vakit geçiren Padişahın serair-i iştigalâtını ilk olarak ifşa eyledi."[1]

Bunun üzerine Mustafa Ağa harekete geçiyor, Valide Sultanlar ile görüşüp gerekli işlemleri tamamlıyor ve Sultan Mustafa'yı hal' ederek, Mustafa'nın yeğeni olan Şehzade Osman'ın saltanat yolunu açıyordu.

Ancak bu iş, Osmanlı hazinesine hayli pahalıya mal oluyordu.

Sultan Osman'ın, 2. Osman sıfatıyla tahta çıkması, Yeniçeriler arasında memnunlukla karşılanıyordu. Zira üç ay içinde meydana gelen bu ikinci cülûs, ikinci kez bahşiş dağıtılması anlamına geliyordu. Nitekim, üç ay zarfında dağıtılan cülûs bahşişi miktarı 6 milyon altını buluyordu ki bu meblağ Osmanlı hazinesini tam anlamıyla kurutuyordu.

Hazinenin durumu genç Padişahı mütecavizleştiriyordu. Örneğin; Sadrazam Ali Paşa el konulan bir geminin iadesi talebinde ısrar eden Venedik tercümanını Padişah iradesiyle katlediyordu. Venedik Sefiri Paşanın Venedik'e karşı sefer açacağından şüpheleniyor, onbin duka al-

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 176.

tını vererek barışı satın alıyordu. Paşa, sessiz sedasız hazine için para toplamak çabası içinde bulunuyordu. Nitekim, Rum Patrikinden de 30 bin duka alıyordu. Hersekli Ahmed Paşa'nın oğullarından biri 100 bin duka vererek kurtuluyordu. Mısır Valisi merhum Cafer Paşa'nın terekesine el koyuyor ve 200 bin duka karşılığında mirastan el çekiyordu.

Paşa bir taraftan para topluyor, diğer taraftan da genç Padişahı Leh (Polonya) seferine çıkması yönünde kışkırtıyordu. Sultan 2. Osman, sefer kararı alınca hemen babası Sultan I. Ahmed'in kaldırdığı 'kardeş katli' yasasını işletiyor ve kardeşi Şehzade Mehmed'in idam edilmesini emrediyordu. Şehzade Mehmed cellâtları karşısında görünce "Osman! Allahtan dilerim ki ömür ve devletin berbad olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olmayasın" diyordu.[1]

Sadrazam Ali Paşa amacına ulaşıyor ve Sultan Osman Hotin Seferine gitmeye karar veriyordu.

Bu savaşta cereyan eden bazı olaylar, daha sonra Sultan Osman'ı zor durumda bırakıyordu. Örneğin; Ordu Hotin'e varınca savaşa tutuşuyordu. Dördüncü hücum sırasında ünlü ve cesur bir kumandan olan Karakaş Mehmed Paşa Sadrazam Hüseyin Paşa'nın kıskançlık nedeniyle yardım etmemesi sonucu şehit düşüyordu. Sadrazam azlediliyor, yerine Diyarbakır Valisi Dilâver Paşa getiriliyordu. Ordu başarısız olunca barış yapmak zorunluluğu doğuyordu. Osmanlılar bu savaşta 60 bin kişi kaybediyor, buna karşılık hiçbir şey elde edemiyordu. Aksine Yeniçeriler huysuzlanmaya başlıyordu.

Hotin Seferi sırasında cereyan eden iki olay, Yeniçeriler üzerinde derin etki yapıyordu. Ordu seferdeyken "Boğdaneşt nam mahalle nüzûlünde Yeniçerinin yarısı kalmadı" dedikodusu çıkarılıyordu. Bunun üzerine Yeniçerilere yarımşar akçe verilmesi bahane edilerek, askerler birer birer Padişahın önünden geçiriliyor, böylece sayım yapılı-

[1] Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, C. I - Ahmed Rasim - Şems Matbaası - İstanbul, 1328- 1330, S. 566.

yordu. Bu denetim, Ocak subaylarının aşağılanması anlamına geliyor, büyük rahatsızlık yaratıyordu. Yeniçeriler bu muameleyi asla unutmuyorlardı.

Diğer olay Hotin'de cereyan ediyordu. Karakaş Mehmed Paşa'nın şehadetinden sonra Sultan Osman otağına dönüyor, bu sırada yanında Sipahiler bulunuyordu. Burada Padişah kendilerine ağır sözler söylüyordu. Bu konuşma Sipahiler üzerinde olumsuz etki yapıyor, Sipahiler de bu hakaretleri unutmuyorlardı. (Ahmet Rasim, C. I - Age. - S. 569)

Ancak Yeniçerilerle Padişah arasındaki sorun bununla bitmiyordu. Hotin seferinde esir getirenlere birer altın miktarında az ödül veriliyordu. Yeniçeriler, "Biz padişah uğruna bezl-i can idüb baş alıyoruz" deyince, hadım harem ağaları onlara şu yanıtı veriyorlardı:

"Senin getirdiğin kelle bir akçeye değer mi?"[1]

Sultan Osman çeşitli nedenlerle toplumun değişik kesimlerinin boy hedefi haline gelmiş bulunuyordu. Askerin gözünde cezalandırılması gerekiyordu. Vezirler kendisinden korkuyor ve yüz çeviriyorlardı. Ulema bakımından kınanmaya, protesto edilmeye layık görülüyordu. Çünkü o, yasaları ve geleneksel ilkeleri değiştiriyor, bir kenara bırakıyordu. Devleti ve atalarını bu yaklaşımıyla yaralıyordu. Daima evham içinde bulunuyor, hayal dünyasında yaşıyordu. Çeşitli kılık ve kıyafetlere giriyor, meyhaneleri ve uygunsuz yerleri geziyordu. Buralarda adeta polislik yaptığı için, çevresinin gözünde basitleşiyor, hürmete layık bir görünümden çıkıyordu. Bu arada 18 yaşında kıyafet değiştirerek batakhaneleri dolaşırken buralarda rastladığı bazı Yeniçerileri cezalandırıyor, kadırgalara göndererek prangaya vurduruyordu. Bazen Subaşı daha da ileri gidiyor, sarhoş Yeniçerilerin ayağına taş bağlayarak denize attırıyordu.

Osmanlı ordusunun ve gücünün en önemli unsurunu, donanması oluşturuyordu. Ancak Sultan Osman, donanmaya gereken önemi ver-

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 570.

miyor, ihtimam göstermiyordu. Eski ve arızalı kadırgaların onarılmasına müsaade etmiyordu. Bu nedenle donanma adeta çürüyor ve harabeye dönüyordu. Nitekim her yıl geleneksel olarak denize açılan Kapudan-ı Derya, o yıl denize açılırken sağlam 40 kadırgayı bir araya getiremiyordu.

Ama Yeniçeriler en çok Hotin seferinde uğradıkları hakaretleri ve aşağılayıcı muameleleri unutamıyordu. Örneğin; Yeniçeri Ağasının, Yeniçerileri savaşa sürerken ettiği hakaretler, sergilediği merhametsizce davranışlar Yeniçerilerin belleklerinde derin izler bırakıyor, bunların hesabını sormak için fırsat kolluyorlardı. Hele bir de Sultan Osman'ın sefer sırasında yaptığı muamele bunlara tuz biber ekiyordu. Genç Padişah askerlerin gözünden iyice düşmüş bulunuyordu.

Bu arada Hotin Kalesinin alınamaması, Yeniçerilerin prestijini hayli sarsıyor, bu başarısızlık askerlerin ihmaline ve gayretsizliğine veriliyordu. Bu nedenle askerden yüz çeviriliyordu. Diğer taraftan yine bazı kişiler "Asker, asker Mısır askeridir. Bunlara (Yeniçerilere) verilen ulûfe ziyandır" diyerek ortalığa çeşitli dedikodular yayıyordu. Nitekim bunlar, Padişahı da yeni bir ordu kurmaya, Yeniçerileri kaldırmaya ve yeni bir askerî sistem tesis etmeye kışkırtıyordu. Bunlar geniş çapta başarılı da oluyorlardı.[1]

Padişah bu düşünceyi yaşama geçirmeye teşebbüs ediyor, bir yoruma/söylentiye göre hiç kimse ile bu meseleyi tartışıp konuşmadan kafasındakileri uygulamak amacıyla Mekke-i Mükerreme'ye gitmeye kalkışıyordu.

Nitekim Sultan Osman; Halep, Şam, Arabistan ve Mekke'ye gideceğini ilan ediyor, Sadrazam Dilâver Paşa ile Defterdar Baki Paşa'yı sefer hazırlıkları yapmakla görevlendiriyordu. Ayrıca eski saray baltacılarından Eski Yusuf, seyahat için zahire satın almak üzere Halep, Şam ve Mısır taraflarına gönderiliyordu. Nitekim Yusuf zahire tedarik ediyor,

---

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 570.

hem de deveci, deve, at ve sair hazırlayarak Mekke Şerifine, bunların toplanması talimatını veriyordu.

Seyahat sırasında Padişaha 500 Yeniçerinin, bin kadar Sipahinin ve Samsoncubaşının eşlik etmesi kararlaştırılıyor, bunların dışındaki askerlerin İstanbul'da kalması plânlanıyordu. Hüseyin Paşa İstanbul'a Kaymakam, Gürcü Mehmed Paşa Edirne'ye, Recep Paşa da Bursa'ya muhafız tayin ediliyordu. Buna benzer daha pek çok yolculuk hazırlığı yapılıyor, Halil Paşa'nın kumandasındaki bir donanmanın da Akdenize açılması emri veriliyordu.[1]

Tüm bunlar, hiç şüphe yok ki, Padişahı rahatsız eden Yeniçeri Ocağını da hedef alıyor, hacca gitmek bahanesiyle (bir devletin silahlı kuvvetinden çok, Osmanlı topraklarında hüküm süren eşkıya karışıklıklarının bir parçası haline gelen) Yeniçerilere alternatif yeni bir askeri güç oluşturulması gizli olarak düşünceden uygulamaya geçirilmek isteniyordu. Merkezî otoritenin Yeniçerilerden bu denli kurtulmak istemesinin nedeni, Yeniçerilerin merkezî otorite üzerinde tehdit oluşturması kadar, başka gerekçelere de dayanıyordu. Başlangıçta 'halisâne amaçlarla' tesis edilen bu Devşirme/Bektâşî Ocağı, sadece ekonomik ve siyasi alanda değil, dinsel alanda da merkezî otoriteye ters düşüyordu. Gevşek bir heterodoks inanç paydasında her türlü ahlâkî, hukukî ve mesleksel disiplini bir kenara atan Yeniçerilerin, tekrar eski konumuna getirilmesi olanaksız görülüyordu. Ancak bu plânlarda bir husus gözden kaçıyor, hesaba katılmıyordu. Heterodoks akımın egemen olduğu Osmanlı dinsel motifinde ayrı bir etkinliği ve rolü bulunan Yeniçeri Ocağı 'Ocağı Bektâşîyân', diye anılıyordu. Ortaları, aynı zamanda Bektâşî dergâhı sayılan; Hacı Bektâş'da oturan Şeyh'e bile taç giydirecek yetkiye sahip bulunan (ve kışlalarında şarap içmeyi inançlarının bir ritüeli kabul eden) Devşirmelerin, Ali'nin karşıtı olan bir halifenin adını taşıyan genç Padişahın hacca giderek Arap/İslam akımın taassup için-

[1] Ahmed Rasim, C.I - Age. - S. 570.

deki Sünnî halifesi olmasını hazım ve kabul etmesi elbette ki mümkün değildi. Hele buna bir de hacca gidilmek bahanesiyle Yeniçeri Ordusuna karşı Arap/İslam alternatif yeni bir ordu teşkil edilmesi eğilim ve hazırlıkları eklenince, Padişahın 'akıl hocalarına uyarak' ne denli inanılmaz hesaplar içinde olduğu bütün çıplaklığı ve ürkütücülüğü ile ortaya çıkıyordu.

Nitekim bu 'hac meselesi' ile ilgili hayli spekülasyon yapılıyor, bundan kaynaklanan dedikodular saray çevresinde başlayıp, dalgalar halinde topluma yayılıyordu. Hiç şüphe yok ki bu dedikodular en fazla, Yeniçeri Ocağında gruplar oluşturarak hem Ocağı, hem de Ocak dışındaki piyasayı kontrol altında tutan 'mafios çıkar gruplarını' rahatsız ediyordu. Bunlar her dedikoduyu bir kışkırtma aracı olarak kullanıyorlardı.

Örneğin; bu süreçte bir rüya meselesi ortaya çıkıyordu. İddiaya göre bir gece Sultan Osman ilginç bir rüya görüyordu. Sultan rüyasında tahtında oturmuş, Kur'an okuyordu. Bu sırada yanma Peygamber geliyor; elinden Kur'anı, üzerinden cübbe ve zırhını alıyordu. Bununla yetinmiyor, bir de kendisine tokat atıyor ve tahttan yuvarlıyordu. Sultan Osman Peygamberin eteğine yüz sürmek için teşebbüste bulunuyor, fakat başarılı olamıyordu.[1]

Padişahın hocası bu rüyayı; hac niyetinde tereddüt göstermesi nedeniyle Peygamberin cezalandırması şeklinde yorumluyordu. Padişah bu yorumu yeterli bulmuyor, bir de Üsküdar'daki Mahmud Hüdaî Efendiye danışıyordu. Aziz Mahmud Hüdaî 'Kelâm-ı kadîm şer-i şerif'dir, cübbe alem-i vücuddur. Padişah İslama tevbe ve inayet etmek gerektir' diyor ve Sultan Osman da bunun üzerine türbe ziyaretlerine başlıyordu.

Eyüb Sultan'ı ziyareti sırasında kurbanlık hayvan gerekiyordu. Koyun bulunuyor, ama sığır bulunamıyordu. Bunun üzerine saray görevlileri Karagümrük semtinde, arabalara koşulmuş yük hayvanı olarak kullanılan öküzlere el koyuyorlardı. Bunlar için sahiplerine cüz'i bir öde-

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 571.

me yapılıyor, hayvanlar Eyüb'e getirilerek boğazlanıyordu. Yük hayvanları ellerinden yok pahasına alınan insanlar feryat figan bağırarak ağlaşıyor, beddualar ediyor, Paşidah hakkında ağızlarına geleni söylüyorlardı. Tüm bunlar halkın gözleri önünde cereyan ediyordu. Diğer taraftan Padişah da, halka hoş görünmek için pembe, büyük ve kaba bir cübbe giyiyor, Sultan Selim Camiinde namaz kılıyordu. Fakat bu kıyafetin içinde çok tuhaf görünüyor, halk tarafından yadırganıyordu.

Nihayet, hac yolculuğunun başlamak üzere olduğunu gösteren bir gelişme cereyan ediyor; otağ ve çadırları yüklemek üzere bir gemi, saray iskelesine yanaşıyordu. Bu durumu gören ve Sadrazam gibi, Padişahın hacca gitmesine muhalif olan Şeyhülislâm harekete geçerek bir fetva veriyordu. Şeyhülislam bu fetvada; "Padişahlara hac lazım değildir. Yerinde oturup adl eylemek evlâdır. Caiz ki bir fitne zuhur etmesin" diyordu.

Buna paralel olarak Aziz Mahmud Hüdaî de aynı paralelde uyarı ve nasihatlarda bulunuyor, fakat dinletemiyordu. Bu sırada Müneccimbaşı Mahmud Çelebi işe karışıyor, Defterdar Baki Paşa ise Kethüdâsma "Boşa zahmet ediyorsunuz, sefer yok" diyerek bu işin hayırla sonuçlanmayacağını bildiriyordu.

Nihayet son kararı yine Yeniçeriler veriyordu. Yeniçeriler kendi aralarında bir toplantı yapıyordu. Bu toplantıda "Padişahın hacca azimeti bizden nefret ettiği içindir. Düşman zuhuru ihtimali var iken memleketi bırakıp gitmek hatadır. Vaz geçmelidir" diyor ve harekete geçiyorlardı.[1]

Yeniçerilerin arasına, ulema kılığında bazı kışkırtıcılar da karışıyor, hep beraber At Meydanma gidiyorlardı. Sadrazam Dilâver Paşa, bir fermanla birlikte Çavuşbaşını gönderiyor, fakat Yeniçeriler kendisini taşlıyordu. Olay üzerine İstanbul adeta ayağa kalkıyor, ortalık iyice karışıyordu.

Yeniçeriler At Meydanında (Bugünkü Sultan Ahmed Meydanı) bir

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 572.

toplantı daha yapıyor ve Şeyhülislâm Es'ad Efendiden; Padişahı 'gölgeleyerek' baskı altına alan ve bazı heveslere sevkederek gereksiz yere beytülmalı yok edenler ile fesat çıkarmada başı çekenlerin katli hakkında fetva alıyorlardı. Ayaklanan Yeniçeriler, Bölük Ağaları ile Yeniçeri Ağasını taşa (recm ediyorlardı) tutuyorlardı. Bu sırada donanma da Yedikule'ye yanaşıyor, gemilerdeki Yeniçeriler karaya çıkarak ayaklananlara katılıyorlardı.

Zorbalar bu şekilde toplanarak önce, Sultan 2. Osman'ın hocası Ömer Efendi'nin sarayına yürüyordu. Ömer Efendi korkuya kapılarak kıyafet değiştiriyor ve kaçıyordu. Yeniçeriler kapıyı kırarak içeri giriyor, sarayı yağmalıyorlardı. Sonra Sadrazamın sarayına gidiyorlardı. Ancak burada silahlı bir grupla karşılaşıyorlardı. Kendileri silahsız oldukları için geri dönüyorlar ve bu sırada akşam oluyordu.

O gece Sultan 2. Osman ulema ile bir toplantı yapıyor ve zorbaların ne istediklerini soruyordu. Ulema da "asker Anadolu'ya geçmenizi istemiyor, hoca efendi ile Darüssüade Ağasının sürgün edilmesini talep ediyor" diyerek durumu arz ediyorlardı. Padişah ise 'Hac'dan feragat edebileceğini, fakat adı geçenleri azil bile etmeyeceğini' söylüyordu.

Bu sırada sarayda yapılan toplantı Yeniçeri Odalarına bambaşka şekilde yansıyor "Padişah Bostancıları silahlandırıyormuş" söylentisi kulaktan kulağa yayılıyordu. Bostancılar arasında ise "Donanma, toplarını saraya çevirmiş" dedikodusu dolaşıyordu.[1]

Ertesi sabah Yeniçeri ve Sipahiler, tepeden tırnağa silahlanarak Sultan Mehmed Camiinde toplanıyordu. Ayrıca seçkin ulemaya haber gönderiliyor, onların da Yenicamiye gelerek toplantıda hazır bulunmaları isteniyordu. Müftü Yahya Efendi, Kafzâde, Yusufzâde, Bostanzâde, Azmizâde, Kethüdâ Mustafa, Ayasofya Vaızı Ömer, Derviş, Kadızâde gibi önde gelen din adamları Camiye giderek, Yeniçeri yaşlıları ile buluşuyorlardı. Ulema, Kaymakam Ahmed, Defterdar Bâki, Sadrazam Dilâver

[1] Ahmed Rasim, C. I , Age. - S. 573.

Paşa ve Nasuh Ağa'nın katilleri hakkında arzuhal veriyor, idam fetvası istiyorlardı. Bunların kabahatlerinin ne olduğu sorusuna; "Hoca ile Kızlar Ağası Padişahı sefere kışkırttılar. Biz Dilâver Paşa'nın sarayına gittik, ama adamları üzerimize ok atıp birkaç arkadaşımızı öldürdüler. Defterdar daima eksik kesilmiş akçe veriyor. Kaymakam, Korucu ve Oturak maaşlarını vermiyor, Sekbanbaşı Nasuh Ağa da Kaymakam ile ittifak edip Korcuları ekmeklerinden ettiler" yanıtını veriyorlardı.

Ulema, asilerden aldığı arzuhali Padişaha takdim ediyordu. Ancak Padişah şiddetle karşı çıkıyor; katledilmesi istenen adamlarını vermeyeceğini bildiriyordu. Buna karşılık ulema, idam edilmelerini istiyor "Ehven-i Şer'in icra edilmesi lâzımdır. Verilmezse fesat ziyade olur" diyor, ısrar ediyorlardı. Bunun üzerine Sultan Osman "Galiba bunları siz tahrik ediyorsunuz. Önce sizi keserim. Zaten onların tedariki görülmüştür" diyerek ulemanın gözünü korkutuyordu.[1]

Bu sırada camide toplanmış olan Yeniçeri ve Sipahiler, ulemadan haber gelmeyince telaşlanıyorlardı. Bostancıların saray kapılarını tutup tutmadıklarını merak ediyorlardı. Bunun için de Ayasofya Camiinin minarelerine adam çıkarıyor, sarayı gözletiyorlardı. Saray kapılarının tutulmadığını görünce hep birlikte gidiyor, birinci kapıdan direnişle karşılaşmadan içeri giriyorlardı. Kapıcılar, Bostancılara karşı kendilerini ikaz ediyor, asiler de birkaç yüz tüfekliyi kale bedenlerine yerleştiriyorlardı. Bu sırada Topçu, Cebeci, Acemi Oğlanları ve sivil halk ambara girip ellerine odunlar alıyor ve "Dilâver Paşa ile Darüssâade Ağası ve Hocayı isteriz" şeklinde haykırarak ikinci kapıyı geçiyor, Divan-ı Hümâyûna doluşuyorlardı. Burada üç saat kadar bekliyor, bağırıp çağırıyor, sonra da üçüncü kapıdan geçiyorlardı. O sırada bir asi "Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye bağırıyor, böylece ilk kez Padişah da hedef alınıyordu. Artık hiçbir engelle karşılaşmıyor, Harem kapısını kıran asiler Sultan Mustafa'nın hapsedildiği hücreyi buluyorlardı. Ancak hücrenin ka-

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 573, 574.

pısı içerden kilitli olduğu için, içeri giremiyorlardı. Bunun üzerine bir grup Yeniçeri, hücrenin kubbesine çıkıyor buradan bir delik açıyor ve aşağı adam indiriyorlardı. Bu sırada Mustafa bir minderin üzerinde oturuyor, iki cariye de yanında duruyordu. Odaya girenler derhal yeri öpüyor, "Dışarda asker hazırdır" diyorlardı. Mustafa ise üç gündür yemek ve su verilmediği için, su istemekle yetiniyordu. Bir yandan Valide Sultana haber veriliyor, diğer taraftan Sultan Mustafa hücrenin kubbesinden çıkarılarak, arz odasına götürülüyordu. Bu sırada Mustafa ayakta duramayacak kadar halsiz bulunuyordu.[1]

Tüm bunlar olurken sarayın bir başka tarafında son derece kanlı bir olay cereyan ediyordu:

> "Sultan Mustafa'nın derûnunda mahbus ve bîmecal bulunduğu kubbenin delindiğini müteakkip bir Harem kapısı açılarak Sadrazamla (Dilâver Paşa) Kızlar Ağası teslim olundu. Müteakkiben kapı kapandı. Askerin şiddetine kurban olmak üzere arz olunan bu iki bedbaht derhal pâre pâre edildiler."[2]

Asiler Ulemanın Sultan Mustafa'ya biat etmesini istiyor, Ulema ise; "Rahat durunuz. İstediğiniz verildi. Daha ne istersiniz. Sultan Osman'a ilişmeyiniz, bırakınız" diyerek, direniyordu. Buna karşılık, Yeniçeriler aradıklarını bulduklarını söylüyor, Sultan Mustafa'yı yeniden tahta çıkarmakta kararlı davranıyor, ısrar ediyorlardı. Sultan Osman saltanattayken yeni bir Padişahın tahta çıkmasının caiz olmadığı yönünde uyarıları da dikkate almıyorlardı. Ancak ulemanın ısrarı karşısında asiler aynı anda kılıçlarını çekiyor Ulema arasında bulunan Kafzâde, korkudan ölüyordu. Diğer din adamları da yeni Padişaha biat etmek zorunda kalıyordu.

Bu arada zorbalar Baba Cafer zındanını basarak kapılarını kırıyor; kadırgalarda ve tersanede prangaya vurulmuş bulunan esirleri ve mah-

---

[1] Ahmed Rasim, C. I - Age. - S. 575.

[2] Hammer, C. 8 - Age. - S. 221.

kumları serbest bırakıyorlardı.[1] Buna paralel olarak Sultan Osman'ın

---

[1] Baba Câfer zindanı Fetih'ten Yeniçeri Ocağı'nın lağvına kadar, İstanbul'un başlıca mahpushanelerinden biri idi ki, esnaftan, halktan ve serseri gürûhundan, kaatil ve hırsızlarla borç ve zinâ mahkûmları Galata zindanıyla buraya atılırdı. Kadınlar bölümü de ayrıydı.

Sîyâsi mücrimler ve asker ocaklarından birine mensup kaatiller ve hırsızlar ise Bâbıâlî'deki Tomruk'a, Yedikule'ye, Rumelihisarı'na, Tersane zindanına, Ağakapısı zindanına konurdu. Umumiyetle vücudunun izâlesi matlup şerirler, zindanda geceleyin boğulur, cesetleri de ayağına taş bağlanıp bir çuvala konulduktan sonra denize atılırdı.

Baba Câfer zindanı, İstanbul surlarının Haliç boyunda bir burcun altında olup, fetihten sonra bu burç ve yanındaki kapı "Zindankapısı" adını almıştır. Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi, tarihinin üçüncü cildinde (M. 1831-1832) vekayii arasında, bundan böyle Zindankapısı'na Baba Câfer denilmesi için bir irade çıktığından bahsediyor ise de, Bâb-ı Câfer ve hatta "Babacâfer kapısı" isimleri halk ağzında tutunamamış, "Zindankapısı" adı devam edegelmiştir.

Osman Nuri Ergin, "Mecelle-i Umûr-ı Belediyye" adındaki muazzam eserinde, İstanbul kadılığı sicillerinde kayıtlı H. 1180 (M. 1766) tarihli bir ilmühabere dayanarak Baba Câfer zindanı ile zindan nizâmı ve hayatı hakkında çok kıymetli malûmat vermektedir. Şöyle ki:

"Zindana atılanların iaşesi vesair ihtiyaçları için devlet hazinesinden hiçbir şey sarfedilemezdi. Her gün, zindanın kule penceresinden bir mahkûm: 'Ey hayır sahipleri!.. Bizi unutmayın!' yollu durmadan bağırır ve mahpuslara, hayır sahiplerinden sadaka akçasıyla aynî yardımlarından her gün birer paralık ekmek ve birer kâse çorba dağıtılırdı. Geceleri birer mum verilirdi. Pâyıtaht halkınca da, zindan mahkûmlarına her gün tasaddukta bulunmak büyük sevap bilinirdi. Nezir kurbanları da, hemen daima zindana gönderilirdi.

"Fakat sonraları suiistimaller başlamış, zindan kâtipleri sadaka ve nezir akçalarıyla aynîyatını bir yemlik edinmişlerdi. Çorba pişirilmez olmuştu. Yevmiye ikişer akçalık ekmek dağıtırlar, paranın üst tarafını zindan kâtipleri arasında taksim ederlerdi.

"Kurban ve mum nezirlerinden, yirmi mahkûma bir okka et ve bir mum verip, kalanını odabaşı ve kâtipler bölüşürdü.

"Mahkûmlardan biri, yüksek makamlara, devlet ricaline şefâatnâme, ahbap ve akrabasına mektup gönderecek olsa, derkenar akçası ile altmış paradan beş kuruşa kadar para alınırdı.

"Bir mahkûm, zindana yatak, kilim ve keçe gibi mefruşat getirecek olsa yatak akçası adıyla kendisinden bir altına kadar para alınırdı. Vermiyen taş üstünde yatıp kalkmaya mahkûm bırakılırdı.

"Bir mahkûmun af ve ıtlâkı emri gelse, alabildiklerini alırlardı.

"Subaşılar tarafından tutulan hırsızlar ve yankesiciler zindana atıldığında, vak'a şüyû bulmamış ise üç beş gün sonra hırsız ve yankesicilerden alacaklarını alıp serbest bırakırlardı.

"Mahkûmlardan, zindancılara para yedirecek kudrette olanlar hoş tutulurdu. Borç yüzünden zindana atılmış yahut cürmü pek o kadar büyük olmayan mahkûmlar, zindan kâtiplerine akça verecek durumda olup da vermezlerse, türlü yollardan muazzep edilirdi. Para verenler ise hoş tutulur, hatta cürmü yok imiş, tecessüs ettik diye hakkında şefâatnâmeler tanzim edilirdi.

"Rum, Ermeni ve Yahûdi ekalliyet, cemaatler sandığından zindan subaşısına rüşvet verirler ve bu suretle gayrımüslimlere zindanda Müslümanların nail olamadıkları rahatı temin ederdi. Zindanın itibarlı misafirlerini gayrımüslimler teşkil ederdi.

"H. 1180'de Baba Câfer Zindanı'nın bu bozuk düzeni düzeltilmek istenildi ve şu tedbirler alındı:

"1- Baba Câfer zindanına, etvâr ve harekâtı mücerreb, namuskâr bir subaşısının tayini.

"2- Zindana konulan mahkûmlardan, her ne suretle olursa olsun hiçbir para alınmıyacaktır.

"3- Af ve ıtlâk edilen mahkûmlardan, harç namıyla da iki para alınacaktır.

"4- Gayrımüslimlerin verdikleri rüşvetin kat'iyyen önüne geçilecektir.

"5- Kule penceresinden münâdiye verilen sadakalardan toplanan akça ile her gün mahkûmların ekmek ve çorbaları mutad üzere muntazaman tevzi edilecektir. Cuma günleri de pilâv verilecektir. Bu paraya Baba Câfer türbedarı mütevellî ve zindan subaşısı nâzır tâyin olunacak ve para onların eli ile sarfolunacaktır.

"6- İaşe, odun, kömür, kandil gibi masraflar çıktıktan sonra geri kalan para, keselere konup mütevellî ve nâzır tarafından mühürlenecektir.

"7- İstanbul kadıları, her dört ayda bir zindan hesaplarını tetkik edecektir. Fazla para ile borç yüzünden hapsedilmiş olup hiçbir vakit borçlarını ödeyemeyecek olanların borçları ödenecek ve bu gibiler tahliye edilecektir.

"8- Mahkûmların istidalarından, derkenar akçası olarak yirmi paraya kadar harç alınacak; kudreti olmıyanlarınki meccânen yazılacaktır. Hilâfında hareket eden kâtipler şiddetle tecziye edilecektir.

"9- Her gün zindana atılan veya zindandan çıkarılan mahkûmlar evvelâ çavuşbaşı ağaya inha olunacak ve ancak onun tasdikinden sonra zindana konulup çıkarılacaktır."

Zinâ ve fuhşun, gazab-ı Sübhânî olan taun ve vebanın zuhurunda başlıca sebeplerden bilindiği devirlerde, İstanbul'da gerek cami avlusunda, sokakta, bekâr odalarında ve kırlarda ve gizli fuhuş ile ittiham olunan zaniyeler ve fâhişeler de Baba Câfer zindanının kadınlar kısmına atılırdı. Mahalle imamları, bu gibi genç kız ve kadınları zabıtaya ihbar ederdi. Zabıta da ihbardan sonra şiddetle takip ile zaniyeyi ve fâhişeyi zindana atmakla muvazzaf idi. Bir zaniye veya fâhişe, zindandan ancak tövbe ve istiğfar etmek suretiyle kurtulabilirdi.

Hakikaten nadim ve pişman olduğuna dair, mahallesi imamıyla mahallesinden sözüne itimat edilir bir zatın kefaleti de şarttı. İstanbul kadılığına hitaben yazılan H. 1192 (M. 1778) tarihli bir fermanda, zaniye ve fahişelerin tövbe ve istiğfar ile tahliyelerinde de bazı kızlarla kadınlardan para alındığı, bunun şiddetle önüne geçilmesi, para ile kefalette bulunan imam ve şahitlerin de, cürümleri sabit olduğunda sürgüne gönderilecekleri yazılıdır. Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi'nin H. 1247 vekayii arasında kaydettiği bir bendden, bir ara Baba Câfer zindanının yalnız kadın mahkûmlara tahsis edildiğini öğreniyoruz. Vak'anüvis: "Bu âne kadar, mahall-i mezkûr tâife-i nisâiyeye mahsus mahpes ittihaz olunmuştu. Baba Câfer'le zindancı Ali dede'nin rûhânîyetlerine hürmeten Ahmediye meydanı cıvarındaki tophane, nisayeye tahsis ile zindan-ı mezkûre karakolhane inşa olundu," diyor.

İstanbul'da bazen saltanat tebeddülü, bazen de sadrazamın sukutıyla neticelenen askerî ihtilâllerde, ihtilâlcilerin ilk işlerinden biri Galata ve Baba Câfer zindanlarına gidip kapılarını açmak, buradaki mücrimleri salıvermek olurdu. Mahpusları hürriyetlerine kavuşturmak, ihtilâli idare edenler indinde bir uğur sayılırdı. Buna bir örnek olarak, Naima tarihinden, Genç Osman vak'asındaki şu satırları okumak kâfidir:

"... ve asker şükrâne-i cülûs, Baba Câfer zindanına varıp ânda ve Galata zindanında olan mahpusları ıtlâk ettiler. Ve taş gemilerinde ve tersâne zindanında olan mücrimleri salıverdiler ..."

Türbe ve zindan 1934 belediye şehir rehberine göre Zindankapısı caddesi ile Canbazhâne sokağı kavşağındadır.

İki demir kanatlı sokak kapısının üstünde şu kitâbe vardır:

Merkad-i Hazret-i Câfer Radıyallâhü
Anhü 1298 (M. 1881)
Gel ziyaret kıl niyaz et câferül'ensariye
Müptelây-i derd olanlar bîavnillâh olur hoş
Gerek ekdar gerek emraz nedenlû hüzn ü endişe
Namurâdı bermurâd ider iken eyle gûş
Kıraat eyle üç ihlâs dahî Fatiha
Bu âli Babayı sakın eyleme ferâmuş
Eğer mü'min eğer gayri alub bir katre âbından
Hasılı câhi necatdan her kim eyler ise nûş

Bu demir kapının arkasında bulunan ikinci bir camlı kapıdan ön kısmı taş, arkadaki geniş kısmı tahta döşeli bir medhale girilir. Medhalin solunda türbedarlara meşruta oda, onun yanında zindana çıkan merdiven, geride sol dipte de türbe kapısı bulunmaktadır. İki demir kanatlı türbe kapısının üzerindeki tâlik hat ile manzum kitâbenin tarih beyti şudur:

Bende-i sâdıkı Es'ad didi zibâ târih
Merkad-i Câferi yaptı ne güzel şâh-i enâm
1250 (M. 1834-1835)

Kapıdan zemini taş döşeli küçük bir medhâle, sonra türbeye girilir. 5x9 metre kare genişliğinde tahmin edilen türbenin zemini tahta döşelidir. Üstü tonos ile örtülmüştür. Işık alacak kapıdan başka hiçbir yeri yoktur, elektrikle aydınlatılır. Tavana asılmış eski devirden kalma üç kandil vardır. Solda Baba Câfer'in, sağda zindancı Ali Baba'mn mermer sandukalı merkadleri bulunmaktadır. Ali Baba'nın merkadi yanında asırlar boyunca suyundan şifa beklenmiş olan demir çıkrıklı kuyu vardır. Baba Câfer'in sandukası da bir demir parmaklıkla çevrilmiştir.

Zindana tek kanatlı bir demir kapıdan girilir. Evvelâ zindan mescidi görülür.

Yeniçeri Ağası yaptığı Kara Ali'nin, Defterdar Bali Paşa'nın, İstanbul Kadısı Hocazâdenin evlerini basarak yağmalıyorlardı.

Sultan Osman bu gelişmeler karşısında son derece umutsuzluğa kapılıyor, durumu Sadrazam Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Mehmed Ağa ile görüşüyor, ne yapması gerektiğini danışıyordu. Onlar da Yeniçeri Ağası aracılığı ile Yeniçerileri hoşnut ederek Ocağa sığınmaktan başka çare olmadığını söylüyorlardı. Osman ise bundan başka çözüm yolu bulamıyor ve bir plân yaparak uygulamaya koyuyordu.

Gece olunca Padişah, Yeniçeri Ağasının Kapusuna (Ağa kapusuna) gidiyordu. Bu sırada Ağa, Orta Camide Sultan Mustafa'nın yanında bulunuyordu. Sultan Osman'ın geldiği haber verilince Ağa Kapusuna dönüyor, Osman ile buluşuyordu. Osman plânını anlatıyor ve yardımını istiyordu. Hüseyin Paşa Padişahın getirdiği on kese altınla birlikte bazı subayları kendi tarafına çekmek amacıyla kışlanın yakınındaki Şehzade Camiine gidiyordu. Sultan Osman, itaat etmeleri koşuluyla her Yeniçeriye elli altın, elbiselik kırmızı çuha, her Sipahiye on akçe terakki teklif ediyor, Ağa bu vaadleri subaylara iletiyordu. Subaylar da Ağa'ya muvakafat göstermeyi vaadediyor ve fakat bu önerileri Yençirelere kendisinin yapmasını söylüyorlardı.

20 Mayıs 1922 sabahı Yeniçeri Ağası kışlaya, Yeniçerilerin arasına gidiyordu. Ağa asilere hitaben konuşma yapmak üzere merdivenden yukarı çıkarken "Vurun! Söyletmeyin!" diye bir ses duyuluyor, arkasından gürültü kopuyor, ortalık karışıyordu. O sırada bir nefer Ağa'yı arkasından iterek düşürüyordu:

Tahta döşeli ve 5x9 metre kare genişliğinde olan mescid demir ıskara parmaklıklı dört pencere ile aydınlatılmıştır. Asıl zindana buradan yine tek kanatlı demir bir kapıdan girilir ve on basamaklı taş bir merdivenle çıkılır. Zindan 4x9 metre kare genişliğinde tavanı tonos örtülü beş küçük mazgal deliği ile aydınlatılmış bir yerdir. (Hayat Tarih Mecmuası, Reşad Ekrem Koçu'nun "Eski İstanbul'un Ünlü Hapishanesi, Baba Câfer Zindanı" başlıklı makalesi, 1 Haziran 1974. Yıl: 10, Cilt I, Sayı 6, Sıra No: 114, s. 10, 11, 12.)

"Derhal parça parça edilerek cesedi Aksaray'da dört yol ağzına konuldu."[1]

Ağa ile birlikte bulunan Çavuş ve Kethüdâ canını güçlükle kurtarıyordu.

Bu sırada asiler, Sultan Mustafa'nın yeni bir Sadrazam tayin etmesi için Valide Sultan'a başvuruyorlardı. Valide Sultan Bosnalı Davud Paşa'ya meylediyordu. Zira saray hizmetinden Rumeli Beylerbeyliğine yükselen Kara Davud Paşa Valide Sultan'ın damadı, Sultan Mustafa'nın ise eniştesi oluyordu. Asiler bunu bildikleri için sadarete Kara Davud Paşa'yı aday gösteriyorlardı. Valide Sultan da orada okuma yazma bilen tek Yeniçeriye on adet tevcih beratı yazdırıyor; Davud Paşa'yı Sadrazam, Başimrahor Derviş Ağa'yı Yeniçeri Ağası, okur yazar Yeniçeriyi de Çavuşbaşı yapıyordu.[2]

Bu sırada bir grup zorba tirkeşlerden (okçulardan) rüsûm aldığı için Gümrük Emîni Murad Çavuş'un evini yağmalıyordu. Kürek kaçkını mahkumlar ise kendilerine kötü muamele ettiği için Hacı Subaşının evini yakıp yıkıyordu. Yeniçeriler de boş durmuyor, Sultan Mustafa'ya bir arzuhal vererek, eski kanunları bir kenara bırakıp yeni kanunlar çıkarttıranların tümünün kellesini istiyorlardı. Bu arada eski subayların bir daha göreve tayin edilmemesi Yeniçeri Ağalarının Ocak zabitlerinden olmaması, Sadrazamın sınırsız bir yetki ile hükmetmesi, rüşvetin şiddetle yasaklanması konularında ferman çıkarttırılıyordu. Bu arada Padişahı da alkış tufanına tutuyorlardı.

Bazı zorbalar, Yeniçeri Ağasından haber bekleyen Sultan 2. Osman'ı ele geçirmek üzere, beklemekte olduğu Ağa kapusuna gidiyorlardı. Sultan Osman'ı burada, üzerinde beyaz bir entari ve başı açık olduğu halde, zavallı bir vaziyette buluyorlardı. Bir Sipahi, kendi tülbentini Sultan Osman'ın başına geçiriyordu. Padişahı adi bir beygire bindiriyorlardı.

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 223.

[2] Hammer, C. 8 - Age. - S. 223.

Bu sırada Padişahın yanında bulunan Sadrazam Hüseyin Paşa kaçmaya başlıyordu. Zorbalar onu takip ediyor, bir yerde kıstırarak yakalıyorlardı. Kılıçlarıyla öldürmeye teşebbüs ediyor, fakat Paşa'ya kılıç tesir etmiyordu. Zira, giysisinin altındaki zırh onu koruyordu. Fakat caniler, onu öldürmeye kararlı oldukları için yere yatırıyor, başını kesiyor ve kesik başı Orta Camiye götürüyorlardı. Yeniçeriler Hüseyin Paşa'ya büyük bir kin besliyorlardı. Zira o Hotin Kalesi önünde Yeniçerilere "Padişaha asker mi bulunmaz? Eşek yerine at bağlarız" diyerek hakaret ediyor, askerleri acımasızca Lehlerin yoğun ateşi altına sürüyor, göz göre göre ölüme gönderiyordu. Hüseyin Paşa bu tutumunun karşılığını Sadrazam olarak alıyor, sonra da bedelini başı kesilerek ödüyordu. Sultan Osman Yeniçeriler tarafından götürülürken, Hüseyin Paşa'nın yerde yatan başsız cesedinin yanından geçiyor, göz yaşlarını tutamıyor ve Hüseyin Paşa'nın suçsuz olduğunu, kendisini Hoca Ömer Efendi ile Kızlarağasının iğfal ettiklerini söylüyordu.

Zorbalar, Osman'a karşı son derece acımasız ve kötü davranıyor, sürekli hakaret ediyorlardı. Bazıları da alaycı bir ifadeyle "Canım Osman Efendi! Meyhaneleri basıp da Sipahi ve Yeniçerileri kadırgalarda zincire vurmak, denize atmak hoş mu idi" diyerek hesap soruyorlardı. Bazıları ise "Ecdadın bu bina-yı devleti sekbanlarla mı kurdu? Bu kaleleri Mısırlılarla Bostancılar mı yaptı? Anadoluyu ihtilal ateşine Bostancılar vermedi mi?" diyerek aşağılıyor, hakaret ediyorlardı.

Bu sırada, yanında iki sadık cariyesi olduğu halde caminin mihrabının yanında oturan Sultan Mustafa, gürültüler yükseldikçe yerinden fırlıyor, kendisini demir parmaklıklara atıyordu. Valide Sultan da "Gel, gel arslanım!" diyerek onu sakinleştirmeye çalışıyordu.

Bu manzara karşısında Sultan Osman etkili bir ses tonuyla yanındakilere "Bakın, nasıl bir adamı Padişah yapmak istiyorsunuz? Hem devletin, hem Ocağınızın mahvına sebep olacaksınız" diyor, sonra da ağlayarak asilerden ve zorbalardan özür diliyordu. Bu sırada Davud Paşa ile beraber gelen Cebecibaşı, boğmak için Sultan Osman'ın boynuna ke-

ment atıyor, fakat tetikte bulunan genç Padişah kemendi tutarak canını kurtarıyordu. Sadrazam Davud Paşa, Osman'ı öldürerek Sultan Mustafa'yı en güçlü rakibinden kurtarıp rahatlatmak istiyordu.

Ağalar duruma müdahale ediyor ve "Durun! Böyle yaparsanız halk hepimizi mahveder" diyerek engellemeye çalışıyordu. Sultan Osman Davud Paşa'ya "Seni iki defa ölümden kurtarıp memuriyete iade etmedim mi? Bana neden husumet besliyorsun?" diyor, Valide Sultan ise "Bu yılandır. Eğer elinizden kurtulursa hepimizi mahveder" şeklinde sözler söyleyerek Ağaları kışkırtıyordu. Cebecibaşı, boğmak amacıyla ikinci kez kement atıyor, fakat ağalar yine engelliyorlardı.

Sultan Osman bu kez Haseki'ye dönerek mansıbını kimin verdiğini soruyor "Sultan Mustafa" yanıtını alıyordu. O zaman "Sultan Mustafa kendi adını bile bilmez bir delidir. Gel şu pencereyi aç da kullarıma sesleneyim diyordu. Haseki, merhamet ederek Caminin askerlerle dolu bulunan Harem penceresini açıyordu. Osman şunları söylüyordu:

> "Sipahi ağalarım. Yeniçeri ihtiyarları, babalarım. Gençlik belâsıyla fena nasihatlara kulak verdim. Niçin beni böyle tahkir ediyorsunuz? Beni artık istemiyor musunuz?"[1]

Asiler hep bir ağızdan "Ne padişahlığını, ne de katlini istiyoruz" yanıtını veriyorlardı. Bu sırada Davud Paşa'nın işareti üzerine Cebecibaşı kemendi üçüncü kez atıyor, ama bu kez de Haseki engelliyordu.

Öğleden sonra Sultan Mustafa, Valide Sultan ve iki cariye ile birlikte saraya götürülüyor, tahta çıkarılıyordu. Bu sırada asker dağılıyor. Sultan Osman'ın başında sadece birkaç muhafız kalıyordu. Yeniçerilerin bir kısmı saraya, bir kısmı da Sultan Osman'ın getirdiği on torba altını bulmak amacıyla Ağa Kapusuna gidiyorlardı. Bunlar sadece bir torba altını bulabiliyor ve yağmalıyorlardı. Diğer altınları ise devlet ricâli çoktan yağmalamış bulunuyordu.

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 226.

Sultan Mustafa saraya ulaşırken Sadrazam Davud Paşa da yanında Kethüdâsı Ömer, Cebecibaşı, Subaşı Kethüdâsı Kalender Uğrusu (Kalender Uğrusu 'çocuk hırsızı' anlamına geliyordu. -R. E. Koçu, şöyle açıklıyordu: Kilindir Ogrusu lâkabı ile meşhur Subaşı Kethüdâsı da arabada Padişahın yanına bindi, oturdu. Yüzü nursuz, dev yapılı, zehrî katil bir adamdı; tiyneti lâkabından bellidir. Ogru, hırsız, harami demektir. Kilindir de eski meyhanelerde bir içki ölçüsünün adıdır.) olduğu halde; Osman'ı alıp Yedikuleye götürmek üzere yola çıkıyordu. Yol boyunca kalabalık toplanıyor ve halk bu meşum kafileyi izliyordu. Nihayet Yedikule'ye varılıyor, içeri girilip kapılar kapatılıyordu. Bunun hemen ardından Sadrazam ile yardımcıları cellâtlık yapmaya başlıyorlardı.

Genç Padişah son derece güçlü ve mücadeleci bir yapıya sahip bulunuyordu. Bu nedenle dört saldırgan başarılı olamıyor, Sultan Osman uzun bir süre bunlara karşı mücadele ediyordu. Ancak Cebecibaşı bir fırsatını bulup kemendi boynuna geçiriyor, Kalender Uğrusu ise Padişahın 'alât-ı tenasüliyesini' yakalayarak sıkıyordu.

"... o zaman tarih-i Osmaniyeyi lekedâr eden ilk Padişah katli ikmâl olundu!"[1]

Bu sırada vahşice bir 'mafios' uygulama yapılıyor; Osman'ın öldürüldüğünün kanıtı olarak kulağı kesiliyor, Sultan Mustafa'nın annesine götürülüyordu.

> "Naima: Venedik sefiri raporu. İşbu raporun buna dair fıkrası: 'Nişâne-i memat olmak üzere Sultan Mustafa'ya bir kulak getirildi.' Kitap hane-i İmparatori ve kralî. 'Cebecibaşı dedikleri lâyin (lâdin olacak - M. Çulcu) derhal alâmeti mevt olmak üzere kulağın, galiba burnun dahi kesip valideye getirdi. -Peçevi, C. 2, S. 288."[2]

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 227.

[2] Hammer, C. 8 - Age. - S. 227.

(Günümüzde de sıklıkla görülen ve mafios hesaplaşmalarda vahşice uygulanan 'burun ve kulak kesmek' -ki günümüzde mafios cinayetlerde işaret ve mesaj niteliği taşıyor - Anadolu Mafios Yaşam Tarzında 'geleneksel bir uygulama' olarak dikkati çekiyordu. Özellikle 'üst düzey' arasında işlenen cinayetlerde sadece bir cezalandırma yöntemi olarak değil, aynı zamanda 'güç gösterisi' anlamına da geliyordu. Bu barbarca uygulama, diplomatik dilde de aynı anlamı taşıyordu:

"Şehzade Ahmed-Sultan 2. Bayezid'in şehzadesi - İstanbul kapılarında (...) anladı ki bu karışıklıklar arasında payitahta giremeyecektir. Bunun üzerine geldiği yoldan dönerek Karaman Valisi iken vefat eden Şehzade Şehinşah'ın ikametgâhı bulunan Konya'yı muhasaraya gitti. Genç şehzâde yiyecek olmadığı için hayatına taarruz etmeyeceğini vaadetmiş olan amcasına teslim mecburiyetinde bulundu. Bayezid hadiseden haberdar olur olmaz şehrin iadesi emrini tebliğ etmek üzere saray Ümerasından birini Ahmed'e gönderdi. Lakin Ahmed de artık kendi nöbetinde yüzünden nekabı atarak (maskesini çıkararak) babasının gönderdiği elçinin burnunu, kulaklarını kestirdi."[1]

Anadolu'da yaşanan yasal ve yasadışı olaylarda sıkça rastlanan bu barbarca ve vahşice uygulama toplumsal bellekte derin izler bıraktığı için, mafios lügatçede şu 'uyarı' sözcüğü de ayrı bir yer tutuyordu:

"Onun (veya senin) burnunu kulağını keseceğim."

Burun ve kulak (kesmek) kestirmek Önasya'da, hayli eski bir gelenek olarak uygulanıyordu. Trabzon İmparatorunun sarayında güzel bir oğlanın hakaretine uğrayan Cenevizli tüccar Megallo Larcari, 14. Yüzyılda intikamını şöyle alıyordu:

"Hazırlattığı bir donanma ile Trabzon'a döndü ve İmparatorluk ülkesinin bütün kıyılarını yağma etti. Ekili tarlaları bozdu, evleri yıktı, esirlerin burun ve kulaklarını kesip İmparatora yolladı."[2]

---

[1] Hammer, C. 4 - Age. - S. 82.

[2] Anadolu'nun Milli Devleti Pontos- Mahmud Goloğlu - Ank. 1973 - S. 197.

Bu vahşet Doğu Karadeniz toplumlarının adeta bilinçaltına işliyordu.

'Burun-kulak kesme' eylemi sadece Doğu Karadeniz değil, tüm Önasya toplumlarının adeta bilinçaltında yaşıyor, her dönemde canlılığını koruyor, varlığını sürdürüyordu. Kaldı ki bu uygulama, dinsel esaslar çerçevesinde yaşayan aşiretlerin 'iç hukuk' anlayışında bir cezalandırma hükmü olarak (yasal/gayrıyasal) infaz ediliyordu.

> "Mîr, sahip bulunduğu aşiret üyelerinden herhangi birisi hakkında dilediği cezayı verir. Ölüm cezası verebilir. Ölüm cezası çeşitli şekillerde yerine getirilir. Suçlu, damdan aşağı atılarak öldürüldüğü gibi, hançerlenerek, tüfekle vurularak, asılarak öldürülür. Eli kesilir, kulağı kesilir. Bu cezaları hunhorlar yerine getirir."[1]

'Burun-kulak kesme' eylemi çeşitli nedenlerle uygulanıyor ve değişik mesajlar taşıyordu.

Her şeyden önce, işkence amacıyla uygulanıyor, hasmın kulakları ve burnu acı çektirmek amacıyla kesiliyordu. Nitekim, böyle bir uygulamayı, 4. Murad zamanında (1623-1640) yaşayan tarihçi Hemdem oğlu Süheylî Çelebi; kaleme aldığı Acâyibu'l-me'sir ve Garaibu'n-Nevâdir adlı eserinde şöyle anlatıyordu:

> "Bir gün büyük bir toplantı yapıp yemeye, içmeye koyuldular. Avretim meclisin ortasına geçip oturdu. Gündüz gidip, gece oldu. Yalnız kendi adamları kaldı. Bilmem avret mi beni bildirdi, yoksa kendi mi sezdi? Ancak onu gördüm ki, beni tutup karşusunda bir mermer direğe muhkem sardılar ve yemeye içmeye başladılar. Gözümün karşısında kalktı, avretim ile muamelesin tamam eyledi ve yine meclise oturdu ve avret bir dolu sundu. İçtikten sonra hatunuma: 'Senin kızlığını bu mu aldı?' dedi. Avret de: 'Belî' dedi. 'İmdi sen bunu benden ziyade seversin' dedi. Avret: 'Yok' dedi. 'Eğer beni ondan ziyade seversen kalk, iki kulağını kes' dedi. O merhametsiz dahi kalkıp bir bıçak ile kulaklarımı kesti ve yerine oturdu.

---

[1] Şemdinli Röportajı, Muzaffer İlhan Erdost, Onur Yayınları, Ankara 1993, S. 286, 287.

Bir miktar içtikten sonra yine avrete döndü: 'Beni mi ziyade seversin yahut bunu mu?' dedikçe avret: 'Seni ziyade severim' dedi. 'İmdi, beni seversen kalk, burnunu kes!' dedi. Avret dahi kalkıp hemen burnumu da kesti."[1]

Burada anlatıldığı gibi işkence amacıyla uygulanan 'burun-kulak kesme' eylemi, aşiret liderleri gibi halk arasında da bir cezalandırma yöntemi olarak tatbik ediliyordu. Bu tür eylemler, günümüzde de gerçekleştiriliyordu.

"Samsun'daki (...) olay önceki akşam Çezek mahallesi Dr. Kamil caddesinde meydana geldi. Bekâr olan Songül Lala (34) kendisine laf attığını iddia ettiği Vural Yener'le (32) tartıştı. Gittikçe gerginleşen tartışmada taraflar birbirlerini ittiler. O sırada çantasında taşıdığı bıçağı çıkarıp sallayan Songül Lala, Yener'in kulağını kesti."[2]

Yine Önasya geleneğinde 'burun-kulak kesme' eylemi bazen de 'gözdağı verme-korkutma' amacıyla uygulanıyordu. Nitekim, eski dönemlerde devletlerarası ilişkilerde askerî ve siyasî alanlarda bunun örneklerine rastlanıyordu.

"Tebriz Muhafızı Mustafa Paşa, kumandası altında 32 bin asker olduğu halde, aldığı emre uyarak bu şehri müdafâa etmemiş ve bir gece gizlice ortadan kaybolmuştu. Ertesi günü Mustafa Paşa'nın Tebriz'den ayrıldığını gören asker onu takip etmiş ve böylece bir panik başlamıştı. J. F. De Croix'mn kaydettiğine nazaran, Tahmasb Kulu Han ise bunun aksine Tebriz'i zapt ve buradaki katl-i âm esnasında, 300 Müslüman Türk'ün burun ve kulaklarını keserek, kendi muhafızlarıyla İstanbul istikametine sevketmişti. Gayesi, bunlar İbrahim Paşa siyasetinin canlı birer nümunesi gibi İstanbul'da dolaştıkça..."[3]

---

[1] Hayat Tarih Mecmuası, Sadeleştiren; Şevket Rado: Kesik Kulak, Yıl 2, C. I, Sayı 3, İst. 1 Nisan 1966, Sayfa 14.

[2] Hürriyet Gazetesi, Samsun, (DHA) Mehmet Soykan'ın haberi, 21 Aralık 2001, Çarşamba, S. 3.

[3] Patrona Halil İsyanı, 1730. Dr. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak.

Bu arada, intikam amacıyla işlenen cinayetlerde de 'burun-kulak kesilmesi' eylemine sıkça rastlanıyordu. Keza bu örnekler de günümüzde sergileniyordu:

> "(Manisa'da) Celalettin Gören (23) kızkardeşi hakkında konuştuğu gerekçesiyle, birlikte içki içtiği arkadaşı Serdar Şengül'ü (46) 30 yerinden bıçakla delik deşik etti. Ardından kulaklarını da kesip cebine koyan Gören polise teslim oldu."[1]

Bu vahşice uygulamaya; aşiretlerin mafios yaşamında olduğu gibi, geleneksel mafios yaşam tarzının bir uzantısı olan 'namus davalarında' da değişik şekillerde rastlanabiliyor.)

1622 yılında cereyan eden bu olay, sadece bir Padişahın vahşice ve utanmazca katledilmesi ile sınırlı bir anlam taşımakla kalmıyordu. Zira Yeniçeriler, Sultan 2. Osman'ın şahsında, saltanat otoritesini adeta bir kuklaya çeviriyor, onun yerine uzun yillar geçerli olacak şekilde kendi 'zorba otoritelerini' tesis ediyorlardı. Bunda hiç şüphe yok ki Haremin, Ulemanın, Ümeranın, Ricâlin, ekonomik koşulların, Celâli olaylarının ve kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı devleti yönetiminde ve sosyal yaşamında etkili olan 'spekülâtif-manipülâtif kazanca dayalı, Sami karakterli, uluslararası ticaret oligarşisinin' de büyük etkisi ve belirleyici rolü bulunuyordu.

Unutmamak gerekir ki Yeniçeriler İstanbul'da Padişahı öldürüp, merkezî otoriteye en ağır darbeyi vururken, Önasya adeta yanıyor; Yeniçeri, eşkıya, ehl-i örf, ehl-i şer, mütegallibe ve âyân, o yangın yerinde bütün unsurları ve anlamıyla Mafios Toplum Yapısını tesis etmek üzere sanki gizli bir anlaşma yapıyor, uygulamaya koyuyordu.

Yay. No. 808, İst. Ed. Fak. Basımevi, 1958, S. 86.

[1] Hürriyet Gazetesi, Turaç Top'un haberi (DHA), 12 Aralık 2000, Salı, S. 3.

• Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşması ile Anadolu'da tesis edilen Mafios Toplum Düzeni arasındaki bağlantıyı ve bunda devlet ricalinin rolünü anlatır mısınız?

Bu bağlantıyı tüm çıplaklığı ile gözler önüne serebilmek için öncelikle Sultan 2. Osman'dan sonra merkezî otoritenin gösterdiği aczi, iktidarsızlığı ve içine düştüğü 'sosyal, siyasal, ekonomik, askeri vs., 'bataklığı -biraz da kapsamlı biçimde- irdelemek doğru ve yerinde olur. 1622 yılının Nisan ayında cereyan eden olaylar, Osmanlı devletinin içine yuvarlandığı çaresizliğin ve akılalmaz zaafiyetlerin son derece çarpıcı kanıtlarını oluşturuyordu. Bir padişah rezilce katlediliyor; cesedinin burnu ve kulağı kesilerek Valide Sultana sunuluyordu. Diğer yandan onun yerine, balıklara altın ve pırlanta atan, korkuya kapıldığı anlarda yerinden fırlayıp demir parmaklıklara yapışan ve kimi zaman da sarayın boş odalarını tek tek dolaşarak "Osman! Osman!" diye bağırarak, katledilen Padişahı arayan ve zavallı bir akıl hastası olan Mustafa geçiyordu. Böylece; Devşirmelik görünümü altında kendi 'ikiyüzlü ahlâk anlayışını' egemen kılan, İslam dünyasının halifesinin emrindeymiş gibi görünüp de, o Halifeyi katletmeye götürürken bacaklarını okşayan, üç kuruşluk cülûs bahşişi koparmak için Padişah hal' edip, Padişah tahta çıkaran, Anadolu'da eşkıya ile kolkola giren, yerel mütegallibeye tetikçilik ve kiralık katillik yapan, Kalenderî/Celâlî kimliğini 'gizliden gizliye' şeref gibi taşıyan, şarap içen, hatta meyhane işleten, tefecilerle içli dışlı olup onlara tahsildarlık yapan, artık savaşmak istemeyen, cepheden kaçmak bir yana; değil cepheye gitmek kışlaya bile uğramayan, esnaflık görünümü altında piyasaya girip, piyasayı haraca kesen, soygundan ırz düşmanlığına kadar geniş bir yelpazede suç işlemekten kaçınmayan Yeniçeriler; payitahta tam egemen oluyor, kendi 'yasadışı otoritesini', merkezî otoritenin üzerine çıkararak zorbalığı devlet yönetimine egemen kılıyordu.

Nitekim 'çürümenin' en önemli belirtilerinden biri Sultan Mustafa'nın 22 Mayıs 1622 günü cülûsu sırasında ortaya çıkıyordu.

Ocaklılar kendilerine verilen bahşişten memnunluk duyuyordu. Ama daha fazla talep ediyorlardı. Aralarından on bin silahlı adamın, Ağanın evine gideceğini ve kendisini parça parça edeceklerini söylüyor, tehdit ediyorlardı. Ayrıca ufak para kabul etmiyor, bahşişlerinin altınla ödenmesini istiyorlardı. Bunun üzerine iç hazineden para gönderiliyor ve bahşişler, Ocaklıların istedikleri şekilde ödeniyordu. Bu arada Sipahiler, vergileri kendileri tahsil etmek istiyor ve defterler kendilerine veriliyordu. Ne ki Sipahiler bu defterleri Fatih Camiinde ihaleye çıkarıyor, en fazla parayı ödeyene defterleri teslim ediyorlardı.[1]

Adam başına yirmibeş altın cülûs bahşişi ödeniyor ve bu ödeme toplam olarak bir buçuk duka altınına ulaşıyordu. Ayrıca herkese iki akçe, bazılarına beş akçe zam yapılıyordu. Bu da senelik 600 bin akçe tutuyordu.

Yeniçerilerin ufak para yerine altın para alabilmek için direndikleri sırada Sipahiler de Padişah ile Validesinin bulunduğu Davud Paşa sarayının önünde gösteri yapıyor ve Sadrazama; "Biz sana Sultan Osman'ı emanet vermiştik. Niçin öldürdün?" diye bağırıyorlardı. Sadrazam da "Ben Sultan Osman'ı, Padişah-ı âlem Sultan Mustafa'nın emriyle öldürdüm" yanıtını veriyordu.

Üç hafta sonra, yani 11 Haziran 1622 günü Yeniçerilerle Sipahiler tekrar toplanıyordu. Bu kez, Sultan Osman'ın adamları oldukları halde canlarını kurtaran; Hoca Ömer Efendi'nin, Kaymakam Ahmed Paşa'nın, eski Kethüdâ Hüseyin'in, Kara Ali'nin, Ayas ve Nasuh Ağalar'ın da başlarını istiyorlardı. Ancak bu şahıslar firar etmiş bulunuyorlardı.

Buna karşılık zorbalar Kapu Ağası olan Akağalar Reisini - Padişahın yeğenini öldürmek istediği iddiasıyla- idam ediyorlardı. Cesedi ise sürükleyerek At Meydanına götürüp bir ağaca asıyorlardı.

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 230.

Bu sırada bir başka iddia daha ortaya atılıyordu. İddiaya göre Akağalar Reisi, bütün şehzadeleri öldürmeyi planlıyordu. Toplanan Yeniçerilerle Sipahiler bunun hesabını Sadrazam Davud Paşaya soruyorlardı. Sultan Osman'ın öldürülmesi emrini Davud Paşa verdiği için -görünürde- ondan nefret ediyorlardı. Aslında ise, kendi üzerlerinde hiçbir otoriteyi hissetmek istemiyorlardı. Hatta Kalenderî/Bektâşî/Alevî (heterodoks-Batınî) akımın ortak karakteri olan 'otorite tanımazlık' su yüzüne çıkmış, olunca hışmı ile devlet yönetimini ele geçirmeye yönelmiş bulunuyordu. Davup Paşa vergi defterlerini kendilerine paylaştırdığı, evkaf yönetimini tamamen onlara bıraktığı halde Ocaklıların gerçek niyetinin başka olduğunu hissediyordu. Kaldı ki vergi defterleri ve evkaf yönetimi nedeniyle halk da ondan nefret ediyordu. Durumu fark eden Şeyhülislâm Yahya Efendi, Valide Sultana giderek kendisinin ve oğlunun güvenliği için Davud Paşa'yı Sadrazamlıktan uzaklaştırması gerektiğini söylüyordu. 13 Haziran 1622 günü Davud Paşa azlediliyor, yerine Mere Hüseyin Paşa sadaret makamına getiriliyordu.

Mere Hüseyin Paşa, kaba saba, en alt tabakadan gelen, dağlı bir Arnavuttu. Bir söylentiye göre Arnavutça 'Mere' sözcüğü 'alın' anlamına geliyordu. Mere Hüseyin Paşa idam emri verdiği zaman, adamlarına 'mere' diye sesleniyor yani, cellatlarına 'bu adamı alın' diyordu. Bu nedenle lâkabı Mere Hüseyin olarak kalıyordu. Zaman içinde 'Mere' sözcüğü Arnavutça hitap tarzı olan 'More'ye çevriliyordu. 25 yıldan fazla bir süre Macaristan üzerine sefer yapan Serasker Satırcı Mahmud Paşa'nın aşçılığını yapmış; daha sonra sırayla Sipahiliye, Çavuşluğa, Kapıcılığa, İkinci İmrahorluğa ve nihayet Sultan Osman'ın saltanatı sırasında Mısır Valiliğine tayin edilmiş bulunuyordu. Ancak Mısır Valililiği yaparken, yıllık 600 bin altın vergi toplaması gerekirken 900 bin altın topluyor, 300 bin altını cebine atıyordu.[1]

Arnavutlar zaten yapısal olarak Mafios bir karaktere sahip bulunu-

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 232.

yordu. Dağlı olan bu halk kaba, acımasız, çıkarcı, grup çıkarlarını ön planda tutan ve gruplaşmaya elverişli bir anlayışı paylaşıyorlardı. (Arnavutların mafios anlayışı ve karakteri daha sonra geniş olarak irdenelenecek - M. Çulcu)

Mere Hüseyin bu bakımdan, Kavminin tipik bir temsilcisi konumunda bulunuyordu. Hırsızlıklarına ve zimmetçiliğine gerekçe olarak, çocuklarının evlilik çağına geldiğini ve paraya ihtiyaçları bulunduğunu gösteriyordu. Ancak büyük bir çaresizlik ve acz içindeki merkezî yönetim; acımasızlığı ve gaddarlığı nedeniyle Mere Hüseyin'in 'gem almaz' Yeniçerileri kontrol altına alabileceğini düşünüyordu. Fakat gelişmeler, düşünüldüğü gibi olmuyordu.

Yeniçeriler, koyun bahası adıyla anılan ücretlerine -tehditler savurarak- zam istiyor, gürültü yapıyorlardı. Mere Hüseyin Paşa bunları yatıştırmak bahanesiyle, devlet hazinesini zorbalara -adeta- peşkeş çekiyordu.

Mere Hüseyin merkezî otoritenin çaresizliğinin yanı sıra, Sadrazam olmak amacıyla Yeniçeri ve Sipahilere 100 bin altın vaadetmiş bulunuyordu. İşin bilinmeyen bir tarafı da buydu. Ocaklılar o denli güçlenmiş bulunuyordu ki, bunlar sadaret makamını el altmdan gizlice satıyor, sonra da baskı yaparak merkezî yönetime gerekli tayinleri yaptırıyorlardı. Üstelik bu işi sadece sadaret makamı için yapmakla kalmıyor; üst bürokrasiye ait makamlar da bu şekilde alınıp, satılıyordu.

Mere Hüseyin Yeniçerilere koyun bahası verip, takım başına beş kilo şeker dağıttıktan ve Orta Caminin zeminini ipek hah ile örttükten sonra, her Orta Erkânının birinci zabitleri makamında bulunan Çorbacıları At Meydanında topluyordu.

Mere Hüseyin Paşa, Çorbacılara şunları söylüyordu:

> "Yoldaşlar! Etinizi, mumunuzu, size lazım olan eşyayı nerede bulursanız alınız! Hamdolsun! Padişahın bu şeylere ihtiyacı yoktur!"[1]

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 252.

Kendilerine Sadrazam tarafından 50 bin akçe dağıtılan Çorbacılar, bu sözleri alkışlarla karşılıyorlardı. Zira Mere Hüseyin'in bu sözleri, Ocaklılara yağma yapmayı adeta meşru bir hak durumuna getiriyordu.

Bununla birlikte Sadrazam her fırsatta çeşitli bahaneler yaratarak Yeniçerileri İstanbul'dan çıkarmağa çalışıyordu. Bu arada Sultan Osman'ın katli sırasında Yeniçeri Ağası olan Derviş Ağa'yı Karaman'a Vali tayin ediyordu. Silahtar Bayram Ağa'nın kayıkla, Mudanya'ya kadar Derviş Ağa'ya refakat etmesi, Yeniçerileri çileden çıkarıyordu.

7 Temmuz 1622 günü, bu olayı bahane eden Yeniçeriler, Sadrazamın Ağalarını öldürttüğünü öne sürerek ayaklanıyorlardı. Mere Hüseyin'in kendilerini birer birer yok edeceğini iddia ediyorlardı. On Ocaklı bu konuda bir arzıhal yazıyor ve saraya veriyordu. Bunun üzerine Padişahtan bir 'hattı hümâyûn' geliyor ve burada "Sadrazamlığa Davud, Gürcü Mehmed Paşa, Lefkeli Mustafa Paşalardan birini tayin ediniz. Sizin intihab edeceğiniz (seçeceğiniz) bence kabul olacaktır" deniyordu.

Hiç kuşku yok ki bu hattı hümâyûnu oğlu adına Valide Sultan yazdırmış bulunuyordu. Valide Sultan bununla da yetinmiyor, yüzünü bir peçe ile örtüp askerlerin karşısına çıkarak konuşuyordu. Osmanlı tarihinde böyle bir olay ilk kez cereyan ediyor, saraylı bir kadın askerlerin karşısına ilk kez çıkarak, onlara hitab ediyordu. Bir kadının böyle bir şey yapması, Osmanlı yasalarına aykırıydı. Ancak asi Yeniçeriler yine de bu üç aday arasından sadrazam seçmiyor, "Padişah kimi isterse onu tayin edebilir" diyorlardı. Bunun üzerine sadaret, eşi Padişahın dayesi olan Lefkeli Mustafa Paşa'ya veriliyordu.[1]

Ancak Sipahiler Mustafa Paşa'yı istemiyor, onun tamahkâr bir adam olduğunu ileri sürüyor, azledilmesini talep ediyordu. Nitekim yine Şeyhülislâm duruma müdahale ediyor, Lefkeli Mustafa Paşa'nın yerine Gürcü Mehmed Paşa'yı Sadrazam yapıyordu.

Bu ortamda Yeniçeriler de gem'i iyice azıya alıyordu.

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 234.

Örneğin; Bayramdan sonra Sultan Mustafa bir buyruk yayınlayarak şarap içilmesini yasaklıyordu.

"Meyhane açmış olan Hıristiyanlar bunları kapadılar. Lakin Edirnekapısında, Kumkapıda şarap satmakta olan Yeniçeriler bu emre pek ehemmiyet vermeyerek ticaretlerine devam ettiler."[1]

Mere Hüseyin Paşa'nın Vakıfların mütevelliliklerini Sipahilere bırakması, büyük sorunlar yaratıyordu. Divan-ı hümâyûn katipleri ile bazı memurlar görevlerinden istifa aderek Sipahi yazılıyorlardı. Böylece vakıf mütevellisi olmaya hak kazanıyor ve büyük çıkarlar sağlıyorlardı. Bu kazançlarını da, kendilerini oraya tayin ettiren Sipahilerle paylaşıyorlardı. Gürcü Hadım Mehmed Paşa bunun önüne geçmek için, mütevelliliklerin 'saçı sakalı ağarmış' Sipahilerden başkasına verilmesini yasaklıyordu. Yaşlı Sipahiler memnun oluyor, ama genç Sipahiler Sadrazamı protesto ediyorlardı.

Bu sırada İstanbul'da asayiş ve güvenlik iyiden iyiye ortadan kalkmış bulunuyordu. Geceleri hırsızlar ve caniler kol geziyordu.

Anadolu da İstanbul'dan farksız bulunuyordu. Merkezî otorite; eyaletlerdeki eşkıyanın mı, yoksa ayaklanan Ocaklıların mı daha tehlikeli olduğunu kestirmeye çalışıyordu. Keza Levend ve Sekbanlar gibi yerel askerlerin mi, yoksa Yeniçeriler ve Sipahiler gibi Ocaklıların mı daha büyük tehlike oluşturduğunu tartışıyor, bir türlü karar veremiyordu.

Buna paralel olarak İstanbul'da Yeniçerilerin gerçekleştirdiği rezillikler, Anadolu'da da tartışmalara, gerilimlere ve yeni olaylara yol açıyordu. İstanbul halkı Yeniçeri zorbalarına karşı sessiz kalarak veya ona -sadece- 'sitem' etmekle yetinirken, Anadolu'nun bazı yörelerinde, yerel güç odaklarının şiddetli tepki göstermesine neden oluyor, hatta kaba kuvvetle karşı çıkılıyordu.

Örneğin; İstanbul halkı, Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'nın hayatından en-

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 235.

dişe ederek ona sahip çıkmaya çalışan Yeniçerilere şunları söylüyordu:

"Bu Doğancı Çelebi'yi (Derviş Ağa Doğancılıktan yetişmişti) Vezir-i Âzam niçin katletti diye dava edersiniz. Halbuki tuzunu, ekmeğini yediğiniz ve rakibi Sultan Mustafa'ya bir vedia-i mukaddeme olmak üzere tevdi eylediğiniz padişahın boğulmasına sağır şeytan gibi karşıdan baktınız."[1]

Buna karşılık Trablus Şam ve Erzurum Valileri, yerel halktan aldıkları destek ve güçle Kapukullarını düşman/hasım ilân ediyor; yerlerine Sekban ve Levendleri yerleştirmek üzere bunlara karşı saldırıya geçiyorlardı. Hatta Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa işi isyana kadar vardırıyordu. Yeniçeriler Abaza Mehmed Paşa'dan nefret ediyor ve nihayet seslerini yükselterek Sadrazam kapısına gidiyorlardı. Burada "Abazanın isyanına sebep İstanbul'da Gürcü Mehmed Paşa ile Halil Paşa'dır. Onlara istinad eder. Çünkü Sadrazamın biraderi Hüseyin Paşa'nın damadı ve Halil Paşa'nın oğullarıdır" diye bağırıyorlardı. Subaylar, Ocaklıları güçlükle sakinleştiriyordu.

Ancak İstanbul'da anarşi bitmek, dökülen kan dinmek bilmiyor, ortalık bir türlü sakinleşmiyor, mal ve can güvenliği sağlanamıyordu.

Sipahiler her vesileyle Sultan Osman'ın katledilmesi meselesini gündeme getiriyor, bunu adeta bir 'kan davasına' dönüştürerek hesap sorulmasını, suçluların cezalandırılmasını istiyorlardı. Nitekim 1623 yılının 1 Ocak günü divanın önüne gelerek bağırıp çağırıyorlardı. Bunun üzerine Şeyhülislâm Yahyâ Efendi "Bu husus Padişaha arz olunmalıdır. Eğer ferman etmediyse katiline şer'i hüküm icrâ olunsun" diyordu.[2]

Oysa, Sultan Osman'ın katli için fetva verenler arasında bizzat Yahyâ Efendi de bulunuyordu.

Sipahiler, ertesi günü yine Divana geliyor, aynı şekilde kan davası

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 238.

[2] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 3 - İ. Hami Danişmend - Türkiye Yayınevi - İst. 1972 - S. 318.

güdüyor; "Biz Orta Camide emanet virmiş iken ne temessük ile katlolundu?" diye soruyorlardı. Bunu Sultan Mustafa bir hattı hümâyûnla yanıtlıyor "Sultan Osman'ı ben katlolunsun dimedim. Davud Paşa öldürdü; kaatilleri kim ise haklarından gelinüb katlolunsun!" emrini veriyordu. Bunun üzerine Sipahiler coşuyor; "Katiller bulunsun" diye bağırıyorlardı.[1]

Nitekim hemen o gece Sultan Osman'ı öldürdükten sonra burnunu, kulağını keserek Valide Sultana götüren Cebecibaşı yakalanıyordu. Adı bilinmeyen bu şahıs Yedikule'ye giderken Sultan Osman'ın durup su içtiği çeşmenin yalağında, başı kesilerek öldürülüyordu.

Ancak asıl gelişme 5 Ocak günü meydana geliyordu. İki gün kaçıp saklanan eski Sadrazam (Kara) Davud, Hamza Bey adlı bir Sipahinin Eyüp cıvarındaki evinin samanlığında yakalanıyordu. Kara Davud önce saraya, sonra da Yedikule zındanına götürülüyordu. Keza, Sultan Osman'ın katillerinden 'Kalender Uğrusu' (Kalender ve Kilindir olarak da geçiyor - M. Çulcu) ele geçiriliyordu.

Bu arada Sultan Mustafa'nın kız kardeşi -ki Kara Davud'un eşi idi- hem Ocaklılara, hem de -muhtemelen- eski Sadrazamı idam edecek olan Cellâtbaşı Usta - Süleyman'a rüşvet veriyordu. Bunu, kocasının hayatını kurtarmak, en azmdan zaman kazanmak için yapıyordu. Nitekim rüşvetin faydası ertesi günü görülüyor ve Kara Davud kısa bir süre için başını kurtarıyordu. Olaylar şöyle gelişiyordu:

Gürcü Mehmed Paşa, Kara Davud'un idam edilmesini, böylece Anadolu'da Sultan Osman'ın kanını bahane ederek ayaklanmış olan bazı üst düzey yöneticilerin (Erzurum Valisi ve sair gibi) intikam duygularının tatmin edilmesini amaçlıyordu. Kaldı ki, Sultan Osman'ın gerçek katilleri olan Ocaklılar da şimdi, bu cinayet nedeniyle hesap soran bir durumda bulunuyordu. Sadrazam ise 'hem suçlu, hem güçlü' durumdaki Ocaklıları susturup, yatıştırmayı hesaplıyordu.

---

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 318, 319.

Nitekim, eski Sadrazam Kara Davud Paşa 7 Ocak günü Yedikule zindanından alınarak, bu olayla ilgisi bulunanların cezalarının infaz yeri haline gelen çeşme başına nakledildiyor, burada cellâtbaşının önüne 'çökertiliyordu'. Cellât Süleyman Usta, kılıcını kınından çıkarırken Kara Davud da koynundan bir tomar kağıt çıkarıyordu. Bu kağıt tomarı; Mustafa'nın, Sultan Osman'ın katli için verdiği hattı hümâyûn ile Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinin verdiği idam fetvalarından oluşuyordu. Davud Paşa, Sultan Osman'ı bu ferman ve fetvalara dayanarak katlettiğini söylüyordu.

Bu sırada, karısından rüşvet ve ihsanlar almış olan bazı Yeniçeriler cellâda bağırıyor, Davud Paşa'yı öldürmemesini söylüyorlardı. Buna karşılık yaşlı Yeniçeriler de cellâda çabuk olmasını ve eski Sadrazamın kellesini kesmesini söylüyorlardı.[1]

Bir bakıma Cellâtbaşı bizzat karar vermek durumunda kalıyor, o da Yeniçeriler gibi rüşvet aldığı için acele etmiyor, işi ağırdan alıyordu. Bu sırada Kuloğlu adlı bir Yeniçeri ortaya atılıyor, Kara Davud'u ayağa kaldırıyor, böylece bir süre için infazı önlemiş oluyordu.

Bunlar cereyan ederken Yeniçerilerle Sipahiler, birbiriyle savaşacak dereceye geliyorlardı.

> "Yeniçeriler, Sipahiler birbirine gireyazdılar. Birinci takım Sultan Osman'ın katli intikamı alınmış olmak için Davud Paşa'nın idamını, ikinci takım ise öldürülmemesini isterlerdi."[2]

Davud Paşa'yı kurtarmak isteyen Yeniçerilerin bir de gizli amaçları bulunuyordu. Onlar, Davud Paşa'yı cellâdın kılıcından kurtararak yeniden sadaret makamına oturtmak, sonra da kendisinden ödül ve mansıplar almak istiyorlardı. Nitekim bunu da kısmen başarıyorlardı.

Kara Davud'u cellâdın elinden alan Yeniçeriler, aralarına onu da ka-

---

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 320.

[2] Hammer, C. 8 - Age. - S. 244.

tarak kalabalık bir kafile oluşturuyor ve Orta Camiye doğru yürüyorlardı. Bu sırad Kara Davud'un yanında yürüyen bazı zorbalar, kendisinden bir elbise parçası veya işaret teşkil edecek bir şey vermesini istiyor, eski Sadrazam da veriyordu.

> "Davud Paşa'nın iade-i iktidar eylediği zaman, hayatını kurtaranlardan olduklarını ispat için bu alâmeti göstereceklerdi. Paşa'nın kuşağım kapamasını parça parça ederek istikbâlen, mehâmilerinin teşekküratına mazhar olmak üzere, bu parçaları mukaseme eylediler."[1]

Bu zorba gürûhu, ekmek dağıtılan yerden geçerken bir Sipahi, kavuğunu Davud Paşa'nın başına geçiriyordu. Bir başkası kapamasını, diğeri de atını veriyordu. Orta Camiye geldiklerinde Yeniçeriler resmî kavuk (mecûze) ve hil'at giydirip, onu Sadrazam yapıyor ve alkışlıyorlardı. Bunun hemen ardından, yolda aldıkları giysi parçalarını ve diğer işaretleri çıkarıyor, Sadrazama arz ediyor ve bunların karşılığında kendisinden mansıp, çeşitli ödüller ve makamlar talep ediyorlardı. Davud Paşa da, bu denli ağır baskı karşısında kimini Kethüdâ, kimini Çavuşbaşı, kimini de Tezkereci yapıyordu.

Bu sırada Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa, cellât Süleyman Usta'yı çağırarak Davud Paşa'yı kimin kurtardığını soruyordu. O da Sipahilerin kurtardığını söylüyor; fakat orada bulunan Sipahi subayları cellâdı yalanlıyordu. Buna karşılık Kazaskerler cellâdı doğruluyorlardı. Bu toplantıda bir karar alınamıyor, toplantıya katılanlar çaresizlik içinde kalıyor ve dağılıyorlardı.

O anda, aynı zamanda Sadrazam Paşa'nın damadı olan Kapucular Kethüdâsı Ahmed Ağa Sadrazamın yanına geliyor, kendisine bir ferman vermesi halinde Ocaklıları dağıtabileceğini ve Kara Davud'u idam edeceğini bildiriyordu.

Ahmed Ağa'ya istediği ferman hemen veriliyordu. Kapucular Kethü-

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 244.

dâsı da yanma 200 'üsküflü kapıcı'yı alarak Orta Camiye doğru hareket geçiyordu. Orada Kara Davud ile birlikte bulunan Ocaklılar, Ahmed Ağa'nın adamlarıyla birlikte geldiğini duyunca, büyük bir korkuya kapılıyor ve kaçıyorlardı.[1]

Ahmed Ağa ile adamları Kara Davud'u burada yakalıyor, daha önce Sultan Osman'ın bindirilmiş olduğu Pazar arabasına bindiriyor ve Yedikule zındanına götürüyordu. Böylece Yeniçerilerin daha fazla soymak amacıyla adeta 'sanal Sadrazam' ilan ettiği Kara Davud, bir kez daha zındana atılıyordu. Hemen ertesi günü (8 Ocak 1623) de, Kalender-Uğrusu ile birlikte cellâda teslim edilerek boğduruluyordu. Her ikisinin cesedi de denize atılıyordu.[2]

Ancak bundan bir ay sonra, 5 Şubat günü Ocaklılar sadarete geliyor, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın, Erzurum'da ayaklanan Abaza Paşa'yı desteklediğini ileri sürerek tehdit ediyorlardı. "Tavâşî (zenci hadımlar) taifesinin vezaretde alâkası olduğuna razı değiliz. Yok dirsen hançer üşürür seni pârelerüz" diyerek sadaretten çekilmesini istiyorlardı. Gürcü Mehmed Paşa bu tehdit karşısında mührü teslim ederek evine çekiliyordu. Padişah ise "Kul kimi isterse mühür ona verilsin" diyor, böylece Ocaklıları kışkırtan Mere Hüseyin, zorbalar tarafından tekrar Sadrazam yapılıyordu.

Mere Hüseyin'in ikinci sadareti, son derece büyük sorunların ve olayların kaynağını teşkil ediyordu.

Mere Hüseyin sadece Yeniçeri Ocağına dayanıyor, Yeniçerilerin desteğini yeterli buluyordu. Bu nedenle de Yeniçeriler adeta devlet hazinesine ortak oluyor, Sadrazam Yeniçeri Ağalarına büyük meblağlar ödeyerek onları kendisine bağlıyordu.

Sadaretinin ilk zamanlarında Sipahileri de karşısına almıyor; her

---

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 320: Hammer, C. 8 - Age. - S. 244, 245, 246.

[2] İ. Hami Danişmend - C. 3 - Age. - S. 321.

ikisini İlmiyeye ve Ulemaya karşı kullanıyordu. Bu aşçı yamaklığından gelme gaddar Arnavut, bir Divan toplantısında bir Beylerbeyini falakaya yatırıyor, sopa ile döverek öldürüyordu. Bir başka toplantıda da dinî kimliğine saygı göstermediği bir Kadıyı sopa ile dövüyordu. Bunun üzerine Kadı Efendi gidip, durumu meslektaşlarına anlatıyor, onlar da Fatih Camiinde toplanıyorlardı. İlmiye mensupları, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'yi de bu toplantıya çağırıyor, Mere'nin Mısır Valisiyken söylediği bazı sözler nedeniyle hakkında ölüm fetvası veriyorlardı.

Unutmamak gerekir ki Arap/İslam tutucu Sünnî eğilimli olan İlmiye mensupları ile Ulema da mafios bir dayanışma ve yapılanma içinde bulunuyorlardı. (Bu konu daha sonra başlıbaşına ele alınıp irdelenecek - M. Çulcu)

Şeyhülislâm Yahya Efendi azlini istemek için saraya giderken Mere Hüseyin de Yeniçerilere sığınmak amacıyla Ağa Kapusuna gidiyordu. Bunun üzerine Fatih Camii'ne bazı Ocaklılar gönderiliyor; bu işten vazgeçmeleri, aksi takdirde silah kullanacakları konusunda nasihat ediyorlardı. Ancak Ulema, Yeniçerileri dinlemiyor, idam konusunda ısrarcı davranıyorlardı. Bunun üzerine 30 Ağustos 1623 günü akşama doğru bir miktar Yeniçeri ile Acemi Oğlanı gelerek Fatih Camiini basıyor, Ulemaya saldırıyor, birçoklarını yaralıyor ve öldürüyorlardı.[1] Gerçi Yeniçerileri Mere Hüseyin kışkırtıyor ve kendi kellesini kurtarmak amacıyla ulemanın üzerine gönderiyordu ama, olayın arka planında Heterodoks/Kalenderî/Bektâşî Yeniçeriler ile Padişahı hacca gitmeye teşvik eden ortodoks Arap/İslam-tutucu Sünnî ulema arasındaki inanç zıtlaşması da büyük rol oynuyordu. Bir başka ifadeyle Yeniçerilerin -giderek tutucu Sünnî bir siyaset izleyen- merkezî otoritenin arkasındaki dinsel destekle de hesaplaşma içine girebileceğini gösteriyordu.

Yeniçeri -İlmiye arasındaki hesaplaşmanın arka planındaki inanç zıtlaşmasını doğrulayan bir olgu da Ulemanın, Sultan Osman'ın kan da-

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 322.

vasını bahane ederek ayaklanan Erzurum Valisi Abaza Paşa'yı elaltından desteklemesi ve tahrik etmesiydi. Unutmamak gerekir ki Ulema, Sultan Osman'ı hacca gitmeye teşvik ediyordu. Oysa heterodoks Bektâşîler, hacca gitmeyi gereksiz buluyorlardı.

Bir yakıştırmaya göre Bektâşîler, bir zaman yoğun olarak Şeyh Haydar'a (İran'a) gittikleri için Sünnîler tarafından "Niçin hacca gitmeyip, Şeyh Haydar'a gidiyorsunuz?" diye eleştiriliyorlardı. Onlar da "Biz ölüye değil, diriye gideriz" diyerek yanıtlıyorlardı. Bu yakıştırma aynı zamanda Bektâşî olan Yeniçerilerin, Sultan Osman'ın hac girişimine de hangi gözle baktıklarını belirliyordu. Dolayısıyla, Sultan Osman'ı hacca gitmek konusunda kışkırtan, aynı zamanda merkezî otorite üzerinde etkinlik kazanan Ulema ile Yeniçeriler zaten gizli bir rekabet ve husumet içine yuvarlanmış bulunuyordu. Tüm bu gelişmeler, Yeniçerileri dışa karşı daha bir içine kapanmaya sevkediyor ve bu içe kapanış, onların doğasında mevcut olan kaba kuvvet kullanımını da güçlendirerek ortaya çıkarıyordu. Nitekim Fatih Camiinin basılarak, ulemanın öldürülmesi ve yaralanması, iki kanat arasındaki uzlaşmazlıktan (hatta zıtlaşmadan) kaynaklanan kin ve husumetin kanlı bir ürününü oluşturuyordu.

Ancak Fatih Camii baskınından sonra Sadrazam Mere Hüseyin Paşa daha da mütecavizleşiyordu. Örneğin, muhaliflerini idam ettiriyor, bazı Ulemayı da sürgüne gönderiyordu. Ancak bir hata yapıyor; hem Sipahileri, hem de Yeniçerileri karşısına alıyordu. Zira onları birbirine düşürmeye, Sipahileri Yeniçerilere ezdirerek kendi canını ve pozisyonunu güvenceye almaya çalışıyordu.

Bu olay şöyle cereyan ediyordu.

Mere Hüseyin Paşa'nın tek dayanağını Yeniçeri Ocağı oluşturuyordu. Buna karşılık Sipahilerin düşmanlığını kazanıyordu. Genç Osman'ın katli meselesi nedeniyle Sipahilerle Yeniçeriler de birbirini suçluyorlardı. Sipahiler, Sultan Osman'ı Yeniçerilere teslim ettiklerini, Yeniçerilerin ise Ocaklarına sığınan genç Padişahı cellâda vererek ihanet ettiklerini -bir bakıma 'raconu bozdukları'- ileri sürüyorlardı.

Kaldı ki Yeniçeriler de bu konuda tam anlamıyla fikir birliği içinde bulunmuyorlar, birbirlerine suçluyorlardı.

> "... muharrirler mehaz göstermeyerek bu maaş tevzii esnasında, sıra altmışbeşinci yaya ortasına geldiği zaman, Başçavuşun bu ortayı üç defa çağırıp üçüncüsünde 'yoktur' cevabı verilence 'yok olsun' diye bağırarak, Yeniçerilerin de hep birden 'yok olsun' diye haykırdıklarını yazarlar. Güya İkinci Osman'a karşı suimuamelede bulunan Yeniçerinin bu Ortadan olduğu vehayut altmışbeşinci ortaya iltica eden bir şehzadenin himaye edilmeyerek teslim edilmiş olmasından dolayı altmışbeşinci Ortanın isminin defterden külliyen hak edildiğini yazarlar..."[1]

Bütün bunlar Sultan Osman'ın katledilmesi meselesinde Yeniçerilerin oynadığı rolden kaynaklanıyordu. Sipahiler de bu nedenle Yeniçerilere iyi gözle bakmıyorlardı. Dolayısıyla, Yeniçerilere dayanan Mere Hüseyin ile Sipahiler arasında da gizli bir husumet bulunuyor, Sadrazam Ulemanın Sipahileri üzerine saldırtacağından korkuyordu. Bu nedenle de, 'baskın basanındır' düşüncesinden hareket eden Sipahileri Yeniçerilere yok ettirmeyi planlıyordu.

Mere Hüseyin büyük paralar ödeyerek kendisine bağladığı Ocak Ağalarıyla gizlice anlaşıyordu. Buna göre, sarayda yapılacak bir ulûfe dağıtımı töreninde Yeniçeriler aniden Sipahilere saldıracak ve orada imha edeceklerdi. Fakat araya bayram giriyor, ulûfe töreni erteleniyordu. Böylece plân da ertelenince, Mere'nin adamlarından biri çenesini tutamıyor, yapılmak istenen katliâmı açıklıyordu. Bunun üzerine Sipahiler ayaklanıyor, tehditler savurarak Sadarete gidiyor ve Mere Hüseyin'in azledilmesini istiyorlardı. Buna karşılık bazı Yeniçeri amirleri Sadrazamı korumaya çalışıyorlardı. Fakat Yeniçeri Kethüdâsı Bayram Ağa; Yeniçerilere durumu anlatıyor, Mere'den rüşvet alan Ağaların kışkırtmalarına kapılmamalarını, aksi takdirde taşrada güçlü olan Sipahilerin birleşerek Yeniçerileri yok edebileceklerini söylüyordu. Bunun

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, C. I - Age. S. 433.

üzerine Yeniçerilerle Sipahiler birlikte hareket etmeye başlıyor, Mere Hüseyin'i istifaya zorluyorlardı. Mere sadaretten ayrılmakla kalmıyor, adeta ortadan kayboluyor ve bilinmeyen bir yere saklanıyordu.[1]

Mere Hüseyin'den boşalan sadaret makamına Kemankeş Ali Paşa tayin ediliyordu. Ispartalı bir Türk olan Kemankeş Ali Paşa, Merkezi otoriteyi Yeniçeri zorbalarının baskısından ve denetiminden kurtarmanın birinci koşulunun, aklî dengesi bozuk Padişah I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi olduğunu düşünüyordu. Kaldı ki Sultan Mustafa zamanında yerel yönetimler de merkezi otoriteyi artık iyiden iyiye dikkate almamaya ve adeta bağımsız hareket etmeye başlamış bulunuyorlardı.

Diğer taraftan Sultan Osman'ın kan davasını güden asi Vali Abaza Paşa da İstanbul'a haber göndererek Sultan Mustafa'nın hal' edilmesini ve yerine çocuk şehzade Murad'ın (4. Murad) tahta çıkarılmasını istiyordu.

Ancak ortada büyük bir sorun bulunuyordu.

Sultan I. Ahmed'in vefatından sonra geçen yaklaşık 6 yıl zarfında 3 padişah değişmiş durumdaydı. Padişahların her tahta çıkışında cülûs bahşişi olarak hazineden milyonlarca altın çıktığı için, Yeniçeriler devletin kasasını adeta boşaltmış görünüyordu. Bu nedenle, Sultan Mustafa hal' edilip de yerine şehzade Murad tahta çıkarılacak olursa, cülûs bahşişi ödenemeyecekti.

Bu sorunu çözmek konusunda kararlı olan Kemankeş Ali Paşa pratik bir yol buluyordu. Ocağın önde gelenlerini topluyor, hazinenin durumunu anlatıyor, Padişahın sağlığına dikkati çekiyor, önlem alınmadığı takdirde devletin çok zor durumlarda kalacağını belirtiyordu. Ocaklıların cülûs bahşişi almaması halinde Sultan Mustafa'yı hal' edebileceklerini ve Şehzade Murad'ı tahta çıkarabileceklerini, buna da zorunlu olduklarını vurguluyordu. Ocağın seçkinleri, öneriyi kabul ediyordu.

Bunun üzerine Sadrazam- Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahyâ Efendi

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 322, 323.

ve Ulema ile konuşup, onlardan hal' fetvasını alıyordu. Böylece Sultan Mustafa ikinci kez tahttan indiriliyor, yerine henüz bir çocuk olan Şehzade Murad, Sultan 4. Murad olarak tahta çıkıyordu.[1]

Verdikleri söze rağmen Yeniçeriler yine de sözlerinde durmuyor, ısrarla cülûs bahşişi istiyorlardı. Zorbaların tehdit ve baskıları artınca yönetim daha fazla dayanamıyor, bunun üzerine sarayın altın takımları darphaneye gönderiliyor ve burada sikke kesilip Yeniçerilere cülûs bahşişi olarak dağıtılıyordu.

Kaldı ki Padişahın küçük bir çocuk olması, Osmanlı merkezî yönetimindeki zaafiyetin devam etmesine neden oluyordu. Böylece daha uzun bir süre devlet, Yeniçeri zorbalarının baskısı altında, onların 'kanunsuz, kuralsız ve ahlâksız' anlayışları doğrultusunda yönetilmek zorunda kalıyordu.

Her şeyden önce Yeniçerilerin MAFİA'laşmasına neden teşkil eden en önemli hususların başında, bu Ocağın mensuplarının 'Devşirmelik' adı altında 'ikiyüzlü bir yaşam ve anlayış tarzına mahkum olmaları' konusu yer alıyordu. Bu iki yüzlü anlayış, Bektâşîlik gibi geçirgen bir heterodoks inanç karmaşası ile bütünleşiyor ve besleniyordu. Hiç şüphe yok ki; Kalenderîlik ve Abdallık gibi, Osmanlı devletinin kuruluş evresinde saygın ve seçkin bir anlayışın mirasçısı olan Bektâşîlik, 17. Yüzyıl başında, her şeye karşın yine de aynı pozisyonunu koruyordu. Ne ki Çandarlının idamından sonra iktidar ile yolları ayrılmış olan 'Ocağ-ı Bektâşîyân' (Gürûhu Bektâşîyân) yani Yeniçeriler, giderek Arap/İslam-Sünnî bir tutucu inanç yolu seçmiş olan merkezî otorite ile karşı karşıya gelerek saflaşıyordu. Bu aşamada Batınîliğin belirgin özelliği olan 'otorite tanımazlık' Kapukulu Ocaklarının kışlalarında 'uyanmış çerağlar' gibi yanıp, tutuşuyordu. Sultan Osman'ın katli ile Yeniçerilerin iradesi devlet otoritesinin üzerine çıkıyordu. Hele aklî dengesi bozuk olan Sultan Mustafa zamanında, devletin içindeki bu 'gem almaz' silahlı zor-

[1] İ. Hami Danişmend, C. 3 - Age. - S. 323.

balar işi iyice azıtıyor, sadaret makamını adeta ihale ile kiralayacak ve sadrazam kellesi alacak kadar ileri gidiyorlardı. Güç ve iktidar, bu iki yüzlü ve ne olduğu belirsiz zorbaları daha bir azdırıp şımartıyordu.

Aynı dönemde felâketler de birbirini izliyor; savaşlar eyaletleri devletten kopartıyor, genel olarak nüfus azalıyor, vergiler durmadan çoğalıp artıyor, her türlü çürüme ve bozulma yaşanıyordu. Vezirler ve Kadılar çalıyordu. Eski yasalar artık geçerliliğini yitiriyor, yerine gerekli yeni yasalar yapılamıyor, uygulanamıyordu.

19 sancaktan oluşan doğu eyaletleri İran'ın eline geçiyordu. Bir zamanlar ikibindörtyüzkırkbir yük, yani; ikiyüzkırkdörtmilyonyüzbin akçeye ulaşan devlet gelirlerinden kırksekizmilyonbeşyüzbin akçe azalmış durumdaydı.[1]

Mevcut varlığın büyük kısmı 'arpalık' adı altında, nedimlere yahut 'yaşmak ve paşmak bahası' namıyla sultanlara peşkeş çekiliyordu. Saltanat için bunlardan sadece on milyon akçe gelir sağlanabiliyordu. Halktan emlâk vergisi, avarız vergisi (fevkalâde vergi), koyun bahası, gulamiye ve bunun gibi çeşitli adlar altında yüklü vergiler toplanıyordu. Bu vergilerin toplanması işini Sipahiler, kendi ellerine alıyorlardı. Ama vergileri yine de kendileri toplamıyor, defterleri her sene Fatih Camiinde ihaleye çıkararak satıyorlardı. Bu, sonradan ortaya çıkan tahsildarlar, vergileri adambaşı yedi-sekiz yüz akçeye kadar çıkarıyor, aradaki büyük farkları hem kendi ceplerine atıyor, hem de Sipahilere kazandırıyorlardı. Kaybeden ise devlet hazinesi ve halk oluyordu.

İstanbul'da hayvan başına alman 7-8 akçelik in'am resmi, Anadolu'da 25-30 akçeye yükseliyordu.

Eski kanunun bir kenara bırakılması, Yeniçerilerle Sipahiler gibi, Sancak Muhafızı konumunda bulunan Kapu Halkını, yani muntazam askerleri de her gün daha fazla düzensizliğe ve disiplinsizliğe sevkediyordu. Çavuşlar, bizmetten muaf tutulan Mumcular, emekli anlamına

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 262.

gelen Oturaklar sınıfının durmadan kalabalıklaşması Yeniçeri Ocağının iç düzen ve disiplinini iyice altüst ediyordu. Ordu bütünüyle çürüyor, bozuluyor, devleti korumak yerine, bağlı olduğu çıkar gruplarını ve bireysel çıkarlarını koruyor, devletin başına belâ oluyordu.

> "Gayrımuntazam asker, yani Yörükler, vergiden muaf demek olan Rumeli müsellemleri, Anadolu Piyadeleri hizmet- i askeriye-yi Timar ve Zeamet sahiplerine bırakırlardı. Cebeliler (Süvariler) mukaddemedeki gibi para ile satın alınmış köle olmayıp, hizmeti hükümete kabul edilmiş aylıklı adamlardan ibaret idi. Timar ve Zeametlerin bir kısmı azami 'septe düşmüş' yani isimleri defterde münderic olduğu halde hiçbir zaman ordu ile birlikte bulunmaz adamlara ihsan olunmuşdu."[1]

Hiç şüphe yok ki, merkezî otoritenin karşı karşıya bulunduğu sorunlar ve üzerinde tesis edilen zorba baskısı payitahtta ve Anadolu'da sosyal-siyasal değişimin ana nedinini ve kaynağını oluşturuyordu. Her ne kadar payitahttaki devlet düzeni, Padişahın mutlak iradesi altında eski hiyerarşik yapılanmasını muhafaza ediyorsa, bu görüntüde kalıyordu. Ocaklılar, rekabet ve husumet halinde olduğu diğer güç odaklarını silahlarıyla susturarak kendi düzenlerini geçerli kılıyorlardı. Ancak yine de Sultan/Halifenin mutlak iradesine karşı -pratikte olsa bile- meşru bir alternatif ortaya çıkamıyor, düzen düşe kalka devam ediyordu.

Yeniçeri Ocağı bu andan itibaren daha bir 'yasadışı işlerle' haşır neşir oluyor, kendi dışındakilere karşı olduğu gibi, kendi içinde de mafios bir yapı teşkil ediyordu. Yeniçeri Ocağı içinde, bölgecilik ve hemşehrilik bağları esas alınarak çıkar grupları oluşturuluyordu. Arnavutlar, Boşnaklar, Karadenizliler vs., gibi aynı yöreden ve kökenden gelenler birbirlerine karşı çıkar grupları teşkil ederken, meslekî örgütlenmeleri bir husumet ve rekabet odağı haline getiriyorlardı.

Örneğin; Kapulu Ocağı içinde yer alan Tulumbacılar, Humbaracılar, Tersane Yamakları vs., gibi meslek kolları da kendi çıkarları doğrultu-

---

[1] Hammer, C. 8 - Age. - S. 263.

sunda dışa kapalı bir dayanışma ve örgütlenme içine giriyorlardı. Bu örgütler mafios bir karakter taşıyor ve yasadışı işlerde başı çekiyorlardı.

Bu çerçevede, 17. Yüzyılın başında yaşanan olaylar Yeniçerilerin MAFİA'laşması bakımından adeta bir kavşak noktasını oluşturuyordu. Bir başka ifadeyle Yeniçeriler önce devleti yüceltiyor, sonra devlete hükmediyor, ardından devleti soyuyor, soyacak bir şey kalmayınca da sokağa iniyor ve halka karşı 'çıkara dayalı' suçlar işlemeye başlıyorlardı.

Buna karşılık Anadolu'da daha farklı bir gelişme ve tam anlamıyla 'mafios değişim' yaşanıyordu.

Âyânların Ayak Sesleri...

*• Yerelde Celâlî olaylarının etkisi, merkezde ise Kapukulu Ocağının mutlak iradeye ağır darbeler indirmesi ve Yeniçerilerin MAFİA'laşması sonucu; 17. Yüzyıl başında Osmanlı merkezî otoritesi tam anlamıyla zaafa uğruyordu. Bunun sonucunda hem merkez, hem de yerelde büyük bir değ*i im ve dönü üm ya anmaya ba lanıyor; ortaya -özellikle yerelde- yeni, *'mafios güç odakları' çıkıyordu. Bu yeni güç odaklarının başında ise âyânlar (Ayn sözcüğünün çoğulu olan âyan 'önde gelenler'i ifade etmesi bakımından zaten çoğul anlam taşıyor. Dolayısıyla âyânlar, çoğulun çoğulu anlamına geliyor. Ne ki bir yerin önde gelenleri için âyân kelimesinin kullanılması yeterli olurken, birkaç yerin önde gelenlerini ifade etmek için âyânlar sözcüğünün kullanılması, o denli de yanlış sayılmıyor. Kaldı ki galat olduğu için âyânlar sözcüğünü, burada da kullanıyoruz - M. Çulcu) yer alıyordu. Bir 'mafios yapılanma odağı' olarak âyânlar konusunu irdelemeden önce, bu 'dönü* üm ve değ*i* im *süreci' üzerinde daha kapsamlı durmak gerekmez mi? Bir bakıma Os-*

manlı toplum ve yönetim yapısının bu süreçte Mafios Toplum Yapısı yönünde bir olu um gösterdiği söylenebilir mi?

Kabul etmek gerekir ki, daha önceki örneklerine bakıldığında Timar sistemini en başarılı şekilde uygulayan devletlerin arasında Osmanlı İmparatorluğu, seçkin bir yer edinmiş bulunuyordu.

Ne ki, 16. Yüzyılda Timar sisteminin çökmeye başlaması hem devlet yönetimini, hem de Osmanlı toplumsal yaşamını son derece olumsuz etkiliyordu. Timar sisteminin çözülmesi aynı süreçte Sünnî/merkez-Alevî/yerel çatışması ve Kalenderî/Bektâşî-Devşirme Ocağının MAFİA'laşması ile de örtüşünce, 'Memâlik-i Osmaniye' tam anlamıyla bir 'kaos alanına' dönüşüyordu. Bunun sonucunda 16. Yüzyılın son, 17. Yüzyılın ilk çeyreğinde kaos, doruklara tırmanıyor; Sultan/Halife -şekilsel bakımdan- mevcudiyetini ve tahtını koruyabiliyor ve fakat hem yönetimde, hem de sosyal yaşamda bütün dengeler altüst oluyordu. Hiç şüphe yok ki bu kaos, kargaşa ve altüst oluş sırasında merkez yerelde, yerel de merkezde cereyan eden olaylardan ve olumsuzluklardan geniş çapta etkileniyordu.

Merkezde, Kalenderî/Bektâşî-Devşirme Ocağı; dışa tamamen kapalı 'silahlı örgütsel yapısını' grupsal çıkarları doğrultusunda bir vurucu güç haline getirerek kendi otoritesini merkezî/mutlak otoritenin üzerine çıkarıyordu. Bu otoritesini, Sultan/Halife ve sadrazamları katlederek sergileyip tesis ediyor, halka ve yönetime bu yoldan korku salarak sindiriyor, böylece Padişahın 'mutlak iradesini' kendi kuklası haline getiriyordu. Bu oluşum sonucu Sultan/Halife, değil taşraya/yerele, payitahtın beyninde bile hükmedemiyecek bir duruma düşüyordu. Yeniçerilerin bu yasadışı otoritesi ise öncelikle mutlak iradeyi ve ona bağlı yönetim mekanizmasını hedef seçiyordu. Bu hedefin dışında, sosyal yaşamı düzenlemek veya devletin çağdaşlaşması yönünde bir çaba göstermiyor, bir iddia taşımıyordu. Dolayısıyla devletin merkezinde, çeşitli boyutlarda ve ölçülerde, kişisel ve grupsal otorite merkezleri de oluşuyor, kendi

'küçük ve sınırlı' egemenlik alanlarını belirliyorlardı. Bu küçük otorite odakları; hem Sultan/Halife ve hem de Yeniçeri Ocağı ile ilişki kurup işbirliği yapıyor, bu yoldan kendi varlığını koruyup, sürdürebiliyorlardı. (İstanbul'da diğer mafios güç odakları konusu ayrıca ele alınıp irdelenecek - M. Çulcu)

Merkezdeki kaos, mutlak otoriteyi sarsıp zaafa uğratırken -yapay da olsa- düzen, yine de varlığını koruyordu. Buna karşın yerelde, daha farklı gelişmeler yaşanıyordu. Zira kaos hem yönetimi, hem de sosyal dengeleri sarsmakla kalmıyor, bazılarını tasfiye ediyor, onların yerine yeni güç odaklarının egemen olmasına zemin hazırlıyordu. Her şeyden önce, bozulan merkezî düzen ve yok olan merkezî otorite nedeniyle, Anadolu'nun pek çok yeri artık 'ismen' -yani şekilsel olarak- merkeze bağlı görünüyor, büyük bölgeler yönetilemez ve kontrol edilemez duruma geliyordu. Bunun sonucunda, başta yöneticiler olmak üzere en yüksek bürokrattan, en rütbesiz yöneticiye kadar herkes -öncelikle ve her şeyin üzerinde- bireysel çıkarını gözetiyor; rüşvet, yolsuzluk ve çıkarcılık (suiistimâl) başını alıp gidiyordu. Devlet otoritesinin yerini kaba kuvvet alıyor, adalet mekanizması felce uğruyordu.

17. Yüzyılın başına kadar eyalet merkezlerinde Beylerbeyleri, sancaklarda ise Sancakbeyleri merkezî otoriteyi temsil ediyorlardı. Beylerbeyleri ve Sancakbeyleri -ezici bir çoğunlukla- Paşa rütbesi taşıyorlardı. Enderun'da eğitilen bu paşalar genellikle Devşirme ve yabancı kökenli oluyorlardı.

Bunlar, halktan topladıkları paralarla sorumluluklarını yerine getiriyor, görevlerini sürdürebiliyorlardı. Örneğin: Sancak halkı, bağlı olduğu Sancakbeyine 'İmdad-ı Hazeriyye' adı altında bir meblağ ödüyordu. Keza, 'asayişten sorumlu olan' Sancakbeyleri katillerden Cürm-i Cinayet veya Öşr-i Dem (Kan Öşürü- Kan Parası) adıyla bir para almak hakkına sahip bulunuyorlardı. Buna karşılık merkez, bulundukları yörenin asayişinden onları sorumlu tutuyordu. Ancak örneğin; Cürm-i Cinayet bedelinin toplanması sırasında yolsuzluklar giderek artıyordu. Daha

sonraları Sancakbeylerinin denetleme görevini sürdürebilmesi için parasal kaynağa gereksinim duyuluyor, bunun için de halktan 'İmdad-ı Seferiyye' adı altında ayrıca para toplanması kabul ediliyordu.[1]

Âyân ve mütesellimlerin halktan topladıkları paralar elbette ki bunlarla sınırlı kalmıyordu. Örneğin mütesellimler, iltizamları altındaki yerlerden şu adlar altında, çeşitli paralar topluyorlardı:

Â'şar-ı şer'iye, rüsûm-ı örfiye, bedihava, yâve, koçkum, kul, câriye müjdegânesi, resm-i arusane, resm-i çift, bennak, yaylak, kışlak, beyt almal-ı amme ve hassa vs.[2]

17. Yüzyıla kadar taşrada görev yapan, özellikle Beylerbeyi ve Sancakbeyleri konumundaki Paşalar Enderun'da yetiştiriliyor, köklü bir eğitim alıyor, devlet adamı olacak nitelikler kazandırılarak göreve hazırlanıyorlardı.[3]

Ancak bu yapı, özellikle Celâlî olaylarmdan sonra giderek daha hızlı biçimde değişime uğruyor, Sancakbeyi Paşalar yerlerini Mutasarrıflara ve Mütesellimlere bırakıyorlardı.

Değişim ve düzenin bozulması, daha önce Şehzadelerin bazı olumsuz uygulamalarıyla başlıyordu. 15. ve 16. Yüzyıllarda bazı Sancaklar, Şehzadelerin tasarrufuna veriliyordu. Ancak bu Şehzadeler, Sancaklardaki Haslarını doğrudan değil; Emîn ve Nâzırlarmın aracılığıyla yönetiyorlardı. Ancak bununla da yetinmiyorlardı. "Sancaklar bazen ceyb-i hümâyûn harçlığı için havass-ı hümâyuna bağlanıyor, bazen de Voyvodalar tarafından yönetiliyordu." Bu arada, Sancakbeyi ünvanı yerine, Mutasarrıf değimi de kullanılıyordu.[4]

---

[1] Bilimsel Kaynak ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni - Muammer Sencer Tel Yayınları - İst. 1971 - S. 145, 146.

[2] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - M. Çağatay Uluçay-Berksoy Basımevi - İst. 1955 - S. 13.

[3] 17. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı - Doç. Dr. Yücel Özkaya - Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları - Ank. 1985 - S. 17.

[4] Muammer Sencer - Age. S. 156.

Uygulamanın 'soysuzlaşması' ve 'mafios bir karakter' alması bununla da kalmıyordu. Zira Sancak mutasarrıfları da Sancakları doğrudan yönetmiyorlardı. Onlar da bu işi mütesellimleri vasıtasıyla yürütüyorlardı. Mutasarrıf ve mütesellimler ise Sancakları; devletin çıkarlarını gözeterek değil, şahsi -veya bağlı oldukları grubun- çıkarlarının gerektirdiği şekilde yönetiyorlardı.

Değişim giderek bozulmalara, çürümelere ve yönetimin kokuşmasına yol açıyordu. Bu duruma ise en uygun zemini Celâlî olayları hazırlıyordu.

Sancakbeyleri yerlerini geniş çapta mütesellimlere bırakıyorlardı. Zira Enderunlu Paşalar, yerelde görev yapmak veya otoritelerini tesis etmek bir yana, yaşamlarını sürdürme olanağını bulmakta bile zorlanıyorlardı. Çoğunlukla yerel güç odakları tarafından tehdit ediliyor, baskı altına almıyor, korkutulup sindiriliyor ve nihayet yöreden kaçmak zorunda bırakılıyorlardı. Sancakbeylerini bölgeden kaçıran yerel güç odakları, Sancakbeyinden mütesellimliği alıyordu. Bu oluşum sadece Sancaklarda yaşanmakla kalmıyordu. Kazalarda da Voyvodalık ve muhassıllıklar aynı yöntemler uygulanarak el değiştiriyordu.

Buna paralel bir örnek de Saruhan Sancağında cereyan ediyordu. 18. Yüzyılın ilk yarısında Aydın'lı Osmanoğlu Nasuh Paşa, Polad Ahmed Paşa ve oğlu Çelik Mehmed Paşa'nın uzun yıllar mutasarrıf olmaları, muhassıllığı da üzerinde bulundurmaları, Saruhan'da âyânların türemesinde çok önemli bir rol oynuyordu. Manisa'nın yönetimini Manisa'lı ve Aydın'lı Mütesellimlere bırakıyorlardı. Bunlar da parça parça mukataaları iltizama vererek Manisa'da âyân ve mütegallibelerin artmasına yol açıyordu.[1]

Bu tür resmî görevleri elegeçirenler genellikle yereldeki geniş, varlıklı ve her an kaba kuvvet kullanabilen, emri altında silahlı güç besle-

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - M. Çağaday Uluçay - Berksoy Basımevi - İst. 1955, S. 12.

yen, etkili 'derebeyi ailelerine' mensup bulunuyorlardı. Bu güç odaklarının büyük bir bölümü ise Celâlî olaylarının meydana getirdiği kaos ve kargaşa ortamı sayesinde bu etkin konumu elde etmiş durumdaydılar.

Celâlî olaylarından önceki 'eski düzende'; Timar sistemi içinde, Timar sahiplerinin ve ehl-i örf'ün otoritesi altında yaşayan geniş aileler, dayandıkları 'kalabalık aile fertleri' sayesinde yalnızca güvenliklerini sağlayarak varlıklarını sürdürmekle kalmıyorlardı. Sosyal ve ekonomik kaos ile bu ortamı tesis eden eşkıya, yoksul köylülerle çiftçileri çökertip, bir yandan göç etmeğe diğer yandan yoksullaşmaya zorlarken... Geniş, güçlü ve çoğunlukla 'yasadışı güç kullanan' aileler, çıkarlarının gerektirdiği her odakla işbirliği yaparak... Uzlaşamadığı zaman çatışmaya girmekten kaçınmayarak kendi otoritelerini yerelde sergileyip, tesis edebiliyorlardı. Buna paralel olarak, kaosun ve eşkıyanın çökerttiği savunmasız halkın elindeki her şeyi ya yok pahasına cüz'i bedeller ödeyerek ya da gaspetmekten çekinmeyerek ele geçiriyorlardı. Böylece Celâlîlerin neden olduğu kargaşa ortamı onlara hizmet ediyor, geniş ve güçlü aileler bu yöntemlerle servetlerine servet, topraklarına toprak katıyorlardı. Bu servet ve zenginlik onların zaten mevcut olan kaba kuvvet kullanma yeteneğini daha da geliştirip yoğunlaştırıyordu. Böylece bu güçlü ve geniş aileler, yerelde kendi hanedanlarını kuruyor, kendi aile otoritelerini tesis ediyor, kabul ettiriyorlardı. Bir başka ifadeyle halk yoksullaşıp devlet otoritesi sarsılırken, bu aileler otoritelerini pekiştirip zenginleşiyor ve güç odağı haline geliyorlardı. Belli bir aşamadan sonra bunlar nihayet, yerelde devlet otoritesini temsil eden görevlilerin de üzerinde kendi otoritelerini hissettirerek korku salıyor; ya onların bulunduğu pozisyona ortak oluyor ya da onları sindirip kaçırarak konumlarını ele geçiriyorlardı.

"Asker ve ulema sınıfından olup 18. ve 19. Yüzyıllarda Manisa hayatında mühim rol oynayan aileler şunlardı:

> Abdurrahim-zade, Abdürrezzak-zade, Beyli-zade, Çavuş-zade, Çelebi-zade, Evliyâ-zade, Hasıryakan-zade, Hidayet Paşa-zade, Hoca-zade,

Kabil-zade, Karaali-zade, Katib-zade, Karakulak-zade, Hatib-zade, Kasab-zade, Müderris-zade, Karaosman-zade, Müfti-zade, Sadık-zade, Şerif-zade, Mevlevihane Şeyhleri."[1]

Yerel mafios/geniş aileler, Celâlî isyanları sırasında süratle, bir cazibe merkezi haline geliyordu. Her şeyden önce, eşkıya baskısı altında korku içinde yaşayan yoksul halk, aradığı güvenceyi merkezî otoritede bulamıyordu. Bunun üzerine kendisini koruyacak, yeni bir 'koruma gücü' arıyor ve bunu da 'yerel güç odağı' durumuna gelen mafios/geniş aileler sağlıyordu. Böylece mafios/geniş aileler, yerelden kaçmak isteyen orta halli halkın malını mülkünü yok pahasına elinden alırken; kaçamayacak kadar yoksul ve savunmasız olan köylüleri de adeta köleleştirerek kendine bağlıyordu. Bunların sırtından ayrıca 'kaba güç/işgücü' elde ediyor, boğaz tokluğuna çalıştırarak ırgatlaştırıyordu. Mafios/geniş ailelerin tesis ettiği bu sistem, daha sonraki dönemlerde "ağa-ırgat" yapılanmasına dönüşüyor ve "ağa-ırgat" yapılanması sadece Osmanlı devletinin değil, Cumhuriyetin de kaderini derinden etkiliyordu.

Mafios/geniş aileler sadece halkın malını ve emeğini yok pahasına elegeçirmekle kalmıyordu. Timar düzeninin çökmesi sonucu, açıkta kalan ve büyük çoğunluğu 'yasadışı alanda faaliyet gösteren' (eşkıyalaşan) yerel askerlerin yanı sıra; yasal çerçevede kalma mücadelesi veren topluluklar da bu 'mafios güç odağının' şemsiyesi altına giriyordu. Böylece mafios/geniş ailelerin geçmişten gelen vurucu gücü daha da pekişiyor, silahlı adam sayısı adeta patlama kaydediyordu.

Üstelik, mafios/geniş ailelerin yereldeki güç kaynağı bununla da sınırlı kalmıyordu.

Bu aileler, muhassıllık (Kaymakam derecesinde bir memur-Vergi tahsildarı - F. Devellioğlu), Voyvodalık, mütesellimlik gibi uygulamalarla resmi makamları ve konumları elde ettikçe; bu makamlara bağlı

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 16.

olan eski ehl-i örf kadroları da kendi otoritelerinin emri altına giriyorlardı. Böylece mafios/geniş aileler, sadece yasadışı veya yasal alanda etkinlik elde etmekle kalmıyor, yerelde merkezî otoritenin temsilcisi konumuna yükseliyordu. Nitekim, Timarlarını yitirmiş olan Sipahiler, yerel asker durumundaki süvariler, Yasakçılar ve çeşitli nedenlerle yerelde görev yapan Yeniçeriler hep, mafios/geniş ailelerin oluşturduğu yerel otoriteyi kabulleniyor, yerel güç odaklarının egemenliğini benimseyerek yönetim alanında görev üstleniyorlardı.

> "Bolu'da emekli olarak oturan bir eski Sancakbeyi, 1603'te asıl Bey'in seferde olması dolayısıyla Sancağın muhafızlığını almıştı. Mehmed Bey'in kapısında, diğer ümerâdan olduğu gibi birtakım Sipahi zorbaları da bulunmaktaydı. Bu kişiler Mehmed Bey'in hizmetkârları, Voyvodası, Subaşı ve Sekbanlarını yanlarına almış ve 'salgun' toplamaya çıkmıştı. Halkta buldukları altın, gümüş, at, katır ve develeri zorla alıyorlardı."[1]

Bu yöndeki en önemli örneği ise Saruhan'da egemen olan Karaosmanoğulları teşkil ediyordu. Manisa'da âyânlar, halk tarafından seçilmiyordu. Karaosmanoğulları imzalarında 'âyn ül-âyân (Âyânlar âyânı)' sıfatını kullanıyorlardı. Ama bu sıfatı kendileri, kendi güçleriyle almış bulunuyorlardı. Buna karşılık Karaosmanoğulları Manisa'da hem Mutasarrıflık, hem Şehir Kethüdalığı, hem de âyânların gördüğü tüm işleri yapıyorlardı.

Karaosmanoğulları, diğer şehir âyânlarının aksine halk tarafından seçilmedikleri gibi, ellerinde onaylanmış bir 'âyânlık beratı' da bulunmuyordu. Buna karşılık Sancağın mütesellim ve mültezimleri durumunda bulunuyor, elde ettikleri güç ve servetle Sancağın tek söz sahibi konumunu koruyorlardı.

Karaosmanoğlu ailesi adına ilk mütesellim ve mültezim Hacı Mustafa Ağa oluyordu. Hacı Mustafa, Serdengeçti Ağası idi. Bir süre de Pala-

---

[1] Muammer Sencer - Age. - S. 159.

mut Nahiyesinde Yeniçeri Serdarlığı yapmış bulunuyordu. Daha sonra İran Seferine katılıyor, eşkıya takibinde başarı ve prestij sağlıyor; buna dayanarak da Saruhan Sancağının mütesellimliğini ve mültezimliğini ele geçiriyordu. Bu konuda, uzun yıllar Saruhan Sancağının mütesellimliğini yapan dünürü Köse-zâde Mustafa Ağa ile kardeşi kendisine büyük yardımlarda bulunuyorlardı.

Karaosmanoğlu ailesinin nüfuzu, serveti ve gücü başlangıçta, diğer âyânlardan fazla değilken, 18. Yüzyılın ikinci yarısında her bakımdan onlara tahakküm edebilecek duruma geliyorlardı. Hem Manisa'nın 'âyn ül-âyânlığını' ele geçiriyor, hem de Saruhan'm yanı sıra diğer Sancakların mukataalarma da sahip oluyorlardı. Para, mülk, güç ve şöhretin yanı sıra birçok Karaosmanoğlu; Dergâh-ı âli kapucubaşılığı, İstanbul Mâide Müdürlüğü ve aralarından Yakub Ağa da Vezirlik makamı elde ediyordu.

Ancak bu aile hiç de yasal ve insaflı davranmıyor, zorba âyânların zulüm, baskı ve şiddetini aratmıyordu:

> "Manisa Mütesellimliğini, 10 seneye yakın yapan Hacı Mustafa Ağa, Manisa âyânlığına yükselebilmek, mütesellimlikte durabilmek için uzun boylu mücadele etmek, kanunsuz işler yapmak zorunda kaldı. Yaptığı zulüm ve haksızlıklardan dolayı evvelâ Turgudlular, sonra da Manisalılar tarafından şikayet edildi. 1754(1168)'de mütesellimlikten azil ve hakkında takibata başlandı. Yapılan tahkikat ve duruşmalar sonunda Hacı Mustafa Ağa'nın haksız ve suçlu olduğu anlaşıldı. 1755'de başı kesilerek İstanbul'a gönderildi. Hükümet, bir daha bu aileye mütesellimlik verilmemesine karar verdi ve bu Manisa'ya, malikâne mutasarnflarına bir fermanla bildirildi."[1]

Ancak oğlu Ataullah Ağa, Hacı Mustafa Ağa'dan da zorba ve mütecaviz bir kimlik sergiliyordu. 1757 yılında Saruhan Mütesellimliğini

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 18.

elegeçiriyor; zulüm ve saldırganlıkta babasını aratıyordu. Şikayetleri dikkate alan merkezî yönetim, 1761 yılında Ataullah Ağa'yı Yayaköy'de zorunlu iskân ediyordu. Ancak müstebit Ağa, merkezî yönetimi dinlemiyor, Yayaköy yerine Papazlık Köyüne gidiyor, kendisine yakın âyânları çevresine toplayarak Manisa'daki yeni mütesellimi kovup kaçırmak üzere harekete geçiyordu.

Ataullah Ağa bir yandan Manisa Mütesellimi ile mücadele ederken; diğer taraftan Bergama Voyvodası, Araboğulları, Akhisar Voyvodası Hacı Şaban ile de çarpışıyordu. Karaosmanoğlu bu sırada, diğer âyânların mukataalarını ele geçirmeye çalışıyor, bu nedenle Voyvodalar ve âyânlar tarafından sürekli merkezî yönetime şikayet ediliyordu. Şikayet edenlerin başında da Araboğulları yer alıyordu.

Hükümet haklı ve haksızı ayırt etmek için bir hakem heyeti tayin ediyordu. Duruşma, Mamaklı ve Çıtaklı köyleri cıvarında yapılırken Araboğullarının bin levendi ile 500 Karaosmanoğlu birbirine giriyordu. Bu çatışmada iki köy yanıyor, 37 kişi öldürülüyordu. Merkezî yönetim duruma müdahale ediyor, Karasomanoğulları suçlu bulunuyordu. Cezalandırma görevi Aydın muhassılı Abdurrahman Paşa'ya veriliyordu. Abdurrahman Paşa 1766 yılında, Ataullah Ağa'yı önce elinden kaçırıyor, fakat daha sonra yakalayarak öldürüyordu.[1]

Ancak bundan sonra meydana gelen olaylar, Osmanlı İmparatorluğunun merkezî yönetimi ve merkezî otoritesi bakımından tam bir yüz karası oluşturuyor, devletin ne derece aciz ve acmacak bir durumda olduğunu gösteriyordu.

Merkezî otoriteye bağlı kuvvetler, Karaosmanoğlu Ataullah Ağa'yı öldürürken; Hacı Mustafa Ağa'nın diğer oğlu Hacı Ahmed Ağa Manisa Mütesellimliğini ele geçiriyordu. Kardeşine ölüm cezası geldiği için Ağa, bir süre sonra azlediliyordu.

Hacı Ahmed Ağa, 1769 yılında ölen Hacı Şabanoğlu Mehmed

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 18.

Ağa'nın yerine Akhisar Voyvodası oluyordu. Ancak, Hacı Şabanoğlu'nun taraftarları Ahmed Ağa'yı istemiyor, onun yerine eski Voyvodanın oğlunu bu makama getirmek istiyordu. Bu talep hükümet tarafından kabul ediliyor ve Ahmed Ağa azledilerek yerine Şabanoğlu, Akhisar Voyvodalığına getiriliyordu.

Ancak, Osmanlı-Rus Savaşının başlaması üzerine zaafa uğrayan merkezî yönetim; Karaosmanoğlu Hacı Ahmed Ağa'yı aynı yıl, yani 1769 yılında Sancak Burnu Kalesinin Kumandanlığına ve İzmir Voyvodalığına tayin ediyordu. Hacı Ahmed Ağa 1773 yılında da Manisa Mütesellimi ve Mültezimi oluyordu. Üstelik İstanbul da kendisine Dergâh-ı âli Kapucubaşılığı rütbesini veriyordu. Böylece Saruhan Sancağı kademeli olarak Karaosmanoğlu ailesinin eline geçmeye başlıyordu.

Hacı Ahmed Ağa'dan sonra yerine Hacı Mehmed Ağa Mütesellim, oluyordu. 1796'da ölümü üzerine Mütesellimlik, kardeşi Hacı Hüseyin Ağa'ya geçiyordu. Bunlar aynı zamanda Aydın Muhassillığını da alıyorlardı.

"Bunlar Manisa'yı idare ederken, bu aileden Ahmed Ağa, Gelenbe; Hacı Polad Mehmed Ağa, Menemen; Küçük Mehmed, Turgudlu; Hacı Ömer Ağa, Bergama; diğer Hacı Mehmed Ağa, Aydın; Yetim Ahmed Ağa, Viranşehir ile Antalya Mütesellim, Voyvoda ve Muhassıllıklarını yaptılar."[1]

Daha önceki dönemlerde Sancakbeyliklerine Beylerbeyleri gibi Enderunlu paşaların tayin edilmesi; bunların aldığı devlet eğitimi nedeniyle merkezî devlet otoritesinin yerele daha adil ve etkin bir şekilde yansımasına neden oluyordu. Bu da yerel halkın kendini her alanda daha fazla güvencede hissetmesini sağlıyordu.

Ancak Sancakların şehzadeler ve paşalar tarafından -çeşitli nedenlerle- mutasarrıf, mütesellim ve muhassıllara bırakılmaları ile başlayan

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 19.

uygulama; Sancakbeylerinin savaşa gittikleri sırada yerlerine vekil tayin etmeleriyle birlikte yaygınlaşıyordu. Fakat, daha sonraki dönemlerde iş iyice çığırından çıkıyor; şehzadeler ve paşalar merkezden ayrılmamak için de yerlerine vekil tayin ediyorlardı. Bunun sonucunda mutasarrıf ve mütesellimler para karşılığı bu vekâletleri satın alıyorlardı. Uygulama her gün biraz daha soysuzlaşıyor ve nihayet bu makamlar (Sancakbeyliği, Voyvodalık vs.) yasal alandan çok yasadışı yollardan güç kazanan mafios/geniş ailelerin eline geçiyordu. Bu kişiler hiçbir devlet eğitimine ve devlet geleneğine sahip bulunmuyorlardı. Aristokrat değillerdi. Aralarında bürokrat emeklilerine rastlanıyordu. Ama çoğu 'yasadışı kökene' dayanıyordu. Merkezî otoritenin güçlü olduğu dönemlerde aşağılanan ve devletten dışlanan bu mafios/geniş ailelerin büyük bir bölümü, asaleti sonradan elde etmiş ve yapay hanedanlar durumuna gelmişti. Her ne kadar toprak varlığına dayanıyorlarsa da, bu toprakların büyük bir kısmını Osmanlı tarihinin 'kara dönemi' olarak adlandırılabilecek Celâlî olayları sırasında elde ettikleri için, gerçekte 'kara servete' dayanıyorlardı. Bir başka ifadeyle bu mafios/geniş aileler Kalenderî/Celâlî ahlâkını benimsiyor, bu ahlâk anlayışına uygun yöntemler kullanarak büyüyüp serpiliyor, sonra da ele geçirdikleri Sancaklar ile Kazaları da yine aynı Kalenderî/Celâlî yöntemleriyle yönetiyorlardı.

Bu bağlamda; 17., özellikle de 18. Yüzyılda merkezî otorite yerelde tamamen devre dışına çıkıyor, mafios/geniş aileler yerelde tam anlamıyla bir otorite odağı durumuna geliyorlardı. Bu yerel güç odaklarının çevresinde ise yine Mafios Toplum Yapısına uygun bir 'mafios çıkar grubu' oluşuyordu. Mafios/geniş ailelerin (ki bunlar zamanla yapay asaletlere dayanan hanedanlarını kuruyorlardı) çevrelerinde oluşturdukları etkin çıkar gruplarının yerelde tesis ettikleri etkinlik büyük önem taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 'Âyânlar Dönemi' diye adlandırılabilecek bu süreç: Anadolu'da Mafios Toplum Yapısı'nın oluşmasında en büyük rolü oynuyordu. Zira Celâlî isyanları sürecinde

hüküm süren yasadışılık ve topluma egemen olmaya başlayan yasadışı güç odakları, bu süreçte büyük değişim ve dönüşümü sağlayarak kendini yasallaştırıyordu. "Yasadışılığın yasallaşması" sonucu, yasadışı güç odakları bu süreçte yasal otorite merkezleri haline geliyor ve bu 'çarpık yapı' -ki tipik mafios karakter taşıyordu-, toplumsal zeminde -ister istemez- hem onay ve destek buluyor, hem de benimsenip yüceltilerek kalıcı duruma getiriliyordu.

Ne var ki, Önasya toplumsal belleğinde derin izler bırakmış olan 'Beylik' anlayışı ve uzun süre yaşanan 'Beylikler Dönemi,' merkezî otoriteye ortak olarak 'hükmeden' konumuna gelen âyânların davranışlarını ve amaçlarını etkileyerek yönlendiriyordu. Unutmamak gerekir ki, devletleşen beylikler bir bakıma egemen durumuna gelen 'geniş ailelerin' kendi yönetimlerini tesis etmeleri anlamına geliyordu. 'Geniş aile, kabile, aşiret' yapılanması içinde 'en güçlü' olanların tesis ettiği otorite ne denli etkin ise o denli 'ciddî devlet' konumuna yükseliyordu. Önasya toplumsal yapısı ise uzaktaki otorite yerine, en yakındaki 'yerel otoritenin' düzeni sağlamasını hem tercih ediyor, hem de buna 'zorunluluk' duyuyordu. Bu otoritenin bir 'geniş aile otoritesi' olması, yerel toplumların güvencesi bakımından daha da büyük önem taşıyordu.

Aslında devletleşen beylikler ile sosyal zorlamalar sonucu merkezî otoriteyi paylaşarak resmileşen âyânların benzeşmesindeki en önemli nedeni de aynı kökten; 'geniş aile kökeninden' gelmeleri oluşturuyordu. Bu benzeşmenin, yerelde yegâne güç odağı haline gelen âyânların akıbetini belirlemesi de sosyal psikoloji bakımından kaçınılmaz bir zorunluluk yansıtıyordu. Zira, gücünü-genellikle- kendi yakın çevresinden –klânlarından, geniş ailelerinden, kabilelerinden, aşiretlerinden, etnik/dinsel cemâatlarından-yasal veya gayrıyasal çıkar gruplarından alan âyânlar, yerelde tam ve tek egemen konumuna geldikten sonra da giderek 'doyumsuzlaşıyorlardı.' Bu doyumsuzluk ise hiyerarşinin üst katmanlarını hedef haline getiriyordu. Nihayet, -tıpkı devletleşen eski beyler gibi- âyânlar da, paylaştıkları merkezî otoritenin tamamım ele-

geçirme sürecine giriyor, yani; devletleşme hedefine yöneliyorlardı. Bu eğilim kaçınılmaz olarak 'merkez-yerel çatışmasını' hızla tırmandırıyor ve kanlı hesaplaşmaların yaşandığı yeni bir aşamaya geliniyordu.

SİKKESİZ SULTANLAR

• Osmanlı sosyal ya amında ve yönetiminde meydana gelen kapsamlı dönü üm sonucu, 17. Yüzyıldan itibaren 'otoritesini' hissettirmeye ve yerelden merkeze doğru 'egemen olmaya' ba layan âyânların kökenlerini ve konumlarını irdeler misiniz? Âyânların 'mafios karakterli' bir güç odağı olması nereden kaynaklanıyordu?

Özellikle 16. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı merkezî otoritesinin zaafiyet göstermeye başlaması ile 'merkezde ve yerelde' yeni güç odakları türemeye başlıyordu. 'Türedi' güç odakları ise kendilerini, merkezî otorite karşısında elde ettikleri 'ayrıcalıklarla' gerçekleştiriyor ve kanıtlıyorlardı. Bu oluşum beraberinde, yeni bir yapılanmayı getiriyor, 'ayrıcalıklılar' bu yapılanmanın özünü teşkil ediyordu. Böylece merkezî yönetim, otoritesini; ayrıcalık verdiği 'türedi güç odaklarıyla' paylaşıyor, bu paylaşım ise Osmanlı sosyal yapısını hızla Mafios Toplum Yapısına dönüştürüyordu.

17. Yüzyılın ortalarına doğru, Osmanlı toplumsal yapısına ve sosyal yaşamma 'genel bir açıdan' bakıldığında 'ayrıcalık' elde etmiş güç odaklarından bazılarını şunlar oluşturuyordu:

- Kapıkulu Ocakları içinde, başını Yeniçerilerin çektiği bir takım örgütler. (Tulumbacılar, Humbaracılar, Tersane Yamakları vs.)

- Fütüvvet kökenli örgütler. (Ahîler, Bektâşîler, diğre bazı tarikatler, tekke ve zaviyeler, merkezde ve taşrada bir kısım Ulema vs.)

- Âyrıcalıklı geniş aileler. (Çeşitli kökenlere, zeminlere ve kaynaklara dayanan âyânlar.)

- Aşiret ve kabileler.

Bu soru; Yeniçerilerden, fütüvvet kökenli örgütlerden, dinsel kökenli yapılanmalardan sonra, 'ayrıcalıklı geniş aileler' konusunun tek başına ele alınması zamanının geldiğini gösteriyor. Bu bağlamda âyânlık ve âyânlara gelince...

Osmanlılarda âyân sözcüğü ile (16. ve 17. Yüzyılda) 'ileri gelen kimseler' kastediliyordu.

Aslında, 15. Yüzyılda da âyânlar faaliyet gösteriyor ve fakat bunlar 17. ve 18. Yüzyılda kazanacakları etkinlik ve güçten henüz yoksun bulunuyor, fazla da dikkate alınmıyorlardı.

Âyânların (ve eşrafın) talihi 16. ve 17. Yüzyılda değişmeye başlıyordu. Bir başka ifadeyle 16. ve 17. Yüzyılda Kalenderî/Celâlî İsyanları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğunun köy, kasaba ve kentlerinde yaşanan 'büyük değişim' âyânların yıldızını parlatıyor ve otoriteyi geniş çapta, âyânların eline geçiriyordu.

Her şeyden önce âyânlar geniş ve verimli toprakları bu süreçte ele geçirmiş kişiler (mütegallibe veya eşraf) arasından çıkıyordu. Bir yandan 'büyük kaçgunluk' nedeniyle verimli toprak sahipleri mülklerini yok pahasına bu kişilere satıp eşkıyadan kaçarken (veya eşkıyaya katılırken), diğer taraftan âyânların en önemli rakibi olan 'ehl-i örf' de yönetimdeki etkin pozisyonunu yitiriyor ve meydanı tamamen âyânlara terkediyordu.

> "16. Yüzyıldan beri âyân ve eşraf denilen zümre 'ehl-i örf'ün aksine olarak ilerlemiş ve araziler satın alarak kuvvet sahibi olmuştur. Âyân ve eşraftan olanların pek çoğunun Timar ve Zeametleri iltizamlarına aldıklarını bilmekteyiz. Bu durum ise, bu zümrenin iltizâm yoluyla zenginleşmesine yol açıyordu. Ehl-i örf zümresinin, âyân ve eşraf sınıfı ile rekabeti imkansızdı. Merkezden gönderilen beylerbeyleri, sancakbeyleri, vezirler Merkez'e (İstanbul'a) bağlı olup, icabında yanlış bir hareketleri görülünce, İstanbul'dan gönderilen bir kapıcı ile idam ettirilmekte, muhallefatları da hazine adına müsadere olunmaktaydı. Böylece âyân ve eşraf

Anadolu'da rakipsiz kalmakta, 16. Yüzyılın ortalarından itibaren nüfuz ve servetini arttırmaktaydı."[1]

Bu arada , eşkıya baskısı dışındaki bazı gelişmeler de köylülerin topraklarını yok pahasına âyân ve eşrafa satmasına yol açıyordu. Bunun nedeni ise 'faizcilik' idi. Ekonomik güçlük içine düşen toprak sahipleri tefecilerden yüksek faizle borç para alıyorlardı. Bu büyük tefeciler, günün koşullarından yararlanarak etkinlik kazanan Çavuşlar, Zeamet, Timar sahibi olan kişilerdi. Bunlara artık 'memleket âyânı' deniyordu:

"16. Asrın ortalarından itibaren faizcilerin şer'i faiz nisbeti olan yüzde 10-15'den daha yüksek nisbetle köylüye borç para verdikleri görülmektedir. Bazen bu nisbet yüzde 100'ün üstüne bile çıkıyordu. Yüksek nisbetle faizle ribahur, yani faizcilerden borç para alan köylü, zamanı gelince borucunu ödeyemediğinden çok defa tarla ve bahçesi elinden çıkıyordu.

(...)

Borçlandıkları parayı ödeyememek yüzünden çiftçinin arazisi elinden çıkar, kendisi eskiden malı olan yerde ücretle çalışmaya mecbur kalır veya yeni arazi sahiplerinin bazen tarla ziraatı yerine hayvancılığı tercihleri yüzünden bu imkânı bile elde edemeyerek nihayet eşkıyalık suretiyle karnını doyurma yolunu tutmaya mecbur kalırken, öte yandan da çiftbozan reaya'nın topraklarının 'çiftlik' haline gelmesi hadisesi vuku bulmuş oluyordu."[2]

Toprakların bu şekilde el değiştirmesi hep âyânlar lehine sonuçlanıyordu. Böylece 17. Yüzyılın sonuna, gelindiğinde âyânlar, yerelde belirleyici, yaptırımcı ve saygın bir konum elde etmiş bulunuyorlardı. Güçleri, pek çoğunun kirli geçmişini ve uygulamakta olduğu yasadışı yöntemlerini örtbas ediyordu.

---

[1] Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık, Yücel Özkaya, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ank. 1994, S. 8, 9.

[2] Osmanlı Tarihinde Levendler, Mustafa Cezar, Çelik Cilt Matbaası, İst., 1965, S. 62, 63.

Ancak, âyânların daha da güçlenmesi 17. Yüzyılın sonuna, özellikle 18. Yüzyılın başına rastlıyordu. Bunun nedeni ise 1683'te başlayan Avusturya savaşıydı. Bu savaş Lehistan, Venedik ve Rusya'nın da düşman saflarda yer almasıyla birlikte (Karlofça anlaşmasına kadar) tam 16 yıl sürüyordu.

Celâlî İsyanlarından sonra ortaya çıkan bu savaş, ülkenin bütününde, meydanın mütegallibe'ye kalmasıyla sonuçlanıyordu. Mütegallibe, tam anlamıyla yerel güç odağı haline geliyor; Sancakbeyi, Voyvoda ve Kadı gibi üst düzey bürokratlar bu kez de mütegallibelik yaparak, yine halkı soyuyor, halk üzerinde şiddet estiriyor, baskı uyguluyordu. Bunun sonucunda da yerel güç odağı oluşturan yerli âyânlar daha rahat hareket edebiliyordu. Âyanlar karşısında halk, canından bezerek toprağını terkediyor, eşkıyaya katılmaktan başka çare bulamıyordu.

Buna paralel olarak devlet memurları kanunsuz yol ve yöntemlerle vergi toplamaya yöneliyordu. Bunu gören yereldeki güçlü ve geniş aileler, emirlerindeki kuvvetlerle mütegallibelik yapmak hakkını kendilerinde görüyorlardı.

18. Yüzyılın başında, Anadolu'daki mütegallibe sayısı iyiden iyiye artmış bulunuyor, savaş nedeniyle Ordu-yu hümâyûn'a gönderilen raporlarda sık sık mütegallibe'nin yaptıkları bildiriliyordu. Bunlar genellikle yasadışı yollarla vergi topluyor, başıbozuk hareket ediyorlardı.

Mütegallibenin pek çoğu yerel, idarî düzende yetki sahibi kimselerden, âyânlardan oluşuyordu:

> "1710 ile 1725 arasında Uluborlu'da Sipahi Hüseyin, Kayseri'de Deli Mehmed, Yusuf, Adana'da Derviş Paşa oğlu Hüseyin ve Kethüdâ Yusuf, Kilis Sancağı'mn İskoya Nahiyesi'nde eskiden Kilis Sancağı Mutasarrıfı olan Ali Paşa'nın oğlu Mehmed ve Osman, Trabzon'da Seydi, Veyis oğlu Ömer, Mustafa, Kürd oğlu İsmail, 1714 senesinde ve daha sonraki tarihlerde ise Kastamonu'da Çeneroğlu Hacı Mehmed, eski Yeniçeri Serdarı Derviş, Karahisarsabih Sancağı'nın Sencanlu Kazasında Göle adlı köyden Seyyid Abdullah, Eğridir Kazasının Anamas Nahiyesi'nin Beldanlı

Köyü'nden mütevelli Seyyid Hasan ve kardeşleri Mehmed ve Veli, Çubukabad Kazası'ndan Hanımoğlu Mehmed Ağa ve Süleyman Receb, Köse Şaban ve Abdi Beşe, Seyyid Ahmed, Abdal Bölükbaşı ve Abdülvahab, Taraklı Borlu Kazası'nın Yazbi adlı köyünden Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülnebi ve taraftarı, İznik Kasabasında Mersi? Beypazarı Kazası'nda Kara Mahmud Beşe ve bunlar gibi Anadolu'nun pek çok yerinde âyândan mütegallibeler türemişti. Bunlar kendilerine bulmuş oldukları taraftar ve eşkıyalarla halka eziyet etmekte ve zorla vergiler toplamaktaydılar."[1]

Mütegallibelik yapanların hem korumaları altına aldıkları büyük kuvvetlerle eşkıyalık yapmaları, hem de halktan topladıkları servetlerle ekonomik güç haline gelmeleri, bir süre sonra âyânlıkları elegeçirmeleriyle sonuçlanıyordu. Çeşitli nedenlerle meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan geniş ve güçlü yerel aileler âyânlıkları ele geçirecek derecede bir kuvvet elde etmiş bulunuyor ve içlerinden en güçlüleri âyân oluyordu.

Kaldı ki; Celâlî İsyanları sırasında dejenere olan ve giderek MAFİA'laşan ehl-i örf ve ehl-i şer'in yaptığı yolsuzluklar, 17. ve 18. Yüzyıllarda da sürüyordu. Bu durum mütegallibenin ekmeğine yağ sürüyor, onların gerçekleştirdiği yasadışı işler giderek meşruiyet kazanıyordu. Kovuşturulmayan mütegallibe yerel yaşamda giderek sosyal, ekonomik ve siyasi etkinlik kazanıyordu. Âyânlık ise bu güçlerin yasallık kazanmasının bir çeşit kılıfını teşkil ediyordu.

Bir başka ifadeyle ehl-i örf ve ehl-i şer, yasadışı işler yapmak konusunda adeta mütegallibe ile birlikte hareket ediyor, böylece mütegallibenin önündeki yasal engeller adeta kaldırılmış oluyordu:

"1798 Aralığını'mn içinde Anadolu'nun orta koluna yazılan adaletnâme, kadıların yolsuzluklarını ve bu tip hareketleri yapanların ne gibi cezalara çarptırılacağım tekrarladığına göre...

---

[1] Yücel Özkaya, Age. - S. 62, 63.

(...)

Beylerbeyleri ve Sancakbeyleri tekâlif-i şakka denilen kanunsuz vergileri kapı halkıyla köy köy gezip toplarlarken, mütesellimler de aynı yolu takip etmekteydiler.

(...)

Kaza ileri gelenleri de halkı soymaktan geri kalmıyordu.

(...)

... her tarafta olan derebeylerden bazıları hakimleri ve zabitleri dahi sindirmişti. Örneğin; Sarı Abdullah adlı bir şahıs Kayseri'de bir medresenin öğretimini, kendine bağlayıp, topladığı eşkıyalarla burada hakimiyet kurmuş, gizlenmek isteyen eşkıyaları medreseye doldurmuş 'evâmir-i âliye'nin yürümesini durdurduğu gibi, şer'i hükümleri uygulatmayıp, hakimlere ve zabitlere zulüm yaparak rüşvet aldığından...

(...)

... 18. Yüzyılın ikinci yarısında, bu tarzda hareket edenler arasında Niksar'da Küçük Ali, Tosya'da derebeyliği ile meşhur İsmail Ağa, Celeboğlu Mehmed, Kayseri'de Divrikli oğlu Abdurrahman, Gedus'da Şeyh Ali, gene Kayseri'de Mehmed Emin, Uzun Mustafa, Çay Kazasında Hüsamoğulları Latif ve Ali, Haymanuteyn'de Medazlıoğlu, Ürgüp'te Serdengeçti Ebubekir Ağa'nın oğlu ve arkadaşı Salih, Alablı'da Çobanoğlu Kara Mehmed Beşe ve Kara Hüseyin, Kandıra Nahiyesinde Yelekçi Mehmed Beşe, Murtazabad'da Hacı Himmetoğlu İsmail ve adamları, Beypazarı'nda Kalcıoğlu, Hasan, Hacı İbrahimoğlu İbrahim, Kalaycı diğer Mehmed, Çorba (Şorba)'da Çukadar Ali, Ankara Kazasında kadılardan Ekmekçioğlu/Ermekçioğlu Mustafa, Bursa'da Meshi Köyünde Çavuş oğlu, Oduncu Köyünde Ahmed, Kayseri'de Kurnazoğlu Ömer, Çubukabad Kazasında Bezioğlu Deli Hasan bunların en önemlilerinden idi.

(...)

... vakıflarda da derebeylik olayları görülüyordu (...) bir kısmı âyânlık mücadelesi yapmakta olup içlerinde daha sonra âyân olanlar da vardır."[1]

---

[1] Yücel Özkaya, Age. - S. 65, 66, 67.

Tüm bu gelişme ve oluşumlar 16. Yüzyılda meydana gelen otorite boşluğunun sonraki yüzyıllarda mütegallibeyi doğurduğunu ve mütegallibenin de giderek güçlenerek yasal konumlar kazandığını gösteriyordu. Bu yasallık ise âyânlık yoluyla elde ediliyordu.

Çeşitli yöntemlere başvurarak güçlenen mütegallibe, buna paralel olarak daha fazla eşkıyayı koruması altına alıyordu. Böylece halk daha fazla sindiriliyor, korku ve şiddet daha yaygın bir biçimde kol geziyordu. Görevini yapmaya çalışan ehl-i örf ile ehl-i şer de bu baskı ve terörden payını alıyor, şekâvet karşısında gittikçe çaresiz kalıyordu. Diğer taraftan ehl-i örf ve ehl-i şer de yaygın biçimde mütegallibe ve eşkıya ile birlikte hareket ediyordu. Yasadışı güç kazanan tüm yerel odaklar, âyânlık elde edebilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

1683 savaşından sonra Anadolu bir kez daha devlet otoritesinden yoksun kalıyordu. Celâlî, türedi, kapusuz ve bacaksız levendât ve haramzâde diye adlandırılan eşkıya, her birimde kendini hissettiriyordu. Mütegallibe ve MAFİA'laşan bürokrasi giderek egemen duruma geliyor, elde ettikleri âyânlıklar sayesinde yasallaşıp, legalleşiyorlardı.

Viyana Bozgunundan Sonra

• Âyânlık kurumu 'mafios bir kurum' olarak hangi a ama ve koullarda, devlet nezdinde kabul edilen -resmî- bir kurum haline geldi?

Özellikle 16. Yüzyılda başlayıp, 17. Yüzyılın ortalarına - hatta sonlarına- kadar tüm şiddetiyle devam eden Celâlî İsyanları, Padişahın mutlak iradesinde ifadesini bulan Osmanlı devletinin merkezî otoritesine çok ağır darbeler indiriyordu. Bu ağır darbeler sonucu meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan bazı güç odakları, kısmen kendi otori-

telerini tesis ediyor, sonuçta da merkezî otoriteye ortak oluyorlardı.

Celâlî İsyanları sürecinde sarsılan Osmanlı İmparatorluğu, 17. Yüzyılın ortalarından itibaren göreceli olarak eşkıya örgütlerine karşı bazı önlemler alabiliyordu. Ne ki, aynı yüzyılın sonunda devlet, bir başka felâketle karşı karşıya kalıyordu. 1683'de başlayan Avusturya-Macaristan Seferi, devletin büyük iddia ve masraflarla giriştiği Viyana Kuşatmasına dek uzanıyordu. Viyana Kuşatması ise Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi ile ilintili, çok önemli bir olay niteliği taşıyordu.

Viyana Kuşatması'nın başarıyla sonuçlanması Osmanlı İmparatorluğu'nun önüne Orta ve Kuzey Avrupa kapılarını açabilecek ve İmparatorluk Orta Avrupa'ya nüfuz ederek ezici bir üstünlük sağlayabilecekti. Böylece devlet, her alanda kendisini yenilemek imkanına kavuşacak, çağı yakalamanın ötesinde Avrupa'nın da önüne geçmek şansına kavuşacaktı.

Ne ki olaylar aksi yönde gelişiyor, Viyana Kuşatması ağır bir yenilgi ile sonuçlanıyordu. Bu hezimet; ordunun, ekonominin, mutlak iradenin, hukuk sisteminin, kısacası 'merkezi otorite'nin 'yıkım' derecesinde ağır darbeler yemesine ve yaralar almasına neden oluyordu. Onyıllar boyunca süren Celâlî İsyanları nedeniyle, özellikle taşrada 'yoksayılma düzeyine' düşmüş ve fakat 'Kuyucu Murat Paşa önlemleriyle' estirilen şiddet sonucu bir parça varlık gösterebilmiş olan devlet, bu kez tam anlamıyla dizlerinin üzerine çökmüş bulunuyordu. Son kez 'bel bağlanan' fetih ekonomisi de iflâs ediyor, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın başı vuruluyor, ordu ve kaderini ona bağlayan tüccarlar, her şeylerini geride bırakarak zar zor Belgrad'a kadar çekilebiliyordu.

Bir başka açıdan bakıldığında ise Viyana yenilgisi adeta, Celâlî İsyanlarının bıraktığı yerden tahribatı sürdürüyordu.

Nitekim; İmparatorluğun otoritesine ve gücüne indirilen darbeler bununla da sınırlı kalmıyordu. Merkezî otorite ve Osmanlı yönetimi, hezimetten sonra adeta birbirine düşüyor, yönetimdeki zaafiyet 18. Yüzyılın başında patlayan Patrona Halil Ayaklanması'na zemin hazırlı-

yordu. (Rical, Ocaklılar ve Külhan-beyleri'nin liderliğini yapan Patrona Halil adlı şahsın gerçekleştirdiği bu olay ilerde 'MAFİA ve Devlet' başlığı altında kapsamlı olarak irdelenecek, M. Çulcu.)

18. Yüzyılın ilk çeyreği tamamlanırken, Osmanlı İmparatorluğu teoride -kağıt üzerinde- büyük devlet olarak kabul ediliyor, pratikte ise tam anlamıyla bir hayalete, başka bir ifadeyle 'hayalî devlete' dönüşüyordu.

17. Yüzyılın sonu, 18. Yüzyılın başı sürecinde merkezî otorite adeta İstanbul'un surları içine hapsoluyordu. Padişahın mutlak iradesini ifade eden merkezî otorite, Anadolu ve Rumeli'de dikkate alınmıyor, yok sayılıyordu.

Daha Celâlî İsyanları sürecinde MAFİA'laşmış bulunan 'ehl-i örf' ve 'ehl-i şer', tamamiyle kendi çıkarlarını ön plana alıyordu.

Köy, kasaba ve kentlerde eşraf ve bürokrasi hem mütegallibe ile işbirliği yapıyor, hem de bizzat mütegallibeye dönüşüyordu. Mütegallibe ise mal ve mülkü ele geçiriyor, zulüm yaparak ve şiddet uygulayarak halkı sindiriyordu. Güçlenen mütegallibe giderek 'yerel güç odağı'haline geliyor ve devlet otoritesini paylaşarak -adeta aklanmak- resmiyet kazanmak istiyordu.

Bu gelişmeye bağlı olarak mütegallibe âyân ile âyân da mütegallibe ile bütünleşiyordu.

Âyân kelimesi, arapça ve farsça edebi ve tarihi metinlerde; herhangi bir şehir, bir zümre veya bir devrin ileri gelenleri, belli başlıları ve büyükleri anlamında kullanılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda; 15. ve 16. Yüzyıllarda, şehir ve kasabalardaki 'âyân' olarak adlandırılan ileri gelenler; Beylerbeyi, Sancakbeyi, Kadı, Müderris, Şeyh, Hatip, Şehir Kethüdası, Mukataa Emini veya Mültezimleri, Vakıf Hizmetlileri, Esnaf Reisleri gibi, mevki ve servet bakımından sivrilmiş kişilerden oluşuyordu. Daha sonraki süreçte ekonomik ve siyasi yapıdaki değişikliğe paralel olarak -ki bu değişim genellik-

le gayrıyasal yöntemlerle gelişip ekonomik ve siyasi bakımdan yerele egemen olanlar tarafından gerçekleştiriliyordu- kasabaların ileri gelenleri, yani âyânlar da değişiyordu.

Âyân, herhangi bir şehir veya kasabada o çevrenin 'yerel yönetimiyle' ilgili olarak halkla hükümet (devlet) arasındaki muamelelerde 'aracılık' yaparak (vasıta olarak) her iki tarafa ait işleri yöneten ve halk tarafından seçilen 'görevli'ye deniyordu. 18. Yüzyılın ortalarından itibaren âyânlar, yerel çevredeki nüfuzlu ailelerin meydana getirdiği Belde Eşrafı adı verilen topluluk arasından seçiliyordu.

Âyân seçimine, devlet karışmıyordu. Ancak, âyân seçilen şahsın hükümet tarafından iyi tanınmış olması gerekiyordu. Bununla birlikte 'iyi tanınma' konusu son derece değişkenlik gösteriyordu. Merkezî otoritenin çıkarları veya bu otoriteyi temsil eden bürokratların kişisel tercihleri gerektirdiği takdirde, iyi tanınmayan kişiler de 'iyi tanınmış kişi' konumuna getirilebiliyordu.

Seçilen kişilere Valilik tarafından 'Âyânlık Emri' veriliyordu.

Gerçi 1779 yılından itibaren bir ferman çıkarılarak Valilerin 'Âyânlık Emri' vermemesi, bunun yerine Sadrazama durumu arz ederek izin belgesi almaları buyuruluyordu. Ama bu ferman yine de dikkate alınmıyor, eski usul sürdürülüyordu.

Âyânlar; yerel çevrenin yönetimiyle ilgileniyor ve buna karşılık her yıl -duruma göre- kaza veya şehir halkına kesilen vergilerden bir pay alıyorlardı. Âyânlar çoğu kez yolsuzluk yaparak 'tevzi defterlerinde' kendilerine ayrılan miktarı, belirlenenden fazla gösteriyorlardı.

Bu 'vergi tevzi cetvelleri', yeni yıl başlamadan önce düzenlenerek merkeze gönderiliyordu. Orada incelenip uygun bulunduğu takdirde onaylanıyor ve tekrar yerine iade ediliyordu. Daha sonra saptanan miktarlara göre vergi kesilerek tahsil ediliyordu. İşte... Âyânlar, daha sonra bu miktarları kendi kendilerine yükselterek; sanki merkez o miktarda vergi istiyormuş gibi gösteriyor, tahsilâtı yaptıktan sonra aradaki farkı

ceplerine atıyor, yine önceden bildirilmiş ve onaylanmış olan miktarı İstanbul'a gönderiyorlardı. Bu, âyânlar tarafından sık sık başvurulan bir yolsuzluk türüydü. Nitekim, halk en ağır baskıyı bu yolsuzluk nedeniyle görüyor, sesini merkezî otoriteye duyuramıyor, adeta âyânın insafına terkediliyordu.

Âyânlar ayrıca, yerel çevrede asâyişi sağlıyor, asker toplayıp sevkediyor, ordu için erzak ve levâzım malzemesi temin ediyor, bunları yerlerine ulaştırıyorlardı. Çoğu kez bu işlerde de yolsuzluk yapıyor, toplanan malzemenin bir kısmına el koyarak yerlerine eksik olarak ulaştırıyorlardı.

Oysa, bütün bu işlemler İmparatorluk bakımından yaşamsal önem taşıyordu. Zira devletin gücü, bu işlemlerin gerektiği gibi dürüstçe yapılıp yapılmaması ve zamanında yerine ulaştırılmasıyla doğrudan paralellik gösteriyordu.

Âyânların görevlerini daha önce Kaza Kadıları yapıyordu.

Âyânlar arasında, âyânlık göreviyle birlikte, herhangi bir kazanın Voyvodalığını elde edenler de bulunuyordu. 15. ve 16. Yüzyılda padişahın, yani hazinenin, vezir veya yüksek rütbeli asker ve bürokratların Haslarının yıllık gelirlerini toplayan ve Has sahibi tarafından yerele gönderilen memura Voyvoda deniliyordu.

Voyvodalık çok kazançlı ve önemli bir görev sayılıyordu. Voyvodalar genellikle Has'ın bulunduğu çevrede yaşayan halktan, yerel güçlülerden biri oluyordu. Voyvoda, Has sahibi tarafından Has'ın bulunduğu mıntakadaki reayayı yönetmekle görevlendiriliyordu.

Has usulü kalktıktan sonra arazi, mukataa uygulamasıyla maliye tarafından yönetilip, bir kısmı da hükümdarın hemşire ve kadınlarına paşmaklık olarak veriliyordu. Vilayet ve kazalardaki bu tür mukataaların gelirlerinin tahsili ve sahibine gönderilmesi için yine Voyvodalar görevlendiriliyordu.

Zaman içinde âyânlar gelişip güçlendikçe ve etkinleştikçe, Voyvoda-

ların tatlı kazançlarına göz dikiyor ve bu görevleri de ele geçiriyorlardı. Böylece âyânlar elde ettikleri büyük kazançlar sayesinde sahip oldukları 'ayrıcalıklarla' yerelde 'rakipsiz bir güç' durumuna geliyorlardı.

Âyânların giderek güçlenen ve alternatifsiz bir nitelik kazanan bu durumu, merkezî otoritenin de yerel işleri yürütebilmek için âyânlara daha fazla haklar ve 'ayrıcalıklar' tanıyarak -adeta- teslim olmasına yol açıyordu. Nitekim merkezî otoritenin âyânlara verdiği 'ayrıcalıklar' hem merkezî otoritenin hem de yerel halkın aleyhine durmadan artıyor, genişliyordu. Böylece ortaya bir 'kısır döngü' çıkıyordu. Merkezî otorite zayıfladıkça âyânlar güçleniyor, âyânlar güçlendikçe merkezî otorite zayıflıyordu.

Başka bir ifadeyle, âyânlar güçlendikçe devlet zayıflıyor, devlet zayıfladıkça âyânlar güçleniyordu.

Nitekim 18. Yüzyılın ikinci yarısında devlet arka arkaya girdiği savaşlarda büyük yenilgilere uğruyor, en fazla âyânlık da bu dönemde hükmeden Sultan 3. Mustafa zamanında veriliyordu. Devlet yine bu süreçte derin bir sarsıntı geçiriyor ve nihayet âyânlar, merkezî otoriteyi de denetleyebilecek bir güce ulaşıyorlardı.

Ama daha, 17. Yüzyılın sonunda Osmanlı merkezî yönetimi, ekonomik alanda tam bir çöküşle karşı karşıya bulunuyordu. Bu durum, merkezî yönetimin, iç kaynakları daha fazla zorlamasını gerekli kılıyordu. Bu zorlamanın ana hedefini ise vergilerin arttırılması oluşturuyordu.

Yönetim, vergileri arttırıyor; fakat istediği sonucu yine de elde edemiyordu. Zira, merkezî otorite taşrada prestijini yitirdiği ve yok sayıldığı için vergiler toplanamıyordu. Üstelik, Timar sistemi de çoktan çökmüş bulunuyordu. Bütün gücü, İstanbul'u çevreleyen surlarla sınırlı hale gelen -hatta otoritesi sur içinde bile zaafiyet gösteren- Padişah'ın sadece tek bir seçeneği kalıyordu. O da -Osmanlı hanedanının her zaman yaptığı gibi- yerel güç odakları ile işbirliği yapmak, onlara istedikleri ayrıcalıkları vermek ve onlarla otoritesini paylaşmaktı. Böylece Padi-

şah, yereldeki eşraf, âyân ve mütegallibe ile resmi anlamda 'işbirliğine girmek' durumunda kalıyordu.

"Mali sıkıntının şiddetlenmesi karşısında hükümet, sonu iyi hesaplanmayan bazı icraatta bulunmaktan da geri kalmamıştır. Nitekim, mali mukataaların 1106 h. (miladi 1694-1695) yılından itibaren mahalli âyân ve eşrâf tarafından malikane usulû ve kaydı hayat şartı ile alınıp idare edilmesi şeklinin yerleşmesi, bu nevilerden bir hükümet tasarrufu kabul edilebilir. Zira, bu suretle Has ve mali mukataaları kaydı hayat şartıyla alan mahalli eşraf ve âyân, gittikçe zenginleşmiş ve bu usülün bir icabı olarak, kendileri hayatları boyunca servetlerini evlâtlarına intikal ettirmek yollarını da bulmuşlardır. Böylece, bir nevi devamlı vergi müteahhitliği yoluyla yeni zenginler ve nüfuz sahipleri, 18. Asır boyunca müdemadiyen kuvvet kazanacak olan tipik Osmanlı Âyân'nın ta kendisinden başka bir şey değildir."[1]

Bu gelişme, yani; vergi toplama ayrıcalığının yerel güç odaklarına 'hayat boyu' koşuluyla devredilmesi ve bu ayrıcalığın babadan oğula geçmesi imkânının tanınması, özellikle âyânları merkezî otoriteyi paylaşacak kadar etkin bir konuma yükseltiyordu.

Bir başka ifadeyle Osmanlı merkezî otoritesi, ekonomik bakımdan yerel güç odaklarına, özellikle de âyânlara -adeta- teslim oluyordu.

Dıştan bakıldığında kurulan bu 'yeni düzen'in sağlıklı işleyeceği sanılıyordu. Ama, uygulama hiç de öyle olmuyordu. Zira âyânlar, şahsi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutuyor, devlet hazinesinin durumunu gözardı ediyorlardı.

"Mirî mukataaların dışındaki malikâneleri, malikâne sahipleri iltizama vermekte, mültezimler de malikâne sahipleriyle anlaşmış oldukları ücretleri mal sahiplerine ödemekteydiler. Bazen de malikâne sahipleri bu toplama işini bizzat kendileri yapmaktaydılar. Yalnız gerek Vilayet âyânına sığınarak, gerek Seyyidlik ünvanını ileri sürerek, gerekse Yeni-

[1] Mustafa Cezar, Levendler - S. 334.

çerilik iddia ederek mukataalardaki pek çok kişi, vergilerini ödememekteydi.

Gerek mirî mukataaların, gerekse malikânelerin düzenlenmesi yolunda yapılan çalışmalar büyük çapta fayda sağlayamamıştır. Bunda mirî mukataaları ellerinde tutan Vilayet Âyânlarının suistimallerinin rolü çok büyüktür. Vilayet Âyânları, yani şehrin ileri gelenleri ekseriya halkı kendi taraflarında tutmak için vergi vermemek konusunda onları adeta teşvik ediyorlardı."[1]

18. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun egemenliği altındaki en gözde ve ayrıcalıklı gurubu oluşturan âyânlar aslında; devletin merkezi otoritesini içine sindiremeyen, her vesileyle bu otoriteye karşı çıkan, çatışan ve onu yok etmeye uğraşan kişilerden meydana geliyordu. Bunlar bir yandan merkezî otoriteye ortak olurken diğer yandan, merkezî otoriteye karşı yerel halkın -sözde- temsilcisi ve koruyucusu görünümünde bulunuyorlardı.

Sahipsiz ve çaresiz kalan yerel halk, çoğunluğu mütegallibe kökenli olan bu zorba ve zalim âyânlara zorla başeğmek yerine can, mal ve namuslarını kurtarmak için kendi rızalarıyla bağlanıyor, onlarla birlikte hareket ediyorlardı.

17. yüzyılın sonunda yerel alanda varlığını iyiden iyiye hissettiren âyânlar, 18. Yüzyılın başında inkâr edilmesi mümkün olmayan bir güç odağı olarak ortaya çıkıyordu. 18. Yüzyılın ilk yarısında âyândan pek çok mütegallibe devlet tarafından görevlendirilmiş bulunuyor, bu mütegallibeler kolayca şiddete başvuruyor, terör estirebiliyordu.

"... 1100 h. (m. 1688-1689)'da eşkıya reislerinden Yeğen Osman Paşa önce dayısı Kara Hasan'ı Konya'ya mütesellim yapmış, sonra da yeğeni Ahmed Bey'i tayin etmişti. Fakat Konya'da âyândan Esbat Ağa duruma hakim olduğundan bunlar, Konya'da tam bir hakimiyet kuramamış-

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 56-57.

lar ve çareyi Esbat Ağa'yı bir eğlentide iken baskınla öldürmekte bulmuşlardır."[1]

Âyânların, mütegallibe kökenli olması ve zorbalık yöntemleri uygulaması, sadece 18. Yüzyılın ilk yıllarıyla sınırlı kalmıyordu. Âyânlar, zorba karakterlerini, zorbalık yöntemlerini, sonuna kadar devam ettiriyor, 19. Yüzyılın eşiğine gelindiğinde halâ kan dökmeyi sürdürüyorlardı.

Bunun en çarpıcı örneğini ise Rumeli Âyânlarından Tirsinikli İsmail Ağa teşkil ediyordu:

"Rumeli Âyânlarının en kurnazı ve en cesuru Tirsinikli (Tirsinik Köyü kuş uçusu olarak Rusçuk Kasabasının 23 kilometre kadar güneybatı tarafındadır) İsmail Ağa'dır. (1206 h. - 1791 m.) senesinde, Rusçuk Âyânı iken mezalimine binaen idam edilen Tirsiniklizade Ömer Ağa'nın kardeşidir. (1206 h. Şaban 19) tarihli Rusçuk Âyâm Koduşzade Ahmed Ağa'dan gelmiş olan evrakın hülâlasasında; maktul Tirsinikli Ömer'in firari kardeşi İsmail'in 60 nefer eşkıya ile etrafta dolaşıp Plevne Kazası'na geldiği ve Rusçuk Kazası'na tecavüz etmeleri ihtimaline binaen, bunların herhangi bir kazaya gelecek olurlarsa takip ve derdestleri hakkında kazalara tamim gönderilmesi hükümetten rica edilmiş ve bunun üzerine Rusçuk'ta bulunan Vezir Seyid Ebu Bekir Paşa'ya hitaben İsmail ve avanesinin tedip ve derdestleri için bir müddet daha Rusçuk'ta ikameti emrolunmuştur. (Dahiliye vesikaları, Cevdet tasnifi numara 16960)

Bundan başka Ziştoy Kadısıyla Voyvoda ve Yeniçeri Zabitine şu hüküm gönderilmiştir:

(...)

'Bundan akdem hakkında fermanı kaza cereyan eden ve tertibi ceza olunan Tirsinikli oğlu Ömer'in karındaşı İsmail'in dahi tertibi ceza

---

[1] Yücel Özkaya, Âyânlar - S. 115.

olunmak hususunda irade-i hümâyûnum tealluk eylediğine binaen merkum firar idüp her hangi kazaya dahil olursa derhal cezası tertip olunması ve merkumu tasahup veyahut tertibi cezasında iğmaz ve firarına ruhsat gösteren olursa merkumun hakkında olunacak muamele anın hakkında icra kılınacağı beyanıyla ekit ve şedit taraf taraf evamiri şerifimle cümleye tenbih kılınmıştı. (...) Sene 1206 h. Şevval ortaları. (Mektum mühimme I)

Biraderi ile beraber bunun da idamı emredildi ise de kaçmıştı.

İsmail Ağa, Rusçuk cıvarında (Tirsinik) denilen bir köy halkındandır. Babasının kim olduğu bilinemedi; biraderi Ömer Ağa'nın idamından sonra başına topladığı otuz-kırk kişi ile Rusçuk, Ziştoy etrafmda üç sene kadar dolaşarak eşkıyalık eden İsmail, takibe rağmen elde edilememişti. Hatta bir defa 1209 h. senesi ibtidasında Ziştoy cıvarındaki bir adada bulunduğu haber alınarak Silistre Valisi ile Rusçuk Âyânı Hacı Hasan Ağa tarafından top ile de dövülmek suretiyle sıkıştırıldı ise de maiyetinden 24 maktul verdikten sonra bakiye kalan 12 kişi ile kaçmağa muvaffak olmuştu.

İsmail Ağa nihayet Eflâk Voyvodası Aleksandr'ın tavassut ve ricasıyla, Rusçuk'ta evinde oturup bir işe karışmamak şartıyla affedilmiş ve affı hakkında Rusçuk Kadısı'na şu hüküm...

(...)

İsmail Ağa bundan sonra, yani yine (1200 h. - 1796 m.) senesinde Rusçuk Âyânlığını elde etmiştir. İsmail Ağa'ya daha sonra 1215 h. senesi seferinde (1800 m.) ilâveten Padişah'ın hemşiresi Şah Sultan'ın Tırnova'daki mukataalarının Voyvodalığı da verilmiş olduğundan nüfuzu daha ziyadeleşmiştir. Bundan başka Tırnova'da bulunup hükümete karşı serkeşlik eden Cengiz Giray'ın kayını Ali Tahir'in idamına muvaffak olduğundan dolayı, onun üzerinde olan mukataalar da malikâne suretiyle senevi 2 bin kuruş bedeli üzerinden İsmail Ağa'ya verilmiştir."[1]

---

[1] Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve

Tirsinikli İsmail Ağa örneğinde de olduğu gibi merkezî otorite kimi zaman; bir süre önce eşkıya olarak ilân edip de idama mahkum ettiği bir sanığı; başa çıkamayınca resmi âyân durumuna getirerek adeta otoritesine ortak ediyor ve ona resmiyet kazandırarak çeşitli ayrıcalıklar tanıyabiliyordu.

Keza, bir süre önce idam hükümlüsü olarak aranan ve onu saklayan veya kollayanların da aynı akıbete uğrayacağı duyurulan eşkıyalar bile; bir süre sonra devletin makbul adamları arasında sayılıyor; yereldeki halk, devlet otoritesi tarafından onların insafına terkedilebiliyordu. Bütün bunlar merkezî otoritenin mafios yerel güç odakları karşısında ne denli güçsüz ve aciz durumda kaldığını gösteriyordu. Hepsinden önemlisi de, yerel güç odaklarının sadece güç sahibi olması yeterli bulunuyor, bu gücü hangi yasadışı yöntemlerle elde edildiğine bakılmıyordu. Bu da eşkıya ve mütegallibeyi cesaretlendiriyordu.

18. Yüzyıl boyunca durmadan güçlenen ve hem devlete, hem de halka baskı yapabilecek kadar etkinleşen âyânlar genelde birbirleriyle de sürekli rekabet ve çatışma durumunda bulunuyorlardı. Nitekim bu mücadelelerin sonucunda, eli en çok kana bulanan zorbalar, Kaza Âyânlıklarını elde edebiliyorlardı. Üstelik bunlar, Kaza Âyânlıklarıyla da yetinmiyor, Vilayet Âyânlığı veya Baş Âyânlık, yani 'âyânlar âyânı' olmak için de birbirleriyle çatışıyorlardı.

"İzmir sakinlerinden Derviş Ağa-zade diye tanınan Osman ve kardeşi 'Ümerayı deryadan' Mehmet Paşa anlaşmasına ve taraftarlarına güvenerek İzmir'e baş âyân olmak amacı ile zorbalığa başlamıştı. Bu, İzmir civarında devlet tarafından avarız, nüzûl ve devlet'e ait diğer vergileri toplayıp, Kadı Defterlerine reaya için fazla akçeler eklenir. Bu fazla olan zammı, vergi toplandıktan sonra kendi menfaati için ayırması, Sabunhane sahiplerinden 'esnaf şeyhi' olduğunu ileri sürerek Sabun Vergisi alması, halkça iyi karşılanmıyordu. 1688-1689'dan 1712'ye kadar olan za-

---

Alemdar Mustafa Paşa - Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı - TTK Yaya. VII Seri -No. 6 - Maarif Matbaası İst., 1942 - S. 8, 9, 10.

manda Derviş Efendi'nin reayadan zorla ikiyüz keseden fazla akçe aldığını bilmekteyiz. Derviş Efendinin 1722 yılında tekrar baş âyânlığa yükseldiği görülmektedir."[1]

Şehir ve Kaza Âyânları gibi Baş Âyânlar'ın çoğunluğu da aynı kökten, yani mütegallibe ve eşkıya kökeninden geliyordu. Merkezî otorite bunların gücü karşısında aciz kalıyor, başa çıkamayacağını ve cezalandıramayacağını anlayınca onlarla işbirliği yaparak otoritesini paylaşıyordu. Bu bağlamda âyânlık tam bir 'mafios kurum', âyânlar ise -günümüzdeki anlamıyla- 'mafios şef' konumunda bulunuyordu.

Merkezî otoritenin çıkardığı yasaları görünürde kabul eden âyânlar, uygulamada bunları gözardı ediyor, bağımlılarıyla birlikte 'geleneksel/örfi hukuk' ilkelerini uygulayarak, yerel yaşamı bu çerçevede düzenliyorlardı. Âyânlar, halk üzerinde şiddet uygulayarak terör estirmekten çekinmiyor, insanları acımasızca öldürebiliyorlardı. Bunu da, koruduğu eşkıya gücü ile gerçekleştiriyor; silahlı adamlarını ise merkezî otoriteye 'muvazzaf asker' olarak kabul ettiriyorlardı.

Yapılan âyânlık seçimlerinin de hiçbir demokratik yanı bulunmuyordu. Bu seçimler tamamiyle güç dengesinin ağır bastığı yönde sonuçlanıyordu. En fazla şiddet kullanabilen, en çok silahlı adam besleyen, en çok kan döken ve işkence eden, hatta dağlarda en çok eşkıya istihdam eden zorbalar kolaylıkla seçim kazanıp âyân olabiliyorlardı.

Âyânların etkinliğini arttıran birinci hususu kendi güçleri ve kaba kuvvet kullanma yetenekleri oluşturuyordu. İkinci hususu ise devletin giderek zayıflaması ve otoritesini yitirmesi sorunu teşkil ediyordu.

Birbirini izleyen felâketler, 18. Yüzyıl boyunca devletin giderek daha fazla zaafa uğramasına yol açıyordu. Bu olumsuzluklar 2. Viyana kuşatması ile başlıyor, Patrona Halil Ayaklanması ile 18. Yüzyıla uzanıyor, yüzyıl boyunca devam ediyor ve İmparatorluğun kaderini derinden etkiliyordu.

---

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 116.

Örneğin; Osmanlı devleti büyük umutlarla giriştiği 1768 seferini büyük bir hezimetle yitiriyordu. Bunun sonucunda devlet Kaynarca Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalıyordu. Ardından, 1787 yılında Rusya ve Avusturya ile savaşa tutuşuyordu. İmparatorluk, 4 yıl sonra bir kez daha yeniliyor ve aciz duruma düşüyordu.

Bu savaşlar sırasında merkezî otorite hem ekonomik, hem de askeri bakımdan âyânlara muhtaç durumda kalıyordu. Devlet bir yandan düşmanla başetmeğe uğraşırken, diğer yandan da içerde baş gösterebilecek huzursuzluklardan endişe ediyordu.

> "Muharebe devam ederken gayret ve fedakârlığı görülen bazı mahallerin âyânları ile başıbozuk askeri kumandanlarına vezirlik verilmesi ve bunların halkı tazyik eylemeleri ve isyan ederler korkusuyla hükümetçe üzerlerine varılmaması, bu gibi yerli hanedanların cüretlerini arttırmış olduğundan hükümetin emirlerine o kadar aldırış etmez olmuşlardı."[1]

Bu olumsuz gelişmelerin sonucunda aşırı güçlenen âyânlar, kaza ve kasabalarda kendilerine bağlı askerler ve dağda eşkıyalar besliyor, bunlara dayanarak valilere ve hatta vezirlere baskı yapacak kadar büyük nüfuz elde ediyorlardı. Bu güç karşısında, başka bir dayanak ve koruyucu bulamayan halk, kaderini ve varlığını tamamen âyânların eline teslim ediyordu.

Âyânların elde ettiği nüfuz ve güç, Anadolu'da oluşan Mafios Toplum Yapısı içinde çok önemli bir yer tutuyordu. Âyânlık genel anlamda; Anadolu toplumsal yaşamında, kendisinden önceki bin yıllık süreçte oluşan 'ayrıcalıklı-korunan-koruyan' bağlamındaki tüm mafios yapılanmaların -yerel güç odağı çerçevesinde- en mükemmel ve gelişmiş örneğini oluşturuyordu. Kaldı ki kendisinden önceki hiçbir kurum -veya örgüt- Âyânlık kadar yetkin, bağımsız ve kapsamlı bir güç odağı niteliğini elde edebilmiş değildi. Devletin karşı karşıya bulunduğu -çöküş, yoko-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 1.

luş- sorunlar, tam anlamıyla 'yerel ahlâk-yerel hukuk' zeminine dayanan âyânları, merkezî otoritenin yerine geçen bir irade konumuna getirmiş bulunuyordu. Kariyerini, bütünüyle yereldeki ahlâk ve hukuk anlayışına dayandıran âyânlar bir bakıma yerel toplumu, yine kendi ahlâk ve hukuk anlayışı çerçevesinde -özerk, hatta son aşamasında bağımsız- 'ayrı bir devlet' gibi yönetiyordu.

> "Gitgide nüfuzunu arttıran Memiş Ağa, Rize ve Hopa taraflarının âyânı mevkiine yükseldi ve kendine ait köylere tahsildar giremez oldu!"[1]

Dahası... Âyânlar arasındaki rekabet sık sık çatışmalara yol açıyor ve bu da İmparatorluk bünyesinde asâyişin iyiden iyiye ortadan kalkmasına neden oluyordu.

Bu tablo, yüzlerce yıllık bir birikimin sonucunda ortaya çıkıyordu. Bunun en önemli nedeni ise ilk aşamada Celâlî İsyanlarının otoriteyi yok etmesinden sonra, Osmanlı Ordularının Viyana'da uğradığı yenilgi ve arkasından patlak veren Patrona Halil İsyanı oluyordu. Bunlara bir de Rusya-Avusturya Seferi'nin hezimetle sonuçlanması eklenince, kökeni ve yöntemleri ne olursa olsun ortaya çıkan otoritenin tesis ettiği veya etmeğe çalıştığı mafios düzen -ki bu otoritenin kendi çıkarlarını zorbaca yöntemlerle koruduğu baskıcı bir düzen bile olsa- yegâne ve alternatifsiz çözüm olarak kabul görüyordu. Halk; can, mal ve namus güvenliğini sağlamak amacıyla ortaya çıkan bu 'alternatifsiz zorba otoriteye' boyun eğiyor, merkezî otorite ise teoride de olsa varlığını koruyabilmek için ekonomik ve siyasi iradesini bu zorbalarla paylaşmak zorunda kalıyordu.

Bu durum, Osmanlı Mutlakiyet düzeninin bile 'çağdaş ve hukukî bir nitelik' kazanmasını engelliyor... Bir yandan feodal anlayışı egemen kı-

---

[1] Tuzcuoğulları İsyanı - M. Münir Aktepe - Tarih Dergisi, C. III, S. 6, 1951-52, S. 21.

larak pekiştiriyor, diğer yandan da zorbalığın sosyal bir düzene (ve anlayışa) dönüştüğü kendine özgü bu yapının kabullenilmesine neden oluyordu. Bir başka ifadeyle sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan düzen 'mafios bir karakter' kazanıyordu. Bu mafios karakter, yerel çevredeki insanların tüm yaşam hücrelerine nüfuz edecek, geçmişten gelen sosyal kalıntılarla bütünleşerek, çoğu yerde Anadolu insanının 'özgün karakterine' dönüşecek, sonraki dönümlerde meydana gelecek tüm değişimlere ve oluşumlara damgasını vuracaktı.

Âyânları halk seçiyor, Valiler sadece 'Âyânlık Emri' veriyordu. Valiler, âyânlık seçimlerine karışmıyordu. Gücünü halktan alan âyânlar gerek duyduklarında Valilere de baskı yapıyor, kimi zaman Valileri vilayet merkezine bile sokmuyorlardı. Bu durum karşısında aciz kalan merkezî otorite, zorba âyânları cezalandırmak yerine kovulan Valinin vilayet dışında yaşamasını uygun buluyor, yerel güce boyun eğiyordu. Böylece âyânlar sonu gelmez tavizler koparıyor ve inanılmaz ayrıcalıklara kavuşuyorlardı.

Buna karşılık bazı Valiler de dişli çıkıyor, kuru gürültüye pabuç bırakmıyordu. Ne ki, bu tür Valiler merkezî otoriteyi rahatsız ediyordu. Bu güçlü Valilerin isyana neden olacağından korkan merkezî otorite, güç gösterisinde bulunan Valileri 'emirleri ihlâl ettikleri' gerekçesiyle görevlerinden alıyor ya da bir emirle hemen azlediyordu.

Zorba ve güçlü âyânların, devlet ricâli içinde de destekçileri bulunuyor, bu destekler yeri geldiğinde ortaya çıkarak korudukları âyânların yerelde daha fazla güç kazanmalarına omuz vererek yardımcı oluyorlardı.

> "Trabzon ve Canik, Bağdat, Şam, Sayda eyaletleri ile Şarkî Anadolu sancakları, Musul ve Kerkük yerli ailelerden nüfuzlu Vali ve Sancakbeylerinin ellerinde idi. Çorum, Yozgat ve etrafı ve Manisa ve etrafı Kara Osmanoğullarına tabi idi."[1]

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 3.

Bunlar 'Baş Âyân' durumunda bulunuyorlardı. Cıvardaki ikinci dereceden âyânlar üzerinde otorite tesis etmişlerdi. İkinci dereceden âyânlar bir bakıma onların korumaları ve emirleri altında bulunuyorlardı.

18. yüzyıl sonlarında baş âyânlardan sonra, Anadolu'daki diğer Voyvoda ve âyânlar şunlardı:

"Bolu Voyvodası Hacı Ahmed oğlu İbrahim, Bilecik âyân ve Voyvodası Kalyoncu Ali ve Kalyoncuzade Mustafa, Uşşaklı Acem oğlu, Kütahya Müteselimliği ile Gediz Voyvodası olan Nasuh oğlu Nasuh ile dağlı eşkıyası gibi şekavetle melûl olan ve Eskişehir taraflarında bulunan Kumarcı Abdullah, Bozkır Şeyhi Abdülhalim, Kocaeli taraflarında Tüfekçibaşı Köseoğlu Ahmed ve saire gibi adedi yirmiyi bulan yerli mütegallibenin vaziyetleri ortalığı karıştırıyordu. Bunlardan Bozkır Şeyhi Abdülhalim'in yirmi bin piyade ve üç bin süvarisi vardı. Bunların Beyşehrine gelmeleri ve köyleri tahrip eylemeleri halkı hicrete (göçe) mecbur etmişti. Yalnız Beyşehri Kasabasından binbeşyüz kişi öteye beriye dağılmıştı.

Rumeli'ye gelince: Buradaki vaziyet Anadolu'ya nisbetle daha karışıktı. Şimalde (kuzeyde) Eflâk hududunda Silistre ve Deliorman mıntakası Yılıkoğlu Süleyman'ın, İbrail tarafları Nazır Ahmed Ağa'nın, Rusçuk, Tırnova ve havalisi Tirsiniklizadelerin, Vidin ve cıvarı Pazvantoğlu'nun, Gümülcine ve etrafı kazaları Tokatçıoğlu Süleyman'ın, Serez ve havalisi İsmail Bey'in, Edirne Dağdeviren oğlu Mehmed Ağa'nın, Üsküp yine bu gibi ailelerden birinin ellerinde bulunmakta idi. Filibe, Edirne, Kırkkilise, Çorlu, Lüleburgaz, Tekirdağı mıntakaları dağlı eşkıyası ile bunlara müzahir (koruyucu) olan âyânlara tâbi idi."[1]

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - Alemdar - S. 3.

• Mafios bir kurum olarak yerel güç odağı haline gelen âyânlar ile merkezi otorite arasında tesis edilen i birliğini daha somut örneklerle irdelemek mümkün mü?

18. Yüzyılın ortalarında âyânlık, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sistemi içinde son derece etkin, önemli ve ayrıcalıklı bir konuma ulaşmış bulunuyordu. Bu kurum, yerelde kendi otoritesini ve buna bağlı olarak kendi hiyerarşisini tesis ediyordu. Bu hiyerarşinin uç noktası ise payitahta kadar dayanıyordu. Hiyerarşi şöyle oluşuyordu.

Diğer âyânlardan, mütegallibe, eşraf ve halktan destek gören bazı etkin ve güçlü âyânlar; 'Âyân Reisi' veya 'Baş Âyân' oluyordu.

Bunlar kendilerine İstanbul'daki devlet adamlarından da bazı destekler sağlıyorlardı. Böylece pozisyonlarını daha da güçlendirerek yerlerini garanti altına alıyorlardı.

Âyân Reisleri aynı zamanda vali ve kadılarla da anlaşarak, diğer Şehir Âyânlarını da kendilerine bağlıyorlardı. Böylece halk ile payitaht arasındaki temasları tamamen koparıyor, kendilerinin merkezî otoriteye şikâyet edilmelerine izin ve imkân vermiyorlardı. Vali ve Kadıların sayesinde kendilerini meşru ve haklı gösterecek belgeleri kolaylıkla elde ediyor, böylece devlet yönetimine de ağırlıklarını koyma olanağı buluyorlardı. Bu uygulamalar, âyânların taban üzerinde tam anlamıyla egemenliklerini sağlamalarına yardımcı oluyordu.

Kısacası devlet ve halk, aralarına girmiş olan âyân tabakasına adeta mahkum bulunuyordu. Âyânların kazandığı güç, âyânlık kurumunu daha da cazip kılıyordu. Bunun sonucunda âyânlık elde etmek için birbiriyle mücadele eden kişi ve grupların sayısı durmadan artıyor, mücadele giderek keskinleşiyordu. Üstelik; bu mücadele eşraf ve mütegallibe ile sınırlı kalmıyor, onlara ehl-i örf ve ehl-i şer de -kimi zaman- katılıyordu. Dahası... Bu mücadelede yüksek bürokratlar da yer alıyor, dev-

let yönetimi büyük yaralar alıyordu.

Âyânlık mücadelesi sırasında taraflar hiçbir otoriteyi ve denetimi umursamıyor, yasaları ve devleti adeta yok sayıyorlardı. Her türlü entrikaya, hileye ve desiseye başvuran taraflar, korumaları altında bulundurdukları eşkıya çetelerini birbirlerinin üzerine salıyor, yoksul ve korumasız halka büyük zararlar veriyor, evleri, samanlıkları, ekinleri yakıyor, yıkıyor, olur olmaz nedenlerle kan dökmekten, can almaktan kaçınmıyorlardı. Zaten zorbalığı bir yaşam biçimi olarak kabullenmiş olan çoğunluğu mütegallibe durumundaki âyân adayları, silahlı adamlarını suç işlemeleri konusunda kışkırtırken, devlet ricali ile olan ilişkilerini de bu yönde bir teşvik unsuru olarak kullanıyorlardı.

Bunlar her bakımdan 'mafios karakterli' insanlardı. Kullandıkları yöntemler, dünya görüşleri ve ulaşmak istedikleri hedefler de hep mafios ölçülere uyuyordu. İtalya ve Sicilya'da benzerleri 'mafioso-mafia- uomo di rispetto' gibi sözcüklerle adlandırılan bu kişilere Anadolu'da 'mütegallibe-âyân- mütesellim-voyvoda' ve sair deniyordu. Oysa yaptıkları işler yöneldikleri hedefler, sosyal pozisyonları ve uyguladıkları yöntemler birbirinden pek de farklılık göstermiyordu.

Âyânlık, çıkışı itibarıyla resmi bir 'devlet örgütü' değildi. Âyânlık yerel koşulların güncel zorlaması sonucu, zaman süreci içinde oluşmuştu. Buna bağlı olarak kurallarını ve icraat yöntemlerini de kendileri belirlemiş bulunuyordu.

Ne ki, İmparatorluğun içinde bulunduğu durum merkezî otoriteyi âyânlığı dikkate almak zorunda bırakıyor ve payitaht bu yapılanma ile daha yakın ve sıkı ilişkiler kuruyordu. Nitekim, bu bağlamdaki gelişmeler sonucunda devlet 1726 yılında bir karar çıkararak 'âyândan olan hanedan sahiplerine Sancakbeyliği verilmesini' kural haline getiriyordu.

> "İsfahan Seferi gibi uzun bir seferde asker için lüzumlu olan giyecek, yakacak ve yiyecek gibi maddeleri temin etmeğe kuvvetleri olmadığı

belli olan Sancakbeylerinin yerine Anadolu'da sakin ve yerleşmiş olan hanedan sahiplerinden kudret ve serveti belli ve padişaha hizmete liyakati ile tanınanlar arasında Sancakbeyliği şerefini kazanmağa talip ve mal ve canını Padişah uğrunda feda etmeyi isteyen 'âyân-ı ağayan'dan bir kaçının Sancakbeyliği rütbesine yükselmesini, bölgesindeki büyüklüğü ve itibarlarının genişletilmesinin zamanın icaplarından olduğu bildirilmiştir."[1]

Bu karar, yerel güç odaklarını, daha da ön plana çıkarıyor ve etkin bir konuma getiriyordu. Zira, uygulama ile başlayan yeni yönetim anlayışı âyânları yerelde, tam anlamıyla derebeyi konumuna getiriyordu. Nitekim 18. Yüzyılın ortalarında âyânlar savaşlara, organize ettikleri, giydirip besledikleri silahlı güçlerle katılıyorlardı. Böylece, içerde asayişi sağlama görevinden sonra, savaşlarda da rol üstlenerek adeta 'devletleşmeye' başlıyorlardı.

"(Âyânların) Mütesellimlerin başlıca görevleri şunlardı:

Uhdelerinde bulunan mukataaların asayiş ve inzibatını temin etmek, sefer ve eşkıya takibine memur olduğunda gitmek, halktan kendilerine ait olan rüsum ve teklifleri toplamak, hükümetin emrettiği zahire, asker, hayvan ve saireyi tedarik edip göndermekti."[2]

Merkezi otorite; idari, ekonomik-mali ve askeri alanda, âyânlarla sıkı bir işbirliğine giriyordu. Bir başka ifade ile âyânlar bu alanlarda, merkezi otoriteye adeta ortak oluyor ve 'devlet gibi hareket etmek' ayrıcalığını elde ediyordu.

Ne ki; âyânlar her üç alanda da adeta 'ikiyüzlü' davranıyordu. Görünürde devletin ve merkezî otoritenin çıkarları doğrultusunda hareket ediyormuş gibi davranan âyânlar, gerçekte kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutuyordu. Böylece, merkezî otorite bir bakıma kendi kendisi-

---

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 120.

[2] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 14.

ni aldatıyor, tanınan ayrıcalıklarla yerel güç odağı haline gelen âyânların hem nüfuzu arttırılıyor, hem de güçlerine daha fazla güç katılıyordu.

Âyânların bu 'ikiyüzlü' davranışı, idari alanda hemen farkediliyordu. 18. Yüzyıl boyunca Osmanlı devleti, sürekli savaşlara tutuşuyordu. Dolayısıyla ordu ve diğer güvenlik güçeleri topluca cephelere sevkediliyordu. Bu durum, özellikle Anadolu'da meydanın; çeşitli adlar altında faaliyet gösteren haydut ve eşkıya çetelerine kalmasına yol açıyordu. Merkezî otoritenin elinde yeterli güç bulunmadığı için de bunlarla gerektiği biçimde etkin olarak mücadele edilemiyordu.

Böylece bir kez daha fırsat, âyânların eline geçiyor ve merkezî otorite yerele gönderdiği fermanlar ile çetelerle mücadelede âyânları yetkili kılıyordu. Bununla birlikte âyânlar bilinen ikiyüzlülüklerini bu konuda da sergilemekten geri kalmıyorlardı. Nitekim, başta levendler olmak üzere haydut ve eşkıyalarla mücadele ediyormuş gibi görünüyor, fakat elaltından -çoğunlukla- onlara arka çıkıyor, korumaları altına alarak düşmanlarına karşı adeta bir 'tetikçi gibi' kullanıyorlardı. Âyânlar -genellikle- halkın çıkarları aleyhine faaliyette bulundukları için, onları korkutmak ve sindirmek gereksinimi duyuyorlardı. Dağda besledikleri haydut ve eşkıyaları el altından destekleyerek bu işlerde kullanmak çok daha akıllıca bir iş oluyordu.

> "Örneğin; Şorba Kazasında Tiryaki Mustafa bunlara bir örnektir. Şorba Kazasına bağlı Bağlıca, Ortak, Hacılar ve daha beş köy halkının dilekçelerine göre kaza sakinlerinden, zorba ve derebeylerinden olup âyânlık peşinde koşan Tiryaki Mustafa ve yardakçıları Hacı Hüseyin, Eğri Hasan, Topçu Süleyman, Katırcı Ömer ve Osman adlı eşkıyalarla anlaşıp, beşyüz kişi ile Bağlıca Köyü'nden Hacı Mehmed'in yediyüzelli koyun, keçi, altı katır ve kısrak, evindeki on keselik parasını ve eşyasını yağma etmişlerdir."[1]

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık- S. 142, 143.

Özellikle savaşların yoğunlaştığı dönemlerde eşkıya, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde halka baskı uyguluyor, yem-yiyecek istiyor, insanları haraca bağlıyor, çeşitli bahanelerle zulüm yapıyor, terör estiriyordu.

"... Mütesellim, Voyvoda ve âyânların maiyetleri de Paşa Kapularından daha berbattı. 18. Asır âyânların teşekkül devri idi. Âyânlar, yeni bir kapu düzmeye mecburdular. Bunlar, çevrelerinin belalı, gözü kanlı adamlarını maiyetlerine alarak, bulundukları yerlerde otorite yaratmak ve rakiplerini bunlarla tehdit etmek zorundaydılar, Halktan toplanan bu adamlara 'Levend' deniliyordu.

(...) Bilhassa bunlar Türkmen Yörük ve vergi kaçağı reayadan toplanıyordu. Bunların zabitlerine Başağa, İkinci Ağa ve Bölükbaşı adları veriliyordu. Hizmette bulundukları müddetçe ulûfe, bahşiş ve tayinat alırlardı. Ayrıca kıyafetleri vardı. Sırtlarında çuhadan yapılmış mintan; başlarında sivri külah üzerine siyah poşu ve kırmızı makrama sarıyorlardı. Bellerine Levend Kuşağı kuşanıyorlar, arasına 'yatağan tabir olunur kebir bıçak' sokuyorlar; omuzlarına harbî ve çift tabancalı tüfenk asıyorlardı.

(...) Bunlar sefer veya eşkıya takibi için toplanıyorlar; vazifeleri sona erince bir kısmı terhis ediliyor, bir kısmı da Kapu'da bırakılıyorlardı. Bu terhis esnasında toplu bir halde ve mensup olduğu Paşa Kapusu kıyafetinde hareket ediyorlar; önlerine gelen köy ve kasabalardan bedava yem ve yiyecek alıyorlar, soygunculuk yapıyorlardı."[1]

Bunlar hakkında sürekli fermanlar gönderiliyor, kovuşturulmaları, yakalanmaları, cezalarının infaz edilmesi ve idam edilenlerin kellelerinin Anadolu Divam'na gönderilmesi isteniyordu. Ancak bu durum Kaza Âyânlarımn işine gelmiyor, fermanlar kulak ardı ediliyordu. Âyânların bu davranışı, Anadolu'da asayişin iyiden iyiye bozulmasına neden oluyordu. Bunun üzerine 1793 yılında bir ferman çıkarılarak eşkıya takibinde samimi davranmayan âyân ve zabitler hakkında idam cezası uygulanması isteniyordu.

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 72, 73.

"Paşalar saltanatından sonra, âyânlar ve mütegallibeler saltanatı başladı. Güya hükümet bazı sancak ve dirlikleri muayyen bir paşaya bağlamakla zulüm ve yolsuzluğu önleyeceğini zannetmişti. Fakat âyânlar Paşalardan daha keskin çıktılar."[1]

Bunlar, kendilerine karşı koyanları şiddetle cezalandırıyor, öldürmekten de kaçınmıyorlardı:

"Budur ki Saruhan Sancağı kazalarından Güzelhisar-ı Menemen Kazası âyânından bu hilâlde bâ emr-i âlişan kaza-i mezkûre ahalisi olan sevahil-i bahr-ı sefid muhafazasına me'mur Esseyid Ali Ağa dâileri kaza-i mezkûrda sakin ulema ve süleha vesair fukara ve zuafa kürsi-i liva-i mezkûrdan medine-i Manisa'da meclis-i şer'e gelüb şöyle istirham-i hâl ederler ki (...) cıvarınızda vaki Bergama âyân-ı mütegallibesinden Araboğlu tevabiinden olup iki üç seneden beru enva'ı şekavet ve fesadata cesaret ve enfes-i emval-i ibadullaha isal-i hasareti haddini tecavüz etmekle bid-defaat tertib-i cezası babında hakkında evamir-i âliyye sudurunda firar gıybetbirle ele girmeyüb el'an safha-i cerayem-i güzeştesine keşide-i rakam ve ıtlâk buyurulmuş iken bağı-ı tuğyan üzre olan Sağancalı Veli demekle arif şaki ve kaza-ı Güzelhisar-ı Menemene tabi Kilise nam kariyede sakin Ali nam şaki ile bil-ittifak eşkıya-i vafire ile kariye-i mezburede sakin oğlum Seyyid Hasan ve Şakvan nam kariyede sakin karındaşım oğlu Seyyid Ömer dâilerin katl ve taht-ı iltizamlarında olan kur'asın fuzulene zabt dâiyesiyle alel gafle ihata ve muhasara eyledikleri mesmuum oldukta..."[2]

Âyânlar, sadece öldürmek ve soymakla kalmıyordu. Savunmasız halkın namusunu da hiçe sayıyor, bunların yakınlarına tecavüz ediyor, ırzlarına da geçiyordu:

"... Saruhan Sancağı Mütesellimi (...) Ağa'nın (M. Çağaday Uluçay,

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalak ve Halk Hareketleri - Age. - S. 25.

[2] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 213.

hayattaki yakınlarının mağdur olmaması amacıyla belgedeki ad'ı deşifre etmediği anlaşılıyor - M. Çulcu) ref'i azlin icab ider ef'al ve harekat ve zulmü taaddisine nihayet olmadığından gayrı daima huşunet-i gılzel ve külliyen şer'i şerife muhalefet birle undan akdem celb-i mâl sevdasıyla ahali-i memleketi li-ecal terhib ve't-tahrif bî-gayr-ı hak hilâf-ı şer'i şerif ve mugayyir-i fetva-ya münif iki nefer müslümanı zulmen salb ve şâdat-ı kiram-ı zevil-ihtiramdan bir kimesneyi salb katî vafir kimesneleri bilâ murafaa-ı şer' hilaf-şer' ve mugayyır-ı kanun-ı münif her birisine zulmen sekiz yüz ve dokuz yüz değnek darb ve mecrühani der zincir edüb akşamdan ta sabaha dek, mallarını ahiz için enva'i zulüm ve cevr-i eza ve işkenceler idüb her birinden hallerine göre işkencede ahzı mal için fukara ve zuafaya olan zulm-i taaddisi hadden efzun ve kıyasdan birun olmağla memleketimizin harabisine bâis olur halâta tasaddi birle levendata ruhsat ve çarşu ve pazar halkına teslit (tasallut olacak) etmekle levendât dahi suki sultaniyede alenen (...) nam kimesnenin dükkanında oğlu Halil nam bîçare şab-emredi kahren ve cebren fi'li şen'î sevdasıyla ahiz eylediklerinden çarşu halkı dahi ittifakan levendâta ikdam ve gulam-ı merkumeyi tahlise dikkat ve esnayı tahlisde çarşu halkında su-i kasd ve hücum ve muhasara (...) nam bîçareyi kurşun ile darbedüb fesadat-ı azimeye tasaddi etmekle ihtilâl-i beldeye bais olub cümle ahali bahr-ı hayrete müsta'rak bil-külliye emniyet-i rahatımız mesblüb ve memleketimizin harabına ve külliyen izmihlâline bâdi olur fesada müeddi ve müntehi olacağı nûmâyân olmağın Allah ve resüle kâffe-i sükkân ve sübyan ve amme-i fukara ve zuafa ve mesakine merhameten mütesellim-i merkumdan sancağı mezkûr ref' ve yerine fukara ve zuafaya merhamet eder kimesne nasb ve tayin buyurulmak niyazıyla ahvalimiz âlâ tarik al-mazhar der- aliyyeye ifade olundu."[1]

Rumeli'de durum Anadolu'dakinden farksız, hatta daha da kötü bir manzara oluşturuyordu.

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalak ve Halk Hareketleri - Age. - S. 226; Dipnot - 18. Asır sonu... Muradiye Kütüphanesinde bulunan tarihsiz ve numarasız Manisa Sicillerinden.

Birbirini izleyen Rusya savaşları'ndan dönüşte âyânlar, silah altına aldıkları adamlarını -askerlerini salıvererek, başıboş bırakıyorlardı. Başıboş kalan askerler de; özellikle Kırcaali ve Hasköy yörelerinde dağlara çıkarak eşkıyalık yapıyor, bu nedenle kendilerine 'Dağlı Eşkıyası' deniyordu.

Devlet, dağlı eşkıyasını ortadan kaldırmak için yine âyânlardan yardım istemek zorunda kalıyordu. Üstelik, Rumeli'deki bu sorunu halledebilmek için Anadolu'daki âyânları da yardıma çağırıyordu. Çaparzadeler, Karaosmanzadeler, Bilecik Âyânı Kalyoncu Ali bu âyânların ilk sıralarında yer alıyordu.

Buna karşılık Rumeli'de bazı âyânlar da dağlı eşkıyasını korumaları altına alıyor, hatta onları kışkırtıyor, teşvik ediyorlardı. Devlet bunlarla baş edebilmek için Rumeli'deki âyânlara daha fazla taviz ve ayrıcalık veriyor, giderek daha fazla teslim oluyordu.

Âyânların idari alanda üstlendiği görevler bununla bitmiyordu.

Derebeyleri ve hanedanlar arasında meydana gelen uzlaşmazlık ve çatışmalara da müdahale ediyor, çoğunlukla da taraf oluyorlardı. Bu gibi durumlarda devlet, genellikle kendisine başkaldıran tarafa karşı, kendisi ile işbirliği yapan âyânları destekliyor, onlara yardım ediyordu.

Örneğin; devlet, kendisine başkaldıran Canikli Ali Paşa'ya karşı, kendisiyle birlikte hareket eden Çaparzadelere destek veriyor ve asi kuvvetlere karşı bu 'hanedan âyânının' kuvvetlerini sevkediyordu.

Âyânlar ayrıca devletin gereksinim duyduğu hammadde, mamul ve yarımamul madde ile zirai ürünlerin temin edilmesinde de aracılık yapıyordu. Bu aracılık sırasında ise çoğunlukla suistimaller meydana geliyordu.

Âyânlar en büyük rolü ekonomik-mali alanda oynuyordu. Bu rol devletin gücünü doğrudan etkiliyordu. Bilindiği gibi âyânların en başta gelen görevleri vergilerin toplanması, zamanında ve tam olarak hazineye intikal ettirilmesiydi. Ne ki âyânlar bu işi yaparken de dürüst dav-

ranmıyor, kendi çıkarlarını halkın ve devletin çıkarlarının üzerinde tutuyorlardı. Yolsuzluk yapmaktan çekinmiyor, vergileri zimmetlerine geçirmekten geri durmuyorlardı.

> "Âyânlar, devletin yahut Sancakbeyinin istediği vergileri toplarken çeşitli suistimaller yapmaktaydılar. Bunlar kendileri için 'âyâniye', (âyânlık ücreti) ya da 'âyân caizesi' adı ile kendileri adına para topladıkları gibi 'tevzi defterlerine' kendileri için vergi eklemekteydiler. Bu şekilde deftere istenilenden fazla vergi yazıp fazla olarak yazdıkları bu paraları sonradan kendilerine ayırıp, kendi çıkarları için harcadıklarından halk tarafından şikayete uğramakta idiler."[1]

Devlet, âyânlara ayrıca bir ücret ödemiyordu. Âyânlar yaptıkları hizmetin karşılığında, devlet adına toplanan gelirden bir pay alıyorlardı. Bu nedenle âyânlar, görevlerini kötüye kullanarak halktan fazla para topluyor, defterlere kendileri için fazladan vergi yazıyorlardı. Bu yoldan kısa sürede büyük meblağlar elde ediyor, zenginleşiyorlardı. Bununla birlikte halk da aynı oranda yoksullaşıyordu.

Âyânların, merkezî otorite karşısında güçlenmesinin ve zenginleşmesinin bir başka nedeni de devletin doğrudan topladığı vergiler oluyordu. Devletin bu vergileri toplayabilmesi için belirlenen yörelere merkezden tahsildarlar gönderiliyordu. Ancak bu kişilerin elinde hem güvenlik elemanı, hem de herhangi bir ekonomik donanım bulunmuyordu. Bu nedenle tahsildarlar yerele ulaştıklarında savunmasız, aciz, yoksul, kısacası kımıldayamayacak bir durumda kalıyor görevlerini yapamıyorlardı. Kaldı ki yerel güç odakları (eşraf, hanedan, derebeyi, âyânlar, mütegallibe vs.) da halkı, -kendi iradeleri dışında- vergi ödememeleri yönünde kışkırtıyorlardı.

Tüm bunların sonucu olarak paşalar, dışardan adam göndermek yerine, gerekli vergilerin toplanabilmesi için devreye yine yerel güç odaklarını, özellikle de âyânları sokuyordu. Böylece âyânlar, diğer güç

---

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 147.

odakları ile birlikte yerel düzeyde egemenliklerini tam anlamıyla ilân ediyorlardı.

Bu arada bazı aileler de koruması altına girdikleri âyânlara güvenerek vergi ödemiyorlardı. Merkezî otorite bu durumdaki ailelere ilişemiyor, cezalandırılmaları için yine âyânlara başvuruyor, onları devreye sokmaktan başka çare bulamıyordu.

Bazı âyânlar ise, topladıkları vergileri yerine göndermiyor, zimmetlerine geçiriyorlardı. Bunu dışında mütesellim olarak vergi toplayıp zimmetine geçirdiği halde, daha sonra âyân olanlara da rastlanıyordu.

18. Yüzyıl boyunca meydana gelen olumsuzluklar, âyânların vergi toplama işlerinde daha fazla yolsuzluk yapmalarına neden oluyor, buna karşılık da bazı önlemler alınıyordu. Âyânların zorbalıklarının önlenmesi, topladıkları paraların geri alınıp hak sahiplerine iade edilmesi, yolsuzluk yapanların âyânlık ve mütesellimliklerinin iptal edilmesi, bunların hapsedilmesi, sürgüne gönderilmesi, nasihat edilmesi ve hatta idam cezasının infaz edilmesi sürekli gündemde kalıyordu. Bu yönde kimi zaman, bazı kanunlar çıkarılıyor, kararlar da alınıyordu. Ancak bu kanunlar ya yürürlüğe konulamıyor ya da uygulanamıyordu. Kimi zaman da âyânlar, kararları yoksayıyorlardı.

Âyânların ekonomik yaşamda oynadıkları rol bununla bitmiyordu.

Bazı ürünlerin kırsal kesimden toplanıp merkezlere sevkedilmesi, özel beceriyi gerektiren işler için eleman temin edilmesi, emeklilerin ve çocukların Timar ve Zeametlerinden vergilerin tahsil edilmesi, hak sahiplerinin payının ödenmesi, âyânların yürüttüğü işler arasında yer alıyordu.

Tüm bunlara paralel olarak âyânlar, en büyük rolü 'askeri alanda' oynuyordu.

18. Yüzyıl boyunca arka arkaya girilen savaşlar nedeniyle merkezî yönetim sık sık âyânlara başvuruyor ve onlardan vergi, hayvan, zahire, kereste gibi temel ihtiyaçları karşılamalarını talep ediyordu. Bunun ya-

nı sıra merkezî otorite âyânlardan genellikle asker temin etmelerini istiyordu.

Vilâyet Âyânı denilen zümrenin başında bulunan 'Baş Âyân' veya 'Âyân Reisi', devletin askeri taleplerini halka duyuruyor, bu isteklerin yerine getirilmesi için öncülük ve rehberlik yapıyordu. Merkezî yönetim resmi âyânların ellerindeki kuvvetlerden yararlanabilmek için bunları savaşa davet ediyor ve savaşta yararlılık gösterenlere ayrıca rütbeler veriyordu. Rütbe sahibi olan âyânlardan ise sonraki savaşlarda daha fazla yararlanıyordu. Bu durum bazı hanedanlarda âyânlığın ve rütbelerin babadan oğula geçen bir miras halini almasıyla sonuçlanıyordu. Ne var ki, çeşitli nedenlerle âyânların rütbeleri geri alınsa bile yerel halk üzerinde oluşturdukları saygınlık ve güçleri varlığını devam ettiriyordu. Halk yine bunlar tarafından yönetilip yönlendiriliyordu. Bu prestij ve güç sayesinde çevredeki âyânları yine bunlar tayin ettiriyor, onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyorlardı. Sonunda da 'Âyân Reisleri' ile devlet karşı karşıya geliyor, yerel gücü elinde bulunduranlar, merkezî otoriteye kafa tutabilecek kadar ileri gidiyorlardı. Merkezî otorite ise bunların karşısında sürekli taviz veriyor, güçsüz ve aciz kalıyor, sonuç olarak da sık sık aflar çıkararak sözde otorite gösterilerinde bulunmaktan başka bir şey yapamıyordu.

Devlet, asi hanedanların liderlerini veya reislerini ölümle cezalandırsa bile bu, pek de bir şeyi değiştirmiyordu. Zira idam edilenlerin çocukları veya mirasçıları kısa zamanda ellerindeki zenginliği ve gücü kullanarak aynı duruma yükseliyordu. Devlet, böylece otoritesini yok sayan bu unsurlarla başa çıkamıyordu. Bu durum, aynı şekilde resmi âyânlar için de söz konusuydu. Nitekim, âyânlarm tepkileri de, ellerindeki imkanları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendiren asi hanedanlardan farklı olmuyordu.

Savaşlar devleti öylesine zor durumda bırakıyordu ki; karşı karşıya bulunulan sorunlar merkezî otoritenin, sadece âyânlardan veya hanedanlardan değil, resmi bir vasfı bulunmayan 'ileri gelenlerden' de asker

talebinde bulunmasına yol açıyordu. Böylece, devlete asker temin eden eşraftan bazıları da önem kazanıyor, kuvvetlenmeleri ve yerel güç odağı haline gelmeleri sağlanıyordu. Bunlar, biraz palazlanınca müteselimlik ve âyânlık peşine düşüyor, elde ediyor ve sonra da merkezî otoritenin 'ayrıcalıklarına' ortak oluyorlardı.

Bu gelişmeler yereldeki âyânlık mücadelelerini doruk noktasına çıkarıyordu. Her vesileyle, kolaylıkla kaba kuvvete başvurabilen ve törür estiren güç odakları arasında tırmanan mücadele, yerel düzeyde meydana gelen silahlı çatışmaların yayılmasına yol açıyordu.

Kısacası; devlet yerel güç odaklarından ne kadar çok asker isterse o denli 'paye, rütbe ve sıfat' dağıtıyor, bu da güç odaklarının arasındaki mücadelenin kızışmasına neden oluyordu...

> "Kendilerinden asker istenen Vilâyet Âyânından olan kimselerin sayısı çok fazladır. Kendilerine müracaat edilen vilâyet içerisinde gerçek bir nüfuz ve kuvvete sahip olan kimseler, bu istenenleri tabii ki kaza, kasaba ileri gelenlerinin rey'iyle yahut zorla toplamakta ve ister istemez vilâyetin resmi âyânlığını zamanla ele geçirmektedirler. Devlet, bunlardan asker göndermeleri gibi bir istekte bulununca bunlar, vilâyetin en ileri gelen kişisi, kendilerine danışılan, kendilerinden yardım umulan kişiler olarak kendiliklerinden Resmî Âyânlık görevini ifade eder duruma geliyordu. Halkın bunlar hakkında şikâyetleri vakî olsa bile ya bunlara göz yumuluyor yahut da ihtiyaç sebebiyle darıltmamak için cezalandırılmaları, nasihat edilmek yoluyla doğru yola gelmeleri cihetine gidiliyordu."[1]

Savaş zamanlarında devletin geniş çapta muhtaç olduğu âyânlar, genellikle beklendiği yönde davranıyorlarsa da kimi zaman büyük suistimaller yapıyor, işi ağırdan alarak emirleri zamanında yerine getirmiyor, çoğunlukla da asker sevkiyatını geciktiriyorlardı.

Âyânlardan asker istenirken bu askerlerin güçlü, kuvvetli ve sağlıklı

---

[1] Yücel Özkaya - Âyânlık - S. 134-135.

olması, yollarda firar etmemeleri, işe yarar durumda bulunmaları ve istenen yerde zamanında hazır olmaları da bildiriliyordu. Oysa, özellikle âyânlar ve mütegallibe halkın sempatisini kazanmak için asker sevkiyâtı sırasında gevşek davranıyorlardı. Kimi zaman da sevkiyâtı bizzat kendileri engelliyordu. Bazen de talepleri karşılayabilecek güçleri bulunmadığını bildirerek görevden kaçınıyorlardı.

Diğer taraftan talep edilen askerler yerel güç odakları tarafından zorla toplandıkları için bu askerler ilk fırsatta firar ediyorlardı. Bunda haydut ve eşkıya çeteleri de rol oynuyor, firarileri kendi saflarına çekerek güçlerini arttırıyorlardı.

Bu arada bazı âyânlar olağanüstü koşulları fırsat bilerek fakir-fukaradan haksız ve fazla paralar topluyor, bu yoldan zenginliklerine zenginlik katıyorlardı. Bunu da az sayıda asker alıp, sayılarını fazla göstererek ve ona göre para toplayarak gerçekleştiriyorlardı. Merkezî yönetim bu durumu biliyor ve fakat başka çare olmadığı için yine aynı âyânlara başvurarak asker toplamalarını talep ediyordu.

Suistimaller sadece fakir halktan haksız para toplamakla sınırlı kalmıyordu. Aynı şekilde araba, deve, katır, beygir ihtiyaçlarının karşılanması sırasında da suistimaller meydana geliyordu. Bazı âyânlar ise ordu için topladıkları erzakın bir bölümünü çalarak haksız kazanç elde ediyordu.

Çoğunlukla bu yolsuzluk ve suistimallere kadılar ile naibler seyirci kalıyor, kimi zaman onlar da bu işlerden pay alıyorlardı.

Yerel Otoritenin Yükselişi

• *Tarihsel süreçte Mafios Toplum Yapısı'nın en güçlü örgütü haline gelen yerel güç odağı âyânlar ile merkezî otorite arasındaki iddetli çatışmalar nasıl ve niçin ba ladı?*

Âyânlık, çıkışı itibarıyla yerel bir kurum niteliği taşıyordu. Bunun nedeni de Celâlî İsyanları sırasında taşrada merkezî otoritenin yok olması ve beliren otorite boşluğunu yerel güç odaklarının doldurmasıydı. Yerel güç odakları ise yasaların yok sayıldığı bir ortamda oluşmuş, dolayısıla köken olarak yasallığı veya yasadışılığı tartışılmamıştı. Kaldı ki bunu ayırdetmesi gereken merkezî otorite, çeşitli nedenlerle hiç dikkate almamış, koşulların zorlaması sonucu âyânlığı yasal bir kisveye büründürmeyi yeğlemişti. Ne var ki âyânların kökeni, yerel mütegallibeye, yani kaba kuvvet de dahil her türlü gayrıinsanî yöntemi kullanmaktan kaçınmayan yerel zorbalara dayanıyordu.

Nitekim âyânlar en gözde oldukları dönemlerde bile bu kökenlerini ve karakterlerini bir kenara bırakamıyor, aynı kaba kuvvet ve zorbalık yöntemlerine sık sık başvurmaktan kaçınmıyorlardı. Kaldı ki âyânlar, bu bağlamda merkezî otoriteyi de yok saymaktan kaçınmıyorlardı. Ancak merkezî yönetim, âyânların bu davranışı karşısında aciz kalıyor, otoritesinin yok sayılmasını her seferinde 'affederek' zorbaları adeta ödüllendiriyordu.

Âyânlar 18. Yüzyılın ilk yarısında, yani yasallaşma sürecinde ve onun hemen ertesinde nisbeten yasal çerçeveye saygılı davranıyorlardı. Resmi bir devlet kurumu 'ayrıcalığını' elde eden âyânlar bir bakıma 'aklanmış' oluyor ve bu aklanmayı da yasalara 'sözde' saygı göstererek ödüllendiriyorlardı.

Ne ki 18. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de devletin savaşlardan yenik çıkmasıyla âyânlar, meydanın tamamen kendilerine kaldığını fark ediyorlardı. Bunu farkına varınca da adeta 'asıllarına dönüyor";

yolsuzluk, suistimal, sahtekârlık, hırsızlık, şiddet, terör, baskı yöntemleri uygulamaya koyuluyorlardı.

Bir başka ifadeyle; ne denli 'ayrıcalık' elde ederlerse o denli azgınlaşıyor, ne denli zenginleşip güçlerini arttırırlarsa o denli daha geniş 'ayrıcalıklar' elde ediyorlardı.

18. Yüzyılın ikinci yarısındaki yenilgiler sonucunda merkezî otoritenin çökmesi sonucu meydana gelen otorite boşluğunu yine âyânlar doldurmaya başlıyor ve bunun sonucu olarak âyânlık, kazalardan kentlere ve bölgelere kadar her birime yayılıyordu. Âyânlığın bu denli yayılması ve yönetim otoritesi tesis etmesi sonucu, ortaya yeni ve çok büyük sorunlar çıkıyordu.

Her şeyden önce, önemli bir zenginlik aracı haline gelen âyânlık, yerel güç odakları arasında paylaşılamayan bir makam haline geliyordu. Bu nedenle en küçüğünden en büyüğüne kadar yerleşim birimlerindeki güç odakları âyânlık elde edebilmek için birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girişiyorlardı. Taraflar bu mücadele sırasında kaba kuvvete başvuruyor, durmadan terör estiriyordu.

Örneğin; Silifke Kazası sakinlerinden Gölgelioğlu Hacı İbrahim, İçel Sancağına bağlı Nevahi Kazasından Hacı Osman ve Ermenek'te Hacı Molla adlı şahıslar, âyânlık elde edebilmek için birbirlerine düşman oluyorlardı. Bunlar daha sonra yargılanıyor ve Gölgelioğlu Hacı İbrahim Ermenek Kalesine hapsediliyordu. Daha sonra hasımları anlaşarak Ermenek Kalesini basıyor ve Hacı İbrahim'i burada öldürüyorlardı.

Buna benzer olaylar Ege bölgesinde de sık sık tekrarlanıyor, bölge; âyânlar arasında cereyan eden kanlı olaylara sahne oluyordu. Manisa'ya, ünlü hanedan Karaosmanoğulları hükmediyordu. Buna karşılık kazalarda da güçlü ve zengin serdengeçti ağaları bulunuyordu. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Turgutlu'da Seyfioğulları, Adala'da Köseoğulları, Akhisar'da Hacı Şabanoğulları, Güzelhisar-ı Menemen'de Hacı Himmetoğulları, Borlu'da Şeyhoğulları uzun süreden beri bulundukları kazaları yönetiyorlardı. Ayrıca Menemen Voyvodası Ali Ağa, Alaşehir

Voyvodası Hacı Ömer Ağa, Hüseyin Ağa ve Hacı Mehmed Ağa, Soma ve Kırkağaç'da Yeğenoğulları, Demirci'de Musabeşezâde Hacı İsmail, Dedebeyoğlu Mustafa, Gördes'de Sunullah Ağa; adlarını sık sık duyuruyorlardı.

Gerçi Batı Anadolu'da Cihanzâdeler, İlyaszâdeler, Katipzâdeler, Nasuhzâdeler, Acemoğulları, Araboğulları gibi güçlü aileler de bulunuyordu. Ama tüm bunlar hiçbir zaman Karaosmanoğulları kadar güç ve nüfuz kazanamıyorlardı.[1]

Güzelhîsar-ı Menemen Voyvodalığını uzun yıllar Kalabaklı Himmetoğulları yapıyordu. Kalabaklı Himmet Ağa Güzelhisar tuzlasını işleterek zengin oluyor. Çocukları da onun adına dayanarak Himmetoğulları diye anılıyordu. Himmet Ağa ölünce oğlu Zeynel Abidin Güzelhisar Voyvodası oluyor, fakat iltizam parasını ödemeyince 1749 yılında azledildiyordu. Zeynel Abidin, Menemen Voyvodası Hasan Ağa ve Helvacı Köyü âyânı ile iltizam ve rekabet nedeniyle hasım durumunda bulunuyordu. Taraflar sürekli olarak birbirlerini merkezî otoriteye şikayet ediyorlardı. Himmetoğlu Zeynel Abidin bir kez daha şikayet edilince kimseye borcu olmadığını söylüyor, sinirleniyor; Helvacı Köyünü basarak yakıyor ve bir kişiyi de öldürüyordu.

Aydın Valisi, Vezir Ragıp Paşa'yı olayın tahkikatıyla görevlendiriyordu. Tahkikat sonucu Zeynel Abidin ile kardeşleri suçlu bulunuyor; idare ve iltizam işlerine karışmamak şartıyla Güzelhisar'dan sürülüyorlardı.[2]

Bu arada merkezî yönetime emrivâki yaparak âyânlığı zorla almak isteyenlerin sayısı da giderek artıyordu. Bunlar, ellerinde hiçbir hüküm bulunmadan, yerel halk tarafından da istenmedikleri halde kendi kendilerine resmi âyânmış gibi davranıyor, düzenledikleri sahte defterlerle vergi topluyorlardı. Bunlarla da başa çıkamayan merkezî otorite sonuç

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 20.

[2] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 21, 22.

olarak Resmi Âyânlık veriyor ve böylece toplanan vergilerin bir kısmını hazine için tahsil edebiliyordu. Zorla âyân olanlar hiçbir kurala uymuyor, toplanacak vergilerin miktarını kendileri saptıyor, yoksul halkı durmadan soyuyor ve elde ettikleri kazancı yandaşları ile aralarında paylaşıyorlardı. Bu yandaşlar arasında genellikle ehl-i örf ve ehl-i şer de yer alıyordu. Kimi zaman ise zorla âyân olanlar kadı ve naiblerle birlikte hareket ediyor, ehl-i örf'ün de desteğini kazanarak merkezî yönetimi adeta köşeye sıkıştırıyor, aciz bırakıyorlardı.

Bunun yanı sıra bazı bürokratlar da mütegallibeden geri kalmıyordu. Bu yüksek düzeyli bürokratlar görevdeyken yolsuzluk ve suistimal yaparak büyük servetler kazanıyor, mal-mülk sahibi oluyorlardı. Daha sonra görevden alındıkları zaman, görev yaptıkları yere yerleşiyor, servetlerine ve tesis ettikleri güçlerine dayanarak âyânlık elde ediyorlardı.

Âyânlık sahibi olmak isteyenler tüm Anadolu'yu adeta anarşiye sevkediyor, türlü yöntemlere başvurarak Anadolu halkını huzursuz ediyordu.

Bunlar kimi yerde namuslu davranan ehl-i örf'e iftira ediyor, kimi yerde besleyerek koruması altına aldıkları eşkıyayı halkın üzerine salarak baskı tesis ediyor, kimi yerde âyânlık elde etmek isteyen din adamlarıyla bürokratlar birbirine düşüyor, kimi yerde ise âyân olmak isteyen mütegallibe başına topladığı eşkıyayı hasımlarına saldırtarak onları sindirmeye kalkıyordu.

> "18. Yüzyılın ikinci yarısında âyânlık peşinde koşanların sayısı daha bir hayli fazladır. Örneğin, Samsun'da Kızılbel Kazasında Ayıoğlu Ahmed, Boyabad'da Gönüllüler Ağası Ahmed, daha sonar aynı yerde Deli Salih, Eskişehir'de Deli Beyoğlu Mehmed ve arkadaşı Vahab, Aladağ'da Hacı Mehmed ve kardeşi Hacı Ömer, Murtazabad'da Kâtipzade Seyyid Mehmed, Hamid Sancağının Uluborlu Kazası'nda Sekceoğlu Mehmed'in âyânlık peşinde koştuğunu biliyoruz."[1]

Sonuç olarak 18. Yüzyılın sonunda Anadolu ve Rumeli yerelinde fa-

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 220.

aliyet gösteren âyânlar; tam anlamıyla birer güç ve suç odağı haline gelmiş bulunuyordu. Aralarında din adamlarından bürokratlara, kadılardan eşkıyaya, mütegallibeden eşrafa kadar her zümre ve sınıftan insanların yer aldığı âyânlar; her türlü yolsuzluğa, şiddete ve yasadışı yönteme başvurmaktan çekinmeden zenginleşiyor, günden güne güçlenerek merkezî otorite yerine, kendi otoritesini tesis ediyordu.

Bunlar; sahte belgeler düzenleyerek halktan vergi toplayıp zimmetlerine geçiriyor, halka zulüm yaparak terör estiriyor, eşkıya ile işbirliği yaparak haydutluklardan ve yasadışı işlerden pay alıyor, görünürde ordu için sağlıklı hayvanları toplayıp bunların yerine ellerindeki hastalıklı ve işe yaramaz hayvanları gönderiyor, devletin kovuşturduğu levendleri yanlarına alıp himaye ediyor, bunları halka karşı 'tetikçi' olarak kullanıyor, âyânlık ve mütesellimlik için vuruşuyor, bürokratları rüşvetle veya korkutarak kendi yanlarına çekerek yasadışı işlerine alet ediyor, namuslu bürokratları iftiralarla lekeliyor, onları görevlerinden uzaklaştırıyor, devletle olan işlerinde sürekli sahte belgeler düzenliyor, hatta sahte ferman ve beratlar piyasaya sürüyor, kovuşturmaya uğradıklarında halkı ön plana çıkararak onların arkasına saklanıyor ve payitahta halkın kendilerinden ne kadar memnun olduğunu gösteren sahte mektuplar yollatıyorlardı. Buna karşılık padişahın ve bürokratların emirlerini dikkate almıyor, umursamıyor, haklarında verilen mahkumiyet kararlarını rüşvet veya başka yollarla yanlarına çektikleri paşaları araya koyarak affettiriyor, mahkeme kararlarını ya kaybettiriyor ya da yok sayıyor, her vesileyle dayanaksız veya zorla para topluyor, haraç alıyor, zorba veya sekban besleyerek arazilere, çiftliklere, malikânelere el koyuyor, bunları yok pahasına satın alıyor, kendi kendilerine verdikleri kararlarla 'masarıf-ı vilâyet' gibi uydurma adlarla vergi koyuyor, bunları ödemeyenlerin gözünü korkutuyor, yıldırıyor, zulüm ediyor ve bütün bu işleri yaparken de âyânlar kendi aralarında anlaşarak adeta bir 'suç ve şiddet tekeli' oluşturuyordu.

Kaba kuvvet, yasadışı şiddet, zulüm ve terör, âyânların başvurdukla-

rı yöntemlerin ilk sıralarında yer alıyordu.

Bu zulüm ve şiddet 18. Yüzyılla sınırlı kalmıyordu. 19. Yüzyılın ortalarına kadar aynı yoğunluk ve yaygınlıkla sürüyordu. Halk devamlı şikayet ediyor, merkezî otorite zulüm yapan âyânların cezalandırılmaları için sürekli fermanlar gönderiyor ve fakat pek de bir şey değişmiyordu.

"19. Yüzyılda da Anadolu'daki âyânlar hakkında sayısız şikayetler vaki olmuştur. Örneğin, Üsküdar'a bağlı Görele ya da diğer adı Pazarköy olan Kaza'nm Âyâm Halil Beşe, Akşehir Sancağına bağlı İsaklı Âyânı Hacı İbrahim, Karamürsel Âyânı Hacı Hasan, Akçaşehir Âyânı Sarhoş Osman, Karaman Âyânı Bayburtlu Hasan, Manavgat Âyânı Tugayoğlu İbrahim, Tonya Âyâm Hacısalihoğlu Ali, Sivas dahilindeki kaza-i erbaa (Irak, Karakaya, Sonisa, Taşova) Âyânları, Çankırı Sancağındaki Karapazar Âyânı Halil Alemdar, Boyabad Kazası Âyânı Gençoğlu Mustafa, sonra Deli Salih, Seydişehir Kazası Âyâm Ali Ağa, Zile Âyânı İlbaşoğlu Ahmed Ağa, Şeyhler Kazası Âyânı Hacı Bey, Devrek Âyânı Molla Ali, Benderli Ali Molla, Taşköprü Âyânı Önıer hakkında şikayetlerin vaki olduğunu bilmekteyiz.

Rumeli'de de 19. Yüzyılda âyânlar hakkında pek çok şikayet olmuştu. Hayrabolu Âyâm Kara Ahmed, hile ve desise ile Yanbolu'ya âyân olan ve "vedi'atullah olan fukara-yı ra'iyyete şeri'at-garin ve mugâyir-i rıza" bir takım zulnıe cesaret ile karışıklık çıkaran Salih, Berkofça Âyâm Yusuf Ağa, Şile Âyâm Hasan, İbiş ve Çavuşoğlu Mehmed, Manastır Âyânı Mehmed hakkında şikayetler mevcuttu."[1]

Durum 19. Yüzyılda en çekilmez noktaya henüz varmadan merkezî yönetim âyânlardan büyük rahatsızlık duyuyor ve bu kurumu tasfiye etmek amacıyla bazı girişimlerde bulunuyordu.

Nitekim yolsuzluk ve terörün artması karşısında Sultan I. Abdülhamid bir ferman çıkararak âyân seçiminin halk tarafından yapılmasını,

[1] Yücel Özkaya, Âyânlık - S. 208, 209.

ancak sonucun Sadrazam tarafından onaylanmasını buyuruyordu. Ne ki, uygulamada bu ferman yok sayılıyor, dikkate alınmıyordu. Aynı Padişah 1785 yılında bir başka 'hükm-ü şerif' çıkararak âyânlığı yasaklıyordu. Ancak aynı şekilde, I. Abdülhamid'in bu fermanı da dikkate alınmıyor, geçersiz kılınıyordu.

Bu arada merkezî otorite ile yerel güç oluşturan zorba âyânlar arasında meydana gelen olumsuzluklar sık sık merkezî yönetimin başını ağrıtıyordu. Örneğin; Saruhan'da Acemoğulları ile merkezî yönetim arasında cereyan eden olaylar, bu durumun çarpıcı göstergesini oluşturuyordu.

Acemoğlu Ahmed, uzun süreden beri Uşak Voyvodalığını yürütüyordu. 1790 yılında Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca Batı Anadolu'daki âyânlar, kadrolarıyla birlikte savaşa çağrılıyordu. Bunların koordine edilmesi görevi de Anadolu Valisi Hacı Ali Paşa'ya veriliyordu.

Ancak Uşak Voyvodası, verilen görevleri yapmayı reddediyordu. Bu nedenle Voyvodalıktan atılıyor, yerine Hasan Ağa Voyvoda yapılıyordu. Ayrıca firar eden ve emirlere başkaldıran Acemoğullarının yakalanması isteniyordu. Bu yönde Manisa Mütesellimine de ferman gönderiliyordu.

Acemoğulları bu sırada Uşağa saldırmak amacıyla Banaz'ın Öksüz kariyesine çekiliyordu. Korkuya kapılan Uşak halkı, şehri terkederek Kütahya'ya kaçıyordu. Buna karşılık Anadolu Valisi Hacı Ali Paşa'nın kardeşi Osman Bey, kuvvetleriyle birlikte harekete geçiyordu. Acemoğulları bunu haber alınca, kariyenin çevresine hendek kazdırıyor ve bu hendeği su ile dolduruyorlardı. Osman Bey Öksüz'e gelerek, kariyeyi kuşatıyordu.[1]

Osman Bey ile Amcaoğullarının çatışması akşama kadar devam ediyor, fakat sonuç alınamıyordu. Buna karşılık akşamleyin, cıvardaki tepelerde mevzilenen Sarı Tekeli Kızıl Abdi aşireti harekete geçerek Os-

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 22.

man Bey'in adamlarını iki ateş arasına alıyorlarda. Bu aşiret ile Acemoğulları heterodoks akıma mensup oldukları için inanç ve mezhep dayanışması içinde bulunuyorlardı. İki ateş arasında çaresiz kalan Osman Bey ile adamları, ağırlıklarını bırakarak geri çekilmek zorunda kalıyorlardı.

Acemoğlu Seyyid Ahmed ile kardeşi Şahin, bu başarıdan sonra Uşak'a giderek, buraya yerleşiyorlardı. Böylece merkezî otoriteye açıktan meydan okuyorlardı. Bundan büyük rahatsızlık duyan merkezî yönetim Hacı Ali Paşa'ya yeni bir ferman göndererek Acemoğullarının üzerine bizzat gitmesini emrediyordu. Uşaklılar, Acemoğullarıyla birleştikleri için kentin alınması zorlaşıyor, top kullanılması gerekiyordu. Nitekim merkezi yönetim, Acemoğullarını teslim olmaması, Uşaklıların da âyâm desteklemeye devam etmesi halinde şehri topa tutulmasını emrediyordu.

Ne var ki, Acemoğulları Uşak'tan kaçmayı başarıyor, bu da merkezî otoriteyi çileden çıkarıyordu. Nitekim 1794 yılında Ali Paşa azlediliyor, tuğları alınıyor ve Balıkesir'e sürgün gönderiliyordu.[1]

Hatta, Ali Paşa'nın başkaldırması ihtimaline karşı tedbir almak üzere Bozok Sancağı Mutasarrıfı Cebbarzade Süleyman Bey görevlendiriliyordu. Ne ki Ali Paşa bir sorun çıkarmıyor, bir süre sonra affedilerek Karaman Beylerbeyliğine tayin ediliyordu.

Acemoğullarının yakalanması görevi Ali Paşa'dan sonra Karaosmanoğullarının Manisa Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ile Bergama Voyvodası Hacı Ömer Ağa'ya veriliyordu. Nihayet Nasuhoğlu Nasuh, Acemoğullarını yakalayarak başlarını kestiriyor, Karaosmanoğullarına teslim ediyordu. Karaosmanoğlu Hacı Mehmed Ağa da kelleleri, Kapu Kethüdâsı ve Şatırı ile İstanbul'a gönderiyordu.

Bu dönemde âyânlar, saldırı ve savunma gücü bulunan birer derebeyi durumuna geliyorlardı. Kendi aralarında durmadan çatışan

---

[1] 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'a Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Age. - S. 23.

âyânlar sık sık merkezî otoriteye karşı da ayaklanıyorlardı. Korumaları ve emirleri altında 20-30 bin kişilik silahlı kuvvetler bulunan âyânlar, aynı zamanda yerel çevrede 'Sikkesiz Sultan', 'Küçük Padişah' diye de anılıyorlardı.

I. Abdülhamid'in âyânlığı yasaklamak istemesine karşın, durum bir parça değişmiş gibi görünüyor, ancak değişmiyordu. Sadece bazı âyânlar 'Şehir Kethüdası' diye anılmaya başlıyordu. 1790'lı yıllarda birtakım yerlerde hem Şehir Kethüdası, hem de âyân bulunuyordu.

19. Yüzyılın başında ise merkez-i yönetim, daha kısa bir süre önce ortadan kaldırmaya çalıştığı âyânlarla masaya oturup anlaşmak zorunda kalıyordu.

Dahası... Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamlık makamına bir zamanlar Rumeli'de 'âyânlar âyânı' olan Alemdar Mustafa Paşa oturuyordu. Böylece Osmanlı Mafios Toplum Yapısı, 19. Yüzyıla girerken bu 'toplumsal yapıya' uygun düşen bir oluşumla 'başlangıç' yapıyordu.

19. yüzyılın başında yaşanan tüm siyasi gelişmeler, bugünkü değerlere vurulduğunda tam anlamıyla 'mafios bir karakter' taşıyordu.

Mafios İktidar

• ***'Senedi ittifak' Mafios Toplum Yapısı'nın doğal sonuçlarının Osmanlı merkezî yönetimine bir yansıması olarak değerlendirilebilir mi? Yoksa Osmanlı yönetiminin sivil bir yapılanmaya yönelik attığı ilk adım mıydı? Veya 'mafios güç odaklarının' merkezî otorite üzerine ipotek koyması mıydı?***

Bu soruyu gereği gibi yanıtlayabilmek için öncelikle 'Senedi İttifak'ı hazırlayan olayları ve bu olaylarda başrolü oynayan âyânların kimliklerini ve amaçlarını etraflıca irdelemek doğru olur. Mafios bir kurum

olan âyânlık'ın, siyasi yapıdaki rolünü ortaya koyabilmek için, en uygun alanın 19. Yüzyıl başındaki Rumeli bölgesi olduğu söylenebilir. Zira dönemin en güçlü, en azgın ve pervâsız âyânlarının Rumeli Âyânları olduğu yadsınamaz.

18. Yüzyılın sonunda âyânlar arasında en kanlı ve uzun süren mücadele Rumeli'de yaşanıyordu. Bu mücadelenin bir tarafını Tirsinikli İsmail Ağa oluşturuyordu. Halka mezalim yaptığı için idam edilen Tirsinikli Ömer Ağa'nın kardeşi olan İsmail Ağa da önce idama mahkum ediliyor, sonra affedilerek Rusçuk Âyânlığına layık görülüyordu. Rusçuk Âyânlığında durmadan zenginleşen ve güç kazanan İsmail Ağa, yerel gücü tam anlamıyla ele geçiriyordu. Bütün işlerinde mafios yöntemler uygulayan İsmail Ağa, bunun bir belirtisi olarak devlete karşı da ikiyüzlü davranıyordu. Dışarıya karşı herkesten fazla merkezî otoriteye bağlı görünüyor; fakat yeri geldiğinde şahsi çıkarlarını, devletin çıkarlarının üzerinde tutuyordu. Gayet kurnaz, entrikacı, acımasız, gaddar ve müteyakkız bir kişilik sergiliyordu.

Merkezî yönetim de onun bu sinsi ve iki yüzlü politikasını biliyordu. Ne ki devlet çaresizdi. Zira çevrede kendisine bağlı kuvvetlerle, isyan halinde bulunan Pazvantoğlu'na karşı koyabilecek Tirsinikli İsmail Ağa'dan başka bir alternatif bulunmuyordu. Bu nedenle Tirsinikli İsmail Ağa'ya dayanmak zorunluluğunu duyuyordu.

Tirsinikli İsmail Ağa'nın asıl rakibi ve hasmı ise Deliorman Âyânı ve Silistre Mütesellimi Yılıkoğlu Süleyman Ağa idi. Ona karşı güçlü bir pozisyon elde edebilmek amacıyla Pazvantoğlu'nun karşısında yer alıyor; böylece devletin yanında görünerek hem ayrıcalık, hem de güç elde ediyordu. Nitekim Pazvantoğlu'nun ilk isyanında duruma müdahale ediyor, 1797 yılında Rusçuğu almak istemesi üzerine karşı durarak dört saat savaşıyor ve Pazvantoğluna bağlı kuvvetleri geri çekilmeye mecbur bırakıyordu. Ayrıca Deliorman havalisine sarkmak isteyen Pazvantoğluna engel oluyordu. Bunun sonucunda da Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa kendisinin Dergâh-ı Âlî kapıcı başılığı rütbesi ile taltif edil-

mesini istiyordu.

Tirsinikli İsmail Ağa'nın gizli amacı ise Deliorman, Silistre ve çevresinin âyânlığını elde etmek oluşturuyordu. Gerçi merkezî otoritenin buradaki rekabet ve mücadele o denli umurunda değildi. Zira devlet Fransa'nın Mısır üzerindeki emelleri ile uğraşıyordu. Ama Tirsinikliyi asıl, Silistre Mütesellimi Yılıkoğlu Süleyman Ağa engelliyordu.

Tirsinikli ve Yılıkoğlu arasındaki uyuşmazlığın görünürdeki sebebini Şarvi ve Abdüsselam vakıf karyeleri ile ilgili bir ihtilâf oluşturuyordu. Oysa asıl nedeni Deliorman ve Silistre bölgelerinin âyânlığını elde etmek meselesi teşkil ediyordu.

Nitekim her iki taraf da bu yörelerin âyânlığını o denli benimsiyorlardı ki, Silistre Valisine bağlı olmaları gerekirken, Valiyi bu bölgeye sokmuyorlardı.

İsmail Ağa zaman içinde daha fazla ağır basmaya başlıyordu. Nitekim 1802 yılında İsmail Ağa yönetimi altındaki yerlerin dışmda; Yenipazar, Cuma, Osmapazarı, Şumnu, Hezargrad Kazalarıyla sahile kadar olan yerleri elde ederek, buraların âyânlarını Rusçuğa davet ediyor, kendilerine hil'at giydiriyordu. Hasmı olan Yılıkoğlu'nun elinde ise Silistre Kasabası ile Deliorman'daki bazı yerler kalıyordu.

Bu arada Tirsinikli'ye yeni bağlanmış olan Hezargrad'm âyâm Hacı Ömer Ağa, 1800 yılında vefat ediyordu. Tirsinikli de onun yerine, kendisinin Tırnova'da vekilliğini yapan Hassa Silahşörü rütbesindeki Alemdar Mustafa Ağa'nın âyânlığa tayin edilmesini payitaht'a öneriyordu. İstanbul da bu yetkinin valilerde olduğunu hatırlatıyor ve meselenin Vali ile halledilmesini tavsiye ediyordu.

İstanbul; Tirsinikli'nin Hezargrad'ı zorla ele geçirdiğini, işgal ettiğini ve âyân tayinini de halkın seçimiymiş gibi göstermek istediğini biliyordu. Buna bir tepki olarak da Alemdar'ın âyânlığını onaylamıyor, sürüncemede bırakıyordu. Ne ki 3 yıl sonra Alemdar'ın âyânlığı resmiyet kazanıyor, merkezî otorite tarafından onaylanıyordu. Tirsinikli de bu ara-

da Şumnu Âyânlığını ele geçiriyordu.[1]

Tirsinikli'nin egemenlik alanını durmadan genişletmesi ve gücünü hızla arttırması, merkezî yönetimi rahatsız ediyordu. Bu nedenle payitaht, onun hasmı olan Yılıkoğlu Süleyman Ağa'yı desteklemeye başlıyordu. Bölgeye gönderilen valiler ise merkeze yazdıkları raporlarda, Tirsinikli'nin tehlikeli biçimde büyüdüğünü, eğer böyle giderse ilerde çok büyük dertler açabileceğini bildiriyorlardı.

Bu arada hükümet, isyan halinde bulunan Pazvantoğlu'ndan da büyük rahatsızlık duyuyor, isyanı bastırmak için Tirsinikli ile Yılıkoğlunu barıştırmak istiyordu. Yılıkoğlu Süleyman Ağa uzlaşmaya hazır gibi görünürken İsmail Ağa bu konuda da ikiyüzlü davranıyordu. Dışarıya karşı uzlaşmış gibi görünüyor, gerçekte ise Silistre ve Deliorman'ı elegeçirmek için fırsat yaratmağa uğraşıyordu. Nitekim onun bu ikiyüzlü politikası nedeniyle taraflar barışamıyordu.

Bu sırada önemli bir gelişme yaşanıyordu.

Asi Pazvantoğlu Osman (Paşa)'ın adamları Manav İbrahim, Celiloğlu İsmail ve Koçancalı Halil dört bin kişilik kuvvetleriyle Niğbolu ve Ziştoy havalisini mütemadiyen vuruyor, Eflâk yakasını talan ediyorlardı. Bu çerçevede Pazvantoğlu da Tirsinikli gibi Kuzey Balkan bölgesini kontrolüne almak istiyordu. İsmail Ağa bu durumdan rahatsız oluyor, Manev İbrahim'i kendi safına çekmek istiyordu. Manav İbrahim ise kendisine haber göndererek, para-pul peşinde olmadığını; eğer Tırnova'ya Voyvoda yaparsa ve yanındaki çingenelerine de oturma izni verirse yanına katılıp kürk giyebileceğini bildiriyordu. İsmail Ağa bu cevaptan hiç de memnun olmuyor, rahatsızlık duyuyor ve Manav'ı ortadan kaldırmaya çalışan devletle birlikte hareket etmeğe başlıyordu.

Buna karşılık İsmail Ağa'nın hasmı olan Yılıkoğlu Süleyman Ağa Manav İbrahim ile anlaşarak ona Rusçuk, Hezargrad, Eski Cuma ve Şumnu'yu yağmalatıyordu. Manav İbrahim daha sonra Totrakan'a çeki-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 15, 16.

liyordu. O sırada Tirsiniklinin Hassa Silahşörlerinden olan makbul adamı Alemdar Mustafa Ağa, Manav'ı kuşatıyordu.

Bu arada Yılıkoğlu, âyânlarla anlaştığı halde sözünde durmuyor, İsmail Ağa'ya yakın oldukları için Pravadi, Kozlica, Hacıoğlu Pazarı köylerini basarak yağmalıyordu. Ayrıca Varna yolunu kesiyor, arabaları zaptediyordu.

Bunun üzerine Tirsinikli İsmail Ağa, Alemdar Mustafa Ağa'nın Totrakan'da kuşattığı Manav İbrahim ve çoğunluğu Arnavut olan adamlarıyla anlaşıyor, onları himayesine alıyordu. Öte yandan Pazvantoğlu'ndan ayrılan Koşancalı Halil ile adamları da İsmail Ağa'ya katılıyordu.

İsmail Ağa, Manav İbrahim'i yanına alıp Rusçuk'ta oturuyordu. Ne ki, koruması altına aldığı Manav eşkıyası rahat durmuyor, Eflâk yakasında şekavet yapıyordu. Bunun üzerine Tirsinikli bir gece vakti Manav'ı yanına çağırarak öldürüyordu. Aynı zamanda Manav'ın adamı Celiloğlu'nu da, Totrakan'da Alemdar'a öldürtüyordu.[1]

Böylece Alemdar Mustafa Ağa, Tirsinikli İsmail Ağa'nın en makbul adamı oluyor, Kapucubaşılık rütbesine yükseliyordu.

Manav İbrahim sorununu çözümleyen İsmail Ağa bu kez tekrar Yılıkoğlu'na dönüyordu. Bunun bir sonucu olarak 1806 yılında Yılıkoğlu'nun elinde bulunan Deliorman ile Dobrice kazalarını işgal ediyor, Dobrice'ye Pehlivan Ağa'yı, Yenipazar'a Gavur İmam'ı, Umur Fakih Kazası'na Hüseyin Ağa'yı, Topçu Kazası'na da Uzun Ağa'yı tayin ediyordu. Bunlara Rusçuk'ta âyânlık kürkü giydiriyor, böylece gücünü yaygınlaştırıyordu. Nitekim Pehlivan Ağa, Tirsinikli'nin talimatı üzerine Mangaliye Âyâsı Aliş Ağa'yı bir desise ile yanma çağırıp öldürüyor, hem orayı hem de Balçık Kasabasını işgal ederek yağmalıyor, Hacıoğlu Pazarı üzerine çete gönderiyor, Varna ve Kovarna iskelelerine el koyuyordu. Tüm bunlar Tirsinikli İsmail Ağa'nın kendisine bağlı âyânlar vasıtasıyla geniş çaplı bir işgal hareketine giriştiğini gösteriyordu.

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 20, 21.

Bu durum Sultan 3. Selim'e rapor ediliyor, Tirsinikli'nin bütün Kuzey Rumeli'yi ele geçirmek üzere olduğu bildiriliyordu. 3. Selim ise durumu haber veren vezirini şöyle yanıtlıyordu:

Benim Vezirim.

Güzel amma, şîta tekerrüp etti, Rumeli Valisi hareket eylemedi. Dağlıların (dağlı eşkıyası) bir takımı İstanbul üzerinde, Vidin ve Belgrad ahvali malûm. Bana kalırsa bu maslahatın vakti değildir. Şu Rumeli Valisini Sofya'ya ve Filibe'ye götürmeğe bakalım; alenen isyan eylese dahi bu meclisin vakti değildir. Böyle şey vaktiyle olur, yoksa Tirsiniklizâdenin mişvarı malum ve mücarraptir.[1]

Sultan 3. Selim'in cevabından da anlaşıldığı gibi devlet, zorba bir âyânın karşısında aciz kalıyor, Rumeli bölgesinde otoriteyi tamamen İsmail Ağa'ya terkediyordu. Nitekim, İsmail Ağa Hacıoğlu Hazarını, Hezargrad âyânı ve makbul adamı Alemdar Mustafa Ağa'ya işgal ettiriyor, eski ve yeni Zağra'yı ele geçirdikten sonra kuvvetlerini Ahyolu-Burgaz'a sevkediyordu. İsmail Ağa Kuzey Balkan bölgesine yayılırken, diğer yandan da bölgeden İstanbul'a yapılan erzak nakliyâtını durdurmakla tehdit ediyordu. Nitekim ele geçirdiği yerlere yeni âyânlar tayin eden İsmail Ağa, Aydos Âyânı Odacıoğlu ile kendi adamları; Kasapbaşızâde Mehmed Haseki ve Belvelioğlu'nu Ahyolu-Burgaz üzerine gönderiyordu. Bunlar, oraların âyânı Molla Haseki ile kardeşini ve yeğenini öldürüyorlardı.

Tirsinikli İsmail Ağa bütün bunları yaparken, payitahtta Sadrazam olan Nafiz İsmail Paşa'dan da gizlice hoşgörü ve teşvik görüyordu. Hafız İsmail Paşa o sırada 3. Selim'in kurmaya çalıştığı Nizamı Cedit aleyhinde bir anlayış taşıyor, fakat bunu açığa vurmuyordu. İkiyüzlü ve riyakârca bir davranış içinde bulunan Sadrazam; Padişahın, Sadaret Kethüdâsı İbrahim Nesim Efendi'ye teveccüh göstermesinden de rahatsızlık duyuyordu. Onun Sadrazam yapılmasından ve Nizami Cedit'in hararetli savunu-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 23.

cularından olan Kadı Abdurrahman Paşa'dan şüphelenen Sadrazam; hem Sadarette rakipsiz kalmak, hem de devlete yeni bir düzen vermek amacıyla Tirsinikli ile yakın temasa giriyor, anlaşıyordu. İkisinin yaptığı plana göre elele verecekler, İstanbul'daki nüfuzlu zümreyi yok edecekler ve devleti birlikte yeniden düzenleyip düzelteceklerdi.

Başlangıçta Nizamı Cedit yanlısı gibi görünen Rusçuk Âyânı Tirsinikli İsmail Ağa bu görünümünü sürdürüyordu. Ne ki, elaltından ve sinsice kendisine bağlı yerel güç odaklarını, Nizamı Cedit aleyhine yönlendiriyordu. Hele bir de dağlı eşkıyasını ortadan kaldırmak amacıyla İstanbul'dan Kadı Abdurrahman Paşa Kumandasında Trakya'ya Nizamı Cedit birlikleri sevkedilmeye başlanınca, İsmail Ağa iyiden iyiye rahatsızlık duyuyordu. Zira o, bu kuvvetlerin ilerde kendisine karşı kullanılabileceğini düşünüyordu.

İsmail Ağa bu sırada güç alanını iyice genişletmiş, Edirne'yi de etki alanı içine almış bulunuyordu. Edirne ve cıvarındaki âyânlar üzerinde tesis etmiş olduğu otoritesini de kullanabiliyordu.

Bu bağlamda bir gün; Şarköy Âyânı Ahmed Molla'nın bir adamı, bir iş nedeniyle İstanbul'a giderken, ahbabı olan Tekirdağı Âyânına misafir oluyordu. Tekirdağı Âyânı sohbet sırasında bu kişiye; Tirsinikli'nin Kethüdâsı olan Köse Ahmed Efendi'nin Edirne'ye geldiğini, kuvvetlerini Kırklareline yığıp hazırlandığını, bu kuvvetlerin ise Nizamı Cedit üzerine saldıracağını haber veriyordu. Tekirdağı Âyânı bu durumu aslında İstanbul'a bildirmek istediğini, ancak ihbar mektubunun Tirsinikli'nin eline geçmesinden korktuğunu da ilâve ediyordu.

Buna paralel olarak Edirne'de yenileşme hareketine karşı başlayan ilk ayaklanmayı bastırmak üzere İsmail Ağa tarafından Ahyolu-Burgaz Âyânı Köse Ahmed Efendi gönderiliyordu. Ancak, bu ayaklanmayı Tirsinikli İsmail Ağa yine de sinsice kışkırtıp desteklemeyi sürdürüyordu. Nitekim ayaklanma giderek şekil değiştiriyor; 3. Selim'in tahttan indirilmesi, yerine başka bir Sultan'ın tahta çıkarılması amacına yöneliyordu. Bunun sonucunda 3. Selim'in adı hutbeden çıkarılıyordu. Ne ki, Se-

rezli İsmail Bey'in çabaları sayesinde bu isyan bastırılıyor ve fakat Tirsinikli İsmail Ağa tehlikesi yine dimdik ayakta duruyordu.

Hiçbir zaman isyan etmeyerek ve merkezî otorite karşısında asi durumuna düşmeyerek bütün işlerini sinsice yapan ve sonuç olarak da tüm Kuzey Balkan'ı ele geçirecek kadar güçlenen Rusçuk Âyânı İsmail Ağa, gücünün zirvesinde bulunduğu bir sırada suikasta kurban giderek öldürülüyordu.

Rusçuk Âyânı'nın ölümü ile sonuçlanan olay, şöyle cereyan ediyordu:

Tirsinikli İsmail Ağa içkiye ve eğlenceye düşkün bir adamdı. Genellikle içiyor, köçek ve 'güvende' denilen çingene kadınlarını oynatarak dünyadan kâm alıyordu. O dönemde eşkıya, âyânlar ve kırsal kesimin önde gelenleri arasında, yanlarında 'güvende gezdirmek' ve bu tür işretler yapmak bir statü gereği ve moda idi.

İsmail Ağa 16 Ağustos 1806 günü Rusçuk yakınlarındaki kendi köyü olan Tirsinik'e gidiyor; içkilerin içildiği, köçeklerin ve çengilerin oynatıldığı bir eğlenceye katılıyordu. Bu eğlenceyi, kalabalık bir halk grubu da izliyordu.

Vakit gece yarısına yaklaşırken, hasımları tarafından önceden tutulup hazırlanan bir adam elindeki çifte ile Rusçuk Âyânı İsmail Ağa'ya ateş ediyor, hemen oracıkta öldürüyordu. Katil karışıklıktan yararlanarak kaçıyordu. (Bunu Arabyan Efendi şöyle anlatmaktadır: "İsmail bir gün tenezzüh maksadıyla bir bahçeye gitmiş idi; orada ağaç altında oturarak eğlenirken ormanda gizlenmiş olan düşmanlarından birisi üzerine ateş etti ve göğsünden vurarak öldürdü ve kaçtı. Vak'a Lazgrad'ta (Hezargrad olacak) oturan Mustafa Ağa'nın kulağına irişince hemen başına bir kısım cesur adamlarını alarak yıldırım gibi Rusçuğa yetişti..." Alemdar Sadrazam olduktan sonra İsmail Ağa'nın katilinin Manisa'da bulunduğunu haber alarak Karaosmanoğlu vasıtasıyla getirtip öldürmüştür.)[1]

Rusçuk Âyânı Tirsinikli İsmail Ağa'nın öldürülmesi, merkezî yöne-

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 28.

tim tarafından memnuniyetle karşılanıyordu. İsmail Ağa'nın bütün bu yapmış olduğu işler sırasında Hezargrad Âyânı Alemdar Mustafa Ağa, sağ kolu gibi biliniyor, en makbul adamı olarak tanınıyordu. Nitekim, Tirsinikli'nin ölümü üzerine Deliorman Âyânı Yılıkoğlu Süleyman Ağa durumu fırsat bilerek Aydos Âyânı Odacıoğlunu kendine bağlıyor, makbul adamı Gâvur Hasan'ın yanına 300-500 kişi vererek Yenipazar Kazasına yolluyordu. Ancak, Tirsinikli İsmail Ağa'nın yerine geçerek Rusçuk Âyânlığını üstlenen ve Rusçuk'a yerleşen Alemdar Mustafa Ağa, Silistre'de oturan Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın üzerine Satıoğlu Ali'yi göndererek bir baskın düzenletiyordu. Bir gece aniden yapılan baskın sonucu Yılıkoğlu canını zor kurtarıyor ve İbrail'e kaçıyordu. Alemdar'ın adamları İbrail'i kuşatıyor, Yılıkoğlu buradan da son dakikada kaçmayı başarark canını kurtarıyordu.

1747 yılında Rusçuk'ta (veya Hotin'de) bir Yeniçerinin oğlu olarak dünyaya geldiği sanılan Mustafa Ağa, Tirsinikli İsmail Ağa'yı 'Efendisi' olarak biliyor, ölümünden sonra bile ona minnet duyarak bağlı kalıyordu. Nitekim, o öldürüldükten sonra 'Efendimi borçlu yatırmam' diyen Mustafa Ağa, İsmail Ağa'nın geride bıraktığı bütün borçlarını ödüyor, tüm hesaplarını kapatıyordu. Alemdar Mustafa Ağa, aynı zamanda ziraat ve hayvan ticaretiyle uğraşıyordu.

İsmail Ağa toprağa verildikten sonra Hezargrad Âyânı Alemdar Mustafa Ağa Rusçuk'a geliyordu. Tirsinikli'ye bağlı âyânlar burada bir seçim yapıyor ve Mustafa Ağa'yı Rusçuk Âyânlığına seçiyorlardı:

> "Silistre Valisi Yusuf Paşa'mn İstanbul'a gönderdiği arizasından anlaşıldığı üzere İsmail Ağa defnedildikten sonra Hazergrad Âyânı Alemdar Mustafa Ağa hemen Rusçuğa yetişerek Tirsinikli'nin en mutemet ve en kıdemli adamı ve kuvvetlerinin sergerdesi bulunması dolayısıyla Tirsinikli'ye tabi (bağlı) diğer âyânların ittifakıyla Rusçuk Âyânlığına intihap

edilmiş ve bu intihap işi olup bitinceye kadar keyfiyet hükümete bildirilmemiştir."[1]

Merkezî yönetim yeni bir 'İsmail Ağa gailesi' yaratır korkusuyla Mustafa Ağayı önce, sadece Hezargrad ve Rusçuk Âyâm olarak onaylıyor, Tırnova ve diğer yerleri 'etki ve güç alanının' dışında bırakıyordu.

Ne ki; Rumeli'de birbirini izleyen savaşlar sırasında devlete önemli hizmetler veren ve büyük yararlar sağlayan Mustafa Ağa 'Âyânlar âyânı' olmakla yetinmiyor, aynı zamanda Paşalık rütbesi alıyor, Silistre Valiliği ve Tuna Seraskerliği ile Vezaret makamına yükseltiliyordu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın 'harikulâde kaderi' bununla da sınırlı kalmıyordu.

Payitahtta Nizamı Cedit gailesi nedeniyle Kabakçı Mustafa'nın öncülüğünde Yeniçeriler ayaklanıp da Sultan 3. Selim'i tahttan indirince Alemdar; Rumeli'de cepheye gönderilen askeri çevirerek başına geçiyor, İstanbul üzerine yürüyordu. Alemdar'a bu işlerde Rusçuk Yârânı yardımcı oluyor, tavsiyelerde ve telkinlerde bulunarak yol gösteriyordu.

Padişah'ın henüz küçük bir çocuk olması, Alemdar Mustafa Paşa'nın önüne geniş ufuklar açıyordu. Zira Paşa, İmparatorluğun 'en güçlü devlet adamı' durumunda bulunuyordu. Ne ki Alemdar Mustafa Paşa elindeki bu imkanı yeterince değerlendiremeyecek ve Sadaretteki ömrü sadece 4 ay sürecekti.

Ne ki; bu kısa süre içinde Alemdar Mustafa Paşa Osmanlı tarihine geçecek bazı girişimlerde bulunuyor, bu girişimler ise İmparatorluğun bünyesinde büyük sarsıntılara yol açıyordu. 'Senedi İttifak' denen belge, işte bu girişimlerin en belirgin örneğini oluşturuyordu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın Sadrazam olunca ilk yaptığı iş, Anadolu ve Rumeli Âyânlarını payitahta davet etmek oluyordu.

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 44.

Bu sırada âyânlar zaten, İmpatarorluğun adeta gerçek sahipleri durumuna gelmiş bulunuyorlardı. Baş Âyânlar ve âyânlar gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de duruma tam anlamıyla hakim gibi görünüyorlardı. Bu arada yine de rahat durmuyor, etkinliklerini arttırmak amacıyla birbirlerine karşı mücadele ediyor, birbirleriyle çatışıyorlardı. Buna paralel olarak da merkezî otoriteyi yok sayıyor, merkezî otoritenin yerele nüfuz etmemesi için ellerinden gelen engellemeyi yapıyorlardı. Diğer taraftan yereldeki egemenliklerini sürdürebilmek için halk üzerinde terör estirmekten ve baskı tesis etmekten geri durmuyor, karakterleriyle adeta özdeşleşmiş bulunan zorbalıklarını sürdürüyorlardı.

Âyânlar, uyguladıkları gayrıinsanî yöntemler ve sergiledikleri zorbalıklar nedeniyle sürekli şikayet konusu oluyorlardı. Padişahlar, âyânlardan ve ortaya çıkan tablodan rahatsızlık duyuyor, âyânlarm bir tehdit unsuru haline geldiklerini görerek bu belâdan kurtulmak istiyorlardı. Nitekim merkezî otorite ile yerel güç arasındaki bu çekişme her iki taraf bakımından da güvensizlik ve huzursuzluk yaratıyordu. Bu nedenle âyânlar, payitahta karşı müteyakkız davranıyor, çoğu kez İstanbul'a davet edildikleri halde gelmekten, mümkün olduğunca kaçınıyorlardı. En büyük korkularını, merkezî otoriteye bağlı kuvvetler tarafından tasfiye edilmek oluşturuyordu.

Buna rağmen, kendileri gibi âyânlıktan gelen bir Sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa davet edince, daveti alan Anadolu ve Rumeli Âyânları İstanbul'a gelmekten kaçınmıyorlardı. Payitahta ilk gelen âyân, Bilecik Âyâm Kalyoncu Mustafa Ağa oluyordu. Beş bin adamıyla İstanbul'a gelen Mustafa Ağa, 3. Selim'in tekrar tahta oturtulmasında, Babıâli ve saray baskınlarında hazır bulunuyor, etkin roller üstleniyordu. Onu izleyen ve davete olumlu yanıt veren âyânlar ise; Manisa ve çevresi âyânı Karaosmanoğlu Ömer Ağa, Sultan Selim'in Nizamı Cedit teşkilâtında canla başla çalışmış olan Çapanoğlu Süleyman Bey, Şile Âyânı Ahmed Ağa, Bolu Voyvodası Hacı Ahmedoğlu Seyyid İbrahim Ağa ile Siroz Âyânı İsmail Bey oluyordu. Onları Çirmen Mutasarrıfı

Mustafa Bey izliyordu.

Âyânlara bağlı kuvvetlerin hiçbiri İstanbul'a girmiyor, bir kısmı Üsküdar'a bir kısmı da sur dışına yerleşiyordu.

İstanbul'a gelen âyânların kuvvetleri birbirinden hayli farklıydı. Bunların her birinin ne kadar kuvveti bulunduğu -kesin olarak- bilinmiyordu. Ancak Serez Âyânı İsmail Bey'in kuvvetlerinin 12 bin kişi olduğu biliniyordu.

Yeni hükümetin âyânları davet etmesinin görünürdeki nedeni, merkezî otoritenin bunları kendi iradesi altında toplayarak memleketi tek elden yönetmek istemesiydi. Zira bu sırada âyânlarm her biri kendi bölgesinde bağımsız otorite imiş gibi davranıyor, onlara 'Sikkesiz Sultanlar' deniyor ve merkezi otoriteyi hiçe sayıyordu. 'Osmanlı hükümdarı üç kıtadaki memleketleri idare etmek için vali ve âyânlara Abbasî halifeleri gibi menşur vermekten başka bir vazifesi olmayan ve mahdut mıntakada nüfuzu cari olan bir heyülâ şekline gelmişti.'

Dıştan bakıldığında Alemdar Mustafa Paşa'nın amacı ve İmparatorluğun durumu buydu. Ne ki; yapılmak istenen işin aslı daha başkaydı.

Hiç şüphe yok ki Alemdar Mustafa Paşa'nın akıl hocalığını Rusçuk Yârânı yapıyordu. Bu açıdan bakıldığında kendisi de bir âyân, hatta 'Âyânlar âyânı' olan Alemdar Mustafa Paşa, Rusçuk Yârânı'nın da telkinleriyle 'Âyânlık kurumunu' devletin bir 'üst organı' haline getirmek, hatta İmparatorluk yönetimine -kısmen- ortak ederek bir tehdit oluşturmaktan çıkarmak istiyordu.

Nitekim; Sultan 2. Mahmud İstanbul'a gelen âyânları Kağıthane'deki Çağlayan Köşkü'nde kabul ediyor ve bu kabul sırasında bazılarına kürk giydirip, hançer kuşandırıyordu.

Padişahın huzurunda Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa; "Şevketlû hünkârım, bu kullarınız uğuru hümâyûnlarınızda mâlen (mal varlığı olarak) ve bedenen bezli makdûr edecek kullarınız ve sadakatkâr bendelerinizdir" deyince; Süleyman Bey, Karaosmanzâde ve İsmail Bey hep

bir ağızdan "Şevketlû hünkârım, cümlemiz senin dostuna dost, düşmanı bedhâhına düşmanız; cenâbı hak vücud-ı hümâyûnunuza âfiyet ihsan eylesin" diyerek Padişahı selamlıyorlardı. Sultan 2. Mahmud da onlara "Cenâbı Allah umûru hayriyelerinizde destgîriniz olsun, herhalde ediyei hayriyei şâhânem sizlerin üzerine. İnşâllah dini mübyin uğrunda çok gazalar idüp dini Muhammediyeye ve devletû âliyyeye nice nice hizmetler idersiniz" diyerek hayır dua ediyor ve Mirahur Kasrı'na çekiliyordu.[1]

Nihayet Sadrazamın başkanlığında Şeyhülislam, Devlet Ricâli, Yeniçeri Ağası, Sipahiler Ağası ve âyânların katıldığı bir toplantı yapılıyordu. Bu toplantıda konuşan Alemdar Mustafa Paşa; "... vükelâyı devleti âliyyenin ve bilcümle vüzerâyı izâm ve serkâran ve hükkâmın yekdil ve yekcihet olmalarına menût olduğundan iradei seniyyeleri üzre cümle âyân ve hânedan ve eşraf buraya davet olunmuşlar idi, geldiler ve müşrif-i indiras olan bünyânı devleti ihkâm için miyaneden ref-î şıkak ile miyane bendi kemeri ittifak ittiler. Şimdi meseleyi tasvir ve tedbir edelim"[2] diyordu. Kısaca devlet ricali ve âyânların aynı görüş ve fikirlerde bulunması için gerekenlerin düşünülüp yapılmasını istiyordu. Bunun üzerine toplantılar birbirini izliyordu.

Nihayet, hükümet temsilcileri ile âyânlar 1808 yılının Ekim ayında bir belge hazırlıyor ve bu belge üzerinde 'ittifak' sağlıyorlardı.

Adına 'Senedi İttifak' denilen bu belge, 7 ana madde ile bir ek maddeden oluşuyordu. 'Senedi İttifak' Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim biçimi bakımından fevkalâde önem taşıyordu. Zira Padişah ve merkezî otorite kendi üzerinde, âyânların -adeta- denetim yapmasını kabul ediyordu. Dahası... Yerel güç odaklarını oluşturan ve temsil eden âyânlar 'ayrıcalıklarına' daha kapsamlı 'ayrıcalıklar' katıyor; kendisi de bir âyân olan Alemdar Mustafa Paşa bu belgedeki bir madde ile Padişahın yetki-

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 139.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarlışı, Alemdar - S. 143.

lerini -adeta- paylaşan bir duruma yükseliyordu.

Anadolu ve Rumeli'de yerel güç odağı oluşturan, uyguladıkları 'mafios yöntemlerle' yasa ve otorite tanımadan halkı ezen, vuran, öldüren, gerektiğinde haydut ve eşkıya ile işbirliği yapan, hatta halka karşı dağlarda eşkıya besleyen âyânları; devleti ve merkezi otoriteyi 'denetleyerek tehdit edebilecek' bir kurum durumuna yükselten belgede şu hususlar yer alıyordu:

Birinci madde; (Daha çok âyân olan hanedanlarla ilgiliydi.) Hanedanların ve âyânların saltanat makamıyla ilişkileri, Padişaha bağlılıkları bu madde ile düzenlenip pekiştiriliyordu.

İkinci madde; (Askerlikle ilgiliydi.) Devletin büyüklüğünün ve gücünün önde gelen göstergesinin silahlı kuvvetler olduğu kaydediliyordu. Buna göre hükümet karar verdiğinde âyânlar, alman karar gereğince hareket edecek, asker sağlanmasına katkıda bulunacaklardı. Bu hükme muhalefet eden ve uymayan âyanlar kovuşturularak cezalandırılacaktı.

Üçüncü madde; (Maliye ile ilgiliydi.) Yine hükümet, mali konularda bir karar aldığı zaman âyân ve hanedanlar, üzerlerine düşen görevi yapacak ve karara uyacaklardı.

Dördüncü madde; Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın yetkilerini daha da genişletmesi bakımından önem taşıyordu. Bu maddeye göre Sadrazamlar zaten Padişahın mutlak surette vekilleriydi. Buna ek olarak, bundan böyle Sadrazamların verdiği emirler aynen Padişah iradesi olarak kabul edilecek ve gereği ona göre yapılacaktı. Şayet sadaret makamından, kanunlara ve taahhütlere aykırı bir emir gönderilerek veya bir muamele söz konusu olursa bu durum topluca yasaklanacaktı. Bu madde Padişahın son derece saygın bir konumda bulunduğunu ve fakat sorumsuz olduğunu gösteriyor, vurguluyordu. Sorumluluk, Sadrazamda bulunuyordu.

Bu düzenleme çok önemli bir yenilik oluşturuyordu. Zira 2. Mahmud henüz çocuk denecek kadar genç yaşta Padişah olmuştu. Bu ne-

denle yetkiler çok geniş çapta Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'da bulunuyordu. Bu da âyânların işine geliyordu. Zira devlet iradesi uygulamada, eski bir âyânın eline geçmiş oluyordu. Böyle bir durum, devlet yönetiminin geniş çapta âyânların eline geçmesi anlamına da geliyordu. Nitekim, sonraki maddeler âyânların devlet düzeni içindeki etkinliklerini daha da arttırıyordu.

Beşinci madde; âyânlarm yerel otoritesini güvence altına alıyordu. Bu maddeye göre âyânlar 'ittifak belgesine' aykırı hareket etmedikleri sürece, hiçbirinin hakkında cezalandırma işlemi yapılmayacaktı. Eğer bir âyân ittifak belgesine aykırı hareket edecek olursa, diğerleri tarafından topluca cezalandırılacaktı. Âyânlar ile devlet ricâli arasındaki bu anlaşmaya kendilerinden sonra, çocukları da uyacaktı. Bu maddede ayrıca âyânlarm hudutları dışına taşmamaları, halka karşı adil davranmaları, aksi hareket edecek olan âyânın suçunun sabit olması halinde ve kanıtlandıktan sonra cezalandırma kararını ve infazının sadaret makamına ait olması da kayıt altına alınıyordu.

Bu madde ile Padişahın âyânlar hakkındaki iradesi geniş çapta ortadan kalkıyor, âyânlar adeta kendi kendilerini denetleme mekanizması tesis ediyorlardı. Kaldı ki 'karar vermek ve infaz etmek' iradesi de Sadrazama geçiyordu. Böylece bir 'Âyânlar âyânı' olan Alemdar Mustafa Paşa adeta 'Padişah iradesine' ortak oluyordu. Üstelik âyânlar arasındaki otoritesini de 'resmî bir devlet uygulamasına' tahvil ediyordu. Ancak, yeni düzenleme bununla da bitmiyordu...

Altıncı madde; âyânlar lehine en önemli hükümleri içeriyordu. Görünürde, ileride meydana gelebilecek yeni 'Kabakçı Mustafa ayaklanmaları' peşinen önlenmek isteniyordu. Gerçekte ise devlet yönetimi üzerine, âyânların ipoteği konuluyordu. Bu maddeye göre İstanbul'daki Yeniçeri ve Sipahi Ocaklarından veya başka kaynaklardan bir 'fesat' meydana gelecek olursa 'sorgusuz-sualsiz' bütün âyânlar İstanbul'a geleceklerdi. Bu âyânlar, ayaklananlar eğer 'Ocaklı' ise Ocağı ortadan kaldıracaklar, eğer bir 'zümre' ise en ağır şekilde cezalandıracaklardı. Bu

maddeye göre Sadrazamlar ve devlet ricâli muhtemel bir ayaklanma ihtimaline karşı âyânların güvencesini arkalarına alıyorlardı. Böylece merkezî otoriteye bağlı güçlerin karşısına, yerel güç odakları ve bunlara bağlı güçler konuluyordu.

Yedinci maddede vergilerin mutedil ölçülerde tesbit edilmesi öngörülüyor, ayrıca âyânların birbirini denetlemesi ve uygunsuz hareket edenleri İstanbul'a bildirmeleri karar altına alınıyordu.

Ek maddede ise bu 'ittifak senedinin' bundan böyle yürürlükte kalabilmesi için, daha sonra sadaret makamına gelecek kişi ile Şeyhülislâm'ın okuyup imzalamaları gerektiği belirtiliyordu.

Osmanlı İmpataroluğu'nun tarihindeki bu çok önemli belgeyi; Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Salihzâde Ahmed Es'ad Efendi, Kapudan-ı Derya Abdullah Ramiz Paşa (ki kendisi Rusçuk Yârânı içinde en etkin olanı ve Alemdar Paşa'nın -adeta- akıl hocasıydı), Anadolu Valisi Abdurrahman, Rumeli Kazaskeri Mehmed Derviş, Nakibüleşrâf Dürrîzade Seyyid Abdullah, Rumeli pâyesinde Emin Paşazâde Mehmed Emin, Anadolu Kazaskeri Hafız Kâmil, İstanbul Kadısı Mehmed Tahir, Kethüdâyı Kadrıâli Mustafa Refik, Yeniçeri Ağası Mustafa, Defterdar Mehmed Emin Behiç, Reisülküttab Mehmed Said Galib, Sabık Rîkâb Kethüdası Mustafa Reşid, Umuru Bahriye Nazırı Seyyid Ali, Çavuşbaşı Mehmed Tahsin, Ruznamçe-i evvel Emin, Cabbarzâde Süleyman, Serezli İsmail, Karaosmanzâde Hacı Ömer, Muhasebe-i evvel pâyeli Ahmed, Dergâhı âli Sipahi Ağası Mehmed, Beylikci-i Divanı Hümâyûn Mehmed İzzed, Divanı Hümâyûn âmedisi Hüseyin Hüsnü, Çirmen Livası Mutasarrıfı Mustafa, imzalıyordu.

'Balta Asmak' ve Burunsuz Mustafa

• Tarihsel süreçte Anadolu'ya özgü toplumsal yapının ve anlayışın oluşmasında ve ekillenmesinde son derece etkin bir yer tutan ve 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında kitlesel bellekte derin izler bırakan âyânlar, 'merkezî otorite ile bu denli' özde le - mi ken, sonraki a amalarda hangi nedenlerle 'çatışma sürecine' girdi?

Alemdar Mustafa Paşa hiç kuşkusuz 'Efendim' dediği ve her bakımdan saygınlıkla bağımlı olduğu Tirsinikli İsmail Ağa'dan pek çok huy almış bulunuyordu. Aslında kendisi de bir âyân olduğu için karakteri ve düşünüş tarzındaki benzerliği (paralelliği) yadsımamak gerekiyordu. Nitekim Alemdar da Tirsinikli gibi siyasi amaç ve düşüncelerini gizleyip, tam zıddıymış gibi gösteriler yapabiliyor, fakat gerçek hedeflerinden de milim şaşmıyordu. Dahası... Eylemleri ve hedefleri ile taban tabana zıt olsa bile, zaman içinde bunun böyle olmadığı ortaya çıkıyordu.

Her âyân gibi kaba, cahil, acımasız, çıkarcı ve içten pazarlıklı olan Alemdar'ın imzalattığı 'Senedi İttifak' Padişah 2. Mahmud'a arzediliyor, o da inceleyip görüş bildirmeleri için Enderun'a sevkediyordu. Burada yapılan müzakere sırasında ricâlden, Baş Çuhadar-ı Şehriyari olan Eğri Boyun Ömer Ağa; "Bu sened sizin istiklâli saltanatınıza dokunur. Lâkin reddi dahi kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup da sonra bunun fesh ve ilgası çaresine bakılmalıdır" diyordu. Nitekim Sultan Mahmud senedi bir hattı hümâyûn ile onayladığı halde, hiçbir zaman içine sindiremiyor, hazmedemiyordu. O andan itibaren de, zorbalık ve güç kullanarak bağımsızlaşıp 'halifeyi rûyi zemin hazretleri' Sultan-Halife üzerinde bir tehdit ve baskı unsuru haline gelen âyânlar ile kendisini, böyle bir senedi onaylamak zorunda bırakanlara kin ve garez beslemeye başlıyordu. Bu bağlamda, tamamen 'mafios yöntemler' kullanarak devlet içinde devlet haline gelen âyânlar ile devlet mekanizmasındaki

uzantılarına karşı önce gizliden, sonra açıktan mücadele başlatıyor, intikam alacağı günü sessizce beklemeye koyuluyordu.

Nitekim bu fırsatın doğması için de fazlaca beklemesine gerek kalmıyor, başta Alemdar Paşa olmak üzere Rusçuk Yârânı ve âyânlar, bu koşulları kendiliklerinden, hatta farkında bile olmayarak hazırlıyorlardı.

Bir taraftan Enderun; âyânların bu denli güçlenerek devlet üzerinde denetim sağlayacak bir konuma gelmesinden rahatsız olarak Ocaklıları kışkırtmaya başlıyor... Diğer yandan Alemdar Mustafa Paşa da iktidarını pekiştirmenin yollarını arıyordu.

Nitekim, Sadrazam olur olmaz Nizamı Cedit Kumandanı, Abdurrahman Paşa'ya emir veriyor ve 5-6 bin kadar Nizamı Cedit nişancılarının toplanmasını ve organize edilmesini istiyordu. Bu arada Sekbanı Cedit adı altında, Nizamı Cedit'in bir devamı sayılan yeni askeri düzeni tamamen kendisine bağlı olarak tesis etmek istiyordu. Bu arada kendine bağlı adamlarını da, devletin en önemli makamlarına tayin ediyordu. Bütün bunları yaparken, İstanbul'a davet ederek güç gösterisi sergilemesine yardımcı olan âyânların ve adamlarının estirdiği korkudan yararlanıyor, en az onlar kadar da kendi sekbanlarının gücüne güveniyordu.

Devlet ricâli bu tablo karşısında iki 'zorba gücün' arasına sıkışmış görünüyordu. Bir tarafta devamlı arsızlık yapan ve baş kaldıran Yeniçeriler ile Sultan 4. Mustafa'nın kötü ve yetersiz kadroları yer alıyordu. Diğer tarafta ise mafios taşra mütegallibesinden oluşan âyânların görgüsüz, gaddar ve baskıcı tavırlarla devlet yönetimi üzerine koydukları ipotek bulunuyordu. 2. Mahmud ise henüz devleti idare edemeyecek kadar genç sayılıyordu.

Alemdar Mustafa Paşa Nizamı Cedid'i yeniden tesis etmek isterken Yeniçerileri kızdırıyordu. Yeniçeriler zaten yeni yönetime güvenmiyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın Ocaklılara düşman bir âyân olduğunu düşünüyor, eninde sonunda kendilerini tasfiye edeceklerini hesaba ka-

tıyorlardı. Nitekim, Sekbanı Cedid'i tesis etmek üzere girişimlerde bulunan Sadrazam Bununla da yetinmiyor, Yeniçerilerin üzerine gitmeye devam ediyordu.

Yeniçeriler üç ayda bir 'ulûfe' adı altında maaş alıyorlardı. Ancak bu hak adeta 'akar' haline gelmişti. Örneğin; çarşıda pazarda esnaflık, satıcılık yapıp da kayıtlara göre Yeniçeri Ocağı'na mensup sayılan kişiler, ocağa hiç uğramadıkları halde bu parayı almayı sürdürüyorlardı. Dahası... Esame adı verilen 'ulûfe cüzdanları' bu tür kişiler tarafından veya gerçek Yeniçeriler tarafından, hiç ilgisi olmayan kişilere satılıyor, onlar da gidip, hakları olmadığı halde devlet hazinesinden bu belgelere dayanarak büyük miktarda paralar alıyorlardı.

Alemdar Mustafa Paşa yönetimi bir karar çıkararak, esame adı verilen ulûfe cüzdanlarının hazinece satın alınmasını emrediyordu. Bu durum hem Yeniçerileri, hem de 'ulûfekâr' denilen esame sahibi durumundaki tufeyli taifesini (topluluğunu) çileden çıkarıyordu. Ne ki, Alemdar'dan korktukları için tepkilerini açıktan dile getiremiyor, seslerini bile çıkaramıyorlardı.

Buna paralel olarak, Ocağa kayıtlı olup da esnaflık yapan ve kışlalara hiç uğramadan maaş alan kişiler hakkında yeni bir karar çıkarıyordu. Bu karara göre esnaflık yapan Yeniçeriler silah altına alınacak ve eğitim yapmakla yükümlü tutulacaktı. Bu karar da Yeniçeri esnafını çileden çıkarıyor ve fakat korkularından tepkilerini dile getiremiyorlardı.

Alemdar Mustafa Paşa yönetimi, Yeniçeri Sarraflarından (Ocak Sarrafı) Musevi Çelipton'dan yapılan işlemler konusunda bilgi vermesini istiyordu. Ne ki, çeşitli suistimaller yaptığı bilinen Çelipton istenen bilgileri vermekten kaçınıyordu. Bunun üzerine Musevi sarraf yakalanarak Ağakapusu önüne getiriliyor, burada asılarak idam ediliyordu. Sarraf Çelipton'un öldürülmesi, Ocak yönetimi üzerinde soğuk duş etkisi yapıyordu. Zira Çelipton Ocağın önde gelenlerine faizle para veriyor, onların paralarını piyasada işletiyordu. Ayrıca Çelipton'un kirli işlerinden onlar da pay alıyordu. Bu durum, Ocak yöneticilerini çok rahatsız

ediyordu. Ama onlar da korkularından ses çıkaramıyor, kinlerini ve kızgınlıklarını içlerine gömüyorlardı.

Ne ki, Alemdar Mustafa Paşa kendisine karşı diş bileyenlerin günden güne arttığını gördüğü halde bu tür icraatlarını durdurmuyor, aynı hızla devam ediyordu. Kaba, cahil ve gaddar bir adam olan Alemdar Mustafa Paşa'yı İstanbul'da da Rusçuk Yârânı yönetip, yönlendiriyordu. Rusçuk Yârânı içinde, Alemdar'ın üzerinde en etkili olan şahsın da Abdullah Ramiz Efendi olduğu biliniyordu.

Alemdar Mustafa Paşa Sadrazamlık makamına gerilince Abdullah Ramiz Efendi'ye 'Paşalık' rütbesi veriyor ve onu Kapudan-ı Derya yapıyordu. Buna karşılık eski Kapudan-ı Derya Seydi Ali Paşa'yı da Silistre Valiliğine tayin ediyordu. Ancak Seydi Ali Paşa bu tayine tepki gösteriyor; "Paşa hazretleri, siz gerçi Silistre Eyaletini tevcih buyurdunuz. Lakin benim öteden beri neş'et ve ülfetim bahranî (deniz ile ilgili) olmağla kat'a berranî (kara ile ilgili) muamelesine vakıf ve marifetim ve hususa Rumeli havalisinde hükmü vezaret icrasına bir veçhile istidâ ve liyâkatım olmamağla siz bu hıl'ati ehline ilbas buyurun" diyerek kendisine giydirilen hil'atı çıkarıp Kopucular Kethüdâsına vererek, Sadrazamı selamlamadan yanından ayrılıyordu. Bunun üzerine Seydi Ali Paşa Bursa'ya sürgün ediliyordu.[1]

Rusçuk Yârânı'ndan Abdullah Ramiz Efendi'nin Paşalık rütbesi ile Kapudan-ı Derya olduğu sırada İstanbul Limanı da geniş çapta MAFİA'laşmış 'haşerenin' (kabadayıların) kontrolünde bulunuyordu. Adına 'kabadayı', 'sergerde', 'evbaş', veya 'haşere' denilen ve büyük bölümü Ocaklı olan bu kişiler, İstanbul Limanı'nı tam anlamıyla 'kendi yöntemleriyle' yönetiyor, gelen- giden gemilerden yüklü miktarlarda haraç alıyorlardı.

Günümüzün bakış açısından değerlendirildiğinde; gerçek ve bilimsel anlamda 'mafios bir nitelik' taşıyan bu 'mafios düzen' şöyle işliyordu:

---

[1] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Alemdar - S. 147.

(Aslında, İstanbul'daki liman'da işleyen mafios düzen, o dönemde kentin her semtinde uygulanan sistemin buraya bir yansımasından ibaret sayılırdı.)

Buna göre; korku salarak nam yapmış, yakın ve uzak çevredeki herkese gücünü kabul ettirmiş, kendine güvenen, kan dökmekten ve adam öldürmekten çekinmeyen birtakım 'suç erbabı' kişiler, şehrin çeşitli semtlerinde 'suç tekelleri' oluşturmuş bulunuyorlardı. Örneğin; bunlar, bir yörenin esnafını korkutup sindirerek haraca bağlıyor ve onların kazancından belli bir pay alıyorlardı. Bu bir bakıma (günümüzdeki MAFİA lügatçesine göre) 'koruma parası' anlamına geliyordu. Zira, yöre esnafının haracını alan evbaş, bunları diğer evbaşân'ın (evbaş: ayak takımı, terbiyesiz, aşağılık kimse - bkz: evkâş, erşâb, şîrzîme, tûnî - Ferit Devellioğlu, S. 286 - evbaşan: çoğul) tecavüzlerinden "sıyanet ediyor (koruyor)", para ödeyen esnafı bir anlamda "kendi korumaları altına" alıyorlardı. Sadece haraç ödeyen esnafları "koruma altına almakla" yetinmiyorlardı. Aynı zamanda tanınmış, büyük işler yapan hırsızların, katillerin de paralarını alarak "koruyorlardı." Zira bu kişilerin gücü sadece yasadışı dünyada değil, yasal dünyada da etkinlik gösteriyor, güvenlik güçlerinin ve devlet ricalinin önemli makamlarına kadar uzanıyordu. Bu sayede tanınmış hırsız ve katiller de, devletin kovuşturmasından yakalarını kurtarabiliyorlardı...

Bu kişiler bir bakıma 'suç komisyonlucuğu' yapıyorlardı. Bunlar sıralamada evbaşan'dan farklı bir konumda bulunuyorlardı. Yasadışı yollardan sağladıkları kazancın bir kısmını yüksek derecedeki bürokratlara gönderiyor, böylece onlara 'pay' veriyorlardı. Yeri geldiğinde de onların, herhangi bir 'yasadışı sorunlarını' hallediyor, 'yasadışı işlerini' görüyorlardı. Hatta kimi zaman, yüksek bir bürokratın ricasıyla düşmanını ortadan kaldırdıkları, yani adam öldürdükleri bile oluyordu. Bu nedenle devlet ricâliyle aralarında organik bir bağ bulunuyordu. Bu adamlarla işbirliği yapan ricalden kişiler de kimi zaman, işleri düşen zorbaların devletteki işlerini görüyor, onları himaye ediyorlardı. Kısacası, her iki

taraf da konumunu, karşılıklı olarak 'yasadışı işler' için kullanıyordu.

Mafios bir karakter ve yetenek gösteren bu kişilerin en ünlüleri, vahşileri ve güçlüleri ise 'Balta Asmak' ayrıcalığına sahip bulunuyorlardı.

Bu dönemde 'Balta Asmak', sosyal yaşamın önemli bir -gerçekte yasadışı- unsuru durumuna gelmiş bulunuyordu. Bilindiği gibi 'balta' (nacak) Kalenderî anlayışında büyük önem taşıyordu. Kalenderîliğe de Şamanlıktan girdiği ileri sürülüyordu. Şamanlıkta 'ateş' kutsaldı. Ateş'in yakılabilmesi için odun gerekiyordu. Odun ise balta/nacak ile kesiliyor; dolayısıyla balta kutsal bir nitelik kazanıyordu.

Buna bağlı olarak Kalenderîlerin en önemli aksesuarlarından birini de balta (nacak) oluşturuyordu.

> "En azından çomak kadar mühim olan bir diğer eşya da, yine Vahidî'nin Ebû Müslimî Nacak tabir ettiği, bir balta olup buna teber denmektedir."[1]

Kalenderî geleneğinde balta taşıma erkânı 8. Yüzyılda yaşamış olan Ebû Müslim-i Horasânî'ye dayandırılıyordu. Vahidî de bu nedenle Ebû Müslimî Nacak terimini, buna bağlı olarak kullanıyordu.

Adına Teber de denilen Balta'nın, Kalenderî geleneğindeki yerini Hayretî'nin şu mısraları da belirliyordu;

Hayretî benzer kazak bir Rumili Abdalısın
Kim düşürmezsin elinden dâyima bir ter teber.[2]

18., özellikle de 19. Yüzyılda İstanbul'un sosyal yaşamını derinden etkileyen 'Balta Asmak', 'Balta Vermek' geleneği de Yeniçeri Ocağından kaynaklanıyordu. 'Kutsal Balta' olgusu muhtemelen Kalenderî/Bektaşî geleneği ile Yeniçeri Ocağına girmiş ve yansımış bulunuyordu.

---

[1] Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîlik, 16-17. Yüzyıllar - Ahmet Yaşar Ocak - TTK. Bas. Ank. 1992- S. 163.

[2] Ahmet Yaşar Ocak - Age. - S. 163.

İstanbul'da 'Balta Asmak' olgusu, Yeniçeri zorbalarının pervasızca gerçekleştirdikleri saldırı ve tecavüzlerinin açık bir kanıtını, daha doğrusu 'sembolünü' (simgesini) oluşturuyordu.

"Balta, son Yeniçerilerin argosunda 'bir mal veya bir şahıs üstünde sahip çıkma hakkını beyan eden belge, nişan (kanıt/sembol)' demekti."[1]

Mafios açıdan bakıldığında ise 'Balta Asmak', 'bedel ödenerek mafiosonun korumasının sağlandığını gösteren bir işaret' niteliği taşıyordu. 18., özellikle de 19. Yüzyıl başında İstanbul'da 'zorbalık tekeli' büyük çapta, Yeniçeri zorbalarının eline geçmiş bulunuyordu. Bunlar hem 'ulûfe defterlerine kayıtlı' olup, hem de piyasada çeşitli işlerle uğraşıyorlardı. Bunlara paralel olarak da kendi otoritelerinin etrafında adamlarını organize ederek birer 'güç odağı' oluşturuyorlardı.

"Her namlı Yeniçeri zorbasının, eli bıçaklı, vurucu, yakıcı yüz kadar adamı, baldırıçıplaklardan, bıçkınlardan mürekkep bir çetesi vardı."[2]

Yeniçeri zorba reisleri adamlarını genellikle bağlı bulundukları ortadan seçerek örgütlüyorlardı. Her zorba grubunun bir in'i, koğuşu, konak yeri veya toplandıkları bir kahvehaneleri bulunuyordu.

Hangi dinden veya ırktan olursa olsun; İstanbul'da kim bir bina, konut veya kulübe yaptıracak olsa, o semti 'bıçağı altında geçirmiş' olan zorba şefine bir haraç ödemek zorunluğu duyuyordu. Zira bu haraç ödenmediği takdirde inşaatın devam etmesi ve tamamlanması olanağı bulunmuyordu.

"Zorba adamını gönderir, yapının herhangi bir yerine bir çivi çakdırır ve o çiviye de sapında, ortasının alâmeti farikası bulunan bir balta asılırdı. O baltayı gören usta, kalfa, amele işden derhal el çekerdi. Çek-

[1] Yeniçeriler- Reşad Ekrem Koçu - Koçu Yayınları - İst. 1964 - S. 291.

[2] Yeniçeriler - Age. - S. 291.

meyecek olsa zorbanın Yeniçeri çetesi gelir, hepsini tepeler, daha daha ayak direyecek olsalar öldürürlerdi."[1]

Kaldı ki, inşaatlarda çalışan usta, kalfa ve ameleler de Ocaklı oldukları için genellikle zorbalarla aralarında bir sorun çıkmıyordu. Çoğu kez bunlar da zorbalarla birlikte hareket ediyor, hem inşaat sahibinden gündeliklerini tahsil ediyor, hem de zorbaya ödenen haraçtan pay alıyorlardı. Zira aynı çetedeki diğer arkadaşları, diğer inşaatlarda çalışırlarken, bu kez de bunlar gidip reisleri adına onları tehdit ediyor, zorbalık yapıyorlardı.

"Bir yapıya bir kere balta asıldı mı, inşaatın devamı için haracın hemen verilmesi gerekirdi. Engel haraç ile de kalkmaz, işi zorba üzerine alır, dilediği yevmiye ile adam çalıştırır, kereste ve sair inşaat malzemesini, dilediği fiyata o satın alır."[2]

"Balta Asmak", İstanbul Limanı'nda da icra edilen yasadışı bir uygulama idi.

Ticaret yapmak amacıyla İstanbul'a gelen özellikle yabancı ülkelere ait gemiler limanda bağlı oldukları (palamarbend) sürece, serbestçe ticaret yapmak şansına sahip bulunmuyorlardı. Zira Galata'da yatıp kalkan 'haşare', 'evbaş', 'sergerde' veya 'kabadayılar' umulmadık anlarda adamlarıyla birlikte gemiyi basabiliyor, malları yağmalıyor, hatta insanların canlarına da zarar verebiliyorlardı. Bunu gemi kaptanları da biliyor ve korkuyorlardı.

Bu nedenle, bir ticaret gemisi limana girip de 'palamarbend' olunca en tanınmış haşereden biri gemiye çıkıyor, kaptanla konuşuyor. Taraflar belli bir meblağ üzerinde anlaşıyor ve kabadayı, geminin 'korumasını' üzerine alıyordu. Bunun bir kanıtı olarak da o kabadayı, herkesçe

---

[1] Yeniçeriler - Age. - S. 292.

[2] Yeniçeriler - Age. -S. 292.

tanınan baltasını bir işaret olarak gemiye asıyordu. İşte bu işleme, 'Balta Asmak' deniyordu.

Gemilere asılan zorba baltası; kimi zaman Yeniçeri reisinin mensup olduğu ortanın 'sembolünün' resmedildiği bir tahta tabeladan da ibaret oluyordu. Bir kez balta asılıp da anlaşmaya varıldıktan sonra hem mal sahibi, hem de kaptan devre dışına çıkarılıyordu:

> "... malı zorba indirir, götürür, satar, birinin eline gemi navlunu, öbürünün eline de sermaye ve kâr diye ne verirse razı olurlardı."[1]

Ancak bu uygulama mal sahibinin her zaman kazançlı çıkacağı anlamına da gelmiyordu. Örneğin; bir keresinde Karamürsel'den İstanbul Limanına yaş meyva ve sebze yüklü bir gemi geliyor, zorba reisi gemiye 'Balta Asıyor'du. Zorba reisi işi tamamladıktan sonra, mal sahibine bir hesap çıkarıyordu. Bu hesap pusulasındaki kayıtlara göre; nakliye, kantariye, hammaliye, depo ve dükkân kirası ile çeşitli masraflar düşüldükten sonra, malın bir kısmının eksik çıktığı, bir kısmının da çürük olduğu belirtiliyordu. Sonuç olarak zorba reisi, malın sahibini borçlu, kendisini de alacaklı çıkarıyor, ayrıca para tahsil ediyordu.

"Balta Asmak" ayrıcalığı, sadece birkaç evbaş'a ait bulunuyordu. Bunlar son derece tanınmış, gaddar, güçlü ve devlet nezdinde de sıkı ilişkileri bulunan 'sergerdelerdi.' Dolayısıyla bunların baltaları herkes tarafından biliniyor, tanınıyordu. Bunların başında; Tersâneli Ellidokuzun Mehmed, Poyrazlı Ali, Altmışdörtlün Laz Harun gibi ünlü zorbalar yer alıyordu.

Kaldı ki, sıradan bir haşerenin gemiye 'Balta Asması' da pek bir şey ifade etmiyordu. Böyle bir olay olduğunda, tanınmış zorbalar onun baltasını söküp atmakla kalmıyor, haddini bilmeyen haşereyi de yaptığına pişman ediyorlardı. Dahası, kimi zaman bunun için kabadayıları da beklemiyor, gemi sahibi, kaptanı veya tayfalar o haşereyi kovalıyorlar-

---

[1] Yeniçeriler - Age. - S. 292.

dı. Zaten 'haddi olmadığı halde' 'Balta Asanların' akıbeti genellikle ölüm oluyor, bunu bilen sıradan sergerdeler, boylarından büyük işlere girişmiyorlardı.

19. Yüzyılın başında İstanbul Limanı'nda 'Balta Asmak' hakkını elinde bulunduran en tanınmış 'sergerdelerden' biri ve en ünlüsü (ki günümüzde buna hem teorik hem de pratik bakımdan MAFİA Şefi demek hiç de yanlış olmaz) Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa idi.

Burunsuz Mustafa, Liman'da Balta Hakkı olan haşere arasında en güçlüsü ve 'saygıdeğer' olanı sayılıyordu. Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa -muhtemelen- Doğu Karadenizli bir tayfa iken İstanbul'a gelerek Ocağa yazılmış; Tersaneye girmiş, Tersane Çavuşu olmuştu. Bu arada 'haşere aleminde' bir kahvehane işletiyordu. Burunsuz Mustafa'nın şöhreti arttıkça, çevresine topladığı cani, hırsız, sergerde, kabadayı, evbaş sayısı da artıyordu. Burunsuz'un ayrıca Tersane Çavuşu olduğu için Tersanede de ayrı bir odası bulunuyordu.

Kahvecioğlu, bu dönemde bütün hasımlarını 'Bıçak altından geçirmiş' idi. 'Bıçak altından geçirmek' tabiri; kavga, vuruşma ve öldürme olaylarında hasmını yıldırarak ona karşı galip gelmek anlamında kullanılıyordu. Hasımlarını tümüyle 'bıçak altından geçiren' Kahvecioğlu bu dönemde 'haşere aleminde' rakipsiz bulunuyor, Ocağın 'saygınları' arasında yer alıyor, suç tekelini tam anlamıyla ele geçirmiş görünüyordu. Üstelik İstanbul Limam'nda da 'Balta Sahibi' idi.

Bu gücü, şöhreti ve kazandığı 'saygınlık' nedeniyle Burunsuz Mustafa, ekâbir ile de düşüp kalkıyor; başta Tayyar Paşa olmak üzere üst düzey yönetimde 'dostlar' ediniyor, dostluklar kuruyordu. Bunlar, gerektiğinde 'yasadışı işlerini' Burunsuz Mustafa'ya havale ediyor, gördürdükleri kirli işlerinin bedelini de onu kolluk kuvvetlerine ve yasalara karşı himaye ederek (koruyarak) ödüyorlardı. Bu 'ayrıcalık' Kahvecioğlu'nun gücüne daha fazla güç katıyor, giriştiği tüm 'kaldırım kavgalarından' galip çıkıyordu. Zaten 'hempaları' artık onunla uğraşmıyor, dalaşmıyor, gücünü ve üstünlüğünü kabul ediyorlardı.

İşte bu nedenle, yani; kendi üstündeki devlet ricali ve önemli yöneticilerle dostluk ve işbirliği tesis etmesi, çevresine ise bir alay cani, hırsız, uğursuz toplayıp beslemesi, hasımlarını ise sindirip yok etmesi nedeniyle -günümüz değerleriyle- tam anlamıyla bir 'saygıdeğer adam', 'mafioso', 'şerefli adam' kimliği taşıyordu. Üstelik, bu denli karanlık işlere bulaşmış bulunan Kahvecioğlu 'Tersane Çavuşu' olması nedeniyle, 'Ocaklılar arasında' da saygı görüyordu. Burunsuz Mustafa kısacası, döneminin önde gelen mafios tipleri arasında yer alıyordu.

Tersane Çavuşu olması, Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'nın gücüne ayrıca güç katıyordu. Zira bu dönemde Tersanenin etkinlik alanı, İstanbul'un hayli geniş bir bölümünü ifade ediyordu. Bu nedenle, bu konu üzerinde daha kapsamlı durmak gerekiyor.

İstanbul'un alınmasından önce Osmanlıların Gelibolu'da büyük ve modern bir tersanesi bulunuyordu. Bu tersane tam anlamıyla bir 'deniz üssü' oluşturuyor, çevresinde; demirciler, boyacilar, çilingirler, marangozlar, simitçiler, peksimetçiler yer alıyordu. Buna karşılık Bizans'ın tersaneleri İstanbul'da, (bugünkü) Langa ve Kadırga semtlerinde bulunuyordu.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u alınca, kuşatma sırasında tahrip olduğu için Bizanslılara ait Langa ve Kadırga tersanelerini kullanmıyordu. Bunun yerine; kuşatma sırasında karargâh kurduğu, daha sonra büyük ziyafetler verdiği, ganimet paylaştırdığı ve ok talimleri yaptığı (bugünkü Ok Meydanı) tepelerin, Haliçle buluştuğu... Ve askerlerinin gürültülü patırtılı oyunlar oynadığı yer olan Aynalıkavak sahiline, daha sonra Tersane-i Amire adı verilecek olan tersanenin ilk tesislerini kurduruyordu.

Tersane, devletin denizdeki başarılarının artmasıyla Sultan 2. Bayezid döneminde ön plana çıkıyordu. Zira Gelibolu Tersanesi yetersiz kalıyor, Tersane-i Amire büyütülüp, güçlendiriliyordu. İşte bu dönemde Kemâl, Burak ve Piri Reislerin denetimi altında büyük bir 'kafile-i bahriyyûn' yani, bahriyeliler kafilesi İstanbul'a getiriliyordu. Böylece İstan-

bul, aynı zamanda bir 'askeri deniz üssü' durumuna da gelmiş oluyordu.[1]

Yavuz Sultan Selim zamanında Aynalıkavak Tersanesi, Galata önündeki Kalafat (kalıntıları bugün de aynı yerde bulunuyor) yerinden, Halicin diğer yakasındaki surlarda, Balat Kapısının karşısına kadar genişleyip yayılıyordu. Bu alanda dev gibi kızaklar inşa edilmiş bulunuyordu. Keza mahzenler ve meskenler tesis ediliyor, Parmakkapı dışında da Divanhâne-i Bahriye adıyla Kaptan Paşa Kapusu kuruluyordu.

Tersane halkı (savaş gemilerinde çalıştırılan kaptanlar, reisler, kalafatçılar, kumbaracılar, marangozlar- silah kullanan askerler bunların dışında kalıyordu) 'Zından Arkası' denilen yerde giderek yerleşiyor; buralar imar ve iskan ediliyordu. Buna bağlı olarak, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Gelibolu tersanesinin Başbuğu olan ve daha sonra Vezâret makamına yükselen Kasım Paşa İstanbul'a geliyordu. Kasım Paşa beraberinde; Gelibolu Tersanesinde ve buna bağlı tesislerde çalışan amele ve ustalarının bir çoğunu da aileleriyle birlikte İstanbul'a getiriyordu. 'Güzelce' lakabıyla tanınan Kasım Paşa bu kafileyi kendi adıyla anılan (bugünkü) Kasım Paşa semtine iskân ediyordu. Buraya ayrıca cami, okul ve imaret yapılıyor, dere temizlenip genişletiliyor ve Kasım Paşa semti denizcilerin oturduğu büyük bir semt halini alıyordu. Buna bağlı olarak bu semtte bir Divanhâne inşa ediliyor, 1134 (hicri) yılında da yenileniyordu.[2]

Tüm bu gelişmelerden sonra Aynalıkavak sahillerinden Ok Meydanı eteklerine kadar uzanan alana Tersane Bahçesi deniyordu. Daha sonra burada Aynalı kavak Sarayı kuruluyordu.

Tersane-i Âmire, 1832 yılma kadar Tersane Emini adı verilen sivil bir memur tarafından yönetiliyordu. Bu memur Tersane'nin mali ve

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3 - Mehmet Zeki Pakalın - MEB basımevi - İst. 1993 - S. 464.

[2] Mehmet Zeki Pakalın, C. 3 - Age. - S. 464.

idari işleriyle uğraşıyordu. Ancak, Tersane Eminlerinin sivil memur olması ve denizcilikten anlamaması, devlet yönetiminde tartışmalara neden oluyordu.

> "Tersanenin denizcilikten haberi olmayan bir memur tarafından idaresindeki yanlışlık ve bu yüzden doğan zarar anlaşılarak tersane işlerinin idaresi de usta Kapdan Paşaların (Kapudan-ı Derya karşılığı) uhdesine tevcih olundu."[1]

Bu uygulama 19. Yüzyılda başlıyordu. Kaptan Paşa'nın vekilliğini Tersane Ağası yapıyordu.

Tersanelerde genellikle sanat sahipleri ve teknik elemanlar çalışıyordu. Ancak bunların emrinde binlerce amele faaliyette bulunuyordu. Bunların büyük çoğunluğu sivil olduğu gibi aralarında Ocaklı Ustalar ve kalfalar da bulunuyordu. Bunun yanı sıra Ocaklılar daha çok Tersanenin iç işlerinden ve güvenliğinden sorumlu tutuluyordu.

Nitekim bunlara Tersane Başçavuşu adı verilen Ocaklı subaylar komuta ediyor, Tersane Başçavuşlarının emrinde de Tersane Çavuşları bulunuyordu. Bu çavuşlar ise ulûfe defterine kayıtlı Yeniçerilerdi.

19. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı denizciliği ağır darbeler yiyerek çökme derecesine düştüğünden; Tersane halkının büyük bir kısmı da işsiz bulunuyordu. İşsiz, yoksul ve sahipsiz kalan bu insanlar, geçimlerini gayrıyasal yollardan sağlamak zorunda kalıyorlardı. Dolayısıyla başta Kasım Paşa semti olmak üzere Tersane alanı bir 'haşere yatağı' haline geliyordu. Buna bir de mafios bir kuruma dönüşen Yeniçerilerin; hem barisetsiz Kaptan Paşaların, hem de Tersane Başçavuşları ile çavuşlarının üzerinden buralara nüfuz etmeleriyle semt tam anlamıyla bir 'yasadışı bölge' haline dönüşüyordu. Kaldı ki semtin bir hududunun limana (ve devamı olarak Tophane'ye), diğer hududunun ise levantenlerin ve tacirlerin yoğun olarak yaşadıkları ve mesleklerini icra ettikleri

---

[1] Mehmet Zeki Pakalın, C. 3 - Age. - S. 465.

Galata'ya uzanması... Bu semtlerde para işlerinin daha da yoğunluk kazanması, Tersane haşeresinin işini kolaylaştırıp iştahını daha da kabartıyordu. Nitekim, önde gelen zorbaların genellikle Ocaklı ve Tersaneli olması da buradan kaynaklanıyordu. Kaldı ki bu semte paralel olarak limanın diğer ucunda yer alan Tophane semti ile Tepebaşı denilen yerde ki Kalyoncukulluğu koğuşları da, haşere takımının hayat bulup, faaliyetlerini yoğunlaştırdığı önde gelen odakları oluşturuyordu.

İşte; zamanın en güçlü ve ünlü haşeresi olan Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'nın da Tersane Çavuşu olması, bu bakımdan büyük önem taşıyordu. Hem Ocaklı, hem Tersaneli olmak, Kahvecioğlu'nun zorbalık yaparak elde ettiği 'ayrıcalıkları' daha bir pekiştiriyordu.

Bu dönemde Yeniçeri Ocağı ile diğer Kapulu Ocakları arasında büyük bir dayanışma bulunuyordu. (Bir mafios kurum olarak Ocaklılar, bu dizide ayrı bir kitap olarak ele alınmış bulunuyor. –M. Çulcu) Zira 'Ocaklı olmak' bir bakıma 'aynı gruptan-takımdan olmak' anlamma geliyordu. Her Ocak, kendine bir 'çıkar alanı' tesis etmiş bulunuyordu. Herkes birbirinin 'çıkar alanına' saygı gösteriyor, birbirinin sınırını aşmıyordu. Dahası... Ocaklılar, herhangi olağanüstü durumda birbirinin yardımına gidiyor, birbirlerini koruyup kolluyor, destek veriyorlardı. Bu gibi işlerde ise öncülüğü, Ocaklardan birinin mensubu olan 'yeraltı dünyasının adamları' yani, kabadayılar ve haytalar yapıyordu. Bunlar birbirlerine son derece bağlı hareket ediyorlardı. Aralarında 'yoldaşlık' (Bkz - Ritüel akrabalık bölümü ve Bektâşîlik) bulunuyor, bağlılık uğrunda canlarını vermekten bile kaçınmayacak derecede özveri gösteriyorlardı. Birbirlerini gözetip koruyor, birbirlerine sınırsız bir güven besliyorlardı.

Nitekim; Alemdar Mustafa Paşa'nın Yeniçeri Ocağı aleyhine aldığı kararlar, diğer Ocaklar gibi Tersane Ocağında da büyük üzüntü ve tepki yaratıyordu. Yeniçeri Ocağına karşı alman kararlar, diğer Ocaklılar tarafmdan da hakaret ve haklarına tecavüz olarak kabul ediliyordu.

Ne ki; Kapudan-ı Derya olan Rusçuk Yârânından Abdullah Ramiz

Paşa, Tersaneyi, İstanbul Limanını ve Galata yöresini bir hale yola koymaya karar vermiş bulunuyordu. Buralarda 'suç işleme ayrıcalığı' elde edenleri ortadan kaldırarak, merkezî otoriteyi yeniden tek egemen durumuna getirmek istiyordu. Kaldı ki, Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'nın kahvehanesi, pis ve karanlık işlerin merkezi haline gelmiş, haşere ve itlerin yatağı durumuna dönüşmüş bulunuyordu. Burada toplanan çok sayıda katil ve cani Mustafa'dan emir bekliyor, bunlar başkaları için siparişle adam öldürmeyi bir 'iş' olarak kabul ediyorlardı. Hepsi de işinin ehli davranıyor, adeta 'karda yürüyor iz bırakmıyorlardı.' Kahvecioğlu bir yardım istendiğinde 'işin önemine göre' yeteri kadar haşereyi hemen harekete geçiriyor; bunlar son derece soğukkanlı davranarak cinayet işliyor, adam öldürüyor, geride hiçbir tanık ve kanıt bırakmadan kahvehaneye dönüyorlardı.

Burunsuz, ekonomik bakımdan da büyük bir güç haline gelmiş bulunuyordu. 'Balta Astığı' gemilerden, devlet ricâlinden, büyük soyguncullardan, kestiği haraçlardan ve sızdırdığı 'koruma paralarından' büyük bir servet edinmiş, bu parayla da çetesini, daha bir genişletip etkinleştirmişti. Keza, parasal gücü sayesinde 'ayrıcalıklarının' sınırını da bir hayli genişletmişti. Öyle ki... Kahvecioğlu'nun adamları, gerektiğinde yönetimi de tehdit ve hatta işgal edebilecek kadar güçlenmiş görünüyordu. Bu nedenle devlet yönetimi de bu 'haşereden' hem rahatsızlık duyuyor, hem de çekiniyordu. Kahvecioğlunun başına bir şey gelecek olursa, bütün Ocağın ve yeraltı dünyasının harekete geçmesinden, İstanbul'un tüm it ve kopuğunun sindikleri deliklerden fırlayıp kentin altını üstüne getireceğinden korkuluyordu.

Diğer taraftan Galata ve İstanbul Limanı'nın güvenlik ve asayişinden sorumlu olan Kapudan-ı Derya Abdullah Ramiz Paşa'nın bu belâya daha uzun süre seyirci kalması mümkün olamazdı. Alemdar Mustafa Paşa da zaten, bu gailenin ortadan kaldırılması amacıyla Kapudan-ı Deryalığa en güvendiği adamı getirmişti.

Nihayet, Abdullah Ramiz Paşa'nın emriyle Rumeli Sekbanları hare-

kete geçiyordu. Galata'daki kahvehanenin cani ve katillerle dolu olduğunu bilen Sekbanlar. Burunsuz Mustafa'yı kıstırıp yakalamak amacıyla uygun bir zamanı ve yeri kolluyorlardı. Bunun sonucunda Sekbanlar Burunsuz Mustafa'yı Tersanede, mahzen önündeki koğuşunda bastırıp yakalıyorlardı. Ancak infazı burada gerçekleştirmiyor, bütün haşereye ibret olacak bir uygulama yapıyorlardı.

Sekbanlar aralarına aldıkları Burunsuz Mustafa'yı Galata'daki kahvehanesine kadar yayan yürütüyorlardı. Kahvecioğlu yol boyuncu Ocaklılardan yardım etmelerini istiyor; "Yeniçeri yok mu" diye bağırıyordu. Ancak Sekbanlardan korkan ve iyiden iyiye yılan Yeniçeriler ortalarda görünmüyor, Burunsuz'u adeta kendi kaderiyle başbaşa bırakıyorlardı. Kafile nihayet Mustafa'nın Galata'daki kahvehanesine geliyordu. Kahvecioğlu'nun buradaki adamları da sus-pus oluyor, manzarayı sessizce izlemekle yetiniyorlardı. Burunsuz hâlâ "Yeniçeri yok mu? Ocaklı yok mu?" diye bağırmayı sürdürüyor, yardım bekliyordu. Ne ki Sekbanlar, işi daha fazla uzatmıyor; İstanbul'u titreten, devletle içli dışlı olan ünlü kabadayı'nın başını yatağanla keserek cezasını infaz ediyorlardı. Bu kanlı manzara karşısında tüm 'haşere takımı' sessizliğini muhafaza ediyor, parmaklarını bile kımıldatamıyordu. Sekbanlar Burunsuz Mustafa'nın cesedini kaldırımın ortasında bırakarak çekiliyor ve ceset üç gün boyunca yol kenarında kalıyordu.

Kahvecioğlu'nun idamı 'devlet ricâli' arasında olduğu gibi, İstanbul'un yeraltı dünyası ve ayak takımı arasında da adeta soğuk duş etkisi yapıyordu. Zira bu kabadayı o dönemde adeta 'odaktaki adam' durumunda bulunuyordu. En büyük infiali Ocaklılar duyuyor, ne ki açıktan dile getiremiyorlardı.

Ocaklıların infialinin arkasında, Burunsuz'un o kadar yalvarıp yakarmasına karşın, yardımına gidememenin utancı yatıyordu. İlk kez, Ocaklılar arasındaki 'yoldaş yasası' çiğnenmiş oluyor, bir Ocaklı göz göre göre ölüme giderken diğer Ocaklılar acı içinde onu seyretmek zorunda bırakılmış oluyordu.

Üstelik sorun bununla da bitmiyordu. Ocaklıların gururunu kıran bir başka olay daha yaşanıyordu:

> "Bundan başka Galata etrafında bulunan (Kalyoncukullukları) denilen odalar da tersanelilerin alenen icra ettikleri fuhuş ve fücûrların yine şiddet-i kahhare ile men edilerek, birkaç namlı haşerenin idam olunması Tersane Ocağı'nda fena tesir eylemiş idi. Bu vekayiden (olaylardan) her biri ayrı ayrı dağıderun oluyordu."[1]

Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'nın idam edilmesi bu dönemde sosyal, siyasal ve içgüvenlik bakımından büyük önem taşıyordu. Zira merkezî otoritenin iyice sarsıldığı bir sırada Kahvecioğlu Mustafa, payitaht içinde kendi güç odağını tesis etmiş ve bu gücü hem devlete hem de halka kabul ettirmiş bulunuyordu. Bu durum, Osmanlı düzeninin sadece taşrada değil, payihatta da ne denli 'mafios bir karakter' kazandığını ortaya koyuyor, kanıtlıyordu. Zira Kahvecioğlu, sadece sıradan bir haşere durumunda bulunmuyordu. Sosyal ve ekonomik bakımdan da önemli bir rol üstleniyordu. Devlet ricâlinin bir bölümü onunla işbirliği yapıyor, Burunsuz Mustafa'nın gayrıyasal yöntemleri ve tesis ettiği otorite sayesinde bazı sorunlarını çözümlüyorlardı. Bu ricâl, devletin yasal yollarını kullanamayacak kadar pis ve karanlık işlere bulaşmış bulunuyordu. Burunsuz Mustafa ise yaptığı yardımların karşılığında devlet ricâlinden yardım görüyor, hem cesareti hem de gücü günden güne artıyordu.

Bunlara benzer olaylar, aynı yıllarda ve aynı yöntemler uygulanarak Sicilya'da da yaşanıyordu. Burunsuz Mustafa'nın sergilediği davranış biçimini Sicilya'da sergileyenlere 'mafioso' deniyordu. Kahvecioğlu'nun tesis ettiği örgüte benzeyen örgütlere de yine Sicilya Adasında MAFİA deniyordu.

Alemdar Mustafa Paşa ile Kapudan-ı Derya Abdullah Ramiz Paşa'nın

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası - Alemdar Mustafa Paşa - Efdeleddin - C. 4 sayı 19, sayfa 1161, 1176.

Kahvecioğlu'nu 'aşağılayarak ve zelil bir şekilde' ortadan kaldırtması, herkese bir gerçeği gösteriyordu. O gerçek şuydu; bir zamanların âyânlar âyâm olan Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ve Rusçuk Yârânı Osmanlı devletinin eski düzenini tasfiye etmeye karar vermiş görünüyordu. Alemdar Mustafa Paşa, sadece eski düzeni tasfiye etmekle kalmak niyetinde değildi. O aynı zamanda, âyânlar dışındaki -Ocaklar da dahil- bütün güç odaklarını ortadan kaldırmakta kararlı davranıyordu. Bunu başardığı takdirde hiç kuşku yok ki âyânların iktidarı tam anlamıyla tesis edilecek, ondan sonra da sıra Mutlakiyet rejiminin başı olan Sultan/Halife'nin tasfiyesine gelecekti.

Bu, kuru bir evhamdan ibaret değildi. Zira bunun böyle olduğu yönünde, Alemdar Mustafa Paşa bir dizi daha icraat gerçekleştiriyor, eylemler sergiliyordu.

Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelirken beraberinde Hezargrad Âyânlığı sırasında kendisine hizmet vermekte olan adamlarını da getirmiş bulunuyordu. Bu adamların âmirleri, İstanbul'un çeşitli semtlerindeki konaklara yerleştiriliyordu. Alemdar'ın ümerası her gün, çevresine korku salan adamları ile birlikte gösterişli bir yürüyüşle Babıali'ye gidip geliyor, bu sırada halk dehşete düşüyor, endişeye kapılıyordu. Kaldı ki bu adamlar aynı heybetli görünüşleriyle çarşıda, pazarda da dolaşıyor, görünüşleri bile asayişin sağlanmasına yetiyordu.

Ama onların asil caydırıcı icraatları, İstanbul'un cadde ve sokaklarından eksik etmedikleri, başı gövdesinden ayrılmış cesetlerdi. Bu cesetler genellikle alenî olarak infaz ettikleri idam cezalarından geriye bıraktıkları ibretlik görüntülerden başka bir şey değildi. Alemdar'ın adamları; hakkında iddia veya ihbar bulunanları yakaladıkları yerde, kendi kendilerine yargılıyor ve kestikleri cezayı hemen oracıkta infaz ediyorlardı. Sanıklar hakkında hiçbir soruşturma yapmıyor, tanıklarla sanıkları ayak üzeri yüzleştirip vicdanî bir kanaat oluşturmakla yetiniyorlardı. Onlara göre sanık ya suçlu, ya da suçsuz olabilirdi. Eğer suçlu ise cezası idam, suçsuzsa beraatti. Beraat eden derhal serbest bırakılı-

yor, suçlu bulunan ise hemen orada idam ediliyor ve cesedi ortalık yerde bırakılıyordu. İdam ve beraat arasında, suçun ağırlığına veya hafifliğine göre başka cezalar uygulamıyorlardı. En hafif bir cürümden ötürü suçlu bulduklarını da idam etmekten geri durmuyorlardı.

Cevdet Paşa bu yargılama türü ile ilgili olarak Alemdar'a yakıştırılan şu olayı naklediyordu:

> "Genç bir adam En'am-ı Şerif çaldığı iddiasıyla kapuya götürülüp derhal Aksaray Sebili önünde idam edilince, gece üzerine gökten nur indiğini karakol neferi görüp haber verince Sadrazam önem vermeyen bir ifade ile: - O da lazım, varsın ahirette bana şefaat etsin, dediği biliniyor."

Bu tür uygulamalar Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı sarayın güvenini sarsmış bulunuyordu. Zira, 2. Mahmud'un tahta çıkmasının hemen ardından gerçekleştirilen bazı idamlar hem Enderun'da, hem de Harem'de büyük hoşnutsuzluk yaratıyordu.

Bunlardan ilkini Mabeyinci Ferid İbrahim Bey ile Serkâtibi Arif Bey'in idamları teşkil ediyordu. Her ikisinin de günahsız oldukları biliniyor, İbrahim Bey ile Arif Bey'e özel bir sevgi besleniyordu. Hele Arif Bey'in idamı, infial yaratıyordu. Zira genç bir adam olan Serkâtib olayların heyecanına kapılarak Alemdar Mustafa Paşa'ya sert bir ses tonuyla bilgi vermiş, bunun bedelini de canıya ödemişti.

Arif Bey aslında asîl, ince fikirli, saygılı ve sarayda kendisine sevgi beslenen bir adamdı. İdam edilmesi, Oda halkının ve arkadaşlarının büyük bir üzüntüye ve infiale kapılmalarına yol açmıştı. Ancak, ilk günlerin sıcaklığı içinde herkes susuyor ve duyduğu tepkiyi hiç kimse dile getirmiyordu. Ne ki; aradan zaman geçip de Rusçuk Âyânı ile adamlarının gerçek ve acımasız yüzleri olanca çıplaklığıyla ortaya çıkınca, hoşnutsuzluk da artarak yayılıyor, Sadrazam halkın ve üst düzey yöneticilerin gözleri önünde durmadan prestij kaybediyordu. Buna bağlı olarak da Enderun ve saray halkı Arif Bey'in idamından duyduğu infiali, açıktan açığa seslendiriyordu.

Buna bir de Cüce Mustafa Ağa'nın idamı eklenince hoşnutsuzluk, Sultan 2. Mahmud'a kadar ulaşıyordu.

Cüce Mustafa Ağa, Sultan Mustafa taraftarlarının sevgi ve merhametini kazanmış bulunuyordu.

Sultan 2. Mahmud tahta oturunca alışılmışın dışında davranarak Sultan Mustafa'nın annesini eski saraya göndermiyor, ona bir oda tahsis ediyordu. Cüce'nin Valide Sultan'a büyük saygısı vardı. 4. Mustafa'nın hemşiresi Esma Sultan'ın da, ağabeyinden ötürü ona özel bir sevgisi bulunuyordu. Bu durum nedeniyle Cüce Mustafa Ağa hem saray içinde, hem de saray dışı ile irtibat sağlıyor haber getirip götürüyordu. Bu durum farkedilince Ağa, sorgusuz sualsiz idam ediliyordu.

Olay henüz sıcağı sıcağına iken kimse ağzını açamıyor, başlangıçta kimse şikayetçi olmuyordu. Fakat zaman ilerleyip de Alemdar Mustafa Paşa hızla prestij yitirmeye başlayınca fısıltılar da sesli konuşmalara ve yakınmalara dönüşüyordu. Nitekim Harem halkı; "Böylesine özürlü, eksik ve aciz zavallının katli reva mıdır? Alemdar Padişahın bendelerine de kıydı. Padişahın nüfuzu nerede kaldı" diye söylenmeye başlıyor, bu konuşmalar 2. Mahmud'un kulağına kadar gidiyordu.[1]

İş bununla da bitmiyordu. İp kaçkını Tirsinikli İsmail Ağa'nın silahşörlüğünden Hezargrad Âyânlığına, oradan Rusçuk Âyânlığına, ardından da Sadrazamlığa yükselen Alemdar Mustafa Paşa başlangıçta 'reformist bir devlet adamı' portresi çizerek çevresinde umut yaratıyordu. Ancak zaman geçtikçe o da adeta aslına dönüyor, kaba ve vahşi bir Rumeli Âyânı görüntüsü veriyordu. Bunun da ötesinde, gerçek amacını gizlediği, aslında Osmanlı Hanedanı'nın mutlak otoritesinin üzerine âyânların otoritesini çıkarmak istediği anlatılıyordu. Bu durum ise 'Senedi İttifak'ın içeriği incelendiğinde bütün yalınlığıyla ortaya çıkıyordu.

İşin daha da kötüsü; Alemdar Paşa Sadrazam olduktan sonra gide-

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası - Alemdar Mustafa Paşa - Efdeleddin - C. 4, S. 1110, 1112

rek 'devlet adamı kimliği'nden uzaklaşıyordu. -Adeta- dağlarda ve ormanlarda güvende (Çingene çengisi) oynatan ve şehvetten başka bir şey düşünmeyen, mütegallibe kökenli Rumeli Âyânlarının bir kopyasına dönüşüyordu. Bu değişimde de yine en büyük rolü Rusçuk Yârânı oynuyordu. Başta Kapudan-ı Derya Abdullah Rauniz Paşa olmak üzere bazı Yârân mensupları eğlencede Alemdar Paşa ile adeta yarışıyor, devlet meselelerini bir yana bırakıp içki ve güzel kadınlarla vakit öldürüyorlardı. Kaldı ki bu durum, Alemdar Mustafa Paşa'nın hasımlarının da aradıkları zaafı bulmalarına ve bu yoldan işleyerek düzeni rayından çıkarmalarına yarıyordu.

Cevdet Paşa'ya göre Sultan Selim zamanının üst düzey bürokratları eğlenceye ve gösterişe düşkündü. Aşırı derecede rüşvet alıyorlardı. Ancak, 4. Mustafa'nın adamları, kendilerinden öncekileri aratıyordu. Bunlar yolsuzluk konusunda öncekilere rahmet okutacak kadar ileri gidiyor, utanmıyorlardı. Ne ki, devleti yeniden inşa ve ihya edecekleri iddiasıyla ortaya atılan Rusçuk Yârânı da bir süre sonra zevk ve sefaya dalıyor, esas amaçlarından uzaklaşıyordu. Dahası, akıl ve ahlâk dışı davranışlarda bulunuyorlardı.

Alemdar Mustafa Paşa gibi hayırsever ve hamiyet sahibi bir Sadrazam bile dünyevi zevkleriyle meşgul olmaya başlıyor, onu bu yola sevkediyorlardı. Zaten âyânların 'meşrebi' de buna uygun bulunuyordu. Alemdar'ın çevresi rüşvet alıyor, kendisine cariyeler temin ediyor, o zamana kadar hayal bile etmediği güzel kadınları bir anda karşısında buluyordu. Böylece Alemdar Mustafa Paşa, idrak ve iradesini kaybediyordu.

Nitekim Paşa; 4. Mustafa'yı tahttan indirdikten sonra 3. Selim olayı ile ilgisi bulunan herkesi İstanbul'dan sürüyordu. Ancak bunlardan sadece biri, Sadrı Anadolu Hafid Efendi hakkında sürgün kararı verildiği halde Istanbul'da kalmayı başarıyordu. Zira Hafid Efendi, Alemdar'a güzel bir cariye takdim etmiş bulunuyordu. Böylece diğerleriyle birlikte

sürgüne gitmekten kurtulan Hafid Efendi, bütün dikkatleri üzerinde topluyordu.

Alemdar'ın yakın çevresi bu olay karşısında büyük rahatsızlık duyuyor ve Hafid Efendi'nin de sürgüne gönderilmesi için baskı yapıyordu. Sonunda o da sürgüne gönderiliyordu.

Ne ki; Hafid Efendi İstanbul'u terketmeden önce Alemdar'a sunduğu Kamertâb adlı cariyeye; "Ne yaparsan yap, Alemdar'ın silahlarını çıkart. Din ve devlete büyük hizmet etmiş olursun" diyordu. Kamertâb kadın bu konuda başarılı oluyor, efendisinin tavsiyesini yerine getirerek Alemdar'a silahlarını çıkarttırtıyordu. Nitekim Alemdar Mustafa Paşa eskiden Divan'a pürsilah kuşanmış halde giderken, artık silahsız gidiyordu. Halbuki Rumeli Âyânları arasında silahsız dolaşmak ayıp sayılıyor ve böyle gezenler "karı gibi silahsız" denilerek aşağılanıyordu. Buna rağmen Alemdar'ı Divân'da silahsız görünce çok üzülüyor ve mahçup oluyorlardı.[1]

Kısacası Alemdar Mustafa Paşa gibi eğilmez, bükülmez şiddet erbabı bir âyânın zayıf tarafını yakalayan düşmanları; güzel kadınlar, oynak cariyeler bularak onu iyice yumuşatıyor ve savunmasız, kolay bir av durumuna getiriyorlardı.

Alemdar Mustafa Paşa ile adamlarının bu gidişi, Yârân'dan ve âyân'dan bazılarının gözünü korkutuyordu. Nitekim Siroz (Serez) Âyânı İsmail Bey İstanbul'dan ayrılırken "biz gittikten sonra bunlar işi azıtıp fuhuşa yuvarlanacak diye korkuyorum" diyordu. Sadrazamın talepleri doğrultusunda payitahtta bıraktığı adamlarına bu gidişin iyi bir gidiş olmadığını söylüyor ve bir olayın patlaması halinde arkalarına bakmadan Rumeli'ye geçmelerini ve kendisine iltihak etmelerini istiyordu. Âyânlar arasında merkezî otoriteye en yakın olan Sirozlu İsmail Bey, muhtemelen Sultan 2. Mahmud ile de temas halinde bulunuyordu.

Yârân'dan Ahmed Bey de -ki kendisi zamanında Alemdar'ın akıl ho-

---

[1] Cevdet - C. 10, S. 15.

caları arasında yer alıyordu- gidişi beğenmiyor, muhtemel bir ihtilalin hızla yaklaşmak olduğunu hissediyordu. Bu nedenle İstanbul'dan ayrılıp Rusçuğa dönmek istiyor ve bu yönde Alemdar'dan izin çıkarmayı başarıyordu. Ahmed Bey ihtilal patlaymca da beraberinde İstanbul'dayken elde ettiği mücevherler ve binlerce kese altın olduğu halde Rusya'ya kaçıyordu.

Yârân'ın ve Alemdar Mustafa Paşa'nın en büyük hatası, oluşturdukları Sekban'a ve kendi adamlarına fazla güvenerek 'Senedi İttifak'ın imzalanmasından sonra âyânları yerlerine göndermeleri oluyordu. Bu bağlamda Sirozlu İsmail Bey'den sonra Ramazan ayında Cabbarzade ile Karaosmanoğlu, kuvvetleriyle birlikte İstanbul'dan ayrılıyorlardı. Alemdar'ın yanında sadece Bolu Voyvodası Hacı Ahmed Ağa ile oğlu Seyyid İbrahim Ağa bulunuyordu.

Tüm bunlara paralel olarak içten içe kaynayan ve vurmak için iyi bir fırsat bekleyen Ocaklılar da hazırlıklarını yapıyor, ihtilali patlatmak için uygun zamanı kolluyorlardı. Nihayet, Ramazan ayı ile birlikte olaylar da hızla tırmanmaya başlıyordu.

Alemdar'ın Sekbanları bu sırada son derece zenginleşmiş ve gösteriş kazanmış bulunuyordu. Nitekim bunlar, büyük tepkilere yol açan tuhaf kıyafetler giyerek ortalıkta dolaşıyorlardı. Kalpaklarına altın şerit ve inciler takıyor, tabanca ve tüfeklerini altın simle kaplıyor, cicili bicili ve pahalı kumaşlardan elbiseler diktiriyorlardı. Ayrıca üstlerine pahalı ve gösterişli şallar örtünerek çarşıda pazarda dolaşıyorlardı. Bu kıyafetler Rumeli dağlarından gelen 'görmemiş', kaba saba adamların hoşuna gidiyordu. Ama gerek İstanbul halkı, gerekse Ocaklılar son derece yadırgıyor, tepki gösteriyordu.[1]

Alemdar'ın adamları Ramazan ayının ortalarında düzenlenen geleneksel iftar yemeğine, bu tuhaf ve gösterişli giysiler içinde'âlâ ve vâlâ' ile gidiyorlardı. Yeniçeri ve diğer Ocaklılar ise yoksul, hırpanî ve yamalı

[1] Cevdet, C. 9, S. 19.

giysiler içindeydiler. Bu görünüm büyük kıskançlıklara ve sürtüşmelere yol açıyordu. Nitekim ortalık dedikodularla çalkalanmaya başlıyor; "Yeniçeri Ocağı kaldırılıp, Yeniçerilerin ellerindeki ekmek belgeleri alınacakmış" söylentisi, ağızdan ağıza yayılıyordu. Bunun da ötesinde "halkın geleneksel giysilerini çıkartmak zorunda bırakılacağı" kulaktan kulağa fısıldanarak, insanlar yönetime karşı kışkırtılıyordu. Bütün bunlara paralel olarak, Alemdar Mustafa Paşa ile ilgili tezvirat da yoğunlaşıyordu. Nitekim üzerinde;

Rumeliden geldi bir çıtak

Bayram ertesi ya kılıç oynayacak, ya bıçak, yazılı yaftalar meydanların ve kışlaların duvarlarını kaplıyordu. Bu yaftalar Babıâli'nin duvarlarına bile asılıyordu.

Nihayet; beklenen gün geliyor, Kadir Gecesi olan Sah gecesi, ihtilâl patlak veriyordu.

O gece Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, resmî iftar nedeniyle Atik Ali Paşa Camiî karşısındaki Şeyhülislâm konağına geliyor, bu sırada kalabalık bir seyirci kitlesi de onu izliyordu. Sekbanlar kalabalıktan rahatsız oluyor ve muhtemel bir suikast ihtimaline karşı tedbir alarak seyircileri dağıtıyorlardı. Bu sırada aşırı şiddete başvuruyor, değnek ve kamçı ile halkı dövüyorlardı.

Bu olaylar olurken Sultan 2. Mahmud âdet olduğu üzere Ayasofya Camine, geliyor, Teravih Namazını kıldıktan sonra saraya dönüyordu. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ise Padişahın dönüşüne kadar müteredditbir şekilde bekliyor, sonra da Babıâli'ye gidiyordu. En son olarak Sekbanlar da yerlerine dönüyordu.

Fakat bu sırada payitaht da adeta alttan alta kaynamaya başlıyordu.

Alemdar'ın geçişi sırasında yaralananlar Yeniçeri ve Cebeci kahvelerine gidiyor, bağırıp çağırarak dert yanıyorlardı. Bunlar uğradıkları muameleden şikayet ederken, çok önemli şeyler söylüyor, adeta sorunun kökenini bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyorlardı.

Cevdet Paşa'nın kaydettiğine göre şöyle konuşuyorlardı:

"Bizler ehli İslam olub zerre kadar cürüm ve günahımız yok iken bizi böyle darb ve tahkir etmek neden lâzım geliyor? Bir haydutbaşı geldi bir Padişahı hal ile cebren mührü hümâyûnu aldı. Hâlâ şevketlû Padişahımıza dahi lâyık ı ubudiyyet muamelesi göstermiyor. Hemen bir takım hainlerin sözleriyle erkânı din ve devlet olan ulema ve Ocakluya kaldırmak ve fukara ve zuafayı ayaklar altına aldırmak istiyor. Bundan sonra bize yaşamak ne lâzım? Ve niçin korkmalıyız? Elhamdülillah bizler onun yanındaki bir-üç hayta gürûhundan kat kat ziyadeyiz. Onlarla başa çıkamaz mıyız? Biz ona Müslümanlığımızı ve Yeniçeriliğimizi anlatmalıyız."[1]

Bu sözler son derece büyük önem taşıyordu. Zira o sırada İstanbulluların âyânları haydut, âyânlar âyânı Alemdar Mustafa Paşa'yı ise 'haydutbaşı' olarak gördüklerini ortaya koyuyordu. Dahası... Âyânlar ile merkezî otorite arasındaki iktidar çatışmasının ayağa düştüğünü kanıtlıyordu.

Yeniçeriler bu kavgada merkezî otoriteyi ve Padişahın mutlak iradesini savunmak, yerel otoritenin devlete egemen olmasını ise engellemek gibi 'meşru nedenlerin' ve 'kendilerine yükledikleri önemli misyonun' arkasına sığınarak varlıklarını korumak istiyorlardı.

Aslında saray da böyle düşünüyordu. Padişah ve Enderun en yakın ve en büyük tehlike olarak, âyânların iktidarı ele geçirmesini ve 'Senedi İttifak' hükümlerine göre Padişahın iradesine ipotek koymasını görüyordu. Bu nedenle 'âyânların iktidarını çökertmek' amacıyla Yeniçeri ayaklanmasını, susmak suretiyle 'zımnen' onaylıyordu. Dahası... Bu sırada, adı belli olmayan bir hükümet üyesi el altından haber yayarak Yeniçeri Ocağının lağvedilmesi ile ilgili kararın, Vükelânın önünde ol-

[1] Cevdet, C. 9 - S. 21.

duğunu duyuruyor, böylece 'ateşi, fitne ve fesat yelpazesi ile yelpazelemiş' oluyordu.[1]

Bunun sonucunda birkaç Odabaşı 9. Bölüğün Kışlasında bir toplantı yapıyordu. Bu son toplantıda, biraz daha zaman kaybedilecek olursa Sekban neferlerinin çoğalacağı, başa çıkılmaz bir düzeye geleceği endişesi paylaşılıyor ve "Şimdiden çaresine bakmalıyız" denilerek ihtilâlin başlatılması kararlaştırılıyordu. Ardından da Yeniçeriler eyleme geçiyordu.

...Ya Kuzgun Leş'e!...

• Bu ihtilâl sırasında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın Babıâli'de cephanêliği havaya uçurarak kendi ya amına son verdiğini biliyoruz. Peki, âyânlar ne yapıyordu? Âyânlık tam anlamıyla tasfiye edilebiliyor muydu?

Bu soruyu yanıtlamadan önce bir genel kuralın altını çizmekte büyük fayda var. Tarihteki olaylar; iktidar kavgalarında kuralları ve yasaları daima, galiplerin kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda düzenlediklerini ortaya koymuş, kanıtlamış bulunuyor. Bu kuralın sadece; birebir iktidar mücadelesiyle sınırlı olmadığı, aynı uygulamanın değişen siyasi ortamla birlikte sosyal grupların pozisyonunun değiştiği de genellikle kabul ediliyor.

Örneğin; Fransız İhtilâlinden sonra kraliyet rejimi ile birlikte aristokrasinin de etkin konumunu yitirmesi... İtalya'da Garibaldicilerin İtalyan Birliğini sağlamasından sonra MAFİA'nın yönetimden dışlanması... Keza 2. Dünya Savaşı sırasında MAFİA ile işbirliği yapılmasına kar-

[1] Cevdet, C. 9, S. 21.

şın, savaşın sonuçlanmasından sonra MAFİA'nın Roma hükümetleri tarafından dışlanması ve sair örneklerinde olduğu gibi...

Ne ki; bu dışlanmalar, yok sayılmalar hatta 'yasadışı' ilan edilmeler, o grupların tam anlamıyla varlıklarının ortadan kaldırılmasına yetmediği gibi, sosyal fonksiyonlarının silinmesi de söz konusu olamıyordu. Tarihsel süreç, bu gerçeği de kanıtlamış bulunuyordu.

Osmanlı tarihinin ortaya koyduğu temel sosyal gerçeklerden biri olan 'âyânlık ve âyânlar' meselesini de bu çerçevede ele alıp değerlendirmek gerekiyordu. Unutmamak gerekir ki âyânlık, geçmişi olmayan, soyut ve nevzuhur bir oluşum değildi. Ancak yeni âyânlar türedi idi. Âyânlık; (teorik anlamda) kökleri Anadolu tarihinin Osmanlı öncesine dayanan ve fakat Celâlî İsyanları sürecinde ortaya çıkıp, İsyanların sonucunda yerel iktidarı kontrolüne alan mütegallibenin, merkezî otoriteye ortak olmasıyla belirginleşmiş sosyal, siyasal ekonomik ve askeri bir kurum konumunda bulunuyordu. Bir başka ifadeyle, devletin zaafiyete uğraması sonucu başgösteren otorite boşluğunu dolduran, bilimsel bağlamda Mafios Toplum Yapısı'nın temel ögelerinden olan 'ayrıcalıklılar- koruyanlar-korunanlar' anlayışı doğrultusunda etkin roller üstlenen 'mafios bir oluşum' niteliği taşıyordu. Sosyal ve ekonomik kaynaklardan yoksun bulunan silahlı kuvvetlerin aksine, bütün gücünü yerel kitleden ve üretim birimlerinden alan, bunları 'geleneksel/örfî' ilkeler doğrultusunda yerel ahlâk ve yerel hukuk anlayışı çerçevesinde düzenleyen, çoğunlukla da kaba kuvvete dayalı şiddet uygulayan ve terör estiren âyânlar, iktidarlarını yalnız kendi çevrelerindeki özel silahlı kuvvetlerine dayandırmakla kalmıyorlardı. Aynı zamanda, dağlarda beslediklerı ve devlete karşı 'korumaları altına aldıkları' eşkıyayı da halka ve merkezî otoriteye karşı bir baskı ve yıldırma aracı olarak kullanıyorlardı. Hem yerel, hem de merkezî otorite nezdinde bu denli kök salmış bulunan ve etkileri, günümüzdeki Anadolu Mafios Toplum Yapısı'nda bile hissedilen âyânlığın tasfiyesi, 19. Yüzyılın başındaki bir ayaklanma çerçevesinde, ne denli mümkün olabilirdi. Bu tasfiye hiç kuşkusuz, çok

daha kapsarlı ve daha uzun bir sürece yayılmış planların tatbik edilmesiyle gerçekleştirilebilirdi.

Bununla birlikte suskun kalan Padişah tarafından zımnen desteklenen Yeniçeri ayaklanması sırasında bazı etkin âyânlar da katlediliyor, yaşamlarını yitiriyorlardı.

Katledilen ilk âyân, Hasköy Âyânı Mustafa Ağa oluyordu. 'Sabahtır' parolasıyla harekete geçen Yeniçeriler, Kethüdâyı Sadrıâli Mustafa Refik Efendi'nin konağını basıyordu. Bu sırada Defterdar Tahsin Efendi ile Hasköy Âyânı Mustafa Ağa da burada bulunuyor ve isyancılara karşı direniyorlardı. Ne ki, Yeniçeriler buraya bir top getirtiyor, evi topa tutuyor, çıkanları ise katlediyorlardı. Alemdar'ın en güçlü dayanaklarından olan Hasköy Âyânı da burada yaşamını yitiriyordu.[1]

İstanbul'un cadde ve meydanlarında kanlı olaylar devam ederken Sultan 2. Mahmud adeta bazı haberlerin gelmesini bekliyordu. Nitekim ilk haber Babıâli'den geliyordu. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa saklandığı cephanelikte asiler tarafmdan kuşatılıyordu. Sonuna kadar direniyor, fakat beklediği yardım gelmiyordu. Bunun üzerine cephaneliği ateşe veriyor, 300 asi Yeniçeri ile birlikte yaşamını yitiriyordu.

Böylece, sadece Yeniçeriler değil Sultan 2. Mahmud da mutlak ve merkezî otoritesinin üzerine âyânların ipoteğini koyan ve 'Senedi İttifak'ı onaylatarak kendi iradesini paylaşmaya kalkışan Alemdar Mustafa Paşa'dan kurtulmuş oluyordu.

Sultan 2. Mahmud'un beklediği ikinci haber ise sarayın içinden geliyordu. Alemdar'ın güvenilir adamı ve akıl hocası, Rusçuk Yârâm'ndan, Kapudan-ı Derya Abdullah Ramiz Paşa öncülüğünde bir grup, asilerin kendisini tahta çıkarmasını bekleyen 4. Mustafa'yı öldürüyordu.

Ayaklanma başlayınca Abdullah Ramiz Paşa, önce Sekbanlarıyla birlikte durumu kontrol altına almaya çalışıyordu. Ancak bu işi belli bir dereceye kadar başarıyor, asker olmadığı için de gerekli kararları za-

[1] Cevdet, C. 9 - S. 24-25.

manında veremiyor ve amaçlanan sonuca ulaşamıyordu. Böylece, Rumeli Sekbanları bozguna uğruyor, sağa sola kaçışıyorlardı.

Bu sırada Sultan Mahmud, emektar Kapudan-ı Derya Salih Paşa'yı Çarhacı Ali Paşa'yı ve beraberindeki adamlarıyla birlikte Abdullah Ramiz Paşa'yı haber göndererek saraya çağırıyordu. Gelen sekbanlar saraya saldıran Yeniçerileri püskürtüyordu. İşte, o sırada asilerin 4. Mustafa'yı yeniden Padişah yapmak istediğini anlayan Ramiz Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Bahriye Nazırı Moralı Ali Efendi ve Bahriye ümerâsından İnce Mehmed Bey, eski Padişahı katlediyorlardı.

Sultan 2. Mahmud, beklediği bu 'ikinci haberi' de alınca artık harekete geçiyor; hem gemilerden hem de Unkapanı yönünden Yeniçerilerin üzerine yoğun top ateşi açtırıyordu. Ateş sırasında pek çok eve gülle isabet ediyor ve herkes Padişahın payitahtı yıktırmaya karar verdiğini düşünüyordu.

Bu arada, ayaklanmanın bir parça yatışır gibi olmasından yararlanan Abdullah Ramiz Paşa ile İnce Mehmed Bey sandalla Saray'dan ayrılıyor, önce Üsküdar'a kaçmak istiyorlardı. Bunu başaramayınca, Ayastefanos'tan sahile çıkıyorlardı. Ne ki bu sırada 2. Mahmud, pazarlık yaptığı Yeniçerilerin ısrarı üzerine Abdullah Ramiz Paşa ile arkadaşları hakkında ölüm fermanı yayınlıyordu.

Kısa bir süre sonra Kadı Ambdurrahman Paşa ile Moralı Ali Efendi asiler tarafından ele geçirilerek derhal idam ediliyorlardı. Abdullah Ramiz Paşa ile İnce Mehmed Bey ise Çatalca'daki Selim Giray Sultan'ın çiftliğine sığınarak bir süre burada saklanıyorlardı. Daha sonra Hisar tarafına geçiyor, buradan da Rusçuk'a gidiyorlardı.

Oysa Alemdar'ın ölüm haberini alınca Hazinedar Ahmed Efendi, Rusçuk Âyânlığına el koyarak cıvardaki kaza âyânlarını da kendisine bağlamak üzere girişimde bulunuyordu. Bu sırada Seydi Ali Paşa Kandıralıyı Mirmiranlığa tayin ediyor ve hem Ramiz Paşa'nın takibiyle hem de Rumeli'de düzenin sağlanmasıyla görevlendiriyordu. Kandıralı ise buna karşılık cıvardaki âyânların kendisine bağlanmasını istiyordu.

Bağlanmasını istediği âyânlardan biri de Yılıkoğlu Süleyman Ağa idi.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa aslında dağlı eşkıyasındandı. İbrahim Kethüdâ Tirsinikli İsmail Ağa ile mücadele etmesi için onu, Silistre Âyânı yapmıştı. Tirsinikli ise üzerine asker gönderip, onu Silistre'den kovmuştu. Alemdar Paşa'nın âyânlığı sırasında da orada duramamış, bir süre Balkanlarda gezip dolaştıktan sonra Sirozlu İsmail Bey'e sığınarak o zamana kadar Sofya'da oturmuştu. Alemdar'ın ölüm haberini alınca derhal Filibe yakınındaki Karlova denilen kasabaya gelip, bölgede yapılması gereken işler için emre amâde olduğunu bildirmiş, bunun için de öncelikle Silistre Mütesellimliği ile görevlendirilmesini istemişti. Vidin Valisi İdris Paşa, Yılıkoğlu ile işbirliği yapıyordu. Bu nedenle Yılıkoğlu amacına kolaylıkla ulaşıyordu. Kandıralı'nın ağırlığını koymasıyla da Silistre Âyânı oluyordu. Böylece Süleyman Paşa, Abdullah Ramiz Paşa'nın peşine düşüyordu.

Abdullah Ramiz Paşa, buralarda kendisine yaşama hakkı tanınmayacağını anlaymca bölgeden uzaklaşıyor ve çareyi Rusya'ya gitmekte buluyordu. Ramiz Paşa Rusya'da kalıyor, Petersburg'a gidiyordu. Burada da bir süre ikamet ettikten sonra dönmesine - sözde- ruhsat veriliyordu. Fakat Boğdan hududuna geldiğinde sözde durulmuyor, daha önce hakkında verilmiş olan ölüm fermanı doğrultusunda idam ediliyordu. Sonra da başı kesilerek İstanbul'a gönderiliyordu.[1]

Ayaklanma bastırıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu yeni bir sürece giriyordu. Bu süreçte Sultan 2. Mahmud, bütün gücü ile âyânlardan kurtulmak için çaba sarfediyor, âyânlık müessesesini tasfiye etmek amacıyla son derece acımasız bir siyaset uyguluyordu.

2. Mahmud bu siyaseti ile adeta, Celâlî İsyanlarıyla başlayan bir süreci sona erdirmek için çaba sarfediyordu. Osmanlı Hanedanı, asırlar boyunca meydana gelen oluşumlara adeta seyirci kalmış, hiçbir biçimde müdahale etmek cesaretini gösterememişti. Merkezî yönetim, yerel-

[1] Cevdet, C. 10, S. 87.

de kim güçlü ise onunla işbirliği yapmıştı. Bu, yerel güç odaklarının halk ile olan münasebetleri ve özellikle de halkın üzerinde tesis ettikleri baskı, merkezî yönetimi hiç de rahatsız etmemiş, ilgisini bile çekmemişti.

Ne ki; bu yerel güç odakları zaman içinde önce âyânlık müessesesini resmîleştirerek merkezî yönetimin otoritesine ortak olmuş... Sonra merkezî otoriteyi ele geçirmek üzere girişimlerde bulunmuş... Sonuç olarak da Padişahı 'Senedi İttifak'ı onaylamak zorunda bırakmış ve İmparatorluk üzerinde denetim ve ipotek tesis etmeyi başarmıştı...

Bu tablo Osmanlı mutlak iradesinin -adeta- aklını başına getirmiş, çoğunluğu mütegallibe kökeninden gelen âyânları ortadan kaldırmak üzere harekete geçmesine neden olmuştu. Bir başka ifadeyle 'yerel güç odaklarıyla merkezî otorite karşı karşıya geliyor, boy ölçüşüyor' bir bakıma hesaplaşmaya girişiyordu. Osmanlı toplum düzeni, Timar sisteminin çöküşüyle yavaş yavaş ve gerçek anlamda MAFİA'laşmış bulunuyordu. MAFİA'laşmanın bu süreçteki en belirgin kurumunu ise âyânlık oluşturuyordu.

Sultan 2. Mahmud, âyânların ortadan kaldırılması yönünde artık kararlı davranıyor ve belli bir plan dahilinde âyânlar tasfiye ediliyordu. Âyânların başı birer birer düşüyordu.

Padişah âyânların tasfiyesini 'mütegallibenin cezalandırılması' olarak takdim ediyordu. Buna göre taşrada devlete başkaldıran, fakir ve fukaraya zulmeden mütegallibenin ortadan kaldırılması söz konusu oluyordu. O nedenle de başta Mutasarrıflar olmak üzere yerelde görev yapar üst düzey devlet görevlilerine sınırsız yetki veriliyordu. Üstelik görevini yapmayanların cezalandırılacakları kesin bir dille bildiriliyor, bu yönde gönderilen fermanlar da birbirini izliyordu.

Ne ki, her türlü cezaların verilip uygulanması ile ilgili yetki geniş çapta bürokratların takdirine bırakıldığı için, pek çok 'usulsüz ve adaletsiz' kararlar da veriliyordu. Açıkçası kurunun yanında yaş da yanıyor, namussuzlar ve müstebitler gibi, suçsuz günahsız insanlar da yok

yere öldürülüyorlardı. Bu nedenle bazı namuslu insanlar korkudan kaçıyor, yok yere yasadışı duruma düşüyordu. Ancak âyânlık da günden güne darbe yiyor, adeta yavaş yavaş çöküyordu.

Kuşkusuz, bu çözülme Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle başlıyordu. Zira o 'âyânlar âyânı' olduğu için, bütün âyânların moral kaynağını oluşturuyor, sistemin koruyucusu ve savunucusu konumunda bulunuyordu. Ne ki ayaklanmada Alemdar Paşa ile Hasköy Âyânı Mustafa Ağa yaşamlarını yitirmiş bulunuyordu.

Yine ayaklanma sırasında bir başka âyân, Bolu Beyi de katlediliyordu. Bolu Beyi Hacı Ahmedoğlu başlangıçta Nizamı Cedit'i destekliyor, Bolu'da kışla ve hastane binası kuruyordu. Yeni yönetime bu denli destek verdiği ve önemli icraatlarda bulunduğu için 'Senedi İttifak'ın imzalanması sırasında İstanbul'a çağrılıyor ve kendisine Kapucubaşılık rütbesi veriliyordu. Buna paralel olarak da Alemdar kendisine son derece güveniyor, diğer âyânlar yerlerine döndükleri halde Bolu Beyi ve adamları İstanbul'da alıkonuluyordu. Bir bakıma, yeni düzeni savunması için geri gönderilmiyordu.

Ancak, ayaklanma başlayıp da şehir asilerin eline düşünce; Bolu Beyi'ni tanıyan ve Bolu cıvarında sergilediği mezalimden şikayetçi olan İstanbul'daki Bolu'luların bir kısmı harekete geçiyordu. Daha önce Bolu'dan Dersaadete göçüp burada manavlık, aşçılık ve gözlemecilik yapan bu kişiler Bolu Beyi'ne düşmanlık besledikleri için, düşen fırsatı iyi değerlendirip 'aman ve zaman demeğe' kalmadan, âyânı ellerine geçirdikleri yerde hemen idam ediyorlardı.[1]

Ayaklanma yatıştıktan sonra âyânlar, haklarında birer birer fermanlar gönderilerek idam ediliyordu. Bu infazların uzun bir süre ardı arkası kesilmiyordu.

Bilecik Voyvodası Kalyoncu Ali Ağa, mütegallibe kökenli bir âyân idi. Sadece Bilecek çevresinde egemenlik tesis etmekle yetinmiyor, çev-

[1] Cevdet, C. 9 - S. 4.

redeki kaza âyânlarını da azledip, yerine kendine yakın olanları seçtiriyordu. Böylece nüfuz alanını durmadan genişletiyordu. Hepsinden önemlisi de merkezî otoriteyi adeta yok sayıyor, çağrıldığı halde ne kendisi orduya katılıyor ne de asker sevkediyordu. Tam anlamıyla bağımsız davranıyor, kendini adeta 'Sikkesiz Sultan' gibi görüyordu.

Buna rağmen merkezî yönetim arka arkaya patlayan savaşlarla uğraştığı için Kalyoncu Ali ve benzerlerini cezalandıramıyor, arkalarındaki toplulukların isyan etmesinden de çekinerek bu işi uygun bir zamana erteliyordu. Nitekim, Bükreş'te ateşkesin ilân edilmesiyle birlikte devlet tüm dikkatini yerel güç odağı haline gelen mütegallibeye çeviriyordu. Bu arada Bilecik Âyânı'nın da durumu ele alınıyordu. Padişah 2. Mahmud, Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Vezir Hacı Ali Paşa'ya bir fermanla gereğinin yapılmasını emrediyor, o da derhal harekete geçiyordu.

Durumu haber alan Bilecik Voyvodası Kalyoncu, adamlarını başına toplayarak gerekli tedbirleri alıyor ve Vezir Hacı Aziz Paşa'ya karşı duruyordu. Ancak, şiddetli çarpışmalarda taraflar büyük kayıp veriyor, sonunda Kalyoncu'nun kuvvetleri bozuluyordu. Kendisi de adamlarıyla birlikte kaçmaya çalışıyor, fakat başaramıyordu. Peşine düşen devlet kuvvetlerinin kucağına düşüyordu. Hakkında ölüm fermanı bulunan âyân Ali Ağa, 1811 yılının Şaban ayında, yakalandığı yerde idam ediliyordu. Kesilen başı ise, infazın bir kanıtı olarak payitahta gönderiliyor ve Siyaset Meydanında teşhir ediliyordu.

Bunun hemen ardından Aziz Paşa'ya yeni bir ferman daha geliyordu. Padişah bu kez de Pazarköy Âyânı Esad Beyi yola getirmekle görevlendiriyordu. Bunun üzerine Paşa tekrar harekete geçiyor, adamlarıyla birlikte Pazarköy Âyânının üzerine yürüyordu. Bu sırada Esad Bey de kuvvetlerini toplayarak Aziz Paşa'ya karşı tertibat alıyor, direnerek boy ölçüşmeye kalkışıyordu. Fakat çatışma Aziz Paşa'nın lehine sonuçlanıyor ve Kalyoncu Ali gibi, Esad Bey de bozguna uğruyordu. Bununla birlikte Pazarköy Âyânı Esad Paşa kaçarak başını kurtarmaya muvaffak

oluyordu. Ancak devlet, tüm malına ve mülküne el koyuyor, böylece Pazarköy Âyânlığını tasfiye ediyordu.[1]

Bundan bir yıl sonra âyânların ve mütegallibenin tasfiyesi işlemleri daha da hızlanarak şiddetleniyordu. Özellikle, Rusya ile ateşkes imzalanması bu konudaki faaliyetlerini kolaylaştırıyordu. Kaldı ki âyânların tasfiyesi merkezî yönetim tarafından girişilen ıslahat hareketinin bir başlangıcı olarak değerlendiriliyordu.

Bu icraatın bir devamı olarak Sadrazam Hurşid Paşa, kuvvetleriyle birlikte henüz Edirne'deyken, Rumeli'de yasadışı işler yapan ve merkezî otoriteyi hiçe sayan Hasköy Âyânı Emin Ağa'yı cezalandırmak üzere harekete geçiyordu. Hurşid Paşa'nın elindeki kuvvetlerle üzerine geldiğini haber alan Hasköy Âyânı, gerekli tertibatı alarak devlete karşı direnmeye hazırlanıyordu. Ne ki bu direnişte başarılı olamıyor, bozguna uğruyordu.

Bunun üzerine Âyân Emin Ağa firar ediyor, fakat kurtulamıyordu. Peşine düşen Hurşid Paşa, Âyânı yakalıyor ve derhal başını keserek İstanbul'a gönderiyordu.[2]

Bütün bunlar olurken merkezî yönetim, güçlüklerle karşı karşıya bulunduğu bir dönemde kendisi ile işbirliği yapan, yardım eden ve itaatkâr davranan âyânlara daha hoşgörülü davranıyordu. Bunlardan biri hiç kuşku yok ki Siroz Âyânı İsmail Bey idi. İsmail Bey 'Senedi İttifak'ın imzalanması sırasında İstanbul'a gelmiş, hatta belgeyi imzalayan üç âyândan biri olmuştu.

Ne ki kısa süre içinde Alemdar Mustafa Paşa ile Rusçuk Yârânı'nın iyi yolda olmadığını farketmiş ve bir an önce İstanbul'dan ayrılmak istemişti. Kaldı ki, Sultan 2. Mahmud'un durumdan hoşnut olmadığını farketmiş; İstanbul'dan uzaklaşırken, geride bıraktığı kuvvetlere de muhtemel bir karışıklık çıkması durumunda olaylara bulaşmadan kenti

---

[1] Cevdet, C. 10 - S. 87.

[2] Cevdet, C. 10 - S. 116.

terkederek Rumeli'ye çekilmelerini tembihlemişti. Böylece, Alemdar Mustafa Paşa beklediği yardımı görememiş, Padişahın işi kolaylaşmıştı.

Siroz'lu İsmail Bey, Rumeli'ye döndükten sonra pozisyonunu durmadan güçlendiriyor ve 'âyânlar âyânı' oluyordu. Ancak kısa süre sonra, eceliyle yaşama veda ediyordu.

Alemdar Mustafa Paşa, daha önce İsmail Bey'in oğlu olan Yusuf Bey'i Selânik Âyânlığına getirmiş bulunuyordu. Nitekim, pederi vefat edince Yusuf Bey Selânik'i bırakarak Siroz Âyânı oluyordu. Merkezî yönetim böylece, Selânik'i Âyânlık olmaktan çıkarıyor ve mütegallibenin elinden kurtarıyordu. Selânik Sancağı Çavuşbaşı Moralı Bekir Bey'in Vezâret rütbesiyle uhdesine veriliyordu.

Buna paralel olarak tanınmış mütegallibeden eski Vidin Muhafızı ve Niğbolu Eyaleti Valisi olan İdris Paşa da vefat ediyordu. İkisi de en zengin âyânlar arasında yer alıyordu. Zamanın gerekleri doğrultusunda Ömer Ağa'nın malvarlığının saptanması amacıyla Enderun-u Hümâyûn hocalarından Nazif Efendi görevlendiriliyordu. Hadımzâdenin malvarlığı için de yine hocalardan Salih Efendi görevlendiriliyordu.

Sadece Ömer Ağa'nın özel hazinesinde üç bin keseden fazla altın saptanıyor ve devlet hazinesine kaydediliyordu.[1]

Keza Filibe Âyânı Rüstem Paşa da dönemin en zengin âyânlarından sayılıyordu. Aynı şekilde Rüstem Ağa da eceliyle vefat ediyordu. Terekesini tesbit etmek üzere eski İran Sefiri, Divan-ı Hümâyûn'dan Hoca Seyyid Refiğ Efendi gönderiyordu. Filibe'ye gelip işe koyulduktan sonra devlet hazinesine hayli yüklü miktarda servet kaydediyor ve devlet sefer masraflarının önemli bir kısmını buradan karşılıyordu. Fakat Refiğ Efendi de kısa bir süre sonra vefat ediyordu.

Diğer taraftan Sultan 2. Mahmud, direnen ve merkezî otoriteyi yok sayan âyânları tasfiye ve idam etmeyi sürdürüyordu.

---

[1] Cevdet, C. 10 - S. 89.

Nitekim, Abdullah Ramiz Paşa'nın takip edilmesi sırasında Silistre Âyânlığına getirilen dağlı eşkıyasından Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Şumnu Âyâmyken çıkarılan bir ferman gereğince 1812 yılında idam ediliyor ve infazın kanıtı olarak başı kesilerek İstanbul'a gönderiliyordu.

Buna karşılık, merkezî yönetimi en çok uğraştıran âyânlardan biri de Gâvur Hasan lakabıyla tanınan Hezargrad Âyânı Hasan Ağa oluyordu. Dönemin en cesur ve gaddar derebeyleri arasında yer alan Hasan Ağa, katıldığı çeşitli savaşlarda hem kahramanlık göstermiş hem de pek çok faydalar sağlamıştı. Ancak kendisi acımasız bir mütegallibe idi. Dahası... Son derece disiplinsiz, büyük bir silahlı güce hükmediyordu. Hem adamlarını halkın ve devletin üzerinde baskı unsuru olarak kullanıyor, hem de dağlı eşkıyası ile işbirliği yapıyordu. Öte yandan da civardaki karye ve kasabalara Subaşı adı altında adamlarını göndererek, nüfuz alanını durmadan genişletiyordu.

Gâvur Hasan'ın baskı, terör ve mezâliminden yılan yerel halk, adeta canından beziyordu. Nitekim mütegallibenin elinden kurtulmak isteyen halk, Silistre Valisi Rüşdü Paşa'ya hem sözlü, hem de yazılı olarak başvuruyor, önlem alınarak zor durumda bulunan insanlara yardım edilmesini istiyordu. Bu şikayetlerin durmadan yoğunlaşmasına paralel olarak merkezî yönetim, tasfiye kararı alıyor; Hezargrad Âyânı hakkında idam fermanı çıkarılıyordu. Kararın infazı için de Silistre Valisi Rüşdü Paşa görevlendiriliyordu.

Rüşdü Paşa kendisine gönderilen ferman doğrultusunda derhal çevredeki âyânları da harekete geçiriyordu. Bunun bir padişah emri olduğunu söyleyerek tüm âyânları Gâvur Hasan'a karşı yönlendiriyordu. Böylece Silistre Eyaleti'ndeki tüm âyânlar, Hezargrad Âyâm'ndan desteklerini çekiyor, en azından onu yalnız bırakıyorlaldı. Rüşdü Paşa ayrıca, yayınladığı bir emirle Gâvur Hasan'ın firar etmesi halinde, yakalandığı yerde idam edilmesini istiyordu.

"Kendisi müdafaa ve mukabele gayretinde bulunmuş ise de her taraftan üzerine üşüntü edilerek idamı ile;"[1]

Hasan Ağa'nın cezası böylece infaz ediliyor ve başı kesilerek İstanbul'a gönderiliyordu.

Dimetoka Âyânı Kıllıoğlu Ömer de bu arada yakalanarak idam ediliyor ve aynı şekilde başı, İstanbul'a sevkediliyordu.

Rumeli'de bunlar yaşanırken, Anadolu'da cereyan eden tasfiyeler de bundan aşağı kalmıyordu.

Nitekim; tanınmış mütegallibeden Adanalı Hasan Paşazade Mehmed Bey'in idam edilmesi için Adana Valisi Mustafa Paşa'ya ferman gönderiliyordu. Mustafa Paşa'nın hayli kalabalık bir kuvvetle üzerine geldiğini haber alan Mehmed Bey, firar ederek Piyas tarafına gidiyordu. Burada Küçük Ali oğlu Dede Bey ile Çaylu ve Ocaklu eşkıyasına iltihak ediyordu. Böylece eşkıya ile âyânlar birleşerek Gâvur Dağı, Piyas ve Karbeyaz taraflarında büyük bir tehdit oluşturuyorlardı. Nitekim Halep ve Maraş Valileri yaklaşmakta olan hac zamanı nedeniyle eşkıyanın oluşturduğu tehlikeye dikkat çekerek İstanbul'u ikaz ediyorlardı. Bunun üzerine sorunun kısa sürede çözümlenmesi için Adana Valisi Mustafa Paşa uyarılıyordu. Ayrıca Halep Valisi de harekete geçiriliyordu. Bu arada Beylan Muhafızı Mirmiran İbrahim Paşa, Halep Valisiyle birlikte tehlikenin ortadan kaldırılması amacıyla eşkıyanın üzerine yürüyordu.

Ne ki, eşkıya ile mücadelenin kolay neticelendirilemeyeceği anlaşılıyor ve hacı adayları gerektiğinde başka bir güzergâhı kullanmaları konusunda uyarılıyorlardı. Kaldı ki Cidde'nin güvenliği de tehlikeye girmiş bulunuyordu.

Bu arada bir başka gelişme daha oluyordu.

Küçük Ali Bey oğlu Dede Bey hakkında idam kararı verildiğinin bi-

---

[1] Cevdet, C. 10 - S. 194.

linmesine rağmen, Maraş Sancağı bölgesinde bulunan Bulanık Âyânı Akça Bey ile kardeşi Ahmed Bey onu koruyor, himayelerine alıyorlardı. Bunun üzerine İstanbul, onlar hakkında da idam fermanları çıkarıyor ve Maraş Valisi Kalendar Paşa'ya infaz görevi veriliyordu.

Tüm bunlar olurken merkezî yönetim önemli bir olguyu da gözardı ediyordu. Yöredeki halk, aşiretler ve kabileler halinde yaşıyordu. Cevdet Paşa tarafından 'kabail-i vahşiyye' olarak nitelenen bu topluluklar, genel ahlâk ve genel hukuk kuralları karşısında, kendi yerel/örfî hukuk ve örfî ahlâk anlayışları çerçevesinde yaşıyorlardı. Onların ahlâk ve hukuk anlayışına göre, düşmandan kaçıp kendilerine sığınan bir adamı 'korumak' suç değil, aksine bir 'erdem' ve 'hamiyyet' gösterisi sayılıyordu. Dolayısıyla kendisine sığınan Akça oğlu Dede Bey'i 'koruyan' Bulanık Âyânı Akça Bey'e bir suçlu gözüyle değil, bir yiğit gözüyle bakılıyor; bu davranışı saygı ve övgüyle karşılanıyordu. Dede Bey'i bir düşmanın veya devletin kovuşturması önemli değildi. Önemli olan onun, Akça Bey'e sığınmış olmasıydı.

Aslında yöreyi yakından tanıyan ve kendisi de yerel ahlâk ve hukuk ilkelerini benimsemiş olan Kalender Paşa'nın da, merkezî yönetimin gönderdiği emirleri samimi olarak uygulayıp uygulamadığı, belirsizlik gösteriyordu. Bu konuda samimi davrandığı söylenemezdi.

Buna paralel oyarak, eğer yerel anlayış hiçe sayılarak veya bu nedenle yöredeki mütegallibeden birinin üzerine varılacak olsa, kabileler ve firarîler hemen Gâvur Dağı'na çıkacak ve oluşturdukları çetelerle hac yolunu keseceklerdi. Dolayısıyla, öncelikle Gâvur Dağı'nın tümüyle ele geçirilmesi, kontrol ve emniyete alınması gerekiyordu. Ancak ondan sonra mütegallibeye karşı harekete geçilebilecek bir ortam yaratılmış olacaktı. Aksi takdirde derebeyleri durumu, devlet aleyhine daha da kötü bir şekle sokabilirdi.

Oysa İstanbul'da oturan ve yörenin koşullarını, halkın anlayışını, bölge coğrafyasını yeterince bilmeyen Vükelâ; Küçük Ali oğlu Dede Bey'in idam edilmesiyle her şeyin hallolunacağını, Piyas Caddesi'nin

emniyete alınacağını ve asayişin kalıcı biçimde sağlanabileceğini düşünüyordu.

Ancak sonuçta, İstanbul'un dediği oluyor ve olaylar korkulduğu yönde gelişmiyordu. Adana Valisi bir punduna getirip Piyaslı Küçük Ali oğlu Dede Bey'i ele geçiriyordu. Dede Bey'in cezası hemen infaz ediliyor, diğer tasfiye edilen âyânlar gibi onun da kesilen başı İstanbul'a gönderiliyordu.[1]

O sıralarda, Diyarbakır Mütesellimi Kapucubaşı Abdurrahman Ağa da, aynı çevrede âyânlık yapan Gürani Mustafa Ağa hakkında verilmiş olan idam kararını infaz ediyordu.

Bu dönemde mütegallibe ve âyânların tasfiyesi hızlanıyor, verilen idam kararları birbiri ardına infaz ediliyor ve 2. Mahmud giderek merkezî otoritesini güçlendiriyordu.

Bu bağlamda Anadolu derebeylerinden mütegallibelik yapan Karahisar Voyvodası İbrahim Paşa hakkında da idam kararı veriliyordu. İdam'ın infazı için bir hattı hümâyûnla, Hüdâvendigâr Valisi Nurullah Paşa görevlendiriliyordu.

İbrahim Ağa buradan kaçıp, Hacı Bektâş Veli dergâhına sığınıyordu. Yanındaki üç beş adamıyla burada saklandığını haber alan Nurullah Paşa durumu Kırşehir ve Yenişehir Sancakları mutasarrıflarına bildiriyordu. Buna karşılık mutasarrıflar, İbrahim Ağa'yı 50-60 cıvarında Delil Askerinin koruduğunu haber veriyorlardı. Nurullah Paşa bunun üzerine Kerman Valiliğine bir emir yazarak sanığın cezasının infaz edilmesini ve başının İstanbul'a gönderilerek sonucun kendisine bildirilmesini istiyordu. Kerman Valisi emrin gereğini yapıyordu.[2]

İzmir'de 'Âyânlar âyânı' olan Ömer Ağa'nın aslında yanlış bir davranışı veya suçu bulunmuyordu. Ancak kendisi, eskiden beri çevrede şikayetlere ve huzursuzluklara neden olan Kâtiboğlu ailesindendi. Bu da,

---

[1] Cevdet, C. 10 - S. 217.

[2] Cevdet, C. 10 - S. 209.

onun hakkında güvensizliğe yol açıyordu. Nitekim İzmir'e uğrayan Kapudan-ı Derya Hüsrev Paşa, talep ettiği için, Ömer Ağa Midilli'ye sürülerek orada oturması isteniyordu. Bu konuda bir ferman çıkarılıyor ve İzmir Baş Âyânlığı Çelebizade Mustafa Efendi'ye veriliyordu.

Keza, Eski Zağra Kazası Âyâm Hacı Mehmed Ağa, uzun süre bölgeden uzak kalıyor ve bu arada hakkında çeşitli şikayetler alınıyordu. Bu nedenle Hacı Mehmed Ağa bölgeye döndüğünde, hemen Rodos Adası'na sürülüyor ve yerine Hacı Mustafa Ağa âyânlığa tayin ediliyordu.[1]

Sultan 2. Mahmud'un, merkezî otoriteyi yeniden tesis etmek, yerel güç odaklarını sindirerek kontrol altına almak, özellikle de devletin üzerinde otorite tesis edecek kadar güçlenmiş olan 'âyânları tasfiye etmek' amacıyla giriştiği icraat, geniş çapta başarılı oluyordu. Ne var ki bu başarı her zaman kolay elde edilemiyordu.

Hiç kuşku yok ki dönemin en güçlü âyânları Rumeli'de bulunuyordu. Rumeli'deki tarım alanlarının verimli topraklardan oluşması bu âyânların hem zenginlikleri ve hem de İmparatorluğun başkentine yakın bir bölgede bulunmaları, merkezî otoritenin bunlar üzerinde kolaylıkla etkinlik sağlamasına zemin ve imkan hazırlıyordu. Kaldı ki başkaldıran âyânlara karşı diğer eşrafın -genellikle- devletin yanında yer alması, asilerin ve mütegallibenin tasfiyesini hızlandırıyordu.

Tüm bunların yanı sıra, Rumeli'nin coğrafî yapısı da askeri harekatlara daha elverişli bir ortam oluşturuyordu. Bu nedenle asi âyânlara ve onları korumaları altındaki eşkıyaya karşı girişilen harekâtlar, pek fazla uzamadan başarı ile sonuçlanıyordu. Böylece devlet güçleri Rumeli, Ege ve Orta Anadolu bölgelerinde tasfiye işlemini pek kısa bir sürede tamamlıyordu. Kaldı ki; devlete başkaldırmayan, halka ezâ yapmayan, dürüst davranan ve yükümlülüklerini yerine getiren âyânlara dokunulmuyordu. Bu âyânlar çoğunlukla, yaşamlarını eskisi gibi sürdürüyor, yaşlılık ve ecel nedeniyle varlıkları hazineye intikal ettiriliyor, ailelerine

[1] Cevdet, C.10 - S. 211.

yetecek bir servet bırakılıyordu. Böylece bu âyânlar da barış içinde tasfiye ediliyordu.

Ne ki Rumeli Bölgesinde âyânlık zaman içinde ortadan kaldırılırken yerel güç odakları da şekil değiştirerek otoritelerini etkin bir biçimde sürdürüyorlardı. Gerçi bunlar artık vergi ve asker toplamak ayrıcalığını ellerinde bulunduramıyorlardı. Ama, mütegallibeliği bırakmıyor, zorbalık yaparak mal ve mülklerini arttırıyorlardı.

Özellikle Tanzimat sürecinde idari yapıda meydana gelen değişiklik sonucu bürokrasi, merkezî otoritenin güçlenmesine paralel olarak güçleniyordu. Yerel güç odakları bu kez merkezî otoriteye saygılı görünerek bürokrasi ile özdeşleşiyor ve fakat iki yüzlü davranarak, kendi iradeleri altındaki halkı ezmekten ve onlara zulmetmekten geri durmuyorlardı.

Rumeli, Ege ve Orta Anadolu'daki bu gelişmelere karşın; âyânlarm tasfiyesi, diğer bölgelerde o denli kolay olmuyordu.

Adana Bölgesini de içine alan Doğu ve Güneydoğu'daki yerel güçler genellikle kabile ve aşiret düzeninde dinsel ağırlıklı bir yapılanma gösteriyordu. Devlet, bu aşiret ve kabilelerden çoğunlukla asker istemekle yetinmek zorunda kalıyor, çoğu kez bunu da alamıyordu. Gerek Arap yarımadasındaki toplulukların kendine özgü bir (Arap/İslam) yaşama biçimini ve buna bağlı bir yapılanmayı benimsemiş olması... Gerekse Doğu ve Güneydoğu yöresindeki tarımsal ve hayvansal üretimin sadece o yörede yaşayan insanları beslemeye yetecek kadar az olması buralarda, Rumeli'dekine benzer bir âyânlık modelinin oluşmasına elveriyordu. Daha çok aşiret ve kabile (yahut geniş aile) reislerinin (Bey, Ağa, Mir, Şeyh vs.) dünyevi ve uhrevi liderliğinde örgütlenmiş olan halk, o kişinin mutlak iradesi ve otoritesi altında yoksul bir dünyevi yaşam sürdürüyordu. Kan davaları, şiddet, cinayet ve zulüm içinde yaşayan bu 'yarı ilkel' topluluklar (kabile, aşiret ve geniş aileler) Mafios Toplum Yapısı'nın temel anlayışında yer alan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamma en çarpıcı örnekleri oluşturuyordu. Aşiret mensupla-

rı bakımından tek ve mutlak bir otorite bulunuyordu. O da kabile, aşiret veya geniş ailenin reisinin otoritesi idi. Çünkü düzeni ve geçimi o sağlıyor, dış dünya ile aralarındaki yegâne bağlantıyı o temin ediyordu. Bu aşiret reislerinin ise âyânlar gibi, merkezi otorite üzerinde denetim kurmak, merkezî otoriteyi ipotek altına almak gibi bir düşünceleri veya eğilimleri bulunmuyordu. Onlar, aile veya aşiret içi meselelerine karışmadığı, aşiretler arası mücadelede ise taraf olmadığı sürece merkezî otorite ile münasebetlerini belli bir düzeyde 'barış içinde' sürdürüyorlardı. Ne ki bu topluluklar da sık sık kovuşturmaya uğruyor, bu nedenle de dağa çıkarak eşkıyalık yapıyorlardı.

Bütün bunların yanı sıra dinsel hükümlere büyük önem veren aşiret ve kabile reislerinin nezdinde Sultan-Halife'nin dinsel kimliği büyük önem taşıyor ve ağır basıyordu. Onlar Sultan-Halife'yi tanrının yer yüzündeki gölgesi olarak kabul ediyorlardı. Dolayısıyla merkezî otoritenin buralarda karşılaştığı 'egemenlik' sorunu, daha farklı nedenlerden kaynaklanıyordu.

Ne var ki, Adana da dahil Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde Rumeli'dekine benzer bir 'âyânlık sorunu'nun bulunmaması, bu bölgede asayişin tam anlamıyla sağlandığı anlamına da gelmiyordu.

19. Yüzyılın başında Arap yarımadasında patlayan Vahhâbi İsyanı, dinsel karakterli ve dışa bağımlı bir başkaldırı örneği oluşturuyordu.

Buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiretler de hiçbir zaman rahat durmuyordu. Çoğunlukla aşiretlerarası çatışmalar baş gösteriyordu. Bu çatışmalar aşiretlerin bölünmesine ve eşkıyalığın yaygınlaşmasına yol açıyordu.

Kaldı ki, özellikle Rusya ile tutuşulan savaşlar en büyük sosyal ve ekonomik yıkımı bu yörelerde meydana getiriyordu. Böylece bölgedeki 'şekavet' bu kanaldan da beslenip tırmanıyor ve çoğunlukla da bir 'devlet sorunu' durumuna geliyordu. (Aşiretler sorunu daha sonra başlı başına ele alınacak - M. Çulcu)

Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin aksine, 'âyânlık yapılanmasının tasfiyesi' sürecinde en yoğun sancılar ve büyük olaylar Doğu Karadeniz bölgesinde yaşanıyordu. Rize, Trabzon, Of, Sürmene, Yomra, Görele, Giresun, Ordu başta olmak üzere 20 yıl boyunda bu bölgede ayaklanma ve çatışmalar birbirini takip ediyordu. Doğu Karadeniz'de kargaşa 1814 yılında başlıyor, 1834 yılına kadar devam ediyordu. Nitekim, bu süreçte yaşanan olaylar yöre halkının adeta bilinçaltına işliyor ve 'merkez-yerel çatışması' bu yörede bir 'sosyal gelenek' halini alıyordu.

Yine bu olaylar 'merkez-yerel' çatışmasında ifadesini bulan Mafios yapılanmanın bir 'dışavurum' örneğini oluşturuyordu.

Tarihe 'Tuzcuoğlu-Şatıroğlu İsyanları' olarak geçen ve yerel güç odaklarının, merkezî otoriteye karşı silahlı direnişinin en çarpıcı örneğini teşkil eden olaylar -hiç kuşkusuz- Doğu Karadeniz halkının karakterine izdüşümü gibi yerleşmiş bulunuyordu.

Kaldı ki 'Tuzcuoğlu-Şatıroğlu İsyanları' sadece Doğu Karadeniz bölgesi bakımından değil; Türkiye genelinde gözlenen Mafios Toplum Yapısı'nın oluşum ve gelişim süreci bakımından da önemli bir örnek niteliği taşıyordu.

DOĞU KARADENİZ ÖRNEĞİ: ÂYÂN'DAN MAFİA'YA

• Günümüzde, Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısının kökenlerini, bu yöredeki 'yerel güç odaklarının' dayandığı âyânlık/derebeylik düzeninde aramak doğru ve yeterli olabilir mi? Doğu Karadeniz âyânlarının kökenini, bu yörenin 'yerel tarihinde' aramak gerekmez mi? Ancak bu çalışma yapıldıktan sonra, Doğu Karadeniz'de âyânlık müessesesinin tasfiyesinin niçin zor olduğu gerekli ekilde ortaya konulmu olmaz mı? Kaldı ki günümüzdeki mafios yapılanmanın altyapısını teşkil eden Doğu Karadeniz yerel güç odaklarının tarihçesi de ayrı bir bölüm olarak ele alınmayı gerekli kılmıyor mu?

Mafios Toplum Yapısının ana unsurlarının başında yer alan merkezî otorite-yerel güç çatışması bağlamında ortaya çıkan mafios davranış biçimini 'çifte ahlak- çifte hukuk' anlayışı şekillendirerek belirliyordu. Nitekim yerel güç odakları; merkezî otoritenin dayattığı genel ahlak anlayışına karşı, yerel toplumun benimsediği 'yerel ahlak anlayışı'nın savunuculuğunu ve koruyuculuğunu yapıyordu. Böylece yerel toplum, merkezî otorite karşısında yerel ahlakın savunuculuğunu yapan yerel güç odaklarının yanında yer alıyor ve bu odakların otoritesini benimseyerek; merkezî otoriteye karşı yerel otoriteyi pekiştiriyorlardı. Yerel toplumun ve yerel güç odaklarının benimsediği yerel ahlak anlayışını ise bir başka anlayış; 'yerel hukuk anlayışı' tamamlıyordu. Nitekim ye-

rel ahlak anlayışı etrafında, merkezî otoriteye karşı cepheleşen yerel toplum ile önderleri, kendilerini 'yerel hukuk anlayışı ve ilkeleri' çerçevesinde yasallaştırıyor/meşrulaştırıyorlardı. Diğer bir ifade ile yerel hukuk anlayışı, yerel ahlak anlayışının 'yaptırımlarını' düzenliyor, yerel odaklara 'infaz yetkisini' vererek icra ettiriyordu.

Yerel toplum, yerel güç odakları/yerel otorite tüm bunları yaparken çoğunlukla merkezî otorite ile çatışmaya girmiyordu. Aksine, merkezî otoriteyi tam anlamıyla benimsemiş görünüyordu. Keza, merkezî otoritenin dayattığı ahlak ve hukuk kurallarına saygılıymış gibi davranıyordu. Ancak, sergilenen bu görüntü ve izlenimlere karşı yerel, tam anlamıyla dışa kapanıyor, kendi hukuk anlayışının belirlediği 'geleneksel yaptırımlar' uygulanarak esasta, hiçbir şeyin değişmesine izin verilmiyordu. İşte... Mafios Toplum Yapısı'nın öncül esasları arasında ilk sırayı tutan 'çifte ahlak-çifte hukuk anlayışı' buradan kaynaklanıyordu.

Ne ki; yerel toplumun bünyesindeki etnik farklılıklar, kaçınılmaz olarak yerel ahlak/yerel hukuk anlayışında da farklılıklar meydan getiriyordu. Bu farklılıklar ise Mafios Toplum Yapısının yerel ayağını daha bir derinleştiriyor; molekülize ederek 'mikro/etnik ahlak-hukuk' ilkelerinin hayata geçerek etkinlik kazanmasına yol açıyordu. Örneğin; Rum/Ortodoks, Ermeni/Gürcü-Gregoryan, Türk/Heterodoks-Sünnî, Acem/Şiî ve sair ırksal ve dinsel kökenden gelen insanların oluşturduğu yerel toplumda benimsenen ahlak ve hukuk anlayışının da tekil olması beklenemiyordu. Bunların hepsi, merkezî otoritenin önerilerini benimsemiyerek reddederken birleşiyor; fakat kendi içlerinde de, kendi güç odaklarını oluşturup benimsiyorlardı. Bu odakların koruması altında, kendi ahlak ve hukuk anlayışlarını yaşama geçirerek uyguluyorlardı. Bu oluşum ise merkez-yerel çatışmasına paralel olarak, yerel-yerel çatışmasını da doğurarak keskinleştiriyordu.

Tüm bu olgu ve yapılanmaların odaklandığı en önemli Mafios Toplum Yapısı örneği ise, Doğu Karadeniz bölgesinde ortaya çıkıyordu. Hem dağlık ve elverişsiz doğal yapısı, hem de Karadeniz, Kafkasya,

Önasya ve Ortadoğu bağlamında stratejik konumu nedeniyle Doğu Karadeniz -demografik bakımdan- yoğun gelgitlere sahne oluyordu. Bu gelgitler ise tarihin her döneminde etnik bakımdan tortular bırakıyor, meydana gelen birikim ise ortaya güçlü bir Mafios Toplum Yapısı çıkarıyordu.

Nitekim, 19. Yilzyıl boyunca Osmanlı mülkünün her tarafında cereyan eden (yerel güç odaklarının başkaldırısına paralel olarak); merkez-yerel ve yerel-yerel çatışmalarına kaynaklık yapan 'âyânlar meselesi', Doğu Karadeniz'de daha farklı bir karakter taşıyordu. Doğu Karadeniz'deki âyân ailelerinin feodal karakterinde belirleyici olan etkenler, hem 18. Yüzyıldan önceki tarihsel süreçte varlığını gösteriyor, hem de sonraki yüzyıllarda tarihsel rolünü oynamayı sürdürüyordu. Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısı bu esaslar çerçevesinde ele alındığında; merkezî genel ahlak anlayışı karşısında yerel ahlak anlayışı, kozmopolit bir karakter arz ediyordu. Kafkasya'dan Rumeli'ye, heterodoks İslamî akımlardan Ortodoks Hıristiyan mezheplerine, Megrel-Laz-Abhaz-Çepni vs., yapılanmasından Arap-Acem karakterine kadar, yerel birey bakımından çeşitli alanlarda çok geniş bir etkilenme ortamı sözkonusu oluyordu.

Bu nedenle -özellikle- 19. Yüzyılda gücünü ve kalıcılığım kanıtlayarak daha sonraki yüzyıllarda belirleyiciliğini sürdüren Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısmın odağındaki güç merkezlerini doğru analiz ederek kavrayabilmek için... Doğu Karadeniz demografik yapısını ve bu yapının kökenlerini, en kapsamlı şekilde ortaya koymak gerekiyordu. Bu yapılanma ise, yüzlerce (hatta binlerce) yıllık bir geçmişi kapsıyordu.

Bu denli uzun tarihî süreç, M. Ö. 2000 yılma kadar dayanıyordu. M. Ö. 18. Yüzyılda Önasya'da Kuşşara şehrinin Beyi Anittaş, diğer bazı şehirleri ele geçirerek burada bir krallık kuruyordu. Onun ardılı olan Kral Labarna ise, başkenti Hattuşaş (Boğazköy) olan Hitit devletini tarih

sahnesine çıkarıyordu. Hitit devleti zaman içinde büyüyor, yayılıyor, İmparatorluğa dönüşüyordu.

Bugünkü Çorum ile yakınındaki Boğazköy'ü merkez edinen Hititler; Perşembe Irmağından başlayarak güneye doğru uzanan ve Sivas, Ergani, Diyarbakır, Malatya, Elbistan, Mardin üzerinden Filistin hududuna kadarki geniş bir alana hükmediyorlardı. Ancak, Kuzeydoğu Anadolu (Doğu Karadeniz) bu hükümranlığın dışında kalıyordu. Alman arkeolog Hugo Winkler'in 1907 yılında gerçekleştirdiği kazı sonucu bulanan bir tablette Trabzon ile ilgili bir metne rastlanıyordu. Bu metinde M. Ö. 1380-1305 yıllarında, Hititlere hükmeden Kral 2. Mürşili'nin Kuzeydoğu Anadolu'ya yaptığı seferler anlatılıyordu. Buradan anlaşıldığına göre Hitit Kralı I. Suppiluliuma ile oğlu 2. Mürşili zamanında -bugünkü- Gümüşhane ve Trabzon illerini içine alan eyalete/bölgeye Azzi adı veriliyordu. Hititler buralarda yaşayanlara da Azzililer diyorlardı. Tablette Azzi ve Azzililer hakkında şunlar kaydedilmiş bulunuyordu:

"İlkbahar olunca Azzi ülkesine 2. defa sefere gittim. İngulava şehrinde yaya ve arabalı (Hitit) savaşçıları teftiş ettim. Ben majeste eskiden Azzililerle savaştığım sırada general Nuvanza, Kannuvara şehrinin aşağısında savaşıyordu. Gündüzleri bana karşı savaşmaya asla ceraset edemiyorlardı. Ancak geceleri hücum etmeye çalıştılar. 'Geceleyin onları sıkıştırırız' diyorlardı. Majestem 'Azzililer geceleyin karargaha hücum etmeye başlayacaklar' haberini işitinci ordularımı gündüzün gizleyerek yürüdüm. Geceleyin pusu kurdum.(...)

Aripşa (Trabzon) şehrine karşı savaşmak için yürüdüm. Adı geçen Aripşa şehri, denizin içinde gibi görünüyordu. Halk kayalık dağlarda idi. Ayrıca dağlar çok yüksek idi. Tüm ülke halkı dağların yukarısında idi. Yaya askerleri toplu halde idi. Ben Majeste onlarla savaştım. Beyim kahraman Fırtına Tanrısı (...) bana yardım ettiler. Bir kişinin bile burnu kanamadı ve Aripşa şehrini savaşta alt ettim. Onu Hattuşaşlıların yağmalamasına müsaade ettim. Yaya ve arabalı savaşçılar kale deposu içinde pek çok sivil halk, sığır ve koyun buldular. Ben majeste o gün Aripşa'da geceyi geçirdim. Ertesi gün savaşmak için Dukkamma (muhtemelen

Bayburt) şehrine doğru yürüdüm. Dukkammalılar beni karşılarında görünce huzuruma geldiler: 'Beyimiz, bizi Aripşa şehri gibi Hattuşaşlıların yağmalamalarına müsaade etme! Beyimiz, bizi birlikte Hattuşşaş'a götür! Bizi yaya ve arabalı savaşçı yap!" Sonra ben Majeste Dukkamma şehrini yağmalamaya terk etmedim. Onun sivil halkını tutsak aldım. Sarayıma getirdiğim Dukkammalı sivil tutsak sayısı 3 bin idi. Onları yaya ve arabalı savaşçılar yaptım.

Azzililer, kayalık dağlar üzerinde ve yüksek sarp yerlerde olan müstahkem mevkilerini birbir muharebede aldığımı görünce korktular. Ülkenin ihtiyarları huzuruma geldiler ve ayaklarıma kapandılar ve bana şöyle söylediler: 'Beyimiz, bizi mahvetme! Bizi köleliğe al! Beyimize bundan böyle yaya ve arabalı savaşçılar vermeye başlayalım! Daha önce Hitit ülkesinde aldığımız sivil tutsaklarını teslim edelim.' Bunun üzerine ben Majeste onları mahvetmedim ve onları tabiyetim altına aldım, tebam yaptım. Yıl kısaldığından Azzi ülkesini düzene sokamadım.Yalnız Azzililere yemin ettirdim. Sonra Hattuşa'ya geldim ve Hattuşa'da kışladım. (...)

İlkbalar olunca Azzi ülkesinde durumu düzene sokmak için gittim. Azzililer 'Majeste geliyor' diye işittikleri zaman Halimana'lı Mutti'yi huzuruma gönderdiler ve bana şöyle ricada bulundular. 'Beyimiz daha önce bizi mahvettiğin için lütfen artık gelme! Beyimiz, bizi köleliğe al! Yaya ve arabalı savaşçılar vermeye başlayacağız! Hititli tutsakları teslim edeceğiz!"

Bana bin Hititli tutsağı iade ettiler. Bunun üzerine ben Majeste artık Azzi ülkesine gitmedim. Onları köleliğe aldım, tebam yaptım."[1]

Tabletlerde verilen bilgilere ve anlatılan olaylara göre Doğu Karadeniz'in yerli halkı bu dönemde sarp ve yalçın kayalıklarda dağınık olarak inşa ettikleri ev ve kalelerde yaşıyorlardı. Bu makalede yer alan bazı

[1] Trabzon Tarihinden Birkaç Yaprak başlıklı Emekli General Sadri Karakoyunlu'nun makalesi - Trabzon İl'i ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay. Sayı 2 - Ank. 1988 - S. 54, 56.

bilgilere göre halkın bir kısmı da ağaç tepelerinde yaşıyordu. Hititlerden esir aldıklarına göre savaşçı ve -bağımsızlıklarını koruduklarına göre- başeğmez bir karaktere sahip bulunuyorlardı. Başa çıkamayacakları bir güç karşısında da 'başeğmiş' görünüyor, tehlike geçene kadar bu rolü oynamaktan kaçınmıyorlardı. Bu davranış biçimi, Doğu Karadeniz tarihi boyunca halkın başvurduğu bir (savunmaya/korunmaya yönelik) davranış biçimi olarak sık sık ortaya çıkıyor, sergileniyordu.

Bu yörenin halkı ayrıca, bağımsızlıklarının en önemli güvencesi olarak elverişsiz araziyi son derece başarılı bir şekilde kullanıyor, hasımlarına karşı olumsuz coğrafyayı bir dezavantaj durumuna getiriyorlardı. Bu dönemde Hititlerin bölgeye gösterdikleri özel ilginin bir ana nedenini de; kendi güvenliklerini tesis etmek kadar, bölgedeki demir madenleri teşkil ediyordu.

> "... son araştırmalar Hititlerin demiri Trabzon hinterlandındaki, yani Doğu Karadeniz bölgesindeki dağlardan çıkardıkları kanısını kuvvetlendirmiştir."[1]

Türkler gibi, Hititlerde de kutsal sayılan demir M. Ö. 15. ve 14. Yüzyıllarda Orta Anadolu ve Karadenizin güney kıyılarında elde ediliyordu. Demir üretilen Doğu Karadeniz'in güney kıyıları Gümüşhane-Giresun-Trabzon üçgeninde kalıyordu. Özellikle de bugünkü Görele ve Sürmene cıvarında ciddi bir demir ve çelik üretimi yapılmaya başlanıyordu. Buralardaki yerli halkı Halibler oluşturuyordu.

> "... ve Halibler, demir sanayiinin becerikli ustaları, çelik sanayinin ilk kurucuları idiler. Demir ve çelik sanayiini Yunanlılara öğreten Haliblerdi."[2]

Halibler Trabzon-Giresun arasında, özellikle de şimdiki Görele böl-

---

[1] Anadolu'nun Milli Devleti, Pontos - Mahmut Goloğlu - Kalite Matbaası - Ank. 1973 - S. 6.

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 6.

gesinde oturuyorlardı. Nitekim demir ve çelik üretimi bu yörede yoğunlaşıyor, aynı zamanda Sürmene yöresi de bu konuda dikkati çekiyordu.

"(Dündar Kılıç adlı Kabadayı anlatıyor) İlk sabıkam bıçak taşımak. Ondört yaşımdaydım. Bizim Sürmenenin bıçakları iyi olur. Sürmene bıçağıydı taşıdığım. Pala gibi bir bıçaktı taşıdığım.(...)

Tezgahtan elime geçen bıçağı kaptım. Hani bıçak da bıçak. Aynı hızla döndüm. O, boksör Erci'nin neresine gelirse orasına..."[1] (Doğu Karadeniz bölgesindeki tabanca ve bıçak tutkusunun bu zamanlara kadar dayandığı ve Görele/Giresunda tabanca, Sürmene'de ise bıçak imalâtının bu nedenle gelişme gösterdiği ileri sürülüyor. Bu konuya ilerde tekrar temas edilecek - M. Çulcu)

Halibler (Chalibesler) yöredeki halkların en savaşçılarıydılar. Karınlarının altına kadar inen keten elbise ve zırh giyiyor, bacak zırhı kullanıyorlardı. Miğfer takıyor, kılıç büyüklüğünde hançer taşıyorlardı.

"Savaşta yakaladıklarını boğazlar, kafaları keser, düşmanın görebileceği bir yerde iseler şarkı söyleyip dans ederek bu kesik kafayı götürürlerdi."[2]

Bunlar ayrıca uzun ve tek uçlu mızrak da kullanıyorlardı. Haliblerin bir kolu ise bugünkü Ordu yöresinde yaşıyordu. Halibler çok zahmetli uğraşlar vererek elde ettikleri demiri işlemek için yoğun ateşe gereksinim duyuyor; bu nedenle ocaklarını orman içlerine ya da ormana yakın yerlere kuruyorlardı. Yöredeki diğer halklar (kabileler-topluluklar) demir işlemeyi Haliblerden öğreniyorlardı. Halibler o denli savaşçıydılar ki; sadece Doğu Karadeniz bölgesinde rol oynamakla kalmıyor, aynı zamanda Önasya'ya dışardan gelen saldırılara karşı da mücadele ediyorlardı. Örneğin; Ispartalılarla Truvalılar arasıdaki mücadele, Yunan-

---

[1] Bir Kabadayının Anatomisi - Halit Çapın - Parantez Yayınları - İst. 1995 - S. 18.

[2] Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı - İlyas Karagöz - Editör, Ömer Şen -Derya Kitabevi - Trabzon 1998 - S. 43

Önasya savaşma dönüşüyordu. Bu nedenle Önasya'daki kavim, kabile ve topluluklardan seçilen bazı gruplar, Truvalıların yardımına gidiyorlardı. Bu kuvvetlerin arasında, Doğu Karadeniz bölgesinden gidenler de bulunuyordu.

"Şair Homer, Truvalılara yardıma koşan Anadolu birliklerini anlatırken 'Şurada güneşin Alibean maden ocaklarında olgunlaşan gümüşü özleştirdiği uzak ülkelerden gelen Halizonyalı birlikler' der. Şair Homer'in 'Halizonyalı' dediği 'Alizonlar' Anadolu'nun en usta demircileri diye tanınan, yer yüzüne kadar gelmiş gümüşü çıkarıp kullanan ve Gümüşhane-Giresun-Trabzon yöresinde daha çok da kıyılarda oturan Doğu Karadeniz bölgesinin yerli halkı Halib (Chalybe)'lerdi."[1]

Bu bölgede Haliblerden başka bir topluluk/kabile/kavim olan Tibarenler yaşıyordu. Bunlar Trabzon'un en eski ve yerli halkıydı. İddiaya göre Trabzon'un Trab sözcüğü, eski Tabal kavminin kalıntısı olan Tibarenleri kastediyor, 'zon' eki de 'memleket' anlamına geliyordu. Bu nedenle Trabzon 'Tibarenlerin memleketi' manasını taşıyordu.[2]

Bunlar tüm işlerini gülerek yapabilecek kadar neşeli insanlardı. Dürüst ve konuksever Tibarenlerde, ilkel kavimlerde sık sık görülen 'kuluçka geleneği' bulunuyordu.

"Kuluçka adeti, yani kadın doğurduğu zaman, çocuğun yanında erkeğin yatması itiyadı, eski bir sosyal durumun işareti ve bakiyesidir. Cinsî münasebetlerin serbestliği demek olan bu sosyal durumdaki istikrarsızlık neticesi olarak yeni doğan çocuğu meşru kılmak ve babasının kim olduğunu ilân etmek için kadının tesbit ettiği erkeğin, çocuğun yanında kuluçkaya yatması ve babanın kendisi olduğunu belitmesi, gelenek olmuştu."[3]

---

[1] Mahmut Goloğlu- Age. - S. 11.

[2] İlyas Karagöz - Age. - S. 44

[3] Yakın Şark IV, 2. Bölüm - Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları - Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - TTK - Ank. 1987 - S. 455.

Haliblerle Tibarenlerin güneyinde, Lykos Vadisi ve Halys'in menbaı ile Fırat'ın her iki sahilinde de Ermeniler oturuyor, yaşıyordu. Ermeniler aslen Frigyalıydılar. Ancak, uzun süre Preslerin boyunduruğu altında yaşamaları nedeniyle Persleşmiş bulunuyorlardı. Bunlara ilkel yapılı ve kaba saba gelenekleri bulunan köylü asilzâdeleri hükmediyordu.

"... asilzâdeler av hayatını, ziyafet düşkünlüğünü çılgınlık derecesine vardırıyorlardı. Başlıca tanrıları Babil tesiriyle az çok değişimlere uğrayan İran kadın tanısı Anaitis idi. Ermeniler, kızlarını bu kadın tanrıçanın tapınaklarında fuhşa sevkederlerdi."[1]

Doğu Karadeniz'de bu dönemde yaşayan halklar, genellikle kalabalık kabilelerden oluşuyordu. Bu halklardan biri de Makronlardı. Makronlar sünnet oluyorlardı. Sünnet geleneğini ise Kohlardan (Kolhitlilerden) almış bulunuyorlardı. Bazı iddialara göre Makronlar, Kolhit'ta yaşayan ve daha sonra bu bölgeye yoğun biçimde göç edecek olan Lâzların öncüleriydi. Nitekim Kolhitlilerde görülen sünnet'in Makronlarda da görülmesi, bu bağlantıyı kanıtlayan bir işaret sayılıyordu. Makronların ardılı sayılan Lâzların ise Megrellerle aynı kavimden oldukları ve daha sonra gerek Abazaların gerekse Gürcülerin aynı coğrafyada ortaya çıktıkları vurgulanıyordu. Makronlar, ağaçtan yapılmış miğfer giyiyor, küçük kalkanlar ile kısa saplı mızraklar kullanıyorlardı. Kalabalık bir topluluk oluşturan Makronlar, bugünkü Sürmene ve Of yöresinde yaşıyorlardı. Ayrıca, kıldan örülmüş elbiseler giyiyorlardı. İsmail Berkok'a göre Makronlar aslen Kafkasya'daki Saniq'lere dayanıyordu.

"Cenubî Kafkasya'da ve Kafkas dışında ismi en çok işitilen bu Sanig (Sanokh-Sanik sözcüğünün daha sonra Tzann/Sann/Çan/Lâz sözcüklerine dönüştüğü biliniyor - M. Çulcu) aşiretidir.

Mesela, Saniq'lerin Trabzon cıvarında oturdukları, Milattan 400 sene evvel Xenephon ve müteakkiben Strabon tarafından tesbit edilmiştir. Trabzon cıvarında oturan Saniqler kendilerine Makron diyorlardı. Bu

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 455.

isim ile Kafkas Bosforunda Makar şehrini göstermek istedikleri tahmin edilebilir."[1]

Makronlar ilkel, bağımsız ve diğer kabilelerle hiçbir temasta bulunmaksızın yaşıyorlardı. Makronlar, komşuları olan Skythenler ile savaşıyorlardı. Hududu bir nehir çiziyor, bu nehir çok sık ağaçlarla kaplı bulunuyordu. Makronlar, nehrin geçit yerlerinde nöbet tutuyor, birbirlerine seslenerek cesaretlendiriyor, hasımlarına sürekli taşlar atıyor ve fakat bu taşlar kimseye zarar vermeden nehre düşüyordu.[2]

Yörenin en güçlü kabilesi olan Mösinekler ise, merkezi bugünkü Vakfıkebir olan yörede yaşıyorlardı. Bunların da miğferleri ağaçtandı. Kısa saplı, ucu sivri ve uzun mızraklar kullanıyor, içi oyulmuş tomruklardan yaptıkları kayıklarla denize açılıyorlardı. Mösineklerin, öküz postundan imal ettikleri sarmaşık şeklinde kalkanları bulunuyordu. Sağ ellerinde bir ucu mızrak, diğer ucu topuz olan kargı taşıyorlardı. Ayaklarına, dizlerine kadar çıkan tozluklar giyiyorlardı. Ayrıca demirden yaptıkları baltaları taşıyorlardı.

Mösineklerin yaşadıkları bölgede, en yüksek tepede bir kale bulunuyordu. Bu kale, iktidar/otorite sembolü sayılıyordu. Çeşitli Mösinek grupları, kaleyi ele geçirebilmek için birbirleriyle sürekli mücadele ediyor, savaşıyorlardı. Kaleyi elegeçirenler, bir süre için tüm Mösineklere hükmediyor, fakat daha sonra mücadele yeniden başlıyordu. İktidarı simgeleyen kaleye 'Ana Şehir' diyorlardı.

"Krallarını bir dağın tepesinde yapılı bir kuleye oturturlardı. Halk tarafından ortaklaşa beslenir, bir zarar görmemesine dikkat edilirdi. Kral hiçbir surette kaleden dışarı çıkarılmazdı."[3]

---

[1] Tarihte Kafkasya - General İsmail Berkok - İst. Matbaası - İst. 1958 - S. 142.

[2] Anabasis, Onbinlerin Ric'atı-Xenephon - Tercüme eden Hayrullah Örs - Remzi Ktabevi - İst. 1939 - S. 140, 141.

[3] İlyas Karagöz - Age. - S. 41.

Mösinekler, ekmeklerini fazlasıyla depoluyor, balık yağı kullanıyor, çocuklarını kavrulmuş kestaneyle besliyorlardı. Çocukları iyi besledikleri için aşırı şişmanlıyordu. Vücuklarının ön kısımlarına, yukarıdan aşağıya kadar dövmeler yapıyorlardı.

Bunlar bölgenin en güçlü, kuvvetli savaşçılarıydı. Sadece bölgenin değil, Önasyanın da en acımasız kavmi olarak tanınıyordu. Bir bakıma savaş düşkünüydüler. Adeta barışa düşman bir anlayışa sahip bulunuyorlardı.

Kral (ki bu şahıs gerçekte bir zorba idi) tabu olarak kabul ediliyordu. Ne ki Mösinekler, beğenmedikleri bir yasa çıkardığı takdirde krallarını açlığa mahkum ediyor, yiyecek vermiyorlardı.

> "Mösinek krallarının tecrit edilmiş bir biçimde yaşaması, verdiği kararlarda hata olduğunda onun açlık cezasıyla öldürülmesi, bu cezanın vecibe-i hüküm olduğunu gösteriyor ki bu hüküm, Mısır krallarında, Meksika'da ve Peru'da görülüyordu."[1]

Ancak, Mösinekliren daha başka, daha tuhaf adetleri de bulunuyordu. Bunlar, herkesin yalnızken yaptığını topluluk içinde; toplulukta yaptığını da yalnızken yapıyorlardı:

> "Mösinekler, Hellenlerin yanında bulunan fahişelere herkesin gözü önünde dokunmak istediler. Çünkü adetleri böyle idi. Bu adamların hepsi, kadın olsun, erkek olsun beyaz idiler. Sefere katılanlar bu halkın geçtikleri yerlerde gördüklerinin hepsinden daha kaba ve yabani olduğunu kabule müttefiktiler. Bunların ahlak ve adetleri Hellenlerinkinden, rasgeldiktleri öteki kavimlerden fazla ayrılık gösteriyordu. Örneğin, başka insanların genellikle gizli yaptıkları işleri bunlar herkesin gözü önünde yapıyor, yalnız oldukları zamandaysa, sanki yanlarında başkaları varmış gibi davranıyorlardı. Yalnızken kendi kendilerine konuşuyor,

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 42

kendi kendilerine gülüyor ve durdukları yerde sanki kendilerini seyredenler varmış gibi oynuyorlardı."[1]

Yörede yaşayan halklarda" biri de Maçka bölgesinde yerleşmiş olan Driller idi. Driller, aslen Kolhitlerin bir koluydu. Ancak Drillerin gelenekleri Mösineklerinkine benziyordu. Bunlar da barbar ve cengâver bir kavimdi. Doğu Karadeniz Bölgesinde bunlardan başka bir Pontos kabilesi olarak kabul edilen Byzeresler -ki Çoruh Nehrinin batı yakasında oturuyorlardı- yaşıyordu.

Trabzon'un batısı ile Giresun'un dağlık bölgelerinde yaşayan halk, Strabo'ya göre çok kalabalık bir kavimdi ve bunlar Çerkez kökenliydi. Bunlara Heptakometler deniyordu.[2]

Rize cıvarında ise Bechiresler yaşıyordu. Tüm kabileler uygarlıktan uzak; ilkel, vahşi ve barbar bir ortak paydada buluşuyorlardı. Büyük bir ihtimalle bu kabileler, Kafkaslarla Azak Denizi arasında yaşayan ve adına Kimmer denen halkın İskitler tarafından göçe zorlanması sonucu, onlarla birlikte Anadolu'ya giriyor ve yerleşiyorlardı. Kimmerler, Güney Rusya'dan çıkarılıp Anadolu'ya sevkedildikten sonra M. Ö. 714 yılında Urartuları yeniyor, M. Ö. 705'de ise daha güneyde Asurlulara yeniliyorlardı. Bunun sonucunda Kimmerler tüm Önasya'ya yayılıyor; fakat, onların önünden kaçarak Karadeniz'e inen bazı Kafkas kabileleri buralara yerleşerek, yörenin 'yerli halkı' durumuna geliyorlardı.

Bu Kafkas kabileleri arasında Kas unsuru olan Sindler, Kerkeiler, Achinler, Zichler, Honohlar ve hepsinden kalabalık olan Kolhidler yer alıyordu.[3]

Trabzon çevresinde etkili olan kavimlerden birini de -ki genel ad olarak da kabul etmek gerekir- Kolhitler (Kohlar-Colhidi- Kolhidliler) oluşturuyordu. Heredot'a göre Kolhitler Mısırlıydılar. Siyah ve kıvırcık

---

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 12; Dipnot-Xenophon, Anabasis - V. 4 - S. 33.

[2] İlyas Karagöz - Age. - S. 11, 12.

[3] General İsmail Berkok - Age. S. 131.

saçlı, kara derili insanlar olan Kolhitler, Mısırlılar gibi sünnet oluyorlardı. Lisanları Mısır diline benziyor, onlar gibi keten işlemeli giysiler giyiyorlardı. Kolhitler, güçlü Mısır kralı Sesostris zamanında, M. Ö. 16. Yüzyılda, kendi adlarını verdikleri Kafkasya'daki Kolkit mıntakasındaki Fas nehrinin çevresine yerleşiyorlardı. Bu halka mensup olan kabilelerin bir kısmına ise M. Ö. 500'lü yıllarda, Trabzon çevresinde rastlanıyordu.

Ancak Herodot'un Kolhitlerle ilgili Mısırlılık iddiası, başkaları tarafından reddediliyordu. Bunlara göre Kolhitler, buranın yerli halkıydılar. Kafkasya, insanlığın ortaya çıktığı birkaç belirli yerden biriydi. Ancak daha sonra bölgeye gelen Mısırlılar bunlara karışıyor, demografik yapıyı derinden etkiliyordu.

> "Kolhitlilerin memkeketine 'Kolhide-Kolkhia' denir. Bu memleket adının kökeni 'Altın Madeni Memleketi', 'Altın Halka Memleketi', 'Parça Altın Memleketi', 'Altın Su Memleketi' anlamına geliyordu."[1]

Diğer kabileler gibi Kolhitler de, Kimmerlerin baskısı altında veya Anadolu'ya göç eden kavimlerin önünden kaçarak yahut onlarla birlikte Doğu Karadeniz'e giriyorlardı.

Hemen kaydetmek gerekir ki bu kavimler/kabileler, zaman içinde gerek coğrafî konumlarını, gerekse varlıklarını muhafaza konusunda değişim gösteriyorlardı. Nitekim bazı kabileler yok oluyor, bazıları yer değiştiriyor, bazıları da birbirine karışarak yeni toplumsal sentezler meydana getiriyordu. Ancak en önemli değişim ve oluşumlar, M. Ö. 8. Yüzyılda ortaya çıkıyordu.

Topraklarının verimsizliğine paralel olarak yönetimdeki sıkıntılardan ve istikrarsızlıklardan bunalan Yunanlılar, bu dönemde uzak ülkelere giderek sömürgeler kurmak üzere harekete geçiyordu. Böylece üretim ve ticaret bakımından uygun olan yerleri ele geçirmeye ve bura-

---

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 14.

larda egemenlik tesis etmeye çalışıyorlardı. Nitekim İspanya, Fransa, Sicilya, Mısır, Akdeniz, Ege ve Azak Denizi sahillerinde, çok sayıda sömürge tesis ediyorlardı. Yunanlıların hedefini en çok , daha önce Fenikelilerin kurmuş oldukları ticaret ve ulaşım odakları oluşturuyordu.

İşte, bu 'iştah açıcı' odaklardan birini de Doğu Karadeniz bölgesi ile bu bölgenin en önemli liman kenti olan Trabzon teşkil ediyordu. İlk kez M. Ö. 750 yılında Millet'li İskris[1] adına bir Yunanlı'nın buraya gelerek yerleştiği ileri sürülüyordu. Ancak Yunanlılar bölgeye M. Ö. 550'lerde, yani Truva Savaşları sırasında geliyorlardı.[2]

Buna karşılık aynı dönemde, Azak yöresi ile Kırım Yarımadasının güney kıyılarında oturan ve bir Türk boyu olan Kimmerler (Kimarlar, Kimeriyeler, Gimmireiler) de İskitlerin baskısı altında kalarak, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya göç etmeye başlıyorlardı. Kimmerler, Fırat Havzasındaki Ermeniler ile Halibler ve Mösineklerin direnişi ile karşılaşıyorlardı. Bu nedenle daha güneye iniyor, Doğu Karadeniz bölgesine yerleşiyorlardı. Kimmerlerin bölgeye yerleşmeleri, Yunanlılar aleyhine bir sonuç doğuruyordu. Ne de olsa karadan gelen Kimmerler, denizden gelen Yunanlılara göre daha kalabalık ve avantajlı durumda bulunuyor, denizden gelenlerin yayılıp yerleşmesini engelliyordu.

Ancak Kimmerler de kalıcı olamıyordu. Onlar da arkalarından gelen İskitlerin baskısı altında iç kesimlere çekiliyor, yerleşik halkların arasına karışıyor, kayboluyorlardı. Kimmerlerin bir kısmı da batıya giderek Sinop yarımadası cıvarına yerleşiyordu. Kimmer kadınlarının bazıları ise Terme'ye yerleşiyor ve Amazonlar adıyla bir topluluk oluşturuyorlardı.[3]

Amazonlar Kimmerlerle birlikte Anadolu'ya geldikleri için Kimmer kadınları olarak biliniyordu. Aralarına erkek sokmuyorlardı. Senenin

---

[1] Şakir Şevket'e göre Eskaris - Şakir Şevket - Age. - C. I, S. 9.

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 13, 15.

[3] Mahmut Gologlu - Age. - S. 17.

belli zamanlarında çevredeki topluluklarla temas kurarak çocuk sahibi oluyor; doğan erkek çocukları ya öldürüyor ya da babalarına veriyorlardı. Kız çocuklarını büyütüyor, onlara savaş baltası, ok, yay, mızrak, kılıç, kalkan gibi savaş aletleri kullanmayı öğretiyorlardı. Ayrıca küçük yaşta çeşitli silahları kullanan Amazonlar erkekler gibi vuruşuyor, savaşıyor ve avlanıyorlardı. Amazonlar da zaman içinde Kimmerler gibi kayboluyor, yöreden göç ediyor ve diğer topluluklara karışıyordu.[1]

Bu arada Asurlular da bölgeye gelerek yerleşmiş bulunuyorlardı. Truva savaşlarından sonra meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan Asurlular, Önasya üzerinden ticaretlerini geliştirmek amacıyla girişimlerde bulunuyorlardı. Buna paralel olarak Önasya'da bazı yerleşim birimleri de kuruyorlardı. Ayrıca Karadeniz'e çıkıyor, buralarda ticaret yapan Fenikelilerle temas tesis ediyorlardı.

Yunanlılar (-ki Yunan kökenli Miletliler) M. Ö. 650'den itibaren, M. Ö. 550'lere kadar Doğu Karadeniz bölgesini ele geçirme ve buralara yerleşme mücadelesi veriyorlardı. Ancak hem yerli halklar, hem de Kimmerler ile İskitler gibi dışardan gelenler, Yunanlılara izin vermiyorlardı. Bununla birlikte Kimmer ve İskit etkinliği azaldıkça Yunan asıllı Miletlilerin şansı artıyor, Karadeniz sahillerine yerleşmeye başlıyorlardı. Nitekim Miletliler M. Ö. 562 yılında Sinop'a çıkarak tutunuyor; Sinop'tan sonra Ordu, Giresun/Görele ve Trabzon şehirlerine el atıyorlardı. Böylece bu kentler, Sinop'a bağlı birer Yunan sömürgesine dönüştürülüyordu.

Hiç kuşku yok ki Yunanlılar buralara yerleşmekten daha çok, ticaret amacıyla geliyor, elde ettikleri sömürgelerini alış-veriş pazarları, depolama ambarları, yerlilerle ticaret odakları olarak kullanıyorlardı. Bu nedenle Trabzon'a gelen Miletliler kaleyi alıyor, korunabilecekleri yerleri ellerinde tutmakla yetiniyorlardı.

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. , s. 18, 19.

"O günlerde Trabzon; İran üzerinden Orta Asya'dan ve Hindistan'dan gelen yolların Karadeniz'e vardığı bir yerdi ve buralardan gelen mallar Trabzon limanından Akdeniz'e ve Avrupa'nın öteki bölgelerine dağılıyordu."[1]

Yunanlıların ticaret konusundaki yüksek yetenekleri sayesinde Trabzon hızla gelişiyor, bağlı olduğu Sinop'tan daha fazla zengin ve önemli bir merkez haline geliyordu. Nitekim bir süre sonra Trabzon yıllık bir vergi vererek, Sinop'tan ayrılıyor, bağımsız bir Yunan sömürgesi durumuna geliyordu. Trabzon bununla da kalmıyor, doğusundaki Atina adlı şehri de ele geçirerek kendi sömürgesi yapıyordu.

Sömürgeciler, Trabzon'u daha etkin ve önemli bir merkez haline getiriyor, bölgeye buradan hükmetmek istiyorlardı. Bu bağlamda Trabzon'daki Puthane'yi (Putların bulunduğu büyük tapınak) bütün putperestlerin zorunlu ziyaretgâhı yapıyor, ticarete dinsel bir zorunluluk da katıyorlardı.

Tüm bunlar olurken Persler, Med devletini çökertiyorlardı. Medlerin güçlü olduğu zamanlarda Trabzon'a yerleşmiş olan Med kökenli halk burada kalarak yerli halka karışmış bulunuyordu. Diğer taraftan İran'da önemli gelişmeler cereyan ediyor, bu olaylar uzun vadede Doğu Karadeniz'i de etkiliyordu.

M. Ö. 700 yıllarında (Fars, Furs, Pars da denilen) Persler ilk kez Ahamaniş Klânı sayesinde kendini göstermeye başlıyordu. Klânın başında bulunan bey'e veya prens'e Ahamaniş deniyordu. Ahamanişler M. Ö. 600'lerde Med'lere karşı ayaklanıyor, bu devleti ortadan kaldırıyor, M. Ö. 550 yılında da kendi devletlerini kuruyorlardı. Hızla güçleniyor, ülkelerinin sınırlarını genişletiyor, Önasya'yı ele geçirmeye başlıyorlardı. Perslerin bu yayılması sırasında Lidya devleti yıkılıyordu. Böylece Önasya tamamen Preslerin eline geçiyor; M. Ö. 521 yılında Doğu Kara-

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 26.

deniz bölgesi de yeni devletin egemenliğini kabul ederek sınırları içine giriyordu

Perslerin kurduğu bu devlet, farklı bir yönetim modeli uyguluyordu. Ele geçirdikleri yerleri doğrudan merkeze bağlamıyor, eyalet yönetimleri tesis ediyor ve egemen oldukları ülkeleri bu eyalet kuruluşlarına bağlıyorlardı. Eyaletlerin başında bir Pers Valisi bulunuyordu. Ona bir genel sekreter ile bir de komutan eşlik ediyordu. Valilere; Persce Şatrapa (Khşatrâpa), Yunanca ise Satrap deniyor; her ikisi de aynı anlama, yani 'Tacın Koruyucusu' anlamına geliyordu. Satrapları bizzat hükümdar tayin ediyordu. Özellikle büyük ve zengin eyaletlere ya hükümdarlık ailesinden ya da İran'ın altı büyük ailesinden bir Satrap gönderiliyordu. Bunlar, hükümdarın vekili sayılıyor, sınırsız yetkilere sahip bulunuyor, bütün sivil ve askerî devlet güçlerine hükmediyorlardı. En önemli uğraşlarını ise; bölgesel haldutlukları önlemek, bunları kovuşturmak ve özellikle yolların güvenliğini sağlayarak ayaklanmaları bastırmak teşkil ediyordu.

Pers hükümdarı I. Darius zamanında Önasya'da elegeçirilen yerler bir eyalet haline getiriliyordu. Bu eyaletin hudutları batıda Kızılırmak'a, güneyde Toroslara, kuzeyde ise Karadeniz'e kadar uzanıyordu. Daha önce Hititlerin vatanı olarak da bilinen bu bölgeye Kapadokya deniyor, tesis edilen eyalete ise Kapadokya Satraplığı adı veriliyordu. Doğu Karadeniz bölgesi de bu Satraplık içinde kalıyordu.

Eyaletin diğer halkları gibi, Doğu Karadeniz'deki topluluklar da Pers egemenliğini kabul ediyordu. Ancak Yunanlı sömürgecilere farklı bir yönetim biçimi uygulanıyordu. Bu özel yönetime göre, Yunan siteleri kendi tiranları tarafından idare ediliyordu. Site tiranları, ordularını ve donanmalarını kurabiliyor, bir çeşit özerk statüye bağlı bulunuyorlardı. Yerli halk ise kayıtsız şartsız Satrapların emri altına giriyordu.

Böylece Doğu Karadeniz toplumu ilk kez 'ayrıcalıklılarla' tanışmış oluyordu. Satraplar, çevrelerinde sur bulunmayan yerleşim birimlerinde yaşayan yerli halkın arasında barışı ve düzeni sağlıyor, surlarm için-

de yaşayan Yunanlılara karışmıyorlardı. Bu arada Persler, vergi sistemini de tesis ediyorlardı. Eskiden egemenler armağanlar alırken artık; mal, para veya köle şeklinde vergi topluyorlardı. Hangi topluluktan hangi verginin alınacağı, o bölgenin niteliklerine ve özelliklerine göre saptanıyordu.

Kapadokya Satraplığının egemenliği altındaki halkların ödeyecekleri vergiler saptanırken, eyaletin kuzey bölgesinin özelliklerinin diğer yerlerden hayli farklı olduğu görülüyordu. Bu nedenle Doğu Karadeniz bölgesi ayrı bir mali bölge olarak ele alınıyordu. Böylece Kapadokya'nın denize yakın yerlerine Pont Kapadokyası, yani Deniz Kapadokyası deniyordu. Yunanca Pont, 'Deniz' anlamına geliyordu.

Bu sırada bölgede yaşayan halklar, şu topluluklardan oluşuyordu:

Mosklar (Önasya'nın kuzeydoğusu ile Gürcistan'ın güneyi arasında otoruyorlardı), Tibarenler (Doğu Karadeniz'in kıyı kesimlerinde oturuyorlardı), Makroniler (Trabzon-Rize arasında oturuyorlardı), Mösinekler (Tirebolu-Trabzon arasında oturuyorlardı).[1]

Bunlardan başka bölgede dağınık olarak Med'ler, Asurlular, Yunanlılar, İskitler, Kolkitler ve Kimmerler yaşıyordu. Bunların bir kısmı varlıklarını koruyor, bazıları da diğer topluluklara karışmış bulunuyorlardı.

M. Ö. 520 yılında Doğu Karadeniz bölgesi, Pers egemenliği altında merkezî otoriteye bağlı 19. eyalet oluyor, yani; Pont Satraplığı hudutları içinde kalıyordu. Buraya aynı zamanda Pont ülkesi anlamında Pontus/Pontos da deniliyordu. Bazı kaynaklara göre ise bundan çok önceleri de Karadeniz için Pontos sözcüğü kullanılıyordu.

> "Eski çağda Grekler Karadeniz'e 'Deniz' manâsında olan Pontos adını vermişlerdir. Bu ad, denizin güney sahillerine de şamil olarak bu topraklar dahi aynı adı taşımış ve sakinlerine Pontuslu denilmişti. (...)

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 31.

Başka bir faraziyeye göre, sakinleri şaki insanlar olduğundan Karadeniz'e önce, yabancılara düşman manâsında olan Aksinos denmiş, fakat Grekler oraya yerleştikten sonra bu ad Öksinos'a çevrilmiştir."[1]

Bu iddiaya karşılık diğerleri de Öksinos (Euxinus) sözcüğünün Yunanca 'konuksever' anlamından kaynaklanmadığını, Persce Ahşaena sözcüğünden alındığını savunuyorlardı.

Pont Satraplığı başlangıçta küçük bir bölgeyi kapsarken, kısa zamanda genişliyor, büyük bir ülke haline geliyordu. Yozgat, Muş, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat ve Sivas Satraplığı oluşturuluyordu. Amasya bu Satraplığın merkezi durumunda bulunuyordu. Satraplık görevi M.Ö. 520 yılında Pers hanedanlarından birine mensup olan Fernez'e (Farnak) veriliyordu. M.Ö. 502 yılında Satraplık görevine Ardbaz getiriliyordu. M. Ö. 480 yılında Aryobarzen Pont Satrabı oluyordu. Ancak Persler, Yunanlılarla giriştikleri savaşları arka arkaya kaybediyor; M.Ö. 449 yılında yaptıkları Kimon Antlaşmasıyla bu bölgedeki otoritelerini yitiriyorlardı.[2]

M. Ö. 402 yılında Pontos'a yine bir Pers olan Mitridat (Mihirdat, Mitridates) Satrap tayin ediliyordu. M. Ö. 363 yılına kadar Satraplık görevinde bulunan Mitridat'ın yönetimi sırasında otorite zaafiyete uğruyordu. Böylece sömürgeci Yunanlılar tam anlamıyla serbest kalıyor, bölgedeki yerli halklar da bağımsız duruma geliyordu. Bunun sonucunda Pont Satraplığının egemenlik alanı oldukça daralıyor ve hudutları artık Karadeniz sahillerine ulaşamıyordu.

Tam bu sırada Pers kralı 2. Dara ölüyordu. Kralın ölümünün ardından, oğullarının arasında miras kavgası başlıyordu. Bu kavgaya, Pont Satrabı Keyhüsrev de katılıyor, babasının mirasında hakkı bulunduğu-

---

[1] Pontos Tarihi, Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz - P. Minas Bıjıkyan - Çeviri Hrand D. Andreasyan - Çiviyazıları - İst. 1998 - S. 15.

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 33.

nu ileri sürüyordu. Keyhüsrev, 10 bin Yunanlı askerden paralı bir ordu kuruyordu. Bu ordu Babil üzerine yürüyor; Keyhüsrev, babasının yerine tahta çıkan kardeşi Artakserkser ile karşılaşarak savaşa tutuşuyordu. Ancak Keyhüsrev savaş sırasında ölüyordu. Bu, beklenmeyen ölüm ve yenilgi sonucu 10 bin paralı Yunan askeri başsız ve çaresiz kalıyordu. Yurtlarına dönebilmek için çözüm yolu arıyor, bu sırada Xenephon'u kendilerine kumandan seçiyorlardı. Böylece tarihteki ünlü 'Onbinlerin Dönüşü', diye adlandırılan zorlu yolculuk başlıyordu. Bu yolculuğu Xenephon kaleme alıyor, Doğu Karadeniz'de uğradıkları yerleri, karşılaştıkları insanları ve yaşadıkları olayları gerçekçi bir üslupla anlatıyordu.

M. Ö. 400 yılında cereyan eden bu yolculuk, güneyden kuzeye doğru bir rota izliyor; Yunanlılar bugünkü Ermenistan'ın güneydoğusuna rastlayan, Taokların yaşadıkları bölgeye giriyorlardı.

> "... Taoklar, neleri varsa beraber alarak müstahkem mevkilere iltica etmişlerdi. Bir şehri, hatta tek başına evleri bile ihtiva etmeyen, fakat içinde bir sürü erkek, kadın ve çocuğun toplanmış olduğu böyle bir mevkiye gelince..."[1]

Taokların ilkel, fakat savaşçı ve onurlu insanlar olduğu anlaşılıyordu. Stratejik bir boğazda Yunanlılara karşı kendilerini, taşlarla savunuyor, hayli zorluk çıkarıyorlardı. Ancak ellerindeki taşlar bitince, teslim olmak yerine daha haysiyetli bir yöntemi tercih ediyorlardı.

> "Onlar buraya girince artık yukardan taş atılmaz oldu. Fakat girenleri korkunç bir manzara karşıladı: Kadınlar evvelâ çocuklarını uçurumdan aşağı attılar. Arkalarından kendileri de atıldılar. Bunları erkekler de takip etti. Stymphalus'lu yüzbaşı Eneas güzel elbiseli bir erkeğin uçuruma atılmak istediğini gördü ve mani olmaya kalkıştı. Fakat adam onu

[1] Anabasis, Onbinlerin Ricatı - Xenephon- Tercüme eden Hayrullah Örs - Remzi Kitabevi, İst. 1939 - S. 136.

da beraber sürükledi. İkisi birden yuvarlandılar ve kayalar üstünde can verdiler."[1]

Yunanlılar buradan tekrar batıya yöneliyor ve Haliblerin yaşadıkları topraklara giriyorlardı. Halibler yüksek ve ulaşılması güç yerlerde yaşıyor, yiyeceklerini de buralarda depoluyorlardı. Taoklara sık sık saldırıyor, onların sürülerini yağmalıyor ve yiyeceklerini bu yoldan elde ediyorlardı. Son derece savaşçı ve saldırgan bir kimlikleri bulunuyordu.

"...bütün kavimlerin en cengâverleri idiler. Ve savaştan çekinmiyorlardı. (...) Şehirlerinin içinde kalıyor, fakat Yunanlılar geçince hemen arkalarına düşüyor ve mütemadiyen dövüşüyorlardı."[2]

Yunan ordusu Theches Tepesine varınca Karadenizi görüyor, daha sonra Makronların topraklarına giriyordu. Bunlar da savaşçı bir karakter taşıyorlardı. Birbirlerine mızraklarını vererek yemin ediyor, böylece mızrağa verdikleri kutsal değeri gösteriyorlardı. Makronlar mızrak verip almayı 'Sadakat Rehini' olarak değerlendiriyorlardı. Bu yeminden sonra Makronlar, Yunanlılar'ın arasına katılarak onlara yardımcı oluyor, yol açıyorlardı. Ne ki Makronlar'ın bir de tüccar tarafı bulunuyordu. Nitekim Yunanlılar için pazar kuruyor, onlara yiyecek temin ediyorlardı. Makronlar Yunanlıları Kolk (Kolhid) memleketinin hududuna kadar götürüyorlardı. Kolhitliler, Yunanlılara karşı direnmek istiyor, fakat başaramıyorlardı. Yunan ordusu karşısında bozguna uğruyorlardı. Yunanlılar böylece Trabzon'a giriyorlardı. Trabzonlular, Yunanlılarla Kolhitler arasında, arabulucuk yapıyor, onları barıştırıyorlardı. Unutmamak gerekir ki Trabzon bu sırada sömürgeci Yunanlıların elinde bulunuyordu. Bu nedenle Yunanlılar, Trabzonlular tarafından dostça karşılanıyorlardı.

Yunan ordusu, Trabzon'dan sonra karayoluyla tekrar batıya yöneli-

---

[1] Anabasis - Age. - S. 138, 139.

[2] Anabasis - Age. - S. 138.

yordu. Trabzon ile Giresun arasında, Drillerle karşılaşıyorlardı. Bu aşamada Trabzonlular erzak arayan Yunanlıları; düşman oldukları Drillerin üzerine sevkediyorlardı. Çünkü Trabzonlular en çok Driller tarafından rahatsız ediliyordu. Trabzonluların kışkırttığı Yunanlıların kendi topraklarına girdiklerini gören Driller, boşalttıkları köylerini yakarak dağlara çekiliyorlardı. Bunu Yunanlılara yiyecek bırakmamak için yapıyorlardı. Driller'in, başkenti durumundaki bir yer vardı. Buraya toplanıyorlardı.

"... Burasının etrafı derin vadilerle çevrili idi. İçerisine girilebilecek yollar gayet sarptı."[1]

Buraya çekilen Driller Yunanlılara karşı şiddetle direniyor, ağır kayıplar verdiriyordu. Yunanlılara yağma yapmak serbest bırakılıyor, kalenin girişindeki evleri yakıyor; Driller de karşılık veriyorlardı. Nihayet Yunanlılar güç durumda kalıyor, geri çekilmek zorunluluğunu duyuyor, bu kez de Driller onları kovalıyordu. Yunanlılar, bu şartlar altında Kerasont'a (Giresun) varıyorlardı. Burada, Yunan ordusu sayılıyor ve 10 bin kişiden, 8 bin 600 kişi kaldığı görülüyordu. Kerasont'ta bir süre kalan Yunanlilar daha sonra tekrar yürüyüşe geçiyor ve karayoluyla batıya doğru ilerliyorlardı.

Mösinekler son derece organize olmuş bulunuyor, savaşmak konusunda kararlı davranıyorlardı. Yunanlılar da kendilerine barış ve ittifak öneriyordu. Yunanlilar Mösineklere, birlikte hareket etmeleri halinde onlarm düşmanlarına karşı da birlikte savaşabileceklerini; bunun ise kendileri bakımından büyük bir şans olduğunu söylüyorlardı. Mösinekler bu öneriye karşilik Yunanlılara yardım etmeyi vaadediyor ve aralarında anlaşma yapıyorlardı.

Yunanlılar ile Mösinekler, batıya doğru birlikte ilerliyor, Mösineklerin düşmanlarının bulunduğu bir kale ile karşılaşıyorlardı. Kaledekiler,

---

[1] Anabasis - Age. - S. 153.

Mösineklere tahakküm ediyor ve onlara efendilik yapıyorlardı:

"... Esasen bunlar da sırf burayı almak için harp yapmakta idiler. Bu şehrin sahibi olanlar kendilerini bütün Mösineklerin efendisi addederlerdi. Ve söylediklerine göre şimdi buranın sahibi olanlar bir hakka istinat etmiyorlar, ancak umuma ait olan burasını gaspetmiş olmakla onlara tevaffuk ediyorlardı."[1]

Önce Mösinekler kaleye saldırıyordu. Aralarında bulunan Yunanlılarla birlikte bozguna uğrayarak kaçıyorlardı. Ertesi gün Yunanlılar tarafından hazırlanan bir düzen içinde kaleye tekrar saldırıyorlardı. Önce okçular harekete geçiyor, dışardaki düşmanlarını kalelerine kadar kovalıyorlardı.

"Hepsi yukarıya, payitahtın evlerine kadar varınca buraya toplanmış olan düşmanlar harbe giriştiler. Ve harbelerini fırlattılar. Bir yandan da bir kişinin güç kaldıracağı kadar kalın ve uzun mızraklarla düşmanlarını yanlarına sokmamağa çalışıyorlardı. Fakat Yunanlıların geri çekilmediklerini, bilâkis hücuma kalktıklarını görünce, barbarlar buradan da kaçtılar ve kaleyi terkettiler. Tepe üstüne yapılmış ağaç bir kalede oturan kral - ki burayı terketmek hakkını haiz değildi ve umumi maldan geçinirdi- çıkmak istemedi. İlk zaptedilen kaledeki de aynı şekilde hareket etti. Bunun için kuleleriyle birlikte yakıldılar."[2]

Hiç kuşku yok ki Mösinekler bu krallara (ya da derebeyi veya egemenlere) karşı ikiyüzlü davranıyorlardı. Çaresiz kalıp da, kral ve adamlarıyla başa çıkamayacaklarını düşündükleri zaman, onlara boyun eğmiş ve bağlı gibi görünüyorlardı. Ancak Yunan ordusunun gelmesi gibi ellerine bir fırsat geçince de krallara karşı başkaldırarak mücadele ediyorlardı. Mösineklerin bu iki yüzlü davranışları, tutarsız ve tuhaf ahlak anlayışlarıyla da örtüşüp, pekişiyordu.

Onbinler'in dönüşü bundan sonra karayoluyla değil, Tribarenlerin

---

[1] Anabasis - Age. - S. 162.

[2] Anabasis - Age. - S. 163.

egemen olduğu yerlerden itibaren deniz yoluyla devam ediyordu.

Bütün bu anlatılan olaylar, M. Ö. 400-350 yılları arasında, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan toplulukların barbar sayılabilecek kadar ilkel bir yaşam sürdükleri, birbirleri ile sürekli bir çatışma içinde bulunduklarını, hepsinin kendine özgü ahlak anlayışları ile tuhaf gelenekleri olduğunu, asosyal ve sağlıksız davranışlar sergilediklerini gösteriyordu. Doğal koşullar elverişli olmadığı için sürekli beslenme sıkıntısı çekiyorlardı.

Mösineklerin krallarına ait ambarların yağmalanması sırasında ortaya çıkan ürünler, ne yiyip ne içtiklerini ve neleri depoladıklarını gözler önüne seriyordu:

> "...Mösineklerin söylediğine göre, geçen seneden kalma ekmekler buldular. Bunlardan başka bu senenin hububatı da bulundu. Bunlar, en ziyade kızıl buğday idiler. Ve saplarının üzerinde olarak saklanmışlardı. Tuzlanarak fıçılara bastırılmış Yunus Balığı eti ve kaplar içinde balık yağı da bulundu. Bu yağı Mösinekler Yunanlıların zeytinyağını kullandıkları gibi kullanıyorlardı. Kilerlerde birçok yassı cevizler bulundu. Bunların iç kabukları yoktu. Bunlar Mösineklerin baş gıdasını teşkil ediyordu. Bunları pişiriyorlar, hatta ekmek bile yapıyorlardı. Şarap da bulundu, bu vakıa su ile karışımca, lezzedi de kokusu da pek hoş idi."[1]

Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan topluluklar; mızrak, pala, kama, bıçak gibi çoğunlukla demirden mamul silahları yaygın bir şekilde kullanıyorlardı. Zira yörede demir üretimi yaygın şekilde gerçekleştiriliyordu. Bu topluluklar demirden mamül silahları daha çok, çevrenin ve doğal koşulların zorlaması sonucu geliştiriyorlardı. Doğu Karadeniz yöresi son derece sık ormanlarla kaplı bulunuyordu. Ormanların arasında, değil tarımsal üretim, yol bulup yürümek şansına bile sahip değillerdi. Bu nedenle ağaç ve dal kesiminde demir aletler kullanmak zorunda kalıyor, bunları da mükemmel imâl ediyorlardı. Orman işi için

---

[1] Anabasis - Age. - S. 164, 165.

imâl ettikleri aletleri savaşlarda da kullanabilecek şekilde geliştiriyorlardı.

Bazı topluluklar şu veya bu nedenle sağlıklı davranamıyor, anormal davranışlarda bulunuyorlardı. Bu anormal davranışlar çoğunlukla psikolojik yapılarından kaynaklanıyor, ahlak anlayışlarına yansıyor, geleneklerini şekillendiriyordu. Kaldı ki sık ormanlarla kaplı bu bölgede toplum içi ilişkiler tam anlamıyla netlik kazanamadığı için, bireylerin ruhsal durumunu nasıl etkilediği de bilinmiyordu.

İlk Derebeyleri

Ancak sosyal düzen bakımından en önemli husus; bölgedeki topluluklar içinde otorite merkezi durumunda tahakküm odaklarının oluşmuş bulunmasıydı. Özellikle Mösinek toplumunda görülen ve Mösineklere tahakküm eden 'ayrıcalıklı' krallar, -daha doğrusu bir çeşit derebeyleri- ile bunların yakın çevrelerine, diğer topluluklarda da rastlanıyordu.

Bu oluşum, 'ayrıcalıklı' Yunan kolonilerinin, yerel topluluklara 'model ve örnek olarak' yansımasından başka bir şey değildi. Pont Satraplığından önce gelen ve bölgede üsler kurmuş olan sömürgeci Yunanlılar, Satraplık zamanında da 'ayrıcalıklarını' muhafaza ediyorlardı. Yerel topluluklar, Yunanlıları 'ayrıcalıklı' seçkinler olarak görüyor ve onların bu konumu Satraplık zamanında da devam ediyordu. Nihayet, yerel topluluklar arasında güçlü olanlar, otoritelerini diğerleri üzerinde hissettirmeye başlıyor, kademeli olarak kabul ettiriyorlardı. Satraplığın çöküş sürecine girerek Pers otoritesinin erimeğe başlaması... Yunanlıların da, otorite boşluğunu dolduramayacak bir konumda bulunmaları nedeniyle... Otorite merkezi haline gelen yerel topluluklardaki güç odakları,

tahakkümlerini resmileştiriyor ve bunu müstebit bir düzene dönüştürüyorlardı. Çevrelerine topladıkları 'akrabaları ve adamları' ile klanlar oluşturarak, diğerleri üzerinde tesis ettikleri otoritelerini pekiştiriyorlardı. Bu 'ayrıcalıklı' tahakküm odakları giderek toplumdan soyutlanıyordu. Onlar, örnek aldıkları Yunanlı sömürgeciler veya Pers efendileri gibi çalışmıyor; tüm ihtiyaçlarını topluma karşılatıyor, toplumla doğrudan temas kurmaktan kaçınıyor, aralarına aracılar koyuyorlardı. Yeni 'yerel efendiler' güçlerini arttırırken tıpkı sömürgeciler ve gerçek efendileri gibi, kendilerine kaleler ve kuleler kuruyor, klânlarını da bu kale ve kulelere yerleştiriyorlardı. Böylece Doğu Karadeniz bölgesinde tipik bir 'derebeylik düzeninin' tohumları atılıyor, sosyal şablonun ana hatları tesis ediliyordu. M. Ö. 400-300'lü yıllarda ortaya çıkan bu 'feodal sistem' Doğu Karadeniz sosyal yapısının oluşmaya başladığı bir dönemde şekillendiği için... Yerelde yaşayan her bireyin adeta sinirlerine, damarlarına ve hücrelerine işleyerek 'sosyal belleğe' yerleşiyordu.

Daha sonraki dönemlerde, bölge üzerine otorite ve egemenlik tesis eden yabancı güçlere boyun eğmek zorunda kalan Doğu Karadeniz bölgesindeki topluluklar... Bu güçlerin otoritesine boyun eğmiş görünmelerine karşın yine de onlarla bütünleşmiyor; kendi iç düzenlerini koruyarak ve geleneksel/örfî yerel güç odakları çevresinde kenetlenerek 'doğal bir güdü' ile örgütleniyorlardı. Zira Yunan ve Pers egemenlikleri sürecinde kişiliklerinin bir parçası haline gelen... Hatta kutsal/tanrısal bir anlam kazanmış bulunan toplum için egemenler, hem korku ve dehşet saçarak, hem de ayrıcalıklı/koruyucu bir rol üstlenerek varlıklarını tam anlamıyla ölümsüzleştirmiş bulunuyorlardı. Yerine göre; eğer yabancılara karşı direnmek gerekiyorsa onlar direniyor ve direnişi örgütlüyor... Eğer yabancı egemenlerle işbirliği yapmak gerekiyorsa yine onlar bu işi gerçekleştiriyorlardı. Unutmamak gerekir ki Doğu Karadeniz bölgesinin elverişsiz çevre, iklim ve coğrafya koşulları, yaşamı son derece zorlaştırdığı için toplumsal yapılanma 'geniş aile-kabile-aşiret' oluşumları bağlamında bir sosyalizasyonu dayatıyordu. Dolayısıyla bi-

reysel gelişme bu bölgede hiç bir dönemde 'çağın gerektirdiği düzeye' ulaşamıyordu. Birey; içinde yaşadığı toplumun kayıtsız şartsız ayrılmaz bir parçası durumunda bulunuyor, dolayısıyla toplum, bireyin bağımsız hareket etmesine izin vermiyordu. En kestirme ifadesini 'sürüden ayrılanı kurt kapar' sözünde bulan bu yaşam tarzı; değişime kesinlikle müsaade etmiyordu. Dolayısıyla toplumun üzerinde otorite tesis eden gizli, açık, dünyevî veya uhrevî güç odakları mutlak egemen (müstebit) durumunda bulunuyorlardı. Onlar ise kendi ahlak anlayışları zemininde oluşturdukları kendi hukuk anlayışlarını ve esaslarını benimseterek yaşama geçiriyorlardı. Bunun dışında, dışardan dayatılan -iyi veya kötü- ahlak ve hukuk ilkeleri, kalıcı bir geçerlilik kazanamıyordu.

Bunun bir sonucu olarak Doğu Karadeniz bölgesi pek çok devlet otoritesi ile tanışıyor, çeşitli güç dalgalarına uğruyor; fakat, iç düzenini bu anlayışlar çerçevesinde yerel/geleneksel güç odaklarının koruması altında devam ettiriyordu.

Bu devletlerden ilkini ve en ilginçlerinden birini Pontos/Pontus devleti teşkil ediyordu.

Şurası muhakkak ki Pontos devleti, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan toplulukların devleti değildi. Ne bu devletin kurulmasına neden olan koşulları bu topluluklar hazırlıyor, ne de bu bölgede bağımsız bir devlet kurma amacı taşıyorlardı. Kısacası tarihi bütün olaylar, buradaki yerel toplumların iradesi dışında cereyan ediyordu.

Pontos Satrapları ise genellikle Yunan kültürüne ilgi ve saygı duyuyorlardı. Pers kökenli bu Satraplar, gösterdikleri ilgi ve saygının bir sonucu olarak Pontos sahillerindeki Yunan kolonilerine müdahale etmiyor, onları iç işlerinde serbest bırakıyorlardı. Buna karşılık, aralarındaki 'işbirlikçi yerel güç odaklarıyla da anlaşarak' yerel topluluklar üzerinde otorite tesis ediyor, onları müstebitçe kontrolları altında tutarak kendilerine bağlıyorlardı. Diğer taraftan bu Satraplar, bağlı bulundukları Pers merkezî yönetimiyle de bağlarını giderek gevşetiyorlardı. Bunun en önemli nedenini, merkezî Pers otoritesinin zaafa uğraması oluşturu-

yordu. Bir başka neden ise Pont Satraplarının, varlıklarını (zenginliklerini) ve otoritelerini merkezî otorite ile paylaşmak istememelerinden kaynaklanıyordu. Nitekim diğer Satraplar da Pers hükümdarlarına başkaldırarak bağımsızlaşmak eğilimine girmiş bulunuyor; bu durum Pont Satraplarına da yansıyordu.

Bu ortamda ve koşullarda, iktidarsız bir Pers hükümdarı olan 2. Atukhşatra'ya karşı ayaklanmalar yoğunlaşıyordu. Bundan yararlanan Bitinya, Paflagonya ve Pont Satrapları da vergilerini artık düzenli bir şekilde ödemiyorlardı. Güney Kafkasya'da yaşayan Ermeniler her ne kadar Pers hükümdarlarına ve otoritesine bağlı bulunuyorlarsa da; Doğu Karadeniz'de yaşayan Mösinekler, Kolhitler, Tibarenler, Halipler hiçbir otoriteyi kabul etmiyorlardı. Bu da Pont Satrabı olan 2. Aryobarzan'a cesaret veriyor ve kendisini, merkezî otoriteye başkaldırmaya sevkediyordu. Bu dönemde Pont Satrapları zaten, bağımsızlaşarak kendi krallıklarını ilân etmek için fırsat kolluyorlardı.[1]

Ancak Perslerin Kapadokya Krallığı M. Ö. 325 yılından itibaren çöküş sürecine giriyor ve bu süreç durmadan hızlanıyordu. Makedonyalı Büyük İskenderin oğluna vesayet de eden Perdikkas, Önasya'daki Makedonya eyaletleri arasında zengin ve güçlü bir ordusu bulunan herhangi bir krallığı kendileri için tehdit kabul ediyordu. Bu nedenle büyük bir ordu ile Kapadokya üzerine yürüyordu. Kapadokya Kralı yaşlı Ariarathes, koşullarının olumsuzluğuna rağmen savaş meydanına atılıyordu. Kanlı bir savaştan sonra yeniliyor, hazinesine el konuluyor, kendisi de esir düşüyordu. 80 yaşındaki Kral, ailesi ve kumandanlarıyla birlikte korkunç bir işkenceye tabi tutuluyor, sonra da çarmıha gerilerek öldürülüyordu. Böylece Kapadokyada zulüm, şiddet ve terör devri başlıyor; Makedonların estirdiği bu gayriinsanî dehşet, Kapadokya Krallarının daha insanî yönetimini herkese arattırıyordu.

"Amansız boğuşmalar sırasında birçok yerli halk telef olduğu gibi,

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 45.

mahsuller de mahvoluyordu. Efendilerinin sık sık değişmeleri neticesi olarak köyler şehirler yağma ediliyor, partizanlık ithamlarıyla birçok masumlar ölüme mahkum oluyorlardı."[1]

Kapadokya Kralı I. Ariarathes ölmeden önce yeğeni Ariarathes'i veliaht tayin etmiş bulunuyordu. Bu yeğen, Makedonların elinden kaçıyor ve saklanmayı başarıyordu. Makedonyalıların baskısının dayanılmaz bir düzeye tırmandığı sırada genç Ariarathes ortaya çıkıyordu. Aşağı Murat ile Kelkit arasındaki bölgeye hükmeden Persli Satrap Ardoates'in de desteği ile Ariarathes burada varisi olduğu Krallığını ilân ediyordu. Baskıdan ve zulümden bıkan halk 2. Ariarathes'i benimseyerek destekliyor, genç kral Makedonyalı Antigon'un düşmanlarıyla da dostluk kuruyordu. Nitekim, kısa bir süre sonra Antigon ile savaşa tutuşuyor, ardından da Kapadokya Kralı olduğunu ilân ediyordu.

Bunlar olurken, yine bir Persli Mitridat Ktistes de Paflagonya (Bugünkü Sinop, Yeşilırmak, Kastamonu, Amasya arasında kalan bölge) ile Pont Satraplığını içine alan geniş bir bölgede silaha sarılıyor, ayrı bir krallık kurmaya çalışıyordu. Bu iki Persli, Makedonyalılara karşı anlaşıyor, kendi egemenlik alanlarını belirliyor ve Antigon'a karşı ortak mücadele veriyorlardı. Halk da Makedonların zulmüne, onların otoritesini tercih ediyordu. Nitekim bu 'tercih', kalıcılık kazanıyor; 2. Ariarathes gibi 3., 4., 5., 6. Ariarathesler de krallıklarını devam ettiriyorlardı. Ancak zaman içinde iktidar kavgaları artarak şiddetleniyor; entrika, katliam, cinayet ve suikastlar birbirini izliyordu. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri 5. Ariarathes'in ölümünden sonra yaşanıyordu.

5. Ariarathes'in 6 erkek çocuğu bulunuyor, fakat hiçbiri tahta oturacak yaşa erişemiyordu. Bu nedenle çocukların annesi Nisa, oğullarının adına M. Ö. 130 yılında yönetimi ele alıyordu.

"Pont Kralının kızı ve haris bir kadın olan Nisa, Saltanat sürmek hır-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay- Age. - s. 262.

sına engel olacak surette süratle büyüdüklerini gördüğü beş oğlunu arka arkaya zehirlemek suretiyle öldürdü. Dadı ve lalaları tarafından kaçırılarak kurtarılan altıncı oğlu bir halk isyanı neticesinde 6. Ariarathes Epifan (M. Ö. 111- 125) ünvanıyla tahta çıktı. Nisa'nın ihtirasını tatmin için yaptığı zulümler bu ihtilali körüklemişti. İhtilalciler, evlat katili merhametsiz anayı parçalamak suretiyle, zehirlettiği oğullarının intikamını aldılar."[1]

Nitekim, 6. Ariarathes'in krallığı da fazla uzun sürmüyor; Gordios adındaki bir Kapadokyalı asilzâde, tahtına oturmak amacıyla onu öldürüyordu. Buna rağmen katil, amacına ulaşamıyordu. Canını kurtarmak amacıyla, Pont Krallığına sığınıyordu. Kaldı ki görünürde tahta oturmak amacıyla bu suikastı gerçekleştiren Gordios; bu cinayeti gerçekte Pont Kralı Mitridat Evpator'un hesabına işliyordu. Nitekim suikast, Gordios açısından değil ama Mitridat bakımından amaçlanan sonucu doğuruyordu.

Kapadokyalı derebeyleri, öldürülen kralın henüz küçük bir çocuk olan büyük oğlunu Ariarathes Filometor namıyla tahta çıkarıyorlardı. Ne ki kral çok küçük olduğu için, kral naibi olarak annesi Laodike, yönetimi ele alıyordu. Fakat Leodike, Kral Mitridat'ın kızkardeşinden başkası değildi.

Pont Kralları, iki krallığı kendi otoriteleri altında birleştirmek amacıyla nicedir hile, desise ve entrika yöntemlerine başvuruyorlardı. Örneğin Kraliçe Nisa'nın egemenliği sırasında Pontos Kralı Mitridat Everjet Kapadokyayı kolayca istilâ edebiliyor, Ariarathes Epifan bir Pont Prensesi ile evleniyor, Pont Kralı Mitridat Evpator'un tetikçisi Gordios da Ariarathes Epifan'ı öldürüyordu. Tüm bu olaylar aynı amaca yönelen entrika ve suikastlardan başka bir şey değildi.

Ancak Pont Kralı Mitridat yine de hedefine ulaşamıyordu. Zira onun gibi, Bitinya Kralı da Kapadokya'nın egemenliğine gözdikmiş bulunu-

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 268.

yordu. Nitekim Bitinya Kralı Nikomedes, Kapadokya'yı ansızın işgal etmeye başlayınca, telaşa düşen Leodike bir taraftan kardeşi Mitridat'tan yardım istiyor, diğer taraftan Nikomedes ile anlaşarak evleniyordu. Bunun üzerine Mitridat önemli bir kuvvetle Kapadokya'ya giriyor, Nikomedes ise yeni karısını yanına alarak Bitinya'ya kaçıyordu. Böylece meydan Mitridat'a kalıyordu. O da yeğenini 7. Ariarathes ünvanıyla Kapadokya tahtına çıkarıyordu. Fakat 7. Ariarathes, Mitridat'ın istekleri doğrultusunda davranıyor, hatta onunla çatışmaya girişiyordu. Şöyle ki:

Pontos Kralı Mitridat bir süre sonra Kapadokya'yı ilhak etmek için bir adım daha atıyor ve suikast tetikçisi Gordios'un Kapadokya'ya dönmesine izin verilmesini istiyordu. 7. Ariarathes Mitridat'ın asıl amacının, babası gibi kendisini de öldürtmek olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Gordios'un dönmesine izin vermiyor; ayrıca da kendisini savunmak amacıyla önemli bir kuvvet oluşturuyordu. Bu kuvvetin oluşturulmasında Bitinya Kralı Nikomedes ile onun oğlu Artemes kendisine yardımcı oluyor; Kapadokya Kralının ordusu 80 bin piyade, 10 bin süvari ve çok sayıda savaş arabasından oluşuyordu.[1]

Hançer... Zehir... ve Hile...

Kapadokya'ya saldıran Mitridat, bu ordu ile başa çıkamayacağını anlayınca, hilekârca bir suikast düzenliyordu. Mitridat, yeğenini iki ordu arasında saptanacak bir yerde buluşmaya davet ediyordu. 7. Ariarathes bu öneriyi kabul ediyordu. Buluşma yerine geldiklerinde taraflar birbirlerinin üzerini titizlikle arıyordu. Ancak Mitridat, bu arama sırasında çeşitli soytarılıklar ve kaba-saba şakalar yaparak üzerini arayan

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 270, 271.

görevlileri oyalıyor, geniş pantolununun kıvrımları arasına gizlediği küçük hançeri gözlerden kaçırmayı başarıyordu.

Mitridat buluşma sırasında yeğenine büyük yakınlık gösteriyor, 7. Ariarathes de buna inanarak hiçbir şeyden şüphelenmiyor, temkini elden bırakıyordu. Nitekim Pontos Kralı Mitridat, pantolonundaki hançeri çıkararak aniden saldırıyor ve kalbine saplıyordu. Kapadokya Kralı hemen orada can veriyordu. Bu suikast, Kapadokya ordusunda büyük bir paniğe, arkasından da çöküşe ve bozguna neden oluyordu. Zira suikast herkesin gözü önünde cereyan ediyor, Kapadokyalılar Krallarının öldürülüşüne tanık oluyorlardı. Çöküş ve bozgun sonucunda Kapadokya askerlerinin her biri bir yana kaçıyor; böylece Pontoslular silah bile kullanmaya gerek kalmadan Kapadokyayı ele geçiriyorlardı.

Mitridat Evpator, Kapadokya'yı ihlak etmek konusunda aceleci davranmıyordu. Zira komşu devletlerin yanı sıra Kapadokya ile Romalılar da ilgileniyordu. Bu nedenle; Nisa'nın zehirinden kurtulan 8 yaşındaki oğlunu, Kapadokya tahtının meşru mirascısı Ariarathes Evsebes Pilopator ünvanı ile kral yapıyordu. Tetikçi ve suikastçı Gordios da bu çocuk krala vasi ve vezir tayin ediliyordu. Gordios'un fiilen yönetimi ele alması aslında, Kapadokya'nın Pontos'a ilhak edilmesi anlamına geliyordu.[1]

Ancak gelişmeler Mitridat'ın düşündüğü ve planladığı yönde olmuyordu. Zira o, Kapadokya'yı ilhak ederken bundan rahatsız olan Bitinya Kralı ile aynı zamanda kendi kızkardeşi olan Laodike, Roma'ya giderek duruma müdahale edilmesini istiyorlardı. Bu arada Kapadokya halkı da Gordios'a karşı ayaklanıyordu. Senato Suriye'ye sahte Prens Aleksandr Bala'yı Kapadokya Krallığına da uydurma Prens Orofern'i tayin ediyor, Mitridat'a izin vermiyordu. Ancak Mitridat yine rahat durmayınca Roma Senatosu daha kapsamlı bir önlem alıyordu. Mitridat'a; Kapadokya ve Paflagonya'dan çekilmesini, Nikomedes'e de askerlerini Paflagonya'dan çekmesini ihtar ediyordu. Daha sonra da Galatya, Paflagonya ve

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - s. 272.

Kapadokya'da Cumhuriyet ilân ediyordu. Paflagonyalılar bundan memnunluk duyuyor, fakat isteneni de yapıyordu. Krallığı ele geçireceğinden korkulan Gordios Kapadokya'dan uzaklaştırılıyor ve tahta Pers asillerinden Ariobarzan çıkarılıyordu.

Fakat Mitridat bu kralı korkutup kaçırmak üzere Ermeni Kralı Tigran'ı harekete geçiriyor, Gordios'u da onun yardımına gönderiyordu. Nitekim Ermeni ordusundan korkan Ariobarzan, hemen Roma'ya kaçıyordu. Roma ile Mitridat arasında, Kapadokya egemenliği için gizli ve açık bir mücadele başlıyordu. Bu mücadele M. Ö. 17 yılına kadar devam ediyor; o yıl Kapadokya tam anlamıyla bir Roma eyaleti oluyordu. Bu sırada Roma tahtında Tiberius oturuyordu.

> "Tiberius, neşrettiği bir fermanla Kapadokya'dan alınacak gelir karşılık gösterilerek yüzde bir denilen verginin azaltılmasını ilân etti. Bu suretle yüzde bir vergisi yarıya indirilmiş oldu. Roma İmparatoru ertesi yıl (M. S. 18) Legal ünvanıyla Kapadokya'ya bir vali gönderdi. Bir müddet sonra da Kapadokya eyaleti bir Prokürator (bir Roma memuru) vasıtasıyla idare edilmeye başlandı."[1]

Böylece Kapadokya Krallığı fiilen çöküyor, Roma'nın gücü Doğu Anadolu'ya kadar ulaşıyor, sınır komşusu oluyordu. Pontos Devleti ile Roma İmparatorluğu arasındaki mücadele artık daha bir keskinleşerek sertleşiyordu.

Pontos Krallığına Mitridat hanedanı hükmediyordu. Bir iddiaya göre Mitridatlar, Pers zadegânı altı aileden birinin devamıydı. Bir başka iddiaya göre ise bunların ilk ataları Salamis Savaşında ölen Artobazdı ve onun mirasçısı olan Rhodobat'ın oğlu Mitridat'ın soyundan geliyorlardı. Pontos Kraliyet hanedanı, adını buradan alıyordu. Ancak bu aile ahlaki bakımdan hiç de sağlam ve ilkeli bir izlenim vermiyor, 'şark entrikaları' denebilecek bir 'mafios karakter' sergiliyordu.

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 277.

Örneğin; daha Pontos Satraplığı sırasında Satrap olan Ariobarzan, oğlu 2. Mitridat tarafından düşmanlarına teslim ediliyordu.

> "Asi babasını Büyük Krala teslim etmek suretiyle gösterdiği ihanet, Ahamaniş sarayındaki mevkiini bir kat daha arttırmış, babasının malikanesini kazandırmış."[1]

Nitekim Yunanlılar bu 'baba katilinden' nefret ediyor, onun dostluğundan utanıyor ve Büyük İskender Önasya'ya girdiği zaman 2. Mitridat'ı tiranlıktan atıyordu. Gerçi 2. Mitridat daha sonra Antigon ile dostluk kurarak yeni entrikalar çevirmeye çalışıyordu ama, Antigon bunu farkedince kendisini öldürmekten kaçınmıyordu. Gerçi onun oğlu olan Mitridat Ktistes'i de öldürmek istiyor, fakat kendi oğlu -arkadaşı olduğu için- buna engel oluyordu. Nitekim Pont Krallığını da bu şahıs kuruyordu.

Burada hemen kaydetmek gerekir ki, Pers kökenli olmaları nedeniyle Mitridatlar Pers kalmak istiyorlardı. Ancak bunu, halkın gözündeki otoritelerini ve saygınlıklarını korumak amacıyla yapıyorlardı. Zira halkın belleğinde Ahamanişlerin olumlu anıları varlığını koruyordu. Oysa Mitridatlar, Helenizme ve Helen kültürüne de büyük hayranlık, saygı ve ilgi besliyorlardı. Mitridatlar; Persizm gibi Helenizmi de bir aile geleneği olarak koruyorlardı. Bu Helenizm hayranlığı, duygual bir olgu olmakla da kalmıyordu. Mitridat Ktistes'in ataları, Atina ile son derece sıkı ilişkiler kuruyordu. Nitekim, Kapadokya'da bağımsızlık bayrağı açan yerel güç odakları Helenizme karşı çıkarken; Atinalılar Mitridatlar sayesinde Pontos Krallığının doğu sahillerinde saygınlıklarını ve varlıklarını koruyorlardı.

Pers kökenli Mitridatlarm Atina ile olan ilişkileri, bu hanedanm gerçekleştirdiği evliliklerle de Helenizm'in bölgede yaşama geçmesini sağlıyordu.

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 281.

" ... Pont Sarayı, evlenme suretiyle buraya giren Makedonyalı Prenseslerin tesirleri altında süratle Helenleşmişti."[1]

Nitekim Pontos sarayında, Makedonyalı hanedanların saraylarındaki düzen uygulanıyordu. Dahası... Pontos sarayında Yunanca, resmî dil olarak konuşuluyor, Pontos Krallarının sikkesinde de Yunanca kullanılıyordu. Hiç şüphe yok ki Pontos Kralları, Yunan kültürüne ve sanatına büyük hayranlık duyuyor, bu kültür ve sanatı taklit etmeye çalışıyorlardı. Bunun sonucunda Doğu Karadeniz bölgesinde yerel topluluklar, yarı ilkel ve barbar bir yaşam sürerken, Pontos Krallığının yönetimini üstlenen seçkinler ve yöneticiler Pers ve Helen uygarlıklarının kaynaşarak oluşturduğu bir 'melez kültürü' yaşama geçirerek egemen kılıyordu. Fakat ne avam bu kültürü anlayıp, özümseyip, paylaşmaya ilgi gösteriyor; ne de seçkinler bu garip kültür sentezini onlara anlatıp kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bunun sonucunda Pontos Krallığında bir 'kültür kaosu' yaşanıyordu. Halk başka 'lisanlar' konuşuyor, saray başka lisanla anlaşıyordu. Halk başka gelenekleri benimsiyor, saray başka kültürlerin etkisi altında bulunuyordu. Nihayet halk başka bir sosyal yaşam düzeyinde kavga veriyor, saray ise melezleşmiş bir yaşam kültürünün şekillendirdiği karmaşık bir yaşam düzeyinde hüküm sürüyordu.

Bu 'melez kültürün' bir de yan sonuçları ortaya çıkıyordu. Zira Pontos sarayını etkileyen bu kültürün Pers ayağında 'şark entrikaları', Helen ayağında ise 'Yunan hilekârlığı' bulunuyordu. Böylece bu iki 'rafine kokuşmuşluk' Doğu Karadeniz bölgesinde 'muhteşem bir evlilik' yapıyor, bu evlilikten doğan 'kötülük tohumları'; günümüzdeki Mafios Toplum Yapısı zemininde en korkunç, acımasız ve eli kanlı ürünlerini veriyordu. Yarı ilkel ve barbar toplulukların meydana getirdiği avam ile Pers-Yunan 'rafine kokuşmuşluğunun' sahiplenildiği havas arasında bir katman daha vardı ki; iki farklı yapıyı bu katman sentez ediyor, sosyal geçirgenliği sağlıyordu. Bu ara katman; Mösineklerde belirginleşen ye-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 289.

rel derebeyleri/yerel krallar tarafından yapılandırılıyordu. Yerel toplumlar arasından sivrilerek otorite kuran ve kendilerine 'ayrıcalık' sağlayan bu güç odakları 'aileleri-klânları-kabileleri' ile birlikte kendi 'kalelerini-malikânelerini' tesis ediyorlardı. İçinden geldikleri yerel topluluklar yerel güç odaklarının 'korumasına' gereksinim duyuyorlardı. Zira sorunlarını bu güç odakları çözümlüyor, güvenliklerini yine bunlar sağlıyordu. Dolayısıyla onlar, yerel toplulukların zorunlu ve ayrılmaz bir 'yönetim' parçasıydı.

Unutmamak gerekir ki, Doğu Karadeniz bölgesinde yüzyıllarca varlığını koruyacak, kalıcı ilk sosyal düzen Pontos Kralları Mitridatların çıkarları ve tercihleri çerçevesinde tesis ediliyordu. Üstelik, yarı ilkel ve barbar topluluklarla ara katman konumundaki 'geçirgen' güç odaklarının gözleri önünde, her türlü hileyi ve entrikayı tezgâhlamaktan ve sergilemekten geri durmuyorlardı. Mitridatlar hile ve entrikadaki üstün yetenekleri sayesinde Pontos topraklarını sürekli genişletiyor, Krallıklarını günden güne güçlendiriyorlardı. Bu güç, benimsediği Pers/Helenmelez ahlak ve yaşam anlayışını da geçirgen katmanlara empoze ediyor, yerleştiriyor ve 'kalıcı bir karaktere' dönüştürüyordu.

İşin ilginç yanını ise; Romalıların, farkında olmadan Pontos Krallarına hizmet etmeleri oluşturuyordu. Romalılar, sık sık -kimi zaman cezalandırmak, kimi zaman da yardım etmek için- Önasya'ya seferler yapıyorlardı. Roma orduları Önasya'daki küçük krallıkları vurarak geri çekiliyor, bu nedenle savunma güçlerinde büyük zaafiyetler meydana getiriyorlardı. Roma orduları çekilince, bundan Pontos Kralları yararlanıyor, kendi paralı askerlerini -ki bunlar genellikle Yunanlılardan oluşuyordu- sevkederek fütühat yapıyorlardı. Örneğin; Pontos Kralı Farnak, Karadeniz sahillerinin başkenti durumunda bulunan Sinop şehrini M. Ö. 183 yılında, böyle bir Roma saldırısından sonra ele geçiriyordu... Onun arkasından tahta çıkan kardeşi Mitridat Filopator (Philadelpho) Helenizm'e duyduğu hayranlığı belirtmek için Krallığın merkezi olan Amasya'yı bırakarak Sinop'u başkent yapıyordu. O denli Yunan hayranı

idi ki, Helenlerin takdirini kazanmak amacıyla Atina Jimnazına değerli hediyeler gönderiyor, böylece Yunanlılardan 'iyilik' anlamına gelen Everjet ünvanını alıyordu.

Şüphesiz, tüm Pontos Kralları gibi Everjet'in de bu denli Yunan hayranlığı duymasının tek nedeni bulunmuyordu. Bu hayranlığın ve bağlılığın asıl nedenini Roma tehlikesi teşkil ediyordu. Roma İmparatorluğu her ne kadar Yunanlıların mirasçısı gibi görünüyorsa da bu dönemde Roma-Yunan rekabeti her tarafta devam ediyordu. Deniz yoluyla gidildiğinde şarkın en yakın kapılarından birini Doğu Karadeniz oluşturuyor ve iki devlet, Pontos üzerinde egemenliklerini tesis edebilmek için kıyasıya mücadele ediyorlardı. Pontos Kralları, Romalılarla dostluğun, düşmanlıktan daha tehlikeli olduğunu bildikleri için, her bakımdan Yunanlıları onlara tercih ediyorlardı. Üstelik, Romalılardan çok önce buralara gelerek efendilik yapan Yunanlılara karşı geçmişten beri de ayrı bir sevgi ve yakınlık duyuyorlardı.

Ne ki; Pontos Kralları bu denli Helenizm'e yakınlık gösterip, Atina ile kader birliği ederken, bazı kraliçeler onları sırtından vuruyor, Romalılara şarkın kapılarını açıyorlardı.

İşte bu talihsiz krallardan biri de Mitridat Filopator oluyordu. Pontos Krallığını genişletmek ve Krallığı yüceltmek konusunda son derece başarılı olan Everjet, bir saray entrikası ile yaşama veda ediyordu. M. Ö. 120 yılında artık yaşlanmış bulunan Everjet bir akşam Sinop'daki sarayında bir ziyafet veriyordu. Bu toplantıda 'Kral Dostları' denilen nedimler hazır bulunuyordu. Nedimlerden bazıları, yemek sırasında hançerlerini çekerek Kral'a saplıyor ve onu katlediyorlardı. Hiç şüphe yok ki suikastçı nedimlerin arkasında Kralın karısı Lokaide bulunuyordu. Zira cinayetin hemen peşinden, ortaya sahte bir 'Kral Vasiyetnamesi' çıkarılıyordu. Bu vasiyetnameye göre Mitridat tahtını, Kraliçe ile henüz çocuk yaştaki iki oğluna bırakıyordu.

Vasiyetnamenin bu hükmü yerine getiriliyordu. Ancak çocuklar kral olamayacak kadar küçük oldukları için, babalarının katilleri onlara vasi tayin ediliyordu.[1]

Fakat entrika ve dram, bununla bitmiyordu. Kral olan kocasını öldürten ve oğullarına vasi olarak yönetimi ele geçiren Lokaide'nin arkasında Yunanlılar değil, Romalılar bulunuyordu. Böylece Romalılar bu yoldan Pontos'daki Yunan etkinliğini kırmak istiyorlardı.

Mitridat Everjet öldürüldüğünde, geriye 2'si erkek, 5'i kız 7 çocuk bırakıyordu. Erkek çocuklarından büyüğü Evpator ve Dionysios, küçüğü ise Khrestos lâkabıyla anılıyordu. Bunlardan kral adayı olan Mitridat Evpator 12 yaşında bulunuyordu. Evpator, babası tarafından tam bir kral gibi yetiştirilmişti. Bazı kraliçeler daha önce de iktidar hırsı ile cinayetler işlemiş, öz evlâtlarını öldürmüşlerdi. Örneğin; Nisa, beş oğlunu sıra ile zehirlemiş, Demetrius'un dul eşi Kleopatra, oğullarından birini okla öldürtmüştü. Diğer oğlu annesinin kendisini zehirlemek istediğini anlayınca, zelirli limonatayı ona zorla içirmiş, annesini öldürmüştü.

İşte... Pontos Kraliçesi Lokaide de şimdi, onlar gibi davranıyordu. İktidarı kaybetmemek için, kocasından sonra oğlunu da öldürmeye hazırlanıyor, planlar yapıyordu. Ne ki 14 yaşma giren Mitridat, anasının bu düşüncelerini kısa sürede farkediyordu. Kaldı ki bu süreçte, onu hedef alan bazı suikast teşebbüsleri birbirini izliyordu.

Örneğin; babasmı öldürenler bir keresinde onu, kolanlarını gevşettikleri azgm bir ata bindiriyor ve atı ürkütüyorlardı. Amaçları, genç binicinin attan düşerek ölmesini sağlamaktı. Fakat Evpator, çok iyi ata biniyor, bu suikastı hüneri sayesinde atlatıyordu. Kraliçe ile adamları, bununla kalmıyorlardı. Bu kez de zehiri deniyor, içeceği suya zehir katıyorlardı. Ancak Evpator, bu ihtimali gözönünde bulundurduğu için sürekli panzehir kullanıyordu. Bu sayede ölümden kurtuluyordu. Fakat düşmanlarının artık kendisini doğrudan doğruya düzenleyecekleri si-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 299, 300.

lahlı bir suikastle öldüreceğini düşünüyor; çözümü, Pontos sarayından kaçmakta buluyordu.

14 yaşındaki Evpator bir gün avlanmak bahanesiyle okunu, yayını ve hançerini alarak tek başına saraydan ayrılıyordu. Mitridat, yüksek ve sık ormanlarla kaplı Pariyades dağlarına gidiyor ve bir daha saraya dönmüyordu. 14 yaşındaki delikanlı, vahşi ormanlarla dolu ve insan yaşamı bakımından son derece elverişsiz olan Pariyades ormanlarında tam 7 yıl tek başına yaşıyor, hayatta kalma mücadelesi veriyordu. Gündüzleri geyikleri kovalıyor, kendisine saldıran vahşi hayvanlarla boğuşuyor, onlara ya pusu kuruyor ya da ok ve hançeriyle öldürüyordu. Geceleri de görülmekten korktuğu için köylere yaklaşmıyor, mağaralara veya ağaç kovuklarına gizleniyordu. Bu yaşam tarzı onu hem fiziken, hem de ruhen olgunlaştırıyor, insanüstü bir direnç kazandırıyordu. Üstelik giderek vahşileşiyor, barbarlaşıyor ve acımasızlaşıyordu.[1]

Buna karşılık Mitridat Evpator'un ortadan kaybolması, Kraliçe Lokaide'yi mutlu ediyordu. O, cinayet ortaklarıyla birlikte sefahata dalıyor; bütün icraatlarıyla Romalıların çıkarlarına hizmet ediyor, ekmeğine yağ sürüyordu. Pontos Krallığının genişleme stratejisi sona eriyor; Paflagonya, Galatya ve Kapadokya ile ilgili projeler ortadan kalkıyordu. Kraliçe, Büyük Frigya'nın ilhakı konusunda Romalıları serbest bırakıyordu. Onun bu politikaları nedeniyle Yunanlı General Amisos'lu Parilaos, Pontos sarayını terk ediyordu.

Kraliçe Lokaide, bunlarla da yetinmiyordu. Pontos Krallığında Mitridatların hükümranlığım sona erdirmek amacıyla harekete geçiyordu. Romalıların istekleri doğrultusunda Mitridatların sikkeleri toplanıyor, Pontos'un sembolü olan ay-yıldız siliniyor ve yerine Lokaide'nin sikkeleri basılıyordu.

Ancak sonuç, Kraliçe ve Romalı dostlarının hesapladığı gibi olmuyordu.

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - s. 301, 302.

Organize Katliam: 80 Bin Ölü

"... Pontos Krallığının Romalılar tarafından kolayca İmparatorluğa ilhak edilecek bir olgunluğa geldiği sıralarda idi ki, çoktan vahşi hayvanların pençeleri ve azılı dişleriyle parçalanmış olduğuna hükmedilerek artık unutulmuş olan Mitridat Evpator'un günün birinde birdenbire Sinop surları önünde görüldüğü şayiası yayıldı."[1]

Mitridat Evpator'un dönüşü bir söylenti veya efsane olarak kalmıyor, gerçekleşiyordu. Nitekim Mitridat Evpator ortaya çıkınca, yandaşları da harekete geçiyor, halk ve ordu onun çevresine toplanarak, Roma yanlısı yönetimi çökertiyorlardı.

Mitridat, bütün yaptıklarına karşın Lokaide'yi öldürmüyor, zindana kapatmakla yetiniyor ve Kraliçe burada ölüyordu.

Mitridat Evpator'un ilk işi; Pontos Sarayı üzerindeki Roma etkinliğini kırmak ve hükümdar ailesinin geleneğine uyarak Yunan dostluğunu ve etkinliğini yeniden tesis etmek oluyordu. Atina'dan subaylar ve danışmanlar getiriyor; birçok Helen'e sarayında önemli görevler veriyordu. Yeniden güçlü bir ordu tesis ediyor, 6 bin kişilik paralı piyadeleri, Makedonya ordusu gibi teçhiz edip silahlandırıyordu. Bu güçlü ordu, Kırım sorunu patlak verince -Kırım'daki Yunan kolonileri tehlikeye düşünce Mitridat'tan yardım istiyorlardı- harekete geçiyor ve Kırım'ı istilâ ederek Pont Kralının otoritesini buralara kadar yaygınlaştırıyordu. Mitridat'ın başarıları birbirini izliyor, Kafkasya'da Kolkit, Meotit ve Küçük Ermenistan Pontos'un egemenliği altına giriyordu. Bu arada eski, büyük Kolkit'in parçalanmasından sonra ortaya çıkan küçük beylikler de kolayca tasfiye ediliyor, Pontos'un hudutları Fırat'a kadar ulaşıyordu.

Doğu Karadeniz sahillerini -Kırım dahil- ve Kafkasya'yı geniş çapta kontrolüne alan Evpator, Batı Karadeniz'e yöneliyordu. Buralarda da önemli kazanımlar elde ediyordu.

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay- Age.- S. 302.

Bu sırada Önasya, Romalıların acımasızca ve ahlaksızca icraatlarına sahne oluyordu. Romalılar Önasya'ya yağmacı bir düşünceyle geliyor; bu düşünce doğrultusunda hareket ediyorlardı.

Romalılar Bergama Krallığını M. Ö. 133'de ele geçirdikten sonra, Önasya iki bölgeye (eyalete) ayrılıyordu. Birinci bölgeyi Asya Eyaleti oluşturuyordu. İkinci bölge ise Pamfilya ve Kilikya Eyaletlerinden meydana geliyordu. Romalılar buralardan 'toprak mahsulleri öşürü, otlak hakkı ve gümrük' olmak üzere üç çeşit vergi alıyorlardı. Bu vergiler, oluşturulan cibayet usulüyle son derece ağır bir nitelik taşıyordu. Zira vergiler dört yılda bir yapılan ihalelerle mültezimlere satılıyordu. Mültezimlik ihalelerine sadece 'Bezirgân Sınıfına' mensup kuvvetli mali birlikler katılabiliyordu. Bunlar merkez bürolarını Efes'de kuruyor ve bunlara Pübliken deniyordu. Mültezimler buradan örgütleniyor, Önasyayı tam anlamıyla ağ gibi örüyorlardı. Bu sistemi Romalı Grakkus kuruyor, Anadolu Eyaletini tam anlamıyla -adeta- bir 'süt ineği' durumuna getiriyordu.[1]

Bu sistem sayesinde bezirgânlar, Önasya'nın gerçek efendileri, daha doğrusu sömürücüleri durumuna yükseliyordu. Mali güçleri sayesinde Roma'ya istedikleri yasaları çıkarttırıyor; Önasya halkını bir sürü gibi görüyor, insanları köle gibi çalıştırıyor, kanlarını emiyor, acımasızca sömürüyorlardı. Bunlar ekonomik güçlerine dayanarak kölelerinden ve vergi tahsildarlarından oluşan adeta bir ordu kuruyorlardı. Paralarının gücü sayesinde hem Senato'ya, hem Roma bürokrasisine hükmediyor; tahsildarları üzerinden halka baskı yapıyorlardı. Kölelerini çiftliklerde, maden ocaklarında, tuzlalarda, taş ocaklarında çalıştırıyor, bunların sırtlarından kazandıkları paraları kasalarına dolduruyorlardı. Kölelerinin sayısı azalınca, çevre krallıkların topraklarına eşkıya gönderiyor, insanları avlıyor, kaçırıyor, yeni gelenleri yine köle yaparak kullanıyorlardı.

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 323.

Roma hazinesi adeta Önasya'dan gelen vergilerle besleniyor, buradan çok büyük gelirler sağlıyordu. Ancak bu kazançlar, Anadolu'da toplanan verginin yanında yine de fazla bir şey ifade etmiyordu. Zira aracılar ve mültezimler, Roma hazinesine gönderdikleri meblağlardan en az iki misli daha fazlasını topluyorlardı. Önasya'daki vergi mükellefleri bu aracılar tarafından tam anlamıyla soyuluyor; fakat şikayet edecek, yardım isteyecek bir makam bulamıyorlardı. Mültezimler, tahsildarlar, Romalı memurlar, eyalet yöneticileri ve bunların yakın çevreleri, Önasya halkından Roma adına aldıkları paraların sadece üçte birini Roma'ya gönderiyor, üçte ikisini de aralarında paylaşıyor, kendi ceplerine atıyorlardı.

Romalılar, Önasya'daki yerli toplulukları ve Yunanlıları ayak takımı olarak görüyorlardı. Onları insan yerine koymuyor, şikayet hakkı tanımıyor; yerli ile Romalı arasında bir sorun çıkarsa, Romalı'yı peşin olarak haklı kabul ediyorlardı.

İşin daha da kötüsü; iflâs etmiş, boğazma kadar batmış, acımasız ve sefih eski büyük senyorları, Önasya'ya Valilik görevi ile göndermeleriydi. Bunlar Valilik görevini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyor, istismar ediyorlardı, borçlarını kısa bir sürede ödemek, özledikleri lüks yaşam için kısa sürede servet sağlamak ve işlerini bir an önce yoluna koymaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Bu nedenle amansızca zulüm yapıyor, mültezimleri olabildiğince şımartıyor, onların soygunlarından pay alıyor, buna karşılık da halkı ezdikçe eziyorlardı.

Kısacası, Roma merkezî yönetimi, Önasya'da tam anlamıyla 'mafios bir düzen' kurmuş bulunuyordu.

> "Hükümler, en son ödeyen lehine veriliyor, adalet satılıyordu. Ustalıkla yapılan gasplar, üstü kapalı müsadereler (elkoymalar), keyfî para cezaları, mecburi hediyeler şeklindeki soymalar tevali edip (yayılıp) gidiyordu. Bu soygunculukları eski kaba Romalılar nasıl yapmışlarsa, Helen kültürüyle incelmiş, nazik yeni Romalılar da aynı tarzda devam ettiriyorlardı. Bir şehri ziyaret eden Romalı komutan, burayı harp ederek

zabtetmiş gibi, gördüğü bütün sanat eserlerine, hoşuna giden her şeye el koyuyor, müsadere ediyordu. Mukabilinde bunların yerli sahiplerine hiçbir şey vermeyi düşünmüyordu. Valinin türlü ünvan taşıyan etrafındakiler de halkı türlü vesilelerle soymakta, birbiriyle yarış ediyorlardı."[1]

Romalıların tesis ettikleri 'mafios düzende' Önasya halklarına yapılan zulüm bununla da bitmiyordu. Eğer Roma'dan dürüst bir yönetici tayin edilecek olursa bezirgânlar, mültezimler ve hırsız bürokratlar ona karşı hemen cephe oluşturuyorlardı. Püblikenler ile tahsildarlar, hemen tezvirata başlıyor, hazinenin boşaldığını ileri sürerek dürüst bürokratları geri çağırtıyorlardı. Bunun için de Roma'da kulis yapıyor, böyle zamanlar için besleyip doyurdukları rüşvetçi Senato üyelerini kışkırtarak harekete geçiriyorlardı.

Roma İmparatorluğunun merkezî yönetimindeki bu 'mafios eğilim' ve zaafiyet toplumsal bellekte ve sosyal yapıda o denli derin izler bırakıyordu ki; çok sonraları tesis edilen İtalik yarımadasındaki ve Önasyadaki devletler, bu 'kokuşmuş' modelin etkisinden kurtulamıyor, 'mafios yapılanmanın' kısır döngüsü içinde kıvranıp duruyorlardı. Kaldı ki, merkezî yönetimin başındaki 'Sezarlar', mafios yapılanmanın da başında bulundukları için 20. Yüzyıldaki İtalo-Amerikan MAFiA şefleri için de 'ideal bir tip' oluşturuyor, hayranlıkla örnek alınıyorlardı. (Bkz - Dünyamızı Saran MAFİA - M. Çulcu)

Önasya'daki Mafios düzenin paraziter unsurları, bununla da sınırlı kalmıyordu. Romalı kumandanlarla birlikte Önasya'ya gelen çok sayıda iş adamı kılıklı karanlık tipler, gruplar halinde dolaşıp duruyorlardı. Roma işgalinin ilk kırk yılı içinde 100 bin civarında Romalı, Önasya'ya gelmiş bulunuyordu. Bunların arasında dürüst tüccarlara ve saygın sanatkârlara da rastlanıyordu. Ancak banker kisvesi altında pek çok şüpheli şahıs, hilekâr tacir kimliğinde köle hırsızları her türlü yolsuzluğu ve suistimali yapmaktan çekinmiyordu. Bunların büyük bir kısmı yö-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 324, 325.

neticilerle işbirlğine girişiyor, dalavereler çeviriyor, madrabazlıklar yapıyorlardı.

Roma yönetiminin tesis ettiği bu mafios düzen; Önasya'daki sitelerini geliştirmek ve güzelleştirmek için büyük çaba sarfetmiş olan eski Yunan sömürgecilerini de çökertiyordu. Artık Yunanlilar da ağır vergiler altında eziliyor, haksız ve amansızca istenen haraçları ödüyor, mal ve mülklerine geniş çapta el konuluyordu. Diğerleri gibi bu eski sömürgeciler de mafios paraziter unsurların taleplerini yerine getirebilmek için yine onlardan yüksek faizle borç almak zorunda kalıyorlardı... Ancak bu uygulama onlar bakımından kaçınılmaz şekilde sonun başlangıcı oluyordu. Yüksek faizle aldıkları borçları geri ödeyemiyor, çok geçmeden de iflas ederek her şeylerini yitiriyorlardı.

"Türlü vergiler, soygunculuklar altında ezilen hususi tacirler, Romalıların imtiyazlı rekabetiyle fakirleşmiş olduklarından, uğradıkları tecavüzlere karşı açtıkları davayı kaybettikleri veya vergiyi vaktinde vermedikleri takdirde akıbetleri ya esaret veya ölümdü."[1]

Tüm bu uygulamalarda hiç şüphe yok ki en büyük rolü; bu sırada Roma'nın otoritesini kabullenmiş görünerek gerçekte varlığını sürdüren 'Fenike ve Kartaca kökenli, Sami karakterli, spekülatif/manipülatif kazanca dayanan ticaret oligarşisi' oynuyordu. 'Spekülatif/manipülatif kazanca dayalı ticaret oligarşisi' kendi ekonomik gücü ile Roma'nın askeri ve siyasi iradesi ile birleştirerek, Roma İmparatorluğu adına her türlü rezilliği, soygunu ve çıkarcılığı sergiliyordu. (Mkz. Marjinal Tarih Tezleri - E Yayınları - M. Çulcu)

Bunun en önemli kanıtını ise Pontos Kralının Önasya'da gerçekleştirdiği büyük Lâtin Katliamı sırasında cereyan eden bir olay teşkil ediyordu:

"Sakızda Yahudi bankerleri tarafından ada tapınağında depo edil-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 325, 326.

miş olan 800 talan bu gayretle müsadere edilmiştir."[1]

Mitridat Evpator, tahta oturduktan bir süre sonra kıyafet değiştirerek Önasya'da uzun bir seyahate çıkıyordu. Bu seyahat sırasında hangi krallıkta ne gibi sorunların yaşandığını, sosyal yaşam durumunu, askeri, siyasi ve ekonomik yapılarını yerinde gözlemleyerek saptamalarda bulunuyordu. Bu seyahat M. Ö. 105-106 yıllarında gerçekleşiyor; Kral, yol arkadaşı olarak yanma birkaç makbul adamını alıyordu. Kapadokya, Galatya ve Roma'nın Asya Eyaletini dolaşıyordu. Seyahati; gerçekleştireceği askeri, siyasi ve ekonomik faaliyetler ile düzenleyeceği entrikaların alt yapısını oluşturmak amacıyla gerçekleştiriyordu. Halkla doğrudan temas kuruyor, yüzyüze konuşuyor, sorunları yerinde gözlemleyerek öğreniyordu. Ne ki uzun süren bu seyahat sırasında Sinop'ta Mitridat'ın öldüğü dedikodusu yayılıyordu. Selevkosların küçük kızı ve aynı zamanda Kralın kardeşi olan -ki bu dönemde Krallar kızkardeşleriyle evlenebiliyorlardı- Kraliçe Laodik, 'Kral Dostları' tarafından kışkırtılıyordu. Kraliçe, Krala ihanet ederek üçüncü çocuğunu doğuruyor ve sefih bir yaşam sürüyordu. Fakat bir gün Kral, ansızın Sinop kapısmda ortaya çıkıyordu. Saray adamları, ihanetlerini örtbas etmek için büyük gösteriler düzenliyor, Kraliçe ise Mitridat'ı zehirlemek girişiminde bulunuyordu. Ancak gözdeleri haber veriyor, Mitridat hem kraliçeyi, yem de onun yakın çevresini ortadan kaldırıyordu.

Mitridat Önasya gezisinden sonra, Önasya halkının bütün değerlerine ahlaksızca el koyan Romalıları; önünde sonunda bağımsız krallıklara yaşama hakkı vermeyeceğini, böylece doğrudan veya dolaylı da olsa Pontos Krallığına göz dikeceğini anlıyordu. Bu nedenle tüm gücüyle, muhtemel bir savaşta Roma ordularıyla boy ölçüşebilecek güçte bir ordu hazırlamaya başlıyordu. Kaldı ki, Pontos Kralının Yunanlıların arzusuyla Kırım'ı almış olması, Romalıları tedirgin etmiş ve kışkırtmış bulunuyordu. Bir başka ifadeyle, Önasya'da gizliden gizliye ve giderek açığa

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 357.

çıkan bir 'Roma-Pontos rekabeti' yaşanıyor; bu rekabet hızla kızışmaya, ısınmaya başlıyordu. Hele bir de Mitridat'ın Kapadokya ile ilgili amaçları ortaya çıktıkça ve Pontos Kralı, Ermeni Kralı Tigran ile; 'Topraklar benim, ganimet senin' ilkesine dayanan bir işgal anlaşması yapınca Roma, tahammülünün sınırına dayanıyordu. Nitekim bu gerginlik sonunda Tigran, Kapadokya topraklarına saldırıyor, Mitridat'ın tetikçisi Gordios Kapadokya'da Kral naibi oluyor; Kapadokya'nın eski Kralı Ariobarzan da yollarına altınlar dökerek Romalıları kurtarıcı olarak Önasya'ya davet ediyordu. Böylece dolaylı da olsa Roma, Mitridat ile karşı karşıya geliyordu. Romalı General Sulla, Mitridat'a karşı askeri bakımdan ilk raundu kazanıyor, fakat kısa bir süre sonra İmparatorluğun merkezi karışıyordu. Roma'da ayaklanma, ardından da iç savaş çıkıyordu. Bu nedenle İmparatorluk Önasya'daki eyaletleri ile eskisi kadar yakından ilgilenemiyordu.

M. Ö. 91 yılında Pontos ve Bitinya Kralları kendi hudutlarına çekilmiş, Paflagonya ile Galatya bağımsızlıklarını kazanmış bulunuyordu. Kapadokya'da ise Roma'nın bağımlısı bir kral hüküm sürüyordu. Romanın güçlü pozisyonu sarsılınca bu tablo değişiyordu. Tigranla anlaşan Mitridat iki generalini göndererek Kapadokyayı tekrar işgal ediyordu. Evpator ayrıca Bitinya Krallığına da göz dikiyor; taht üzerinde hak iddia eden Bitinya Prensi Sokrat'a yardım sağlayarak Bitinya'yı da nüfuzu altına alıyordu.

Bütün bunlar, Roma'nın iç işlerini tekrar düzene sokmasına kadar devam ediyor, olup bitiyordu. Bu arada Bitinya'dan kaçan Kral Nikomedes ile Kapadokya Kralı Ariobarzan da Roma'ya sığınıyor, Mitridat'a karşı yardım ve destek istiyorlardı. Roma'da iç barış, sükûnet ve düzen yeniden sağlanınca Senato, Anadolu'ya Manius Akilius başkanlığında bir heyet gönderiyordu.[1]

Akilius'a, Asya'daki Prokonsül Lucius Kassius'un küçük Roma ordu-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 341.

sunu müttefik cumhuriyet ve krallıklardan alınacak kuvvetlerle takviye etmesi, Ariobarzan ile Nikomedes'i tahtlarına oturtması görevi veriliyordu. Fakat Mitridat direniyor, öncelikle Ariobarzan'ın Kapadokya tahtına oturmasına asla izin vermiyordu.

Artık savaşın sıcak soluğu Önasya'da giderek daha yakından ve şiddetle hissediliyordu.

> "Mitridat'ın diplomasi sahasındaki başarıları, harp hazırlığındaki gayretleriyle ahenkli idi. İberya, Medya ve Partlarla yaptığı mukavelelerle arkasını emniyete almıştı. Damadı Tigran tedafüî (savunmaya yönelik) ve tecavüzî (saldırıya yönelik) bir muahede ile kendisine bağlı bulunuyordu. Gizli ajanları, Asya ve Avrupa'daki Grek sitelerinde, Galat Tetrarkları arasında dolaşıyor, bunları Pont Krallığı lehine kazanıyorlardı. Gönderdiği gizli elçiler, Girit şehirleri, Mısır ve Suriye Krallarıyla anlaşmaya uğraşıyorlardı."[1]

Buna karşılık Mitridat, Akilius'a karşı uzlaşmacı ve teslimiyetçi görünüyor, savaş hazırlıklarını maharetle gözlerden gizlemeyi başarıyordu. Akilius ise Roma'nın serveti ve gücü nedeniyle son derece mağrur davranıyordu. Mitridat'ın, muazzam Roma Cumhuriyeti ile boy ölçüşmesini küçümseyen Akilius; bu 'Kralcığın' aklını başına getirmek için sınırlı bir askerî hareketin yeterli olacağını düşünüyordu.

Nihayet iki ordu, son hesaplaşma amacıyla Amasya Ovasında karşı karşıya geliyordu. Akilius ve arkadaşları savaş düzeninde büyük bir hata yapıyorlardı. Alelacele topladıkları küçük kuvvetleri dört gruba ayırıyorlardı. Bu dört grubu ise, birbiriyle yardımlaşamayacak ve haberleşemeyecek kadar uzak mesafelere yerleştiriyorlardı. Üstelik bu kuvvetlerin ağırlık merkezini 50 bin piyade ile 6 bin süvariden oluşan Bitinya Ordusu teşkil ediyor, diğer üç gruptan her biri ortalama 10 bin piyade ile 4 biner süvariden oluşuyordu.

Mitridat'm kara ordusunda 200-300 bin asker bulunuyordu. Bu or-

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 345.

dunun temel özelliği; "Kırım savaşlarında tecrübe görmüş ücretli generallerin görev aldığı falanj ile Mitridat'ın Kapadokya Krallığına geçirdiği oğlu Ariarathes'in Kelkit ile Fırat arasındaki bölgeden temin ettiği on-bin süvarinin çekirdeği meydana getirmesiydi.

Ordusunun kalan kısmında da 230 bin piyade ile 30 bin süvari bulunuyordu."[1]

Mitridat, ilk saldırıyı Bitinya Ordusuna karşı gerçekleştiriyordu. Bu saldırı, düşmanı çökertiyor, bozguna uğratıyordu. Bunun hemen ardından üç ayrı gruptaki Roma orduları, Pontos kuvvetleri tarafından teker teker vuruluyor ve her biri ayrı ayrı eziliyordu:

> "Umumi inhidam süratleniyordu. Mitridat'in her yeni muvaffakiyeti, Anadolu halkını kendisine sürükleyen cereyanı bir kat daha hızlandırıyordu. Bu durum karşısında, kendisini Bergama'da emniyet altında görmeyen Akilius, Midilli'ye sığındı. Arkadaşı Maltius da Rodos'a kaçtı."[2]

Fakat Mitridat, Akilius'un peşini bırakmıyordu. Daha önceden hazırlanan donanma harekete geçiriliyor, Mitridat'ın başında bulunduğu deniz kuvvetleri, Sakız ve Midilli adalarını da kontrol altına alıyordu. Bu sırada ilginç bir olay cereyan ediyordu. Hasta yatan Romalı Kumandan Akilius'a bağlılıklarını bildirmeye giden Midilli halkı, Ada'nın Pontoslular tarafından alınacağını duyunca evi kuşatıyor, Romalı kumandanı zincire vuruyordu. Daha sonra da götürüp, Mitridat'a teslim ediyorlardı.

Mitridat, Akilius'a karşı derin bir nefret ve düşmanlık besliyordu. Zaten zaferden sonra yapması gereken pek çok işler varken Midilli'ye bu nedenle gidiyor, düşmanını -adeta- kendi elleriyle yakalıyordu. Nitekim, Akilius'a bir Romalı kumandan muamelesi değil, sıradan bir şaki, bir çeteci, daha doğrusu aşağılık bir adam muamelesi yapıyordu. Eski

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 347.

[2] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 350.

görkemli saltanatı, konumu ve sıfatları dikkate alınmıyordu. Kendisini sorumsuz egemeni sayarak halkına zulüm yaptığı Önasya şehirlerinde dolaştırılarak, çirkin bir şekilde teşhir ediliyordu. Bu teşhir sırasında her türlü aşağılamaya ve hakarete uğruyordu. Bir zincirle, süvarilerin atlarının arkasına bağlanıyor, kırbaçlanarak yürütülüyordu. Her şehir ve kasabada adı ve ünvanı söylenerek bağırtılıyordu. Yürüyemeyecek duruma gelince bir eşeğe ters bindiriliyor; yaptığı zulümleri bağıra bağıra halka anlatmaya zorlanıyordu. Bu tabloyu seyreden halk sürekli üzerine tükürüyor, tepeden tırnağa onu adeta 'tükürüğe boğuyordu.'

Akilius nihayet Bergama'ya getiriliyor, bir ididaya göre burada dövülerek öldürülüyordu. Bir başka iddiaya göre ise, boğazına eritilmiş altın akıtılıyordu.

Akilius öldürülürken, Mitridat Evpator Önasya halklarının ortak kahramanı olarak alkışlanıyor, ona 'Asya'nın büyük kurtarıcısı', 'Yeni Dionysios' 'Büyük Ata' gibi ünvanlar veriliyordu.[1]

Ancak Mitridat Evpator'un önünde çok önemli bir sorun bulunuyordu.

Zafer kazanılmış, Roma ordusu bozulmuş, Akilius ile birlikte Romalı kumandanlar tasfiye edilmişti ama; Roma soygun düzeninin temsilcileri ve bu düzenden kazançlı çıkanlar yerli yerinde duruyordu. Uzun işgal yılları boyunca Roma'nın koruması altında Önasya'yı soyan 100 bin kişilik Romalı halk burada oturmayı sürdürüyor, burada yaşıyordu. Bunların büyük bir kısmı bankerlik ve ticaret yapıyordu. Üstelik bunların servetinin altında; hırsızlık, gasp, soygun, cinayet, işkence, rüşvet, yağma ve zulüm gibi kirli yöntemler yatıyordu.

Yeni yönetimin bunlarla bütünleşmesi mümkün değildi. Çünkü, başta Romalılar tarafından soyulan Önasya'nm eski Yunanlı sömürgecileri olmak üzere; mülkü gaspedilen, akrabaları kaçırılarak köleleştirilen, zulüm ve işkenceye uğrayan halk, Romalılara olduğu gibi onlara da

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 351, 352.

düşman kesilebilirdi. Kaldı ki Önasya'daki Yunanlılar, intikam saatinin geldiğini düşünerek bayram ediyor; onların bu beklentisine Önasya halklarının, Romalılara duyduğu kin ve garez de ekleniyordu. Bunun sonucunda Önasya'nın her tarafı adeta 'mafios bir intikam' kokuyor, bu intikam duyguları ise yağma hırsı ile besleniyordu. İntikam ve yağma hırsı günden güne kabarıyor; geçmişte gerçekleştirilen cinayetler, işkenceler, soygunlar, gasp, yağma ve el koymalar, sadece günahkâr Romalıları değil Önasya'daki bütün Romalıları boy hedefi haline getiriyordu. Üstelik, intikamcılığın bayraktarlığını da Önasya'da organize olan eski sömürgeci Yunanlılar yapıyordu. Zira Roma yönetiminin desteklediği rakip tüccarlar ile bankerler/tefeciler bunlara en büyük zararı vermiş bulunuyorlardı. En büyük darbeyi yiyen Yunanlılar, şimdi en büyük kini besliyor, en keskin intikamcılığı yapıyorlardı.

> "Çok iyi komiteci ve propagandacı olan Grekler, fırsatı kaçırmamak için hem yerli halkı, hem de Pont zimamdarlarını (ülkeyi yönetenleri) ve bilhassa Kral Mitridat'ı muttasıl (sürekli) körüklüyorlardı."[1]

Tüm bu telkin, kışkırtma ve baskılar, hiç şüphe yok ki Mitridat ile Yunanlılardan oluşan yakın çevresinin de işine geliyordu. Önasya'daki Lâtinlerin tasfiye edilmesi konusunda herkes aynı görüşte birleşmiş bulunuyordu. Ancak bu tasfiyenin yöntemi üzerinde tartışılıyor, mutabakat sağlanmaya çalışılıyordu.

Bazıları, Romalıların Önasya'dan çıkarılarak sürgün edilmelerini istiyordu. Ancak bu görüşe karşı olanlar; sürgüne gönderilecek Romalıların rahat durmayacaklarını, servetlerini kullanarak Önasya'da ayaklanmalar çıkaracaklarını, ortalığı karıştıracaklarını ileri sürüyorlardı. Üstelik bunların Roma ordularıyla birlikte Önasya'ya dönmeleri ihtimaline de dikkat çekiyorlardı.

Bunlar en doğru, güvenli ve kesin çözümün Önasya'da gerçekleştiri-

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 355.

lecek genel bir Romalı/Lâtin katliamı olduğunu savunuyorlardı. Önasyalıların büyük bir çoğunluğu; özellikle Yunanlıların savundukları 'genel Lâtin Katliamı' çözümüne hareretle katılıyor, destek veriyorlardı.

En kolay ve en kazançlı yöntemin katliam çözümü olduğu apaçık ortada duruyordu.

> "Bu husumet propagandası yapılırken büyüklerle küçükler, mücrimlerle (suçlularla) mazlumlar, suistimalleri kangren haline gelen memurlarla namuslu adamlar, dürüst ve çalışkan tacirlerle, hilekâr ve soyguncu muhtekirler arasında bir fark gözetilmiyor, Romalılara mahsus toga giyen, Romalıların diliyle konuşan herkes, yapılan fenalıklardan sorumlu tutuluyordu. Hülâsa, Küçük Asya kanlı bir likiditasyona susamıştı."[1]

Nihayet, Pontos Kralı Mitridat Evpator da katliam çözümüne katılıyor; bir 'soykırım' planı yapıyordu. Mitrida, bu plan çerçevesinde katliam hazırlıklarına başlıyordu. Ölçü olarak; Romalılarla site vatandaşları birbirinden ayrılamayacağı için, İtalya dili esas alınıyordu. İtalya dili konuşan herkes, katliamcıların hedefi oluyordu. Öldürülen Romalıların cesetlerinin gömülmesi yasaklanıyordu. Katledilenlerin mal ve servetleri yerel belediyeler ile kraliyet hazinesi arasında paylaşılıyordu. Katliamın gerektiği gibi gerçekleştirilebilmesi için Romalı efendilerini öldüren veya saklandıkları yerleri ihbar eden köleler, özgürlüklerini kazanıyorlardı. Aynı şekilde Romalı alacaklısını ihbar eden veya öldüren borçluların, borçlarının yarısı affediliyordu.

İtalya dili konuşanların yerlerini bilip de haber vermeyenler, bunları saklayanlar veya öldürülenlerin cesetlerini toprağa verenler ağır şekilde cezalandırılıyordu.

Alınan bu önlemler nedeniyle katliam tam bir vahşet görünümü yansıtıyordu. Çocuklar analarının gözleri önünde boğazlanıyordu. Kadınlar kocalarının gözleri önünde öldürülüyordu. Bazı zengin Yunanlı-

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 355.

lar, kendilerine sığınan Lâtinlerin öldürülmesi için para ile cellâtlar tutuyorlardı. Diğer taraftan 'kin, din'i boğuyordu.' Tapınaklar adeta insan mezbahalarına dönüşüyordu. Hakkında hiçbir ölüm cezası bulunmayan, fakat suçlu kabul edilen insanlar canlarını kurtarmak amacıyla dinsel yapılara; tapınaklara, mihraplara, mukeddes heykellerin ve kutsal sembollerin altlarına sığınıyorlardı. Ancak katliamcılar, sığınılan yerlerin kutsiyetlerini hiçe sayıyor, tapınaklar ve kutsal yerler, sığınanların kanlarıyla kirleniyordu. Mihraplarda ve tanrı sembollerinin önünde diz çökerek yalvaranlar, buralardan sürüklenerek alınıyor, tapınakların avlularında boğazlanıyorlardı.[1]

Bu arada bazıları da üzerlerinden togaları atıp, Yunan mantosu giyerek milliyetlerini gizlemeye ve canlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Ama onlar da cellatlârdan kurtulamıyorlardı. Bazı bölgelerde suçsuz bulunanlar Ege adalarına kaçmaya zorlanıyordu. Ama onlar da katliamın kurbanları oluyordu.

Pontos Kralı Mitridat Evpator'un hazırladığı plan ve verdiği gizli-açık emirlerle Önasya, tarihinin en kanlı günlerini yaşıyordu. İtalya dili konuşan 80 bin kişi katlediliyordu. 15 bin köle serbest bırakılıyordu. Büyük miktarda yağma yapılıyor, ganimet elde ediliyor ve Pontos Kralı halktan 5 yıl müddetle hiçbir vergi almayacağını açıklıyordu. Vergi borcu olan sitelerin, borçları ise affediliyordu.

Yağma o denli büyük ve geniş kapsamlı oluyor ve yağmacıların gözü o denli kararıyordu ki; sadece Lâtinler değil, arada Lâtin olmayan zenginlerin yağmalanmasına da rastlanıyordu.[2]

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - age. - S. 356, 357.

[2] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 357.

Önasya'da Pontos Soygunu

Ancak bu yağmanın Anadolu toplumlarına sağladığı ferahlık ve rahatlama, umulduğu kadar uzun sürmüyordu. Önasya halkının büyük bir kurtarıcı olarak karşıladığı Mitridat Evpator, bir süre sonra gerçek yüzünü göstermeye başlıyordu. Bir despot, bir tiran olmanın da ötesinde, korsanlarla işbirliği yapan bir eşkıya gibi davranıyordu. Buna, başından beri manen ve maddeten Romaya bağlı bulunan Efesos'un başkaldırısı yol açıyordu. Zira Efeslilerin başkaldırısı, Roma'ya yakın diğer şehirlere sirayet ediyor, giderek yayılıyordu.

Mitridat M. Ö. 86 yılında başlayan ve hızla yayılan bu isyanları bastırmak amacıyla özel bir ordu kuruyordu. Ayaklanan yerlere baskınlar düzenleniyor, asi şehirler ordu tarafından ele geçiriliyor ve acımasızca yağmalanıyordu. Askerler sadece isyancılara değil, halka da işkence yapıyordu. Bu arada, kan kanı çağırıyor ve vahşice cinayetler işleniyordu. Buna karşılık asiler, Romalıların yardımlarına geleceğine inanıyor, onlara parlak bir karşılama yapmak istiyor, bu nedenle de Pontos'a karşı var güçleriyle direniyorlardı. Direniş Mitridat'ı ürkütüyordu. Sitelerdeki ayaklanmaları bastırmak için despot kral rolünü terkederek, sosyal devrimci bir politika izlemeye başlıyordu. Bu bağlamda, kendisine sadık bütün Helen sitelerine bağımsızlık veriyor, vergi borçlarını affediyor, bütün esirleri serbest bırakıyor, meteklere vatandaşlık hakkı veriyordu. Bu haklardan yararlananlar, Romalıların gelmesi halinde tekrar eski durumlarına döneceklerini düşünerek Mitridat'a bağlanıyorlardı. Ama servetçe ve soyca asil olan gruplar yavaş yavaş kraldan uzaklaşıyor, ona sırtlarını dönüyorlardı. Nitekim, asilzâdeler sadece uzaklaşmakla kalmıyor, aynı zamanda krala karşı suikastlar düzenleyecek kadar ona düşman oluyorlardı.

"İzmirli Minnion ve Filotinos ile Midillili Klisthen ve Asklepiod gibi Mitridat'ın yakın dostu olan dört asilzâde Grek, Mitridat'ı öldürmeyi kararlaştırdılar. Fakat son dakikada bunlardan, Mitridat'ın sarayında misa-

fir olan Asklepiod nadim olarak suikast teşebbüsünü ve cürüm ortaklarını haber verdi."[1]

Buna rağmen Mitridat suikast iddiasına inanmıyordu. Bunun üzerine Asklepiod Kralı inandırmak için, suç ortaklarını saraya davet ediyor; Kralı, misafir olduğu odadaki yatağın altına saklıyordu. Buraya çağırdığı arkadaşları ile suikastı nasıl yapacaklarını konuşuyor ve bu konuşmaları Mitridat da dinliyordu. Kral böylece, uğradığı ihaneti doğrudan öğreniyor ve o andan itibaren de giderek acımasızlaşıyordu. Çevresinden ve her yerde, herkesten şüphe ediyor, herkesi hain ve suikastçı gibi görüyordu. Her şüphelendiği kimseyi de merhametsizce öldürtüyordu. Bazen küçük bir ihbar veya şüphe nedeniyle çok sayıda insan katlediliyordu. Bu durum, aralarında rekabet ve düşmanlık bulunan zenginler için önemli bir fırsat yaratıyor; rakipler birbirini ihbar ederek ortadan kaldırıyordu. Öldürülen zenginlerin mal ve mülklerine kraliyet hazinesi tarafından el konuluyor. Böylece kraliyet de zenginleşmiş oluyordu.

Sadece Bergama'da 80 zengin Bergamalı Kral'a suikast planladıkları gerekçesiyle katlediliyordu. Birkaç ay içinde tüm eyaletlerde aynı iddia ile 1600 kişi idam ediliyordu. Buna paralel olarak, hafiyelik ve ihbarcılık giderek yaygınlaşıyordu. Değersiz ve çıkarcı adamlar bu yoldan ünvan ve payeler kazanıyorlardı. Böylece Önasya'da korkunç bir terör, şiddet ve adaletsizlik dönemi yaşanıyordu. Kral Mitridat, Romalı prokonsülleri ve püblikenleri adeta mumla aratıyordu.[2]

Mitridat'ın yaptıkları bununla da bitmiyordu. Pontos Kralı, işgal ettiği eyalet ve krallıklarda kalıcı olamayacağını gördükçe, buraları sadece bir gelir alanı olarak kabul ediyordu. Bu nedenle Önasya'da tam bir Pontos soygunculuğu ve vurgunculuğu başlıyordu. Bunun bir gereği olarak Mitridat, sahillerde korsanlar, karada ise eşkıya ile işbirliği yapıyordu. Korsanlar ve eşkıya, yağmaladıkları veya gaspettikleri ganimet-

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 389.

[2] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 389.

ten Kral'a pay veriyor, bir bakıma onunla ortak çalışıyorlardı.

Ancak bütün bu uğraşlar, acımasızlıklar ve yağmalar bir gerçeği değiştirmiyordu. O da Mitridat'ın elindeki kadroların ve olanakların tüm Önasya'ya hükmetme imkanını vermemesi gerçeği idi. Kaldı ki Roma İmparatorluğunun Yunanistan'ı tasfiye etmesi ile Pontos, en önemli desteğini kaybediyordu. Atina'yı ezen Roma Ordusu bu kez de Önasya'ya giriyor, adım adım ilerleyerek, buradaki Pontos egemenliğini sona erdiriyordu.

Nihayet M. Ö. 71 yılında bu mücadele, Roma Ordusu ile Mitridat arasında adeta bir 'kaçıp kovalamacaya' dönüşüyordu. Pontos ordusunun bütün lojistik desteği, Lukullus Kumandasındaki Romalıların eline geçiyordu. Bu kaynaklara erişmek isteyen 2 bin seçme Pontos süvarisi, 5 bin Romalı asker tarafından kuşatılarak yok ediliyordu. Bu yenilgiden sonra Mitridat, Kelkit ötesine çekilmek zorunda kalıyordu. Ancak Pontos ordusunun ricatı önce paniğe, sonra da felâkete dönüşüyordu. Bu panik ve felâket sonucu ordu, kendi erzakını ve komutanlarının yüklerini yağmalamaya başlıyor, yere düşenler diğerlerinin ayakları altında eziliyordu. Mitridat ezilmekten zor kurtuluyor, Komana'ya kaçıyordu. Ordudaki paniği duyan Lukullus hücum emri veriyor, hiçbir direnişle karşılaşmadan Pontos karargâhını ele geçiriyordu. Bu kez de Roma ordusu yağmaya başlıyor, yağmacılar yer yer birbirlerine giriyorlardı. Mitridat da bundan yararlanarak Ermeni Kralı Tigran'ın yanına kaçıyordu.

Pontos Kralı, düşmanın eline geçeceğini anladığı anda ailesinin öldürülemesi için hadım Bakkhides'i görevlendiriyordu. Sadık adamı Bakkhides aile fertlerine sadece ölüm şeklini seçme şansı bırakıyordu. Bazı kadınlar, içtikleri zehirle hemen ölüyordu. Bazıları ise ölmüyor, can çekişiyor ve bunların yaşamına Bakkhides'in yatağanı son veriyordu. Bu hadım cellât, bazı kadınları da boğuyordu.

"Felâketin en talihsiz kurbanı, güzelliği ve Mitridat'ın arzularına muka-

vemeti ile şöhret alan Stratonike'li Yunan dilberi Monim idi (...)

Rivayete göre kendisini başörtüsü ile asmak istediği vakit, ince Tarent bezi ağırlığını çekemeyerek kopmuş, dilber Yunan kızı 'Lânet sana paçavra! Bana bu son hizmeti de mi esirgiyorsun!' diye haykırarak, boğazını soğukkanlı hadım Bakkhides'in yatağanına uzatmıştır. (M. Ö. 71 yılının yazı)"[1]

Mitridat Evpator'un Kelkit ötesine çekilerek Tigran'a sağınması sırasında çıkan panik sonucu Pontos ordusu dağılınca; Lukullus'un kumandasındaki Roma ordusu Pontos Krallığını boydan boya işgal ediyor, hiçbir mukavemetle karşılaşmıyordu. Örneğin; Kabira'nın savunmasıyla yükümlü generaller direnmeden teslim oluyorlardı. Lukullus baharda tekrar harekete geçiyordu. Bunun sonucunda Krallığın eski ve yeni başkenleri, Sinop ile Amasya teslim oluyordu. Pontoslu askerler Sinop'u yağmalayarak Kafkasya'ya kaçıyorlardı.

Buna karşılık Pontos Krallığının Doğu Karadeniz bölgesi ve sahilleri; Farnakia ve Trabzon şehirleriyle Halibler, Tibarenler ve Kolhit boylarında yaşayan topluluklar, savaşmadan Romalılara teslim oluyorlardı.

Pontos Krallığı dört ana mıntakadan oluşuyor; Doğu Karadeniz sahil kesiminde sekiz bölge bulunuyordu. Bu bölgeler şöyle sıralanıyordu:

Batı-Kıyı Paflagonyası (Amasya), Doğu-Kıyı Paflagonyası (Sinop), Gazelonitid (Havza-Vezirköprü), Saramen (Kavak), Themiskyira (Terme güneyi), Sidon (Fatsa güneşi), Tiberia (Giresun-Farnakia), Sannuka (Trabzon).[2]

Bu dönemde Trabzon bölgesine Sannika adı veilmesi, dikkati çekiyordu. Zira bu sırada Trabzon yöresinde yerli topluluklardan birini te Tzannlar oluşturuyordu. Tzann kelimesi 'San, Sanni ve Çan şeklinde' telaffuz ediliyordu. Bu nedenle Trabzon bölgesine Sannika ve Çannika deniyordu. Çannika kelimesi zaman içinde yine değişime uğruyor, Ca-

---

[1] Ord. Prof. Şemseddin Günaltay - Age. - S. 437, 438.

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 74, 75.

nika ve Canik şekline dönüşüyordu. Canik sözcüğü ise bir dönem, sadece Trabzon yöresini değil, Samsun'dan Kolhit hudutlarına kadar uzanan geniş bir bölgeyi ifade ediyordu. Tzann/Sann, Çan adı verilen bu topluluğun kökeni, Kafkasya'ya dayanıyordu.

Çanlar, Trabzon'un güneydoğusunda, Pariyardeslerin (Trabzon dağlarının) yüksek yaylalarında ve sarp bir coğrafyadan oluşan, ulaşılması güç vadilerinde yaşıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde, Trabzon çevresinde yaşayan bütün topluluklara aynı ad, Çan adı veriliyordu. Böylece Çannika denilen bölgenin hudutları Trabzon'dan batıya doğru genişliyor, Samsun'u, Bafra'yı ve dağlık yerleri de içine alıyordu. Hatta Tokat bile Çannika/Canik bölgesi içinde kalıyordu.

Hiç şüphe yok ki; Doğu Karadeniz halkının sosyal belleğinde derin izler bırakan en etkili uygulamalar, Pontos devleti zamanında yaşama geçiriliyordu. Pontos yönetiminde toplumsal yaşam iki kısımdan oluşuyordu. Birinci kısmı 'surların içinde', ikinci kısmı da 'sursuz alanda' yaşayanlar oluşturuyordu. Surlarla çevrilen yerleşim birimlerinde Pontos Krallarının, derebeylerinin, sömürgeci Yunanlıların veya diğer istilâcıların hazineleri bulunuyor, bu seçkinler ile yakınları yaşıyordu.

Sursuz alanlarda ise bölgenin gerçek sahipleri olan yerli topluluklar yaşam sürdürüyordu. Egemenler, yerel toplulukları yine onları aralarından çıkan 'işbirlikçi' 'taşaron' güç odakları aracılığıyla yönetiyorlardı. 'İşbirlikçi/taşaron' güç odakları ise egemenlerin surla çevrili malikanelerini anımsatan şatolarda oturuyorlardı.

Pontos valilerinin ilk görevleri, surlarla çevrili alanlarda yaşayanları ve bunların hazinelerini korumaktı. İkinci görevleri ise, sursuz alanlarda yaşayanların yarattığı tehditleri kontrol altında tutmaktı. Bunu da zaten, 'işbirlikçi/taşaron güç odaklarına' yaptırıyorlardı.

Bu uygulama, Pontos yönetimi ve çevresi ile yerel toplulukların irtibatını ve temasını geniş çapta kopartıyordu. Böylece yerli topluluklar, kendi doğal çevrelerinde, yarı ilkel yaşamlarını sürdürüyor; ne yönetim onların yaşamına doğrudan müdahale etmek gereğini duyuyor, ne de

yerel topluluklar yönetimden taleplerde bulunuyordu.

Bu yönetim ve yaşam biçimi şu gerçeği ortaya koyuyordu:

Pontos Krallığı, Pontos bölgesinde yaşayan yerli toplulukların devleti değildi. Pontos devleti bir Pers/Yunan-melez işgal devletiydi ve Doğu Karadeniz yerli topluluklarını hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Yerli topluluklar başka bir yaşam tarzını benimseyip sürdürüyor; Kraliyet yönetimi başka hedeflere yönelerek farklı amaçlar güdüyordu. Ne ki; öncelikle yerel topluluklara tahakküm eden 'işbirlikçi/taşaron güç odakları' yanı ilkel toplulukların yerel yaşam tarzını terkederek, üzerlerinde Kraliyet'in otoritesini tesis eden 'seçkinlerin', yaşam tarzına öykünüyorlardı. Bu öykünme, sadece sosyal ilişkiler veya şekilsel yapılanmalarla sınırlı kalmıyordu. Aynı zamanda, yönetim tarzını ve politikalarını da benimsiyorlardı. Bu politikaların esasını ise; yalan, hile, desise, entrika, soygun, gasp, cinayet gibi gayrıahlaki ve gayrı insanı kirli yöntemler teşkil ediyordu. İşbirlikçi/taşaron odaklar, kendilerine uygulanan politikaları üstlerindeki seçkinlerden öğreniyor, altlarındaki topluluklara uyguluyorlardı. Aradaki katman, tavandan tabana bir iletişim görevi yapıyor; Pers/Yunan-melez yönetimin, 'ahlak ve hukuk' (daha doğrusu ahlaksızlık ve hukuksuzluk) anlayışını adeta kopyalayarak altlarına yansıtıyor, öğretiyorlardı.

Pers/Yunan-melez devleti ve yönetimi, tarihten adeta sel gibi hızla akıp gidiyor, fakat bunların 'ahlak ve hukuk anlayışı' bir 'üst kimlik' veya 'ideal kimlik' gibi Doğu Karadeniz toplumlarının karakterinde tortularını bırakıyordu. Üstelik bu tortu daha sonraki Roma/Bizans işgali döneminde de yoğunlaşıyor, kalıcılık kazanıyordu.

• Roma/Bizans egemenlerinin Doğu Karadeniz halkı üzerindeki etkileri neler oluyordu? Bu olumlarda mafios unsurlardan bahsedilebilir mi?

Bu dönemde en önemli olay, hiç şüphe yok ki Lâzların bir kez daha Doğu Karadeniz'e gelmeleri oluyordu. Pontos Krallığını tasfiye eden Romalılar, Doğu Karadeniz (Trabzon ve doğusu) bölgesine pek de ilgi göstermiyorlardı. Nitekim bu bölgeyi M. Ö. 63 yılında Roma'nın Anadolu Kumandanı General Pompeus; Halibler ve Tibarenlerin yurtları ile Kelkit-Fırat yöresini Galatlara bırakıyordu.

M. Ö. 47 yılında Roma İmparatoru Sezar bölgeyi; Polemon adlı Laodikie'li (bugünkü Ladik'li) Kumandana veriyordu. Bu dönemde buralara Pontos Polemonyakus Krallığı deniyordu. Sezar ölünce bölgenin egemenliği Antonius'a bırakılıyordu. O da Pontos Polemonyakos Krallığının devam etmesine izin veriyordu. Ancak, M. S. 63 yılında Kral 2. Poleman, kendi arzusuyla bölgenin yönetimini Roma İmparatoru Neron'a geri veriyordu.

2. Polemon'un böyle davranmasına; Kafkasya'dan Doğu Karadeniz'e yoğun bir Lâz göçü yaşanması neden oluyordu.[1]

İddiaya göre 2. Polemon, doğudan gelen yoğun göç dalgalarını durduramayacağını görünce çaresiz kalıyor, ülkesini koruyamayacağını anlayınca da bölgenin egemenliğini Roma'ya iade ederek kenara çekiliyordu. Peki... 2. Polemon'u ürkütüp, günümüzdeki Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısında en etkin rolleri oynayan Lâzlar kimlerdi? Nereden geliyor, hangi değerleri temsil ediyorlardı. Nasıl bir anlayışa ve dünya görüşüne sahip bulunuyor, hangi ahlak ilkelerini paylaşıyorlardı?

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 108.

Çeşitli kaynakların iddiasına göre Lâzlar, Kafkasya'da Tuapsa adı verilen bölgede yaşıyor ve buradan göç ederek aşağılara iniyorlardı. Tuapsa tarihin en eski devirlerinden 17. Yüzyıla kadar devam eden bir süreçte, Abhazya'nın bir bölgesi olarak görülüyordu. Bu nedenle Lâzlar, Abasgokerket uluslarının bir soydaşı ve bir boyu sayılıyordu.[1]

Buna karşılık bazı Gürcü kaynaklarının iddiasına göre Lâzlar, bir Gürcü boyu idi. Bunlara göre M. Ö. 5. ile 1. Yüzyıllar arasında Lâzlar ile onların akrabaları olan Megreller -ki Lâzların aynı zamanda Megreller olduğu da kaydediliyor- Trabzon ve Abazya arasındaki Karadeniz sahil şeridini ellerinde bulunduruyorlardı. Ancak Megreller Lâzlardan daha büyük gelişme gösteriyor, güçlü bir Krallık kuruyor ve Yunanlılar ile Romalılar bu Krallığa Kolhida/Kolkit adını veriyorlardı.[2]

Eski Kolhit Krallığının sınırları Trabzon'a kadar dayanıyordu. Bu Krallık M. Ö. 100 yılma kadar yaşıyor, daha sonra Roma'nın hegemonyası altına giriyordu. Romalılar, Kolhit Krallığının yönetimini Megrellerden alarak Lâzlara veriyorlardı. Bunun sonucunda Krallığın adı da değişiyor; Kolhit yerine Lâzika deniyordu.[3]

Bir başka iddiaya göre de Lâz teriminin kökenini Çani sözcüğü oluşturuyor, bununla da Müslüman Megreller kastediliyordu:

> "Karadenizin doğusunda yaşayanlar bugün de Megrel olarak adlandırılırken, Güneydoğu Karadeniz (Türkiye ve Batumi'de) yaşayanlar Lâz olarak adlandırılmaktadır. Güneydoğu Karadeniz'de yaşayanları Gürcüler ve Ruslar Ç'ani, Türkler ise Lâz olarak adlandırmışlardır. Zamanla Ç'ani terimi Müslüman Megrelleri ifade eder oldu."[4]

---

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 7.

[2] Lâzların Tarihi - Muhammed Vanilişi, Ali Tandilava - Ant Yayınları - İst. 1992 - S. 11.

[3] Lâzların Tarihi - Age. - S. 11.

[4] Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu - Ali İhsan Aksamaz - Çiviyazıları - İst. 1997 - S. 66.

Aynı kaynağın iddiasına göre Bizanslılar (ki Romalılara da çoğunlukla Bizans deniyordu) ayırım yapmaksızın Abhazlar ve Megreller de dahil Karadeniz kıyısında yaşayan tüm kavimleri Lâz sözcüğü ile adlandırıyorlardı. Bu nedenle Egrisi Krallığına da Lazika Krallığı deniyordu. Kısacası bu görüşe göre Lazlarla Megreller aynı kavmin boylarıydı.

Buna karşılık üçüncü bir iddia da Lâzların, yerli Önasya kavmi olduğu yönündeydi:

> "Oysa kavimler kapısı mozayiğinin 250 yıllık geçmişiyle en eski halklarından olan Lâzlar, zengin Anadolu uygarlıklarının ayaklarından biri idi. Lâzların bugün yoğun olarak yaşadıkları alanlar, Pazar ile Hopa arasındaki kıyı şeridi. Yani; Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hoşa ilçeleriyle onlara bağlı köyler. Bu bölgenin güneyinde, dağ yamaçlarında Hemşinliler, güneybatı ve batı yönünde ise Türkleşmiş Lâzlar yaşıyor. Doğu ve güneydoğuda yaşayan Müslüman Gürcüler arasında da Gürcüleşmiş Lâzlar bulunmakta. Trabzon'da ise bugün yaşayan halk karışık etnik gruplardan oluşmakta."[1]

Bunların dışında, Lâzların aslında Lezgiler olduğunu ileri sürenler de bulunuyordu. Lezgiler de bir Kafkasya kavmi idi:

> "Lezgiler. Dağıstan'ın Hazar mailesinde yaşayan bir Kafkas unsurudur. Bu unsurun en eski Paleocaucaisen olduğunda ittifak vardır. Ancak nereden geldiği hakkında muhtelif mütalâalara tesadüf edilmektedir. Fakat kavimlerin şimdiye kadar izahına çalışılan hareketlerine göre Lezgilerin cenuptan gelmiş olmalarına hükmetmek icap eder."[2]

Bu kökene dayandığı iddia edilen Lâzlar, Türklerin Batı Asya ve Avrupa'ya akınları sırasında göç eden diğer kavimlerle birlikte (veya önlerinden kaçarak) Karadeniz kıyılarına geliyor, Sürmene de dahil olmak üzere Trabzon yöresine yerleşiyorlardı.

---

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 18.

[2] Tarihte Kafkasya - General İsmail Berkok -İst. 1958 - S. 145.

"Lezgilerin Batı Asya'da oturanlarına Lâz ve doğuda kalanlaza Lezgi denmiştir."[1]

Ancak kaynakların büyük bir çoğunluğu Lâzların bir Kafkasya kavmi olduğunu ve Önasya'ya Kafkasya'dan geldiklerini ileri sürüyordu. Katip Çelebi'ye göre Lâzlar Dağıstan Lezgileriydi. Evliya Çelebi de Lâzları Lezgi kabul ediyor, Lezginin halk dilinde önce Lazgiye, sonra da Lâz sözcüğüne dönüştüğünü iddia ediyordu. Rıza Nur Lezgilerin Turanlı olduğunu ileri sürüyordu. Şemseddin Sami Lâzların Kafkas kavmi olduğunu vurguluyordu.

Lâzlar; "Kafaları büyük ve armut biçimi; alınları geniş, burunları düz ve bazen kemerli, saçları çoğunlukla kestane rengi ya da kumral, gözleri elâ ya da mavi, boybosları düzgün, davranışları levendcedir. Cesur, becerikli, çalışkan ve zeki insanlardır. Gemicilikteki ustalıkları ile tanınmışlardır. Lakırdıları bolca olup çok konuşmakta ünleri vardır. Kafkas soyundan oldukları halde dilleri değişmiştir."[2]

Kolhit'ten göç eden Lâzlar, kendilerinden çok önce Doğu Karadeniz bölgesinde yerleşmiş bulunan -ve akrabaları olduğu iddia edilen- Makronların yoğun bulundukları yörelere geliyorlar, buralarda toplanıyorlardı. Makronlara da yerelde Tzann/Çan deniyordu. Yani Makronlarla Çanlar Anadolu'ya gelerek yerleşmiş bulunan -değişik zamanlarda- aynı kökenin insanlarıydı. Dolayısıyla, Kolhit'ten (veya Megrelistan'dan/Abhazya'dan) gelen ve onlara da Sann/Tzann/Çan denen Lâzlar, yerel halkla yani Makronlarla kolayca karışıp, kaynaşıyorlardı. Makronlar Karadeniz'in güney kıyılarında oturuyorlardı. Onların da Lâzlar gibi başları büyüktü. Bu nedenle Yunanlılar onlara Makrosefalos diyorlar, Makron adı da bu sözcüğün kısaltılmış şeklinden kaynaklanıyordu.

Makronlar/Çanlar/Lâzlar (Megreller) Trabzon'un güneydoğusunun (ki bu bölge Trabzon-Rize arasında kalan, güney sınırları dağların do-

---

[1] Mahmut Goloğlu - age. - S. 109.

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 110.

ruklarına dayanan bir yerdi. Günümüzde Mafios Toplum Yapısının en etkili örneğini oluşturuyordu.) yanı sıra, Pariyades dağlarının sarp ve yüksek yerlerinde yaşıyor; bu dağlardaki işlek yolları ve geçitleri kontrollerinde tutuyorlardı. Arazinin elverişsiz olması nedeniyle buralarda ekim yapılamıyor, meyve ve sebze yetiştirilemiyor, iklim elvermediği için yağlı tarım ürünleri elde edilemiyordu. Bu nedenle Lâzlar, bulundukları yerlerden daha çok, başka alanlarda faaliyet gösteriyor, geçimlerini komşu topraklardan sağlamaya çalışıyorlardı. Zaman içinde, bu yöreden geçmek zorunda kalan tüccarlardan haraç alıyor, bu dağlarda eşkıyalık yapıyor, çoğunlukla yasadışı bir yaşam sürüyor ve üzerlerinde hiçbir otoritenin varlığını kabul etmiyorlardı.

Lâzların bu davranış ve yaşam biçimi, baş eğmez ve bağımsızlıkçı karakterleriyle bütünleşince ortaya 'düzendışı ve yasadışı bir kitle' çıkıyordu. Lâzların bölgedeki konumunu ve toplumsal karakterlerini şu örnek, belirgin bir şekilde ortaya koyuyordu.

> "Yerliliklerini hiçbir zaman unutmayan, memleketlerinde istilacı ve sömürgeci kabul etmeyen Çanlar (Lâzlar-Megreller) 13. Yüzyılda kurulan Trabzon devletinin krallarına karşı açıkça düşmanlık gösterdiler, şehire akınlar yaptılar, Trabzon Krallığının iç çekişme ve kavgalarında daima Mezokaldiyalılar Partisini yani, yerli partiyi tuttular."[1]

Doğu Karadeniz'deki diğer topluluklar gibi Lâzlar da tam anlamıyla dışa kapalı ve içe dönük bir yaşam sürüyorlardı. Bu nedenle tipik bir 'geleneksel toplum' örneği oluşturuyorlardı. Yaşam tarzlarının esaslarını ve ilkelerini örfî hükümler oluşturuyordu. Sadece yabancı otoriteleri reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda yabancıların aralarına girmelerine de izin vermiyorlardı. Herhangi bir yabancı ile karşılaştıkları zaman, ona kötülük yapıyor, en azından soyuyorlardı. Onların bu başeğmez ve düzen tanımaz karakteri, daha önceki devlet gibi Osmanlı yönetiminin başını da sürekli ağrıtıyordu. Nitekim Lâzlar, egemen devletlere vergi

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 99.

vermiyor; yasadışı davranışları ise dilden dile dolaşan; "Kulun kul'a ne borcu var?" sloganı ile sembolleşiyordu.[1]

Unutmamak gerekir ki bir Kafkasya kavmi olan Lâzlar, yerel ahlak ve yerel hukuk anlayışları bakımından Kafkasya'nın özelliklerini paylaşıyordu. Buna, aralarına girdikleri ve karıştıkları yerel toplulukların dünya görüşleri ile ahlak ve hukuk ilkeleri de dahil oluyordu. Bu nedenle Lâzların sosyo-kriminal kimliğinin izleri Kafkasya bölgesine kadar uzanıyordu. (Bu konu Megreller ve Abhazlar ile ilgili bölümde geniş şekilde irdelenecek - M. Çulcu)

Şurası muhakkak ki Lâzlarla aynı kökten gelen Kafkasya göçmenleri, değişik adlar taşıdıkları için, yine değişik adlar altında daha önce Doğu Karadeniz sahillerine ve iç kesimlerine yerleşmiş bulunuyorlardı. Ancak Lâzların adı, Miladın birinci yüzyılında ortaya çıkıyor ve tarihsel kayıtlarda yer almaya başlıyordu. Zaten Lâzların bu dönemdeki yoğun göçleri karşısında çaresiz kalan Kral 2. Polemon da, egemenliği sahibine yani Roma İmparatoru Neron'a bırakmaktan başka çare bulamıyordu.

Roma yönetimi, Anadolu'da onbir vilâyet tesis ediyor; bu bölgeye de Pontos Polemonyakos Vilayeti adını veriyordu. Bu Vilayetin merkezi, Niksar oluyordu. Ne ki Trabzon şehri ayrı bir statüye bağlanıyor ve serbest şehir olarak bırakılıyordu.

Trabzon, Romalılar bakımından büyük önem taşıyordu. Zira, Karadenizi Zigana geçidi üzerinden Kafkasya, İran, Irak ve Ortadoğu'ya bağlayan güzergâhın başlangıcını, Trabzon Limanı oluşturuyordu. Roma yönetimi bu nedenle Trabzon şehrinin hem yerli, hem de çevredeki kabilelerin saldırılarına karşı korunmasına büyük bir önem veriyor, özel önlemler alıyordu. Romalılar ayrıca, Ermenistan seferi sırasında Trabzon'u bir hareket üssü olarak kullanıyordu.

Romalılar döneminde Doğu Karadeniz'de (ve Kelkit'te) yaşanan en

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 99.

önemli gelişme, bölgedeki toplulukların Hıristiyanlaşması oluyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki Kafkasya halkları gibi, Doğu Karadeniz'de yaşayan topluluklar da çeşitli ilkel dinlere mensup bulunuyorlardı. Bu dinlerin arasında Şamanlık, Fetişperestlik, Putperestlik, Ateşperestlik, Ağaçperestlik ve sair inançlar önemli bir yer tutuyordu. Unutmamak gerekir ki, Doğu Karadeniz ile Kafkasya bölgeleri için Persler ile Romalılar şiddetli bir rekabet içinde bulunuyorlardı. Buna bağlı olarak, Perslerin dini olan Mazdeizm (Zerdüştlük) de bu bölgeler bakımından önem kazanıyordu. İslam heterodoksu üzerinde de etkili olan Mazdeizm, bir din olmaktan çok, bir düşünce ve yaşam modeli/tarzı oluşturuyordu. Mazdek, bu dini bir felsefi akım olarak ortaya koyuyordu. Mazdek, Mobel adı verilen Ateş Rahiplerinin aşırı taassuplarına karşı zanaatkârların gösterdiği aşırı kin ve tepkiden yararlanarak sosyal reformlar yapmak istiyor ve bu düşünce tarzını geliştiriyordu. Bu felsefenin esasını iyi'nin hür ve duyarlılık sahibi olduğu; kötü'nün ise cahil ve kör olduğu teşkil ediyordu. Bu aynı zamanda iyi'nin aydınlık (ışık), kötü'nün ise karanlık olduğu anlamına geliyordu.

> "Buradan yola çıkan düşünce, bu iki kavramın içinde bulunan ne varsa (Ateş, su, hava ile insan malı olan servet, para, hayvan sürüsü) az veya çok her insanda var olduğuna göre bunlar bölünebilirler şeklinde bir bölünmeci (paylaşımcı) görüşe geçiyor, sonunda da kadınların paylaşılmasını uygun gören ortaklaşımcı bir ahlak anlayışına atlıyordu."[1]

Mazdek idam ediliyor fakat, Mazdeizm 10. Yüzyıla kadar Perslerin dini oluyordu. Bununla da kalmıyor, Mazdeizm Maniheizmi etkiliyor, bu kanaldan İslam heterodoksuna giriyor; Şeyh Bedreddin'den Hacı Bektaş'a kadar geniş bir 'inanç yelpazesi' içinde varlığını hissettirerek etkili oluyordu. Diğer taraftan, Arap İslamım İran'da yeniden yapılandırarak İran İslamı denilebilecek Şiîliği ortaya çıkarıyordu.

---

[1] Lâzlar - M. Recai Özgün - Çiviyazıları - İst. 1996 - S. 52.

Mazdekçi Persler, Mazdeizmi sadece bir felsefî inanç olarak benimsemekle kalmıyor, yayılmacı faaliyetlerinin de dayanağı haline getiriyorlardı. Yayılmacı faaliyetlerin hedeflerinin başında ise Doğu Karadeniz ile Kafkasya yer alıyordu. Buralarda yaşayan topluluklar felsefî veya semavî inançlarla henüz tanışmıyorlardı. Bu nedenle Persler, Mazdek felsefesini yayma çabalarını bu bölgelerde yoğunlaştırıyor, ellerini çabuk tutmaya çalışıyorlardı.

Ancak bu aşamada Yunanlılar ve ardılı olan Romalılar, ellerini daha çabuk tutuyorlardı. Unutmamak gerekir ki önce Yunanlılar, sonra da Romalılar aynı mitolojiyi paylaşıyor ve mitolojik tanrılara (putlara) tapıyorlardı. Dolayısıyla Yunanlıların, sonra da Romalıların Doğu Karadeniz'deki varlıkları sırasında sergiledikleri dinsel/putperest motif, benzer inançlar çerçevesinde yaşayan yerli topluluklar tarafından benimsenmese de yadsınmıyordu.

Perslerin özellikle Kafkasya'da inançsal bakımdan atağa geçtiği bir dönemde, Doğu Karadeniz'de aynı konuda çok önemli değişimler meydana geliyor ve Roma yönetimi 'resmî din' olarak Hıristiyanlığı seçiyordu. Bu değişim, o denli kolay olmuyordu.

Doğu Karadeniz'e Hıristiyanlık, İsa'nın bir havarisi tarafından 'doğrudan' getiriliyordu. İsa'nın 12 havarisinden biri olan Apostolos Andrea Doğu Karadeniz'de Trabzon'a yerleşiyordu. Kemarkaya veya Tuzluçeşme'de bir kaya kovuğuna sığınarak yerleşen havari, buradan Hıristiyanlığın esaslarını yaymaya başlıyor, halkı gizlice yeni dine davet ediyordu. Çok sonraları, Metropolit Kilisesi, bu kovuğun üzerinde tesis ediliyordu. Doğu Karadeniz'de Hıristiyanlık tohumları burada atılıyor, bölgeye ve Kafkasya'ya buradan yayılıyordu. Ancak Putperest Roma yönetimi, her yerde olduğu gibi burada da Hıristiyanlığa karşı şiddetle direniyordu. Örneğin; İmparator Diokletien Hıristiyanlara göz açtırmıyordu. Hükümdarın acımasız baskısı karşısında Trabzon'da küçük bir Fedailer Birliği kuruluyordu. Bu birliğin en tanınmış fedaileri arasında Eugenius, Canidius, Valerian, Aquila yer alıyordu. Hıristiyanlığı koru-

mak ve yaymak amacıyla kurulan bu 'gizli örgüt' çeşitli eylemler yapıyordu. Eugenius; şehrin hemen arkasındaki Boztepe'de bulunan Mithras putunu kırıyor ve fakat yakalanıyordu. Bu şahıs, 300 yılında, İmparatorun özel emri ile öldürülüyordu. Ancak halkın gözünde bir kahraman haline geliyordu. Nitekim idam edilen Eugenius daha sonra Trabzon şehrinin koruyucu azizi mertebesine yükseliyordu.

306 yılında İmparator değişiyor ve Roma tahtına Konstantin çıkıyordu. Yeni İmparator, Roma'yı tek elden yönetiyor ve bütün ülkeyi merkezî otoritesinin altına alıyordu. Fakat selefi kadar katı davranmıyordu. 313 yılında yayınladığı bir buyrukla da Hıristiyanlığı serbest bırakıyor, üstelik; 324 yılında kendisi de Hıristiyan oluyordu. Bununla da yetinmiyor, İmparatorluğun her tarafında Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul ettiriyordu.[1]

Bu kararla Önasya'daki tüm Roma eyaletleriyle birlikte Doğu Karadeniz'de de Hıristiyanlık devlet dini oluyordu. Unutmamak gerekir ki Doğu Karadeniz toplumları, kendi inanç dünyalarının dışında bir semavî din ile tanışıyorlardı. Burada hemen kaydetmek gerekir ki, toplumların Hıristiyanlaşması çok uzun süreli bir zaman diliminde gerçekleşiyordu. Dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi burada da yeni din, egemen Roma otoritesinin ezdiği yoksul halk kitlelerinin dini oluyordu. Ne ki hiç kuşkusuz, Doğu Karadeniz toplumu için de yeni dine bağlanan ilk müminler, Roma otoritesinin baskısına uğrayan Yunanlı eski zenginler oluyordu. Böylece Hıristiyanlık burada tutunacak önemli bir dayanak ve destek buluyordu. Yerli toplulukların dinsel bir kaygısı olmadığı ve vahşi doğa içinde bağımsız yaşamaları nedeniyle yeni oluşum, onları o derece derinden etkilemiyordu. Ancak devletin, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinden sonra önemli bir değişim daha yaşanıyor, Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Böylece Roma'nın merkezî otoritesi doğu-

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 115, 116.

ya, İstanbul'a kayıyor ve Doğu Karadeniz bölgesi daha bir önem kazanıyordu.

Her şeyden önce Trabzon ve çevresinde hızla dinsel/Hıristiyan yapılar tesis edilmeye başlanıyordu. Bu yapılaşma dikkati çeken bir biçimde Bizans'ın otoritesi ile örtüşüyor, politikalarının bir dayanağı haline geliyordu. Bizans yönetimi Doğu Roma'yı; İllirya Prefektörlüğü ve Doğu Prefektörlüğü olmak üzere idari bakımdan iki kısma ayırıyordu. Doğu Prefektörlüğü beş diyosezliğe bölünüyor ve bunların içinde en önemlisini de Pont Diyosez'i teşkil ediyordu. Pont Diyosezinde ise şu vilayetler yer alıyordu:

Amasya, Erzincan, Tokat, Samsun, Çorum, Sivas, Yozgat, Şebinkarahisar, Gümüşhane, Trabzon, Rize.[1]

Pont Diyosezinin merkezi, Roma İmparatorluğu zamanındaki gibi yine Niksar oluyordu. Bizans yönetimi ana unsur olarak Yunanlılara dayanıyor, kendisi gibi Hıristiyanlaşmış bulunan Yunanlıların dilini ve kültürünü benimseyerek yerel topluluklara kabul ettirmeye çalışıyordu. Hiç şüphe yok ki siyasi ve idari değişime karşın, sosyal değişim o denli hızlı gerçekleşmiyordu. Yerli halk, yüzyıllardır sürdürdüğü içe dönük, dışa kapalı yaşam tarzını devam ettiriyordu. Egemenler yine ara katmanı oluşturan yerel derebeylerini/güç odaklarını yönetim aracı olarak (yani işbirlikçi/taşaronlar olarak) kullanmayı sürdürüyorlardı. Ara katmanı oluşturan güç odakları ise sosyal alanda başrolü oynamayı sürdürüyordu. Bu odaklar, içinden çıktıkları yerli halkla bütünlüklerini sürdürüyor, bunun yanısıra egemenlerin otoritesine ortak olarak, yönetenlerin iradesini paylaşıyorlardı. Dolayısıyla, dinsel veya siyasal değişimlerden de öncelikle bu kesim etkileniyor, tepeden gelen değişim dalgalarını yerele bunlar yansıtarak kabul veya reddettiriyorlardı. Bu nedenle Bizans yönetiminin ilk yüzyıllarında Doğu Karadeniz toplumlarının yaşam biçiminde, bahsedeğer bir değişim cereyan etmiyordu.

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 119.

Bizans yönetimi, eski Roma İmparatorluğunun mirasını (hudutlar ve toprak bütünlüğü bakımından) ele geçirmeyi amaçlıyordu. İran ve Kafkasya bölgelerine göz dikiyor, buralara yapılacak seferlerin hareket noktası olarak da Trabzon Limanı ile şehri seçiliyordu. İmparator Jünstinyanus, bir tedbir olarak Trabzon şehrinin sur ve kulelerini tahkim ve takviye ediyordu.

Hazırlıklar ister istemez Trabzon şehrinin güneyindeki dağlarda yaşayan ve o zamana kadar çeşitli otoritelere baş eğmemiş olan Tzann/Sann/Çan/Lâzlara da yöneliyordu. Nitekim İmparator, bir Çan/Lâz derebeyi olan yerli kumandan Tzitas (Yohanne Tsibe) komutasındaki kuvveti Çanların üzerine sevkediyordu. Tzitas, askeri güç kullanarak Çanların üzerinde baskı tesis ediyor ve onları Bizans ordusu ile işbirliği yapmaya, hizmet vermeye zorluyordu. Bu baskılar aynı zamanda Hıristiyanlaştırma ve Yunanlılaştırma alanlarında da yoğunlaşıyordu. İmparator Jünstinyanus bu politikalarında hayli başarılı da oluyordu.

> "Gerek Kolheti askeri disiplininin, gerekse Bizans askeri varlığının yoğunlaştığı şehir ve kale aynı zamanda; Egrisi, Asilya ve Masimanya ticaret erbabı tarafından dışarıya ihraç edilen mallardan alınacak ağır vergilerin de, tahsilat merkezi haline gelmiştir. İşte Bizans askeri komutanı (Yohanne Tsibe) Tzitas bu sömürü düzeninin başında idi."[1]

Jünstinyanus'un bu hazırlıkları Persleri de kışkırtıyor, Pers hükümdarı Anşirvanı Adil, Lâzlardan gelen davet üzerine; daha önce Abazaları egemenlikleri altına alarak Lâzika Krallığını kuran ve Bizans'ın etki alanı içinde bulunan bölgeye saldırıyordu. Böylece Perslerle Bizanslılar, Lâzika topraklarında savaşa tutuşuyordu. Bu savaşın sonunda Lâzika Krallığı, 30 bin altın karşılığında Bizans'a bırakılıyordu. Buradaki Lâzlar daha 523 yılında resmi din olarak Hıristiyanlığı kabul etmiş bulunuyorlardı.[2]

---

[1] M. Recai Özgün - Age. - S. 54.

[2] M. Recai Özgün - Age. - S. 53.

Bizans'ın egemenliği altında; özellikle Kafkasya'daki Megrel/Lâzlar ile Abazalar, geniş bir işbirliğine girişiyorlardı. Bunun sonucunda bölgede Hıristiyanlık güçleniyor, özellikle Hıristiyan eğitimi konusunda şöhretleri Avrupaya ulaşıyordu. Birçok Hıristiyan rahibi ve din âlimi burada eğitim görüyor, Lâzlar bölge dışında da kiliseler tesis ediyor, buna paralel olarak Bizans otoritesi pekişiyordu.

Sadece 623 yılında Persler kısa bir süre için Pontos'u işgal ederek ele geçiriyor, ancak yeni Bizans İmparatoru Heraklios, deniz yoluyla çıkartma yaparak Persleri geri püskürtüyordu.

Buna karşılık, dünya tarihinin en önemli olaylarından biri de yine bu yüzyılda ve bu yıllarda cereyan ediyor; Müslümanların peygamberi Muhammed, 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç ediyordu. Bu olay Önasya tarihi bakımından da büyük önem taşıyordu.

7. Yüzyılın ortalarında (634 yılından itibaren) Müslüman Araplar, Önasya'ya giriyor; aynı zamanda Kafkasya'da da görülmeye başlanıyordu. Böylece Bizanslılarla Araplar arasında şiddetli bir mücadele başlıyor, bu mücadele Doğu Karadeniz'e ve Kafkasya'ya da yansıyordu. Arap akıncıları 8. Yüzyıl başında Trabzon'a giriyor, 715 yılında Bizanslılar tarafından püskürtülüyordu.

Doğu Karadeniz 8. Yüzyıl boyunca bu kuvvetler arasında sık sık el değiştiriyordu. Araplar 715 yılından sonra tekrar bölgeye giriyor, 718 yılında Bizans onları çıkarıyordu. 724'de Araplar yine ele geçiriyor, aynı yıl Bizans mücadeleyi kazanıyor, 733'de Müslümanlar tekrar egemen oluyor, 739 yılında bölge Hıristiyanların eline geçiyordu.

Tüm bu mücadeleler sırasında surlarla çevrili olan Trabzon genellikle çatışmaların dışında kalıyor, Müslümanlar burayı kesin bir şekilde alamıyordu. Bu el değiştirmeler 829 yılına kadar sürüyordu. Nihayet, Trabzon dışında, Önasya'nın tümü Müslümanlar tarafından işgal ediliyordu. Böylece Trabzon'un kıta ve İmparatorluk merkezi ile bağlantısı kesiliyordu. Bunun üzerine Bizans yönetimi, Trabzon ile Doğu Karadeniz bölgesine ayrı bir statü veriyordu.

Bizans İmparatoru Teophiles (829-842) Ermenistan Eyaletinin Kuzeydoğu kısmını ayırıyor, burayı Doğu Karadeniz bölgesine dahil ediyordu. Böylece Rize ve Gümüşhane de bu bölgeye katılıyor, Trabzon şehri bölgenin merkezi oluyordu. Yeni tesis edilen bu eyalete ise Haldiya (Khaldia) Eyaleti deniyordu.[1]

Ancak, 9. Yüzyıl boyunca da Müslüman Arap ve Türklerin Doğu Karadeniz bölgesine yaptıkları akınlar ile onlara karşı direnen Bizanslıların mücadelesi bütün şiddetiyle devam ediyordu.

850 yılında Bizans Kraliçesi Teodora zamanında Malatya'daki Arap Valisi Ömer bin Abdullah, emri altındaki Müslüman Türk askerlerinden oluşan ordusuyla Trabzon yöresini işgal ediyordu. 872 yılında Bizans'ın Haldiya ve Koloneia, orduları Fırat ile Arsinos arasındaki bölgeye saldırıyordu. 893 yılında Emevilerin Tarsus Komutam Emir Ebu Cafer Ahmed bin-i İnanç el Türki Amasya'ya giriyor, Trabzon'a kadar işgal ediyordu.

Arka arkaya gerçekleşen tüm bu akınlar, Doğu Karadeniz bölgesini sürekli el değiştiren bir bölge haline getiriyordu. Ancak ne Bizans yönetimi, ne de Müslüman akıncılar, bölgede yaşayan halk üzerinde kesin ve kalıcı bir otorite tesis edemiyorlardı. Zira, elverişsiz coğrafyaya, dolayısıyla o coğrafyada yaşayan topluluklara egemen olamıyorlardı. Otoritelerini onlara kabul ettiremiyorlar, baş eğdiremiyorlardı. Bu nedenle egemenler, egemenliklerini tesis edebilmek ve otoritelerini hissettirebilmek için mutlaka yerli güç odaklarıyla işbirliği yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu uygulamanın en önemli örneklerini de şu iki olay teşkil ediyordu:

> Bizans, yerel topluluklara egemen olabilmek için, yerli bir kumandan olan Tzitas'i (Yohanne Tsibe) kullanıyordu. Ona verdikleri destek ve yetki ile yerel topluluklar üzerinde baskı uyguluyor, onları Bizans ordularına hizmet etmeye zorluyordu. Bu uygulama, Bizans yönetiminin

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 16.

yerel topluluklara doğrudan müdahale ve etki yapamadığını gösteriyordu. Buna benzer bir olay da 697 yılında Lazika'da cereyan ediyordu. Burada yaşayan Megrel/Lazlar ile Abazaların başında yerel derebeylerinden olup, Bizans Bölge Sorumluluğu görevini yürüten Sergei Bernuk-İpa adlı bir seçkin bulunuyordu. Bernuk-İpa, Bizans yönetiminin baskılarına ve haksız uygulamalarına karşı direniyor ve Bizans'a karşı Arapları bölgeye davet ederek onlardan yardım istiyordu.[1]

Her iki olay da yabancı egemenlerin bölgede etkinlik sağlayabilmek için yerel güç odakları ile işbirliği yapmak zorunda kaldıklarını; onların desteği olmaksızın yerel topluluklara nüfuz edemediklerini gösteriyordu.

Nitekim, özellikle 8. ve 9. Yüzyıllarda, bu bölgede cereyan eden Bizans/Hıristiyan-Arap/Türk/Müslüman rekabeti sırasında, yerel otoriteler etrafında kenetleniyorlardı. Bu da yerel toplulukların kendi ilkelerini güçlendiriyor, kemikleştiriyordu. Doğu Karadeniz yerel ahlak ve yerel hukuk anlayışı bu dönemde pekişiyor, Bizans ve Arap otoriteleri, bölgede (Trabzon şehri dışmda) tutunup kök salamıyordu. Kaldı ki yerel güç odakları ve yerel topluluklar bu süreçte, dış güçlerle derin ilişki içine girmiyor, sığ ve gevşek bağlaşıklıklarla bu süreci geçiştiriyorlardı. Bu yaklaşım yörede çifte ahlak anlayışını besleyip pekiştiriyordu.

Ne ki, 1000'li yıllara girilirken Doğu Karadeniz tablosu artık netlik kazanmaya başlıyordu. Bu tablo içinde Trabzon şehrinin ayrı bir yeri ve özelliği bulunuyordu:

"İmparator Konstantinos Porphyrogennetos zamanında (913-959), Doğu Karadeniz bölgesi yine Haldiya Eyaletinin içinde idi ve merkezi Trabzondu. Ve Trabzon, 10. yüzyılda hiçbir devletle husumete girmemiş, bağımsız bir ticaret merkezi olmakta devam ediyordu. Doğu ticaretinin antreposu olarak büyük öneme sahipti. Her yıl burada kurulan panayırda Ruslar, İranlılar, Suriyeliler, Çerkesler, Gürcüler, Ermeniler ile

[1] M. Recai Özgün - Age.- S. 57.

Bizanslılar bir araya toplanırlardı. Bu panayırda İstanbul'un, kuzeydeki ülkelerin, Hind, Seylan, Çin, Bağdat ve Mısır'ın ürün ve yapılmış eşyaları değiş tokuş edilirdi. Arap coğrafyacılardan Estahrî, 'Trabzon, Rumların sınır şehridir. Tüccarlarımızın hepsi Trabzon'a gider. Dışardan bize gelen bütün kumaşlar oradan geçer' demektedir."[1]

Bir bakıma Trabzon, serbest ticaret şehri statüsünde bulunuyor, bu nedenle de tüm taraflar arasında bölgesel bir dokunulmazlık kazanmış gibi görünüyordu. Ancak, 1000'li yılların ortasına doğru, bölgede yeni bir gücün ilk öncüleri görülmeye başlanıyordu. Bu gücü ise Oğuz kökenli Selçuk Türkleri teşkil ediyordu. Müslümanlaşmış bulunan Türkmen orduları 1048-1049 yıllarında Pontos topraklarına giriyordu. Müslüman Türk birlikleri Bizans ordusunu Hasankale'de yendikten sonra Pasin ve Erzurum ovalarma yayılıyor, Haldiya Eyaletini ele geçiriyor, Eyalet merkezi olan Trabzon'a kadar ilerliyorlardı. Bu kez durum öncekilerden çok farklıydı. 1049 yılında Bizanslılar, yeni işgalcileri püskürtmek amacıyla doğuya akınlar yapıyorlardı. Ancak Selçuk hükümdarı Tuğrul Bey 1054 yılında Önasya'ya üç koldan giriyor, bu kollardan biri Karadeniz'deki Canik ormanlarına, bir kol da Çanların/Lâzların oturdukları Kuzeydeki dağlara ulaşıyordu. Bu kez Türk akınları diğerlerinden farklıydı. Çünkü; göç niteliği taşıyordu. Ordu birlikleriyle beraber yaşlılar, kadınlar ve çocuklar da geliyor, tutunabildikleri yerlere yerleşiyorlardı. Onlara; daha önce Önasya'ya gelerek yerleşmiş bulunan Hıristiyan/Koman ve Peçenek Türkleri de yardımcı oluyor, kaynaşıyorlardı.

1071 Malazgirt Savaşından sonra Türk boylarının Önasya'ya girişi yoğunlaşıyor, Selçukluların Anadolu'ya girdiği güzergâhlardan ikisi Doğu Karadeniz bölgesinden geçiyordu. Çoruh Vadisini izleyen birinci güzergâh Giresun'a kadar ulaşıyordu. Diğer güzergâh ise Kelkit Vadi-

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 128; Bkz. - Marjinal Tarih Tezleri , E Yayınları, M. Çulcu.

sinden geçerek Kızılırmak ve Kastamonu yöresini kapsıyordu. Hiç kuşku yok ki, Trabzon'un doğusunda kalan elveşirsiz coğrafya, bu göçlerden en az etkilenen bölge oluyordu. Zaten bu bölge, Malazgirt Savaşından sonra kısa bir süre için Selçuk egemenliğinde kalıyordu. Daha sonra Trabzon'a kadar olan yerlerde Danişmentliler etkili görünüyordu, fakat bu etki de o denli kalıcı ve belirleyici olmuyordu. Hatta bu dönemde, Doğu Karadenizde bir yönetim karmaşası yaşanıyor, aynı anda aynı bölgede birkaç siyasi otorite birden kendisini kabul ettirmeye çalışıyordu. Buna göre Trabzon'da Bizans Valisi, Trabzon dışında Danişmentlilerin gücü, Rize ile daha ötesinde ise önce Abaza/Megrel/Lâzlar ile Gürcülerin otoritesi egemen bulunuyordu. Bu üç otoritenin etkinlik sınırları da yeterince kesinlik kazanmış değildi.

1096 yılında ilk Haçlı Seferi gerçekleşirken bu tablo yeniden bozuluyordu. Haçlı Seferinden yararlanan Bizans İmparatoru Aleksi, Karadeniz'deki Danişmentlilerin üzerine gidiyor ve geriletiyordu. Hıristiyan ordusu Amasya'yı üç ay elinde tutuyordu. Haçlı Seferinin sağladığı avantajdan ve meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan Trabzon'daki Bizans Valisi Teodor Gabras, bağımsızlığını ilan ediyordu. Ancak bu, gerçek anlamda bir bağımsızlık olmuyordu. Nitekim Trabzon, yine Bizans'ın Valiliği statüsünde bulunuyor ve fakat yarı bağımsız bir derebeylik konumu kazanıyordu.

Bizans İmparatoru Aleksi Komnen gerçekte; Gabras'ın bağımsız hükümetini tanımak zorunda kalıyor, fakat oğlu Gregory'yi rehine alarak İstanbul'da tutuyordu. Böylece Gabras'ın bağımsızlığı kağıt üzerinde kalıyordu. Ancak Trabzonlular artık Bizans'a bağımlı kalmak istemiyor, tam bağımsızlık için fırsat kollamaya başlıyorlardı.[1]

Bu aşamada, Doğu Karadeniz'de tarih sahnesine Gürcüler çıkıyordu. Gürcü Kralı David, Trabzon'a kadar ilerliyor ve Türkleri bu bölgeden çıkarıyordu. Gürcüler Trazon'a kadarki tüm Karadeniz sahillerine ve böl-

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 137.

geye egemen oluyorlardı. Böylece Doğu Karadeniz'de o zamana kadar bir varlık haline gelmiş olan yerli toplulukların yanı sıra; Kimmerler, Komanlar, Peçenekler, Romalılar, Yunanlılar, Araplar, Megreller- Abazalar, Lazlar, Bizanslılar ve Türklerden sonra, Gürcüler de etnik bakımdan bir tortu bırakmaya başlıyordu.

Sadece Doğu Karadeniz bölgesi bakımından değil; Önasya Mafios Toplum Yapısında da önemli bir yer tutan Gürcüler, Kafkasya ile Güney Kafkasya/Doğu Karadeniz bölgesinde, kabileler şeklinde yaşıyorlardı. Yunanlılar bu kabilelere Taohiler adını veriyordu. Nitekim Tao, sonraki dönemlerde eski Gürcü Eyaletinin adı olarak kullanılıyordu. Ayrıca Draohi, ilk Gürcü birliğini teşkil ediyordu. M. Ö. 7. ve 6. Yüzyıllarda Yunanlılar burada Dioskuria (Sohumi), Pazisi (Phasis-Poti) gibi koloniler kuruyordu.[1]

Kolhitliler M. Ö. 100'lü yıllarda Mitridat'ın, sonra da Roma İmparatorluğunun egemenliği altına giriyorlardı. Romalılar Kafkasya'ya yöneldiği sırada Güney Kafkasya'da Kolha, Kartli ve Albania adı verilen üç Gürcü Krallığı bulunuyordu. Romalı Komutan Pompeius bu üç krallığı arka arkaya ele geçiriyordu. Gürcü Kralları Roma'nın hakimiyetini kabul ediyor, Roma adına Ermenilere ve Partlara karşı savaşıyorlardı. M. S. 200'lü yıllarda Batı Gürcistan'da yerel kabileler ve bunların siyasi birimleri kesin biçimini alıyor, böylece; Lâzika, Apsilia (Apşileti) ve Abasgia (Abhazya) prenslikleri ortaya çıkıyordu. Bu prenslikler arasında önce Lâzikalılar Batı Gürcistan'a egemen oluyordu. Lâzlar Apsilialilara, Abazalara ve Svanlara boyun eğiyorlardı. Lâzlar 600'lü yıllarda giderek zayıflıyor ve parçalanıyordu. Nitekim Abhazy Lâzika'dan ayrılıyor, Abhazya Kralığı ortaya çıkıyordu. Abhazya Krallığı'nın nüfusu Lâzlar, Svanlar, Kartlar ve Abazalardan oluşuyordu. Bazı kaynaklara göre Abhazya Krallığı bir Gürcü Krallığıydı. Abhazya'nın hudutları Çoruh nehrine kadar uzanıyordu. Abhazya 8. Yüzyılda Bizans İmparatorluğunun

[1] Gürcülerin Tarihi - Fahrettin Çiloğlu - Ant Yayınları - İst. 1993 - S. 32, 33.

egemenliğini kabul ediyordu. Bu arada Hıristiyanlık bölgede hızla yayılıyordu.

> "Geleneksel tarih anlayışına göre Gürcistan'da Hıristiyanlığın yayılması Azize Nino ile birlikte gerçekleşti. Kral Mirian'ın 330'larda Hıristiyanlığı Kartli'de devlet dini ilan etti. Batı Gürcistan'da Egrisi (Lâzika) Krallığı'nın Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi de aşağı yukarı aynı döneme rastlar."[1]

Hıristiyanlaşan Gürcüler, güneyden gelen Müslümanlara karşı şiddetle direniyorlardı. Doğu Gürcistan uzun süre Arap işgali altında kalıyor, Gürcü kabileleri 300 yıl boyunca Araplarla ve Bizanslılarla savaşıyorlardı. Gürcü toprakları kademeli olarak kurtarılıyor, Abhazya'nın dışında yeni Gürcü Prenslikleri ortaya çıkıyordu. Bu prenslikler kuzeybatıda Abhazya, güneybatıda ise Tao olmak üzere iki odak etrafında toplanmaya başlıyordu.

Çoruh bölgesindeki birleşmeyi Gürcü Bagratlılar ailesinden prensler yönetiyordu. Prenslere 'Erastvi' deniyor ve 'Erastviler' Gürcistan'ın güney bölgelerinde hüküm sürüyorlardı. Aşot zamanında Gürcistan'ın güneybatı hudutları genişliyordu.

> "Tarihsel belgelere dayanan araştırmalarda, Bagratlıların Kartveli (Lâz ya da Çan) soyundan geldiği ve İspirili (İspirli) olduğu belirtiliyordu. Mesleti Klarceti ve Cavaheti'yi birer prenslik olarak yöneten Bagratlılar daha sonra Kartli (İberia) Kralları oldular."[2]

Bu aile Gürcü ve Ermeni olarak iki kola ayrılıyordu. Gürcü Bagratlılardan 2. Adernese 'Gürcü Kralı' ünvanıyla, 888 yılında ilk kez taç giyiyordu. 100 yıl boyunca Gürcüler, kültürel bakımdan önemli gelişmeler kaydediyor; Gürcüce dili din, edebiyat ve devlet dili oluyordu. Çeşitli siyasal zorlamalar ve etkenler, Gürcüleri birleşmeye zorluyor; Gürcü

---

[1] Gürcülerin Tarihi - Age. - S. 38.

[2] Gürcülerin Tarihi - Age. - S. 40.

kabileleri arasındaki çatışmaya paralel olarak Arap ve Bizans istilâcılarına karşı yürütülen mücadele bu birliğin alt yapısını oluşturuyordu.

Nitekim 980 yılında Batı ve Doğu Gürcistan'ın büyük bir bölümünde birlik sağlanıyordu. Bu birliği Tao-Klarceti Kralı Davit Kropalodi tesis ediyordu. Bu birleşmede en önemli rolü, Gürcü derebeyleri ile bunların başında bulunan Kartli Prensi İone Meruşistze oynuyordu.

"Gürcü Kralı Gurgen'in oğlu, ana tarafından Abhazya Krallığı tahtının varisi ve Bagratlılar Krallık ailesinden 3. Bagrat, 975 yılında kral ilan edildi. Adı Sakartvelo (Gürcistan) olan devlet o zaman kuruldu."[1]

Ancak Selçuklular 1071 yılında Bizans ordusunu yendikten sonra Ermenistan'a giriyor; Gürcistan'ın büyük bir bölümünü ele geçiriyordu. Cereyan eden savaş ve çatışmalarda pek çok Gürcü ölüyordu. Daha sonra Gürcü kabileleri ayaklanmaya başlıyordu.

1089 yılında Gürcistan tahtına 16 yaşındaki 4. Davit çıkıyordu. Davit, Gürcistan'ı yeniden derleyip toparlamaya uğraşıyordu. Kabileler arasındaki mücadeleyi sona erdirmek ve küçük birlikler oluşturarak Selçuklulara karşı mücadeleyi koordine etmek için çaba sarfediyordu. Aynı dönemde Haçlı saldırıları Önasya'yı anarşiye boğuyor, 11. Yüzyılda da Selçuk devleti çökmeye başlıyordu. Davit önce Selçuklulara ödediği vergiyi kesiyordu. Daha sonra Gürcistan'ın Kaheti, Hereti, Tao, Ayağı Kartli'yi Selçuklulardan alıyordu. Bu durum, Selçukluların yeniden Gürcistan'a karşı harekete geçmesine yol açıyordu. Nihayet, Gürcülerle Selçuklular Tiflis yöresindeki Didgori tepelerinde savaşa tutuşuyorlardı. Bu savaşa Selçuklular 400 bin askerle katılıyordu.

"Kral Davit'in özenle seçtiği ve hazırladığı ordu 40 bin Gürcü, 15 bin Kıpçak ve 5 bin Ösetten oluşuyordu. Ayrıca 200 kadar Batı Avrupa Haçlı askeri de orduya katılmıştı. İki ordu Tiflis yakınlarında, Didgori yöresin-

[1] Gürcülerin Tarihi - Age. - S. 44, 45.

de karşılaştı. Gürcüler 14 Ağustos 1121'de Didgori'de büyük bir zafer elde ettiler."[1]

İşte, Gürcülerin Doğu Karadeniz bölgesinde tarih sahnesine çıkmasına bu olay neden oluyor; bu zafer bölgenin kapılarını Gürcülere açıyordu.

Gürcüler Davit'ten sonra I. Dimitri ve 3. Giorgi dönemlerinde de etkin siyasi faaliyetlerde bulunuyorlardı. 1162 yılında Ermenilerle birlikte Ağrı Dağı yakınındaki Dvin'i ele geçiriyorlardı. Kral Giorgi 1178 yılında kızı Tamara'yı varis ilan ederek taç giydiriyordu. 1184 yılına kadar ülkeyi baba-kız birlikte yönetiyor; o yıl kral ölünce Tamara ülkenin yönetimini tek başına ele alıyordu.

Bu dönemde Gürcülerin yakın ilişki içinde olduğu Bizans en karışık dönemlerinden birini yaşıyordu. Latinler 1204 yılında Konstantinopolis'i (İstanbul'u) işgal edince İmparatorluk parçalanıyordu. Bundan yararlanan Gürcüler, Paflagonya'yı işgal ediyordu. Bu sırada Trabzon yöresine iki kez Lâz göçü yaşanıyor ve gelen Lâzlar kendilerinden öncekilerle aynı yöreye yerleşiyorlardı. Buna paralel olarak Tamara, Kommenoslardan Aleksios ile Davit'in 1204 yılında Trabzon Devletini kurmalarına zemin hazırlıyor, imkan tanıyordu.[2]

Aleksi Komnen, Kraliçe Tamara'nın akrabasıydı. Bazı politik nedenlerle İberya'da, yani Gürcistan'da yaşıyordu. Tamara'nın destek vermesiyle Trabzon Valisinin yakınlığından da yararlanarak kenti teslim alıyordu. Yine aynı yıl Pazar ilçesinden Batum'a kadar uzanan Lâz teması kuruluyordu. Davit Aleksios Komnen'in kardeşiydi. Bu iki kardeş, kurdukları devleti hem doğuya hem de batıya doğru genişletiyor; daha sonra da İmparatorluğa çeviriyorlardı. Trabzon İmparatorluğu 1461 yılına; yani, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u almasına kadar varlığını koruyordu.

---

[1] Gürcülerin Tarihi - Age. - S. 46.

[2] Gürcülerin Tarihi, Age. - S. 46, 47.

• Trabzon İmparatorluğu döneminde cereyan eden olaylar, Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısında sosyal bakımdan izler bırakıyor muydu? Bu olayları irdeleyip örnekler misiniz?

Hemen kaydetmek gerekir ki; Trabzon Devletinin/İmparatorluğunun egemenliği sürecinde Doğu Karadeniz bölgesi genelinde ciddi anlamda bir'düzen' değil, 'düzensizlik' hakim oluyordu. Gerçi Trabzon hükümdarları, bir ticaret merkezi olan, hatta tarafların büyük çoğunluğunca sağlanan konsensüse göre adeta bir 'serbest şehir' konumunda bulunan Trabzon kentine tam anlamıyla hakim olamıyorlardı. Buna karşılık, kent dışındaki tüm bölgede, çok odaklı ve çok taraflı bir egemenlik mücadelesi yaşanıyordu. Bu odaklar -veya taraflar- şöyle sıralanıyordu.

Öncelikle, bölgeye yüzyıllarca egemen olan ve bir bakıma Romalıların mirascısı konumunda bulunan -Yunanlıları da temsil ettiğini ileri süren- Bizans yönetimleri, Trabzon ve Doğu Karadeniz bölgesi üzerindeki egemenliklerini yitirmek istemiyorlardı. Kaldı ki, devleti kuran Aleksis Komnen Bizans ile akrabalık bağı içinde bulunuyordu. O, Bizans İmparatoru Andronikos'un torunu idi. İmparator Andronikos, Bizans halkı tarafından öldürülüyor, oğlu Manuel'in gözleri kör edilerek katledüiyordu. Torun Aleksis Komnen Gürcistan'a kaçırılarak kurtarılıyordu. Komnen her ne kadar, Gürcü Kraliçesi tarafından Trabzon tahtına oturtuldu ise de; Komnen'in kendisini Bizans'a ve Yunanlılığa yakın hissetmesi doğal bulunuyordu. Kaldı ki, imkansız olsa da, Komnen'in Bizans tahtına ilgi göstermesi bile kendi mantığı içinde bir gerçeklik taşıyordu.

Nitekim Trabzon devleti hızla batıya doğru genişliyor; İstanbul'u Lâtinlerin elinden kurtarmaya çalışan Bizanslı İznik Kralı Teodor Lazkaris ile karşı karşıya geliyordu. Trabzon devletinin Samsun hariç,

Ereğli'ye kadar Önasya'nın kuzeyini ele geçirmesi, Laskaris'i korkutuyordu. Nitekim Trabzon devleti ilk kez Bizans ile karşı karşıya geliyordu. Trabzon'un oluşturduğu tehdit Bizans ile Selçuk devletini bir araya getiriyordu. Buna karşılık Aleksis Komnen de İstanbul'u elinde bulunduran Lâtin İmparatoru Hanri ile anlaşıyordu. Trabzon devleti daha kuruluşunun ilk yıllarında Bizans, Selçuk ve Latinler gibi bölge dışı güçleri işe karıştırıyordu. Gürcüler ise zaten devletin kuruluşunda başrolü oynadıkları için hem siyasi, hem de sosyal bakımdan Doğu Karadeniz'de bulunuyorlardı. Bunun dışında bir de tüccar kavimler ve devletler bölgeye nüfuz ediyordu. Bunların başında ise Cenevizliler ile Venedikliler yer alıyordu.

> "...Cenevizlilere ait muhkem bir şato vardı. Eskiden beri Trabzon'da ticaretle uğraşan Cenevizliler, Aleksi Komnen ile bir anlaşma yaparak şehrin ticaretini ellerine almışlardı. Daha sonra Venedikliler de aynı şekilde böyle bir bina yapmışlardı."[1]

Aleksis Komnen 1222 yılında ölüyordu. Yani ve Manuel adlı iki oğlu bulunmasına karşın, damadı Andronikos tahta çıkıyor, kral oluyordu. Andronikos Kırım'ı kendisine bağlarken, Ahlat Oğuzları da Doğu Karadeniz bölgesine akınlar yapıyordu. Nihayet 1223 yılında Selçuklularla Trabzon devleti arasında çatışmalar çıkıyordu. Aynı zamanda Cengiz'in Moğol orduları Önasya'ya giriyor, bütün dengeler alt üst oluyordu. Bölgeye Türk akınları devam ediyor, kendi dışlarında cereyan eden çatışmalar Trabzonluları da etkiliyordu. Bu arada Selçuk devleti bölgede önemli bir üstünlük sağlıyordu. Selçuk ordusu Trabzon'u bile kuşatıyor, ancak hava koşullarının elvermemesi nedeniyle bozguna uğruyor, tüm ağırlıklarını bırakarak dağlara ve ormanlara kaçıyordu.

Trabzon devleti ile Selçuklular bir barış anlaşması yapıyordu. Buna karşılık Trabzon'un gücü zayıflayınca, bunu fırsat kabul eden Gürcü

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 154, 155.

Kralı Davit devreye giriyordu. Trabzon Kralı, Selçuk'a karşı 1231 yılında Gürcülerle dayanışmaya giriyor, 1233 yılında da Gürcüler Erzurum sınırına kadar etkinlik sağlıyorlardı.

Trabzon Kralı Andronikos 1235 yılında ölüyordu. Ondan iki yıl sonra, 1237 yılında da Selçuk İmparatoru Alaaddin Keykubad ölüyor, yerine 2. Keyhüsrev geçiyordu. Bunların hemen ardından da Selçuk devletini derinden sarsan Babaîler Ayaklanması meydana geliyordu.

> "Sonunda 30 bin kadar Babaî'nin başına geçip halifelik davasına kalkıştı. Bu arada Trabzon Kralı Yani ile de ilişki kurup gizli bir anlaşma yaptı. Tokat, Sivas, Şebinkarahisar taraflarını müridleriyle (kendine bağlı olanlarla) güven altına alıp, Urfa ve Mardin'den gelecek fedaileri beklemeye başladı."[1]

Ancak Trabzon Kralı Yani fazla bekleyemiyor, 1238 yılında kuvvetlerini karadan ve denizden Selçuklulara saldırtıyordu. Fakat bunda başarılı olamıyor, Canik Beyi, Selçuk Sahil Emiri ve Erzurum Valisi, Trabzon kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratarak durduruyordu. Ama bu kez de bölgeye Moğollar giriyordu.

Selçuk hükümdarı 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 yılında ölmesi sonucu Önasya'da egemenlik tamamen Moğolların eline geçiyordu. Bu dönemde, Doğu Karadeniz de Moğol hakimiyetine giriyor; fakat Trabzon Kralı Manuel, Moğol hükümdarı Geyik Han ile anlaşarak, varlığını korumayı sürdürüyordu. Bu sırada bölgenin sosyal ve demografik yapısı bakımından son derece önemli bir olay cereyan ediyor; Oğuzların Çepni boyu, Doğu Karadeniz'de tarih sahnesine çıkıyordu.

Çepni adı 'Nerede yağı görürse savaşır' (nerede çıkar görürse yerleşir)[2] anlamına geliyordu. Kimine göre de 'Çep' Kırgızca 'Kalkan' Türkçe

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 163; Bkz. - Her Sakaldan Bir Kıl - E Yayınları - M. Çulcu.

[2] Oğuzlar - Prof. Dr. Faruk Sümer - Ank. Üni. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay. - Ank. 1972 - Cetvel 2.

ise 'çeper' 'çit' anlamını ifade ediyor ve Çepni sözcüğü 'sınır koruyucuları' manasında kullanılıyordu.[1]

Çepniler, Şîî/Kızılbaş idiler.[2] Bu nedenle Çepnilerin büyük bir kısmı 1240 yılında meydana gelen Babaîler Ayaklanmasına katılıyordu. Çepniler, 30-40 yıl gibi bir süre içinde Doğu Karadeniz bölgesine yayılarak, yerleşiyordu. Nitekim 1277 yılında Trabzon İmparatorluğuna bağlı kuvvetler Sinop'a saldırırken şehri Çepniler koruyordu. Bu olaydan sonar Samsun'un doğusuna doğru, hızla yayılıyor ve yerleşmeye başlıyorlardı. Bunun dışında Giresun'dan itibaren hem dağlık, hem de ormanlık bölgeye de giriyor ve yerleşiyorlardı. Bu yerleşme, şiddete ve yağmaya da dönüşüyordu:

> "14. Yüzyılın ortalarında bugünkü Ordu Vilayetine Bayramoğlu Hacı Emir adlı bir Türk beyinin hakim bulunduğunu görüyoruz. Hacı Emir 1358 yılında kalabalık bir asker ile Trabzon'un batısındaki Maçka'ya gelerek bu bölgede yağma ve tahriplerde bulunduktan sonra bol ganimet (doyumluk) ile ülkesine dönmüştü. Bugün Ordu'nun merkez köylerinden Bayramlı eskiden yörenin merkezi olup, bu ad aynı zamanda bütün yöreyi de ifade ediyordu. Bayramlı adı Hacı Emir Bey'in babası Bayram'dan gelmiş olabilir."[3]

Trabzon Kralı Aleksis kızını Hacı Emir'e vererek akrabalık tesis ediyor, böylece akınları ve yağmayı durdurmaya çalışıyordu. Aynı şekilde diğer kızını da Niksar beyi Tac ud-Din ile evlendiriyordu. Böylece varlığını ve devletini güvenceye almaya çalışıyordu. Buna karşın Hacı Emir 1361 yılında Giresun'a baskın yapıyordu. Trabzon İmparatoru ise 1380 yılında Çepnilere saldırıyordu. İmparator bin kişilik bir kuvveti Tirebolu üzerine gönderiyordu. Trabzon kuvvetleri, Çepnilerin yaşadığı yerleri yakıp yıkıyor, yağmalıyor; ele geçirmiş oldukları gemileri geri alıyordu.

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 168.

[2] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age. - S. 327.

[3] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age. - S. 327.

"İmparator bundan sonra Sthlabopiastis denilen yere gelmişti. Tirebolu'ya gönderilmiş olan yayalara gelince, onlar Cetzanta'ya kadar her yeri yakıp yıkmışlardı. Fakat dönerken Çepniler tarafından kovalandılar."[1]

Bu durum batıdan Tirebolu'ya kadar uzanan sahil şeridi ile iç kesimlerin Çepnilerin elinde olduğunu gösteriyordu. Hacı Emir Bey'in ölümü üzerine, yerine oğlu Süleyman Bey geçiyor ve 1397 (veya 1396) yılında Giresun'u ele geçiriyordu. 1404 yılında Giresun Hacı Emir ile 10 bin adamının elinde bulunuyordu.

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Trabzon yöresinde yaşayan Türklerin önemli bir kısmını Çepniler meydana getiriyordu. Çepniler, sadece Doğu Karadeniz bölgesine yerleşmekle kalmıyordu. Bir kısmı Adana, Aydın, Turgutlu, Bergama, Saruhan (Manisa)'a, bir kısmı Rakka'ya (Suriye) ve Ankara'ya, bir kısmı da Balıkesir'e yerleşiyordu.

"Vilâyet-nâme'ye göre (Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, S. 26) Kırşehir'in Suluca Kara-Höyük köyüne gelen Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilk müridleri Çepniler idiler."[2]

Çepniler Ege bölgesinde Tahtacılarla karışıyordu. Kuzeyde yaşayan tahtacılar ile güneyde yaşayan Çepnilerin birbirine karıştığı yer İzmir çevresi oluyordu.

"Tahtacılarda yalancılık, hırsızlık gibi fena alışkanlıklar olmamasına rağmen, Çepnilerde bunun her ikisi de az çok vardır. Hatta içlerinden eşkıya da çıkardı. Anadolu'nun batı taraflarında hırsızlığı sanat edinmiş kimselere Çepni derler.

Tahtacılarda fuhuş ve zina yoktur. Onlar eşkıyalık bilmezler. Şimdiye kadar kimseyi incittikleri görülmemiştir. Lakin Çepnilerde bunlardan gayrı fuhuş ve zina da görülür."[3]

---

[1] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age. - S. 328.

[2] Prof. Dor. Faruk Sümer - Age. - S. 327.

[3] Bektaşilik Tarihi - Kemal Samancıgil - Tecelli Matbaası - İst. 1945 - S. 88.

Çepnilerin Doğu Karadeniz yöresine gelerek bu bölgeye yaygın biçimde yerleşmesi, hiç kuşku yok ki, demografik bakımdan olduğu gibi, diğer bakımdan da (siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, ahlaksal, hukuksal vs.) dengeleri son derece değiştiriyordu. Her şeyden önce Trabzon İmparatorluğu, şehir dışında otoritesini geniş çapta yitiriyordu.

Trabzon şehri dışında Çepnilerin yoğun biçimde yerleşmesi ve bu alanda Türklerin etkin duruma gelmesi, Bizans İmparatorunu ürkütüyordu. Zira Trabzon Limanı Bizanslıların doğu ile yaptıkları tüm ticaretin, Karadeniz'deki yegâne kapısı durumundaydı. Bu nedenle Bizans sarayı ile Trabzon devleti arasında egemenlik mücadelesi başlıyor, bu mücadele giderek 'Bizans entrikaları' diye adlandırılabilecek kirli siyaset oyunlarına dönüştürülüyordu. Nitekim bu entrikalar sonuç veriyor, Trabzon bir aralık Bizans'a bağlı Dük'lük düzeyine indirilerek otoritesi hiçe sayılıyordu. Ancak 1297 yılında henüz 15 yaşındayken tahta çıkan 2. Aleksis Komnen daha sonra İmparatorluğunu ilân ediyordu. 1329 yılında Papa, yazdığı bir mektupta kendisine 'Haşmetli Trabzon İmparatoru' diye hitap ediyor ve bu İmparatorluğu üçüncü ülkelere deklâre ediyordu. Ancak İmparator, bir yıl sonra 1330 yılında vefat edince en büyük oğlu Andronikos İmparatorluk tahtına oturuyordu.

Yerel Gücün Örgütlenmesi

• ***Doğu Karadeniz bölgesinde tüm bu olaylar cereyan ederken, tarihsel süreçte olu an yerel güç odakları ne yapıyordu? Yerel topluluklar ve yerel otorite merkezleri hangi a amada tarih sahnesine çıkıyordu?***

Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan topluluklar tam anlamıyla dışa kapalı bir yaşam sürüyorlardı. Onların dış dünyada cereyan eden olay-

larla ilgilenmeleri için ciddi bir neden bulunmuyordu. Zira bölge üzerinde egemenlik tesis eden yönetimler, yerel toplulukların yaşamına doğrudan nüfuz edemiyorlardı. Yunanlıların tesis ettiği, Romalıların da benimseyip geliştirdiği yönetim modeli asırlarca devam ediyor, tüm taraflarca benimseniyordu. Yerel topluluklar bakımından onların, yönetici olarak kendi seçkinlerini görmeleri, onlarla muhatap olmalarıydı. Yerliler bakımından Trabzon'da oturanlar -ki bir bakıma- merkezî otorite konumunda bulunuyor, fakat onlar yerelde kendilerini özgür hissediyorlardı. Gerçek otoriteyi ise merkezî yönetim değil, yerel güç odakları teşkil ediyordu.

Yerel topluluklar üzerinde otorite tesis ederek merkezî otoriteye muhatap olan yerel güç odakları -bir ara katman/sınıf olarak- giderek güçleniyordu. Bu güçlenme Trabzon'daki merkezî otoritenin zayıflamasına paralel olarak yeni sosyal kombinezonlar içine giriyordu. Yerel güç odaklarının pozisyonlarını sağlamlaştırması iki zeminde gelişiyordu. Birinci zemini merkezî otoritenin zayıflaması karşısında savunma yeteneğinin yerel güç odaklarında bulunması olgusu teşkil ediyordu. İkinci zemin ise, durmadan yoğunlaşan dış/yabancı güçlerin yerel toplulukları tehdit ve rahatsız etmesinden kaynaklanıyordu. Sürekli gelen ve bölgeye yerleşen yabancılar (Türkler, Gürcüler vs.) tehdit ve baskı tesis ettikçe, yerel topluluklar kendilerinden olan yerel güç odaklarının çevresinde daha bir kenetleniyordu. Bu da, yerel güç odaklarının diğer odaklar karşısında daha fazla güçlenmesine ve pazarlık gücünün artmasına yol açıyordu. Merkezî yönetim; erzağa, paraya, yolların güvenliğine ve genel asayişe gereksinim duydukça bu güç odaklarına başvuruyordu. Keza, yerel topluluklar bütün sorunlarının çözümünü onlardan bekliyor, itiraz etmeden yerine getiriyorlardı. Hiç kuşku yok ki bu güç odakları, yerel topluluklar üzerinde despotça şiddet ve baskı uyguluyor, fakat dış güçler ve tehditler karşısında da onların pozisyonunu koruyacak önlemleri alıyorlardı.

Bu yapı, Trabzon devletinin bağımsızlaşması ve Bizans yönetimi ile

Trabzon yönetimi arasında 'entrikalı dönemin' başlamasıyla daha da aktif pozisyonlar elde ediyordu. Nihayet, Bizans ve Trabzon yönetimlerinin birbirini yıpratması sonucu meydana gelen otorite boşluğu, yerel güç odaklarının yolunu açıyordu. Özellikle, nisbeten bağımsız olan Trabzon yönetiminin tam anlamıyla zaafiyete uğraması sonucu yerel güç odakları, koşulların zorlamasıyla, Bizanslı müstebitlere karşı tavır alarak sahneye çıkmak durumunda kalıyordu.

1330 yılında Trabzon İmparatoru ölüyor, yerine en büyük oğlu Andronikos tahta çıkıyordu. Bu sırada şehir karışıyor, ayaklanmalar oluyordu. Andronikos sadece isyanları kanla bastırmakla kalmıyor, kendisi bakımından tehdit oluşturan kardeşleri Michael Asachout ile George Achpongas'ı da öldürtüyordu. Ancak Andorikos'un üçüncü kardeşi Basil, bazı akrabaları tarafından kaçırılarak öldürülmekten kurtarılıyordu.[1]

Bu sırada Trabzon'da ve Doğu Karadeniz bölgesinde iki parti çekişiyordu. Bunlardan birinin adı Skolarlılar Partisi idi. Partinin başında eski Bizanslı büyük ailelerin mensupları bulunuyordu. Ayrıca saraydan yana olanlar bu partide yer alıyor, destekliyordu. Partinin başındakiler 12. ve 13. Yüzyılda İstanbul'daki ayaklanmalar ve karışıklıklar nedeniyle kaçıp, Trabzon'a gelenlerin torunlarıydı. Parti üyelerinin çoğunluğu da Bizans İmparatorunun muhafız askerleriydi. Bunlar aynı zamanda devletin kilit noktalarını ellerinde bulunduruyorlardı. Skolarlılar Partisi bir anlamda Bizanslılar ve Bizans askerlerinin partisi olması nedeniyle Trabzon-Bizans Partisi veya Göçmenler Partisi diye de anılıyordu.

Diğer partiye ise Mezokaldiyalılar (Messochaldaici) Partisi deniyordu. Bu parti, Haldiya adı verilen Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan yerli halk ile onları temsil eden güç odaklarının partisiydi. Yerliler, en eski çağlardan beri burada oturanların torunlarıydı ve parti onlara dayanıyordu. Üstelik parti, yerli halkla tarihsel bağları bulunan Gürcüler-

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 184.

le de iyi geçiniyordu. Bu nedenle partiye Trabzon-Kolkit Partisi, Milliyetçi Parti, Halk Partisi ve hatta Yerli Parti adları da veriliyordu.[1]

Andronikos ancak iki yıl tahtta kalabiliyor, 1332 yılında ölüyordu. Bunun üzerine Bizans Partisi, Andronikos'un İstanbul'a kaçırılan kardeşi Basil'i çağırarak tahta çıkarmak istiyordu. Mezokaldiyalılar ise Andronikos'un oğlu Manuel'i İmparator yapmak istiyordu. Bu nedenle büyük bir rekabet ve çatışma yaşanıyordu. Nihayet, yerlilerin dediği oluyor; Manuel tahta çıkıyordu. Fakat o da uzun süre hükmedemiyordu. Zira amcası Basil, İstanbul'dan geliyor, Skolarlılar Partisinin başına geçiyor, 2. Manuel'i tahttan indirerek hapsediyor, Kraliçe'yi de saraydan attırıyordu. Böylece meydan tamamen kendisine kalıyor; İmparatorluğunu ilân ediyordu. Yeni İmparator Yerli Parti'ye karşı da harekete geçiyordu. Partide ağırlığı teşkil eden Lâzların liderlerinden Dukaleki Tçantçidze ile Trabzon'daki yerli ordunun kumandanlarından Caba Domestikos'u öldürüyordu. Sonra da Lâzlara karşı katliam başlatıyordu.[2]

Bu arada yükselen Çandarlı Beyliği ile İlhanlılar tehlikesi karşısında kendisini emniyete almaya çalışan Basil; Bizans İmparatoru Andronikos'un kızı İrene ile evleniyordu. Fakat, Bizans'ın üzerinde tesis ettiği ağır baskı giderek İmparatoru rahatsız ediyordu. Diğer taraftan İmparator'un şiddet uyguladığı Lâzlar/Çanlar da Gürcülerden yardım sağlıyor ve Yerliler Partisi bir kez daha Bizans Partisinin karşısına çıkıyordu. Bu sırada önemli bir olay cereyan ediyor; İmparator Basil çocuğu olmayan Bizans'lı İrene'den boşanarak, adı yine İren olan Trabzon'un yerlisi bir kızla evleniyordu. Bu olay Bizans yönetimini çileden çıkarıyor. Bizanslı tarihçiler yerli Kraliçeden 'oruspu' diye bahsediyorlardı. Bizanslı Kraliçe saraydan kovuluyor, yerli kraliçe Aleksis ve Kaloyani adlı iki çocuk dünyaya getiriyordu.[3]

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 185.

[2] Lazların Tarihi - Muhammed Vahilişi - Ali Tandilava- Ant Yayınları - İst. 1992 - S. 41.

[3] Mahmut Goloğlu- Age. - S. 186.

İmparator Basil 1340 yılında ölünce; Trabzon tahtına -Skolarlıların yardımıyla- İmparatorun ilk ve çocuksız karısı İrene çıkıyor, Kraliçe oluyordu. Diğer Kraliçe de çocuklarıyla birlikte İstanbul'a sürgüne gönderiliyordu. İrene, babası olan Bizans İmparatorundan kendisine uygun bir koca bulup göndermesini istiyordu. Kraliçe'nin bu talebi, yerli halk tarafından duyuluyor ve büyük bir infiale yol açıyordu. Yerelde en güçlü, zengin ve otorite sahibi olan Sabatos Tzanichites'in başkanlığını yaptığı Mezokaldiyalılar Partisi, Kraliçe'yi uyarıyordu. Güçlü ailelerden Kamachenkos ailesinin başı Kabasitai Konstaintine Doranites de Yerli Parti'nin görüşünü destekliyordu. Derebeyi durumundaki yerel liderlerin bu tavrı, yerli halkın isteklerini yansıtıyordu. Saraydan bekledikleri karşılığı göremeyince de ayaklanıyorlardı. Trabzon'da iç savaş başlıyordu. 20 mil ötedeki Limnia kasabasından bir ordu gelerek Kraliçe'ye yardım ediyor, yerli asiler katlediliyordu. Bu arada yerli liderler de yakalanarak Limnia'ya götürülüyordu.[1]

Ama İrene'nin Kraliçeliği döneminde de olaylar durmak bilmiyor, iç karışıklıklar devam ederken Trabzon, Akkoyunluların saldırısına uğruyordu:

> "Kuleler dışında şehir alevler içinde kaldı. Kadınlar, çocuklar kiliselere sığındılar. Şehir yanık ölülerle doldu. Leş kokusu ve daha sonra veba hastalığı bütün şehre yayıldı."[2]

Tüm bunlar olurken, İstanbul'da İmparotor, kızına bir koca bulamadan ölüyor, yerine geçen Kraliçe; Trabzon Kralı Yani'nin İstanbul'da bulunan oğlu Mihail'i evlenmesi için İrene'ye gönderiyordu. Ancak yerliler, böyle bir evliliğe izin vermiyor, ayaklanarak Kraliçe'yi tahttan indiriyordu. O sırada bir manastıra konulmuş olan Basil'in kızı Anna Anachoutlou Lâzlardan oluşturulan bir ordu ile İmerti'den Trabzon'a

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 187.

[2] Mahmut Goloğul - Age. - S. 188.

getirilerek tahta çıkarılıyordu. Anna'nın 1341 yılında Trabzon Kraliçesi olmasında Gürcüler önemli rol oynuyordu.

Bu sırada, İrene için gönderilen damat adayı Mihail de Trabzon'a geliyordu.

> "... Aynı yılın 30 Temmuz'unda üç gemi dolusu askerle Trabzon Limanına dayandı (...) Lâzlar ve Gürcü ordusu ilk zamanlarda taktik gereği ilgisiz ve hareketsiz gibi kaldılar. Fırsatı kaçırmayan Bizanslılar Komnenos Prensi Mihail'i saraya sokup tahta oturttular. Mihail, bir gün sarayda sabahladıktan sonra ertesi sabah Lâzlar tarafından yakalanıp kapı dışarı edildi. Bunun heyecanıyla coşan Lâz kuvvetleri limanda bekleyen Bizans askerlerine saldırıp onları perişan ettiler. Gemilerini de ellerinden aldılar."[1]

Anna sadece 13 ay saltanat sürebiliyor, bu süre zarfında Trabzon'da birkaç kez veba salgını çıkıyordu. Bizans, Trabzon'u rahat bırakmıyordu. İstanbul'dan gönderilen Lâtin askerleri, Anna'yı tahttan indirmeyi başarıyor ve yerine 3. Yani Komnen'i oturtuyorlardı. Ancak yerli derebeyleri ve yerel güç odakları, Yani'nin hükümdarlığını kabul etmiyorlardı. Bunu bahane eden Bizans Partisi, ele geçirdiği otoriteyi kullanarak yerlilere karşı acımasız politikalar izliyor; işkence ediyor, zindana atıyor, sürgüne gönderiyor ve öldürüyordu... Bu politikalar Trabzon devleti bakımından da adeta sonun başlangıcı oluyordu.

Lâzlar; Trabzon'a başkaldırıyor, düşmanca davranıyor ve savaş ilân ediyorlardı. Ünye, Trabzon İmparatorluğundan ayrılıyor, Türklerin eline geçiyordu. Deprem ve salgın hastalıklar bölgeyi vuruyor, sosyal facialara yol açıyordu.

Unutmamak gerekir ki bu aşamada, Bizans'ın merkezi de güç durumda bulunuyor, zor günler yaşıyordu. Topraklarının hududunu hızla genişleten genç Osmanlı devleti, İstanbul'u adeta her cepheden kuşatıyor. Önasya'daki egemenliğini durmadan genişletiyordu. İstanbul artık,

---

[1] Lazların Tarihi - Age. - S. 41, 42.

öncelikle kendisini düşünmek zorunda kalıyor, Trabzon ile eskisi kadar yakından ilgilenemiyordu. Bu nedenle de Trabzon'daki yönetim sık sık yalnızlığa itiliyordu. Üstünlük, yerelde güçlenmiş bulunan Türklerle Lâzların eline geçiyor, Gürcüler ise varlıklarını daha fazla hissettiriyorlardı. Hatta, İstanbul'dan umutlarını kesen İmparatorlar Türk beyleri ile akrabalık tesis ederek kendilerini güvenceye almak istiyorlardı.

Örneğin; Trabzon İmparatoru 3. Aleksis Komnen kız kardeşi Maria Despina'yı Akkoyunlu aşiretinin beyi Tur Ali Bey'in oğlu Fahreddin Kutlu Bey'e veriyordu. Bu evlilikten doğan Karayülük Osman Bey, daha sonra Akkoyunlu devletini kuruyordu. Aynı İmparator daha sonra, dört kızından birini Halibya Emiri Süleyman Bey ile evlendiriyor, Evdoksiya adlı kızını Niksar Emiri Taceddin Bey'e veriyordu. İmparator bununla da yetinmiyor, üçüncü kızını Karayülük Osman Bey ile dördüncüsünü de Erzincan Emiri Mutahharten Bey ile evlendiriyordu. İmparator, Gürcü tehlikesini de göz ardı etmiyor, beşinci kızını Gürcü Kralı Bagrat'a gönderiyordu.[1]

Trabzon İmparatorluğunu istikrarsızlığa iten unsurlardan birini de Cenevizliler teşkil ediyordu. "Megallo Larcari Olayı," bu olumsuz unsurun ne denli etkili olduğunu gösteriyordu. Larcaki İmparator ile yakın dostluk kuran Cenevizlilerin başında yer alıyordu. Son derece zengin ve itibarlı bir adam olan Cenevizlinin İmparator ile yakınlığı, kışkançlıklara yol açıyordu. Megallo Larcari bir gün sarayda satranç oynarken, güzel bir oğlanın hakaretine uğrayınca; İmparator'un meseleye el koymasını bekliyordu. Ancak beklentisi gerçekleşmiyordu. Bunun üzerine Megallo Trabzon'u terkederek memleketine gidiyor, bir donanma hazırlayarak geri dönüyor ve İmparatorluğun sahil kesimlerini adamlarına yağmalatıyordu. Evleri yaktırıyor, tarlaları bozduruyor, ortalığı harabeye çeviriyordu. Megallo ile adamları kışı Kefe'de geçirdikten sonra, tekrar Trabzon'a dönüyordu. İmparator, meseleyi kapatmak için, haka-

[1] Mahmut Goloğlu - Age., S. 197.

ret eden oğlanı Cenevizli tüccara teslim ediyordu. Fakat Megallo 'Kadınlardan öç almak geleneğimiz değildir' diyerek oğlanı geri gönderiyordu. Buna karşılık Ceneviziler, Trabzon'da pek çok ayrıcalık elde ediyordu.[1]

Trabzon İmparatorluğunun içine yuvarlandığı çaresizlik ve çöküş o denli büyük boyutlara ulaşmış bulunuyordu ki, artık; güçlü bir tüccar bile bu devletin askerlerini korkutup, topraklarını yağmalayabiliyordu. Bu durum Timur'un Anadolu'ya gelmesiyle beraber daha da kötüleşiyordu. Anarşi ve kaos tüm Önasya'yı etkisi altına alıyor, Trabzon Devleti de bu olumsuz ortamdan payını alıyordu. Nihayet beklenen son gerçekleşiyor ve Trabzon İmparatorluğu, Fatih Sultan Mehmed'e teslim oluyordu.

> "Padişahın özel sekreteri Thomas Kutavallinos'un yazdığı anlaşma imzalandı. Bu andlaşmaya göre Fatih Sultan Mehmed, (Trabzon İmparatoru) Davit'e Trabzon'un gelirine denk bir başka yer verecek, Davit de Trabzon'u ona teslim edecekti. Öyle de oldu ve 21 Muharrem 866-26 Ekim 1461 Pazartesi günü Trabzon Kalesi Müslüman Türklere teslim oldu."[2]

Böylece Doğu Karadeniz bölgesi tamamen Osmanlı devletinin eline geçiyor ve burada yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönemde yerel dengeler bir kez daha değişiyordu.

---

[1] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 197

[2] Mahmut Goloğlu - Age. - S. 229.

Önasya'daki Sicilya ve 'Anadol Virtu'su

• Doğu Karadeniz'deki tarihsel süreç ilginç bir a amaya gelmi bulunuyor. Bu a amada genel bir değerlendirme yapmak ve konuyu bu değerlendirmeden sonra sürdürmek daha doğru olmaz mı? Tarihsel sürecin bu a amasında Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısının 'köken izlerine' ve belirtilerine rastlamak mümkün mü?

Sicilya'nın ve Doğu Karadeniz'in aynı tarihsel süreçte - yaklaşık- aynı tarihsel oluşum ve olaylara tanık/sahne olması, bu iki ayrı coğrafya parçası üzerinde yaşayan toplumların sosyal yapılarını ve kaderlerini de birbirine benzetiyordu. Bu benzerlik ve paralellik, mitolojiye kadar dayanıyordu.

Sicilya Adasına giden Yunanlı sömürgeci Odisseus, burada bir çoban alan Kyklop/Tepegöz ile tanışıyor ve boğuşuyordu. Odisseus, Tepegöz'ün yegâne gözünü, zeytin kazığı ile oyuyor, onu kör ediyordu:

> "Zeytin kazığı az sonra sıcaktan parlayacak hale gelmişti. Henüz yeşil iken aşırı ısınıp, tutuşmak üzereydi. O zaman ateşten çektim. Koşarak getirdim. Arkadaşlar ayakta her yanımı sarmışlardı. Bir tanrı yeni bir cesaretle onları canlandırıyordu. Kazığı kaldırıp, ucunu gözünün köşesine batırdılar. Ben de yukardan bastırarak çevirdim, tıpkı bir gemi merteğini matkapla deldikleri gibi, nasıl kalfaları iki yandan kayışla dik tutarken usta yukardan bastırıp çeviredurur; işte ben de gözünün içinde kazığın kızgın ucunu öyle döndüre durmakta idim ve kan sıcak sıcak fışkırarak göz kapaklarını ve kaşlarını yakıyordu. Gözünün kökleriyse tutuşmuştu."[1]

Odisseus, Sicilya'da Tepegöz ile böyle boğuşup onu kör ederek canını kurtarırıken; Dede Korkut de Kafkasya/Doğu Karadeniz bölgesinde, Basat'ın aynı Tepegöz'ü nasıl yenip kör ettiğini şöyle anlatıyordu:

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA, C. I - Age. - S. 36.

"Tepegöz sıçradı, baktı. Basat'ı gördü. Elini eline çaldı, kıs kıs güldü. Kocalara:

- Oğuzdan yine bize bir turfanda kuzu geldi, dedi. Basat'ı önüne kattı, tuttu, boğazından sallandırdı, yatağına girdi, çizmesinin konçuna soktu.

- Bre kocalar, ikindi vakti buna bana çeviresiniz, yiyeyim, dedi ve yine uyudu.

Basat'ın hançeri vardı, çizmesini yardı, çıktı.

- Bre kocalar, bunun ölümü nedendir, dedi.

- Bilmeyiz, ama gözünden başka yerde et yoktur, dediler.

Basat, Tepegöz'ün başucuna geldi. Göz kapaklarını kaldırdı, baktı, gördü ki gözü ettir.

- Bre kocalar, şişi ocağa sokun, kızsın, dedi. Şişi ocağa soktular, kızdı.

Basat eline aldı, adı görklü Muhammed'e selavat getirdi. Şişi Tepegöz'ün gözüne öyle bir bastı ki, Tepegöz'ün gözü çıktı. Tepegöz öyle bir nara attı, öyle haykırdı ki, dağ taş yankılandı."[1]

Sicilya'da olduğu gibi, Doğu Karadeniz/Kafkasya'da da Tepegöz efsanesinin ağızdan ağıza dolaşması bu iki ayrı coğrafyanın topografik benzerliği kadar, kültürel-insanî-sosyal paralelliğini de ortaya koyuyordu. (Her iki coğrafya arasındaki etnik ilinti ilerde, Arnavutlar konusu irdelenirken ele alınacak. –M. Çulcu) Bu benzerlik/paralellik denizci bir toplum olan Fenikelilerin Sicilya gibi Doğu Karadeniz sahillerinde gezerek ticaret yapmalarıyla sürüyordu. Sonra, bu sahilleri Kartacalılar ziyaret ediyordu. Ancak Yunanlı sömürgeciler batıdaki Sicilya Adasında ilk kolonilerini kurup, buralara yerleşirken aynı eylemi Önasya'da da gerçekleştiriyorlardı. Üstelik sadece Ege sahilleri ve bölgesi ile yetinmiyorlardı. Yunanlılar, Sinop'u ve Trabzon'u en önemli ticaret üsleri haline getiriyor, bu üsler daha sonra ticaret dünyasının en işlek irtibat noktaları ve pazarları oluyordu.

---

[1] Fakılu, Baykuşlar Vadisi- Murat Çulcu - Erciyaş Yayınları - İst. 1997 - S. 11.

Yunanlıları Sicilya'da Romalılar izliyordu. Roma Senatosu, Adadaki Yunan egemenliğini kolayca sona erdiriyordu. Fakat Kartaca'nın gücü Roma'yı çok uğraştırıyordu. Senatör Kato Senato'daki her konuşmasını 'Kartaca yıkılmalıdır' solganı ile bitiriyordu. Sonunda Roma, Adadaki Karataca'yı da yutuyor, kendi egemenliği altına alıyordu...

Aynı Roma, Doğu Karadeniz'de daha da zorlanıyordu. Zira bir Pers/Yunan melez devleti olan Pontos, Sicilya kadar kolay teslim olmuyordu. Doğu Karadeniz'de egemen olan Pontos devletinin üst kültürü, Yunan diline ve kültürüne dayanıyordu. Alt kültürü ise yerel güç odaklarının tercih ettiği salt kaba kuvvet oluyordu. Bölgedeki ilk 'temel ikilem' bu iki odakta kendisine dayanak buluyordu. Roma, Pontos 'üst kültüründe' egemen olan Yunan mirasını devralıyordu. Aynı Roma otoritesi; Sicilya Adasındaki Kartaca/Yunan otoritesini örterek, Pontos'daki düaliteye (ikileme) karşılık tekil bir anlayışı egemen kılıyordu.

Sicilya Adasında düalite Barabbas ile başlıyordu. Sicilya kükürt madenlerinde kölelik yapan Barabbas'ın Hıristiyanlaşması; Adalıları tek tanrılı dinle tanıştırıyordu. Putperestlik ve Hıristiyanlık arasında oluşan düalite, kısa sürede Hıristiyan tekilliğine dönüşüyordu. Ne ki Romalı Sezarlar ve Roma'nın değer yargıları; Sicilyalıların bilinçaltına yerleşiyordu. Asırlar sonra Amerika'ya göç eden Sicilyalı MAFİA şeflerinin 'üstbenindeki' ortak 'kimlik', yaşam gücünü Sezar hayranlığından ve ideal Romalı kimliğinden alıyordu. O kimliği ise Virtu(Virtus) sözcüğü tanımlayarak özetliyordu.

Virtu, Romalıların idealize ettiği kimliğin vazgeçilmez (moral/ felsefi) unsurlarını ve ilkelerini ifade ediyordu. Anlatılması ve tanımlanması hayli zor bir 'üst kimliğin' ruhu demekti Virtu. Julius Sezar ve diğer Sezarların üst kimlik kimyasını ifade eden Virtu sözcüğü; şeref, asalet, onur, gurur, cömertlik, yiğitlik, mertlik, güç, iktidar erdemlerinin bir sentezi anlamına geliyordu. Bunlar bile Virtu'yu tam anlamıyla ifade etmekte yetersiz kalıyordu. Hiç şüphe yok ki Romalı seçkinlerin ve efendilerin başvurdukları yönetim araçları ve amaçları, Virtu'yu ifade

eden sözcükler kadar temiz değildi. Servetlerinin kökeninde elbette ki; kan, işkence, terör, şiddet, cinayet, gasp, soygun, yağma, tahakküm, hile, entrika, desise, suikast ve ölüm bulunuyordu. Ancak onlar, tüm bunları pis iş yapmaya elverişli, gönüllü aracilara yaptırıyorlardı. Böylece ellerini ve asaletlerini temiz göstermeyi başarıyorlardı. Bu yapay temizliğin üzerine ideal kişiliklerini ve kimliklerini oturtuyor, o kişilik ve kimliklerini de Virtu ile taçlandırıyorlardı.

Sözde temiz ve ideal bir kimlik zemininde sergilenip sahiplenilen Virtu; özde, kirli amaçları, araçları, aracıları ve yöntemleri örtüp, gözlerden gizliyordu. Üstelik; alt katmanlar, yönetim katmanlarındaki seçkinlerin sahip bulundukları Virtu'yu örnek alıyor, idealize ederek sahiplenmeye çalışıyorlardı. Bu özenti, yüzyıllarca alt katmanların adeta bir kompleksi haline geliyordu. Bu kompleks ise; hepsinin ortak bilinçaltında üst kimlik niteliği alıyor ve Sezarları örnek edinen MAFİA şeflerinin 'mafios kimlikleri', Virtu'yu meydana getiren ilkeler çerçevesinde şekilleniyordu.

Virtu nasıl ki Sezarların erdemli kimliği ise mafiosinin ve şeflerini de aynı şekilde kimliğinin 'ruhunu' ifade ediyordu. İktidar ve otorite sahibi bir erkeğin Virtusunu sarsmak, ölümü göze almak demekti.

Virtu, Pontos'dan sonra Doğu Karadeniz'i ele geçiren Romalılarla, buralara da geliyordu. Roma; Atina ve Ege'de olduğu gibi Doğu Karadeniz'de de Yunanlıların mirascısı oluyor, Trabzon bu kez de Roma'ya baş eğiyordu. Sezarların temsilcileri, Sezarların Virtusunu da temsil ediyorlardı. Bu sadece Doğu Karadeniz için değil, Roma İmparatorluğunun egemen olduğu tüm Önasya için de söz konusuydu. Ancak, doğal çevre koşulları, Kafkasyalı kavimlerin ortak değerleri ve 'alt kültür/kimlik' ile 'üst kültür/kimlik' oluşumları Doğu Karadeniz Virtusunun şekillenmesine, güçlenmesine ve geç oluşan toplumsal kimliğin genlerine nüfuz ediyordu.

Sicilya ve Doğu Karadeniz arasında bir başka benzerlik/paralellik de büyük katliam ve kan dökülmesi konusunda yaşanıyordu. Nitekim bir

dönem Sicilya'daki köleler ayaklanıyordu. Bu asi kitleler çok kan döküyor, efendilerine baş eğdiriyor, yerli Sicilyalıların da desteği ile köle krallar/krallıklar dönemini başlatıyorlardı. Bu olayın paraleli, Önasya'da 'Lâtin Katliamı' ile meydana geliyordu. Pontos Kralı Mitridat'ın önderliğinde, Yunanlıların da teşvikiyle köleler (Sicilya'da olduğu gibi) efendilerini katlediyor; bu katliamda 80 bin Romalı can veriyordu. Köle krallar Sicilya Adasına kan banyosu yaptırırken, Doğu Karadeniz'in önderliğinde aynı kan banyosu Önasya'da da sergileniyordu.

Diğer taraftan, semavî din'e geçiş konusunda da Sicilya ile Doğu Karadeniz arasında bir benzerlik/paralellik görülüyordu. Barabbas nasıl ki Sicilya Hıristiyanlığında önemli bir rol oynuyorsa, havari Apostolos da Doğu Karadeniz Hıristiyanlığında aynı rolü oynuyordu. Çünkü ezilen yerli Sicilyalılar gibi, ezilen Doğu Karadeniz yerlileri de Hıristiyanlığa aynı mesafeden aynı ilgiyi gösteriyor, Hıristiyanlık adına aynı somut kişilikleri karşısında buluyordu.

Sicilya'da Roma egemenliğini, kısa bir Bizans dönemi tamamlıyor, onu Kuzey Afrikalı Arap/Berberîlerle gelen İslam egemenliği izliyordu. 800'lü yıllarda başlayan İslam egemenliği 1000'li yıllara kadar fiilen sürüyordu. 1000'li yıllarda başlayan yeniden Hıristiyanlaştırma döneminde de Müslümanlık etkileri devam ediyordu. Nitekim, Müslümanların tesis ettiği İslamî düzen ve İslamî kurumlar, kuzeyden gelen Hıristiyan egemenliği altında; Hıristiyan kılıf içine girerek varlığını koruyordu. Böylece Romalıların Virtusu, Arap şeref anlayışıyla pekişip örtüşüyor, Hıristiyanlık örtüsü altında yeni bir düalitenin, yani ikili yaşam tarzının esasları Sicilyalının kimliğinde yaşam buluyordu. Unutmamak gerekir ki Sicilya İslamiyetinde Fatımî heterodoks akımının etkinliği de bulunuyor, kendisini sosyal yaşamda hissettiriyordu.

Buna karşılık Doğu Karadeniz'de Roma egemenliğini izleyen Bizans dönemi hayli uzun sürüyordu. Daha sonra Bizans döneminin, Pontos anlayışıyla beslenmiş bir devamı sayılabilecek Trabzon İmparatorluğu 'yerel bağımsız devlet' anlayışını sergiliyordu. Bu devlet anlayışının üst

kimliğinde, devlet yöneticiliğinin kişiliğini tamamlayan Virtu bulunuyordu. Roma'dan miras kalan Virtu'nun kökenini ise batıda aramak gerekiyordu. Cenevizli tüccar Megallo Larcari'nin uğradığı hakarete verdiği yanıt, gerçek bir Romalı erkeğin Virtusunun ne anlama geldiğini ve bunun için nasıl bir bedel ödenip/ödettirildiğini açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Larcari, oğlan tarafından hakarete uğradığı için değil; İmparator'un duruma müdahale etmemesi nedeniyle aşağılandığını düşünüyordu. Bu davranış, onun Virtu anlayışına/kimliğine ters düşüyordu. Larcari hiç şüphe yok ki, eski Romalıların Virtusunu örnekliyor ve kırılan onurunun bedelini Trabzon İmparatoruna ve halkına çok ağır ödetiyordu. Bir oğlanın hakareti ve İmparator'un bu hakarete müdahale etmemesi; varlıklı tüccarın bir donanma ile ordu hazırlamasına, Trabzon sahillerinin yağmalanmasına, tarlaların bozulup evlerin ve köylerin yakılmasına yol açıyordu. Mesele bununla da bitmiyordu. İmparator; Megallo Larcari'nin Virtusu önünde diz çöküyor, ona istediği tüm ayrıcalıkları veriyordu.

Doğu Karadeniz'de de en kanlı biçimde sergilenen Virtu, Romalılar için işte buydu.

Virtu sahibi bir erkeğe hakaret edilemezdi. Onun gururu, onuru ve şerefi ile oynanamazdı. Onun yiğitliğine, mertliğine ve otoritesine söz söylenemez, gücü ile alay edilemezdi. Virtu sahibi bir erkek, aynı zamanda gücü ve otoriteyi temsil ediyordu. O cömert ve gözü toktu. Zaten istediğini elde etmesi de zor değildi. Virtu sahibi bir adam, kimseye baş eğmez, kimseye yalvarmaz, kimseden yardım, acıma ve himmet beklemezdi.

Kısacası Virtu, Romalı İmparatorların olduğu gibi, Romalı yöneticilerin, seçkinlerin ve güçlülerin kimliğinin, karakterinin bir parçası, daha doğrusu ifadesiydi. Anadolu'ya gönderilen Romalı bürokratlar, kumandanlar ve yöneticiler de Virtularını sergiliyorlardı. Hatta 'Roma ben değilsem kim' diyen tüm Romalılar da aynı kimliği paylaşıyor, sergiliyorlardı. Önasya'nın her yanında olduğu gibi; özellikle Doğu Karadeniz

bölgesinde Romalıların Virtusu, onlarla yakın temas ve ilişki içinde bulunan yerli güç odaklarının da örnek aldıkları bir kimlik haline geliyordu. Diğer yerliler üzerinde; geniş ailelerine, klânlarına ve adamlarının gücüne dayanarak otoritelerini tesis eden bu -bir çeşit- tiranlar, Romalı Virtusunun yerel örneklerini oluşturuyordu.

Tıpkı, Romalı egemenler gibi, onlar da Virtu sahibi erkeklerdi. Cömertlik, yiğitlik, güç, onur, şeref, gurur ve sair; onların Virtularının bir parçasıydı. Ve nasıl ki Romalı egemenler Virtularına halel gelmeyecek şekilde, her türlü pis, aşağılık, gayrıinsanî ve gayrıahlakî işleri -aracılara, tetikçilere- yaptırıyorlarsa... Yerel güç odakları da aynı yöntemleri uygulayarak, aynı yerelde en pis, aşağılık, gayrıinsanî ve gayrıahlakî işleri yaptırıyorlardı. Ve nasıl ki Romalı egemenler, yine de Virtularına söz söyletmeden ellerini temiz tutabiliyorlarsa, yerel güç odakları da onları başarı ile örnek alıp taklit ediyor, her türlü kirli işi yapıp, ellerini yine de temiz gösterebiliyorlardı.

Sicilyalı ile Doğu Karadenizlinin dünya görüşlerini kökten etkileyen/belirleyen tarihsel ve çevresel etkenler/nedenler her iki toplumun da benzer yaşam biçiminde, yaşama bakış açısında ve toplumsal psikolojisinde buluşmalarını/kesişmelerini sağlıyordu. Toplumsal hiyerarşide doruğu; işgalcilerin/kolonialistlerin/gerçek egemenlerin oluşturması, tabandakiler bakımından örnek alınan bir 'üst kimlik' niteliği taşıyordu. Egemenlerin hemen alt katmanında, yerel güç odaklarının kendilerini 'egemen benzeri' bir konumda (yöntemler de uygulayarak) gerçekleştirdikleri gözleniyordu. Bu ara katmanda yerel'in 'işbirlikçi feodalleri/güç odakları' yer alıyordu.

Sicilya'da bunlar 16. Yüzyılda ortaya çıkıyor ve giderek büyük çiftlik yapılanmaları içinde etkin roller üstleniyorlardı. Feudo ve Latifundie adı verilen büyük çiftliklerin sahipleri -ki bunlar işgalcilerin/kolonialistlerin yerini alan aristokratlar ve seçkinlerdi- buraların mülkiyetlerini ellerinde tutuyorlardı. Ama onlar, Virtu sahibi onurlu/şerefli bir topluluk oldukları için 'çiftlik işleri' gibi pis ve basit işlerle uğraşmıyorlardı. Feu-

do ve Latifundie'lerdeki tüm işleri onların adına, kâhyâlar yönetiyorlardı. Bir benzetme yapmak gerekirse; eski işgalcilerin/egemenlerin ve sömürgecilerin yerini artık büyük çiftlik sahipleri alıyor, o egemenlerin çıkarlarını koruyan işbirlikçi yerel güç odaklarını ise yeni düzende kâhyâlar temsil ediyordu.

Doğu Karadeniz'in topografik yapısı, bu denli geniş tarımsal ekonomik gelişmeye elvermiyordu. Üstelik işgalci/kolonial-egemenler pozisyonlarını Sicilya'daki gibi yitirmiyor, muhafaza ediyorlardı. Ara katmanda yer alan ve rol üstlenen yerel güç odakları ise feodal/işbirlikçi konumunda bulunuyorlardı. Her iki toplumsal yapılanmada da; yapılanmanın toplumsal tabanında yer alanlar yaklaşık aynı kaderi, psikolojiyi ve idealize ettikleri ilkeler ile örnekleri paylaşıyorlardı.

Sicilya'da ve Doğu Karadeniz'de tabandakiler; egemenler ile onların feodal işbirlikçilerinin, yani yerel güç odaklarının Virtusunu örnek alıyorlardı. Virtu sahibi bir erkek, hiçbir pisliğe doğrudan elini sürmezdi. Bırakınız birisinin cezalandırılmasını; vurulmasını, yaralanmasını, dövülmesini, işkenceden geçirilmesini veya öldürülmesini... Gerçek güç ve Virtu sahipleri, en yaşamsal ve basit işleri bile, üzerlerinde otorite tesis ettikleri, korumaları altına aldıkları ve yaşama şansı tanıdıkları zavallılara yaptırıyorlardı. Bu, toprakların işlenmesinden, en vahşice cinayetlerin işlenmesine kadar çok geniş bir yelpazede böyle yapılıyordu. Egemen veya güç sahibi olmak demek, her şeyden önce tüm işlerini, bir başkasına yaptırtmak demekti. Gücün oluşturduğu hiyerarşide, sosyal yaşamdaki bütün etkin katmanlar, tüm işlerini kademeli olarak piramidin sosyal tabanındakilere yıkıyordu. Nihayet; toplumun en zayıfları, toplumun bütün yükünü taşımak zorunda kalıyor ve bu 'zayıflık indirgemesi' en uçtaki bireylere kadar uzanıyordu. Uçtaki, en zayıf bireyleri ise elbette ki kadınlar oluşturuyordu:

> "Doğu Karadeniz'de kadın, her yaşta ikinci sınıf aile bireyidir. Çilesi itilip kakılması bitmez. Evin bütün yükünü omuzlamış olmasına rağmen, kahvede pişpirik oynayan kocasının hakaretlerine hedeftir.

Bütün gün kahveden çıkmamış bulunan kocasının hakaretlerine tepki dahi göstermez.

Erkeğin, yörenin bitmeyen yağmurundan korunmak için her an yanında bulurdurmak zorunda olduğu şemsiyesini karısının arkasındaki (bahsedilen tam anlamıyla yük sepetidir - M. Çulcu) sepete koyarak çarşıya, pazara gittiği çok görülür. Hem de karısının önünde yürüyerek.

Kadın için bu bir onur kırıcı olay değil, bilakis şeref getiren bir hizmettir."[1]

Sicilya'da ve Doğu Karadeniz'de toplumun alt katmanlarındakiler; tıpkı sırtındaki sepette, diğer yüklerle birlikte -önde giden- kocasının şemsiyesini taşıyan kadınlar gibi, egemenlerin ve yerel güç odaklarının verdikleri en zorlu, temiz veya kirli mafios görevleri üstlenmeyi, bir şeref kabul ediyorlardı. Zira bu şeref, egemenlerin ve güç odaklarının alt katmanlar tarafından 'kimlikatlarına' yerleşmiş bulunan Virtularından kaynaklanıyordu.

Her iki toplumun birbirine benzeyen Virtu algilamasının veya üst kimliğinin vazgeçilmez ilkelerinden en başta gelenini 'ateşi maşa ile tutmak' davranışı teşkil ediyordu. O kadar ki... Bu anlayış Sicilya/Doğu Karadeniz ortak davranış biçimi olarak, bir erkek meşgalesi/hobby'si olan 'avcılığa' bile yansıyordu.

Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya geçen Arap/Bedevî/Berberî mafios karakterinin bir ürünü olarak Ada'ya yansıyan ve oradan da Doğu Karadeniz'e sıçrayan (Araplarda Doğan) Atmaca ile kuş avcılığı, mafios kimliğin bir dışa vurumunu ifade ediyordu. Arap/Sicilyen-Doğu Karadenizli; avını tüm toplumlarda bavşurulan yöntemle, yani silah kullanma becerisi ile değil... Avlanacak kuşa karşı -arkasına kendi güç ve desteğini koyduğu- bir başka kuşu kullanarak ele geçiriyordu. Arap/Sicilyen-Doğu Karadeniz'li, kendi nişancılığı veya doğrudan av hüneri ile değil, avalanacak kuşa karşı bir başka yırtıcı kuşu kullanmanın hüneri ile

[1] Atmaca - M. Recai Özgün - Baskı: Fatih Ofset - S. 31.

övünüyordu. Atmaca ile bildırcın avı; Arap/Doğu Karadenizli mafios karakterinin ortak paydasına, Sicilyen mafios karakterini yerleştiriyor ve bu üçlü, av dünyasına katılımı Sicilya olan, atmacanın soyunda odaklanıyordu:

"... bu tutkunun (Atmaca ile avcılık tutkusu) nereden, nasıl ve ne zaman yöreyi sardığı, bu derece etkilediği konusu tarihin derinliklerinde kaybolmaktadır. Konuya ilişkin yazılı kaynakların bulunmayışı, bu avın orijini hakkında kesin bir yargıya varmamıza imkân vermemektedir.

Ancak bu işin Roma devrinde Sicilya Adasının bu yöreye (Doğu Karadeniz'e) intikal ettiği ve bilahare de göçler ve istilalar sebebi ile Orta Asya Türklerinin sistemi geliştirdikleri şeklinde inandırıcı söylentiler..."[1]

Arap/Sicilyen-Doğu Karadenizli toplumların sosyal yapılanmalarında gözlemlenen 'egemenler/işbirlikçiler ve tabandakiler' olgusu bağlamında toplumsal 'kimlikaltı' kendisini, atmacaya yüklediği 'işbirlikçi' rolü ile özdeşleştiriyor, adeta 'yücelterek' şereflendiriyordu. Zira atmaca bu işi yaparken, başkası için değil, kendisi (bir bakıma kendi Virtusu) için yapıyordu.

"Atmaca, karakteri itibariyle ormanların külhanbeyisi, fizik yapısı itibarıyla da en yakışıklı kuşudur."[2]

Arap/Sicilyen-Doğu Karadenizli 'mafios kimliği' ve idealize ettiği 'kimlikaltı' onu, atmacanın 'saygın ve şerefli' kimliği ile örtüşüyordu. Onun, av dünyasındaki 'korkutucu, ürkütücü ve öldürücü' kimliği, Arap/Sicilyen-Doğu Karadenizlinin sosyal yaşamda amaçladığı ve gerçekleştirdiği mafios kimlik/pozisyon ile ve toplumun savunmasız diğer unsurlarının ona verdiği tepkiyle şöyle özdeşleşiyordu:

"(Atmacanın) Geçtiği yerlerde diğer kuşlar can derdine düştüklerini belirleyen ıslık sesleri eşliğinde çalıların arasına saklanırlar. Bütün kuş-

---

[1] Atmaca- Age. - S. 42.

[2] Atmaca - Age. - S. 43.

ların etkin silahı pasifize olmaktır. Atmacanın ava daldığı zamanlarda ortada kalanlar bir taş gibi yerlerinde hareketsiz dururlar. Yani pasif korunmanın temel şartlarından en önemlisini yerine getirirler."[1]

Arap/Sicilyen-Doğu Karadenizli mafios kimliğinin av'da başvurduğu bu yöntem aslında onun; sosyalizasyon, güç, hiyerarşi oluşumunda da belirleyicilik ve ideal teşkil eden Virtu anlayışının yansımasından başka bir şey değildi.

Unutmamak gerekir ki 'Megallo Larcari Olayı,' Doğu Karadeniz Virtusunun bilinçaltına/kimlikaltına yerleşiyor, tarihin değişik dönemlerinde yeri geldikçe tekrarlanmaktan geri kalmıyordu. Üst kimliğin Virtusu altında, alt kimliğin tüm dokunulmazlık ve çirkinlikleri, başarılı şekilde gizleniyordu.

Kaldı ki Virtu sahibi Romalı egemenlerin yönetim anlayışı da; o Virtuyu taşıyamayacak kadar çürük, çirkin, aşağılık, gayrıinsanî ve gayrıahlakî bir içerik taşıyordu. Nasıl ki Romalı egemenlerin 'Üstkimlik Virtusu' yerel güç odaklarına örnek oluşturuyorsa... Aynı şekilde kirli yönetim anlayışları da, benimsenen ve kalıcılık kazanan örnekler oluşturuyordu. Bu, yönetim anlayışıyla da özdeşleşiyor, yerel disiplin içinde kendisini yasallaştırarak geçerli kılıyordu. Yalan, soygun, cinayet, hile, entrika, desise, gasp, hırsızlık, haraç ve benzeri kirli yöntemleri içiren bu yönetim anlayışı, iki yüzlü egemen otoritelerin teşvik etmesiyle, giderek 'hünere' dönüştürülüyor, inceltiliyor ve rafine bir nitelik kazanıyordu. Sicilya gibi Doğu Karadeniz'de de, bu oluşumun kökeninde sürekli işgaller, işgalcilerle işbirliği yapanlar, elverişsiz doğa koşulları, topraksızlık, toplumsal bakımdan çağa paralel bir gelişme gösterilememesi ve sürekli göçler büyük rol oynuyordu.

Konuyu biraz daha irdelemek gerekirse, Doğu Karadeniz ahlak anlayışının kökenini ararken, Kafkasya ahlak anlayışının izlerini sürmek gerekiyordu. Kafkasya ahlak anlayışının ana esaslarını ise -hiç de iç açıcı

[1] Atmaca - Age. - S. 43.

olmayan bir tablo çizerek- Evliya Çelebi tek tek aşiretlerin adlarını da vererek ortaya şöyle koyuyordu:

"Rabşa iskelesine vardık (...) Şu beş iskele hep Mekrelistan (Megrelistan) sınırmdadırlar (...) mevsiminde bezirgân gemileri buralara tuz, kab, kacak, silah getirip kız ve oğlan ile değişirler."[1]

"(Faşe çayının) Doğu tarafı baştanbaşa asi Mekrelistan köyleridir. Batı tarafı Abazaların Çaçlar aşiretinin diyarıdır. İki tarafı da çok ormanlık olduğundan Abazalar, Mekrileri (Megrelleri), Mekriler de Abazaları çalıp bezirgânlara satarlar."[2]

"Çaçlar Aşireti: Mekrilce söyleşirler(...) Beyzâdeleri vardır. Onbin kadar güçlü kuvvetli askere maliktirler. Hepsi bir mezhepte değildir. Haramî ve bahadır bir kavimdir."[3]

"Keçler Aşireti: (...): Bu Keçlerin onbin askeri olup çoğu atlıdır. Ulu bir kavimdir. Gayet zengin hırsızdırlar."[4]

"Artlar: (...) Kızları gayet çoktur(...) Mezhep nedir, kitap nedir bilmezler.

Sudşe Vilayeti: Art Kabilesi bunlara aman verdiğinden Artlar iskelesine esir ve balmumu getirerek ticaret yaparlar."[5]

"Kamış Aşireti: (Melek-Ahmed Paşalı Kamış Mehmed Ağa bu kabiledendir.) Bunlar defalarca Art kavmini bozup beylerini esir etmişlerdir. Çünkü bu Abaza birbiriyle cenk edip evlat ve avretlerini çalarak esir satıp bu yüzden geçinirler. Hırsız olmayan adam bu kavim yanmda uğursuz ve bahtsız sayılır. Bunun için hayırsız olmayanları meclislerine komadıkları gibi kızlarını da vermezler (...) Çünkü halkı asidirler.

Suçeler Aşireti: (...) Bu gemilere temiz gulamlar (delikanlılar), yağ,

---

[1] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 99.

[2] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 100.

[3] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 104.

[4] Evliya Çelebi - C. 3 - Age. - S. 105.

[5] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 106.

balmumu, muşamba, zerdova, bal vererek karşılığında yazdığım eşyadan alırlar."[1]

"Cembe Aşireti: (...) Bütün elbise, kilim, kebe ve keçelerimizi verip, cariyeler ve delikanlılar aldık. Hakîr dahi Abaza gulam aldım."[2]

"Bozoduk Aşireti: (...) Abaza Bozodoku ile Çerkes Bozodoku arasında Obor dağı denilen yüksek dağ vardır(...) Birbirlerini basıp evlatlarını çalarlar."[3]

"Osoviş Aşireti: Garibi şu ki, bu Abaza taifesi ekseri beylerinin leşini sanduka benzeyen bir ağaç içine koyup, bir yüksek ağacın tepesindeki çatal dalına mıhlayıp, başı ucundan da bir delik bırakırlar. Fâsid kanaatlarınca o delikten cennete bakarmış.

Sonra o delikten nice yüzbin balarısı girip, Abaza leşinin koltukları ve budu arasında bal yaparlar. Mevsiminde sanduğun kapaklarını açıp küllü küllü tulumlara doldurup satarlar. Halk Abaza balıdır diye birbirini parçalayıp alırlar. Fakat kötülüğünü bilmezler."[4]

"Aşgılı Aşireti: Bunların da bir beyi olup ikibin kadar adamları vardır. Ama hırsız, müflis kavimdir. Bütün Abazalar bunların şerrinden korkarlar."[5]

Sicilya Adasında uzun bir Hıristiyanlık döneminden sonra 200 yılı doğrudan, 200 yılı da dolaylı olarak İslam egemenliğinin hüküm sürmesi sonucu sosyal yaşamda ve geçerli değer ölçülerinde önemli değişiklikler meydana geliyordu. 800-1200 yılları arasında, Avrupa'da henüz Hıristiyan taassubunun karanlık zamanları -Ortaçağ karanlığı- hüküm sürerken, Sicilya Adasında İslamiyet -Hıristiyan taassubuna oranla- daha dünyevi bir yaşam öneriyor, daha fazla özgürlük vaadediyor-

---

[1] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 107.

[2] Elviya Çelebi - C. 3 - Age. - S. 107.

[3] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 108.

[4] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 108.

[5] Evliya Çelebi, C. 3 - Age.- S. 108.

du. Bu nedenle Sicilyalılar, Hıristiyan taassubuna karşı, İslam yaşam tarzına daha fazla ilgi gösteriyor, nisbeten daha fazla özgürlük onları -Müslümanlaştırmasa bile- cezbediyordu. Doğrudan egemenlik sırasında İslamî yaşam tarzının ve hukuk sisteminin, Hıristiyan taassubundan daha fazla dünyevî yaşama imkanı tanıması nedeniyle Sicilyalılar yaşamlarına nüfuz eden İslamî kurumları ve sosyal etkilerini tek kalemde bir kenara bırakmıyorlardı. Sicilyalılar -Hıristiyanlıklarını muhafaza ettikleri halde- İslam ahlak anlayışı ile bu anlayışa dayanan İslam hukukunu benimsemeseler bile, içlerine sindirebiliyorlardı. 1200'lü yıllardan itibaren Orta Avrupa'dan gelen Hıristiyan akıncıları, Adayı tekrar ele geçiriyorlardı. Fakat özellikle 2. Friedrich Adayı aldıktan sonra Hıristiyan yönetimler, mevcut İslamî düzeni yok etmiyor, sadece bu düzenin üzerine Hıristiyan bir örtü örterek kişileri ve kurumları sahipleniyordu. Bu uygulama da Sicilya Mafios Toplum Yapısının özündeki çifte ahlak-çifte hukuk yapılanmasının temel dinamiğini oluşturuyordu.

Doğu Karadeniz'de benzer değişim, Romalıların Hıristiyanlaştırma politikalarıyla başlıyor, uygulamanın Bizans döneminde yoğunlaşmasıyla sürüyordu. Trabzon İmparatorluğu, bu politikada bir değişiklik yapmıyordu. Bu nedenle Hıristiyanlaştırma işlemi 13. Yüzyılın başına kadar devam ediyordu. Önce Araplar, sonra da Türklerle gelen İslamiyet, yerli topluluklar üzerinde o denli de etkili olmuyordu. Ancak 13. Yüzyıl başından itibaren Türk boy ve aşiretlerinin bölgeye yerleşmeye başlamasıyla beraber İslamiyet, sadece Doğu Karadeniz bölgesinde değil, Kafkasya'da da etkili olmaya ve giderek yayılmaya başlıyordu. Nitekim, 15. Yüzyılın ortalarına doğru Doğu Karadeniz bölgesinde yönetim, Hıristiyanlığını muhafaza ederken, siyasi egemenlikle birlikte İslamiyet, avamda hakim olmaya başlıyordu. Ne ki Hıristiyanlık, Gürcülerin etkinliği arasında pozisyonunu muhafaza etmeye çalışıyordu. Özellikle Gürcülerin uzantısı olan topluluklarda bu Hıristiyan dinsel etki kendisini ciddi biçimde hissettiriyordu.

Tüm bunlara karşın Trabzon'un 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed

tarafından Osmanlı egemenliğine dahil edilmesiyle önemli bir aşamaya geliniyor ve her alanda yepyeni bir dönem başlıyordu.

... *Sonra Abaza/Megrel Ahlakı*

• Trabzon'un alınmasıyla birlikte Doğu Karadeniz bölgesinde hızlı bir Türkleşme ve Müslümanlaşma süreci başlıyordu. Bu süreç, buradaki yerel güç odaklarını nasıl etkiliyordu? Yerel güç odaklarının yapısında bir değişme yaşanıyor muydu? Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısı, Türk/İslam yaşam tarzına geçmeden önce hangi odaklardan etkileniyordu?

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u alarak Trabzon İmparatorluğunu sona erdirmesi, Doğu Karadeniz'in toplumsal yapısını temelden etkiliyordu. Yeni oluşumun en önemli örneğini, Trabzon'un demografik yapısında meydana gelen değişim gösteriyordu. Şehrin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra, Trabzon'un eski sakinlerinin yüzde 30'unun sahil mahallelerinde (Meydan-ı Şarkî, Ayafilbo, Yeni Cuma gibi semtlerde) ve sur dışında oturmasına izin veriliyordu. Halkın diğer kısmının bir bölümü İstanbul'a gönderiliyordu. Bir bölümü de köle ve hizmetçi olarak askerlere dağıtılıyordu. 800 Hıristiyan çocuğu ise Acemioğlanı yazılıyordu.

> "Komninoslar Sarayı, Trabzon Sancakbeyi konağı oldu. Umumiyetle nerede güzel çiftlik veya müstahkem bir mevki varsa sahibi koğularak, yerine bir Türk geçirildi."[1]

Trabzon'u ele geçiren Osmanlı yönetimi, Doğu Karadeniz'deki faali-

[1] Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, 1451-1590 - Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Atatürk Üniversitesi Yayınları no. 358 - Sevinç Matbaası- Ank. 1976 - S. 32.

yetlerini hızla Kafkasya'ya doğru yayıyordu. Nitekim 1479 yılında Kürtün, Torul, Çamça/Gümüşhane bölgesi Osmanlı mülküne katılıyordu.

1516 yılı kayıtlarına göre Osmanlılar, bu bölgede Komnenlerden, doğudaki yerli derebeylerden ve güneybatıdaki Torul birliğinden alınan yerlerle, büyük bir Trabzon Sancağı oluşturuyorlardı. Sivas (Rum) Vilayetine bağlanan Sancak, 16 nahiye ve bölgeden oluşuyordu. Bu nahiye ve bölgeler şöyle sıralanıyordu:

Trabzon Merkez Nahiyesi, Macuka (Maçka) Nahiyesi, Of, Katakhor, Atina (Pazar) İlçesi, Laz (Arkhave/Arhavi), Viçe, Khopa (Hopa), Makriyalu (Kemalpaşa) Vilayet-i Bagobit (Hopa-Kemalpaşa arasındaki beş köy), Koniya (Gönüye/Gönye kalesi çevresi, 5 köy), Vilayet-i İskele (Artvin İlçe merkezi, Borçka-Borçkha, Kostanıkh, Çat, Çença-Lazet, Mamanat, Bakret, Şıkhandora adlı 7 köy), Vilayet-i Çepni (Giresin Kalesi çevresi), Yağludere (Vakfıkebir ve Tonya çevresi), Kürtün (Şimdiki Harşıt ile Kürtün bölgesi), Vilayet-i Torul (71 köy vardır).[1]

Osmanlılar, sadece Trabzon'a ve Doğu Karadeniz bölgesine ilgi göstermekle kalmıyordu. Doğu Karadeniz bölgesinin bir devamı olan Kafkasya'ya da gözlerini dikmiş bulunuyordu. Kafkasya denilince akla ilk olarak Abazya/Abhazya (ki bunlar Ortodoks Hıristiyanlardı) ile Bagratlıların Dadyan/Megrel kolunun elinde bulunan Batı Gürcistan geliyordu.

Osmanlılar 1451 yılında 50 kadırga ile (Cenevizlilere göre 1454'de 56 gemilik donanma ile) buralara gelerek, egemenlikleri altına alıyorlardı. Çeşitli politik, siyasi ve askeri dalgalanmalara karşın bu bölge 1828 yılına kadar 375 yıl boyunca İstanbul'a bağlı kalıyordu.

Ancak "... iklimi yaramaz, sıtması bol ve insanları yabani ve çok hırsız olan Abaza ile Megrel/Dadyan bölgelerinde Osmanlılar Sancak ve benzeri idare düzeni de kurmayıp, hiçbir Türk halkını yerleştirmedikleri gibi; oralar halkını kendi oymak ve boy beğlerinin idaresinde saray

[1] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 48, 49.

ve konaklara cariye ve köle yetiştiren bir çeşit esir bölgeleri olarak kendi hallerine bırakmışlardır."[1]

Her ne kadar Abhazya ve Megrelistan'a Türkler iskân edilmiyor ve böylece ilişkiler asgari düzeyde tutuluyorsa da; özellikle cariyelik ve kölelik yoluyla gerçekleşen geçişler ve meydana gelen karışımlar, eleştirilen Abhaz/Megrel anlayışının da yayılmasına yol açıyordu. Nitekim Doğu Karadeniz bölgesi bu oluşumdan şiddetle etkileniyordu.

Bu arada, Doğu Karadeniz'e göç yoluyla ulaşan Abhaz/Megrel ahlak anlayışı konusunda çok önemli ve ilginç kayıtlara da rastlanıyordu.

> "Belgrat ikinci tercümanı Osman'ın 1751'de lâtinceden çevirdiği Atlas Tercümesi-Risâle-i Coğrafya'da (Es'ad Efendi Küt. Sayı 2041, y. 152 a-b) da şöyle deniyor: Gürcistan'ın Karadeniz semtinde olan kıt'ada, kâmil hırsızlara ziyadesiyle ikram edüb: Şahbaz-yiğit, derler. Avratları dahi pek fahişedir ve birbirlerine karışurlar... Babası oğluna hırsızlık ve anası kızına kahbelik öğredür... Megrel vilayetinde şehir yokdur."[2]

Kaldı ki 1555 yılında İstanbul'a gelen Megrel ve İmeret Kralı Dadyan ile maiyetini gören Avusturya Büyükelçisi Busbecq de, Megrel ahlak anlayışı korusunda ilginç bilgiler veriyordu. Busbecq, Dadyan için 'Colchianların Kralı' diyor ve şunları kaydediyordu:

"Kralın adı Dadian'dır. Çehresi vekarlı, uzun boylu bir adamdır. Fakat bütün rivayetlere göre medeniyet itibarıyla aşağı bir derecededir. Kalabalık fakat pejmürde kıyafetli maiyetiyle İstanbul'a geldi. Colchianlara şimdi İtalyanlar Mingrelian diyorlar."[3]

Busbecq bunların Karadeniz ile Hazar denizi arasındaki alanda yaşayan bir kabile olduğunu belirtiyor, kendilerine artık Gregorian (Gürcü) dediklerini vurguluyordu. İddiaya göre İberyalılar, Dadian'ın baba-

---

[1] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 9.

[2] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu -Age. - S. 9.

[3] Türk Mektupları -Busbecq - Remzi Kitabevi - Sertel Matbaası - İst. 1939 - S. 164.

sını öldürdükleri için, o da İstanbul'a gelerek Osmanlılardan yardım istiyordu. Busbecq'in kayıtlarına göre Megreller verimli topraklarda yaşıyordu. Buğday ile arpa dışında tüm ürünler bol bol yetiştiriliyordu. Örneğin; berbat yöntemlerle darı ekildiği halde, o denli fazla yetişiyordu ki, iki yıl boyunca tüketiliyordu.

Megreller aralarında çok az para kullanıyorlardı. Gümüş sikke görenlerin sayısı az da olsa bulunuyor, fakat altın sikke görene çok ender rastlanıyordu. Mübadele yoluyla ticaret yapıyorlardı. Ancak Kral, başına buyruk ve istediği gibi hareket ediyordu.

> "... memlekete gümüş girecek olursa hepsini kiliselerine tahsis ediyorlar. Gümüşü eriterek haç ve sair tezyinat haline sokuyorlar. Kral tensip ettiği zaman bunları menfaat-i amme mülâhazasıyla tekrar eritiyor ve kendi maksadına göre kullanıyor."[1]

Megrellerin herkese kabul ettirdikleri adetlere (geleneklere) göre, Megrelistana ayak basan her tüccar Kral'a bir armağan sunuyor, buna mecbur tutuluyordu. Kral bu hediyeyi kabul ediyor ve onu ziyafete alıkoyuyordu. Ziyafet sofrası her türlü yiyecek ve içecekle donatılıyor, sofranın başında da Kral oturuyordu. Kadınlar erkekler gibi, onlar kadar içiyor; bu sırada şuh kahkahalar atarak, göz süzüyorlardı.

Megreller, kimi tuhaf adetlerini de övünç vesilesi yapıyorlardı.

> "Burada o kadar boş vakit vardır ve yiyecek o kadar boldur ki, ahlak seviyesi yüksek değildir ve iffet nadir bir şeydir. Bir koca, misafiri karısına yahut bir birader hemşiresine takdim eder. Bunu misafirden hoşlanırsa ve ona tatlı bir zaman geçirtmek isterse yaparlar. Çıkacak neticeye o kadar lakaytırlar ki, karıları cazibeli bir kadın olduğunu ispat ederse bunu iftihar edilecek bir şey telakki ederler."[2]

Megreller, kızlarının da henüz çocuk yaşta iken anne olmalarını yadırgamıyorlardı:

---

[1] Busbecq - Age. - S. 166.

[2] Busbecq - Age. - S. 168.

"Genç kızlar da pek sıkı bir nezaret altında değildirler. Onun için içlerinde kadınlık çağına erişip de iffetini muhafaza edebilmiş olanı pek azdır. On yaşında olduğu halde ana olmuş kızlara pek çok tesadüf edilir. Hayret ederseniz ve bu kadar küçük çocukların ana olabilmelerine inanmak istemezseniz, size küçük bir çocuk gösterirler ki yumruk kadardır."[1]

Megrellerin tuhaf olup da övünmelerine neden olan ahlak anlayışları, bununla sınırlı kalmıyordu. Onların ahlak anlayışında usta hırsızların da ayrı ve seçkin bir yeri bulunuyordu:

"Bunların bilhassa bir işte büyük bir kabiliyet ve dehaları vardır. O da hırsızlıktır. Hırsızlıkta maharet pek takdir edilir. Mütehassıs ve mahir hırsızlar büyük bir adam addedilirler. Bu hünere sahip olmayan kimseler ise işe yaramaz bir mahluk diye muhakkar (hor) görülürler; bunların yaşamaların adeta hiçbir hikmet kalmaz. Filhakika, böyle bir adam kardeşleri, hatta babası tarafından müteredddi (özürlü) bir mahluk diye telakki edildiği için, yabancı tacirlere onu hediye ederler, yahut para ile satarlar ve uzak memleketlere gönderirler."[2]

Busbecq'in verdiği bilgiye göre Megrel Papazı, kiliseye gelen bir İtalyan tüccarının değerli bıçağını çalıyor; bir yandan 'çalmadım' diyerek hırsızlığı inkar ederken diğer yandan da çaldığını kanıtlamak amacıyla bıçağın kılıfını tüccara gösteriyordu. Böylece, hırsızlığıyla övünüyordu. Keza Megrel Kralı Dadian, Kanuni Sultan Süleyman'a muhteşem bir yakut armağan ediyordu. Rivayete göre bu yakutu, İran Kralının oğlundan çalmış bulunuyordu.

Bu konularda Abhazyalılar/Abazalar da Megrellerden aşağı kalmıyor, onlarla adeta yarışıyorlardı. Bunlar zaten birbirleriyle sınırdaş oturuyorlardı.

"Karadeniz'in ucu bu (Faş Çayı) vardır. Çıktığı yerler, Mekrelistan,

---

[1] Busbecq - Age. - S. 168.

[2] Busbecq - Age. - S. 169.

Gürcistan, Dağıstan, Habarta, Çerkezistan'ın arasındaki Elbürz dağından, Sadşe dağlarından biriken dereler olup güneye doğru akarak Mekril ile Abaza arasında denize karışır. Batı tarafı Abazaların Çaçlar aşiretinin diyarıdır."[1]

Abazalar burada, aşiretler halinde yaşıyordu. Evliya Çelebi'ye göre Abazalar, 70 kabile ve aşiretten oluşuyordu. Bu aşiretlerden bazıları şunlardı:

Çaçlar, Arlen, Çandalar, Büyük Çandalar, Osoviç, Keçler, Artlar, Sadşe, Kamış, Suçeler, Çembe, Bozoduk/Bozodok, Aşgılı, Atma, Soğuksu, Katosi, Poşerhi, Ah Çepsi, Besleb, Bağrar, Ala Kureyş, Cimakors, Macar, Yayharaş Aşiretleri.[2]

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Megreller ile Abhazlar, birbirlerinin kadınlarını ve çocuklarını çalarak satıyor, hırsızlık ve soygunculukla geçiniyorlardı. Abhaz kabilelerinden biri de Gümüşhane (Çamça/Camca), Torul ve Trabzon arasında oturuyor ve bunlara Kabasika ailesinden esinlenerek Kabasitenler deniyordu. Kabasitenler, Trabzon İmparatorluğu zamanında, saray muhafızlarının oluşturduğu Skolarlılar Partisine karşı, Yerliler Partisi (Mezokaldiyalılar) olarak bilinen Mesokhaldiye'yi oluşturuyorlardı. Bunlar 'Trabzon vasileuslarını matbu tanırlardı...'[3]

Nitekim, Kabasitenler İran'dan gelen saldırılara karşı Trabzonla birlikte savaşıyorlardı. Ancak aynı Kabasitenler, Skolarlılara karşı da mücadele ediyorlardı. Daha doğrusu yerli derebeylerine liderlik yapıyorlardı.

Kabasitenler, Skolarlılar ile Mezokhaldiyalılar arasında şöyle bir rol oynuyorlardı.

Skolarlılar saray askerleri ve muhafızlarıydılar. İstanbul'da Komnen

---

[1] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 99, 100.

[2] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 104 – 111.

[3] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 33.

Hanedanı tahttan uzaklaşınca, Skolarlılar Trabzon'u gemilerle terkediyor ve Çoruh ile Faş suları arasında kalan bölgeye kaçıyorlardı. Fakat daha sonra I. Aleksis Komnen'i destekleyerek, onu Trabzon'a kral yapıyorlardı. Tekrar Saray'a dönüyor ve Saray Partisi olarak kabul ediliyorlardı. Bunlara karşı halk ile birlikte ünlü ve zengin yerli hanedanlar, geniş aileler Yerli Partisini oluşturuyorlardı. Zengin hanedanların, Trabzon kıyılarında malikâneleri bulunuyordu. 1204 yılında Trabzon devletinin kuruluşunda önemli roller oynuyor, ayrıca, yönetimde söz sahibi olmak istiyorlardı. Bu bağlamda ortaya pek çok derebeyi sülalesi çıkıyor ve her şeye rağmen Komnen hanedanını lider kabul ediyorlardı. Ancak, 2. Aleksis Komnen'in ölümü üzerine iki parti arasındaki iktidar rekabeti çatışmaya, sonra da iç savaşa dönüşüyordu. Çatışmalar büyüyerek Trabzon İmparatorlarının otoritesini sarsınca, bölgede önemli bir yönetim boşluğu meydana geliyordu. İmparatorluk yönetiminde iddialarını ve şanslarını kaybeden yerli derebeyi aileleri, bu kez de Trabzon şehri dışındaki, özellikle de ulaşımı güç, savunması kolay yerlere el koyuyorlardı. İşte, Kabasitenler de bu aşamada en stratajik yerlere, yani Zigana geçidinin bulunduğu alana sahip oluyordu:

> "... Zigana, Kadaka, Dorila (Torul) şatoları ve diğer birçok mahaller, Arsinga (Erzincan)'nın hudut köyü A'langoza (Kelkit ilçe merkezine 8 kilometre kuzeybatıdaki belediyeli 'Alansa'dan ibaret) bu güçlü hanedana aitti."[1]

14. Yüzyılın sonu, 15. Yüzyılın başında Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu/Ortadoğu/İran ve Güneybatı Kafkasya'yı bağlayan ünlü yolun yüzde 60'lık kısmı Kabasitenlerin elinde bulunuyordu. İddiaya göre bu hanedan Abhazlarla bağlantılıydı:

> "Osmanlı kaynaklarının 'Torul Beyliği' bölgesini 'Gürcistan'dan ve beğlerini de Gürcü göstermesine bakılırsa, bu Kabasitanların (Kabasi-

[1] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 34.

ten) XI. Yüzyıldaki Selçuklu fetihleri sırasında bütün Faş/Riyon ve Kür boyu Gürcistanın da alem olan 'Abkhaz/Apkaz' ile ilgili bulundukları ve adlarının 'K'abasitliler' (Apkasyalılar) anlamına geleceği düşünülebilir."[1]

Abhazya kökenli olduğu ileri sürülen Kabasitenler, yerel ahlak anlayışlarını, egemenlik tesis ettikleri alanda açıkça sergiliyorlardı. Kabasitenler hakkında en geniş bilgiyi Timur'a hediyeler götürürken bu bölgeden geçen İspanyol Elçi Klavio (Klavyo) veriyordu.

"1404'de bunların başında Kyr-Leo bulunuyordu. 'O sırada hükümet idaresinde bulunan Kyr-Leo'nun aile adı, Klavyo'nun itineriumunda, bilgisizlik yüzünden son zamanlarda değişmiş olarak, bir yerde Quiri-Leo-Arbosit ve diğer bir yerde Cabasika (Kabasika) diye geçer. Yerliler ve Rumlar ona Kabasika veya Kabaisites ve onun partisine de Kabasitanoi (Kabasitanlar) diyorlardı."[2]

İspanya Kralının elçisi Klavio, Timur'a gitmek üzere geldiği Trabzon'dan hareket ederek, dağların doruğuna, Zigana geçidine doğru konvoyla ilerlemeye başlıyordu. Arazi yükseldikçe iklim koşulları zorlaşıyordu. Ortalık karla kaplanıyordu. Konvoy iki gün sonra yüksek bir tepenin üzerine kurulmuş olan Zegan Kalesine ulaşıyordu. Elveşirsiz bir köprü ile varılabilen Zegan Kalesinde Kiril Kabasika'nın -ki Klavio Kabasika'nın Rum asilzâdesi olduğunu sanıyordu- adamları bulunuyordu. Bu adamlar konvoya ilişmiyordu.

Klavio ve adamları ertesi günü Kavaka adlı kaleye ulaşıyordu. Çıplak dağların doruklarında, bir nehrin kenarında kurulmuş olan Kavaka Kalesi de Kabasika'ya bağlı bulunuyordu. Kaledeki az sayıda adam bu geçide hakim oluyor ve geçenleri durduruyordu.

"(Kavaka) Kalesinden çıkan birkaç kişi bizden bir miktar ücret istediler. Götürdüğümüz eşya için gümrük resmi vermek mecburiyetinde

---

[1] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 33.

[2] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu- Age. - S. 34.

olduğumuzu söylediler. Biz de verdik. (Kabasika) namındaki zata ait olan bu yer, eşkıya ile dolu idi. Çünkü Kabasika'nm kendisi de bu çeşit bir adamdı. Bu yoldan geçmek isteyenler, biraz kalabalıkça olmalıdırlar. Yoksa, buradan selâmetle geçmenin imkanı kalmaz. Bundan başka buradan geçmek isteyenler, Kabasika ile adamlarına mühim miktarda para hazırlamış olmalı ve bunları o zata hediye etmelidir."[1]

Kabakisa adlı derebeyi, buradan geçen güzergâh üzerinde çeşitli kaleler kurmuş ve bu kaleleri de birer soygun odağı haline getirmiş bulunuyordu. Nitekim, Klavio'nun konvoyu Kavaka Kalesinden ayrıldıktan bir süre sonra Orilâ Kalesine ulaşıyordu. Kabasika, Orilâ kalesinde bulunuyordu. Konvoy, yakındaki bir kilisede konaklıyordu. Bu sırada Kabasika bir adamını gönderiyordu. Adam, buradan geçen herkesin Kabasika'ya hem vergi vermek, hem de uygun armağanlar sunmak zorunda olduğunu bildiriyordu. Adam ayrıca, Kabasika'nın Türklerle savaştığını, bu nedenle adam toplamak üzere dağlarda oturmak zorunda kaldığını ve tek gelir kaynağının ise yolculardan topladığı vergilerle, düşmanlarından elde ettiği ganimetten ibaret olduğunu söylüyordu.

Klavio, Kabasika'yı görmek istediğini bildiriyor, fakat sayıları artan eşkıyalar çevrelerini sararak buna izin vermiyorlardı. Bu görüşme ertesi gün, yani 1 Mayıs 1404 günü gerçekleşiyordu:

"Bu dağların ve kalelerin hükümdarı olan Kabasika, bize nasıl yaşadığını anlatmaya başladı. Kendisi bu çıplak yerlerde ömür sürermiş. Bu havali şimdilik sükun içinde yaşamakta ise de, daima Türklerin taarruzuna uğrarmış. Kendisi ile arkadaşlarının maişetlerini temin edecek bir irat membaları yokmuş. Ancak gelip geçenlerden aldıkları ile komşu memleketleri yağma ederek elde ettikleri şeylerle geçinirlermiş. Onun için Kabasika bizim de kendilerine yardım etmemiz lazım geldiğini gösteriyordu. Kendisine ya para, ya mal vermeli imişiz."[2]

---

[1] Timur Devrinde Kadis'tan Semerkand'a Seyahat, C. I - Klaviyo'den tercüme eden Ömer Rıza Doğrul - Kanaat Kitabevi - İst. Ahmet Sait Basımevi - S. 84.

[2] Klaviya, C. I - Age. - S. 85.

Bunun üzerine İspanyol elçi ile Abaza eşkıya derebeyi arasında adeta bir haraç pazarlığı başlıyordu. Klavio, beraberindeki eşyanın Timur'a giden armağanlar olduğunu, bu bölgenin de Timur'a bağlı bulunduğunu, dolayısıyla armağan da olsa kendisine bir şey veremeyeceğini söylüyordu. Kabasika ise, bunları almak zorunda olduğunu söylüyor, bu tür vergi ve armağanlar alamaması halinde Timur'un topraklarına bile saldırmak durumunda kalacağını ileri sürüyordu. Elçi nihayet, bazı armağanlar vermeyi kabul ediyor, fakat Kabasika armağanları beğenmiyordu.

Klavio, bu ısrar karşısında korkuyor ve çaresiz kalıyordu. Bunun üzerine diğer tüccarlardan bazı eşyalar satın alarak Kabasika'ya veriyordu. Kabasika bunları yetersiz bulmakla birlikte kabul ediyordu.

> "Kabasika bizi muhafaza ederek Timur'a tabi Erzincan arazisinin hududuna kadar bize refakat edeceğini anlattı. Kabasika bize at temin etmeyi, yüklerimizi taşıyacak hayvanlar tedarik etmeyi de vaadetti. Bunlar hazırlandıktan sonra yola çıkmak istedik. Fakat türlü türlü bahanelerle yoldan alıkonulduk. En sonra yeniden atlar kiralayarak ve bize yol gösterecek adamlar bularak hareket ettik."[1]

Ama konvoy, Kabasika'nın şerrinden yine de yakasını kurtaramıyordu. Zira öğleden sonra yine Kabasika'ya bağlı yeni bir kaleye geliyorlardı. Kaleden çıkan atlılar da diğerleri gibi para ve armağanlar istiyorlardı. Aralarında sert tartışmalar cereyan ediyor, fakat Kabasika'nın eşkıyaları istedikleri paraları ve armağanları alıyorlardı. Kabasika'nın adamları, Alanza Köyüne kadar refakat ediyor, burada ayrılıyorlardı. Alanza Köyü Kelkit'e bağlı idi. Alanzalılar Türktü ve burada Kabasika'nın hükümranlığı sona eriyordu. Alanza cıvarında Çepni Türkleri bulunuyordu.

Bütün bu olay ve oluşumlar, Kafkasya kökenli Abhazyalıların ve Megrellerin Doğu Karadeniz bölgesine ne denli nüfuz ettiğini; kendi

---

[1] Klaviyo, C. I - Age. - S. 86.

ahlak anlayışlarını ve geleneklerini bölgeye nasıl ve ne denli yansıttıklarını ortaya koyuyordu. Kaldı ki Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u almasından sonra buraya ve diğer stratejik noktalara yerleştirdiği Yeniçeriler de sık sık Abhazya ve Megrelistan'a gidiyorlardı. Bunlardan ya para ile ya da vuruşarak kadın, kız, çocuk ve köle alarak dönüyorlardı. Kadın ve kızları kendilerine cariye yapıyorlardı.

"(Trabzon)... Kadınları Abaza, Gürcü, Çerkes mahbûbeleri olmakla mahbûb ve mahbûbe cigerkûşeleri olur ki, güya her biri ay parçasıdır."[1]

Trabzon İmparatorluğunun yönetim zaafiyetine yuvarlanmasıyla birlikte, Doğu Karadeniz bölgesinin pek çok yerinde, yerli derebeyleri, yani Mezokaldiyalılar yerel egemenliği ele geçirmiş bulunuyorlardı. Aralarında Abaza ve Megrel beyleri olduğu gibi yerel beyler de yer alıyorlardı. Bunların hepsi de aynı yöntemleri uyguluyor, aynı davranış biçimini ve eylemleri sergiliyor; haraç alıyor, yağma yapıyor, otoriteyi ve gücü temsil ettikleri için yerel topluluklardan da yardım ve saygı görüyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u almasıyla birlikte gerçi Trabzon İmparatorluğu ve İmparatorluk otoritesi/egemenliği sona eriyordu ama; Trabzon'da yeni bir otorite ve egemenlik merkezi ortaya çıkıyordu. Bu da Osmanlı otoritesi oluyordu. Yeni yönetim, hiç vakit kaybetmeden kendi otoritesini tesis ve kabul ettirmeye başlıyordu. Nitekim 1470 yılında Trabzon 'Şehzade Sancağı' oluyordu.

"1470 yılında Fatih Sultan Mehmed'in oğlu olan Amasya Valisi Şehzade Sultan Abdullah'a Trabzon Valiliği verildi. Böylece Trabzon, Padişah çocuklarının yönettiği önemli bir il yani Şehzade Sancağı oluyordu."[2]

---

[1] Evliya Çelebi, C. 3 - Age. - S. 92.

[2] Trabzon Tarihi, Fetih'ten Kurtuluş'a Kadar - Mahmut Goloğlu - Kalite Matbaası - Ank. 1975 - S. 18.

Trabzon'da otorite boşluğunun doldurulması ve şehir içi ve yakın çevresindeki sorunların çözümlenmesi ile sıra, yereldeki değişik kökenlere dayanan, yerel güç odaklarının tasfiyesine geliyordu. Nitekim, Gelibolu Sancakbeyi Kasım Bey, Trabzon şehrinin yönetimini düzenlerken, Hızır Bey de bölgenin fethi işlemini tamamlıyordu. İlk hedefi ise Kabasitenlerin oturduğu Mezokaldiya kaleleri oluşturuyordu. Giresun'a kadar olan silahlandırılmış bölgeler kendiliklerinden teslim oluyordu.

> "Trabzon fethini müteakkip padişah oradan ayrılırken Trabzon'un diğer taraflarında Kabasitenlerin şehri olan Mesochale (Mezokaldiya) ile diğer o taraf şehirlerinin zabtı Sancakbeylerinden ve Şehzade Bayezid'in eski lalası olan Hızır Bey'e bırakıldı."[1]

Bunların arasında en çok Akçaabat'ın batısındaki Akçakale direniyordu. 1480 yılında Rakkas Sinan Bey Trabzon ile Gümüşhane arasında kalan bölgeyi ve Torul Kalesini ele geçiriyordu. Zira Fatih Sultan Mehmed Akkoyunlularla savaşırken Torullular Akkoyunluları destekliyor ve yardım ediyordu. Rakkas Sinan Bey Torul ile birlikte Kürtün'ü de alıyordu.

Ama Trabzon bölgesi Osmanlı otoritesini iyiden iyiye Şehzade Selim (Yavuz)'in Valiliği sırasında hissediyordu. Şehzade Selim zamanında Trabzon adeta ikinci bir başkent veya bağımsız devlet gibi yönetiliyordu. Selim aynı anda üç cephede birden mücadele ediyordu. Birinci cepheyi, Pers topraklarında hızla gelişen Safavi devleti ile bu devletin yaymaya çalıştığı Şiîlik mezhebi teşkil ediyordu. İkinci cephede Trabzon'a kadar nüfuz eden Gürcüler bulunuyordu. Yavuz'un üçüncü cephedeki mücadelesi ise bölgeyi Müslümanlaştırmak yönünde oluyordu.

Müslümanlaştırma konusunda ilk adımları Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u alır almaz atıyordu. Bu durum 1486 yılı Tahrir Defterinde belirleniyordu.

---

[1] Osmanlı Tarihi, C. 2 - Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı - TTK - S. 56.

"Liva-i Trabzon... Cemaat-i Müslümanlar ki bî emr-i Hazret-i Sultan-ı Azam sürgün amed der Trabzon (Trabzon'da sultanın emriyle zorla iskâna tabi tutulan Müslümanlar toplumu) genel başlığı altında ilk olarak şehrin daimi Müslüman sakinlerinin listesi vardır. Bu kategoride sakinlerinin geldikleri yörelere göre adlandırılan ondokuz Müslüman Cemaatı görmekteyiz. Bunlar arasında adlarını şu Anadolu kasabalarından alan gruplar vardır: Niksar, Sonusa, Lâdik, Amasya, Bafra, Osmancık, İskilip, Çorumlu, Gümüş, Merzifon, Tokat, Samsun, Samsun'un nahiyesi Torhul (Turhal), Zile, Göl Canik (Gölköy), Satılmış Canik, Kağala ve Kadı gadı."[1]

Tahrir defterinde de kaydedildiği gibi Trabzon şehrinin Müslümanlaştırılması için Fatih Sultan Mehmed sürgün politikası uyguluyordu. Önasya'nın başka yörelerinden bazı Türk ve Müslümanlar Trabzon'a sürgün edilerek burada zorunlu ikamete tabi tutuluyorlardı. Böylece Trabzon'daki Müslüman nüfus hızla artıyor ve devlet politikası hedefine ulaşıyordu. Bu politika, Trabzon şehrinin çevresini de kapsıyordu. Trabzon'un alınması sırasında çevredeki demoğrafik yapı şöyle idi:

"Doğu kıyıları Lâzlar ve dağlık bölgesinde koyuncu ve yaylacı Hemşinliler'in oturduğu yerler; batısı Çepni ve (Danişmend-Eli boylarından) Kürtünlü Türkmenleriyle meskûn bulunan Trabzon'a soyca kozmopolit Bizanslı/Rum halkının azınlıkta olduğu anlaşılıyor(...) Bugün de Of'lu ve Lâz'ların Hemşinlilerden başka Trabzon ile Bayburt ve Gümüşhane halklarından Türkçe konuşanlara (Khaldiyalılardan kaynaklandığı için) Khaldlar demesi de, bu tarihi bölge adından kalma canlı hatıralardan ileri geliyor."[2]

Müslümanlaştırma politikaları çeşitli yöntemlerle devam ediyordu. Ama Trabzonun doğusunda durum hiç de başarılı görünmüyordu. Zira

---

[1] Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi, 1461-1583 - Heath W. Lowry - Boğaziçi Üniversitesi Yayınları no. 1 59 - İst. 1981 - S. 21.

[2] Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu - Age. - S. 32.

Trabzon'un doğusunda çeşitli güçler rekabet ediyor, egemenlik sağlamaya çalışıyordu. Örneğin; Rize'nin batısında halk hala Yunanca konuşuyordu. Rize'nin doğusunda, Gürcistan'a yakın yerlerde ise halk Megrelçe konuşuyordu. Rize'de Lâzlar oturuyordu. Gürcüler ise Lâzların Megrel olduğunu ileri sürerek onları soydaş kabul ediyor, böylece kendi egemenlik ve otoritelerini kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bu iddia ve politikaları sadece Şehzade Selim zamanında değil, ondan 100 yıl sonra bile devam ediyordu:

"Rize kenti Lâzlarm kentidir. Lâzlar Megrel ulusundandır. Zamanla İslama geçişler olmaktadır. İslamı kabul etmeyenlere ağır vergiler yüklenmekte, ekonomik ve moral baskılar yapılmaktadır. Bu baskılar Lâzların Türklüğe boyun eğmelerinde büyük rol oynamaktadır. Bazı aileler yeni doğmuş çocuklarını yok etmektedirler. Zira böyle yapmakla evlatlarını ağır yaşam şartlarından ve İslama zorlanmaktan kurtarmış sayıyorlar. Yetişmiş kızlarını Yeniçerilerle evlendirmeye özen gösteriyorlar. Bu yolla bir dereceye kadar rahat yaşama şansı elde etmeye çalışıyorlar."[1]

Şehzade Selim Trabzon'un doğusunu bir an önce kontrol altına almak istiyordu. Zira Gürcülerin yanı sıra bir başka tehlike de güneydoğu'dan geliyordu. Şiî kökenli Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup'un yerine geçen Baysungur öldürülüyor, yeni hükümdar Sultan Rüstem, Karadeniz'e ulaşabilmek için tıpkı Gürcüler gibi, Trabzon'un doğusunu ele geçirmeye çalışıyordu. Şehzade Selim bu gelişmeleri yakından izlerken, sıkı önlemler almaya da gayret gösteriyordu.

Nitekim 1501 yılında kardeş kavgaları sonucu Akkoyunlu devleti çöküyor; bundan yararlanan Erdebil Şeyhi Haydar ile oğlu 1502 yılında ortaya çıkarak tarikat perdesi altında Safavi devletini kuruyordu.

"(Safavî devleti) Kısa sürede Azerbaycan, Irak, İran, Horasan, Erzu-

[1] Lâzların Tarihi - Muhammed Vanişli, Ali Tandilava - Ant Yayınları - İst. 1992 - S. 47.

rum, Erzincan ve Kemah bölgelerini devletinin sınırlarına kattı. Rize ve Hopa Osmanlı Türklerinde kalmak üzere Trabzon ili sınırlarına dayandı."[1]

Bu durum Şehzade Selim'i ürkütüyor. Trabzon'un doğusunu kontrol altında tutmak için harekete geçiyordu. Gürcü kayıtlarına göre Şehzade Selim 16. Yüzyılın başında yöreden toplayıp hazırladığı bir kuvvetle doğuya doğru ilerliyordu.

Askerleriyle birlikte Selim, Trabzon'dan Melo'ya ulaşıyor, burada savaşarak Gonio Kalesine giriyordu. Kaleyi ele geçirerek Arhavi, Viçe, Atina, Lopa, Gonio, Batum, Çhala, Beğlevan, Noğedi (Makriali), Sarp gibi kent ve köyleri abluka altına alıyordu. Savaş üç ay sürüyordu. Gürcü ve Lâz savaşçıların büyük bir bölümü yaşammı yitiriyordu. Nihayet Osmanlı ordusu karşısında Lâzlar, sulh görüşmelerine razı oluyorlardı.

"Lâzların temsilcisi Petros söze başladı. 'Savaşacak askerimiz kalmadı, erzakımız tükendi' dedi. Osmanlı temsilcisi Paşa da; 'Size yiyecek verelim ama, ölen askerlerinizin geri getirilmesi olanaksız. Erkek çocuklarınız on yıl içinde birer asker olarak yetişir. Endişe etmeyiniz. Size bir önerimiz var. Sakın bizi reddetmeyiniz.'

'Nedir öneriniz' diye sordu Petros. 'Müslümanlığı kabul ediniz' dedi Paşa. 'Bizler Hıristiyanız. Bizi böylece kabul ediyorsanız ediniz, asla Müslüman olamayız' dedi Petros da. 'Peki -dedi Paşa- istediğiniz gibi olsun.'

Petros Osmanlı Paşasına bir kağıt uzattı. Üzerindeki istek şuydu:

Ülkemiz Lâzistan'da sığırlarımıza, davarlarımıza, tavuklarımıza ve neyimiz varsa hiçbir şeye el uzatılmasın, zarar verilmesin."[2]

Burada hemen kaydetmek gerekir ki daha sonraki yüzyıllarda, Doğu Karadeniz bölgesindeki Hıristiyanlar hızla Müslümanlaşıyordu. Ne var ki bazı yerlerde bu Müslümanlaşma, korkudan gerçekleşiyor ve Müslüman

[1] Trabzon Tarihi - Age. - S. 28.

[2] Lâzların Tarihi - Age. - S. 46.

görünenler Hıristiyanlıklarını muhafaza ediyorlardı. Bu halk dışarıya karşı Müslüman gibi yaşarken ve İslam yaşam tarzını sergilerken, gerçekte Hıristiyanlık ilkelerine bağlı kalıyor, Hıristiyan yaşam tarzını sürdürüyor ve yönetimi aldatıyorlardı. Böylece, devlet karşıtı insanlar devlete olan düşmanlıklarını bu görüntü altında kolayca sürdürüyorlardı.

Bütün bu olaylar, yerel halkın kendi dışındaki otoritelere bağlanmamak konusundaki katı, inatçı ve ısrarlı tutumunu kanıtlıyordu. Bu nedenle Roma ve Pontos döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de Doğu Karadeniz bölgesinde yerel topluluklar merkezî otorite ile temasta pek bulunmuyor, mümkün olduğunca bu otorite ile muhatap olmamaya çalışıyorlardı.

Şehzade Selim Padişah olduktan sonra, bütün dikkatini Safavi devletine ve Şiî tehlikesine çeviriyordu. Ancak mücadele sırasında -ve daha sonraki İran ilişkilerinde- Doğu Karadeniz bölgesine yerleşmiş olan Çepniler Osmanlı Merkezi yönetiminin başını ağrıtıyordu. 16. Yüzyılda Trabzon yöresinde yaşayan Türklerin önemli bir kısmını Çepniler oluşturuyordu. Hatta yörenin batısmdaki ve güneyindeki dağlara Çepni Dağları deniyordu. Ama Çepniler, daha da yoğun olarak Giresun, Torul ve Görele arasındaki alanda, özellikle de Kürtün kazasında yaşıyorlardı. Ayrıca Trabzon, Torul, Vakfıkebir arasında da yoğun olarak yaşıyorlardı.

> "Çepni yöresinde Ozgur, Kaya-Dibi, Kurtulmuş, Yenice-Hisar, Seyyid, Çandarlu, Alını-Yumu, Engezlü, Firuzlu, Halkalu, Yakalkan, Kilise, Kul-Çukuru, Şaban, Dikmeci, Yamğurca, Emürlü, Saban, Uzun-Dere, Kara-Göncü, Mürsellü, Tana-Deresi, Derelü, Akyuma, Karınca gibi büyük bir kısmı Türkçe adlar taşıyan kalabalık nüfuslu köyler görülmektedir."[1]

Buralardaki Çepniler toprağa bağlanıyor, onlara da timar sistemi uygunlanıyordu. Dirlikler ise genellikle Çepni beylerine veriliyordu. Çepni beylerinin çevresinde din ve tarikat adamları da bulunuyordu.

---

[1] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age. - S. 331.

Tarikat liderleri beylerin üzerinde etkili oluyor, beyler de onların yönlendirdiği şekilde halkı yönetiyorlardı. Mezhep önderleri kimi yerde camiler, köprüler vs., yaptırıyor, halkı peşlerine takıyorlardı.

"Yine Çepniler'e mensup bazı şahısların da Giresun, Ordu ve Tirebolu Camilerinde İmamlık, hatiplik ve cüzhanlık vaziflerinde bulundukları anlaşılıyor."[1]

Ayrıca Trabzon'un doğusundaki bazı dirlikler de Çepni beylerinin elinde bulunuyordu. Ne var ki daha önce Babaîlerin ayaklanmasına katılıp da canlarını kurtarmak için Doğu Karadeniz bölgesine gelmiş olan bu Çepnilerin büyük bir kısmı, Osmanlı merkezî yönetiminin aksine, Sünnî değillerdi.

"Bu Çepnilerin pek mühim bir kısmı Şiî idiler. Bunun bir sonucu olarak da Safavi hükümdarlarına bağlı bulunuyorlardı."[2]

Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Safavî devleti ile Şah İsmail'e karşı yürüttüğü mücadele sırasında Çepniler, Osmanlı yönetimine güven vermiyor, bu güvensizlik Kanuni Sultan Süleyman zamanında da devam ediyordu. Nitekim 1565 yılında İran ile temasta olanların gizlice yakalanıp gönderilmesi konusunda Trabzon Sancakbeyine bir buyruk veriliyordu. Zira Safavi müritleri arasında çok sayıda Çepni de bulunuyordu. Yine Kanuni devrinde Trabzon ve Canik'ten giden Çepniler, Doğu Anadolu ile Irak'daki bazı kalelerde görev yapıyorlardı. Bu Çepnilerden bir kısmının Safavîler adına casusluk yaptıkları saptanıyordu. Dahası... 1568 yılında Van Beylerbeyine bir buyruk gönderiliyordu. Çepnilerin Erciş Kalesini İranlılara teslim etmeleri nedeniyle; Van, Erciş, Ahlat ve Bitlis Kalelerinde bir tek adam kalmamak üzere Çepnilerin bölgeden çıkarılmaları emrediliyordu.[3]

---

[1] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age. - S. 332.

[2] Prof. Dr. Faruk Sümer - Age.- S. 332.

[3] Prof. Dr. Faruk Sümer - age. - S. 332.

Çepnilerin Doğu Karadeniz bölgesine gelerek yerleşmeleri, 16. Yüzyılla sınırlı kalmıyor, 19. Yüzyıla kadar fasılalarla; kimi zaman seyrekleşip kimi zaman da yoğunlaşarak devam ediyordu. Ancak bu nüfus hareketleri genellikle büyük sorunlar yaratıyordu.

Şehzade Selim önce Safavî hükümdarı Şah İsmail'i korkutup sindirdikten sonra Doğu Karadeniz'de faaliyette bulunan Gürcülerle uğraşmaya başlıyordu. Nitekim ilk olarak 1508 yılında Gürcistan'a sefer yapıyordu. Trabzon Valisi, Açıkbaş Prensi'nin de yardımıyla, Prens Bagrat'ı yeniyordu. 1509 yılında Rize bölgesini alıp Batum'a yöneliyordu. Daha sonra Gürcistan Kralı Aleksandr'ı da yeniyordu. Ancak bu aşamada taht mücadelesi başladığı için Selim, tüm zamanını bu işe ayırıyordu. Doğu Karadeniz ve ötesi ile ilgili planlarını da askıya alıyordu. Nitekim 1510 yılında bir kez daha Gürcistan'a sefer yapıyordu. 1512 yılında Padişah olunca, Trabzon Valiliği boşalıyordu. Bundan sonra Trabzon Valiliğine beyler ve paşalar tayin ediliyor, Önasya'nın diğer yerlerinde uygulanan idari yönetim burada da tatbik ediliyordu.

Trabzon Sancağı bir süre sonra Erzincan Eyaleti'ne bağlanıyor, bilahare yeni Anadolu Eyaletinin merkezi konumuna da geliyordu. Bu sırada Kemah, Bayburt, Malatya-Kahta ve Divriği-Darende Livaları Trabzon'a bağlanıyordu. Trabzon Livası -diğerleri 2, 3 kadılığa sahipken- 7 Kadılığa sahip bulunuyordu. Fakat bir süre sonra idari yapılanma yine değişiyor; 1535 yılında Trabzon, Erzurum eyaletine bağlı bir liva oluyordu.

16. yüzyılın ortalarında, Doğu Karadeniz; özellikle de Trabzon bölgesinde İslamiyet yayılmaya devam ediyordu. İslam misyonerleri bu yönde büyük çaba sarfediyor, Hıristiyanlıkta ısrar eden yörelerde faaliyette bulunuyorlardı.

"Bu tarihlerde İslamlık henüz Trabzon ilinin her yanına tamamen yayılmamıştı. Özellikle Kadahor Bucağı (Şimdiki Çaykara ilçesini) da içine alan Of bölgesinde ve bazı dağlık bölgelerde Hıristiyanlık devam ediyordu. Bu sırada Maraş din bilginlerinden Şeyh Osman Efendi adın-

da biri Bayburt yoluyla Of'a geldi ve halkı uyararak İslamlığın hızla yayılıp yerleşmesini sağladı. Öylesine ki; halk ile birlikte papazların çoğu da Müslüman oldu."[1]

Ancak bu durum dıştan göründüğü kadar kolay ve iyi niyetle gerçekleşmiyordu.

"Uzun Memetoğlu gizli Hıristiyandı ve çok zengindi. Çok sayıda efradı vardı. Fakat son derece adil ve cömertti. Karısı Of'lu bir gizli Hıristiyandı. Karısından altı çocuğu vardı. Yiannis, Polychronos, Papastathios, İsaak, Abraham, ve Agapi."[2]

Nitekim Trabzon tarihinin yazarı Şakir Şevket de, aynı okulda ders görüp aynı camide namaz kıldıkları bazı arkadaş ve komşularının bir gün karşılarına Hıristiyan olarak çıktıklarını, kendilerini gizlemiş olduklarını ve bu olaylara çok şaşırdıklarını anlatıyordu.

Trabzon Tarihini yazan Şakir Şevket ise bu konuda şu bilgileri veriyordu:

"Buranın Maçka'nın ahalisinden bir takımı Hıristiyan oldukları halde müstesna zamanlarda her nasılsa kendilerini İslam suretinde göstererek bir müddet yaşamışlar ise de müehhiren yani Ragıp Paşa merhumun Valilikleri zamanında Hıristiyanlıklarını izhar ile mektepte birlikte okuduğumuz ve camii Şerif'te beraberce namaz kıldığımız Ahmed ve Hasan'a Nikola ve Yorgi demeğe başladı."[3] Bununla birlikte, gerçekten Müslüman olanların sayısı da ezici bir çoğunlukla artıyordu.

---

[1] Trabzon Tarihi , Age. - S. 53.

[2] Gizli Din Taşıyanlar - Yorga Andreadis - Belge Yayınları - İst. 1999 - S. 43.

[3] Şakir Şevket, C. I - Age. - S. 112.

...Ve Çepni Ve Gürcü Ve Lâz...

• Bu a amada, Fatih sonrası değ en dengeler nedeniyle Doğu Karadeniz'deki yerel güç odaklarının durumunu anlatır mısınız? Yeni olu um nasıl bir değ im zemininde yapılanıyordu? Yeni güç odakları nasıl bir kimlik ve karakter taşıyordu? Bu olu um Celâlî olaylarından nasıl etkileniyor, ne gibi bir değ im gösteriyordu?

Osmanlılar, 15. Yüzyılın ortalarında, Doğu Karadeniz bölgesine girdiklerinde; Görele, Trabzon ve Giresun Kaleleri, Trabzon İmparatorluğunun elinde bulunuyordu. Buna karşılık Kürtün, Dereli, Giresun, Tirebolu, Eynesil gibi kırlık ve geniş alanlar Çepni beylerinin elindeydi. Osmanlı yönetimi bölgede tutunabilmek için bu bölgeye hakim olan ve çoğunluğu Çepni olan beylere zeamet, timar ve dirlikler veriyordu. Böylece Çepnilerin desteği sağlanıyordu. Çepnilere verilen ayrıcalıklarla ayrıca, bölgedeki yerel güç odaklarının da temelleri atılmış oluyordu.

Bir iddiya göre buralara yerleşen Çepni grupları daha önce İran'da yaşayan çok büyük bir Çepni aşiretinin yöreye gelen bir bölümünü oluşturuyordu. Bunlar İran'da aynı bey'e bağlı iken, bir kısmı isyan ediyor ve diğerleri tarafından kovuluyorlardı. Sayıları 100 bini bulan asi Çepniler Trabzon'un batı kısımlarına geliyor ve Tirebolu, Görele, Giresun ve Vakfıkebir taraflarına iskân ediliyorlardı.[1]

Aralarında Çepni beylerinin de bulunduğu bazı Müslüman olan Laz ve Gürcü beylerine de timarlar ve zeametler dağıtılıyordu. Örneğin; 1523 yılında Of kazasında 40 timar ve timar sahibi bulunuyordu. Bu 40 timar, timar sahipleri arasında şöyle paylaştırılıyordu:

Trabzon Sipahilerine ait 19 timar, Mora sürgünü olanlara ait 5 timar, Trabzonlulara ait 4 timar, Canca (Gümüşhane) kalesi mensuplarına ait 3 timar, mesleksiz Trabzonlulara ait 1 timar, devlet hazine me-

[1] Trabzon Tarihi, C. 2 - Şakir Şevket - Ümran Matbabası - İst. 1294 - S. 165.

muruna ait 1 timar, Hemşin kalesi mensuplarına ait 1 timar, Giresun kalesi mensuplarına ait 1 timar, Rize kalesi mensuplarına ait 1 timar, Kosovalıya ait 1 timar, Of Seraskerine ait 1 timar.[1]

Buradaki 'Mora sürgünü' ibaresi dikkati çekiyordu. Bunlar bölgeye sürülmüş olan Arnavut beyleri idi ve sayıları 25'i buluyordu. Bunların bazıları akrabaydı ve bölgenin müslümanlaştırılması, en azından nüfus dengesinin Müslümanlardan yana bozulması amacıyla buralarda iskân ediliyorlardı. Mafios karakterli bir başka kavim olan Arnavut beylerinin bu yörede iskan edilmeleri, onları da güç odağı durumuna getirmiş bulunuyordu. Arnavut beyleri, geniş timarları ellerinde tutuyor ve onlardan şöyle bahsediliyordu:

> "Timar-ı Mazrak Mustafa Bey, Zeamet-i Sinan bey veled-i Mazrak Mustafa Bey, Timar-ı Ali Mazrak, Timar-ı İskender Çelebi, veled-i Mustafa Bey Mazrak, Timar-ı Mahmud Bey Mikal, Timar-ı Veysi Çelebi veled-i Muhammed Mika vs vs..."[2]

Sürgün edilen Arnavutlar Mazraki ve Mikal hanedanlarına mensup bulunuyor, Of kazası hudutları içine iskân ediliyorlardı. Bunlardan başka, dışardan gelip yörede timar elde edenlere de rastlanıyordu. Örneğin; Yavuz Sultan Selim zamanında Maçka'da Eyüpoğulları, Trabzon'da ise Muradhanoğulları bu tür geniş ailelerden sayılıyordu. Bunlar, bilinmeyen nedenlerle bu bölgeye sığınmış bulunuyorlardı.

Fethin son zamanlarında Trabzon'daki 207 timardan 101'i Gulam-ı Mîr, Gulam-ı Padişahi, Yeniçeri, Cebeci, Bevveb, Solak, Ülûfeci, Sekban gibi Kapukullarının elinde bulunuyordu. 21 timar Torul'dan gelip yerleşen Gürcü Hıristiyan beylerin üzerinde kayıtlıydı. 2 timar dervişlerin, 5 timar kadıların, iki timar ise Çepni beylerinin elindeydi.[3]

---

[1] İlyas Karagöz - Age. -S. 102.

[2] İlyas Karagöz - Age. - S. 105.

[3] İlyas Karagöz - Age. - S. 105, 106.

Diğer taraftan aynı esaslar Çepni ilinde (Giresun merkez, Keşap ve Dereli kazaları) de uygulanıyordu. Örneğin 15. Yüzyılda Çepni ilinde 30 dirlik bulunuyordu. Bunlardan 3'ü zeamet, geri kalanları timardı. Zeametlerden biri Trabzon Sancakbeyine, diğerleri de Mustafa ve Hasan adlı Çepni Beylerine ait bulunuyordu.

> "Timarlara gelince, bunların çoğunu Çepni beylerinin hizmetinde bulunan nöker, yoldaş, arkadaş denilen kimseler, azma da Çepni beylerinin oğulları tasarruf etmektedir."[1]

Osmanlı klasik döneminde sosyal ve ekonomik yapıyı taşıyan güçlü timar sistemini bölgesel bakımdan örneklemesi nedeniyle Trabzon Sancağına bağlı Çepni yöresindeki yapılanma önem taşıyordu. Buradaki timarlar şöyle dağılıyordu:

Giresun kalesindeki hisarerleri; Dizdarın kulu Martolos Hamza'nın timarı. Giresun kalesi Dizdarını timarı. Kale imamı Mevlâna Menteşe'nin timarı. Kale kapıcılarından Ömer oğlu Murad'ın timarı. Kale kapıcılarından İlyas oğlu Hızır'ın timarı. Giresun kalesi camiinin müezzini Taceddin oğlu Himmet'in timarı. Giresun kalesi camii hatibi Mevlana Menteşe'nin (diğer) timarı.

Trabzon Sancağına bağlı Çepni yöresi timarları.

Mehmed Bey Oğlu Yar Ali Beğ'in Basutlu zeameti; Yar Ali Beğ'in oğlu Yusuf Celil'in timarı; Yar Ali Beğ'in oğlu Ali Han'ın timarı; Yar Ali Beğ'in oğlu Nasuh Çelebi'nin timarı. Mehmed Beğ oğlu Habil ve Piri Beğ oğlu Busad'ın timarları. Mehmed Beğ oğlu Hasan Ali'nin ve Piri Beğ oğlu Mansur'un timarları. Mehmed Beğ oğlu Budak Beğ timarı. Mehmed Beğ oğlu Nur Ali Beğ'in timarı. Nur Ali Beğ oğlu Ramazan Timar'ı. Emre Beğ oğlu Dede Beğ'in oğlu Ahmed'in timarı. Emre Beğ oğlu Ramazan Ağa'nın timarı. Yusuf Beğ oğlu Şah Hüseyin'in timarı. Şah

---

[1] Tirebolu Tarihi - Prof. Dr. Faruk Sümer - Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği - İst. 1992 - S. 52.

Hüseyin oğlu Şah Mehmed'in timarı. Yusuf Beğ oğlu Süleyman'ın timarı. İbrahim Beğ oğlu Mehmed'in timarı. Mehmed oğlu Hüseyin Bekşak'ın timarı. Halil Ağa oğlu Hasan ve Seyyid Ahmed oğlu İbrahim timarları. Hasan Ağa oğulları Bunyad ve Ramazan Mehmed oğlu Elvan Murad oğlu Hazal'ın timarlı. Çepni Sipahilerinden Şeyh Ali'nin timarı. Çepni Sipahilerinden Hasan oğlu Lütfi ve Şah Veli'nin timarları. Eski Sipahioğulları Abdülrezzak'ın oğulları Mehmed ve Yusuf'un timarları.[1]

Buna paralel olarak Trabzon'un doğusunda da benzer bir yapılanmaya gidiliyordu. Trabzon'dan Gürcistan'a kadar uzanan Osmanlı toprakları önce nahiye, sonra da kaza olarak idarî bakımdan taksim ediliyordu. Bu idari yörelerin başında Yomra, Sürmene, Of, Rize, Atina (Pazar), Arhavi, Lâz Vilayet-i Yagobit, Koniye (Gönye) yer alıyordu. Osmanlı yönetimi bu mıntkada da timar rejimi uyguluyordu.

> "Dirlik sahipleri arasında devlet hizmetinde bulunanların kulları, Arnavut ve hatta Boşnak asıllı kişiler ve Mora'dan sürülmüş olanların yanında Türk asıllı Sipahiler de vardı. Türk asıllı sipahilerden Tanrıvermişoğlu Bahşayış ile Ali oğlu Hüseyin Karaman ilinden, Küçük Mehmed ve Mustafa ile Osman oğlu Abdullah, Ahmed oğlu Mustafa, Canik (Ordu ili) Sancağındaki Bayramlu'dan, Dura Han oğlu Ahmed Anadolu Eyaletlerinden idiler. Bunlardan başka yine Türk asıllı Rum Eyaletinden (Sivas, Tokat, Amasya yöreleri) Tura Han oğlu Şaban ile Alioğlu Kasım, Türkmen İskender ve Kardeşi Çitak Hüseyin ile Bursalı ve Kayserili sipahiler de vardı. Çepniler'e gelince, bunlardan İskenderoğlu Mehmed (Sürmene'de), İskenderoğlu Mustafa (Sürmene'de), İbrahim oğlu Mehmed (Atina-Pazar'da) görülüyor."[2]

Bu örneklerin de ortaya koyduğu gibi zeamet ve timarlar bölgeyi bir ağ gibi örüyor ve bunlar genellikle Türk/Çepni, Laz ve Gürcü beylerinin elinde bulunuyordu. Ancak tüm Önasya'da olduğu gibi Doğu Kara-

---

[1] Tirebolu Tarihi - Age. - S. 69- 76.

[2] Tirebolu Tarihi - Age. - S. 82.

deniz bölgesinde de 16. Yüzyılın sonlarına doğru timar sistemi sarsılmaya ve çözelmeye başlıyordu. Bu çözülüş beraberinde anarşi ve kaosu da getiriyordu. Doğu Karadeniz bölgesinde yaşam, kolayca alt-üst oluyor. Celâlî olayları buraya da yansıyor ve daha sonra oluşacak yeni dengelerin temeli bu süreçte atılıyordu. Bu süreç dört aşamadan oluşuyordu.

Birinci aşamayı timar sisteminin bozulması ve Celâlî karışıklıkları; ikinci aşamayı bölgeye yapılan Kazan akınları; üçüncü aşamayı mültezimlik müessesesinin Doğu Karadeniz'e girmesi; dördüncü aşamayı da âyânlık kurumunun ortaya çıkışı teşkil ediyordu.

Timar sisteminin çeşitli nedenlerle bozulması (Bkz- Her Sakaldan Bir Kıl - E Yayınları - M. Çulcu) ile Celâlî İsyanlarının yayılması birbirine paralel cereyan ediyordu. Bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak Doğu Karadeniz toplumsal yapısını da derinden etkiliyordu. Burada da timarlar çözülüp çöküyordu. Örneğin; 1603 yılında Trabzon'a Ahmed Paşa adında bir yönetici tayin ediliyor ve bu Paşa'nın Kapu Ağalığını da (diğer yerlerde olduğu gibi) Sipahi zorbaları ellerine geçiriyordu. Bu arada Kethüdası da yasadışı olarak devre çıkıyor, bölge halkından 2 bin kuruş salgı (haraç) topluyordu. Bu ve benzeri uygulamalar, şikayetlerin artmasına neden oluyor, Yeniçeri Serdarı durumu incelemek üzere mübaşir tayin ediliyor ve Kethüda da yolsuzluğu nedeniyle Kadı'ya sevkediliyordu. Ancak Kethüda, kendisinin Sipahi olduğunu, bu nedenle Yeniçeri Serdarının mübaşir olamayacağını ileri sürüyor, verilen kararı tanımıyordu. Bunun üzerine merkezî yönetim 1603 yılında yeni bir ferman çıkarıyor; bu kez de Kethüda ile Serdarı birlikte mübaşir tayin ediyordu.[1]

Bu sırada Trabzon Sancağında Sipahi ve Yeniçeri zorbaları gruplar halinde dolaşarak şekavet yapıyorlardı. Aynı zamanda yerli eşkıya da boş durmuyor, Sipahi ve Yeniçeri kılığına bürünerek can, mal ve namus

[1] İlyas Karagöz - Age. - S. 107.

güvenliğini ortadan kaldırıyordu. Özellikle Rize tarafında 'resmi ve sivil' zorbalar eşkıyalığı daha büyük boyutlara vardırıyor, köyleri basıp yağmalıyor ve yakarak harabeye çeviriyorlardı. Yasadışı eylemler sonucu halk toprağını, malını mülkünü bırakarak kaçıyordu. Onlardan geriye kalan çiftlikler, topraklar ve evler başta olmak üzere her şeye zorbalar el koyuyordu.

Bunlara paralel olarak Çepni, Laz ve Gürcü beyleri de birbirlerine karşı 'egemenlik tesis etme' mücadelesine girişmiş bulunuyorlardı. Merkezî otoriteye yakın duran ve bu otoritenin yerelde temsilciliğini yapan beyler, giderek güç ve nüfuz elde ediyorlardı. Başlangıçta merkezî hükümet adına kaba kuvvet kullanarak gerektiğinde kan döken bu beyler, merkezî otoritenin sarsıntıya girerek geride boşluk bırakmasına paralel olarak, merkezî otoriteden kopmaya başlıyorlardı. Bu süreçte, adım adım merkezî otoritenin yerine kendi otoritelerini tesis etmeye başlıyor ve sonuçta kendilerini devletin yerine koyarak, devlet gibi davranmaya özeniyorlardı. Nitekim bu beylerin ve ağaların konakları, adeta devlet dairesi durumuna geliyor, halk devlet yerine bunların konağına giderek sorunun çözümlenmesini, malının, mülkünün ve namusunun korunmasını istiyordu. Böylece derebeyi durumuna gelen beyler ve ağalar, etki alanlarını giderek genişletiyor, etraflarına topladıkları silahlı adamlardan adeta ordular kuruyor ve birbirlerine karşı mücadeleye girişiyorlardı.

> "...derebeyleri hengâmesi tevsii daire-i mezalim gibi Ağaları bazı arzulara sevkederek, meselâ Tirebolu'da bulunan derebeyi başına topladığı tüfekliyi Trabzon hükümetinin gözü önünden geçirerek Rize'de Tuzcuzâde ve yahut Lâzistan'da Pansezâde familyasıyla muharebeye gidişinde, düşman-ı din ve vatan aleyhinde gaza ve cihad niyetinden daha kavi bir gayret-i cahilâne saikasıyla yekdiğerini ve belki kendi birader ve pederini katl ve idam ve kasabalarını ihrak ve talan ederlerse, bundan hasıl olan muzafferiyetten dolayı çarnaçar nazarı hükümette bu Ağa'nın derece-i şekaveti nisbetinde kadir ve itibarı artarak vücuduna ehemmi-

yet verilir ve taraf-ı hükümete imale niyetiyle buna bir de Kapucubaşılık ihsan olunup o ihsan ise başkaca sermaye-i şekavet olur idi."[1]

Doğu Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren eşkıya da hem bu bey ve Ağalar ile işbirliği yaparak onların hesabına çalışıyor, hem de kendi hesaplarına şekavet yapıyorlardı. O sırada Canik'te de Ömer bey -ki Rizeli idi- adlı bir eşkıya faaliyette bulunuyordu. Ömer Bey de aslında timarlı Sipahi iken timarından feragat ediyor ve 6 akçe ulûfeli Sipahi yazılıyordu. Ondan sonra da Celâlî Hüsrev Paşa kendisini Canik Sancağına bey tayin ediyordu. Celâlîbaşı tarafından bey tayin edilen eşkıya Ömer, başına topladığı kalabalık bir levend çetesi ile Sancağı yağmalıyor, tam anlamıyla soygun alanına çeviriyordu.

"Yalnız Of Kadılığında topladığı sâlyâne dört bin kuruşu buluyordu. Şikayetçi Beylerbeyi Of'daki yağmalar sırasında kendisinin de hemşiresinin evi basılarak, dörtyüz kuruşu alındığını söylüyordu. Ömer Bey, bu kadının bir de 'küçük oğlunu çekip' bir Sekbana vermişti; çocuk hâlâ yanlarında dolaşmakta idi. Asi bey, Canik Kadısını kovmuş, kendisi başka bir kadı nasbetmiş, otuz kadar Yeniçeri ve Sipahinin karılarını ellerinden alarak levendata vermişti. Ol diyarın halkı umumen firar edip cümle kendi levendatı hisarı ve sair vilayeti zapt ve kabz etmiş vaziyette idi."[2]

Bu arada Celâlî eşkıyası bakımından önemli bir olay da cereyan ediyordu. Celâlîlerin en tanınmış liderlerinden Abdülhalim Karayazıcı Orta Anadolu'da yenilgiye uğrayınca Canik cıvarındaki Karadeniz Dağlarına çekilerek, buralardaki Çepnilere sığınıyordu. Unutmamak gerekir ki -genellikle diğer Celâlî reisleri gibi Karayazıcı da heterodoks akıma mensup bulunuyordu. Sığındığı yerlerdeki Çepniler de aynı dinsel eğilimi paylaşıyorlardı. Dolayısıyla Doğu Karadeniz bölgesinde Celâlîler

---

[1] Şakir Şevket, C. 2 - Age. - S. 166.

[2] Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celâlî İsyanları - Prof. Dr. Mustafa Akdağ - Cem Yayınları - İst. 1995 - S. 431, 432.

kendilerine son derce uygun bir zemin buluyor, bölgeye kolayca hakim oluyorlardı. Ayrıca, kendileriyle aynı dinsel zemini paylaşmayanlara karşı da son derece acımasız davranıyor, bu tür topluluklar şiddet, baskı ve şekavetin hedefi oluyorlardı.

Bunlar olurken, 1603 yılında Sultan I. Ahmed tahta çıkıyor, hemen ardından da İran-Osmanlı savaşı başlıyordu. Bu savaş tüm doğu ve güneydoğu Önasya gibi, Doğu Karadeniz bölgesini de son derece olumsuz etkiliyordu. Savaş sırasında Trabzon Valiliğini Ahmed Paşa, Samsun Sancakbeyliğini ise Rizeli Ömer Bey yapıyordu.

Ne ki, savaşın meydana getirdiği olumsuz etkilerden ve koşullardan yararlanan yasadışılığa eğilimli yerel güç odakları/beyler-ağalar, eşkıya ile de işbirliği yaparak bölgeye tamamen egemen oluyor, Doğu Karadeniz'de boydan boya terör estiriyorlardı. Yağma, zorbalık, zulüm gün geçtikçe artıyor; can, mal ve namus güvenliği ortadan tamamen kalkıyordu. Trabzon bölgesindeki bu derebeyi/eşkıya beylerinin arasında Pazarbaşı oğlu Ali, Demircioğlu Ahmed, Nalbantoğlu Ali gibi Sipahi zorbaları yer alıyordu. Bunlar, işsiz güçsüzleri, levendleri, çiftbozanları, eşkıya ailelerini çevrelerinde toplayarak şekavet yapıyorlardı.

1604 yılında bunlara, Trabzon'da Muradhanoğulları da katılıyordu. Çevrelerine yaydıkları korku sayesinde derebeyi konumuna gelen Ali, Mustafa ve Abdurrahman Muradhanoğlu kardeşler, Celâlî elebaşıları arasında yer alıyordu. Bunlar Trabzon Valisini baskı altında tutuyor, yasaları ve otoriteyi hiçe sayıyor, asayişi ve güvenliği tehdit eden en büyük tehlikeyi oluşturuyordu. Bunların otoriteyi yerle bir etmesi, hinterlanddaki eşkıya üzerindeki baskının da kalkmasına yol açıyor ve 1605 yılında, kontrolsüz kalan yasadışı odaklar kenti ve kırsal alanı tamamen kontrol altına alıyorlardı. Bu eşkıyanın büyük bir bölümü 'aile çeteleri' şeklinde faaliyette bulunuyordu. Doğu Karadeniz bölgesinde bu tür oluşumlara çok sık rastlanıyordu.

"... kimi kez bir köy topluluğunun ya da etnik cemaatın eşkıyalığı

huy edindikleri görülmüyor değildi. Örneğin, Ankara-Çankırı arasında bulunan Kilise Köyü halkının böyle olduğundan yakındığı gibi, Trabzon Sancağında oturan 'Kazancık' diye anılmış bir cemaatten de birçok kişilerin eşkıyalığı iş edinip, Karahisar ve Sivas çevrelerine kadar uzanarak, köyleri bastıkları böylece geçimlerini bu yoldan sağladıkları, bunun bir gereği olarak da hiçbir yerde doğru dürüst oturmayıp hep dolaştıkları..."[1]

Görünürde Müslüman, fakat gerçekte ne oldukları belli olmayan bu eşkıya sürülerinin yegâne güvencelerini, mensubu oldukları geniş ve feodal 'kriminal' ailelerinin kalabalığı oluşturuyordu. 'Aile çeteleri', sadece masum halka baskı yapmakla kalmıyor, değişik kökenlerden geldikleri için, birbirleri ile de mücadele ediyorlardı. Bu 'aile çeteleri'nin mensupları, kendi aile reislerinin dışında hiçbir otoriteyi tanımıyor, hiçbir kişinin hakkına ve hukukuna saygı göstermiyorlardı. Kendi dışlarındaki tüm dünyayı ve mahlûkatı tam anlamıyla yok sayıyorlardı. Her 'aile çetesi' kendi egemenlik alanını belirlemeye çalışıyor ve bu egemenlik bölgelerindeki zayıf ve savunmasız halkı adeta köleleştiriyorlardı. Aileler tarafmdan tesis edilen bu yasadışı yapılanma bölgeyi bir ağ gibi kaplıyor ve çete reisleri bu yasadışı ağ'ın güç odaklarını oluşturuyordu. Aile çetelerinin her biri yöredeki eşkıyaları ve zorbaları korumaları altına alıyor, onları silahlandırıp hem devlet güçlerine, hem yerel bürokrasiye ve hem de düşmanlarına karşı kullanıyorlardı. Yapılanma giderek 'bilinçli örgütlenmeye' dönüştürülerek kalıcılık kazanıyordu. Bu kalıcılıkta merkezî otoritenin -çeşitli nedenlerle- yereldeki 'aile çetelerine' karşı hoşgörülü davranması sonucu zaafiyete uğraması ve adeta felç olması da büyük rol oynuyordu.

Osmanlı merkezî yönetimi, Celâlî isyanlarının ve eşkıya çetelerinin gücü karşısında her yerde geriliyor, taviz üstüne taviz veriyordu. Bir yönetim anlayışı ve yöntemi olarak 'bükemediğin eli öp' stratejisi -ki buna

---

[1] Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası - Age. - S. 136.

ne denli strateji denebilirse- uyguluyordu. Bu anlayış doğrultusunda, başa çıkamadığı eşkıya elebaşılarına bürokratik görevler, mevkiler ve payeler veriyor, onları merkezî otoritenin yaptırım gücüne, yetkisine ve dokunulmazlığına ortak ediyordu. Böylece 'aile çetelerinin' reisleri de, devletin bu zaafından yararlanarak otoritelerini pekiştiriyorlardı.

İşte, bu çerçevede 1607 yılında gerçekleştirilen bir uygulama ile Muradhanoğu Ali, eşkıyalıktan paşalığa terfi ediyor ve Trabzon Valiliğine getiriliyordu. Böylece eşkıya 'paşası' devlet tarafından ödüllendirilerek yasallaştırılıyordu. Zaten 'mafios yapılanma' içinde son amacı yasallaşmak olan ve bu amaç nedeniyle eşkıyadan ayrılan Trabzon'daki bu yerel güç odağı, bölgedeki en belirleyici ve geçerli otoriteyi oluşturuyordu.

Eşkıyalığıyla başa çıkılamadığı için Trabzon'a Vali yapılan eşkıya başı/paşası Muradhanoğlu Ali Paşa'nın soyu, Akkoyunlu hükümdarı Murad Han'a dayanıyordu. 1508 yılında Şah İsmail 19 yaşındaki Sultan Murad'ın Hanlığını ve ülkesini elinden alıyordu. Murat Han, karısının kızkardeşinin oğlu olan Yavuz Sultan Selim'e sığınarak hizmetine giriyordu. Murad Han'ın iki oğlundan biri olan Yakup Mirza, Trabzon'a yerleşiyor, eşkıya paşası Ali Paşa da onun soyundan geliyordu.[1]

Ancak, güçlü otoritesi karşısında sinen ve onu devlet gibi gören yerel halk, bu eşkıya paşasını o denli yüceltiyordu ki; pek çok Celâlî reisi gibi onu da 'muhayyelesinde', yine bir Celâlî olan Köroğlu'nun arkadaşı yapıyordu. Dahası... Muradhanoğlu Ali Paşa'nın bizzat Köroğlu olduğunu bile ileri sürenlere rastlanıyordu.

Nihayet, 1608 yılında Kuyucu Murat Paşa'nın Önasya'daki tüm Celâlî reislerine karşı başlattığı yok etme operasyonu başarılı oluyor, bu genel harekat sırasında diğer eşkıya reisleriyle birlikte Muradhanoğlu Ali Paşa ve kardeşleri öldürülüyordu.

---

[1] Trabzon Tarihi - Age.- S. 64.

"... Bayburt Ovasında vezir-i müşarünileyhin (Kuyucu Murad Paşa) kurduğu muharebe hengâmında işbu Murad Hanlı familyasından Ali Paşa nam zat dahi Trabzon Mutasarrıfı iken diğer iki biraderiyle o şerzeme-i bagiyyeye (kudurmuş eşkıyaya) ilhaka cesaret etmelerinden dolayı üçü birden katl ve idam edilmiş ve işte şimdi Trabzonda bulunan Murad Hanlı familyası bu zatların neslinden bulunmuştur."[1]

Muradhanlı Ali Paşa ve kardeşlerinin öldürülmesi, Celâlî eşkıyasının bölgede ağır bir darbe yemesi anlamına geliyor, ancak; muhakkak ki bölge özlenen kalıcı güvenliğe ve sükûnete bir türlü kavuşamıyordu. Zira, sosyal yapıdaki oluşum ve çarpık örgütlenme, aynı çarpık anlayışa dayandığı için güvenliğe ve sükûnete el vermiyordu.

Kazaklar Ve Sonrası...

• Doğu Karadeniz'de âyânların ortaya çıkışını hazırlayan olaylar arasında Kazak akınları -ki arkasında Rusya'nın bulunması nedeniyle- da sayılıyor. Mültezimliğin ve âyânlığın bir nedeni de bölgeye yapılan Kazak akınları mıydı?

Celâlî karışıklıkları sırasında eşkıyanın Doğu Karadeniz bölgesine egemen olmasıyla merkezî otorite tam anlamıyla zaafa uğruyordu. Bunun sonucunda bölge adeta 'koruyucusuz/sahipsiz' kalıyor, bu durum da bazı dış odakların işkahını kabartıyordu. İştahı kabaranların başında da Don Kazakları geliyordu.

17. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı devleti, batıda Avusturyalılarla savaşıyordu. Bundan yararlanan İran hükümdarı Şah Abbas da Tebriz'i alıyor, Osmanlı ordusunu yenerek Şirvan'a giriyordu. 1610 yılında

[1] Şakir Şevket - C. I - Age. - S. 131.

İranlılarla mücadele ederken, Sadrazam Kuyucu Murad Paşa Diyarbakır'da ölüyordu.

Durum bu denli karışık ve hiç de içaçıcı değilken, Don Kazakları olumsuzluklardan yararlanıyor; 1614 yılında Sinap'u basıyor, yağmalayarak kaçıyorlardı. Olayı duyan Karadeniz Donanması Kumandanı Şakşakçı İbrahim Paşa, 60 gemi ile Azak denizine kadar gidiyor, saldırganları Don Nehri ağzında yakalayarak kılıçtan geçiriyordu.[1]

Fakat Don Kazaklarının korsanlık faaliyetleri son bulmuyordu. Doğu Karadeniz bölgesi üzerinde büyük bir tehdit oluşturuyordu. Trabzon Valisi gerçi bir takım önlemler alarak bölgeyi korumaya çalışıyordu. Ama 1620 yılında Kazak korsanları büyük bir gemi ile tekrar Trabzon önlerine geliyordu. Bunun üzerine Vali harekete geçiyor, adamlarını kayıklara doldurarak korsanlara saldırtıyor, onları yakalatıyordu. Buna karşılık korsanlar, 1621 yılında Rize'yi basıyor, halkla çatışıyor, şehre büyük zarar veriyor ve buraları yağmalıyorlardı. Saldırılar, aralıklı olarak devam ediyordu. 1624 yılında Kazaklar Görele ve özellikle de Tirebolu kıyılarını yağmalıyorlardı. Trabzonlular buralardaki halkın yardımına gidiyor, Donanma da denize açılıyordu. 1625 yılı boyunca korsan akınları devam ediyor, çatışmalar büyüyor, Dananma savaş şeklini alan çatışmalara katılıyordu. Bu arada Korsanların Şalope adı verilen 72 kayığı batırılıyordu. Ayrıca 190 saldırgan da ele geçiriliyordu.[2]

Korsanlar ağır yenilgiye ve verdikleri kayıplara rağmen, yağmadan ve saldırılardan vazgeçmiyorlardı. Doğu Karadeniz sahillerinde eşkıya hiç eksik olmuyor, ganimet peşinde koşuyorlardı. Merkezî otorite zaafiyet içinde olduğundan yörenin güvenliğini, yerel güç odakları sağlamaya çalışıyordu. Böylece hem devlet nezdinde kısmen aklanma olanağı buluyor, hem de otoritelerini yasallaştırmaya çalışıyorlardı.

"... son derece cesur ve korku nedir bilmeyen Rus Kazaklarının

[1] Trabzon Tarihi - Age. - S. 67.

[2] Trabzon Tarihi - Age. - S. 68-71.

1634 yılında Giresun'u yağmaladıklarını biliyoruz. Kazakların bu cüretkâr hareketleri merkezî idarenin zayıf bir duruma girmesinden ileri gelmişti. Aynı yüzyılın ikinci yarısında alman tedbirler ile Kazak akınlarına..."[1]

Yerel güç odaklarının Kazaklarla mücadelesi büyük önem kazanıyordu. Çünkü; Kazak saldırıları giderek, korsan saldırısı olmaktan çıkıyordu. Bunların arkasında Rusya'nın bulunduğu, asıl amacın Doğu Karadeniz bölgesini ele geçirmek olduğu anlaşılıyordu. Nitekim saldırıların kilit noktasının Azak olması nedeniyle, Azak Muhafızlığı ile Trabzon Valiliği birleştiriliyordu. Bunun sonucunda Trabzon Valileri Rus saldırılarına karşı, Azak Kalesini de korumaya, sık sık da Azak'a gitmeye başlıyorlardı. Trabzon Valileri Azak Muhafızlığı nedeniyle buraya gittiklerinde, yerlerine bıraktıkları mütesellimler Valiliğe vekalet ediyorlardı.[2]

Trabzon Valilerinin Azak Kalesinde görev yapması ve korsanlığın da devletlerarası rekabet ve gerginlik boyutuna yükselmesi, Osmanlı-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkiliyordu. İki devlet arasında gerginlik meydana geliyor, bu gerilim ise durmadan tırmanıyordu. Bu durum, Doğu Karadeniz yerelindeki sosyal yapıyı da ilgilendirip etkiliyor, yerel güç odaklarının güvenlikle ilgili görevler üstlenmeleri, onlara önem kazandırıyordu. Böylece yasal bakımdan avantajlar sağlamalarına, değişime uğrayarak meşrulaşmalarına yol açıyordu. 18. Yüzyıl, 'yasallıkla yasadışılığın içiçe geçtiği' bu yöndeki gelişme ve oluşumlara sahne oluyordu.

İşte, Rize âyânı Tuzcuoğlu olayı da bu çerçevede oluşup ortaya çıkıyor, büyük bir isyanla son buluyordu. 'Şatıroğlu-Tuzcuoğlu İsyanları' diye adlandırılan bu olaylarm hem nedenleri hem de sonuçları, günümüze kadar cereyan eden yöredeki tüm olgu, oluşum ve yapılanmaları etkiliyor, 'Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısında' son derece derin

---

[1] Tirebolu Tarihi - Age. - S. 100.

[2] Trabzon Tarihi - Age. - S. 85.

ve kalıcı izler bırakıyordu. Tam anlamıyla 'merkezî otorite-yerel güç çatışması' örneği oluşturan Tuzcuoğlu İsyanları, aynı zamanda Doğu Karadeniz'de tesis edilen âyânlık müessesesinin ne denli köklü, güçlü ve etkili olduğunu da gösteriyordu.

Bir başka ifadeyle 'Şatıroğlu-Tuzcuoğlu İsyanları' bölgenin 3000 yıllık tarihinin meydana getirdiği 'mafios birikimin' boyutlarını ve derinliğini gözler önüne seriyordu.

Mafios Âyân: Tuzcuoğlu Memiş Ağa

• Tuzcuoğlu- atıroğlu İsyanları'nın nedenleri ve sonuçlarını irdeler misiniz? Bu olayların Mafios Toplum Yapısı bakımından önemi nereden kaynaklanıyor?

Tuzcuoğlu-Şatıroğlu İsyanları'nı, nedenlerini ve sonuçlarını irdelemeden önce bazı genel değerlendirme ve ön saptamalar yapmakta büyük fayda bulunuyor.

Sicilya'da, Mafios Toplum Yapısı'nın 19. Yüzyıl sonu ile 20. Yüzyıl başında uğradığı değişimi, ortaya koyarken ünlü İtlayan yazarı Giuseppe di Lampedusa, MAFİA'laşma ile coğrafya arasındaki bağlantıyı şöyle kuruyordu:

> "Ne demek istediğimi anlatamıyorum. Deminden beri Sicilyalılar deyip durmaktayım. Halbuki Sicilya demem gerekirdi. Sicilya'nın havası, iklimi, suyu, manzarası... Yabancı hükümdarlarla birlikte, belki de daha çok bizim düşüncemize, karakterimize biçim veren kuvvet herhalde coğrafyamızdır. Ateşli bir rehavetle, cehennemî bir kuraklık arasında hiçbir orta karar bilinmeyen bir toprak... Hiçbir zaman şirin, alelâde ve rahat olmayan manzaramız... Bir memlekette yaşayan insanlar makul olması şarttır. Halbuki bu memlekette bir cennet köşesinden birkaç adım sonra

bir cehennem manzarası bulabilirsiniz(...)

Manzaranın bu vahşeti, iklimin bu zalimliği, havadaki bu sürekli gerginlik, dört bir yönden gelerek bize hükmeden yabancı krallar... Bütün bunlar bizim kişiliğimize biçim vermeğe yaradı."[1]

Giuseppe di Lampedusa'nın Sicilya Adasının iklimi, coğrafyası ve tarihinin 'yerel' insan yapısı ve karakteri üzerinde meydana getirdiği etkileri ortaya koymak amacıyla kaydettiği hususların büyük bir bölümü, Doğu Karadeniz bölgesinin bugünü gibi, dünü için de geçerliydi. Doğu Karadeniz'in 'makul olmayan' coğrafyasının ve buna bağlı olarak tarihsel süreçte yaşanan olayların; Doğu Karadeniz'deki insanların yapısını her bakımdan etkilemesi kaçınılmaz bir olguydu.

Doğu Karadeniz'in coğrafyası bir bakıma hem Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin, hem de Kafkasya bölgesinin bir devamı niteliğini taşıyordu. Gerek Kafkasya dağları, gerekse Doğu ve Güneydoğu dağları burada Karadeniz'e kavuşuyordu. Dolayısıyla bu genç dağlar Karadeniz'e dik ve paralel bir konum teşkil ediyordu. Örneğin; Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın âyânlık yaptığı Rize yöresinde Türkiye'nin en yüksek dağları bulunuyordu. Kaçkar Dağı'nın yüksekliği 3 bin 937 metre idi. Onu 3 bin 711 metre ile Verçenik Dağı ve 3 bin 560 metre ile Hunut Dağı izliyordu. Yaylalar kuşağı 2 bin 300 metrenin üzerinde yer alıyordu. Sahil şeridi bile denizden 700 metre yüksekte bulunuyor, tarıma elverişli vadi tabanları ve yamaç düzlükleri bu yükseklikte kalıyordu.[2]

Arazi yükseldikçe ısı azalıyor, yağışlar artıyordu. Yıllık ortalama sıcaklık 15 derece cıvarında gözlemleniyordu. Anadolu'nun en yağış alan bölgesi Rize'ye yılda, metrekareye 2 bin 510 kilogram yağış düşüyordu.

18. Yüzyılda bölgede henüz çay ekimi yapılmıyordu. Yöre o denli dağlıktı ki, arazi zaten tarımsal üretim için elverişli değildi. Dolayısıyla,

---

[1] Leopar- Giuseppe di Lampedusa-Nihal Yeğinobalı çevirisi - Altın Kit. Yay. - İst. 1963 - S. 166, 167, 168, 169, 170.

[2] Rize - Haşim Karpuz - Kültür Bak. Yay. TTK Bas. Ank. - 1992 - S. 4, 5.

ev ekonomisi uygulanıyordu. Halk inek besleyerek sütünden yararlanıyor, mısır ve karalahana yetiştirerek beslenmeye çalışıyordu. O dönemde de fındık üretiliyordu. Bu ürün ülke ihracatında yine önemli bir yer tutuyordu. Sahil kesiminde yaşayan halkın en önemli geçim kaynağı ise yine balıkçılıktı. Ne ki balık karın doyurmak amacıyla avlanıyor ve ticari bakımdan ciddi bir kalem teşkil etmiyordu. Balıkçılık için oluşmuş, güçlü bir pazardan söz edilemezdi. Balık, pazarda fazla para etmiyor; çay, limon, portakal, mandalina, kivi gibi ürünlerin yetiştirilmesine hep 20. Yüzyılda başlanıyordu.

Doğu Karadeniz bölgesinin özellikle 18. ve 19. Yüzyıllardaki sosyal yapısını kavrayabilmek için, öncelikle ekonomik durumuna bir göz atmak yeterliydi. Bu durumu da en belirgin biçimde bölgenin –bir bakıma- merkezi konumunda bulunan, Trabzon örnekliyordu.

Trabzon, kuzeyde Kafkasya-Rusya ile denizden ve karadan Sivas yolu üzerinden, Konyalı ve Suriyeli tüccarlar vasıtasıyla ticareti sağlayan bir liman konumunda bulunuyordu. Bu liman aynı zamanda İran'dan gelen kervanların da son durağını teşkil ediyordu. Şehrin en önemli gelirini Trabzon Limanı sağlıyordu.

Trabzon'da; Mumhane'de balmumu işleniyor, mum imal ediliyordu. Ayrıca Trabzon ibrişimleri hayli rağbet görüyor, İstanbul'a gönderiliyordu. Gemi inşaatçılığı nedeniyle ziftçilik ve boyacılık gelişmiş bulunuyordu.

> "Tapu harcı, zift bahası, gemilerden alınan beşer akçelik niyabet hakkı, şehirdeki bağ, bahçe ve hububat ürünlerinin öşrü, cinayet ve arusâne gibi vergiler naibe aitti."[1]

Trabzon'un önemli gelirlerinden birini de Trabzon çarşısında faaliyette bulunan kuyumcular teşkil ediyordu. Unutmamak gerekir ki; 18.

---

[1] Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Prof. Dr. Yücel Özkaya'nın, XVIII. Yüzyıl'da Trabzon'un Genel Durumu adlı bildirisi, Samsun, 1988, S. 136.

Yüzyılda Gümüşhane, Trabzon'a bağlanıyordu. Gümüşhane'den elde edilen gümüş ve bakır önce Trabzon'a getiriliyordu. Bir kısmı buradan deniz yoluyla İstanbul'a sevkediliyor, bir kısmı da İran, Irak ve Hindistan'a gönderiliyordu. Keza, oradan da Trabzon'a ürün getiriliyordu. Ne ki Trabzon Limanının stratejik bir odak oluşturması, yasadışı işlerin de bu odakta yoğunlaşmasma neden oluyordu.

> "XVIII. Yüzyılda Hindistan, İran ve diğer ülkelere Trabzon yolu ile bol miktarda altın ve gümüş kaçırıldığını bilmekteyiz. Bu kaçakçılığın önlenmesi için, önceleri pek çok evâmir-i şerif yayınlanmış, ancak sonuç alınamamıştır. Tedbir olarak yeni para düzenlenmeleri yapılmış..."[1]

Bu konuda yoğun önlemler alınıyor, fakat kaçakçılık önlenemiyordu. Nitekim Gümüşhane'de çıkarılan bakır, Trabzon'a getirilip topçulukta kullanılmak üzere limandaki gemilere yükleniyordu. Fakat gemiler, gitmeleri gereken İstanbul yerine, Anadolu ve Rumeli'deki bazı sahil şehirlerine yanaşıyor, yüklerini buralara 'yasadışı' olarak boşaltıyorlardı. Bakır, buralarda 'karaborsa' fiyatla yüksek meblağlar ödenerek el değiştiriyordu. Çoğu kez de müşteriler, yabancılar ve gayrımüslimler oluyordu.

Bu arada Trabzonlu maden tüccarları kaçakçılık ve karaborsa amacıyla sadece Gümüşhane'nin madenini almakla kalmıyor; Ergani ve Keban madenlerine de el atıyorlardı.

> "Ergani ve Keban madenlerinden çıkarılan bakırın da Erzurum ve Trabzon tüccarlarına satılmayıp, İstanbul'a gönderilmesinin üzerinde durulduğunu bilmekteyiz. Çünkü, kaçak olarak yabancılara mal satımı hayli artmıştı."[2]

Ancak yöre halkı ve önde gelenleri, yasadışı alanlardan kazanç sağlamak zorunda kalıyordu. Zira yörenin son derece olumsuz ve elveriş-

---

[1] Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Age, S. 137.

[2] Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Age., S. 138.

siz bir coğrafya'ya sahip bulunması, bunu zorunlu kılıyordu. Doğu Karadeniz'deki zirai üretim zaten yerel tüketimi karşılamakta zorlanıyordu. Dolayısıyla bu çevreden ihraç edilebilecek bir üretim söz konusu olmuyordu. Kaldı ki, yörede ciddi bir yeraltı zenginliği de bulunmuyordu. Dolayısıyla tüccar ve esnaf, yasadışı alanlara kayıyor, büyük meblağlar kazandırması nedeniyle de 'maden kaçakçılığı' revaç görüyordu. Nitekim bu ve benzeri nedenlerle kaçakçılık, kalıcı hale geliyordu. Daha sonraki dönemlerde, başta tütün olmak üzere 'keyif verici' maddelerin kaçakçılığı, 'uyuşturucu ve silah kaçakçılığına' kadar uzanıyordu. Tarımsal alanda geçimini sağlayamayan, ticarî olanaklardan da yoksun kalan dağ köylüleri, bu tür işleri giderek meslek haline getiriyor, bu konuda uzmanlaşarak –zaman içinde- Önasya'da adeta lider konumuna geliyordu.

Kısacası, bölgedeki dağlarda yaşayan köylüler büyük yoksulluk içinde bulunuyordu. Ticaret gibi, eğitim olanakları da yetersizdi. Yöredeki eğitim, tüm imparatorlukta olduğu gibi yine dinsel eğitime dayanıyordu. Dolayısıyla halk son derece tutucu bir eğilim gösteriyor, geleneksel/örfî ahlâk ve hukuk, yöresel yaşamı düzenliyordu. Yerel yaşamda genel ahlâk ve genel hukuk kuralları hükümsüz kalıyordu.

> "Of Kazası halkı fıtraten zeki ve çalışkandır. Yükselmeğe istidatlı, ilme ve maarife karşı arzusu büyüktür. Kazanın köylerinde seksen kadar medresenin bulunması ilme karşı sevginin kâfi delilidir.
>
> İslam dünyasının hiçbir sahasında bir kazada, bilhassa köylerinde bu kadar medresenin bulunduğuna ihtimal verilemez. Bu medreselerde 3-4 bin kadar talebenin tahsilde bulunması düşünülecek olursa, kaza halkının ilim yolundaki çalışmalarının derecesi anlaşılmış olur. Ancak bu medreselerin (bütün yurttaki medreseler gibi) zamana uygun -bilinmesi zararî olan- ilimlerden mahrum bırakılmaları, verilen emeğe karşı yapılan istifadeyi mahdut bir dereceye indirmiştir."[1]

[1] Of ve Of Muharebeleri - Hasan Umur - Güven Basımevi - İst. 1949 - S. 25.

Etnik yapıdaki köken farklılığının ortaya çıkardığı çeşitlilik ise her din, kavim, mezhep mensuplarının kolonileşmesine ve bir çeşit 'kabile-aşiret' anlayışı çerçevesinde iç dayanışma içine girmesine neden oluyordu. Arazinin elverişsiz olması, kimi zaman bu kabile ve aşiretlerin de parçalanmasına, geniş ailelerin adeta küçük köyler meydana getirmesine yol açıyordu. Doğu Karadeniz'de geniş aile anlayışı ve aile içi dayanışma çeşitli nedenlerle adeta 'kutsal bir kurum' niteliği almış bulunuyordu. Nitekim bu geniş ailelerden bazıları, koşulların elvermesi nedeniyle derebeyi hanedanına dönüşüyor, âyânlığın güçlenmesi sonucu 'derebeyi aileleri' ayrıcalıklı bir güç durumuna geliyordu. Bir başka ifade ile Doğu Karadeniz bölgesinde âyânlar, aynı zamanda derebeyi konumunda bulunuyordu.

Ne ki sosyal yapıdaki oluşum, bununla sınırlı kalmıyordu. Zira yasal 'derebeylik-âyânlık' olgusunun dışında, sosyal yapının ayrılmaz bir parçasını da 'eşkıyalık' teşkil ediyordu. Bölgede eşkıyalığın o denli yaygın olması, çeşitli nedenlerden kaynaklanıyordu.

> "Şakilerin önemlilerinden Polathane Serdarı Hasan, Guguoğlu Süleyman, Bahadıroğlu Mehmed, Sakaoğlu Ali, Güvenikoğlu Mehmed ve diğerleri üç beş yüz asker toplayarak halka zulüm yapmaya, oldukları yerlerde kuleler kurmaya başlamışlardı."[1]

Her şeyden önce yoksulluk, doğrudan eşkıyalık nedeni oluyordu. Coğrafyadan ve iklimden kaynaklanan yoksulluk, insanları kolaylıkla 'ekonomik suçlar' işlemeğe sevkediyordu.

> "Bu dağların ve kalelerin hükümdarı olan Kabasika, bize nasıl yaşadığını anlatmağa başladı. Kendisi bu çıplak yerlerde hüküm sürermiş. Bu havali şimdilik sükûn içinde yaşamakta ise de daima Türklerin taarruzuna uğrarmış. Kendisi ile arkadaşlarını maişetlerini temin edecek bir irat membaları yokmuş. Ancak gelip geçenlerden aldıkları ile komşu memleketleri yağma ederek elde ettikleri şeylerle geçinirlermiş. Onun

[1] Belleten - C. XXXVI, N. 144 - Age. - S. 511.

için Kabasika kendilerine yardım etmemiz lâzım geldiğini gösteriyordu."[1]

Klavio'nun kaydettikleri dikkate alındığında, yörede eşkıyalığın çok eskilere dayandığı ve adeta bir gelenek halini aldığı anlaşılıyordu. Eşkıyalığın temel nedenini coğrafyanın ve iklimin elverişsizliği teşkil ediyordu. Eşkıyalığın bir başka nedenini ise kabile, aşiret veya geniş aileler arasında başgösteren uyumsuzluk, çatışma ve çekimeler oluşturuyordu. Çeşitli nedenlerle birbiriyle rekabete giren ve çatışan derebeyleri de eşkıyalıkta önemli rol oynuyorlardı.

"Trabzon beşyüz akçe mevleviyet payesidir. Ama o kadar muteber bir yüksek mansıb değildir. Kırkbir nahiyesi vardır. Ama çoğu asilerdir."[2]

Kaldı ki Doğu Karadeniz halkının karakter yapısı da, bu yöndeki eğilimlere son derece elverişliydi. "Çoğu ahalisi Lâzlardan meydana gelmiş, insana alışkın olmayan kimselerdir."[3]

Nitekim Tuzcuoğlu isyanı sırasında Trabzon'da Valilik yapan Ali Paşa, Sadaret Kaymakamına yazdığı bir mektupta, yöre halkıyla ilgili düşünce ve gözlemlerini şöyle aktarıyordu:

"Saadetlû mürüvvetlû vefâ-şiârım sultanım ağay-ı âlî-kadr hazretleri.

... Me'mur buyrulmuş olduğumuz günlerden bu ana kadar hakimâne ve âcizâne leyl ü nihar vuku' bulmuş fesadın ref'inden bir dakika hâli olduğum yoktur. Her ne kadar maslahat muharebeye kalmış ve tedbîri muharebedir diye iş'ar olunmuş ise de yine iş'arları vechile maslahatın bir kolay tarîkine bakılmakta ise de ah birâder bu havalinin mizacları bir diyârın mahlûkuna benzemez ve karar verilen maslahatları bir gün devam bulmaz tevellün olunur. Adamları böyle muharrik-i fe-

---

[1] Timur Devletinde Kadis'te Semerkand'a Seyahat - C. I - Klavio - Ömer Rıza Doğrul çevirisi - Kanaat Kitabevi - İst. - S. 85

[2] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 3 - Age. - S. 85.

[3] Evliya Çelebi Seyahatnamesi - C. 2 - Age. - S. 86.

sattır ve derece-i televvünleri tahrir ve ifadeye gelmez ki beyan edelim. Hemen rabbim tevfik kerem eyleye âmin..."[1]

Ali Paşa'nın gözlem ve saptamalarında yer alan bu karakter tahlilinin arkasında yatan temel neden hiç kuşku yok ki yöredeki etnik/kozmopolit yapı, zor doğa koşulları, eğitimsizlik, iç ve dış çatışmalara yol açan karmaşık sosyal, psikolojik ve ekonomik nedenlerdi.

Bunlara paralel olarak etnik ve dinsel karmaşıklık çerçevesinde, tarihsel süreçte oluşan geleneksel/örfî yaşam tarzının alt yapısını belirleyen etkin yerel ahlâk-yerel hukuk anlayışının bağlayıcılığını da gözardı etmemek gerekir. Aile içi dayanışmadan, etnik köken çeşitliliğinden, hemşehrilik bağlarına kadar uzanan bu ahlâk ve hukuk anlayışının yerel anlamda (moleküler bazda) güç odaklarının oluşmasına elvermesi ve bunları beslemesi de süreç içinde bu güç odaklarının semirerek despotlaşmasını ve tahakküm unsuru haline gelmesini sağlıyordu.

Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısı ile ilgili bu hususlar kuşkusuz Tuzcuoğlu-Şatıroğlu İsyanları'nın öncesini ve sonrasını da derinden ilgilendirip etkiliyor ve belirliyordu.

Burada hemen yöre ile ilgili önemli bir olguyu da saptamakta fayda var.

Tarafsız bir gözle incelendiğinde özellikle 18. Yüzyılda âyânlığın, İmparatorluğun iki uç noktasında, yani; Rumeli ve Doğu Karadeniz yörelerinde -diğer bölgelere oranla- daha fazla geliştiği ve etkinlik kazandığı gözleniyordu. Bunun ortak nedenini ise her iki bölgenin de sıcak cephelere yakın konumda bulunması teşkil ediyordu. Özellikle Rumeli Âyânları, Avusturya-Macaristan ve Rusya Savaşları sırasında daha fazla önem kazanıyordu. Zira bu savaşlar sırasında asker tedarik edilmesi, lojistik destek sağlanması ve vergi toplanması konularında âyânlara, her zamankinden daha fazla gereksinim duyuluyordu.

---

[1] Tarih Dergisi - C. III, 5-6 , 1951-52, S. 32 - Tuzcuoğulları İsyanı - M. Münir Aktepe - Dipnot: 26 - Mektup, Hat.hüm.tas., No: 22600/F, Baş. Bk. Arş..

"(XVIII)... yüzyılın ikinci yarısında mağlubiyetlerinin daha ağır olması üzerine hem bu şahısların kudret ve kuvvetleri arttı, hem de sayıları çoğaldı. Osmanlı devleti bu şahısları ilk önce eşkıya, mütegallibe ve derebeyi şekillerinde vasıflandırdı. Fakat bir şey yapamayacağını anlayınca onları meşru idareciler olarak tanımak mecburiyetinde kaldı. Bunlara âyân ünvanını verdi ve âyân ailelerini 'hanedan' adıyla da andı; oğlu yerine de kibarlık olsun diye zâde ünvanı kullandı, Kethüda Zâde, Emin Ağa Kuğu Zâde Süleyman Ağa gibi... Bu misallerden anlaşılacağı üzere âyânlar, en büyükleri de dahil olmak üzere hepsi ağa ünvanını taşırlar ve maiyyetleri onları 'ağa efendimiz' şeklinde anarlardı."[1]

Rusya ile girişilen savaşlar sırasında Doğu Karadeniz bölgesi önem kazanıyordu. Bu bölge Rusya bakımından -tıpkı İstanbul gibi- çeşitli nedenlerle yaşamsal bir nitelik taşıyordu. Bu yaşamsal nitelik ise Trabzon Limanı ile Zigana Geçidi'nden kaynaklanıyordu.

Trabzon Limanı Karadeniz sahillerindeki en büyük ve en önemli liman durumunda bulunuyordu. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan ticaret güzergâhları üzerinde yer alıyordu. Asya ve Avrupa'dan buraya nakledilen ürünler ya İstanbul ve Karadeniz Limanları kullanılarak batıya, ya da Zigana geçidi üzerinden doğuya ve güneydoğuya sevkediliyordu. Bu çerçevede, Trabzon limanını ele geçiren güç, bir bakıma başta İran, Irak ve Suriye olmak üzere Ortadoğu ile yapılan ticarete de egemen oluyordu. Ayrıca, bununla da kalmıyor orta ve güney Asya'dan batıya sevkedilen ürünlerin de Karadeniz üzerinden yapılan nakliyatına hükmedebiliyordu. Rusya'nın yönetimi hem uluslararası ticaret yolu üzerinde söz sahibi olmak ve hem de sıcak denizlere sarkmak amacıyla Trabzon Limanı'na göz dikiyor, bu stratejik noktayı ele geçirmek amacıyla sık sık seferler düzenliyordu.

Osmanlı Yönetimi, payitaht'ın Rumeli'deki sıcak cephelere yakınlığı nedeniyle, buralardaki kuvvetleri doğrudan kontrol altında tutarak du-

---

[1] Tirebolu Tarihi - Age. - S. 103.

ruma hakim olabiliyordu. Bir başka ifadeyle Rumeli'deki silahlı kuvvetler merkezden yönetilebiliyor ve gerektiğinde de doğrudan müdahale edilebiliyordu. Buna karşılık Kafkasya Cephesi, merkezden çok uzakta bulunuyordu. Bu cepheye gönderilen kuvvetlere doğrudan hükmedilemiyordu. Dolayısıyla Kafkasya cephesinde yönetim ve karar verme yetkisi genellikle valilerin, kumandanların ve yerli güç odaklarının elinde bulunuyordu.

Hiç kuşku yok ki Doğu Karadeniz bölgesinde son derece farklı ve etkin geleneksel bir yaşam tarzı bulunuyordu. Bu yaşam tarzı, yerel güç odaklarını mutlak anlamda egemen kılıyordu. Merkezden gönderilen vali ve kumandanlar, yerel zemindeki bu anlayışı ve yaşam tarzını kırarak, uçtaki bireye ulaşamıyor, merkezî otoriteyi yeterince hissettirip tesis edemiyordu. Yöreye egemen olan ve yerel otoriteyi teşkil eden derebeyi aileleri bunu engelliyordu. Kısacası yörede; merkezî otorite yerel otoriteye çarpıyor, ona nüfuz edemiyor, kendini saydıramıyor, yerel güç odaklarını aşıp bireye ulaşamıyordu.

Doğu Karadeniz'in coğrafyası, insan yapısı, etnik oluşumu, geleneksel/örfî eğitim biçimi, ekonomik ve siyasi pozisyonu nedeniyle büyük farklılıklar gösteriyor, bu farklılık; mutlak egemen konumundaki derebeylerine (mütegallibe/âyân) büyük avantajlar sağlıyordu. Derebeyleri bu avantajları kullanmakla kalmıyor, Rusya tehlikesini öne sürerek merkezî otoriteden daha fazla ödün ve ayrıcalık koparmayı da başarıyorlardı. Buna karşılık yerel güç odakları, merkezî otoritenin bölgeye nüfuz etmesine izin vermiyor, çeşitli yöntemler uygulayarak bunu engelliyor, bu bağlamda merkezî otoriteyi -adeta- düşman gibi görüyor ve ona göre muamele ediyordu.

"(Trabzon Valisi) Osman Paşa Of'a geldiği zaman o devirde ağalar arasında akıl ve kıyasetle tanınmış, umuru devleti anlar, Çakıroğlu Memiş Ağa diğer ağalara; 'Artık hükümete itaat etmekten başka çare kalmamıştır' diyerek Osman Paşa'yı karşılamış, yardımda bulunmuştur. (...)

Osman Paşa bu gelişinde bütün ağalar itaat ettiği halde Hastikoz Kö-

yü'nden Yakuboğlu namındaki Ağa; 'Ne demek, hükümetin esiri olamayız' diyerek Solaklı Deresi'nin ağzında bulunan hükümet kuvvetlerine hücum edip birkaç asker şehit ettikten sonra, yirmi sandık kadar cephaneyi alıp köyüne getirmişti. Osman Paşa bu Şaki Ağa'nın diri olarak tutulmasını emretmesi üzerine askerler harekete geçerek ağayı yakaladıktan sonra Paşa'nın emriyle kasabada bulunan büyük kavak ağacına asılmıştır."[1]

Yerel bir ağanın bile merkezî otoriteyi bu denli 'düşmanmış gibi' görmesi hiç kuşku yok ki, yerelde mutlak iradeyi elinde bulunduran derebeyi kökenli mütegallibe/âyânların genel tutum ve anlayışının tabanda ne denli kapsamlı bir şekilde paylaşıldığını ortaya koyuyordu.

Doğu Karadeniz bölgesinde egemen durumda bulunan âyânlar 1789 yılında şöyle sıralanıyordu:

Kuğuoğlu Süleyman (Görele), Kalcıoğlu Turnacıbaşı Ömer (Trabzon şehrine bağlı), Hacısalihoğlulları (Tonya), Külünoğlu (Kölünkoğlu) (Büyük Liman), Bahadıroğlu (Büyük Liman), Sakaoğlu (İskefye-Çarşıbaşı), Hacı Hasanoğlu (Pulathane), Abanozoğlu (Abanosoğlu) (Trabzon şehrine bağlı), Eyyüboğulları (Eyüboğulları) (İki kardeş- Maçka), Gümrükçüoğlu Mehmed (Yomra), Küçük İbrahimoğlu (Sürmene), Küçük Hacı Hasanoğlu (Sürmene), Makuloğlu Hüseyin (Daha sonraki vesikalarda Sürmene Ağalarından Suiçmezoğlu geçiyor) Kıraçoğlu (Of), Canoğlu (Of), Sarıalioğlu (Sarallar) (Of), Tuzcuoğlu Hüseyin (Rize), Ekşioğlu (Rize), Biroğlu, Yanbeyoğlu, Meto Mehmed (Rize), Baltaoğlu Hacı İsmail (Atina-Pazar), Sıçan Hacı Hüseyin (Hemşin), Şadioğlu (Gez), Mehmed Bey (Viçe-Fındıklı), Mamoli Mustafa (Hopa).[2]

Merkezî otoritenin Doğu Karadeniz âyânlarına geniş tavizler ve ayrıcalıklar tanımasının bir başka nedenini de, bu bölgedeki 'eşkıyalık sorunu' teşkil ediyordu. 17., özellikle de 18. Yüzyılda Doğu karadeniz

---

[1] Hasan Umur - Age. - S. 24.

[2] Tirebolu Tarihi - Age. - S. 104, 105.

bölgesinde eşkıyalık hayli yayılmış, şakiler etkinlik kazanmış bulunuyordu. Merkezî otorite bölgede, halkın üzerinde mutlak bir otorite tesis etmiş olan âyânların eşkıya ile bütünleşmesinden çekiniyordu.

"Kırım'a hareket etmek üzere uygun bir hava beklemişler, fakat kendilerine asker verecek olan ve derebeyi olarak vasıflandırılan ağaların ve Trabzon'da oturan Turnacıbaşı Trabzonlu Kalcıoğlu Ömer'in, Tire-Biga Voyvodası Ali Şir'in, Karadeniz sahili eşkıyasının başı Dizdaroğulları Ali ve Abdullah'ın kendilerine itaatsizlik gösterip memur oldukları yere gitmekten vazgeçip karşı koymaları, bulundukları yerlerin sefere gidecek askerini caydırıp, sefere göndermedikleri açıklanmıştı."[1]

Eşkıya'nın Doğu Karadeniz'de bu denli etkinlik kazanması ve şekavetin bütün bölgeye yayılması, çeşitli nedenlerden kaynaklanıyordu. Ekenomik nedenler dışında ilk sırayı, merkezî otoritenin bölgede varlığını hissettirememesi ve düzeni sağlayamaması teşkil ediyordu:

"Eşkıya'nın faaliyet gösterdiği yerleri idari bölgeler (kaza, nahiye, köy) ve yerleşim birimleri (şehir, kasaba, köy) olarak tasnife tutmak mümkündür. Onlar idari bölgeler içinde ve arasında yer alan dağlarda, yollarda, kıyılarda, köşe ve bucaklarda faaliyette bulunduktan başka, yerleşim birimleri olan şehir, kasaba ve köylerde çarşı ve pazar mahallerinde etkinliklerini sürdürmekteydiler.

(...)idari bölgeler olarak, Orta Karadeniz bölgesinde Canik Sancağında Ünye Kazası, Giresun'a bağlı Espiye iskelesi, Kastamonu Sancağı'nda Boyabat Kazası ve Sinop Kazası'nda eşkıya faaliyet göstermişti. Hatta bu dönemde eşkıyalık sadece Orta Karadeniz'le sınırlı kalmamış, Doğu Karadeniz bölgesinde de varlık göstermişti. Trabzon, Gümüşhane ve Rize tarafları eşkıyalıktan etkilenen bölgelerdi."[2]

---

[1] Belleten - C. XXXVI, No. 144, Ekim 1972 - Dr. Yücel Özkaya'nın Canikli Ali Paşa adlı makalesi - TTK, Ankara, 1972 - S. 483.

[2] Osmanlı Araştırmaları Dergisi, sayı 15 - XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri - İbrahim Güler - S. 195-195.

Eşkıya, diğer bölgelerde rastlanan örneklerinden farklı olarak Doğu Karadeniz ve çevresinde, daha rahat hareket edebiliyordu. Özellikle dağ eşkıyası neredeyse, 'küçük çaplı ordular' halinde büyük gruplar oluşturuyordu. Bunlar genellikle baskınlar düzenleyerek amaçlarına ulaşıyorlardı. İnsan kaçırıp fidye alıyor, yağma ve gasp yapıyor, yol kesiyor, kolaylıkla adam vurup öldürebiliyorlardı. Özellikle 18. Yüzyılın sonlarında, 19. Yüzyılın başında gem'i iyiden iyiye azıya alan eşkıya dağlara tamamen hakim olmuş görünüyordu.

"...Rize Kazasına bağlı Kolya adlı köyde ikamet eden eşkıya zümresinden Ekşioğlu İbrahim ve oğulları Ali, Mustafa, Osman ile hevadarlarına tabi 200 şaki 1183/1770 senesinde Esir Kazası'na üç saat mesafede Heşin adlı köyde ikamet eden, eskiden dergâh-ı muallem Yeniçerileri Ağası müteveffa Numan Ağa'nın oğlu Sabit'in gece yarısında evini basıp mal ve eşyalarını da yağme etmişlerdi. Bununla da kalmayıp Sabit'i de tutup götürmüşlerdi. Daha sonra Numan Ağa'nm oğlu Sabit bir yolunu bularak şakilerin elinden kurtulup mahkemeye gelerek, toplumun ileri gelenlerinin şahadetiyle maruz kaldığı durumu dile getirmişti."[1]

Çoğu yerde eşkıya, gruplar halinde çeteleşiyordu. Bu çeteler hem halka, hem de birbirlerine karşı saldırılarda bulunuyorlardı. Aralarında çatıştıkları zaman da, olan yine halka oluyordu.

"Canik Sancağı mülhakatından olan Ünye Kazası'nda eşkıya, iki fırka halindeydi. Bunlar, aralarındaki hasımlık dolayısıyla birbirleriyle mücadele ediyor, ayrıca her birileri aralarındaki hasımlık ve mücadeleyi bahane ederek, şehir ve kasabalarda, çarşı ve pazar yerlerinde harp aletiyle gezerek gece gündüz faaliyet gösteriyor, halk üzerinde psikolojik bir baskı ve korku meydana getirmekten başka, haksızlıkla birçok masum insanın katlini ve idamım gerçekleştiriyorlardı."[2]

Tıpkı bölgenin özel koşulları, Rusya ile İran'ın bölgesel emelleri, bu

[1] İbrahim Güler - Age. - S. 208.

[2] İbrahim Güler - Age. - S. 198.

ülkelerle yapılan savaşlar gibi, eşkıyalık da yerel güç odağı durumundaki derebeyi ve âyânların ekmeğine yağ sürüyordu. Zira merkezî otorite diğer tehlike ve tehditler karşısında olduğu gibi eşkıyalık sorununda da derebeyi ve âyânlara dayanıyordu. İstanbul, bölgeye gönderilen vali, bürokrat ve subayların bu yerel güç odakları tarafından desteklenmesini arzuluyordu.

Böylece âyânlar ve derebeyleri, Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısı içinde 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumunun en temel ve vazgeçilmez ögesi durumunda bulunuyordu. Elde etmiş oldukları 'ayrıcalık' dönemin geçerli tabiriyle- yöredeki âyânları tam anlamıyla 'Sikkesiz Padişah/Sultan' konumuna getiriyordu. Bu 'Sikkesiz Sultan'ların başında da Rize Âyâm Tuzcuoğlu Memiş Ağa yer alıyordu.

İddiaya göre Tuzcuoğlu Memiş Ağa, 1715 yılında Hopa'da dünyaya gelmişti. Hopa eşrafından Hamdi Bey'in oğlu olan Ağa, Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın da yeğeniydi.

Memiş Ağa çok büyük bir servete sahip bulunuyordu. Onun gücü diğer âyânların aksine, bu servetinden kaynaklanıyor, halka karşı kaba kuvvet kullanmaktan mümkün olduğu kadar kaçınıyordu. Memiş Ağa ziraat ve ticaretle uğraşıyordu. İtibarlı ve 'saygıdeğer' bir aileden geliyordu. Ama servetinin büyük bir kısmını da 'faizcilik' yaparak elde etmişti.

Yoksul köylülere yüksek faizle borç para veriyordu. Vadesi gelince çoğu borcunu ödeyemiyordu. Bunun üzerine Memiş Ağa borcunu ödeyemeyenlerin malını mülkünü elinden alıyor, zenginleştikçe zenginleşiyordu. Malını mülkünü Tuzcuoğlu'na kaptıran ve zaten yoksul olan köylü ise; iyice fakirleşiyor ve eskiden kendisine ait olan tarlada artık boğaz tokluğuna çalışmak zorunda kalıyordu. (Doğu Karadeniz bölgesinin özellikle dağlık kesimlerinde faizcilik, günümüzde de aynı yoğunlukla devam ediyor ve aynı sosyal sonuçları doğuruyor. - M. Çulcu)

Tuzcuoğlu Memiş Ağa bu tür uygulamalarla bölgede durmadan güçleniyordu. Ahıskalı Şerif Paşa'mn Trabzon Valiliği ve Anadolu Sahili Se-

raskerliği zamanında Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile savaşa tutuşuyor, Rus ordusu 1809 yılında Faş Kalesini kuşatıyordu. Denizden ve karadan gerçekleştirilen bu kuşatmaya karşı Şerif Paşa doğrudan harekât başlatırken, diğer taraftan da Tuzcuoğlu Hacı Memiş Ağa harekete geçiyordu. Memiş Ağa kuşatmanın yarılıp, Faş Kalesi'nin kurtarılmasına katkıda bulunuyordu. Bunun üzerine Hacı Memiş Ağa'ya, Kapucubaşılık rütbesi veriliyor ve kendisi Faş Kalesi Muhafızlığı ile görevlendiriliyordu.[1]

Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında cereyan eden savaşlar sırasında Memiş Ağa'nın gösterdiği yararlılıklar bununla da sınırlı kalmıyordu. Ağa'nın Muhafızlığı sona erdikten sonra Ruslar Faş Kalesini ele geçiriyor, Sohum Kalesini tehdit ediyordu. Bu arada Şerif Paşa Trabzon Valiliğinden azledilerek yerine Alâ'iyye Sancağı Mutasarrıfı Çarhacı Ali Paşa atanıyordu. O gelene kadar da Şatırzâde Osman Ağa mütesellim tayin ediliyordu.

Şatıroğlu Osman Ağa, aynı zamanda Trabzon'da âyân bulunuyordu. Nitekim o da yörenin köklü ve varlıklı bir ailesinden geliyordu.

> "Ber minvâli sabık Meclisi Müşâvereye davet olunan (Hafız Mehmed Emin Efendi) Şeyhülislam (Mehmed Arif) efendi merhumun pederidir.
>
> İşte Şatırzâdelerin sadveri azâmdan semâhatlû (sadık) Beyefendi hazretlerine olan münasebetlerinin esası budur.
>
> Rivayete göre mümaileyh (Hafız Mehmed Emin) Efendi hali sebâvetinde pederiyle İstanbul'a giderek tahsili ilim ve marifet ve (Trabzon) da (Osman) Ağa âyânlık ile kesb-i şöhret ederek (Mehmed Emin) Efendi, (Arif) Efendi gibi bir fazılı ve o da müşarünileyh (Sadık) Beyefendi hazretlerini yetiştirmiş ve beru taraftan Osman Ağa da müehhiren Mirmiranlık rütbesine nail olub mahallerinde yazılacağı üzere bir hayli vakti umuru devlette ifayı hüsn-ü hizmet etmiştir."[2]

---

[1] Tarih Dergisi 1951-52, C. III, 5-6, S. 22; Trabzon Tarihi - Şakir Şevket - C. 2 - İst. 1294 - S. 233.

[2] Şakir Şevket - C. 2 - Age. - S. 248-249.

Şakir Şevket'in kayıtlarına göre Şatıroğulları 300 yıldır Trabzon'da oturuyor, bilinen ve saygı gören bir aile olarak tanınıyordu. Kökleri Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethine, onunla birlikte buraya gelen ve yerleşen bir Sipahiye dayanıyordu. İşte... Rusların Faş Kalesi'ni ele geçirdiği sırada Trabzon Mütesellimi olan âyândan Osman Ağa, bu aileye mensup bulunuyordu.

Şatıroğlu Ailesi, merkezî otorite ile son derece yakın bir ilişki tesis etmiş görünüyordu. Bu nedenle de Sultan-Halife nezdinde makbul bir aile olarak kabul görüyordu.

Trabzon Mütesellimi Şatıroğlu Osman Ağa bölgenin savunmasına hazırlanırken Gönye Sancağı Lâzistan ağaları, derebeyleri ve âyânları da onun emrine tayin ediliyordu.

Bu arada asker, cephane ve lojistik desteğin geç geleceği düşünülerek bazı önlemler alınıyordu. Buna göre Arslan Bey Sohum Kalesi Muhafızlığına tayin ediliyor, Batum sahilinin savunulabilmesi için de Trabzon Sancağındaki askerler sevkediliyordu. Bunların yerlerine ulaştırılması ve yerleştirilmesi görevi ise Rize Âyâm Tuzcuoğlu Memiş Ağa'ya veriliyordu. Memiş Ağa'nın kardeşi de Faş Kalesi'nin kurtarılması ile görevlendiriliyordu. Emrine ise bütün askerin yanı sıra 10 adet top veriliyordu.

Bu harekât sırasında Batum'un korunması ve Faş Kalesi'nin kurtarılması, Batun ile çevresinin savunulup korunması için Erzurum, Bayburd, Tercan yörelerinden lojistik destek sağlanıyordu. İnsan, cephane ve zahire sevkiyâtı Sürmene İskelesinden yapılıyordu. Bu sevkiyâtı da Memiş Ağa düzenleyerek gerçekleştiriyordu.[1]

Bu faaliyetler sırasında Trabzon Mütesellimi olan Şatıroğlu Osman Ağa, 'Paşa' rütbesi ile Mirmiranlığa terfi ediyordu. Aslında Şatıroğlu ile Tuzcuoğlu arasında da bir rekabet ve gizliden çekememezlik bulunuyordu. Osman Ağa'nın 'Paşalığa' terfi etmesi Memiş Ağa üzerinde hayal

[1] Şakir Şevket - C. 2 - Age. - S. 241 – 242.

kırıklığı yaratıyordu. Fakat bu kırgınlığı hemen dışa vurmuyordu. Bu sırada Ali Paşa da Trabzon'a gelerek Valilik görevine başlıyordu.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'de donanma bulundurmamasından yararlanarak saldırıya geçiyordu. Ruslar bir saldırı planı yaparak halkın, bayram namazına gitmesinden faydalanmak istiyordu. Böylece Trabzon'a baskın yapmayı ve kolayca ele geçirmeyi hesaplıyordu. Nitekim, bu amacı gerçekleştirebilmek için Akçaabad ve Pulathane üzerine giderek Sargana adı verilen yere asker çıkarıyordu. Ne ki, Şatıroğlu Osman Ağa ile Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın önceden hazırladığı kuvvetler, durumu derhal farkederek; kadın, erkek, çoluk, çocuk herkesi harekete geçiriyor ve bir karşı saldırı düzenlenerek Ruslar geri püskürtülüyordu.[1]

Tüm bunlar olurken merkezî yönetim, kaçınılmaz olarak yerel otoriteyi oluşturan âyânlara yeni tavizler veriyor, daha geniş ayrıcalıklar tanıyordu. Bu da âyânların, halk üzerinde tesis etmiş olduğu baskıyı arttırmasına ve otoritesini pekiştirmesine neden oluyordu. Gerek yörenin koşulları; eşkıyalık, faizcilik, kaba kuvvet kullanımı ve gerekse iç yapılanmalar, yerel güç odağı durumunda bulunan âyânları aynı zamanda 'mafios güç odağı'na dönüştürüyordu. Zira âyânlar bir yandan merkezî otorite ve devlet mekanizması ile iyi geçinip yasal münasebetleri pekiştiriyor, diğer yandan başta eşkıya olmak üzere yasadışı tüm odaklarla ilişki içine giriyor ve bu ilişkiyi sıkılaştırıyordu. Bu çifte söylemli -ikiyüzlü-davranışı ise daha çok 'Vilayet Âyânları' besimseyip sergiliyordu. Merkezî otoriteye saygılı ve 'muti' görünen Vilayet Âyânları gerçekte, kendi yasalarını uyguluyor, kendi otoritelerinden başka herhangi bir otoriteye tahammül edemiyorlardı.

> "... Süleyman Paşa Canik'te Muhassıl iken Faş Muhafızlığı'na tayin buyurulduğu cihetle ondan, yani Canik'den hareket edüb Giresun'dan Trabzon'a varıncaya kadar sevahili memleket (Larçinoğlu) ve (Fogooğ-

[1] Şakir Şevket - C. 2 - Age. - S. 247-248.

lu) ve (Gül Ali oğlu) gibi âyân ve hanedanın yeddi zabt-ı tegallüblerinde bulunduğundan Süleyman Paşa bu iskelelerden hiçbirine çıkamayıp doğruca Trabzon'a gelerek bayağı (sıradan) bir tacir suretinde (görünümünde) birkaç gün gümrükte misafir ve buradan Faş Kalesi'ne kadar olan iskelelere inmek müyesser olamayıp ancak merkez memuriyetinde..."[1]

Sıradan ve küçük yerleşim birimlerindeki âyânlar bu denli güçlenmiş ve gem'i azıya almışken, Vilayet Âyânı'nın, özellikle de Tuzcuoğlu Hacı Memiş Ağa gibi etkin bir âyânın çok daha geniş ayrıcalıklara sahip olması kaçınılmaz bir durumdu. Nitekim Cevdet Paşa'ya göre Memiş Ağa; "... fiülasl Trabzon ahalisinden olup ticaret ile kesb-i servet ve sâmân eden halkın dahi işine yaramağa" başlamıştı.

Şöyle ki: ahalinin vergilerini defaten canibi mîrîye tediye edüb, bağde mahsûl vakti kendilerinden zâhire alırdı. Bu alış verişten vakıa kendisi temettü ederdi. Lâkin halk dahi tahsildarların tazyikâtına vareste olmağla kendisine müteşekkir ve münecezzib olmuşlar idi. Bağde beş on kazayı maktua rabt ile menâfiini zabt ve bu vesile ile dahi ahaliyi kendisine celbeylemiş velhasıl bu tarik ile ol-havaliyi zîr-i zabtına almıştı."[2]

Hiç kuşku yok ki Rize Âyânı Hacı Memiş Ağa, sadece ekonomik etkinliğini kullanarak değil, aynı zamanda kaba kuvvet yoluyla da sağlamış olduğu otoriteyi pekiştiriyordu. Bu kaba kuvveti ise önceleri gizliden, sonraları ise aşikâr bir surette eşkıyayı kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiriyordu.

Her ne kadar Tuzcuoğlu Memiş Ağa, sadece Rize Âyânı gibi görünüyorsa da otoritesi Doğu Karadeniz bölgesinde son derece geniş bi alana yayılmış durumdaydı. Of, Hopa, Sürmene başta olmak üzere çok sayıda büyük yerleşim birimleri uygulamada Memiş Ağa'ya bağlanmış bulunu-

---

[1] Şakir Şevket - C. 2 - Age. - S. 253.

[2] Tarih-iI Cevdet - Age. - C. 10, S. 218-219.

yordu. Özellikle Of ve Sürmene âyânları, merkezî otorite yerine Tuzcuoğlu'nun otoritesini benimsiyor, bütün dış oluşumlar karşısında onun yanında yer alıyorlardı. Of Kazası Memiş Ağa'nın en fazla saygı gördüğü ve etkin olduğu yerleşim birimini teşkil ediyordu. Memiş Ağa, Of'un ileri gelenleri ile olduğu gibi, eşkıyası ile de çok iyi ilişkiler tesis etmeyi başarıyordu.

Doğu Karadeniz bölgesinde eşkıyanın en güçlü ve etkin olduğu yer hiç kuşkusuz Of Kazası ve cıvarıydı. Nitekim Of ve cıvarında yürütülen şekavet, diğer yerlerdekinden önemli farklılıklar gösteriyordu. Örneğin; başka yerlerde eşkıya çeteleri çetebaşlarının adıyla anılırken, Of ve cıvarındakiler genel olarak 'Of Eşkıyası' diye adlandırılıyordu. Bu da yöredeki eşkıyanın çoğunlukla birlikte hareket ettiğini ve bir bakıma 'tek merkezden' yönetildiğini gösteriyordu.

Of Kazası da diğer yerlerde olduğu gibi âyânlar tarafından yönetiliyordu. Bölgede otoritesini hissettiremeyen merkezî yönetim; gerek coğrafî yapının elverişsizliği, gerekse toplumun içe dönük ve dışa kapalı bir yaşam sürmesi nedeniyle Of'a hiç nüfuz edemiyordu. Kaza merkezinde nisbeten merkezî yönetimle ilişki kurulurken, kırsal kesimde yönetim tamamen yerel güç odaklarının elinde bulunuyordu. Buralarda devlet, cinayet olaylarını bile kovuşturamıyor, katilleri cezalandıramıyordu.

Of Kazasında ve cıvar köylerde halk tam anlamıyla 'yerleşik aşiret' şeklinde yaşıyordu. Bu yaşam biçimi ise Mafios Toplum Yapısı'nın temel esaslarına son derece elverişli bulunuyordu. Nitekim Of ve cıvarında toplum iki ana gruba ayrılmış bulunuyordu. Aşiretler de liderlerinin tercihleri yönünde, bu iki cepheden birinde yer alıyordu. İki gruba 'beşler' ve 'yirmibeşler' adı veriliyordu. Bu isimler de muhtemelen Yeniçeri teşkilâtından kalmış bulunuyordu. Her iki tarafın da birer 'arma'sı bulunuyordu. Bu armalar, her evin bir yerinde asılı duruyordu. Halk, bağlı olduğu grup adına sürekli birbiriyle mücadele ediyordu.

"Böylece hükümetin zaafından doğan fırkalara mensup halk, mensup olduğu fırkaya dayanarak daimî bir mücadele halinde, yuvarlanıp gitmekte idi. Halkı ve hukukunu koruyacak hükümet kuvveti olmayınca, tabiatıyla halk körü körüne tabî bulunduğu fırka ile hayatını temine çalışır zannı ile; ya hasmını öldürmek veya hasmından kurtulmak çarelerini aramak meşgalesinin ruhunu teşkil ediyordu.

Herhangi baş ağa, fırkasına mensup olanları, tebaasıymış gibi mümkün olduğu kadar korumağa (bkz. Her Sakaldan Bir Kıl, Koruyanlar, Korunanlar, Ayrıcalıklılar, E Yayınları. -M. Çulcu) çalışırdı."[1]

Of halkı iki gruba ayrılmışken, arada yer alan üçüncü bir grup da tarafsız kalmaya çalışıyordu. Bu grupta da bazı aşiretler yer alıyordu. Ama birbiriyle mücadele eden aşiretler çoğunluğu oluşturuyordu.

Buna paralel olarak 19. Yüzyıl başında Of yöresinde şekavet de almış başını gidiyordu. Pek çok yörede duruma hakim olan eşkıya her şeye karışıyor, hatta evlenecek kızların kocalarını bile kendileri tayin ediyordu. Kararlarını dikkate almayanları ise eşlerinden boşatıyorlardı. Örneğin; Solaklıderesi adı verilen yerde devletin yerini Cansızoğulları eşkıyası almış görünüyordu. Bu yörede Cansızoğullarından başka hiçbir otorite bulunmuyordu.

'Of Eşkiyası' sadece kendi arasında örgütlenmekle kalmıyor, Trabzon ve Rize çevresinde faaliyet gösteren eşkıya ile de işbirliği yapıyordu. Bu işbirliği ise 1231 (1816) yılında Trabzon'da gerçekleştirilen bir şekavet olayı ile kanıtlanıyordu.

Sürmene mütegallibesinden sayılan ve eşkıyalık yaptıkları için haklarında idam fermanı çıkarılmış olan; Basioğlu Hasan, Suiçmezoğlu Hasan, Genç Mehmed, Deli Ahmed, Küçük Ali oğlu Salih,İsmail oğlu Yakub, Çehrelioğlu Hasan, Salihoğulları ve Of Eşkıyası birleşiyorlardı. Bunlar hep birlikte Sürmene Kazasını basıyor, Sürmene Mütesellimi'nin mallarını ve servetini yağmalıyorlardı. Eşkıya çetesi bununla da yetin-

[1] Hasan Umur - Age. - S. 18.

miyor. Yimon (İmon) Nahiyesine hücum ediyor, yapmadık rezaleti bırakmıyordu. Bunun üzerine Trabzon Valiliği'nin yanı sıra Canik Muhasıllığı, Gönye ve Faş Kalesi Muhafızlığı da uhdelerinde bulunan Hazinedaroğlu Süleyman Paşa; Trabzon Kaymakamı Hasan Ağa'yı harekete geçirerek eşkıyanın üzerine gönderiyordu. Ne ki, etkili olamıyordu. Zira eşkıya, savaşacak kadar güçlenmiş bulunuyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen bir fermanla Trabzon Valisi Süleyman Paşa eşkıyanın üzerine gitmekle görevlendiriliyordu. Ne var ki Trabzon Valisi Süleyman Paşa eşkıya takibini bahane ederek Rize Âyânı Tuzcuoğlu Hacı Memiş Ağa'nın defterini dürmek ve onu safdışı ve tasfiye etmek istiyordu.

Kuşkusuz, o sırada 100 yaşını aşmış bulunan Rize Âyânı Memiş Ağa da makbul bir adam değildi.

> "Rize Âyâm Tuzcuoğlu Memiş Ağa fukaraya gadr ve zulüm etmek ve vefat edenlerin terekesini zabt ile veresesini (mirasçılarını) mahrum eylemek gibi nâ-meruğ hareketlere cesaret edegeldiği ve kendisine bildefaat pend ve nasihat olunduğu halde ısga eylemediği..."[1]

Kaldı ki Trabzon Valisi Süleyman Paşa'ya göre Memiş Ağa'nın yaptıkları bununla da bitmiyor, Rize Âyânı gem'i gittikçe azıya alıyordu. Süleyman Paşa 5 Şaban 1230 (13 Temmuz 1815) tarihiyle Sadrazam Mehmed Emin Paşa'ya yazdığı 'tahriratta' Tuzcuoğlu'nun yaptıklarını şöyle kaydediyordu:

> "Trabzon Sancağında Rize Kazası Âyânı Tuzcu-oğlu Memiş Ağa fi-l-asl şekavet ile zuhur ve rey'i hürr ile hareket ehâli-i kaza-i mezbureye gûna gûn îsâl-i hasâretle fesadını terviç içün bî gayr-ı hakkın katl-i nüfus ve sefk-i dimâ ve ahz-ı emval... ve fevt olanların terekelerini zabt ve vereseyi hakk-ı şer'ilerinden mahrum edüb kendüye emr-i şer'i şerif tâlim ve nush ü pend olundukta... 'ben olduğum işten fariğ olup gerü durmam bana böyle elverir' deyerek daha ziyade nâire-i iş'al-i bağy-u

[1] Tarih-i Cevdet - C. 10 - S. 197.

tuğyan eylediği sâir kazalar ve Gönye sancağı ve nefs-i eylâlet-i Trabzon ve Ahıska havalisine varınca dek dahi sâri olub yüzünden nice nice fesat teşa'ub etmiş bir zâlim-i bed fiâl ve hâin-i din-ü devlet-i âliyye-i ebediyye'ül karar olduğu... ve etraf-ı eknahtan hilâf-ı rıza hareket ve şer'an te'dibi lâzım gelen erbab-ı şekavetten firar eden gürûh-ı mefsedeti mâlikaneî mecbûresinde ve olduğu mahâlde tesettür ve tahaffûz... ve gürûh-ı eşkıyayı merkumûnu tesânub ve ulilemre adem-i itâat ve gürûh-ı eşkıyaya iânet ve vülât-ı îzâm olan bendeleri tarafına min küll'il-vücûh mugayeret ve muhalefet ve kazâ-i mezbûrdan bî ferman-ı âlî vülât-ı izâm hasarâtı tarafina mahsusu ve müretteb olan üç dört senelik imdat-ı hazeriyye ve seferiyyemizi vermemiş olduğu aşikâr ve her veçhile kâffe-i etvar ve evzâr mugayyir-i rızay-ı cenâb-ı bârî ve menâfî-i irtizai hazret-i tacidari... olmakdan nâşi bâ irâde-i âliyye Faş cânibine memuriyetinden şimdiye kadar mesalih-i mühimme-i devlet-i âliyye-i ebediyy'ül devâmın birine sarf-ı zikr etmeyüb rûz-be-rûz mâyesinde merkûz ve mermûz olan şekavetini ibrâz ve îkad-ı nâire-i fitneye ağaz etmekle olup... izâlesi ve îdâmı olmadıkça istirahat-ı îbad ve rabt-ı şîrâze-i nizam-ı bilâd olmayacağı vareste-i kayd-u beyân olmağla... şâki-i merkumûn îzâle ve îdâmıyla tathir-i bilâd ve irâhe-i sekene-i fukura... buyurulması zımnında bir kıt'a emr-i şerif-i âlişan ıstar ve tarafı kullarına tisyara inâyet buyurulmak niyâzile arz-ı hâl-i çakeranem terkımine ictisar kılınmıştır..."[1]

Trabzon Valisi bu yazısında Tuzcuoğlu'nun halka yaptığı mezalim ve onlardan sağladığı haksız kazancın yanı sıra, eşkıya ile işbirliği yapmak, ikiyüzlü davranarak fesat çıkarmak, çok geniş bir alanda bütün olumsuzlukları perde arkasında kalarak organize etmek, nasihat ve uyarılara aldırmamak, savaş sırasında yükümlülüklerini yerine getirmemek ve daha pek çok yasadışı ve ahlâk dışı davranışlarda bulunmakla suçluyordu.

Aslında, yakın bir zamana kadar merkezî otorite tarafından makbul

[1] Tarih Dergisi - C. III, 5-6, 1951-52, M. Münir Aktepe - S. 24; Dipnot - Tahriat, Hattı hümâyûn tasnifi, No. 22567 - Baş. Bk. Arş..

bir âyân olarak kabul edilen Memiş Ağa'nın Süleyman Paşa tarafından bu denli ağır ithamlar altında bırakılması ve suçlanması dikkat çekiciydi. Kayıtlara ve tarihçilere göre bu durum birkaç nedenden kaynaklanıyordu.

Memiş Ağa kendisini Hazinedaroğlu Süleyman Paşa ile eşit düzeyde görüyordu. Nitekim pek çok görevde halef-selef olmuş, görevi birbirlerine devretmişlerdi. Ne ki son görevde Süleyman Paşa birdenbire sıçrama yapmış, Trabzon Valiliğine yükselmişti. Buna karşılık Memiş Ağa aynı pozisyonda kalmış, Kapucubaşılıktan öteye gidememişti. İddialara göre Memiş Ağa bu durumu hazmedemiyordu.

Memiş Ağa bu arada hayli güçlenmiş bulunuyordu. Rize, Of ve Sürmene havalisi adeta onun 'beylik alanı' haline gelmiş durumdaydı. Bu bölgede onun dediği oluyor, tam anlamıyla 'Sikkesiz Sultan' gibi davranıyor, bu sayede de servetine servet, gücüne güç katıyordu. Buna karşılık merkezî otorite sanki Ağa'nın burnunu sürtmek istercesine, rakibi olan Süleyman Paşa'yı Valiliğe tayin etmekle kalmıyor, bir de Ağa'nın Kapucubaşılık rütbesini geri alıyordu. Memiş Ağa'nın bu muameleyi kabullenmesi mümkün olamıyordu.

Tüm bunlara paralel olarak Cevdet Paşa, Trabzon Valisi ile Rize Âyânı arasındaki ilişkilerin kopmasına ve tarafların karşı karşıya gelmesine bir para meselesinin neden olduğunu, Şânizade tarihine dayanarak ortaya koyuyordu.

> "Süleyman Paşa Faş muhafazasına memur oldukta kendisinden bilsened bir defa yüzbin ve iki defa yüzellibin kuruş istikraz ettikten sonra defaten ikiyüzellibin kuruş daha istedikte Memiş ağa mezkûr üç kıta senedi şek ve Süleyman Paşa'ya red ile bu sonraki ikiyüzellibini ifaya muktedir olmadığı beyanıyla itizar eylemiş olduğundan Süleyman Paşa gücenip bir tekarrüble idamına teşebbüs eylemiş..."[1]

[1] Tarih-i Cevdet - Age. - C. 10, S. 219.

Tüm bu nedenlerin yanı sıra bir hususu daha gözden ırak tutmamak gerekiyordu. O da merkezî otoritenin bu dönemde kendi üzerinde ipotek tesis etmeye kalkışan âyânları tasfiye etmek konusunda son derece kararlı davranmasıydı. Buna göre merkezî yönetim, Rize Âyânı Memiş Ağa hakkında kararını çoktan vermiş, ancak bunu farkettirmemişti. Nitekim, Süleyman Paşa'nın beklenen gerekçeyi hazırlamasıyla, kararın icra edilmes vakti gelmiş oluyordu. Nitekim, Süleyman Paşa birkaç kez arka arkaya gönderdiği yazılarda Memiş Ağa'nın eşkıya ile işbirliği halinde olduğunu ve şakileri koruduğunu tekrarlıyor, bunun üzerine İstanbul, durumu araştırmak üzere harekete geçiyordu. Bu inceleme sonucunda Memiş Ağa'nın, Hacı Salihoğlu (Hacısalihoğulları; Trabzon bölgesinin eski ailelerinden biridir. İlk ataları Tonya'nın Ahur köyünden Hacı Salih Ağa'dır. Hasan Ağa'nın üç oğlu vardır. Mustafa, Mehmet, Ömer. Mustafa Ağa'nın oğlu yoktur. Mehmet Ağa'nın tek oğlu Küçük Ali Ağa'dır. Ömer Ağa'nın dört oğlu vardır. Genç Osman, Tufan, Pir Ali, Büyük Ali... Ömer Ağa'nın 1776'da Tonya'nın Ahur köyünde dünyaya gelen oğlu Büyük Ali Ağa'dır. Ve ilerde görüleceği üzere Hacısalihoğulları 1827'de Akçaabat bölgesine göçetmişlerdir.- Yeni Pulathane)[1] başta olmak üzere birtakım eşkıya ile temas halinde olduğu, bazı eşkıyayı da koruduğu tesbit ediliyordu. Bunun üzerine Sultan 2. Mahmud Rize Âyânı Hacı Memiş Ağa hakkında idam kararı veriyor ve infazını da Trabzon Valisi Süleyman Paşa'ya emrediyordu. Bu konudaki fermanı ise Hamamîzâde Mehmed Emin Efendi, Süleyman Paşa'ya getiriyordu. Böylece Rize Âyâm'nın tasfiyesi de fiilen başlıyordu. Bu tasfiye aynı zamanda Doğu Karadeniz bölgesinde yıllarca oluk gibi kan akmasına yol açacak bir 'isyanlar dönemini' de başlatıyordu.

Yıllarca Mafios Toplum Yapısı'nm temel ilkelerinin başında yer alan 'çifte ahlâk-çifte hukuk' anlayışının en belirgin örneklerini sergileyen... Merkezî otoriteye bağlı gibi görünüp de yerelde tam anlamıyla ege-

[1] Trabzon Tarihi - Age. - S. 142, 143.

menlik tesis eden... 'bildiğini okuyarak' -hattâ- 'Sikkesiz Sultan' gibi davranan... Bölgenin vergisini peşin ödeyip sonra, baskı altına aldığı halktan misliyle toplayan... Ölenlerin mirasını gaspederek, mirasçılarını sindirip safdışı eden... Egemen olduğu yerlere tahsildar girmesine bile izin vermeyen... Kirli işlerini dağda, çeşitli yöntemlerle besleyip koruduğu eşkıyaya gördürüp de devletin karşısında sanki 'eli temizmiş' gibi davranmayı başarıp, merkezî otoriteden çeşitli ayrıcalıklar koparan... Tüm bu işleri kotarırken diğer kazaların, eşkıyadan beten mütegallibe âyânları ile beraber hareket edip, onları örgütleyen... Hemşehrilerini istediği zaman, düşmana olduğu gibi devlete karşı da silahlandırıp -adeta- özel ordusu gibi yönetip yönlendiren.... Hem siyasi ve askeri, hem de ekonomik ve dinsel konularda 'yerel anlayışın' savunuculuğunu ve koruyuculuğunu yapan Memiş Ağa; bu anlayış, düşünüş ve davranış şekliyle hem teorik, hem de pratik bakımdan tam anlamıyla bir MAFİA şefi portresi çiziyordu. O, Sicilyalıların değimiyle bir 'pezza di novanta' (doksanlıkların başı-en yaşlı ve en saygıdeğer MAFİA şefi), 'uomo di rispetto' (saygıdeğer adam) idi.

Vali Süleyman Paşa, istediği fermanı alınca derhal kayınpederi Çeçenzâde Hacı Hasan Ağa ile temas kuruyordu. Çeçenzâde Hasan Ağa, Şarkî Karahisar hanedanındandı. Silahşörlük, Maiyet Kethüdâlığı ve Kapuculuk yapmış, devlet nezdinde umuru olan ve saygı gören bir adamdı. Süleyman Paşa, Çeçenzade'ye bir mektup yazdırarak Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı Trabzon'a davet ettiriyordu. Memiş Ağa önceleri şüphelenmiyor, Sürmene'ye kadar geliyordu. Ancak burada, Çeçenzâde'nin adamlarından biri kendisini ziyaret ederken gerçeği ağzından kaçırıyor ve farkında olmadan onu uyarıyordu. Bunun üzerine Memiş Ağa Rize'ye dönerek, malikânesine kapanıyordu.

Süleyman Paşa, hile ile bu sorunu çözümleyemeyeceğini anlayınca açıktan harekâta girişiyor; askeri, Hacı Memiş Ağa'nın üzerine gönderiyordu. Bu kuvveti Kara Numan Paşa ile Şatıroğlu Osman Ağa (Paşa) düzenleyip yönetiyordu. Ne ki, bu sırada Tuzcuoğlu da boş durmuyor,

çeşitli hazırlıklar yaparak silahlı bir güç oluşturuyordu. Bu arada kendisine bağlı kuvvetleri bir araya getirmekle kalmıyor, aynı zamanda çevrede ne kadar eşkıya varsa hepsini başına topluyordu.

> "Bunların arasında Hacı Salihoğlu Ali, Pir Ali, Tufan, Abanozoğlu Süleyman, Sürmeneli Suiçmezoğlu Hasan, Basioğlu İsmail, Çelebioğlu Yakub, Genç Mehmed, Kör Alaybeyi gibi birçok fermanlılar vardı."[1]

O sırada Süleyman Paşa Erzurum Valisine yardım etmekle görevlendiriliyor ve Memiş Ağa'nın üzerine gönderilen kuvvetlere Çeçenzâde Hacı Hasan Ağa kumanda ediyordu. Vali'nin Hopa taraflarında bulunması ve kayınpederi ile irtibat kuramaması, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın işine yarıyordu. Devlet kuvvetleriyle giriştiği ilk çarpışmayı kazanıyordu. Bu da Memiş Ağa'nın yöredeki nüfuzunu, saygınlığını ve gücünü büsbütün arttırıyor, eşkıya ve asiler daha bir cesaretleniyordu. Çatışmalar sırasında Memiş Ağa'ya en çok damadı Kalcıoğlu Osman Bey ile adamları yardımcı oluyordu.

Kendine güveni artan Memiş Ağa, bu kez gözünü Trabzon'a dikiyor, bu önemli kenti işgal etmek amacıyla planlar yapmaya başlıyordu. Bu konuda kendisini Of eşkıyası cesaretlendiriyordu. Nitekim, girişilen harekâta da Of eşkıyası öncülük ediyor; kayıklarla Trabzon'a geliyor, deniz trafiğini engelliyor ve iskeleleri ele geçirerek yağmalıyorlardı.

Zorbalık, bununla da bitmiyordu. Vali Süleyman Paşa'nın uzakta bulunması nedeniyle, devlet kuvvetleri dağılıyordu. Yerelden temin edilen askerin bir bölümü Tuzcuoğlu'na, Hacı Salihoğlu ve Abanozoğlu'na katılıyordu. Diğerleri ise çeşitli istikametlere doğru dağılıyorlardı. Bu sırada Abanozoğlu Trabzon yöresine gelerek, daha önce kendisine bağlı olan yerleşim birimlerini ele geçiriyordu. Eşkıya kuvvetleri de boş durmuyor, Şatıroğlu Osman Bey ile Miletli Kara Numan Bey'i kuşatarak, kımıldayamayacak bir duruma düşürüyordu.

---

[1] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 26.

Hamamîzâde Mehmed Emin Efendi, devletin içine düştüğü bu durumu payitaht'a şöyle bildiriyordu:

> "Şöyle ki; Of'lu ve Sürmeneli ve Lâzistan ve Trabzon halkı umumen Tuzcuoğlu'na imdat ve iânet ederler ve bir kalınca cümlesi bu maslahatta da ez-dil-ü can sa'y-i makderet ederler..."[1]

Trabzon Valisi Süleyman Paşa, Memiş Ağa ile çevresine toplanan eşkıyanın bölgeye hakim olması karşısında, kendi gücüyle başa çıkamayacağını anlıyordu. Bunun üzerine durumu İstanbul'a bildiriyor ve yardım istiyordu. İstanbul ise Doğu Karadeniz'e küçük bir donanma gönderiyordu. Ayrıca, Bolu ve Kastamonu Mutasarrıfı Ali Paşa yönetiminde, asker ve bol miktarda cephane sevkediliyordu.

Buna karşılık Memiş Ağa ve adamları da güçlerini takviye ediyordu. Nitekim hazırlıklarını kısa sürede tamamlayarak Trabzon'u ele geçirmek amacıyla hemen harekete girişiyorlardı. 1 Ramazan 1231 (26 Temmuz 1816) günü Polathane/Akçaabat ile Tonya asillerin kontrolüne geçiyordu.

Memiş Ağa'nın damadı Kalcıoğlu Osman Bey, Polathane Serdarı Mustafa ile Kakavanoğlu Hüseyin'ı yanına çekmiş bulunuyordu. Bu çerçevede, devletten yana görünen bazı yerel önderler de aslında ikili oynuyor; devlete karşı eşkıya ve asilerle işbirliği yapıyordu. Örneğin; Mısırlıoğlu Ali Ağa devletten yana görünüyor, merkezî otoriteye bağlıymış gibi bir izlenim veriyor, el altından da Memiş Ağa ile işbirliği yapıyordu. Bu gibi 'ikiyüzlü eşraf' Memiş Ağa ile adamlarını cesaretlendiriyordu.

Nihayet, Ramazan ayının haftasında Trabzon şehri, Memiş Ağa'nın adamları tarafından kuşatılıyordu. Bu sırada da Tuzcuoğlu İsyanı tam bir 'Âyânlar İsyanı'na dönüşmüş görünüyordu.

---

[1] Tarih Dergisi- C. III - Age. - S. 27; Dipnot Ariza, Hat. Hüm. tas. No. 22580, 22571, Başlık Arş.

Nitekim, Trabzon'un kuşatılmasına Rize Âyânı Memiş Ağa'dan başka; Yumra Âyânlarından Kasapoğlu İbrahim, Tonya Âyânlarından Hacı Salihoğlu Ali ile kardeşi, Abanozoğlu Süleyman, Tirebolu'lu Kel Alioğlu Ali ağalar da katılıyordu.[1]

İşin ilginç tarafını ise Trabzon Âyânı'nın da Memiş Ağa ile anlaşması oluşturuyordu.

> "...Memiş Ağa, üzerine hücum olunmak için tedarekâtı lâzımeye mübaşeret olunduğu da Rize'ye aksetmesine mebni, Of ve Sürmene Ağaları kendi idamlarının mukaddemesi olduğu zannolunan şu hali def içün Memiş Ağa ile bilittifak cem-i gafir ile Trabzon üzerine hücum ettiler.
>
> Meğer bu suretle Memiş Ağa'nm idamına ferman sadrolunmasından Trabzon Âyânı da ürkerek Memiş Ağa ile ittifak mecburiyetinde bulunmalarından dolayı Trabzon Kalesi'nin Tuzcuoğlu'ya teslimine karar verilmiş imiş."[2]

Buna rağmen kaleyi savunan Kaymakam Hasan Ağa mücadeleden hemen vazgeçmiyor, çevresinde kalan küçük bir kuvvetle iç kaleye çekilerek direnmeyi sürdürüyordu. Ancak daha fazla direnemeyeceğini anlayınca asillerin tekliflerini kabul ederek, 24 Ramazan 1231 (18 Ağustos 1816) günü teslim oluyordu.[3]

Böylece Mafios bir âyân ile çevresine topladığı eşkıya, Kastamonu'dan Hopa'ya kadar tüm bölgeye egemen oluyor, bu bölgede artık devletin değil 'yasadışı güçlerin' otoritesi geçerli sayılıyordu. Nitekim Memiş Ağa, Trabzon'u ele geçirdikten sonra bölgeyi adamları ve eşkıya liderleri arasında paylaştırıyordu. Buna göre Trabzon fiilen işgal ediliyor; buranın savunması Kalcıoğlu tarafından Sürmene'li eşkıya Hacı salihoğlu Ali'ye devrediliyordu. Hacısalihoğlu Ali Trabzon Muhafızı oluyordu. Kalcıoğlu Osman Bey eniştesini de Pulathane'ye (Akçaabat)

---

[1] Tarih Dergisi, Age., c. III, S. 27.

[2] Şakir Şevket - C. 2 - S. 257.

[3] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 27.

gönderiyordu. Tirebolu Voyvodalığı Kel Alioğlu Ali'ye bırakılıyordu.

Bu arada Keşap Kalesi de ele geçiriliyor ve Giresun'un alınması için Darçınoğullarına yardım ediliyordu. Ayrıca Bayburd Voyvodası Paşazâde Sadullah Bey, Kalcıoğlu Osman Bey'in enistesi olduğu için o da asilere katılıyordu. Dahası... Hacısalihoğlu Gümüşhane'ye, Tuzcuoğlu Memiş Ağa da bizzat Şarkî Karahisar üzerine yürüyerek ele geçiriyorlardı. İşgal edilen tüm yerler Tuzcuoğlu'nun adamları, yakınları ve eşkıya liderleri arasında paylaşılıyordu.

"Mesele Süleyman Paşa'mn bidâyette tahmin ettiği kadar ehemmiyetsiz değildi. Hısım ve akrabalarıyla kol budak salan Tuzcuoğulları, nüfuz ve servetleri sayesinde oldukça geniş bir bölgede devletin başına büyük gaile çıkarmışlardı. Arazi sarp, yoldan mahrum bulunduğundan, bu havalide askeri harekât da pek kolay olmazdı. Aynı zamanda bu sarp yerlerde Tuzcuoğlularınm sığınacak yerleri, şurada burada casusları, iş başında adamları vardı. Hükümetin her hareketini ve hatta her tasarrufunu vaktinde haber alıyorlar, ona göre mukabil tedbirlerde bulunuyorlardı."[1]

Bu gelişmelere rağmen Tuzcuoğlu Memiş Ağa, düştüğü bir hatanın faturasını çok ağır ödemeye başlıyordu. Trabzon Kalesi eşkıyanın eline geçtiği zaman Memiş Ağa, Kaymakam Çeçenzâde Hasan Ağa'yı serbest bırakıyor, o da Ünye tarafına giderek dağılan kuvvetlerin kalan kısmını çevresine topluyordu. Çeçenzâde, Ordu üzerinden Giresun'a saldırıyor ve buradaki Darçınoğullarını perişan ediyordu. Buna karşılık Süleyman Paşa da Faş Kalesi'ni tamir edip güvenceye aldıktan sonra bölgeye geliyordu. O sırada İstanbul da durumun vehametini kavrıyordu. Tüm kuvvetlerin kumandası Süleyman Paşa'ya veriliyor, ayrıca da bölgeden asker toplamasına müsaade ediliyordu. Böylece Süleyman Paşa, Amasya Mütesellimi İbrahim Ağa'dan, Erbaa Voyvodası Hacı Mustafa Ağa'dan ve ayrıca Kemah, Kuruçay, Niksar, Tokad, Hafik, Yıldızeli, İlikli, Tokaz-

[1] Tarih Dergisi - C. III- Age. - S. 28, 29.

lar, Divriği, Zile ve Gümüşhane Kazalarının Voyvodalarından askeri yardım temin ediyordu. Üstelik İstanbul, durumu denizden de takviye ediyor, birkaç parça daha savaş gemisi gönderiyordu.

Süleyman Paşa yanına yeterli miktarda asker ve cephane alarak gemilere biniyor, Görele Kalesi cıvarındaki Karaburun Kalesi'nin çevresine -adeta- çıkarma yapıyordu. Üstelik de hiçbir çatışmaya girişmeden Kogozâdelere ait karargâh olarak kullanılan konağa giriyor, buraları ele geçiriyordu. Gerçi eşkıya birkaç kez hücuma kalkmayı deniyor, fakat Süleyman Paşa onları püskürtmeyi başarıyordu.[1]

Süleyman Paşa daha sonra karadan ve denizden Memiş Ağa'ya bağlı kuvvetlerin üzerine yürüyor, onları ağır baskı altına alarak bunaltıyordu. Nitekim Memiş Ağa ve adamları Süleyman Paşa ile uğraşırken Trabzon'un savunmasını ihmal ediyordu. Çeçenzâde de bu durumdan yararlanarak 1816 yılının Kasım ayında Trabzon'u geri alıyordu. Memiş ağa ise Rize'ye kaçmak zorunda kalıyordu.

Ne var ki devlete bağlı kuvvetlerin kısa zamanda elde ettiği başarılar, eşkıyanın gözünü korkutmaya yetiyordu. Nitekim, Tuzcuoğluna ilk ihanet eden ise en güvendiği adamı, Sürmene Eşkıyasından Hacısalihoğlu Ali oluyordu. Hacısalihoğlu, Süleyman Paşa'ya bir mektup yazarak affedilmesi için şöyle yalvarıyordu:

"Veliyyü'ün-ni'amım devletlû merhametlû efendim hazretleri

Hâk-i pây-i hâcet-revay-i merhamet-i veliyy'ünniâmilerine niyaz kullarıdır ki merhametlû efendim velînîmet efendimin kullarına olan inâyet ve ihsan ve kerem lâyu'ad ve lâyuhsa Lâkin efendim emr-i hata eyledim Küfran-ı nîmet oldum. Bir alay melâin-i müfsidler kurulunuzu şaşırttılar Bilemedim efendim estağfirullah hata ettim Badelyevm bir kimesnenin sözüne bakmam Hizmet-i Veliyy'ün niâmillerine vüs'um miktarı cûd edeyim Kerem buyur inâyet buyur merhamet eyle Efendimiz bir vezir-i âlişansın her ne kadar isyan eyledim ise ind-i devletlerinde afv keşide

[1] Şakir Şevket- C. 2 - age. - S. 258.

buyurup alîm allah...bâd el yevm Efendimizin ne gûna emr-i irâde-i veliyy'ün nîâmileri buyrulursa bezli cûd edeceğimiz talâk-ı selâse üzerimize olsun mübarek aziz başım içün kulunuzu azad eyle Ruhsat ferman buyurulursa hâne-i âcizânemize gideyim Emr-i devletlerinden tışarı hareket etmek haddim olmayıp kulunuza bu kere ruhsat inâyetiniz buyrulmasını şân-ı şekvetlerinden niyaz kulları olduğumu mübârek hâk-ı pây-ı devletlerine arz-ı kerem-i merhamet ve inâyet-i emr-i ferman devletlû veliyy'ün -nîâmım efendimindir"

bende

Ali El-hac Salih-oğlu kulları[1]

Tuzcuoğlu Memiş Ağa sadece eşkıya yoldaşları tarafından terkedilmekle kalmıyordu. Damadı Kalcıoğlu Osman Bey bile kendisini yalnız bırakıyordu.

Bunun üzerine Süleyman Paşa ile Memiş Ağa arasında amansız bir kovalamaca başlıyordu. Süleyman Paşa, Şatıroğlu Osman Bey ile oğlu Mehmed Ağa ve Rize Mütesellimi Tahir Ağa'yı 2 bin 500 kişilik bir kuvvetle Memiş Ağa'yı izlemeye gönderiyordu. Memiş Ağa kuşatılmasına bir gün kala Of'a kaçıyor, elverişsiz arazide saklanan şakilere sığmıyordu. Buna karşılık Süleyman Paşa'nın kuvvetleri Of yöresine girmekten çekiniyordu. O sırada Rusya gailesi de tırmandığı için merkezî yönetim, Memiş Ağa ile anlaşma yollarını arıyordu. Fakat Of eşkıyası ile Memiş Ağa buna yanaşmıyordu. Çünkü merkezî yönetime güvenmiyorlardı. Başta 2. Mahmud olmak üzere devlet ricâli, teslim olduğu takdirde Memiş Ağa'yı affetmek konusunda samimi idi. Ne ki Of halkının bir kısmı buna inansa bile, büyük bölümü inanmıyor, Ağa'nın teslim olmasına muhalefet ediyordu.

Nihayet İstanbul, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın tasfiye edilmesine karar veriyor ve bu karar doğrultusunda da hazırlıklar tamamlanıyordu. Bu iş

[1] Tarih Dergisi- C.III - Age. - S. 30: Dipnot-Mektup, Hat. Hüm. tas. No. 22563/13 Baş. Bk. Arş..

için, 1817 yılının yaz aylarında, çok büyük bir kuvvet teşkil ediliyordu.

Hazırlıkları Seyyid Ali Paşa ile Süleyman Paşa birlikte yürütüyordu. Gönye, Livana, Acara, Lâzistan ve Batum havalisinden gelen kuvvetler, Of çevresinde toplanıyor ve buradaki asileri kuşatıyordu. Bir süre sonra da 30 bin kişilik kuvvet hücuma kalkıyordu. Çatışmalar iki ay sürüyor ve sonunda asiler mağlup ediliyordu. 15 Zilhicce 1232 (26 Ekim 1817) günü de Tuzcuoğlu Hacı Memiş Ağa yakalanıyordu. Rize'nin bu şöhretli âyâm 100 yaşını aşmış iken boynu vurularak idam ediliyordu. Başı ise Divan Kâtibi Hüseyin Efendi tarafından payitahta götürülüyordu.

Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın idam edilmesinden sonra Harekâta katılan yerel birlikler yerlerine dönüyor, işini bitiren donanma ise İstanbul'a gönderiliyordu. Böylece, devleti uzun bir süre meşgul eden ve tam anlamıyla mafios bir karakter taşıyan Rize Âyâm Tuzcuoğlu'nun başlattığı isyan, bir süre için bastırılıyor, bölgenin 'Sikkesiz Sultanı' durumunda bulunan Hacı Memiş ağa'nın tasfiyesi tamamlanıyordu.[1]

• Sultan 2. Mahmud'un tam anlamıyla mafios bir nitelik taşıyan ve Mafios Toplum Yapısı'nın tarihsel süreçte olu masında etkin bir rol oynayan 'âyânlık' kurumunu tasfiye etmek amacıyla giri tiği harekât, kalıcı bir ba arı ile sonuçlanabiliyor muydu? Örneğin; Rize Âyânı Memiş Ağa'nın idam edilmesi Doğu Karadeniz'deki âyânların veya diğer yerel güç odaklarının (derebeyleri-hanedan-e kıya) etkinliğini ortadan kaldırabiliyor muydu?

Unutmamak gerekir ki Osmanlı merkezî yönetimi, etkin bir 'yerel bürokratik örgütlenmeyi' gerçekleştiremediği için, devletin ekonomik ve siyasi işlerini yürütebilmek için sürekli olarak 'yerel güç odakları' ile işbirliği yapıyordu. Kaldı ki bu işbirliği, güvenlik ve asayiş sorunlarının çözümlenmesi bakımından da gereklilik gösteriyordu.

Merkezî otoritenin, özellikle Celâlî İsyanları karşısında çöküntüye

[1] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 27-33.

uğraması sonucu İmparatorluk genelinde başgösteren otorite boşluğu, çoğunlukla mütegallibe kökenli 'ileri gelenler' yani, âyân tarafından dolduruluyordu. Böylece yerele, uzun bir süre eşkıya ve mütegallibe egemen olduktan sonra koşullar, âyânlık kurumunun otoritesini (yasal kökenli olsun veya olmasın) gerekli kılıyor; bu otorite uzun bir süre merkezî otoritenin bıraktığı boşluğu dolduruyordu.

Bu durum 'yönetim sorunlarından' kaynaklanan, İmparatorluğun genel görünümünü ve meydana gelen oluşumları ifade ediyordu.

Fakat mesele, toplumun veya bireyin sosyal gereksinimleri ve yapılanması bakımından da o denli farklı sayılmazdı.

Zaafa uğrayan merkezî otorite, yereldeki kitleleri adeta kendi kaderine terketmiş bulunuyordu. Onların gereksinimlerine hiçbir alanda yanıt veremiyordu. Ekonomik gereksinimler bir yana, yereldeki insanların can güvenliklerini bile sağlayamıyordu.

Yerel topluluklar eşkıya ile mütegallibenin insafına terkedilmiş izlenimi veriyordu. Bu insanlar geçimlerini sağlayabilmek bir yana, namuslarını ve canlarını bile koruyamıyorlardı. Köylüler çoğunlukla topraklarını terkederek daha güvenli yerlere göç etmek zorunda kalıyordu. İşte bu nedenle âyânlık kurumu, toplumun bir (koruyan-korunan bağlamında) 'sosyal talebi' haline geliyor; merkezî yönetimden doğan otorite boşluğu, tabanın da şiddetli talepleri sonucunda âyân (derebeyi-hanedan-sosyal eşkıya) tarafından dolduruluyordu. Bunların otoritesi, merkezî yönetim tarafından da kabul ediliyor ve devlet 'merkezî otoriteyi' bu kişilerle paylaşmak zorunda kalıyordu. Yerelde adeta 'resmî otorite' olarak kabul edilen âyânlar, devletin yerine getiremediği pek çok hizmeti ifa ediyor; halkın can, mal ve namusunu korumak görevi çoğunlukla bu kişilere bırakılıyordu.

Aradan uzun bir süre geçip de merkezî otorite ile yerel otoriteyi temsil eden âyânlar arasında hesaplaşmaya gidilince Sultan 2. Mahmud, mutlak otoritesini tesis etmek amacıyla âyânları tasfiye harekâtını başlatıyordu. Bu harekât bir bakıma devlet otoritesinin yeniden tesis

edilmesi anlamına geliyor, dolayısıyla 'devlet reformu' niteliği taşıyordu. Nitekim Sultan 2. Mahmud tarafından yaşama geçirilen reform hareketinin sonucunda, Sultan Abdülmecid Tanzimat Fermanını yayınlayarak yeni bir dönemi başlatacaktı.

Bu bağlamda, âyânların bir kısmının arka arkaya idam edilerek ortadan kaldırılması, bir bölümünün de eceliyle yaşama veda etmesi, yerel zeminde yeniden bir 'otorite boşluğunun doğmasına' yol açıyordu. Ne var ki Sultan 2. Mahmud zamanında devlet henüz, bu boşluğu doldurabilecek düzeydeki devlet kadrolarıyla tahkim edilememiş, bürokratik örgütlenmeye henüz ulaşamamıştı. Nitekim idam edilen veya eceliyle ölen âyânların yerini yeniden, (değişik adlar altında) aynı doğrultudaki yerel güç odakları dolduruyordu. Kısacası başka âyânlar, derebeyleri, yasadışı yollardan güç kazananlar, hatta eşkıya; yerel ahlak ve hukuk çerçevesinde 'yerel otorite' konumuna geliyordu. Merkezî otorite bu kez de onlarla işbirliği yapmak zorunda kalıyor, fırsat bulunca yine yok etmeğe çalışıyordu. Dolayısıyla 'yasadışılığın' ardı arkası kesilmiyor, merkezî otorite de bunlara karşı 'şiddete dayalı' harekât düzenlemek gereğini duyuyordu. Bir başka ifadeyle devlet bir yandan yeni 'güç odakları' oluşmasına seyirci kalarak, onları meşrulaştırıyor; diğer taraftan da otoritesini daha fazla paylaşmamak için onları, güç kullanarak ve kan dökerek tasfiye etmeye uğraşıyordu.

Gerek coğrafi durumu, gerekse sosyal, ekonomik ve etnik yapısı itibarıyla Doğu Karadeniz bölgesi bu oluşumların en çarpıcılarına sahne oluyordu.

Nasıl ki Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın Rize Âyânlığı ve bölgesel bir güç haline gelmesi hem merkezî yönetim, hem de yerel toplum bakımından bir gereksinim olarak ortaya çıkmış ise... Memiş Ağa'nın idamından sonraki olaylar ve isyanlar silsilesi de aynı nedenle birbirini izlemeye ve aynı zincire yeni halkalar eklemeye devam ediyordu.

Nitekim, Tuzcuoğlu'nun idam edilmesinden sonra, ondan doğan boşluğu damadı Kalcıoğlu Osman Bey, ardından oğlu Ahmed Ağa, daha

sonra kardeş çocukları doldurmaya çalışıyordu. Bunlar da her seferinde merkezî otoriteye karşı yereldeki geçmişten gelen, saygınlıklarını, prestijlerini ve etkinliklerini kullanarak bireysel otoritelerini tesis etmeye uğraşıyorlardı. Bu nedenler merkezî otorite ile karşı karşıya geliyor, sık sık devlet güçleriyle çatışmaya girmek zorunda kalıyorlardı.

Memiş Ağa'nın hakkında idam kararı verilmesine kadar devlete karşı ikiyüzlü politikalar izleyen, dışarıya karşı merkezî otoriteye bağlıymış gibi davranıp da yerelde kendi otoritelerinden başka hiçbir otoriteye tahammül gösteremeyen ve yaşam hakkı tanımayan Tuzcuoğulları; yıllarca süren isyanlar nedeniyle artık deşifre oluyordu. Merkezî otorite Tuzcuoğullarını sürekli gözaltında tutarak ve denetleyerek, sık sık da yasadışı ilan ederek 'Mafios Aile' muamelesi yapıyordu. Buna karşılık yerel halk; yerel hukuka saygılı davranması, yerel ahlâk anlayışını savunarak koruması ve başta yerel ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda duruma hakim olması nedeniyle, merkezî otoritenin karşısında, Tuzcuoğullarının yanında yer alıyordu. İsyanlar sırasında devlet güçleri yerine Tuzcuoğullarına yardım ediyor, gerektiğinde onların safında çarpışmalara katılıyordu. Onlar daha başka tarihsel nedenlerin de etkisiyle merkezî otoriteyi adeta bir düşman gibi görüyor, merkezî otoritenin yerele egemen olmasını istemiyorlardı.

Nitekim bu çerçevede Memiş Ağa'nın idam edilmesinden birkaç ay sonra, bölgede sükûnet yeniden bozuluyor, Doğu Karadeniz bir kez daha savaş alanına dönüyordu.

Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın idam edilmesinden sonra, önde gelen ve Ağa'ya ihanet eden Sürmene eşkıyasından Hacısalihoğlu Ali, Trabzon'a iskân ediliyordu. Merkezî yönetim isyancıları birbirinden ayırmak amacıyla Tuzcuoğlu'nun damadı Kalcıoğlu Osman Bey'i de Sürmene'ye yerleştiriyordu. Buna paralel olarak Trabzon Valisi Süleyman Paşa Alanya'ya tayin ediliyor, ondan boşalan yere de Kapudan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa getiriliyordu.

Tuzcuoğlu'nun damadı Osman Bey, bölgede hayli güçlü ve etkin bir

konumda bulunuyordu. Sürmene'de çevresine 4-5 bin silahlı adam topluyordu. Kaldı ki Of ve Sürmene'de istese bu kuvvetlerin sayısını 70-80 bine çıkarabilirdi. Zira bu çevredeki âyân, hanedan, şaki ve ağalar Kalcıoğlu'na derin bir saygı ve bağlılık gösteriyordu. Aynı şekilde Hacısalihoğlu Ali ve akrabaları da önemli bir silahlı güç oluşturuyordu.

Üstelik, gerek Osman Bey, gerekse Hacısalihoğlu zorunlu iskândan rahatsızlık duyuyor, haklarındaki kararın değiştirilmesini istiyorlardı. Karar değiştirilmediği için de yeri geldikçe olumsuz tepkiler gösteriyorlardı.

Buna karşılık Trabzon Valisi Hüsrev Paşa, durumun nezaketini bir türlü kavrayamıyordu. Görevi devraldıktan sonra, Trabzon Âyânından Tuzcuoğullarının rakibi ve hasmı olan Şatıroğlu Osman Bey ile sıkı bir münasebet tesis ediyor, aralarından adeta su sızmıyordu. Bu durum ise Tuzcuoğullarıyla birlikte, daha önce Memiş Ağa'ya bağlanmış, sadakât göstermiş ve birlikte hareket etmiş olan tüm 'ileri gelenleri' huzursuz ediyor, endişeye sevkediyordu.

Bu gelişmeler karşısında Osman Bey, 4-5 bin cıvarındaki adamıyla birlikte Trabzon'da oturmasına izin verilmesi için merkezî yönetime resmen başvuruyordu. Ancak Osman Bey'in talebi reddediliyordu. Alınan olumsuz cevap Tuzcuoğullarını çileden çıkarıyor; onlarla birlikte Sürmeneli Deli Ahmed, Gümrükçüoğlu ve Alaybeyoğlu ayaklanarak, merkezî otoriteyi yok sayıyorlardı. Trabzon Valisinin elindeki imkânlarla bu ayaklanmayı bastırması mümkün görünüyordu. Ancak Hüsrev Paşa durumu zamanında kavrayamıyor, eski politikasını devam ettiriyordu. Babıâli ise, Hüsrev Paşa'ya duyduğu güveni sürdürüyordu.

Nihayet beklenen oluyor ve aynı anda birkaç yerde birden ayaklanmalar başlıyor, kanlı olaylar hızla yayılıyordu. Osman Bey Sürmene'de, Hacısalihoğlu Ali Trabzon'un Vakıf Karyesinde, Hacısalihoğlu'nun kayınpederi İnesil (şimdiki Eynesil) âyânından Dedezâde Süleyman Bey Görele'de ve Deli Ahmed ile Alaybeyoğlu da Çavuşlu mevkiinde fiilen isyan hareketine girişiyorlardı. Bu kanlı olaylar Dedezâde Süleyman

Bey'in 200 adamıyla birlikte hücuma geçmesiyle patlak veriyordu.

Canik, Lâzistan ve Şarkî Karahisar çevresinden kuvvet toplayan Trabzon Valisi Hüsrev Paşa, karşı saldırıya girişiyor, başlangıçta bazı başarılar da elde ediyordu. Nitekim, Kalcıoğlu Osman Bey'in 'yeğeni' Deli Ahmed'in yakınları tutuklanarak Trabzon'a gönderiliyordu. Dedeoğlu Süleyman Bey üç top ve bol miktarda cephane ile birlikte ele geçiriliyordu. Osman Bey ile Hacısalihoğlu Ali korkuya kapılarak Tonya'ya kaçıyorlardı. Ayrıca bunların yanında yer alan Bahadıroğulları, Hacı Fettahoğulları, Pir Ali ve yörenin önde gelen eşkıyası devlet kuvvetlerine teslim olarak 'aman' diliyorlardı.

Ne var ki 1819 yılında başlayan isyan Hüsrev Paşa'nın düşündüğü ve sandığı kadar kolay bastırılamıyordu.

İsyancılar kısa bir dağılma süreci yaşadıktan sonra, Kalcıoğlu Osman Bey ile Hacısalihoğlu Ali duruma hakim oluyordu. Dağılan kuvvetler yeniden bunların çevresinde toplanıyor ve devlet kuvvetlerine karşı başarılar elde ediyorlardı. Bu nedenle merkezî yönetim ile asiler arasındaki mücadele uzuyor, tırmanıyor, kızışıyordu. Böylece Trabzon Valisi Hüsrev Paşa'nın başarısızlığı da ortaya çıkıyordu.[1]

Kalcıoğlu ile Hacısalihoğlu'nun başarısı karşısında İstanbul, Hüsrev Paşa'yı Trabzon Valiliği görevinden azlederek yerine 1820 yılında Salih Paşa'yı tayin ediyordu. Ancak Salih Paşa'nın Valiliği sırasında durum daha da kötüleşiyordu. Salih Paşa önce âyâna, eşrafa ve asilere nasihat ediyor, fakat bu girişimi sonuç vermiyordu. Vali meseleyi barış yoluyla çözümleyemeyeceğini anlayınca Kalcıoğlu ve adamlarının üzerine kalabalık bir askerî kuvvet sevkediyordu. Ancak bu kuvvet de başarılı olamıyor ve çaresiz kalan Salih Paşa İstanbul'dan yardım talep ediyordu.

Bu sırada Doğu Cephesi'nde İran, Batı Cephesi'nde ise Yunanistan sorunu patlak veriyor; İstanbul Trabzon Valisi'nin istediği yardımı gön-

[1] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 33-35.

deremiyordu. Meydanın boş kaldığını fark eden Tuzcuoğulları, bu kez olanca güçleriyle ortaya çıkıyorlardı.

Memiş Ağa'nın idam edilmesinden sonra oğlu Ahmed Ağa, Of çevresine çekilerek yaşamını burada sürdürüyor ve merkezî otoriteye bağlı görünüyordu. Bu arada da Of eşrafından Büberoğlu, Memiş Ağa'nın kızıyla evleniyordu. Böylece Tuzcuoğlu Ahmed Bey, Büberoğlu Memiş Ağa'nın etkisi altına giriyordu. Memiş Ağa ise Ahmed Bey'i kışkırtıyor, babasının intikamını alması için baskı yapıyordu.

Beri tarafta Kalcıoğlu ile Hacısalihoğlu'nun bölgeye hakim olmaya başladığını gören Tuzcuoğlu Ahmed Ağa, kayınpederinin teşvik ve baskılarına daha fazla dayanamıyor, adamlarıyla birlikte o da ayaklanıyordu. Asilere katılan Tuzcuoğlu Ahmed Ağa ile adamları, gerçekleştirdikleri baskınlarla Rize yöresine hakim oluyorlardı.

Olayların hızla asilerin lehine gelişmesi, merkezî yönetimi telaşlandırıyordu. İstanbul, ayaklanmayı bastırması için Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Mehmed Ağa'yı tam yetki ile bölgeye gönderiyordu. Nitekim Mehmed Ağa, Doğu Karadeniz'e ayak basar basmaz sağduyulu bir yaklaşım gösteriyor, halkın şikayetçi olduğu vergileri indiriyor, tahsildarları daha insaflı davranmaları konusunda ikaz ediyordu. Böylece halkın desteğini arkasına alıyor, sonra da kademeli olarak aflar çıkararak asileri silah bırakmaya ikna ediyordu.

> "Mehmed Ağa bu işte hakikaten büyük başarı göstermişti. Köylü asi reislerini terkedince Ahmed Ağa, Büberoğlu, Kalcıoğlu ve sair emsali yalnız kalmış, nihayet bunlar da mecburen inkıyad eylemişlerdi."[1]

Mehmed Ağa bununla da yetinmiyordu. Hem bölgeden asker topluyor, hem de Tuzcuoğlu Tahir, Abdülkadir ve Abdülaziz'i devlet hizmetine alarak gelecekte muhtemel bir ayaklanmanın önünü de şimdiden kesiyordu.

---

[1] Tarih Dergisi - C. III , Age. - S. 38.

Mehmed Ağa 1822 yılında Vali Salih Paşa'yı azlettiriyor, yerine eski Vali Hüsrev Mehmed Paşa'yı tayin ettiriyordu. Kendisi de Trabzon Mütesellimi olarak kalıyordu.

Hüsrev Paşa ikinci kez Trabzon Valisi olunca eski deneyimlerine de dayanarak daha dengeli bir politika ve yönetim uyguluyordu. Yerel güç odakları arasındaki çekememezlik ve rekabeti gözönüne alarak, patlamaya hazır bir bombayı andıran bölgede asayişi korumayı başarıyordu.

Buna rağmen 1825 yılında Trabzon Valiliği'ne Çeçenzâde Hasan Paşa tayin edilince adeta bombanın fitili ateşlenivériyordu. Bu kez -her zaman merkezî yönetimin yanında görünen- Şatıroğlu Osman Bey isyan ediyordu. Zira Osman Bey ile Çeçenzâde arasında derin bir rekabet bulunuyordu. Hasan Paşa Vali oluncu Şatıroğlu'nu Trabzon'dan uzaklaştırmaya çalışıyor, bu yolda İstanbul'a telkinlerde bulunuyordu:

"...Trabzon'da âyânlık dâiyesinde olan Şatıroğlu Osman Ağa otuzkırk seneden berû devlet-i âliyye sâyesinde âyân-ı belde bulunup akdema mîrâhur-ı evvel pâyesi ile kadri terfi olunarak dergâh-ı âlî kapucubaşılığı ihsan-ı şâhâne buyrulmuş ve rütbesi sebebile eslâfımız vüzerâ-yı âzâm hazaratından hakkında riâyet ve hürmet kılınmış olmağın bu suretle vâkı' olan umur-ı mühimme-i devlet-i âliyye ve hıdamat-i seniyyede sarf-ı mâye-i gayret ve şükranı tediye içün dâima ibraz-ı sadakât ve izhar-ı hüsn-i hıdmet eylemek farızai zimmeti iken maiyetine inâyet buyrulan ni'met ve lûtfu bilmeyüb îkaz-ı fetret ve nifak vadilerinde Of ve Rize ve Sürmene eşkıyalarından bir alay şekavetkârı sahabet ve Rizeli Tuzcuoğulları Tahir ve Abdülkadir ve Abdülaziz nam şekavetpîşeler akraba bulunup onları dahi sahabet ederek vüzerâ-i îzamın kesr-i nüfuzuna sâi ve emval-i fukara ve raiyeti me'kel ve katl'i nüfus ile ülfet ve kâr-ı mefâsidine revaç ile dâima hile-i bedîalar îcad ve Trabzon'ı giriftar-ı ihtilâl ve ifsad ve infaz-ı irâde-i âlîye mugayeret ve Trabzon'a Vali olan vulât-ı îzam varûduna kadar mütesellimi olduğu vüzerâya ibtida birkaç mah muvafakat gösterip hakkında hüsn-i şahadet tahsil ettikten sonra nihayet mecbûl olduğu fi'lini işleyerek vali-i eyâlet olanları ihanet ve hıyaneti müddet-i medideden berû mûtad idüp şirâze-i beldenin

fesh-i nizâmına bâdi ve sâir umur-ı mühimmenin ifsadı ile erbabı bagyin şekaveti tahrik ve ihtilâlden hâli olmayıp otuz seneden berû ülfet ettiği mefsedetini hakk-ı çâkeranemde dahi icraya ictisarı cezm olundukta bu san'atı keriheden keff-i yed etmesi bi'd-defaat tenbih ve vesâyâ olundukça sureti haktan görünüp istikamet suretlerini ifâde ederse de yine ihfâ-i mecbûl olduğu tab-ı fesatından fârig olmayarak ihtilâl her taraftan tahakkuk ve elli altmış günden berü mintarafillah mizacsız bulunduğumuz evanı tamam fırsat ve ganimet addedüp matlub-ı ulya buyrulan merhum Hacı Salih Paşa bekayası ve atufetlû Kapıdan-ı Derya ve Hâfız Ali Paşa hazaratı bekayaları ve kalyoncu neferatı hususunu tâtil maksadile Sürmene ve Rize taraflarını tahrik ve idlâl ve cemiyet ettürüp tarafımıza sureti haktan göründüğü yine iğmaz olunarak def'leri içün gitmeyi iltimasiyle gönderildikte eşkıyaların içerüsüne varıp fesadlarına takviyet vererek nefs-i kal'aya hücum dâiyesinde oldukları teyakkun olundukta tarafımızdan biraz asker gönderilip birkaç defa muharebe ve uvni bâri ve kuvve-i teveccühat-ı şehriyâri ve hüsn-i devlet-i veliyyünnîâmileri ile fesadlarını baş edemeyeceklerini cezm ederek kendi kendilerine mümaileyhin tahrik ve hilesi ile nedamet ve itaati taahhüd misullü dehâlet suretlerini gösterdiklerinde vakt-ü hâl mülâhaza olunup bir defa Madenlere ve Canik'e azimet ve bir kere Anapa'ya varılıp emr-i muhafazası bi suret-i haseneye rabt ile avdet edeceğimiz zamimesine mebni bâdehu iktizası der-i devlet medâra niyaz olunarak bir nizamına müsaade isticlabına kadar şimdilik sükût ile muamele olundu ise de mümaileyh Şatıroğlu elyevm şehre gelmeyüp hâlen Yumra'ya birkaç mesâfe konağında ikamet ve fesaddan hâli olmayarak bir taraftan Sürmene ve rize ve Of Kazaları ile Gönye Sancağım tahrik ve bir fesadı ihtiyâr edeceği nümûder olmağla mümaileyhin te'dip ve ıslahı içün bilâd-ı âhere nefy ve iclâ olmadıkça Trabzon Sancağı çirkâb-ı fesâdından tathir ve rehayâb olmayacağı zâhîr ve bedîdar ve âlâ hâlihi kalsa mümaileyhin fesâd ve ihtilâli hasrı evkad etmekten başka bir maslahatın hüsn-i suhuletine muvaffak olunamayacağı emr-i âşikâr olduğundan suret-i hâlin derbarı mâ'delet-karara inhası ile iktizasının icrası istida olunmak îcab-ı hâlden olmakla iltimas-ı übeydânem muvafık-ı baîdeye

nefy ve iclâsıyla liva-i mezburu ifsad ve ihtilâlden ve fukaray-ı raiyeti enva-ı mezâlim ve taaddisinden tahlis için ferman..."

bende
El-hac Hasan
Vali-i Trabzon ve Muhafız-ı Anapa[1]

Sadrazam Selim Mehmed Paşa durumu tahkik ettirince, meselenin çekememezlik ve rekabetten kaynaklandığını, Çeçenzâde'nin de gereğinden fazla sert davrandığını anlıyordu. Bunun üzerine merkezî yönetim duruma müdahale etmiyordu.

Şikayetinden sonuç elde edemeyen Çeçenzâde bu kez de halkı kışkırtıyor ve 39 imza ile İstanbul'a bir şikayet mektubu gönderiliyordu. Bu arada Trabzon Âyânı Şatıroğlu Osman Bey de eşkıyayı koruması altına alarak çevrede baskı tesis ediyordu.

Bunun üzerine Sadrazam; Şatıroğlu Osman Bey'i cezalandırmak yerine onu, Erzurum Mübayaacılığına tayin ediyordu. Böylece patlamak üzere olan kanlı olaylar son anda önleniyor, 1825'den 1831 yılına kadar uzun sayılabilecek bir süre bölgeye barış ve sükûnet egemen oluyordu. Ancak, Tuzcuoğlu ve Şatıroğlu aileleri de içten içe yitirdikleri otoriteyi yeniden tesis etmek amacıyla yanıp tutuşuyor, fırsat kolluyordu.

31 Temmuz 1831 günü Trabzon Valiliğine Osman Paşa tayip ediliyordu. Osman Paşa çevrede etkin olan ve merkezî otorite karşısında yerel otorite bakımından alternatif oluşturan iki âyân ailesini kontrol altında tutabilmek için, bazı aile fertlerini devlet hizmetine alıyordu. Örneğin; Tuzcuoğlu Tahir Ağa Rize Mütesellimi oluyor, kardeşi Abdülkadir Ağa Çürüksu Kaymakamlığına getiriliyor, Şatıroğlu da silahlı kuvvetlerin kumandanı olması sıfatıyla Trabzon'da kalıyordu.

Ancak köşe başlarını tutan bu kişiler, devletin karşı karşıya bulunduğu dış sorunlar nedeniyle zor durumda kalmasından yararlanarak yi-

[1] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 39- 41: Dipnot- Tahrirat, Hat. Hüm. tas. No. 22616/E, Baş. Bak. Arş..

ne de merkezî otoriteyi yok saymaya başlıyor, Trabzon'dan verilen emirleri uygulamıyorlardı. Keza, verilen görevleri kulak ardı ediyor, yerelde kendi otoritelerini tesis edebilecek şekilde davranarak girişimlerde bulunuyorlardı. Bu konuda eskiden olduğu gibi Tuzcuoğulları başı çekiyor, ikiyüzlü politikalar uyguluyor ve ustaca manevralar yaparak payitaht'ın etkinliğini kırmaya çalışıyordu.

Örneğin; Vali'yi hiçe sayan Tuzcuoğulları Mısır Seferi nedeniyle Vali'nin istediği 750 kişilik kuveti hiç itiraz etmeden hazırlıyor ve Tahir Ağa'nın kumandasında Osman Paşa'nın maiyetine gönderiyorlardı. Ancak Trabzon Valisi Osman Paşa, emrindeki yerel kuvvetlerle birlikte Sivas'a doğru harekete geçince, Tuzcuoğulları bir punduna getirip bir kez daha ayaklanıyorlardı. Çürüksu Kaymakamı Tuzcuoğlu Abdülkadir Ağa, 1832 yılının Eylül ayında, beraberinde binlerce adamı olduğu halde Gönye üzerine yürüyordu. Abdülkadir Ağa bu sırada Mısır'daki Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile anlaştığı dedikodusunu yayıyor, amacının Trabzon'a gitmek olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca Of ve Sürmene çevresinde de faaliyet gösteriyordu.

Mesele bununla da bitmiyordu. Abdülkadir Ağa Livana eşrafından; Recep Bey, Süle Bey, Lâz Aslan Bey ve adamlarıyla da anlaşarak Livana'yı elegeçiriyordu.

Bunun üzerine Trabzon Valisi Osman Paşa, Sivas'dan geri dönüyor, Şatıroğlu Osman Bey yine devletin yanında yer alıyor ve Livana asilerin elinden kurtarılıyordu.

Vali Osman Paşa Tuzcuoğullarının idam hükmü için ferman istiyordu. Buna karşılık Abdülkadir, Abdülaziz ve Tahir Ağa'lar birer mektup göndererek Vali'de 'aman' diliyorlardı.

Paşa da Sadrazama baş vurarak konu hakkındaki düşüncesini şöyle ifade iyordu:

> "... Bunlar pek sağlam ayakkabı değillerdir. Ancak hasb-el vakt şu aralık kullanmak münâsib görünüyor. Çünkü şimdilik donanma için as-

kere ihtiyaç vardır. Hazeriye yetiştirilmek şartı ile onları da İstanbul'a çağırıp muvakkat bir zaman için bu işi idare edelim."[1]

Üç kardeş İstanbul'a çağrılıyordu. Bu kez de Kalcıoğlu Osman Bey rahat durmuyor, Tuzcuoğulları bölgeye dönüyor ve 1834 yılına kadar Doğu Karadeniz'de asayiş ve düzen sağlanamıyordu.

Bütün bu olaylar, âyânlık müessesesinin tasfiye edilmek istenmesine karşın, onun doğuran sosyal zeminin her zaman kendi bünyesinden (yerelden) çıkan bir otoriteye gereksinim duyduğunu gösteriyordu. Nitekim bu gereksinim, merkezî otoriteye karşı -kaçınılmaz olarak- yerel güç odağı yaratıyor ve bu odağın otoritesi altına -sığınıyor- giriyordu.

Rize Âyânı Memiş Ağa'nın 1817 yılında idam edilmesine karşın, aynı ailenin etkinliği 17 yıl daha sürüyordu. Yerel halk her seferinde kendisine hükmeden, kendi ahlâk ve hukuk anlayışını temsil eden bu otoritenin yanında yer alıyor, yasadışı bir konuma düşmekten bile kaçınmıyordu. Nitekim Tuzcuoğlu-Şatıroğlu İsyanları 1834 yılına kadar devam ediyordu. Görünürde o yıl sona eriyordu ama Doğu Karadeniz'deki güç odakları 'yerel değerlere dayanan otoritelerini' günümüze kadar muhafaza ederek sürdürüyorlardı. Bu yerel otorite odakları, merkezî yönetim tarafından asla tasfiye edilemiyor, çoğunlukla yok sayılarak -hatta- bazen de 'zorunlu olarak' işbirliği yapılarak, üzeri örtülmeye çalışılıyordu.

Sultan 2. Mahmud'un tasfiye etmeğe çalıştığı -az çok- bütün âyânlık bölgelerinde benzer durum yaşanıyordu. Âyânlar öldürülüyor -veya ölüyor- görünürde sistem ortadan kalkıyor, uygulamada ise başka adlar ve sosyal konumlar altında, yerel güç odakları varlıklarını sürdürüyordu.

Üstelik bu yerel güç odakları, Mafios Toplum Yapısı çerçevesinde, yasadışı ekonominin vaadettiği kazançtan pay alabilmek için, geleneksel ilkeler ve yapılanmalar doğrultusunda 'mafios örgütlenmelere' gitmekten hiçbir zaman ve hiçbir koşulda kaçınmıyordu.

---

[1] Tarih Dergisi - C. III - Age. - S. 47; Dipnot 55 - Tezkere, Hat. Hüm, tas., no. 22608 Baş. Bak. Arş..

KAYNAKÇA

Prof. Dr. AKDAĞ Mustafa - Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celâli İsyanları - Cem Yayınları - İstanbul, 1995.

AKSAMAZ Ali İhsan - Kafkasya'dan Karadeniz'e Lâzların Tarihsel Yolculuğu - Çiviyazıları - İstanbul, 1997.

AKTEPE Dr. Münir – Patrona İsyanı, 1730 – İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No. 808 - İst. Ed. Fak. Bas., 1958.

ANDREADİS Yorgo - Gizli Din Taşıyanlar - Belge Yayınları - İstanbul, 1999.

ÂŞIKPAŞAZÂDE Tarihi - Matbaa-i Amire - İstanbul, 1332.

BERKOK General İsmail - Tarihte Kafkasya - İstanbul Matbaası - İstanbul, 1958

BIJIKYAN P. Minas - Pontos Tarihi , Tarihin Horona Durduğu Yer, Karadeniz - Çeviri: Hrand D. ANDREASYAN - Çiviyazıları , İstanbul, 1998.

BUSBECQ - Türk Mektupları - Remzi Kitapevi , Sertel Matbaası - İstanbul, 1998.

CEVDET PAŞA - Tarih-i Cevdet, 12 cilt - Matbaa-i Osmaniye - Dersaadet, 1309.

CEZAR Mustafa - Osmanlı Tarihinde Levendler - İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No. 28 - Çelikcilt Matbaası - İstanbul, 1965.

ÇAMLIBEL Faruk Nafiz – Han Duvarları – Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser – M.E. Basımevi, İstanbul, 1969.

ÇELEBİ Evliya - Evliya Çelebi Seyahatnamesi - 16 cilt - Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi - Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN - Kardeş Matbaası - İstanbul, 1970.

ÇİLOĞLU Fahrettin - Gürcülerin Tarihi - Ant Yayınları - İstanbul, 1993.

ÇULCU Murat - Her Sakaldan Bir Kıl - Türkiye'de MAFİA'laşmanm Kökenleri - E Yayınları - İstanbul, 2001.

ÇULCU Murat - Dünyamızı Saran MAFİA - Kastaş Yayınları - İstanbul, 1992.

ÇULCU Murat - Baykuşlar Vadisi, Fakılu - Erciyaş Yayınları - İstanbul, 1997.

DANIŞMEND İsmail Hami - İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 4 cilt - Türkiye Yayınevi - İstanbul, 1972.

EFLÂKÎ Ahmet - Ariflerin Menkıbeleri, 2 cilt - Çeviren Tahsin YAZICI -Hürriyet Yayınları - İstanbul, 1973.

ERDOST Muzaffer İlhan – Şemdinli Röportajı – Onur Yay. – Ank. 1993.

Tarih-i Ebul FARUK - Mürettep ve Naşiri Mesulü Tazade Ömer FARUK bin Mehmed MURAD - Matbaa-i Amedi- İstanbul, 1325.

GOLOĞLU Mahmut - Anadolu'nun Milli Devleti, Pontos - ankara, 1973.

GOLOĞLU Mahmut - Trabzon Tarihi, Fetih'ten Kurtuluş'a Kadar - Kalite Matbaası - Ankara, 1975.

HAMMER Joseph von - Devlet-i Osmaniye Tarihi - 10 cilt - Mütercimi Mehmed ATA , Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası - İstanbul, 1332.

GÜNALTAY Ord. Prof. Şemseddin Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları - Yakın Şark IV., 2 bölüm - TTK yayınları - TTK basımevi - Ankara, 1987.

KARAGÖZ İlyas - Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı - Editör, Ömer ŞEN , Derya Kitabevi - Trabzon, 1998.

KIRZIOĞLU Dr. M. Fahrettin - Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, 1451, 1590 - ankara Üniversitesi Yayınları No. 358 - Sevinç Matbaası - Ankara, 1976.

KARPUZ Haşim - Rize , Kültür Bakanlığı Yayınları - TTK basımevi Ankara, 1992

KOÇU Reşad Ekrem - Yeniçeriler - Koçu Yayınları - İstanbul, 1964.

KÖPRÜLÜ Prof. Dr. Fuad - Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar - Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları - Ankara Üinversitesi Basımevi , Ankara, 1966.

LOWRY Heath W. - Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583 - Boğaziçi Üniversitesi Yayınları N. 159 - İstanbul, 1981.

NAİMA Tarihi, 6 cilt, - Tab'hane-i Amire – Dersaadet, 1280 – S. 233.

OCAK Ahmet Yaşar - Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik, Kalenderiler, TTK basımevi - Ankara, 1992.

ÖZGÜN M. Recai - Atmaca - Fatih Ofset.

ÖZGÜN M. Recai - Lazlar - Çiviyazıları - İstanbul, 1996.

ÖZKAYA Yücel - Osmanlı Amparatorluğunda Ayanlık - TTK yayınları - TTK basımevi - Ankara, 1994.

PAKALIN Mehmed Zeki - Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü - 3 cilt - Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları - İstanbul, 1993.

RASİM Ahmed - Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, 4 cilt - Sahib ve Naşiri İkbal Kitabhanesi Sahibi Hüseyin -Şems Matbaası - İstanbul, 1328-1330.

REFİK Ahmet - Onaltıncı Asırda Rafızîlik ve Bektaşîlik , Muallim Ahmet HALİT Kitaphanesi - İstanbul, 1932.

SAMANCIGİL Kemal - Bektaşilik Tarihi - Basan ve Yayan: İsmail Nazım Ergenel - Emniyet Kütüphanesi - Tecelli Matbabası - İstanbul 1945.

SENCER Muammer - Bilimsel Kaynak ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni - Tel Yayınları - İstanbul, 1971.

SÜMER Prof. Dr. Faruk - Oğuzlar - Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları - Ankara, 1972.

SÜMER Prof. Dr. Faruk - Tirebolu Tarihi , Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği - İstanbul, 1992.

ŞEVKET Şakir - Trabzon Tarihi, 2 ci - Umran Matbaası - İstanbul, 1294.

TANSEL Dr. Selahattin - 2. Bayezit'in Siyasi Hayatı - Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları - İstanbul, 1966.

TRABZON - Trabzon İl'i ve İlçeleri Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı Yayınları - Ankara, 1988.

ULUÇAY M. Çağatay - 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri - Berksoy Basımevi - İstanbul, 1955.

UMUR Hasan - Of ve Of Muharebeleri – 2 cilt - Güven Basımevi, İstanbul, 1949.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. İsmail Hakkı - Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa - TTK Yayınları - Maarif Matbaası - İstanbul, 1942.

UZUNÇARŞILI Ord. Prof. İsmail Hakkı - Çandarlı Vezir Ailesi - TTK yayınları - TTK basımevi, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI Ord. Prof. İsmail Hakkı-Enver Ziya Karal Osmanlı Tarihi, 10 cilt, TTK yayınları - TTK basımevi - Ankara, 1947.

XENEPHON Anabasis - Onbinlerin Ricatı - Tercüme Eden Hayrullah ÖRS - Remzi Kitabevi , İstanbul, 1939.

VAKTİDOLU Atalay Adil Ali - Abdal Musa Sultan ve Velâyetnâmesi - Can Yayınları - İstanbul, 1997.

VANİŞLİ Muhammed, Ali Tandilava - Lâzların Tarihi - Ant Yayınları - İstanbul, 1992.

SÜRELİ YAYINLAR

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergileri kolleksiyonu
Belleten kolleksiyonu
İslam Ansiklopedisi- Milli Eğitim Bakanlığı basımı
Büyük Larousse Ansiklopedisi - Gelişim Yayınları basımı
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası kolleksiyonu
Osmanlı Araştırmaları Dergisi kolleksiyonu
Vakıflar Dergisi kolleksiyonu
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi – Tarih Enstitüsü Dergisi Kolleksiyonu
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi – Tarih Dergisi Kolleksiyonu
Hayat Tarih Aylık Kültür Mecmuası Kolleksiyonu
Resimli Tarih Mecmuası Kolleksiyonu

Celalileri, mütegallibe, zorba kökenli eşkıya bozması âyanlar; artık hak, hukuk ve yasa tanımıyorlardı. Hem merkezî otoriteye kafa tutuyor hem de korumaları altındaki yerel halkı ezerek soyuyor, sömürüyorlardı. Onları hiçbir güç dizginleyemiyordu. Halk ve devlet zorba güç odaklarının zulmü altında inliyordu. Sonunda Padişah da bu zorba otoriteye boyun eğiyordu. Böylece imparatorluğa artık titânlar hükmediyordu. Onlar merkezi ve yerel otoriteyi kullanan gerçek bir Padişah, bir Sultan gibi hareket ediyorlardı. Tek eksikleri para bastıramamaları yani; sikke kestirememeleriydi. Bu nedenle de halk onlara, Sikkesiz Sultanlar diyordu.

Murat Çulcu 21. Yüzyıl Türkiye'sinin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorununu, Toplumsal MAFİA'laşmanın Kökenlerini araştırmayı sürdürüyor. Günümüz Türkiye'sindeki MAFİA'laşmaya, "Her Sakaldan Bir Kıl" adlı yapıtıyla sosyal / tarihsel bir boyut kazandıran Çulcu, Sikkesiz Sultanlar'da bu boyutu derinleştirerek geliştiriyor.

Çulcu, Onasya Mafios Toplum Yapısı'nın etnik, etnografik ve dinsel derinliğinde; Kalenderilikten Kapukulluğuna, âyanlıktan Doğu Karadeniz eşkıyalarına, Onasya'da Latin katliamından Tuzcuoğlu-Şatıroğlu Ayaklanmalarına, Sultan Osman'ın katlinden İslam heterodoksuna kadar çok geniş bir alanda "yasadışılığın" izini sürüyor.

YAYINLARI
Murat ÇULCU
Sikkesiz Sultanlar